

ΔΕΛΤΙΟ

ΤΟΜΟΣ 9 ΑΡΙΘ. 4

Ε Ο
Κ Μ
Π Ι
Α Λ
Ι Ο
Δ Υ
Ε Τ
Υ Ι
Κ Κ
Ο Ο
Υ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

HORWATH ENDRE Η Φεγγαροντυμένη του Σολωμού
M. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ Πριν καούν. Ἡ ἀλήθεια γιὰ
τ' ἀναγνωστικά τῆς δημοτικῆς

Ἐπιθεώρηση (Βιβλιοκρισίες, Χρονικά, Πενιές).
Ἄπ' ὅσα μᾶς γράφουν—Διάφορα.

Περιοδικὸ τιμημένο μὲ τὸ Ζάππειο βραβεῖο ἀπὸ τὸ Σὺλλογο
γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῶν ἑλληνικῶν σπουδῶν στὴ Παρίσι.

ΑΘΗΝΑ 1921

ΘΡΟΙ ΕΓΓΡΑΦΗΣ

Τὰ μέλη τοῦ Ὀμίλου πληρώνουν 20 δρ. τὸ χρόνο καὶ παίρνουν τὸ Δελτίο χάρισμα. Οἱ δημοδιδασκαλοὶ καὶ φοιτητὲς πληρώνουν μὰζὶ μὲ τὸ Δελτίο δρ. 10.

Συνδρομὴ τοῦ Δελτίου γιὰ δσους δὲν εἶναι μέλη 15 δρ. τῆ χρονιά.

Ὅποιος θέλει νὰ γίνῃ μέλος τοῦ Ὀμίλου ἢ συνδρομητὴς τοῦ Δελτίου, δε γράφῃ στὴ «Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου», Ἀθήνα, δόδος Αἰτία 4.

ΠΕΡΑΣΜΕΝΟΙ ΤΟΜΟΙ ΤΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ

Οἱ τόμοι 3, 5, 6, 7, 8 κοστίζουν ὁ καθένας ἀπὸ 9 δρ. Γιὰ τοὺς δημοδιδασκαλοὺς καὶ φοιτητὲς ἀπὸ 6 δρ.

Τοῦ τόμου 1, ὁ ἀριθμὸς 3 καὶ τοῦ τόμου 2, οἱ ἀριθμοὶ 2, 3 καὶ 4 κοστίζουν ἀπὸ 1.50 δρ. Τοῦ τόμου 5, ὁ κάθε διπλὸς ἀριθμὸς 4.50 δρ.

ΑΓΟΡΑΖΟΝΤΑΙ ΠΑΛΙΟΙ ΤΟΜΟΙ

Ἡ διεύθυνση τοῦ περιοδικοῦ προσφέρει ἀπὸ 3 δρ. γιὰ τὸν ἀρ. 1, 2 καὶ 4 τοῦ 1. τόμου καὶ τὸν ἀρ. 1 τοῦ 2. τόμου, καὶ 10 δρ. γιὰ τὸν 4. τόμο.

Ὅποιος θέλει νὰ μελετήσῃ τὸ γλωσσικοεκπαιδευτικὸ πρόβλημα νὰ διαβάσῃ:

Φ. Φωτιάδης, Τὸ γλωσσικὸν ζήτημα καὶ ἡ εκπαιδευτικὴ μας ἀναγέννησις. Ἀθήνα 1902, 406 σελ. (ἐξαντλημένο).

Ἐλισάβου Γιαννίδη, Γλῶσσα καὶ ζωή. Ἀναλυτικὴ μελέτη τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, 3 ἐκδ. Ἀθήνα 1914. Ἀρ. 2.90.

Σχετικὲς μὲ τὴ γλωσσικοεκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση καὶ τὴ νέα σχολικὴ γλῶσσα εἶναι οἱ ἀκόλουθοι μελέται τοῦ Μ. Τριανταφυλλίδου:

Πρὸς τὴν εκπαιδευτικὴν ἀναγέννησιν, Ἡ σχολικὴ γλῶσσα, 1918, 28 σ., δρ. 0.50.

Εἶναι τὸ πρῶτο ἀπὸ τῆ σειρά τῶν γλωσσικῶν μαθημάτων τῶν ἀνωτέρων ἐποπέτων, ποῦ ἐγινε στοὺς δημοδιδασκαλοὺς Ἀθηνῶν (1918) καὶ Πειραιῶς (1919) καὶ ἔχει τὸ ἀκόλουθο περιεχόμενον: Τὸ γλωσσικοεκπαιδευτικὸ πρόβλημα κατὰ τὰ 1800 καὶ ἡ λύσις ποῦ τοῦ δόθηκε. — Ἡ ἐξέλιξις τῆς σχολικῆς γλώσσας σ' ἐκατὸ χρόνια. — Οἱ διαμαρτυρίαι τῶν φωτισμένων καὶ ἡ ἀντίδρασις μὲσα ἀπὸ τοὺς εκπαιδευτικοὺς κύκλους. — Τὸ ζήτησις ὁ δημοτικισμὸς καὶ ποῖο πρᾶγμαμα ὁ ἀκολούθησις ἡ εκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση.

Quo-usque tandem ἡ ἡ νέα σχολικὴ γλῶσσα καὶ ὁ κ. Κατσίδακίς, μέρ. Α'. 1919, 111 σελ., δρ. 2.

Στὴν εἰσαγωγὴ περιγράφονται σύντομα οἱ γλωσσικοὶ ἀγῶνες τῆς περασμένης γενεᾶς ποῦ καταλήγουν στὴν νίκη τῆς δημοτικῆς, στὸν τύπο ποῦ γράφεται σήμερον στὴ λογοτεχνία, καὶ δίνεται σύντομη ἱστορία τῆς σχολικῆς γλώσσας μὲ τίς συζητήσεις τῶν λογίων καὶ τίς διαμαρτυρίαις τῶν συγγραφέων τῶν ἀναγνωστικῶν ἐπειτὰ, ἡ κριτικὴ ποῦ ἐκαμε τῆς νέας σχολικῆς γλώσσας ὁ κ. Κατσίδακίς, δίνει ἀφορμὴ νὰ ἐξεταστοὺν μὲ τὴ σειρά τὰ ἐπίσημα κείμενα στὰ ὁποῖα στηρίζεται ἡ μεταρρύθμιση, ὁ τύπος τῆς νέας σχολικῆς γλώσσας καὶ οἱ ἄροι ποῦ καθιερώθηκα.

ΜΕΛΕΤΕΣ

HORWATH ENDRE

Ἡ ΦΕΓΓΑΡΟΝΤΥΜΕΝΗ ΣΤΟΝ «ΚΡΗΤΙΚΟ», ΤΟΥ ΣΟΛΩΜΟΥ

*«Τὸν δὲ ὑπερουράνιον τόπον οὔτε τις
ὕμνησέ ποῦ τῶν ἔηδε ποιητῆς οὔτε ποθ'
ὕμνησοι κατ' ἀξίαν» (Φαίδρος, 247C).*

Ἀπὸ διάφορους ὑπαινιγμοὺς σκορπισμένους στ' ἀποσπάσματα τοῦ «Κρητικοῦ» μόλις κατορθώνομε νὰ συλλάβωμε ἕνα ὀπωσδήποτε ἐνιαῖο περιεχόμενον, καὶ ἀπ' αὐτὸ βλέπομε τὸν ποιητὴ νὰ μᾶς πᾶν πίσω στοὺς καιροὺς τῆς τουρκοκρατίας, ποῦ τὸ ζυγὸ τῆς ἡ Κρήτη τόσες φορές εἶχε δοκιμάσει ν' ἀποτινάξῃ ἀπὸ πάνω τῆς. Ἡ λαχτάρα τῆς ἐλευθερίας κρυφοκαίει τὴν πονεμένη καρδιὰ τοῦ ραγιᾶ, ποῦ στὰ βουνα μονάχος περπατᾶει ἀγρικιώντας τὴ γλυκιὰ φλογέρα:

Στὸν Ψηλορίτη, ὅπου συχνὰ μ' ἐτράβουεν ὁ πόνος,
καὶ ἐβλεπα τ' ἄστρο τ' οὐρανοῦ μεσουρανίς νὰ λάμπη,
καὶ τοῦ γελοῦσαν τὰ βουνα, τὰ πέλαγα καὶ οἱ κάμποι
καὶ ἐτάραζε τὰ σπλάχνα μου ἐλευθερίας ἐλπίδα,
καὶ ἐφώναζα: ὦ θεῖκά καὶ εἴη αἵματα Πατρίδα!
οἱ ἀπλωνα, κλαίοντας, κατ' αὐτὴ τὰ χέρια μὲ κάρφι
καλὴ ν' ἡ μαύρη πέτρα τῆς καὶ τὸ ἔσθ' χορτάρι.

Καὶ τῆς ἐλευθερίας ἡ ἐλπίδα καὶ ὁ πόνος ξεσπᾶνε σὲ ἀγῶνες ἥρωϊ-
κοὺς, ποῦ μὲ τόση περηφάνεια μᾶς τοὺς διηγείται ὁ Κρητικὸς:

... στὰ πρῶτα νιάτα
διαν ἐκροτούσαμε, πετώντας τὰ θηκαρία,
μᾶχη σιτηνὴ μὲ τοὺς πολλοὺς ὀλίγα παλικάρια,
διαν τὸν μπομπο-Ἰσοῦφ καὶ τς ἄλλους δύο βαροῦσα
σὺριξα στὴ Λαθύριθο π' ἀλαίμαργα πατοῦσα.

Μὰ ἡ ἐπανάστασις πνίγεται καὶ ἀρχίζει—ἀλίμονο—ἡ ἐρήμωσις ἡ
ἀπάνθρωπη, ἡ φρίκη:

«Τ' ἀδέλφια μου τὰ δυνατὰ» διηγείται ὁ Κρητικός μας,

οἱ Τοῦρκοι μοῦ τ' ἀράξαν,

τὴν ἀδελφῆ μου ἀτίμησαν, κι ἀμέσως τὴν ἐσφάξαν,
τὸ γέροντα τὸν κύρην μου ἐκάψαν τὸ βράδυ,
καὶ τὴν ἀυγὴ μοῦ ρίξαν τὴ μάνα στὸ πηγάδι.

Τὸ ἥρωϊκὸ παλικάρι, ποῦ ὑστερα ἀπὸ τὴ συμφορὰ τῆς πατρίδας καὶ τῆς οἰκογένειας του μέσα στὸ βαθὺ πόνο σὰ «σε γκρεμὸ κρέμεται», γιὰ μοναδικὴ παρηγοριὰ στὸν κόσμον ἕνα «τρυφερὸ κλωνάρι» ἔχει μονάχα: τὴν ἀγαπημένη του. Θέλει νὰ τὴν πᾶν ἄλλου, μακριὰ ἀπὸ τὸν τόπο τῆς δυστυχίας, γιὰ νὰ τὴ σώσῃ.—Ἡ πρώτη εἰκόνα ποῦ συναντοῦμε σ' ἀποσπάσματα παρουσιάζει τὸν Κρητικὸ μὲ τὴν ἀρραβωνιασμένη του μέσα στὴν ἀγριεμένη θάλασσα, νύχτα, παλεύοντας μὲ τὰ κύματα καὶ τὸ σκοτάδι. Τ' ἀστροπελέκι μονάχα τοὺς δείχνει κάποτε κάποτε τὸ μακρινὸ ἀπρογιάλι. Ἐνῶ προχωροῦν, ἐξαφνα σὰν κάποιον κρυφὸ μυστήριον ἀναγκάζει τὴ φύση «κάθε ὁμορφιά νὰ στολιστῆ καὶ τὸ θυμὸ ν' ἀφήσῃ». Ἡ θάλασσα μεμιάς γίνεται «ὄλο ἡσυχία καὶ πάστρα»:

Ἄν εἶν πνοὴ στὸν οὐρανὸ, στὴ θάλασσα φυσώντας
οὔτε ὄσο κάνει στὸν ἀνθὸ ἢ μέλισσα περνώντας.

Ἡ φύση μεταβάλλεται σὲ ναό, καὶ τὴ στιγμὴ ἐκείνη προβάλλει ἀπὸ τὰ κύματα ἡ Φεγγαροντυμένη.—Ἡ ὁμορφιά τῆς, ἡ καλοσύνη τῆς καὶ ὑστερα μετὰ τὴν ἐξαφάνισή τῆς, τὸ ἀκουσμα μιᾶς μελωδικῆς φωνῆς συνεπαίρνουν τὸν Κρητικὸ. Τὸν κάνουν γιὰ μιὰ στιγμὴ νὰ ξεχάσῃ ὀλότελα τὴ γῆ... Συνέρχεται τέλος ἀπὸ τὴν ἐκστάσή του, ἐξακολουθεῖ τὸ πλέξιμο, φτάνει στὸ γιαιλό. Μὲ χαρὰ ἀπιθώνει τὸ μοναδικὸ ἠθασαυρὸ του, τὴν ἀρραβωνιασμένη. Τὴν κοιτάζει κι εἶναι—πεθαμένη.

Αὐτὴ εἶναι ἡ ὑπόθεσή τοῦ «Κρητικοῦ» στὴ σημερινὴ μορφή του.

Ὅπως τὸν ἥρωα τοῦ ποιήματος, ἔτσι συνεπαίρνει καὶ μᾶς ποῦ τὸ διαβάζουμε, τὸ παράξενο φαινόμενο τῆς Φεγγαροντυμένης μὲ τὴν ὑπεράνθρωπη ὁμορφιά τῆς.

Συγγενεὺς ἢ μάλλον μοιάζει μὲ τὴν «πρασινομαλλοῦσα νεράιδα» τῶν παραδόσεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ» (Πολίτ., Πηραδ. Α', ἀρ. 792), ποῦ «...τὴ νύχτα μὲ τὸ φεγγάρι ἐχόρευε ἀπάνω στὰ κύματα τῆς θάλασσας». Καὶ στὸν «Πειρασμὸ» τοῦ τρίτου σχεδιάσματος τῶν «Ἐλευθέρων Πολιορκημένων» τὴν ξαναβρίσκουμε, σὲ μιὰ μορφή ὁμοῦ ποῦ σὰν τὴν πρᾶσινομαλλοῦσα νεράιδα μόνον ἐξωτερικὴ συγγένεια ἔχει μὲ τὴ Φεγγαροντυμένη τοῦ «Κρητικοῦ»:

Ἄλαφροσκοπιτε καλέ, γιὰ πᾶς ἀπόψε τί 'δες:
Νύχτα γιομάτη θαύματα, νύχτα σπαρμένη μάγια!
Χωρὶς ποσὼς γῆς, οὐρανὸς καὶ θάλασσα νὰ πνέει,
οὐδ' ὄσο κἂν ἡ μέλισσα κοντὰ στὸ λουλουδαίκι,
γύρου σὲ κάτι ἀτάραχο, π' ἀσπρίζει μὲς στὴ λίμνη,
μονάχο ἀνκατωθήκει στὸ στρογγυλὸ φεγγάρι,
κι ὁμορφη βγαίνει κορασιά ντυμένη μὲ τὸ φῶς του.

Ὅστε ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ καὶ πλαστικὴ ἀποψη τὸ φαινόμενο εἶναι σὰ δημιουργήμα τῆς ποιητικῆς φαντασίας τοῦ «ἀλαφροσκοπιτοῦ» ἑλληνικοῦ λαοῦ, ποῦ ἀπὸ τοὺς παλιούς καιροὺς ἴσαμε σήμερα δὲν πκύει νὰ ἐμφυχώνει τὴ φύση μὲ διάφορα μυστηριώδη πλάσματα.

Ἐνῶ ἔτσι ἀναγνωρίζομε τὴ Φεγγαροντυμένη γιὰ γνήσιο ἑλληνικὸ πλάσμα, βρίσκομε πῶς μέσα στὸν «Κρητικὸ» μπορούμε καὶ ψυχολογικὰ νὰ ἐξηγήσωμε τὴν παρουσίαν τῆς: ἀπὸ τὴν ψυχικὴ διάθεση τοῦ ἥρωα. Στερημένος πατρίδα, γονεῖς, ἀδέρφια, φίλους, ριγμένος στὴν τρομερὴ μοναξιά τοῦ ὠκεανοῦ μὲ τὸ ὄν ποῦ μαζί του μιὰ ὑπαρξὴ ἀποτελεῖ, κατεβαίνοντας στὰ πιὸ βαθιὰ βάρη τῆς ψυχῆς, συναισθάνεται ἔντονα τ' ἀνθρώπινα: ἔρωτα, γυναῖκα, θάνατο καὶ χάρη στὴ δημιουργικὴ δύναμη τῶν ψευδαισθήσεων· ὅτι συναισθάνεται ἐσωτερικὰ, τὸ βλέπει σὰν πλαστικὸ ἔραμα, τὸ ἀκούει σὰν ἀρμονικὴ μελωδία, τὸ αἰσθάνεται ἀκόμη ἀπάνω του σὰν ἀγγελμα τοῦ χεριοῦ τοῦ ἀγγελικοῦ πλάσματος. Ὁ «Κρητικὸς» ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη συμβολικὰ μᾶς ἀποκαλύπτει κάτι ἀπὸ τὰ μυστικὰ τῆς τέχνης, δείχνοντας τί δημιουργικὴ δύναμη δίνει τοῦ καλλιτέχνη ἢ Ἰδέα τῆς Τυναίικας, das ewig Weibliche.

Ἄλλὰ οὔτε ἡ λαογραφικὴ οὔτε ἡ ψυχολογικὴ ἐξήγησι δὲν ἐξαντλοῦν τὴ βαθιὰ ἔννοια τῆς Φεγγαροντυμένης. Τὴν ἱκανοποιητικὴ ἐρμηνεία ἄλλου πρέπει νὰ τὴ ζητήσωμε.

Οἱ καλύτεροι κριτικοὶ τοῦ Σολωμοῦ δείχνουν πῶς εἶδαν πολλὰ, ἴσως καὶ πολὺ περισσότερα παρ' ὅσα πρόφτασαν νὰ ρίξουν στὸ χαρτὶ γιὰ τὸ μεγάλο ποιητὴ γενικά, καὶ ἰδιαίτερα γιὰ τὸ ποίημα ποῦ ἐξετάζομε. Ὁ Πολυλάς θαυμάζει τὸν «Κρητικὸ» γιὰ τὴ μελωδικότητα στιχουργία, ποῦ ἡ ρυθμιστικὴ δύναμη τοῦ στίχου του εἶναι «σχεδὸν μουσικεῖδης», ἐξάγει τὴ ρομαντικὴ καὶ ἀνατολικὴ ζωηρότητα «μὲ τὴν ὁποῖαν θεοποιεῖται τὸ αἰσθηματικὴ ἀγάπης» μέσα σ' αὐτὴ τὴ ρομαντικὴ ποίηση ὅπου εἰκονίζεται μιὰ τῶντι ἑλληνικὴ ψυχή, εἰς τὴν ὁποῖα συγχωνεύονται ἡ ἀνδρεία, ὁ πατριωτισμὸς καὶ ἡ παθητικώτατη λατρεία τῆς ἀγαπημένης γυναικός.» (Σολωμοῦ τὰ εὑρισκόμενα

(σ. 32, 47 εἰς. Κέρκυρα 1859). Ὁ Κ. Παλαμάς (ἐκδόση βιβλιοθήκης Μαρασλή 1901) βλέπει πολὺ περισσότερο: Μιλᾷ γιὰ τὰ αἰσθήματα, τὰ πάθη καὶ τὰ νοήματα στὸν «Κρητικὸ» καὶ σὲ ἄλλα ποιήματα τοῦ Σολωμοῦ «ποὺ ἀναδρῦζουσι ἀπὸ κόσμους ἰδεατοῦς καὶ πρὸς ἐκείνους ἀγωνίζονται νὰ ξανασηκωθοῦν», ἀναφέρει «κἀλλη πνευματικῆ καὶ ὑπερούσια», καὶ ἀποκάτω ἀπὸ τὸ πλάτος τὸ κυριατιστὸ καὶ τὴ μουσικὴ λεπτότητα τοῦ στίχου ξανοίγει «τὴν ὑπερκόσμια ψυχὴ ποὺ θέλει νὰ χωρῆσῃ μέσα του». Τὰ λόγια τοῦ Παλαμά γιὰ τὸ μεταφυσικὸ βᾶθος τοῦ «Κρητικοῦ» τ' ἀπαντᾷ καὶ στὴ βαθιὰ μελέτη τοῦ Καλοσγούρου (Σολωμοῦ, Ἰταλικά ποιήματα 1921): «Ὁ Κρητικὸς .. μᾶς φέρνει ψηλά σὲ κόσμους ἰδεατοῦς». Ὁ ἴδιος μᾶς φανερώνει καθαρὰ ὅλο τὸ «βᾶθος οὐσίας» τῶν σολωμικῶν ἔργων: «Ἡ ποίηση τοῦ Σολωμοῦ... ἰδανιστικὴ... ἀνεβαίνει σ' ἕναν κόσμον ἰδεῶν καὶ ἔχει τὴ δύναμιν νὰ τὸν σαρκώσῃ τόσο δυνατὰ, ὥστε νὰ φαίνεται κόσμος πραγματικώτατος ἐνῶ εἶναι ἰδανικώτατος, σὲ βαθμὸ ποὺ πολὺ σπάνια βρίσκεται σὲ ὅλη τὴν παγκόσμια ποίηση».

Καὶ οἱ τρεῖς μελέτες ποὺ ἀνάφερα — οἱ μόνες ποὺ πρέπει νὰ λογαριαστοῦν προκειμένου γιὰ τίς φιλοσοφικὲς ἰδέες τοῦ ποιητῆ — σύμφωνα ἄλλωστε μὲ τὸν προορισμὸ τους (τῶν δυὸ πρώτων οἱ μελέτες ἀποτελοῦν προλόγους ἐκδόσεων, ἀλλὰ καὶ τοῦ Καλοσγούρου ἡ μελέτη ἀναφέρεται περισσότερο στὴ μετάφραση ἰταλικῶν ποιημάτων τοῦ Σολωμοῦ) γενικοὺς χαρακτηρισμοὺς δίνουν καὶ ὄχι χεροπιαστὲς ἀποδείξεις βγαλμένες ἀπὸ ἀναλυτικὴ — μπροστά στὰ μάτια μας γινωμένη — ἐξέταση τῶν ἔργων. Σ' αὐτὸ πρέπει ἴσως ν' ἀποδώσωμε πῶς ὅσοι μιᾶνε γιὰ τὴν πηγὴ τῆς σολωμικῆς φιλοσοφίας καὶ αἰσθητικῆς τὴ βρίσκουν σχεδὸν ἀποκλειστικὰ στὸ Hegel καὶ γενικὰ στὴ γερμανικὴ φιλοσοφία τῆς ἐποχῆς, ἀναφέροντας ἀκόμη καὶ ἄλλα ὀνόματα, πάντοτε ὁμως ἀπὸ τὴ νεώτερη φιλολογία.

Ζητώντας στὰ ἔργα τοῦ Σολωμοῦ ξένη ἐπίδραση, ἢ καλύτερα πνευματικὴ συγγένεια τοῦ ποιητῆ μὲ ἄλλες μεγαλοφυεῖς τῆς παγκόσμιας φιλολογίας καὶ φιλοσοφίας, δὲν πρέπει νὰ ξεχάσωμε καὶ τὴν Ἑλλάδα. Δὲν εἶδα ἀκόμη ν' ἀναφέρεται τ' ὄνομα τοῦ Πλάτωνα σχετικὰ μὲ τὴν ἰδεολογία τοῦ Σολωμοῦ. Κι ὁμως στὸν «Κρητικὸ» ἔχομε κλασικὸ παράδειγμα γιὰ τὴ στενὴ ἰδεολογικὴ συγγένεια αὐτῶν τῶν δυὸ θεῶν πνευμάτων, πλασμένων ἀπὸ τὴν ἴδια γῆ, τὴν ἴδια θάλασσα, τὸν ἴδιο οὐρανό: ἀπὸ τὸ χῶμα τὸ ἑλληνικόν, ἀπὸ τὰ νερά τὰ ἑλληνικὰ καὶ ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ οὐρανόν.

«Ἡμῖν ἢ μάθησις οὐκ ἄλλο τι ἢ ἀνάμνησις τυγχάνει οὐσα» λέει

ὁ Πλάτωνας στὸ Φαίδωνα (72E) «καὶ... ἀνάγκη ποὺ ἡμᾶς ἐν προτέρῳ τινὶ χρόνῳ μεμαθηκέναι, ἃ νῦν ἀναμνησκόμεθα». Καὶ ἀκόμη βλέπομε στὸ «Φαίδρο» (249): «Δεῖ γὰρ ἄνθρωπον ξυνιέναι κατ' εἶδος λεγόμενον ἐκ πολλῶν ἰδῶν αἰσθήσεων εἰς ἕν λογισμῶ ξυναιρούμενον. Τοῦτο δὲ ἐστὶν ἀνάμνησις ἐκείνων, ἃ ποτ' εἶδεν ἡμῶν ἢ ψυχὴ συμπορευθεῖσα θεῶ καὶ ὑπεριδούσα ἃ νῦν εἶναι φαιμεν, καὶ ἀνακύψασα εἰς τὸ ὄν ὄντως». Τί ἄλλο μᾶς λένε οἱ στίχοι τοῦ Σολωμοῦ μὲ τὸ στίγμα τοῦ Κρητικοῦ γιὰ τ' ἔραμα τῆς Φεγγαροντυμένης:

Τὴν κοίταξε ὁ βαριόμορος, μὲ κοίταξε καὶ ἐκείνη
 ἔλαγα πῶς τὴν εἶχα ἰδεῖ πολὺν καιρὸν ὀπίσω,
 κὰν σὲ νὰ ζωγραφιστῆ μὲ θαύμασμά παρῖσο,
 κἀνε τὴν εἶχε ἐρωτικὰ ποιήσει ὁ λογισμὸς μου
 κὰν τ' ἐνειρο, ὅταν μ' ἔθρεψε τὸ γάλα τῆς μητρὸς μου
 ἦτανε μνήμη παλαιῆ, γλυκιὰ, καὶ ἀστοχισμένη,
 ποὺ ὀμπρὸς μου τῶρα μ' ὅλη τῆς τῆ δύναμιν προβαίνει.

Τί ἄλλο ἀπὸ καθαρὰ πλατωνικὲς ἰδέες ἐνσαρκώνονται στὴ μορφὴ τῆς Φεγγαροντυμένης; Στὸν κόσμον ὅπου μᾶς ὀδηγᾷ ἡ πλατωνικὴ ἀνάμνηση, σὲ θεϊκὴ ἀταραξία ὑπάρχουν τὰ ὄντως ὄντα: ἡ ὁμορφιά, ἡ καλοσύνη, ἡ δικαιοσύνη... μὲ μιὰ λέξη οἱ ἰδέες. Τὸ ὄντως ὄν εἶναι «εἰλικρινές, καθαρὸν, ἀμεικτον, ... μὴ ἀνάπλεων σαρκῶν τε ἀνθρωπίνων καὶ χρωμάτων καὶ ἄλλης πολλῆς φλυαρίας θνητῆς» (Συμπόσιον 211 B). Καὶ στὸ σολωμικὸ ποίημα ἐκτός ἀπὸ τοὺς γενικοὺς χαρακτηρισμοὺς τῶν στίχων:

ἔτρεπε τὸ ἄροσάτο φῶς στὴ θεϊκῆ θεωρίᾳ τῆς
 στὰ μάτια τῆς ὀλόμαυρα καὶ στὰ χρυσὰ μαλλιά τῆς

ποὺ εἶναι γέννημα τῆς λαϊκῆς φαντασίας καὶ γι' αὐτὸ δικαιολογῶνται εὐκολὰ σ' ἕνα ποιητῆ, ποὺ μαζί ἀπλὸς καὶ ἀριστοκρατικὸς εἶναι, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος εἶναι καὶ ἀπαραίτητα στοιχεῖα γιὰ τὴν ποιητικὴ παράσταση, ἐκτός λοιπὸν ἀπ' αὐτὰ τὰ λίγα στοιχεῖα τίποτε ἄλλο δὲ μᾶς θυμίζει ὅλη, γῆ στῆς ἰδέας τὸ παρουσιασμα. Βλέπομε μόνον τὴ μαγικὴ ἐπίδραση ποὺ ἔχει ἡ ἐμφάνιση τῆς Φεγγαροντυμένης στὸν κόσμον τριγύρω τῆς. Ἡ φύση προαισθάνεται τὸν ἐρχομὸ τῆς καὶ σὰν ἀπὸ μυστηριώδη διαταγῆ στολιζέται κάθε ὁμορφιά. Ἄκρα σιωπὴ βασιλεύει στὸν οὐρανὸ καὶ στὴ θάλασσα:

Ἐνοῖταξε τ' ἀστέρια, καὶ ἐκαῖνα ἀναγαλλιάσαν,
 καὶ τὴν ἀχτινοβόλησαν καὶ δὲν τὴν ἐκαπάσαν
 καὶ ἀπὸ τὸ πέλαο ποὺ πατεῖ χωρὶς νὰ τὸ σοφρῶνι,
 κυπαρισσένιο ἀνάερα τ' ἀνάστημα σηκώνει,

κι άνει τ'ς άγκάλες μ' έρωτα και με ταπεινούνη,
κι έδειξε πάσαν όμορφιά και πάσαν καλοσύνη.
Τότε από φώς μεσημερνό ή νύχτα πλημμυρίζει,
κι ή χτίσις έγινε ναός που δλοόθε λαμπυρίζει.

Ένώ ο Κρητικός τής δείχνει τις πληγές τής ψυχής του, του δάκρυου της μιá ρανίδα πέφτει στο χέρι του. Το δάκρυ εκείνο τó μεταμορφώνει δλόκληρο, τονέ συνοδεύει σ' δλη του τή ζωή:

« Έχάθη, αλιά μου! άλλ' άκουσα του δάκρυου της ρανίδα
στο χέρι, πούχα σηκωτό μόλις εγώ τήν είδα. —
Έγώ από κείνη τή στιγμή δέν έχω πλιά το χέρι,
π' άγνάντευεν άγαρηνό κι έγύρευε μαχαίρι'
χαρά δέν του 'ναι ο πόλεμος. »

Τό δάκρυ εκείνο, που τού δίνει δύναμη που δέν είχε «μήτε στα πρώτα νιάτα», τού γίνεται σά θαυματουργό βάλσαμο ευεργετικό, σέ στιγμές που από τó βαθύ αίσθημα τής δυστυχίας του κοντεύει νά χάνη τó μυαλό του:

« Κι διαν χορτάτα δυστυχιά τά μάτια μου ζαλεύουν,
άργά, κι δνείρατα σκληρά τήν ξαναζωντανεύουν,
και μέσα στ' άγριο πέλαγο τ' άστροπελέκι σκάη,
κι ή θάλασσα νά καταπιή τήν κόρη άναζητήη,
ξυπνώ φρενίτης, κάθωμαι, κι ε νοός μου κινδυνεύει,
και βάνω τήν παλάμη μου, κι άμέσως γαληνεύει... »

Κοντά στη Φεγγαροντυμένη — άγγελο τής όμορφιάς και τής καλοσύνης φερμένο από τόν πλατωνικό ούρανό στη γή — παρουσιάζεται κι ένα άλλο δν τού ίδιου ύπερφυσικού κόσμου. Θά τ' ώνόμαζα άρμονία. Έννοώ τόν ούράσιον ήχο που άκούει ο έκστατικός Κρητικός:

« Άλλά τó πλέξιμο άργουνε, και μου τ' άποκοιμούσε
ήχος, γλυκύτατος ήχος, όπου με προδοούσε ».

Μά τήν όμορφιά τής φωνής εκείνης ο ποιητής δέ μās τή περιγράφει μās φέρνει στο νού όμως κάτι άλλα, πιδ κοντά κείμενα στις αισθήσεις μας, για νά δείξη πώς όλα τά γνωστά ώραία είναι μικρά νά συγκριθοϋν με κείνη τή μελωδία:

« Δέν είναι κορασιός φωνή στα δάση που φουντώνουν,
και βγαίνει τ' άστρο του βραδιού και τά νερά θολώνουν,
και τόν κρυφό της έρωτα τής φύσης τραγουδάει,
του δέντρου και του λουλουδιού, που άνοίγει και λυγάει'
δέν είν' άηδόνι κρητικό, που παίρνει τή λαλιά του
σέ ψηλούς βράχους—κι άγριους, δπ' έχει τή φωλιά του... »

Δέν είν φιαμπόλι τó γλυκό, όπου τ' άγρίκια μόνος
στον Τηλορίτη; όπου συχνά μ' έτράδουνεν ο πόνος...
Ααλούμενο, πουλί, φωνή, δέν είναι νά ταιριάξη,
ίσως δέ σώζεται στη γή ήχος, που νά του μοιάξη ».

Και ξέρομε πώς ή πλατωνική ιδέα καμιά σχέση με τó σώμα δέν έχει, ή ψυχή μοναχή της χωρίς τó κορμί μπορεί νά τήν άγκαλιάση σ' δλη της τήν όμορφιά. Έκείνος λοιπόν που θέλει νά ζήση με τήν ιδέα, πρέπει ν' άρνηθή τó σώμα: « Όταν δέ γε αύτή καθ' αύτήν σκοπή — δηλαδή ή ψυχή χωρίς νά «προσχηρήται τφ σώματι εις τó σκοπείν τι» — έκείσε οίχεται εις τó καθαρόν τε και άει δν και άθάνατον και ώσαύτως έχον... ως συγγενής ούσα... » (Φαίδων, 79 CD), « Έως αν τó σώμα, έχωμεν και συμπεφυρμένη ή ήμών ή ψυχή μετά του τοιούτου κακού, ού μή ποτε κτησώμεθα ίκανώς ού έπιθυμούμεν » (Φαίδων, 86 B). Για τούτο δέν είναι τυχαία σύμπτωση που άπαντάμε και στον «Κρητικό» τήν ίδια έπιθυμία του χωρισμού του σώματος και ψυχής για τήν τέλεια άπόχτηση τής ιδέας:

« Μόλις είν' έτσι δυνατός ο Έρωτας και ο Χάρος.
Μ' άδραχνεν δλη τήν ψυχή, και νάμπη δέν ήμπορει
ο ούρανός, κι ή θάλασσα, κι ή άερογαλιά, κι ή κόρη
με άδραχνε, και μ' έκανε συχνά ν' άναζητήσω
τή σάρκα μου νά χωρισθώ για νά τόν άκλουθήσω ».

Έτσι ξεδιαλώνει ή φιλοσοφική έρμηνεία τó άινιγμα τής Φεγγαροντυμένης. Ίδιαίτερα, μās δίνει χεροπιαστή άπόδειξη για τήν ιδεολογική συγγένεια του ποιητή μας με τήν πλατωνική φιλοσοφία, γενικώτερα μās άποκαλύπτει: έναν δλόκληρο κόσμο, όπου άληθινά ζούσε ο Σολωμός: τó φιλοσοφικό ιδεαλισμό, τήν πηγή δηλαδή όλων τών φιλοσοφικών ποιημάτων του τής έποχής που άρχισε με τόν «Κρητικό». — Η ψυχολογική έρμηνεία δικαιολόγησε τή θέση που κατέχει τó φαινόμενο τής Φεγγαροντυμένης στη συνέχεια του ποιήματος, ή λογογραφική, πλαστική έρμηνεία έδειξε τή σημασία του για τόν πολύ κόσμο, ή φιλοσοφική έρμηνεία φανέρωσε μπροστά μας τή βαθιά σημασία που έχει για τόν ίδιο τόν ποιητή.

« Τό ποίημα εργάζεται... για τήν άληθινήν ουσία » λέει ο ίδιος στους Στοχασμούς του, « αλλά εις τρόπον ώστε νά μή τó καταλάβουν είμη οι νέες οι γυμνασμένοι... με τρόπον άπλό... θρέφοντας τή Μορφή με τύπους δημοτικούς... ». Και στον «Κρητικό», φροντίζοντας νά σφιχτοδέση τó έπεισόδιο στο κορμί του ποιήματος με δεσμούς ψυχολογικούς, ώστε νά μή χαλάση τήν ένότητά του — μεταχειριζόμενος

μιά μορφή πλασμένη από την ελληνική φαντασία και οικεία σ' όλους κληρονόμο το λαό για να εξασφαλίσει την ποιητική αληθοφάνεια — κατορθώνει να εκφράσει σε απλό έντυμα νοήματα άριστοκρατικά σε τέλεια ποιητική άρμονία.

Τά έργα του Σολωμού, από τον «Κρητικό» και ύστερα σά να μη δικαιολογούσαν και τόσο τὰ λόγια του Πλάτωνα στο «Φαίδρο» (247 C): «Τόν δὲ ὑπερουράνιον τόπον οὔτε τις ὕμνησέ πω τῶν τῆδε ποιητῆς οὔτε που ὕμνησει κατ' ἀξίαν....».

Ἡ ἰδεολογική συγγένεια τοῦ Σολωμοῦ μέ τόν Πλάτωνα, καί γενικά στο σύνολο καί μερικά στις λεπτομέρειες, ἀξίζει νά αποτελέση θέμα ἰδιαίτερης ἀναλυτικῆς μελέτης.

M. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ

ΠΡΙΝ ΚΑΘΥΝ

Η ΑΛΗΘΕΙΑ ΓΙΑ Τ' ΑΝΑΓΝΩΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ

Στους δασκάλους που τὰ δίδαξαν
ή μελέτη αὐτή ἀφιερώνεται.

Σας δόθηκε ἡ εὐκαιρία νά διδάξετε γιά λίγα χρόνια στο σχολεῖο σας τὰ νέα ἀναγνωστικά, που σάς τὰ ἔφερε ἕνα νόμος καί, καθὼς σᾶς εἶπαν, μιά μεταρρύθμιση ἐκπαιδευτική.

Πολλοί ἀπό σᾶς, ἀκόμη καί ὅσοι δὲν ἔμεναν εὐχαριστημένοι μέ τὰ παλιά τους ἀναγνωστικά βιβλία, ἴσως νά ξαφνιστήκατε καί νά δυσκολευτήκατε στήν ἀρχή μέ τήν ἀσυνήθιστη αὐτή σχολική γλώσσα, που δὲν ὑποτάζονταν στον κανόνα τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς. Ὅσο συνηθίζατε ὅμως μέ τὰ νέα βιβλία, καί μαθαίνατε καί σεῖς ἀπό τὰ παιδιά τοῦ σχολείου σας, παρατηρούσατε πὼς αὐτὰ διάβαζαν τώρα πολὺ πιὸ εὐχάριστα, εὐκόλα καί ἐκφραστικά, καί πὼς ἐξωτερικεύονταν μ' αὐτή, προφορικά καί γραπτά, εὐκολώτερα.

Καί τὸ καταλαβαίνατε, πὼς ἡ μητρική τῶν παιδιῶν γλώσσα, ἡ κοινὴ γλώσσα ὅλων μας ἔξω ἀπὸ ἀσημαντες συνήθως μικροδιαφορὲς στο λεξιλόγιο, εἶναι τὸ καλύτερο καί τὸ μοναδικὸ ὄργανο τοῦ λαϊκοῦ σχολείου, ἂν θέλωμε νά μὴ θυσιάσωμε καί νά μὴ ματαιώσωμε τὸ μεγάλο του σκοπὸ.

Καί θὰ τὸ καταλάβατε καί τὸ ἄλλο: πὼς γιά τις δυσκολίες που ἴσως ἀκόμη νά βλέπατε καί που σᾶς ἐμπόδιζαν ἴσως ν' ἀγαπήσετε τὴ γλώσσα αὐτὴ ὅσο τῆς ἀξίζει, σὰν Ἕλληνες, σὰ λαὸς καί σεῖς καί σὰ δάσκαλοι, δὲν ἔφταιγε, ἡ γλώσσα παρὰ ἐσεῖς. Ἐσεῖς που χρόνια καί χρόνια εἶχατε διδαχτὴ καί εἶχατε ὕστερα καί διδάξει τὴν ἄλλη γλώσσα καί τὴν ἀρχαία γραμματικὴ, μέ τὸ *εν* καί τὸ *ον* ἐν τέλει λέξεως καί τὰ εἰς *ρα* δισύλλαβα, ἐσεῖς που καί τώρα ἴσως ἀκόμη ἐπηρεάζετε στήν κρίση σας περισσότερο καί ἀπ' ὅτι τὸ νομίζετε, ἀπὸ τὴ σημερινὴ στραβὴ ἐξάρτηση τοῦ λαϊκοῦ μας σχολείου ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸ καί τὸ γυμνάσιο.

Καὶ θὰ προσέξατε βέβαια ἀκόμη καὶ στὸ περιεχόμενον τῶν νέων ἀναγνωστικῶν. Θὰ εἶδατε κοντὰ στὰ γνώριμά σας ἀπὸ ἄλλοτε βιβλία, ζωντανεμένα τώρα κάτω ἀπὸ τὴν καινούρια τους γλωσσικὴ φορεσιά, καὶ ἄλλα νέα. Ἴσως καὶ αὐτά, μερικὰ τους, νὰ ξένισαν πολλοὺς ἀπὸ σᾶς. Μὰ καὶ σεῖς, καὶ οἱ ἄλλοι ὅλοι ὅσοι ἀμέσως τ' ἀγαπήσατε καὶ τὰ δεχτήκατε σὰν πολύτιμο σύντροφον στὸ βαρὺ σας ἔργον, θὰ καταλάβατε πὼς δὲν ἦρθαν νὰ κλονίσουν κανένα θεμέλιον τῆς ἑλληνικῆς οἰκογένειας καὶ κοινωνίας, καθὼς τὸ κήρυξαν οἱ ἀνιδεοὶ καὶ οἱ ἀσυλλόγιστοι, καὶ πὼς τὸ καινούριον ποὺ ἔφεραν στὶς σκοτεινὸκλειστες αἴθουσες τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου, ἦταν κάποια πνοὴ ζωῆς, ἢ προσπάθεια γιὰ ὁμορφιά καὶ γιὰ χαρὰ, γιὰ μιὰν ἀληθινώτερη καὶ μεγαλύτερη Ἑλλάδα.

Καὶ θὰ τὸ συλλογιστήκατε βέβαια καὶ ἐδῶ πάλι, πὼς ἂν δὲ σᾶς ἄρεσαν πάντοτε τὰ βιβλία αὐτά, καὶ ἂν σᾶς δυσκόλευαν κάποτε νὰ τὰ διδάξετε, πὼς τὸ λάθος δὲν ἦταν πάντα δικό τους, τῶν βιβλίων, παρὰ δικό σας.

Τὸ νέο χρασί, εἶπε ὁ Χριστός, χρειάζεται καινούρια ἄσκησι. Εἶναι δυνατόν ἕνας δάσκαλος ζυμωμένος μ' ἕνα σύστημα καὶ μελετημένος μ' ἕνα εἶδος βιβλία, νὰ προσαρμοσθῇ γρήγορα σ' ἕνα σύστημα καινούριον καὶ νὰ χρησιμοποιήσῃ βιβλία διαφορετικὰ, μένοντας αὐτὸς ἴδιος καὶ ἀπαράλλαχτος ὅπως ἦταν πρίν;

Ἀλήθεια «ὀργνύνται οἱ ἄσχοι, καὶ ὁ οἶνος ἐκχεῖται καὶ οἱ ἄσχοι ἀπόλλυνται» (Ματθ. 9,17).

Καὶ πίσω ὅμως ἀπὸ τὰ καινούρια βιβλία ποὺ βλέπατε σιγὰ σιγὰ νὰ βγαίνουν, μὲ τὴ γλώσσα τους καὶ μὲ τὸ περιεχόμενό τους, μὲ τὰ σωστά τους καὶ μὲ τὰ λάθη τους — γιὰ τὴν θὰ ἔγιναν βέβαια καὶ λάθη, ἀκόμη καὶ ἂν γελάσθηκε ἐκεῖνος ὁ μέγας καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιον, ποὺ ἔγραψε καὶ ξανάγραψε πὼς πολλοὶ δάσκαλοι δὲν μποροῦν νὰ καταλάβουν τί θὰ πῆ ἢ σιάνη, μιὰ λέξη ἰδιωματικὴ καὶ ἄγνωστη, ἀκόμη καὶ ἂν γελάσθηκαν ἄλλοι σπουδαιότατοι παιδαγωγοί, ποὺ ἄδικα γύρευαν μέσα στὰ «Ψηλὰ βουνά», τὰ τόσο ἑλληνικά, τὴ λέξη πατρίδα — θὰ νιώσατε πίσω ἀπ' ὅλα αὐτὰ τὴν προσπάθεια ποὺ πάντοτε φώτιζε τὴ μεταρρύθμιση καὶ ὡδηγοῦσε τοὺς ἐργάτες τῆς καὶ θὰ καταλάβατε καὶ τὴν πίστη τους, ποὺ ὑπομονετικὰ, ἐπίμονα, σχεδὸν μὲ πείσμα συνέχισαν ἀκλόνητοι μὲ τὸ ἀποφασισμένο πρόγραμμα τὸ ἔργον τους στὸ χαραγμένο δρόμον, ἀδιάφοροι πρὸς τὶς φωνὰς ποὺ ὑψώνονταν κάθε τόσο ἀπειλητικῆς — ἐνῶ

θὰ ἦταν τόσο εὐκόλο μὲ ἔγκαιρη συμβιβαστικὴ ὑποχωρητικότητα νὰ στομάσουν τὴν ἀντίδραση, πετυχαίνοντας ἔτσι μιὰ εὐκόλη νίκη.

* * *

Ἡ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση δὲν ἦταν νὰ σταματήσῃ στὴν ἔκδοσιν τῶν ἀναγνωστικῶν ποὺ εἶδατε. Εἶχαν νὰ γίνουν πολλὰ ἀκόμη, πάρα πολλὰ, γιὰ νὰ δημιουργηθῇ ἕνα λαϊκὸ σχολεῖον ἄξιο τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ γιὰ νὰ ξεψωθοῦν πνευματικὰ καὶ ὕλκῃ οἱ λειτουργοὶ του, οἱ σημερινοὶ καὶ οἱ αὔριανοί, ἔτσι ποὺ νὰ βαδίσουμε ἀληθινὰ στὴν ἀναγέννησιν τῆς ἑθνικῆς παιδείας. Πολλοὶ παράγοντες θὰ ἦταν ἀπαραίτητοι γιὰ ἕνα τέτοιο πρᾶμα, καὶ μόνο σιγὰ καὶ μὲ τὸν καιρὸ θὰ μπορούσε νὰ πάρῃ σάρκα ἕνα τέτοιο ὄνειρον.

Μὰ καὶ τὸ λίγο ποὺ ἔγινε, μὲ τοὺς λίγους ποὺ βρέθηκαν πρόθυμοι, καὶ ἱκανοὶ νὰ συνεργαστοῦν γι' αὐτό, εἶναι σημαντικό καὶ δὲν πρέπει νὰ χαθῇ. Τὸν κίνδυνον ὅμως αὐτὸ τὸν ἔφερε ἡ πολιτικὴ ἀλλαγὴ.

Εἶναι βέβαια λυπηρὸ ποὺ κινδυνεύουν στὴν πατρίδα μας ζητήματα μὲ τόσο καθολικὴ σημασίαν καὶ σπουδαιότητα ν' ἀλλάξουν κάθε φορὰ μαζὶ μὲ τὴν κυβέρνησιν, καταντώντας τὰ κλοτσσοκούφια τῶν πολιτικῶν κομμάτων. Μὰ ἦταν μοιραῖον, μιὰ καὶ δὲ ζητήθηκε ἡ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση τοῦ λαϊκοῦ σχολείου ἀπὸ σᾶς τοὺς λειτουργοὺς του, νὰ ξηραθῇ ἀπὸ φωτεινὴ κυβερνητικὴ πρωτοβουλία.

Κι ἔτσι, μὲ τὴν πολιτικὴ ἀλλαγὴ τοῦ περασμένου χρόνου, ὄχι μόνο φαίνεται πὼς ἐμποδίσθηκαν καὶ ξεχάστηκαν οἱ ἄλλες προσπάθειες γιὰ τὴν ἐξύψωση τῆς παιδείας, μὰ καὶ πάει νὰ χαθῇ μαζὶ μὲ τὰ νέα ἀναγνωστικὰ καὶ τὴ λαϊκὴ τους γλώσσα ἕνα σπουδαιότατον ἀπόκτημα τοῦ λαϊκοῦ μας σχολείου.

Εἶχαμε μπῆ στὸ ὑπουργεῖον γιὰ νὰ βοηθήσωμε νὰ ἐφαρμοστῇ ὠριμένο ἐκπαιδευτικὸν πρόγραμμα, καὶ τὸ δηλώσαμε ἐξαρχῆς καὶ στὴν νέα κυβέρνησιν, πὼς θὰ μέναμε μόνο ἂν θὰ συνεχίζονταν τὸ πρόγραμμα ἐκεῖνο, μὲ τ' ὅποιο ἦταν ἀναπόσπαστα ἐνωμένη ἡ παρουσία μας ἐκεῖ καὶ γιὰ νὰ τῆς εὐκολύνωμε τὴν ἀπόφασιν, τῆς ὑποβάλαμε μὲ τὴν ἐξήγησιν αὐτῆς τὶς παραιτήσεις μας.

Αὐτὲς ὅμως ἔγιναν ἀμέσως δεκτῆς καὶ ἔτσι φανερώθηκε ἡ ἐξαρχῆς ἐχθρικὴ διάθεσις τοῦ νέου ὑπουργείου τῆς παιδείας στὴ μεταρρύθμισιν μόνο ἀπὸ ἄλλους λόγους, ἄσχετους καὶ γιὰ κακὴ τύχην νεοελληνικῶν, τὸ κατώρθωσαν μόλις σήμερον, ὕστερον ἀπὸ ὀκτὼ μῆνας, νὰ τροποποιήσουν τὸ νόμον τῶν διδασκτικῶν. Ἡ ἀπόφασιν ὅμως ἦταν καμωμένη ἀμέσως ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμὴν, καὶ εἶναι σήμερον καὶ ἡ αἰτιολογία τῆς ἔτοιμης ἀπὸ καιροῦ, διατυπωμένη στὴν ἐκθεσιν ἐπι-

τῶν ἐξ ἑξῆς σοφῶν παιδαγωγῶν καὶ γλωσσολόγων, ποὺ τοὺς διώρισε ὁ ὑπουργὸς τῆς παιδείας γιὰ νὰ τοῦ ἐξηγήσουν μὲ ποιά γλῶσσα θὰ μορφώσῃ καλύτερα τὸ λαϊκὸ σχολεῖο τοὺς ἀδριανούς του πολίτες καὶ πῶς θὰ διδαχθῆ ἡ γλῶσσα αὐτή. Στὴν ἔκθεση αὐτὴ στηρίχθηκε καὶ ἡ εἰσηγητικὴ ἔκθεση στὸ νομοσχέδιο ποὺ ὑποβλήθηκε στὴ Συντακτικὴ συνέλευση, γιὰ ν' ἀντικαταστήσῃ τὰ σημερινὰ ἀναγνωστικὰ μὲ τὰ παλιὰ τῆς καθαρεύουσας.

* *

Οἱ παρατηρήσεις καὶ τὰ συμπεράσματα ποὺ ἔβγαλε ἡ ἐπιτροπὴ τῶν ἐξῆς σοφῶν, ἀφοῦ σοφὰ μελέτησε τὸ ζήτημα ποὺ ἑκατὸ χρόνια τώρα βασάνιζε ἄλλο τὴν ἑλληνικὴ παιδεία καὶ μόρφωση, δημοσιεύτηκαν σὲ ἰδιαίτερο βιβλίον.

Δυσκολία δὲ βρίσκει ἡ ἐπιτροπὴ καμιά στὴν καθαρεύουσα, ποὺ νὰ βγάξῃ τὸ λαϊκὸ σχολεῖο ἀπὸ τὸ σκοπὸ του.

Βρῆκε ὁμοῦ — καὶ συμφώνησαν σ' αὐτὸ καὶ σὲ ὅλα τ' ἄλλα, καὶ τὰ ἐξῆς μέλη τῆς ἐπιτροπῆς — πῶς ἡ γλῶσσα τῶν ἀναγνωστικῶν εἶναι «ιδιόρρυθμον δημιούργημα» ἐκείνων ποὺ τὰ ἔγραψαν καὶ ποὺ τὰ διώρθωσαν κάτι ποὺ δὲν τὸ μιλεῖ κανεὶς στὴν Ἑλλάδα καὶ ποὺ ἀκόμη καὶ τὰ παιδιά τοῦ σχολείου δὲν τὸ καταλαβαίνουν — «τοῖς μαθηταῖς ἀκατανόητον» — ἔνα «δημιούργημα ἀπαισίον» ποὺ δὲ βρίσκεται σὲ «οὐδεμίαν ἐπαφὴν» μὲ τὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους τοῦ ἑλληνικοῦ, ἔνα ἀνακάτωμα τέλος πάντων ἀπὸ λέξεις ἰδιωματικῆς, χυδαίωτες ἢ ἀσυνήθιστες καὶ ξεχασμένες καθὼς μάνα. παπποῦδες, πηδοῦσαν, ἔγλειψε, κονδούνα, καὶ ἄλλες. Ἀκόμη καὶ ἡ γραμματικὴ τῶν λέξεων αὐτῶν εἶναι «τερατώδης», ἀφοῦ στοὺς τύπους τῆς καὶ στὰ παραδείγματά τῆς μαζεύτηκε «ἅπας ὁ βόρβορος τῶν τριῶδων, πᾶν ὅτι ξενικόν, βάρβαρον, χυδαίον, εἶχε ποτε εἰσαχθῆ εἰς τὸ στόμα τῶν κατωτάτων λαϊκῶν στρωμάτων» — ἀκόμη καὶ πολλὲς λέξεις καὶ ἐκφράσεις «ἐν χρήσει πᾶρὰ τοῖς φανλοβίοις».

Ἀνάλογη ἦταν ἡ ἐτυμολογία τῆς ἐπιτροπῆς γιὰ τὸ περιεχόμενον ὅλων τῶν καινούριων ἀναγνωστικῶν εἶναι ὅλα τους «ἀναγνωστικὰ ἑξαμβλώματα», «ἐκχυδαίστικα τῆς ψυχῆς» τῶν μικρῶν ἑλληνοπαίδων, καὶ πρέπει ὅλα τους νὰ καοῦν μαζί μὲ τὴ γραμματικὴ τῆς γλώσσας τους.

* *

Αὐτὴ ἦταν ἡ κρίση τῆς ἐπιτροπῆς τῶν σοφῶν ποὺ διαωρίστηκε ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο, καὶ σ' αὐτὴ στηρίχθηκε ὁ νέος νόμος.

Ἀπάνω ὁμοῦ ἀπὸ τὸ πέρασμα τῶν κυβερνήσεων καὶ τὶς ἐφημερές τους ἀποφάσεις στέκονται οἱ βαθύτερες ἀνάγκες τῆς κοινωνίας καὶ ἡ μωριόστομη κραυγὴ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Οὔτε καὶ μπορεῖ μιὰ μεταρρύθμιση ποὺ ζητήθηκε τόσο κατηγορηματικὰ ἀπὸ τὴν πρὶ φωτισμένη σύγχρονη ἑλληνικὴ διανόηση νὰ ξαναγίνῃ χαρτὶ καὶ λεπτομέρεια τῆς ἱστορίας, γιὰτὶ ἔτσι τὸ θέλησε ἡ καθυστερημένη τύφλωση ἀμεταδίδαχτου μανταρινισμοῦ καὶ ἡ στραβὴ ἀπόφραση μιᾶς κακῆς ὥρας.

Καὶ τώρα ποὺ ἡ ἀπόφαση αὐτὴ πραγματοποιήθηκε, καὶ νομοθετήθηκε νὰ ξαναφύγῃ ἡ δημοτικὴ, ὄχι ἀπὸ τὰ χεῖλη μας, μὰ ἀπὸ τ' ἀναγνωστικὰ καὶ μαζί μὲ τ' ἀναγνωστικὰ, ὁ ἀγῶνας γιὰ ν' ἀναχθῆ ἡ ὅτι μιὰ φορὰ ἀποχτήθηκε ἔχει νὰ συνεχισθῆ. Τώρα ὁμοῦ πᾶν δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐξακολουθήσῃ ὁ διδασκαλικὸς κόσμος νὰ μένῃ βουβός.

Δὲν εἶναι δυνατὸν ἐσεῖς, ὁ κόσμος τῶν δασκάλων, νὰ μένετε σήμερα ἀκόμη καὶ πάντοτε θεατὲς ἀδιάφοροι στὸν ἀγῶνα ποὺ γίνεται μέσα στὴν κοινωνία γιὰ νὰ μορφωθῆ ὁ λαός, γιὰ νὰ ἐξυψωθῆ τὸ λαϊκὸ σχολεῖο, γιὰ ν' ἀναγεννηθῆ ἡ ἔθνικὴ παιδεία.

Δὲν εἶναι δυνατὸ ν' ἀδιαφορήσετε ἐσεῖς, οἱ δάσκαλοι τοῦ σχολείου αὐτοῦ — οἱ ἴδιοι ἀπὸ τοῦ λαοῦ τὰ σπλάχνα — ποὺ μαζί μὲ τὸ σχολεῖο σας οἱ ἴδιοι πρῶτα θὰ ὑψωθῆτε καὶ θὰ ὑψώσετε.

Δὲν μπορεῖτε νὰ σβήσετε ἀπὸ τὴ σκέψη σας τὶς ἑκατοντάδες χιλιάδες ἑλληνοπαίδια, ποὺ καθημερινὰ στοιβαζόνται ἀπέναντί σας στὰ μαθητικὰ ἐδῶλια, μὲ τὰ ζωερὰ ξυπνὰ μάτια, γεμάτα ζωὴ καὶ ἐλπίδες, διψασμένα νὰ μάθουν, κατέχοντας ἤδη τὴν ὁμορφὴ καὶ ὀλόδροση γλῶσσα τῆς ἑλληνίδας μητέρας τους, καὶ ποὺ θὰ ξανακυλήσουν στὰ παλιὰ ἀναγνωστικὰ καὶ θὰ σιγοχάσουν τὴ διαύγεια τῆς σκέψης τους, τὴν ευκολία νὰ ἐκφράζονται καὶ τὴ χαρὰ νὰ μαθαίνουν, ὅσο μένετε καταδικασμένοι — αὐτοκαταδικασμένοι — νὰ τοὺς μιλήτε σὲ μιὰν ἄλλη γλῶσσα καὶ νὰ τοὺς διορθώνετε καὶ νὰ τοὺς χαλνᾶτε τὴ δική τους.

Ὅσοι ἀπὸ σᾶς νοσταλγεῖτε τὴν παλιὰ κατάστασι καὶ συμφωνεῖτε μὲ τὴν κρίση τῆς ἐπιτροπῆς ἂν γιὰ τρία χρόνια εἶχατε γιὰ βιβλία «ἀναγνωστικὰ ἑξαμβλώματα», κιὰν ἡ γλῶσσα τους — ἡ γλῶσσα σας! — εἶναι γλῶσσα τοῦ δρόμου καὶ τῶν φανλοβίων — τότε καλά. Τότε τὸ παλιὸ σχολεῖο βρῆκε τοὺς ἀξιους δασκάλους του. Ἐχετε ὁμοῦ καὶ εἰς τότε χρέος νὰ κάμετε ν' ἀκουστῆ ἡ φωνὴ σας καὶ νὰ θάψετε οἱ ἴδιοι πρῶτοι τὸ σχολεῖο σας μέσα στὰ βουρκοκέρια τῆς

μοίρας του, ματαιώνοντας κάθε μάταιη πιά τότε προσπάθεια ὄσων θὰ σᾶς ἀντιμάχωνται πολεμώντας νὰ σᾶς τὸ χαλάσουν.

Ἔσεῖς ὅμως οἱ ἄλλοι! Ὅσοι νιώσατε στὴ μεταρρύθμιση τοῦ ἀναγνωστικοῦ τὸ πρῶτο ἀπαραίτητο βῆμα πρὸς μιὰ πλατύτερη καὶ βαθύτερη ἀναγέννηση ὄσοι τὸ καταλάβατε, πὼς μὲ τὴν καθιέρωση τῆς ζωντανῆς γλώσσας καὶ γραμματικῆς, ἀποχτήσατέ μέσα στὸ σχολεῖο σας, ἑσεῖς κι οἱ μαθητές σας, μαζί μὲ τὴ γλωσσική καὶ τὴν ψυχική σας ἐλευθερία ὄσοι καταλάβατε πὼς ὄσο χάνεται ἡ βασιλεία τῶν τύπων τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς, τόσο γιγαντώνεται καὶ φτερώνεται ἡ δύναμη τοῦ ζωντανοῦ δασκάλου κι ὑψώνεται αὐτὸς σὲ δημιουργὸ μέσα στὴν τάξη του· ἂν τὸ φῶς ποὺ σκόρπισαν τὰ καταδικασμένα ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴ ἀναγνωστικά, φώτισε τοὺς μαθητές σας καὶ τὶς οἰκογένειές τους καὶ βροῖκε ἀναμμένο καὶ τὸ δικό σας τὸ λυχνάρι· ἂν ἡ φωνὴ τῆς ἀλήθειας ξύπνησε μέσα σας τὸν ἀντίλαλο τοῦ ἰδανικοῦ—τότε, τότε πρὸ πάντων δὲν μπορεῖτε νὰ σιωπήσετε.

Ἡ βαθύτερη συνείδηση μιᾶς ἀλήθειας ποὺ μᾶς φώτισε, μᾶς ἐπιβάλλει βαθύτερες ὑποχρεώσεις.

Καὶ ἂν πιστεύετε σὲ ὅτι ἔγινε, ἡ εὐθύνη σας διαγράφεται πιά, στὴν ἱστορία καὶ στὴ συνείδησή σας, μεγάλη—πολὴ μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν εὐθύνη σας ποὺ σιωποῦσατε στὰ περασμένα.

Ἄτι ἐπιχειρήθηκε αὐτὰ τὰ χρόνια, ὄχι ἀπὸ ἀπαιτήση ἐπιταχτικῆ τῶν ἐκπαιδευτικῶν λειτουργῶν, μὰ ἀπὸ τὴ θέληση τῆς πολιτείας, γιὰ νὰ ξανασταματήση λίγο ὕστερα μὲ τῆς πολιτείας πάλι τὴ θέληση, αὐτὸ πρέπει νὰ συνεχιστῆ μιὰ μέρα, ἀργὰ ἢ γρήγορα—καὶ καλύτερα γρήγορα παρά ἀργά—ἀπὸ δική σας ὁμόφωνη γνώμη κι ἐπιβλητικὴ ἀξίωση, ἔτσι ποὺ κανένας πιά ὑπουργὸς καὶ καμιὰ βουλή νὰ μὴν τολμήση νὰ εἰσηγηθῆ καὶ ν' ἀποφασίσῃ νὰ τὸ καταργήση.

Τὸ ἔξρω, θαύματα δὲ γίνονται, καὶ ὁ σημερινὸς δάσκαλος ἔδειξε γιὰ κακὴ τύχη πὼς ἀκόμη δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ διεκδικήσῃ τὰ δίκαια, οὔτε τοῦ σχολείου του οὔτε τοῦ ἑαυτοῦ του. Οὔτε κὰν τὴν ἔνωση τῶν ὁμοτέχνων του κατώρθωσε νὰ θεμελιώσῃ σὲ μόνιμη, ἀπρόσωπη, ἀφιλόδοξη συνεργασία, οὔτε κὰν τὸ μισθὸ του ν' αὐξήσῃ σ' ἐποχὴ ποὺ ἡ πείνα ἔριχνε στὸ μάθημά τους λιγοθυμισμένους τοὺς σιωπηλοὺς ἐργάτες τοῦ ἔθνικοῦ πολιτισμοῦ—οὔτε κὰν τὴν παραμονὴ του στὴ θέσή του νὰ ἐξασφαλίσῃ ὅταν ἡ πολιτικὴ σκόρπιζε, αὐτὸν καὶ τοὺς συναδέλφους του, σὲ τέσσερεις ἄκρες τῆς σημερινῆς μεγαλωμένης Ἑλλάδας.

Καὶ ὅμως ἓνας εἶναι ὁ μοναδικὸς δρόμος, ἂν θέλετε νὰ ὑψωθῆτε καὶ νὰ ὑψώσετε τὸ σχολεῖο σας, ἂν θέλετε νὰ μιμηθῆτε τῶν μεγάλων πολιτισμένων ἔθνῶν τοὺς συναδέλφους σας, ποὺ παρακολουθοῦν στὴν πρώτη γραμμὴ τὴν πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ κίνηση τῆς πατρίδας τους, ποὺ πρωτοστατοῦν στοὺς ἀγῶνες γιὰ τὴν πρόοδο καὶ τὸν πολιτισμό:

Νὰ διαψάσετε γιὰ τὴ γενικὴ καὶ τὴν εἰδικότερα ἐπαγγελματικὴ σας μόρφωση.

Νὰ ἐργασθῆτε γι' αὐτὴ μὲ βιβλιοθήκες, ἀτομικὲς καὶ κοινές, κινητὲς ἢ μόνιμες, μὲ συζητήσεις καὶ συνέδρια, ἔτσι ποὺ ν' ἀποχτήσετε σιγὰ σιγὰ γνώμῃ ἔγκυρη γιὰ ὅσα σχετίζονται μὲ σᾶς καὶ μὲ τὸ σχολεῖο σας.

Νὰ συνενωθῆτε σὲ τοπικοὺς πρῶτα κι ὕστερα καὶ σὲ γενικώτερους συλλόγους, καὶ νὰ πάρετε ὄλο καὶ βαθύτερη συνείδηση τῆς τάξης σας καὶ τῶν συμφερόντων σας.

Νὰ ὑψωθῆτε καὶ νὰ δυναμώσετε, σὰν ἄτομα καὶ σὰ σῶμα, μέσα στὴν κοινωνία, καὶ νὰ τὴ φωτίσετε γιὰ τὰ ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα.

Ἡ τύχη σας καὶ τοῦ σχολείου σας ἡ τύχη βρῖσκεται στὰ χέρια σας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή—Μέρ. I: Ἄγνοια-Διαστροφή-Διαβολή—Μέρ. II: Ἀδικία-Ἀκρίσια—
Μέρ. III: Φαιδρολογία—Μέρ. IV: Ἡ εκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση.—Ἐπίλογος.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Δημοσιεύτηκε μετὰ τὴν ἀνοίξην καὶ κυκλοφόρησε σὲ εἴκοσι χιλιάδες ἀντίτυπα ἀπὸ 160 σελίδες ἢ «Ἐκθεσις τῆς ἐπιτροπείας τῆς διορισθείσης πρὸς ἐξέτασιν τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τῶν δημοτικῶν σχολείων». Ἡ ἐκθεσις αὕτη ἴσως, κατὰ τὴ συντομώτατη περίληψιν ποῦ ἀνακοινώθηκε ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο στὸν τύπο δυὸ μῆνες νωρίτερα, τ' ἀκόλουθα (βλ. «Πολιτεία» 15 Ἰαν. 1921):

«Ἡ ἐπιτροπεία, κληθεῖσα νὰ ἐκφράσῃ γνώμην περὶ ζητήματος οὕτω σπουδαίου καὶ οὕτω σφοδρῶς συνταράσσοντος τὴν κοινὴν γνώμην, οἷον τὸ τῆς ἐθνικῆς γλώσσης, ἦν πρέπει νὰ ἐκμανθάνωσιν οἱ Ἕλληνοπαῖδες ἐν τοῖς σχολείοις ἡμῶν, ἐνόμισεν ὅτι ἐπεβάλλετο εἰς αὐτὴν νὰ μὴ περιορισθῇ εἰς ἀπλὴν ὑποβολὴν προτάσεων περὶ τοῦ πρακτείου, ἀλλὰ νὰ προβῇ εἰς ἐπιστημονικὴν ἀνάλυσιν τῶν συνάφων ζητημάτων. Πρὸς τοῦτο κατήρτισεν ἐκθεσὶν μακράν. Ἐν ταύτῃ δ' ἐξετάζει πρῶτον, ποία ἡ γλῶσσα, ἦν πρέπει νὰ διδάσκωνται οἱ παῖδες ἐν τῷ σχολείῳ. Ἀποδεικνύει δέ:

α) Ὅτι διγλωσσία δὲν ὑπάρχει μόνον παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ παρὰ πᾶσι τοῖς πεπολιτισμένοις λαοῖς. Πανταχοῦ συνυπάρχουσι δύο σπουδαίως διαφέρουσαι γλωσσικαὶ παραλλαγαι· ἡ μὲν συνήθως διμιλουμένη ἢ χρησιμεύουσα εἰς πρόχειρον συνεννόησιν περὶ κοινῶν ὑποθέσεων, ἡ δὲ διερμηνεύουσα τὰ σπουδαιότερα διανοήματα καὶ τεχνικῶς διαμεμορφωμένη ἥτις καὶ γράφεται. β) Πανταχοῦ θεωρεῖται ὡς ἡ κυρίως καὶ ἡ κατ' ἐξοχὴν γλῶσσα τοῦ ἔθνους, οὐχὶ ἡ γλῶσσα τῶν ἀπαιδευτῶν, ἀλλ' ἡ τῶν πεπαιδευμένων τάξεων. Πανταχοῦ θεραπεύεται αὕτη φιλοτιμώτατα. Αὕτη δὲν εἶναι καὶ ἡ ἐν τοῖς σχολείοις συστηματικῶς διδασκομένη.

Ἐξετάζονται εἴτα οἱ λόγοι, δι' οὓς παρ' ἡμῖν ἡ καθαρεύουσα γλῶσσα πρέπει νὰ διδάσκηται ἐν τοῖς σχολείοις. Καὶ ὑποδεικνύονται οἱ τρόποι, καθ' οὓς πρέπει νὰ προάγῃται ὁ μαθητὴς βαθμιαίως, ἀνευ ἀλλμάτων ἀπὸ τῆς διαλεκτικῆς μητρικῆς γλώσσης εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν πεπαιδευμένων. Οὕτω διαγράφονται καὶ αἱ ἀρχαί, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ποσίων πρέπει νὰ ρυθμίζηται ἡ γλῶσσα τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων ἐκάστου σχολικοῦ ἔτους.

Μετὰ τοῦτο ἐξετάζει ἡ Ἐπιτροπεία τὰ σήμερον ἰσχύοντα ἐν τοῖς σχολείοις. Ἀποδεικνύει, ὅτι οἱ νομοθεταὶ τῆς σημερινῆς σχολικῆς γλώσσης οὐδὲν ἐκ τῶν πορισμάτων τῆς ἐπιστήμης, οὔτε τῶν διδαγμάτων τῆς πειρασ τῶν ἄλλων κρατῶν ἔλαβον ἂν ὄψιν. Ἄλλ' ἡ ὅλη αὐτῶν προσπάθεια ἀπέβλεψεν εἰς τὸ νὰ ἐπιβάλλωσιν εἰς τὸ σχολεῖον καὶ δι' αὐτοῦ εἰς τὸ ἔθνος γλῶσσαν, ἦν αὐτοὶ ὡς δημοτικὴν καὶ ζωντανὴν χαρακτηρίζουσι, ἀλλ' ἥτις πράγματι εἶναι τραγελαφικὸν καὶ ἀνυπαρ-

κτον γλωσσικὸν κατασκευάσμα, ἂν οὐδενὸς διμιλούμενον καὶ εἰς οὐδεμίαν ἐπαφὴν πρὸς τὸν βίον τοῦ ἔθνους εὐρισκόμενον. Μὲ ἄλλας λέξεις ἐπεζήτησαν οὗτοι νὰ ἐπιβάλλωσι τὴν ἀπαισίαν μαλλιάρην γλῶσσαν.

Πρὸς ἀπόδειξιν δὲ τούτου ἐξετάζει ἡ Ἐπιτροπεία διεφοδικῶς τὴν νεότευκτον καὶ παράδοξον σχολικὴν γλῶσσαν. Ἀναλύει τὴν ἐκδοθεῖσαν γραμματικὴν αὐτῆς καὶ τὴν γλῶσσαν τῶν ἐγκεκριμένων ἀναγνωστικῶν βιβλίων. Προσθεῖται προσέτι παρατηρήσεις μακρὰς περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐν τῷ παρελθόντι προπαρεσκευάσαν οἱ μαλλιάροι τὸ ἔδαφος πρὸς ἀλλαγὴν τῆς σχολικῆς γλώσσης καὶ περὶ τῶν μέσων ἅτινα πρὸς τοῦτο μετήλθον, διὰ νὰ κατέρθωσιν νὰ εἰσπηθῆσωσιν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς εκπαιδεύσεως ἐπὶ τοῦ καταλυθέντος καθεστώτος.

Ἐν τέλει ἡ Ἐπιτροπὴ διατυπῶι τὰς γνώμας τῆς περὶ τοῦ πρακτείου. Μεταξὺ δὲ τῶν προτάσεων αὐτῆς προέχει αὕτη: «Νὰ κηρυχθῶσιν ἄκυροι ὡς ἀντισυνταγματικοὶ οἱ νόμοι, καθ' οὓς ἐγένετο ἡ ἀλλαγὴ τῆς γλώσσης τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων τῆς δημοτικῆς εκπαιδεύσεως μετὰ πάντων τῶν εἰς ἐκτέλεσιν αὐτῶν ἀφορώντων Β. Διαταγμάτων, Ἐγκυκλίων καὶ Ὁδηγίων. Καὶ νὰ ἐκδελθῶσι παράυτα ἐκ τῶν σχολείων καὶ καθὼς τὰ συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους ἐκείνους συνταχθέντα καὶ σήμερον ἐν χρήσει ὑπάρχοντα ἀναγνωστικὰ βιβλία, ὡς ἔργα ψεύδους καὶ κακοδοῦλου προθέσεως».

Δὲν πρόκειται ν' ἀπαντήσω ἐδῶ στὴν Ἐκθεσὶν αὐτῇ, κατώτερην καθὲ κριτικῆς καὶ θλιβεροῦ μνημεῖο τῆς νεοελληνικῆς σκέψης καὶ ἐπιστήμης. Καὶ τὰ πειστικώτερα ἐπιχειρήματα δὲ θὰ μπορέσουν, καθὼς δείχνει ἡ ἴδια ἡ ἐκθεσις, νὰ μεταπεισῶσιν τὴν ἐπιτροπὴν, ποῦ ζῆ στὸν ἰδιαιτέρῳ τῆς ξεχωριστοῦ κόσμου, ἀπρὸσανατόλιστην στὰ πνευματικὰ ρεύματα τῆς σύγχρονης ἐλληνικῆς ζωῆς. Μὰ οὔτε καὶ στὸν πολὺ κόσμον ἀπευθύνομαι, ποῦ ἀνίδεος γιὰ ὅσα σχετίζονται μετὰ τὴν εκπαιδευτικὴν μεταρρύθμιση, χρειάζονται καὶ πρὶν ἀκόμη δημοσιευθῇ ἡ ἐκθεσις, νὰ φωτισθῇ κατάλληλα γιὰ τὴν προσπάθειαν ποῦ ἐγένετο γιὰ τὸ ξαναζωντανάεμα τῆς λαϊκῆς μας παιδείας μετὰ τῆς σχολικῆς καθιέρωσιν τῆς λαϊκῆς γλώσσης. Θέλω νὰ δώσω μόνον μερικὰς ἐξηγήσεις σὲ ὅσους, δάσκαλοι, γονεῖς, ἢ ἄλλοι, παρακολούθησαν μ' ἐνδιαφέρον τὴν μεταρρύθμιση τῶν τελευταίων χρόνων, ἀναγκαῖες ὕστερα ἀπ' ὅσα γράφωσαν γι' αὐτὴν στὴν ἐκθεσιν.

Πρὸς τὸ σκοπὸν αὐτὸ θὰ δείξω πρῶτα ποιὲς εἶναι οἱ ἀπόψεις καὶ οἱ ἰδέες ἀπὸ τίς ὁποῖες ξεκινᾷ — ἢ σωστότερα: δὲν ξεκινᾷ — ἡ ἐπιτροπὴ, καὶ ποῦ κάνουν τὴν ἀπάντησιν στὴν ἐκθεσὶν τῆς περιττῆς, ἀσκοπῆς καὶ ἀδύνατης. Εἶναι δηλαδὴ τὸ ἀπίστευτὸ γεγονός, πὼς (α') ἀγνωεῖ τὰ γλωσσοεκπαιδευτικὰ προβλήματα καὶ ἄλλα σχετικὰ ζητήματα, καὶ ἀκόμη πὼς (β') διαστρέφει τὸ κείμενον τῶν κρινόμενων ἀναγνωστικῶν, στὴν μορφήν τους κυρίως μὰ καὶ στὸ περιεχόμενον, ἔτσι ποῦ κάποτε μετὰ τὰ συμπέρασματά τῆς ὄχι μόνον νὰ μὴ φωτίζεται μὰ καὶ νὰ (γ') διαβάλλεται ἡ ἐργασία ποῦ ἐγένετο.

Θὰ δείξω ἔπειτα πῶς καὶ εἰδικώτερα ἢ κριτικὴ τοῦ περιεχομένου τῶν ἀναγνωστικῶν ποῦ ἔχει ἐμπνεύσει ὅλη τὴν κρίση δὲ στηρίζεται σὲ δίκαιες προϋποθέσεις κι ἔτσι ἡ ἔκθεση (δ') ἀδικεῖ τ' ἀναγνωστικά παραγνωρίζοντας τοὺς ἔρους ποῦ ἀναγκαστικά συνοδεύουν τὴν ἐμφάνισή τους, εἴτε καταδικάζοντας (ε') ἀκριτὰ τὰ περισσότερά τους, μὲ ἐλάχιστα στοιχεία ἢ κριτήρια μὲ δευτερεύουσα σημασία.

Κι ἔπειτα θὰ ἐξετάσω ὅλες τὶς ἄλλες φαιδρολογίες (ς'), ποῦ μαζί μὲ λίγες σωστὲς παρατηρήσεις ἀπομένουν γιὰ στοιχεῖα τῆς καταδίκης τους, καθὼς καὶ τὶς δύο ἄλλες φαιδρολογίες τῆς ἐπιτροπῆς, γιὰ τὴ διδασκαλία τῆς σχολικῆς γλώσσας καὶ γιὰ τ' ἀνήθικα μέσα, ποῦ τάχα μεταχειρίστηκε ἢ μεταρρύθμιση γιὰ νὰ πετύχῃ. Τέλος θὰ ἐξετάσω τί ἐπίδωκε γενικώτερα ἢ ἐκ παιδευτικῆ μεταρρύθμιση (ζ') καὶ τί πραγματοποιήσε στὰ ἐρία χρόνια.

Νομίζω πῶς μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ θὰ μπορέσῃ νὰ κρίνῃ μόνος του τὴν ἀλήθεια ὁποῖος ἔχει διαβασμένη τὴν ἔκθεση, ἢ καὶ ὁποῖος διαβάσῃ μονάχα αὐτὴν τὴ μελέτη. Προσπάθησα νὰ εἶμαι ὅσο γίνονταν συνοπτικώτερος· ἂν κι ἔτσι ὅμως βρῆ ὁ ἀναγνώστης τὴ μελέτη μου αὐτὴ μὲ τὸ παραπάνω διεξοδικὴ γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον του καὶ τὴν ὑπομονή του, τοῦ συσταίνω νὰ παραλείψῃ διαβάζοντας μαζί μὲ τὶς ὑποσημειώσεις καὶ τὰ μικρογράμματα κείμενα καὶ ὅσα ἐπίμετρα ἔχουν τοποθετηθῆ μέσα στὸ κείμενο, στοιχειοθετημένα ἐπίτηδες μὲ διαφορετικὰ στοιχεῖα.

ΜΕΡ. Ι. Α' ΑΓΝΟΙΑ

Ἡ νέα μας γλώσσα — Ἡ δημιουργικὴ λογοτεχνία — Τὸ γλωσσικὸ ζήτημα — Τὸ γλωσσοεκπαιδευτικὸ πρόβλημα — Ὁ νόμος περὶ διδακτικῶν — Τὰ ἐπίσημα κείμενα — Ἄλλα σχετικὰ δημοσιεύματα — Ἡ γλώσσα τῶν παλιότερων ἀναγνωστικῶν.

Εἶπα διὰ τὴ ἐπιτροπὴ ζῆ σὲ δικό της κόσμο, χωρὶς νὰ ξέρῃ ἢ νὰ μπορῆ νὰ ἐκτιμῆσῃ τὰ θεμέλια ὅπου στηρίχτηκε καὶ τὰ προβλήματα ποῦ εἶχε νὰ λύσῃ ἢ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση.

Ἄγνοια πρῶτα πρῶτα ἦ ἔκθεση τῆς ἐπιτροπῆς πῶς ὑπάρχει ἡ γλώσσα μας ἢ σημερινή, μιὰ κοινὴ νεοελληνικὴ γλώσσα, καθὼς διαμορφώθηκε μὲ τὴ γλωσσοπλαστικὴ ἐργασία τοῦ ἑλληνικοῦ γένους μέσα στὴν ἐξέλιξη δύο χιλιάδων χρόνων καὶ περισσότερο, μὲ μορφολογία σὲ πολλὰ διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ἀρχαία, καθὼς καθρεφτίζεται στὶς ἀρχαίες γραμματικὲς. Ἔτσι τὴ γραμματικὴ διατύπωση τῆς γλώσσας ποῦ μιλεῖ σήμερα τὸ ἔθνος μας, καὶ ποῦ θὰ περιλάβῃ φυσικὰ τύπους καθὼς ὁ περιβολάρης τοῦ περιβολάρη οἱ περιβολάρηδες, ὁ καφέ τοῦ καφέ τὸν καφέ οἱ καφέδες, ὁ ψωμάς τοῦ ψωμά,

ἢ ἐλπίδα τῆς ἐλπίδας, ἢ βούση τῆς βούσης κτλ., τὸ νομίζει τόλμημα, ἀφοῦ «καταργοῦνται αἱ συνήθεις κλίσεις τῶν ὀνομάτων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας» (σ. 26), καὶ γιὰ νὰ χαρακτηρίσῃ τοὺς τύπους αὐτοὺς καὶ ὅλες τὶς πάγκοινες λέξεις μὲ τὶς ὁποῖες ὁ ἑλληνικὸς λαὸς αἰῶνες τώρα ἐκφράζεται — λέξεις καθὼς τὸ φιλι καὶ τὸ ψωμί, τὸ λιβάρι καὶ τὸ θυμάρι — μεταχειρίζεται τὶς ὑδροστικώτατες καὶ ἀσεβέστατες ὀνομασίες¹.

¹ Ἄπας ὁ βόρβωρος τῶν ὁδῶν, πῶν ὁ τι ξενικὸν βάρβαρον, χυδαῖον εἶχε ποτε εἰσαχθῆ εἰς τὸ στόμα τῶν κατωτάτων λαϊκῶν στρωμάτων, περισυλλέγεται μετὰ στοργῆς... συνιστῶνται λέξεις καὶ τύποι, οὗς καὶ ἡ ἀναλφάβητος καὶ ἡ μάλιστα ἀκαλαισθητος ὑπηρετρία θὰ ἀπηξίου σήμερον νὰ θέσῃ εἰς τὸ στόμα αὐτῆς. Οἱ συγγραφεῖς δὲ τῆς γραμματικῆς... δεικνύουσι καταφανῆ ἀγάπην πρὸς λέξεις καὶ ἐκφράσεις, οὕσας ἐν χρήσει παρὰ τοῖς φαυλοβίοις. Ὅλιγα παραδείγματα, ἄτινα ἀντιγράφωμεν ἐκ τῆς εἰρημένης ἐντύπου γραμματικῆς θὰ πείσωσι πάντα, ὅτι τὰ ὑφ' ἡμῶν λεγόμενα οὐδεμίαν ἐνέχουσιν ὑπερβολήν. Καὶ μαζί μὲ τὰ σχηματιστικὰ παραδείγματα, παραθέτι, δεῖγματα καὶ αὐτὰ τοῦ βόρβωρου τῶν ὁδῶν, τῶν κατωτάτων λαϊκῶν στρωμάτων καὶ τῶν φαυλοβίων, ἀπὸ τῆς νέας γραμματικῆς τὰ παραδείγματα ὅσα ἐκεῖ καταχωρίζονται: πατέρας, ψωμάς, ἐργάτης, περιβολάρης, καφές, παππούς, σφαναός, ἔμπορος, ἀράνης, βεζιέρης, βαρκάσης, καβαλάρης, καφετζής, καρδακώρης, νοικοκύρης, μαράθης... Ἀντώνης, Βασίλης, Γιάννης, ... καρφές, φιδές, καναπίς, γενεῖς, ... παπάς, ψαράς, γαλατάς, μιλωνάς, ἀμαξάς, κοσκινάς, ... ἐλπίδα, βούση, Φρόσω, ἀλεπού, ... κόρη, νύφη, χάρη, ὄρη, κόψη, στύψη, ἀνοιξη, ζάχαρη, ... μαιμά, κολοκυνθῶ, μιλωνῶ, ... βασιλόπουλο, ἀρχοντίπουλο, δάχτυλο, κούμαρο, γράφιμο, ... ἀλέτρι, γεφύρι, ψάρι, κουδοῦν...

Π6. ἀκόμη: «Ἡ χυδαῖότης τοῦ βιβλίου τοῦτου εἶναι ἀντιτέρα πάσης περιγραφῆς. Καθίσταται δ' ἀφανής ἐν τῇ γλώσσῃ αὐτοῦ...» (σ. 56) — «τὸ βιβλίον εἶναι γεγραμμένον εἰς τὴν τεχνητὴν γλώσσαν... καὶ διὰ ἐν τῇ χυδαῖοτάτῃ αὐτῆς μορφῇ. Γέμει ξενισμῶν, ιδιωματοῦν λέξεων, ... τύπων ἀσυνήθων, λέξεων τῆς καθαιρεύσεως...» (στὰ παραδείγματα καταλέγονται κι οἱ λέξεις: μάνα, βέρογα, χάραμα, κουδοῦνια, ἔλσιψε, πηδοῦσαν, σιάζει) (σ. 57) — «διὰ τε τῆς χυδαίας αὐτῶν γλώσσας...» (σ. 99) — «ἡ μὲν γλώσσα αὐτῶν εἶναι παρεφθαρμένη, χυδαία καὶ ἀκαλαισθητος» (σ. 102) — «ἡ γλώσσα του ἐξ ἴσου χυδαία καὶ παρεφθαρμένη» (σ. 118) — «ἡ γλώσσα τοῦ βιβλίου δὲν προτίθεται νὰ μορφώσῃ καὶ ἐξυψώσῃ καὶ ἀνοψώσῃ τὸν παῖδα, ἀλλὰ νὰ ἐκχυδαίσῃ αὐτὸν» (σ. 118) — «ἡ γλώσσα αὐτοῦ εἶναι ὁμοίως παρεφθαρμένη καὶ χυδαία» (σ. 117) — «καὶ ἐνταῦθα συναντᾷ τις συχνάκις τὰς χυδαίας καὶ παρεφθαρμένας λέξεις πάω, πάεις, πάμε, πάνε, πῶ, πῆ, ἦσαν...» (σ. 123) — «καὶ τοῦτο γεγραμμένον ἐν τῇ αὐτῇ ἀκριβῶς χυδαία, παρεφθαρμένη καὶ ἀκαλαισθητῆ γλώσσῃ...» (σ. 128) — «ὁπηρεταί [τὸ Ἄλφαβητάριο τοῦ κράτους] εἰς τὸν αὐτὸν γλωσσικὸν καὶ ψυχικὸν ἐκχυδαισμόν, εἰς ὃν καὶ τὰ ἤδη ἐξετασθέντα ἀναγνωστικά» (σ. 133) — «ἐπίτηδες γεγραμμένοι πρὸς ἀκχυδαισμόν οὐ μόνον τῆς γλώσσας, ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς» (σ. 133).

Π7. ἀκόμη: «τῶν ξένων τοῦτων λέξεων πλάττουσι κλίσεις, ἅς χαρακτηρίζουσιν ὡς κανονικὰ τῆς ἑλληνικῆς γραμματικῆς στοιχεῖα» (πρόκειται γιὰ τὸ ὁ καφέ τοῦ καφέ οἱ καφέδες, ὁ σογιὰς κατὰ τὸ ὁ ψωμάς τοῦ ψωμά κτλ.) (σ.

Και τὸ χειρότερο: Οἱ βαρύτεροι αὐτοὶ ὄνειδισμοὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ποὺ στὴ γλῶσσα του ἀναφέρονται, τυπώνονται καὶ μοιράζονται ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο, ποὺ φροντίδα του ἔχει νὰ μορφώσῃ τὸ ἔθνος καὶ νὰ καλλιεργήσῃ τὰ πνευματικά του ἀγαθὰ, καὶ γράφονται ἑκατὸν ἀκριβῶς χρόνια ὕστερ' ἀπὸ τὸ Εἰκοσιένα, σ' ἐποχὴ νέων ἑθνικῶν ἀγώνων, ἀπὸ ἐπιστήμονες, ἀκαδημαϊκοὺς δασκάλους, λειτουργοὺς τῆς παιδείας ἀνώτερους καὶ δασκάλους τῶν αὐριανῶν δασκάλων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἀπὸ συναδέλφους καὶ παλιοὺς μαθητὲς τοῦ καθηγητῆ τῆς γλωσσολογίας, τοῦ ἴδιου ἐκείνου ποὺ ἐδῶ καὶ σαράντα χρόνια κώνομαζε τοὺς παραπάνω χαρακτηρισμοὺς τῆς δημοτικῆς ἀσεβεῖς λαθασμένους καὶ ἀντιεπιστημονικοὺς, ποὺ εἶναι ντροπὴ καὶ νὰ τοὺς λέμε ἀκόμη².

Ἄγνοεῖ ὅμως ἡ ἔκθεσις ἀπολύτως καὶ τὸ ἔργο τῆς νεοελληνικῆς δημιουργικῆς λογοτεχνίας, ποὺ σπάζοντας τελειωτικά τὴν ἀρχαϊστικὴ καὶ τὴ φαναριώτικη παράδοση διαμόρφωσε μὲ τὴν ἀπρόσωπη δημιουργικὴ ἐργασία διαλεχτῶν συγγραφέων, στηριγμένη στὸ ὕλικὸ καὶ τοὺς κανόνες τῆς ζωντανῆς γλώσσας,

[14] — «δημιούργημα ἀπαίσιον ὅπ' οὐδενὸς ὀμιλούμενον καὶ εἰς οὐδεμίαν ἐπαφὴν πρὸς τὸν βίον τοῦ ἔθνους ἐπισκόμενόν» (σ. 16) — «ἡ τερατώδης αὕτη γραμματικὴ» (σ. 20) κτλ. κτλ.

[15] — τὰ τὸ ζήτημα τῶν «χυδαίων» αὐτῶν χαρακτηρισμῶν τῆς ἐπιτροπῆς διαμαρτυρήθηκε ἀμέσως στὸν καθημερινὸ τύπο σ' ἓνα ἀξιόλογο ἀρθρὸ τοῦ ὀ. Α. λ. Σ. ὁ. σ. «Ἡ ἔκθεσις τῆς «ἐπιτροπῆς» διὰ τὴν γλῶσσαν, «Πατρὶς» 5 Μαΐου 1921.

² «Αἱ φράσεις: βάρβαρον, διεφθαρμένον, ἐλασινόν, ἰδίωμα καὶ διάλεκτος ἡ γλῶσσα, λεγόμενα ἐπὶ τῆς δημώδους, τῆς ἀπλῆς λαλουμένης ἡμῶν γλώσσῃς, εἶναι καὶ ἀσεβεῖς καὶ ἀμαρτημέναι... Ἡ μητρικὴ ἡμῶν γλῶσσα, τ. ἔ. ἡ γλῶσσα ἐκείνη, ἣν ἡ μήτηρ προσμεριδιῶσα ἐδίδαξεν ἡμᾶς κατ' ἀρχὰς νὰ φελλίζωμεν, ἔπειτα δὲ καὶ ν' ἀρθρῶμεν καὶ ἀπροσκόπτως νὰ μεταχειρίζωμεθα, ἡ μετὰ τοῦ μητρικοῦ γάλακτος συνθηλασθεῖσα, ὡς εἶπαι, ἐγένετο ἐν ἡμῖν σὰρξ καὶ αἷμα, ἐδρῆσει ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν, καὶ εἶναι εἰκονικωτάτη καὶ ζωνηροτάτη, πάντοτε ἐπὶ τῶν χειλέων μας, οὐδέποτε ἐγκαταλείπουσα ἡμᾶς... Διὰ ταύτης τῆς γλώσσῃς καὶ οὐχὶ δι' ἄλλης μανθάνομεν κατὰ τὰ 3 ἢ 4 πρώτα ἔτη τῆς ἡλικίας ἡμῶν ἀνευ τινὸς ὑπερβολῆς πολλῆς πλείονα ἢ ὅσα κατὰ τὴν τετραετὴ φοίτησιν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον... Εἶναι καὶ ἡγιασμένη ἡ γλῶσσα αὕτη, διότι δι' αὐτῆς ἐξέφραζον οἱ ταλαίωποι πατέρες ἡμῶν τὸ φοβερόν κήρυγμα τῆς εθνικῆς ἡμῶν ἀναστάσεως, καὶ δι' αὐτῆς ἐφαλλον καὶ τὰς συμφορὰς καὶ τὰ ἐπεισόδια τῶν ἀγῶνων. Ἄλλ' ἂν ἀποβλέποντες εἰς ταῦτα ἐδρίσκωμεν, ὅτι εἶναι ἀσέβεια καὶ ἀκρα καταισχύνῃ νὰ ὀνομάζωμεν τὸ ἀπὸ 15 καὶ πλέον αἰῶνων πνευματικὸν ἔργον τοῦ ἔθνους ἡμῶν βάρβαρον καὶ διεφθαρμένον, ὀφειλομένον νὰ ἠεσῶρωμεν, ὅτι οὐχ ἤττον ἡμαρτημέναι κρίνονταί αὐταί, καὶ ἂν ἀποβλέψωμεν εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν αὐτῶν λόγον...» (Χ α τ ζ ι δ α κ ι ε).

τύπο νέας γλώσσας φιλολογικῆς. Εἶναι ὁ τύπος αὐτὸς μοναδικῆ ἀντικειμενικῆς βάσεως ὕστερ' ἀπὸ τὸ χάος τοῦ ὑποκειμενισμοῦ ποὺ παραδέρνει ἡ σχολικὴ γλῶσσα ἀμα ἐγκαταλείψωμε τὸ ἀρχαϊστικὸ ἰδανικὸ, καὶ ἔτσι τὸν ἀκολουθήσαν, καὶ ἔπρεπε νὰ τὸν ἀκολουθήσουν τὰ νέα ἀναγνωστικά. Καὶ ὅμως ἡ ἔκθεσις, σὰ νὰ μὴν ὀπῆρχε οὔτε ἡ λογοτεχνία ἡ σημερινή, οὔτε ἡ ἐπικράτησις σ' αὐτὴν τῆς δημοτικῆς, οὔτε ἡ διαμόρφωσις μέσα σ' αὐτὴν νέου ἐνιαίου τύπου φιλολογικῆς γλώσσας, πιστεύει καὶ διακηρύσσει πῶς μὲ τὴν καθαρῆουσα «ἐκδηλοῦται ὀλόκληρος ἡ πνευματικὴ τοῦ ἔθνους ζωὴ» (σ. 83), καὶ στὴ γλῶσσα τῶν ἀναγνωστικῶν, ποὺ πολλὰ τοὺς γράφηναν καὶ ἀπὸ λογοτέχνες, δὲ βλέπει παρὰ «γλῶσσα δλωσ τεχνητῆ, ἰδιόρρυθμον αὐτῶν (τῶν νέων γλωσσικῶν νομοθετῶν) δημιούργημα, ὅπ' οὐδενὸς ὀμιλούμενον καὶ τοῖς μαθηταῖς ἀκατανόητον» (σ. 13). Καὶ ἀντὶ νὰ χαρῆ γιὰ τὸ φραστικὸ πλοῦτο τῆς ζωντανῆς γλώσσας, ποὺ πρώτη φορὰ καθρεφτίστηκε μὲ τέτοιο τρόπο σὲ ἀναγνωστικὸ ἑλληνικὸ, καὶ τὸ καλογραμμῆνο ὕφος, ποὺ πρωτοπαρουσιάστηκε σχεδὸν καὶ αὐτὸ στὰ περισσότερα βιβλία, δὲ βλέπει παρὰ ἀθροισμα ἀπὸ λέξεις ἰδιωματικῆς, διαλεχτικῆς, στρεβλωμένες, ἀκρωτηριασμένες καὶ χαλασμένες.

Ἄγνοεῖ ἀκόμη ἡ ἔκθεσις τῆς ἐπιτροπῆς πῶς ὑπάρχει στὴν Ἑλλάδα ζήτημα γλωσσικὸ, καὶ φαντάζεται πῶς σὲ ὀλόκληρο τὸν κόσμον ἔχουν νερὸ καὶ ὕδωρ ὕδατος, βόδι καὶ βοῦς βοὸς βοῖ βοῦν βοῦσι βόες, παγόνια καὶ ταῦ, ντομάτες καὶ δομάτας, ἕνα σακὶ φασόλια καὶ εἰς σάκος φασιόλων. Καὶ ὅμως ἤδη στὰ 1789 ὁ Δημήτριος Καταρτζῆς εἰδειχνε πῶς ἡ σύγκρισις τῆς ἑλληνικῆς διγλωσσίας μὲ τίς γλώσσες τῶν ἔθνῶν τῆς πολιτισμένης Εὐρώπης «δὲν ἀκουμπᾷ στὸ ἴδιο θεμέλιο» ἡ γλωσσικὴ μας ἐξέλιξις 130 χρόνων ἀπὸ τότε δικαίωσε ὄλο καὶ περισσότερο τὴ γνώμη ἐκείνη: τὸ φτωχότερον μυαλὸ τῆς Ἑλλάδας ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Βηλαρά, τοῦ Σολωμοῦ καὶ τοῦ Σπυρ. Τρικούπη, ἀναγνώρισαν καὶ καταδίκασαν τὴ διγλωσσία καὶ εὐχῆθησαν τὴ γιαντριά τῆς: στίς τελευταῖες ἰδίως δεκαετηρίδες, ὕστερ' ἀπὸ τὴ σωστὴ αὐτὴ διάγνωσις, ἡ διπλῆ, θεωρητικὴ καὶ πραχτικὴ συμβολὴ λόγιων καὶ συγγραφέων, ἄρχισε νὰ ἐτοιμάζῃ τὴν καθιέρωσις τῆς μίας γλώσσας, νικητριάς πιά στὴ λογοτεχνία καὶ τέλος χιτὲς ἀκόμη ἀπόδειχνε ὁ καθηγητῆς τῆς γλωσσολογίας κ. Χατζιδάκις, καθαρουσιάνος ὁ ἴδιος, στὸν ἀμεταδίδαχτο συνάδελφόν του κ. Σκια, πῶς ἀντίθετα μ' ὅσα φαντάζεται καὶ ὑποστηρίζει ὁ ἴδιος «ἡ γραφομένη ἡμῶν γλῶσσα διαφέρει ὄντως ἐν πολλοῖς τῶν ἄλλων νεωτέρων γλωσσῶν», ἀφοῦ ἡ καθαρῆουσα ἔχει «ἰκανὸν ἀριθμὸν», «ἐπέκεινα τῶν τριακοσίων»,

τύπους πού τούς γράφομε μὰ δὲν τούς λέμε, οὔτε οἱ ἀγράματοι οὔτε οἱ «πεπαιδευμένοι», ἐνῶ «τοιοῦτοι τύποι εἶναι ὡς γνωστὸν ἐλάχιστοι ἢ καὶ ἐλλείπουσιν ὅλως ἐν ταῖς γλώσσαις τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης»³

Ὅχι μόνο ὁμοῦ δὲ μεταπερίστηκε ὁ κ. Σκιας, μὰ καὶ ξαναγράφεται τῶρα στὴν ἐκθεση τῆς ἐπιτροπῆς, χωρὶς ν' ἀποκλείνεται ὑποθέτω, ἀπὸ τὴν κατηγορία τῆς αὐτῆς οὔτε ὁ ἴδιος ὁ κ. Χατζιδάκις, πὼς ὅσα ξαναὑποστηρίζει ἡ ἐκθεση, ἐπικαλούμενη μάλιστα καὶ παρεξηγώντας καὶ ξένους γραμματικούς, γιὰ τὴν ταυτότητα τῆς διγλωσσίας τῶν ξένων πολιτισμένων ἐθνῶν καὶ τῆς δικῆς μας, «εἶναι ταῦτα τοσοῦτον καταφανῆ καὶ ἀναμφισβήτητα, ... ὥστε μόνον ἀνθρώποι ψευδόμενοι ἐν ἐπιγνώσει ἠδύναντο νὰ ἰσχυρίζονται δι' ἄθνην ἢ ἐπιστήμη διδάσκει τὰ ἐναντία, ἵνα ἐξαπατήσωσι τὸ κοινὸν» (σ. 148).

Ἄγνοεὶ ὁμοῦ ἡ ἐκθεση τῆς ἐπιτροπῆς κι ἕνα ἄλλο: τὶς μεγάλες δυσκολίες καὶ βλάβες πού προξένησε στὴν παιδεία μας, καὶ ἰδίως τὴ λαϊκῆ, γιὰ ἑκατὸ σχεδὸν χρόνια τὸ παλιὸ γλωσσικὸ καθεστῶς. Ἄντι νὰ μορφώσῃ τὸ ἔθνος μὲ τὴν κοινὴ του γλῶσσα, προσπαθοῦσε νὰ κάμῃ ὄργανο τῆς λαϊκῆς παιδείας γλῶσσα ξένη σὲ πολλὰ στὸν ἐλληνικὸ λαό· ζητοῦσε νὰ κάμῃ συνειδητοῦς στοὺς μικροὺς μαθητὲς τύπους ἀνύπαρχτους στὴ μητρικὴ τους γλῶσσα καὶ ξένους στὸ γλωσσικὸ τους αἶσθημα· φόρτωνε στὴ ράχη μαθητῶν καὶ δασκάλων γραμματικὴ ἀμάθητη καὶ ὀρθογραφία δυσκολώτατη· καὶ θυσιάζε στὸ γλωσσικὸ Μολόχ τοῦ ἀρχαϊστικοῦ ἰδανικοῦ ὅλως σχεδὸν τοὺς καρποὺς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, προκαλώντας ἔτσι σὲ ὅλες τὶς ἐποχὲς τὴ σωπητὴ διαμαρτυρία τῶν δασκάλων καὶ τὴν ἐξέγερση ὅλων ὅσοι δὲν ἦταν τυφλωμένοι οἱ ἴδιοι ἀπὸ τὸ ἴδιο ἀρχαϊστικὸ ἰδανικόν. Τοὺς θλιβεροὺς καρποὺς τοῦ λαϊκοῦ μας σχολείου ζωγράφισε τελευταία, στὰ 1913, μὲ ζοφερὰ χρώματα ἀκόμη κι ἡ κοινοβουλευτικὴ ἐπιτροπὴ τῶν ἐκπαιδευτικῶν νομοσχεδίων τοῦ κ. Σκιας ὁμοῦ οἱ προγραμματικὲς σκέψεις γιὰ τὴ γραμματικὴ διδασκαλία στὸ δημοτικὸ σχολεῖο ἔδωσαν ἀφορμὴ στὸ συνάδελφό του καθηγητὴ τῆς γλωσσολογίας κ. Χατζιδάκι νὰ παρατηρήσῃ, πὼς ὁ κ. Σκιας συσταίνει ἀνεφάρμοστη γραμματικὴ ἀγνοώντας τὶς μεγάλες τῆς δυσκολίες, γιὰτὶ ὁ ἴδιος ποτὲ δὲ δίδαξε μικρὰ παιδιὰ, καὶ δι' αὐτὸ «πᾶς πέραν τινὰ κεκτημένος τῶν σχολειακῶν ἡμῶν πραγμάτων» βλέπει πὼς θὰ ματαιοπονήσῃ ὁποῖος ζητήσῃ νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ σύστημα τοῦ κ. Σκιας⁴.

³ Βλ. Ἐπιστημον. ἐπετηρὶς 1915, σ. 23-24.

⁴ Ἐπιστημον. ἐπετηρὶς 9 [B] 1915, σ. 41 α.

Μὰ ἡ ἐκθεση τῆς ἐπιτροπῆς ἀγνοεὶ ἀκόμη, ἢ κάνει πὼς ἀγνοεῖ, καὶ τὸ νόμο περὶ διδασκτικῶν, πού κατηγορηματικὰ θέσπισε τὴν ὀμιλουμένη δημοτικὴ γλῶσσα, κατὰ τὰ πρότυπα, καθὼς λέει ἡ εἰσηγητικὴ ἐκθεση, τῶν μεγάλων ποιητῶν τῆς νέας Ἑλλάδας, πού διατηρεῖ ὁμοῦ καὶ τὴ διδασκαλία τῆς καθαρῆς οὔτε στὶς δύο ἀνώτερες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Κι ἔτσι προτείνει ἡ ἐπιτροπὴ νὰ διωχτοῦν ποινικῶς οἱ ἐφαρμοστὲς τοῦ νόμου 1332 (σ. 156) καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος—μὴν ἀναγνωρίζοντας ἄλλωστε τὴ μεγάλη μορφολογικὴ ἰδίως διαφορὰ μεταξὺ ὀμιλουμένης καὶ καθαρῆς—δὲν κάνει ποτὲ λόγο, σὲ ὀλόκληρη τὴν κρίση τῆς, γιὰ τὴν καθαρῆ οὔσα, πού σύμφωνα μὲ τὸ νόμο καὶ μὲ τὶς ἀποφάσεις τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου διατηρήθηκε στοὺς γλωσσικοὺς σκοποὺς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου καὶ ὕστερ' ἀπὸ τὴν καθιέρωση τῆς δημοτικῆς.

Καὶ ἀκόμη χειρότερα: Διαβεβαιώνει τὸν καλόπιστο ἀναγνώστη πὼς τὸ νέο ἀναγνωστικόν (τῆς Δ' καὶ ὅλα τ' ἄλλα) «σκοπεῖ νὰ καταστήσῃ αὐτὸν (τὸν ἐλληνοπαιδᾶ) μετὰ ἑξαετῆ εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον φοῖτησιν παντελῶς ἀνίκανον νὰ ἐννοῇ τὴν γλῶσσαν, ἣν ὀλόκληρον τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος ἀσπάζεται» κτλ. (σ. 83). Καὶ ὁμοῦ, ἀκριβῶς γιὰ νὰ μὴ γίνῃ αὐτὸ καὶ ὁ νόμος 1332 πρόβλεψε, πού διατηρεῖ καθὼς εἶδαμε, τὴν καθαρῆ οὔσα, καὶ τὸ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα τῆς Ε' ὀρίζει ἰδιαίτη διδασκαλία τῆς, καὶ προκήρυξη γιὰ τὴ συγγραφὴ ἀναγνωστικῶν τῆς καθαρῆ οὔσας, δημοσιευμένη καὶ στὸν καθημερινὸν τύπο, καὶ στὸ Δελτίο τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας, καὶ στὸν Ἐκπαιδευτικὸ Ἐρευνητὴ καὶ στὸ Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου ἔχει γίνει, καὶ ἰδιαίτερο ἀναγνωστικὸν ἀκόμη γιὰ τὴν καθαρῆ οὔσα ἔχει κυκλοφορήσει, καὶ στὸ ξώφυλλο τοῦ ἀναγνωστικοῦ τῆς Ε', τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα, εἶναι τυπωμένο μὲ χοντρὰ μαύρα γράμματα πὼς «ὕποχρεωτικὰ γιὰ τὴν Ε' δημοτικῆς εἶναι δύο ἀναγνωστικὰ... γιὰ τὴν καθαρῆ οὔσα: ἀναγνώσματα Σπ. Δάλλα (ἐκδότης Κολλάρος)» καὶ ἀκόμη ἔχει πονιστῆ περισσότερο ἀπὸ μιὰ φορὰ αὐτὸ, πὼς δηλαδὴ θὰ μείνῃ ἡ καθαρῆ οὔσα στοὺς γλωσσικοὺς σκοποὺς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, καὶ ἀπὸ τὸν κ. Δελμούζο καὶ ἀπὸ μένα, καὶ στὰ πρῶτα προγραμματικὰ μαθήματα πρὸς τοὺς δημοδιδασκάλους, καὶ σὲ ἰδιαίτη ἀπάντηση πρὸς τὸν κ. Χατζιδάκι, πού δὲν τὸ ἤξερε καὶ τὸ εἶχε διαμφισβητήσῃ⁵.

⁵ Π6. Δελμούζο, Πρὸς τὴν Ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννηση, Δελτίον ὑπουργείου ἐκκλησιαστικῶν κτλ., παράρτημα ἀρ. 1, 1919, σ. 13. (Τὸ ἴδιο καὶ στὸ Δελτίο τοῦ Ὁμίλου, τ. 7, σ. 15): «Τὸ ξέρω δι' ἐμὲ τὴ γλωσσικὴ κυρίως μεταρρύθμιση, στὴν

Ἄγνοει ὅμως ἡ ἔκθεση τῆς ἐπιτροπῆς κι ἓνα ἄλλο. Γιατί μὲ ὄσα εἶπα τελευταία ἔγινε φανερό πὼς ἡ ἐπιτροπὴ ὄχι μόνο ἔμεινε ξένη ἢ ἀπροσανατόλιστη στὴ γλωσσολογικὴ μας κίνηση καὶ στὰ πορίσματα ποὺ σιγὰ σιγὰ κρυσταλλώθηκαν στοὺς διανοούμενους κύκλους, μὰ κι ἐπιχείρησε νὰ κρίνῃ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση χωρὶς κὰν νὰ φροντίσῃ νὰ μάθῃ τὰ ἐπίσημα κείμενα καὶ τὰ δημοσιεύματα τῆς κεντρικῆς ὑπηρεσίας, τὰ μόνα ποὺ θὰ τὴ διαφώτιζαν ἔγκυρα καὶ τελειωτικὰ γιὰ τοὺς σκοποὺς ποὺ ἐπιζητήθηκαν μὲ τὴ μεταρρύθμιση καὶ τὰ μέσα μὲ τὰ ὅποια θὰ πραγματο-

ποῦ στενὴ τῆς ἔννοια, γεννήθηκαν καὶ θὰ γεννηθοῦν ἀκόμη πολλὲς ἀπορίες, ποὺ ζητοῦν ἀμση τὴ λύση τους. Ἀναφέρω μόνο μία, τὴν πιὸ σημαντικὴ, γιὰ τὴν κοινωνικὴ τῆς ἰδίως ἀποψη: Μὲτὰ τὴν εἰσαγωγὴ τῆς δημοτικῆς, ἡ καθαρεύουσα δὲ θὰ διδάσκεται πᾶς στὸ δημοτικὸ-σχολεῖο; Φυσικὰ ὄσο κρατεῖ ἡ τωρινὴ διγλωσσία, ποὺ τὴ λύση τῆς ἔρχεται πᾶς νὰ ὑποδοθῆται καὶ ἡ παιδεία, θὰ διδάσκεται καὶ ἡ καθαρεύουσα στὴν πιὸ ἀπλὴ τῆς φάση. Ἀλλὰ θὰ διδάσκεται ἔτσι, ὡστα καὶ τ' ἀποτελέσματα ποὺ ἔχει ἡ σημερινὴ διδασκαλία τῆς, καὶ μάλιστα ἡ ἀμση ἀπὸ τὴν 1. τοῦ δημοτικοῦ, νὰ λείθουν, καὶ τ' ἀποτελέσματα ὡς πρὸς τὴ γνῶση τῆς νὰ εἶναι καλύτερα ἀπ' ὅτι παρουσιάζονται σήμερα. Πὼς τώρα θὰ κατορθωθῆ αὐτό, ὅταν στηριχτοῦμε στὴ δημοτικὴ, τὸ μόνο γλωσσικὸ ὄργανο ποὺ μπορεῖ νὰ κατέχῃ τελειῶς ὁ ἀπόφοιτος τοῦ δημοτικοῦ, ποῖο χρόνο θ' ἀρχίξῃ ἡ διδασκαλία τῆς καὶ μὲ ποῖα μέθοδο θὰ γίνῃ, εἶναι ζήτημα ποὺ μὲ τόσα ἄλλα σχετικὰ θὰ ἐξεταστῇ στὸν εἰδικὸ κύκλο τῶν μαθημάτων.—Τριανταφυλλίδη, Πρὸς τὴν ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννηση, Δελτίο, τ. 7, σ. 40: «νὰ συσχετιστῇ (ἡ δημοτικὴ) μὲ τὴν καθαρεύουσα καὶ τὴ διδασκαλία τῆς, ποὺ παραμένει—«ἀπλὴ καὶ σαφὴς» κατὰ τὸ νόμο «περὶ διδακτικῶν»—ἕνας ἀπὸ τοὺς γλωσσικοὺς σκοποὺς τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου.—Τριανταφυλλίδη, Quo-usque (Δελτ. τ. 7, σ. 160): «...ἔχομε ἐξ ἀρχῆς οὐδὲν ἄλλο ἐπίσημα κείμενα τὴ βεβαίωση πὼς ἡ καθαρεύουσα μένει στοὺς γλωσσικοὺς σκοποὺς τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου (πρ. § 5, ἀρ. 2, 6), χωρὶς οὔτε γιὰ τὴ μέση ἐκπαίδευση νὰ προβλέπεται καμιά ἀλλαγὴ, ὅτε καὶ νὰ καταργηθῇ ἡ νὰ τροποποιηθῇ ἐπίσημα ἡ ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ κράτους, μὲλες τίς χαρακτηριστικὲς ἀπαρχὲς πρὸς τὴν ἀπλοποίηση ποὺ παρουσιάζονται στὴ Θεσσαλονικίαν. Σύμφωνα μὲ τὴν κεντρικὴ αὐτὴ ἰδέα τοῦ κυβερνητικοῦ προγράμματος, ὄχι μόνο δὲν ἔγινε τίποτε ἀπὸ τὴν κεντρικὴ ὑπηρεσία τοῦ ὑπουργεῖου ποὺ νὰ μειῶνῃ τὴ σημασία καὶ τὴ θέση τῆς σχολικῆς καθαρεύουσας, μὰ καὶ στὰ πρῶτα προγραμματικὰ μαθήματα τῶν ἀνωτέρων ἐποπτῶν τὸνίστηκε ἰδιαίτερα πὼς ἡ καθαρεύουσα παραμένει ἕνας ἀπὸ τοὺς γλωσσικοὺς σκοποὺς τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου (βλ. Δελτ. μ. οὐζοῦ, Πρὸς τὴν ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννηση, σ. 15. Τριανταφυλλίδη, Πρὸς τὴν ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννηση, σ. 40, Δελτίο τ. 7). Καὶ πολὺ ὀσωτά. Γιατί πὼς θὰ ἦταν δυνατό ν' ἀρνηθῇ τὸ κράτος στοὺς ἀδριανούς τοῦ πολίτες τὸ δικαίωμα νὰ καταλαβαίνουν τολάχιστο τὸν ἐπίσημὸ του γλῶσσα ὄσο τὸ ἴδιο ἐπιμένει νὰ τὴν ἔχῃ, καὶ ὄσο λείπουν οἱ προϋποθέσεις ποὺ θὰ τὴν ἀφῆναν ἀστήριχτη μέσα στὴν κοινωνία;»

ποιοῦνταν. Τὰ κείμενα αὐτά, ποὺ τ' ἀγνόησε ἡ ἐπιτροπὴ, κι ὡστόσο δὲν ἔχουν ἀκόμη κατῆ, εἶναι τ' ἀκόλουθα (σημειῶνω ἐδῶ ὄσα εἶναι κάπως βέβαια πὼς δὲν τὰ εἶδε ἡ ἐπιτροπὴ, γιατί γιὰ μερικὰ ἄλλα, καθὼς λ.χ. γιὰ τὸ νόμο 1882, ἀν καὶ δὲν τὸν πρόσεξε, καθὼς εἶδαμε παραπάνω, ἀναφέρει ὅμως ἀποσπάσματα, κι ἔτσι δὲν μπορεῖ βέβαια νὰ πῆ κανεὶς πὼς τὸν ἀγνοεῖ τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὸ Ἄλφαβητάριο τοῦ κράτους, βιβλίο τοῦ δασκάλου, μὲ τίς «ὀδηγίες»):

α) Β. Α. «περὶ ὀρθογραφικῆς καὶ γραμματικῆς διδασκαλίας τῆς Ἐ' τάξεως τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου». Εἶναι τὸ νέο ἀναλυτικὸ πρόγραμμα γιὰ τὴ γλωσσικὴ διδασκαλία, δημοτικῆς καὶ καθαρεύουσας τῆς Ἐ' δημοτικοῦ, δημοσιευμένο στὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως, ἀρ. 161, τευχ. Α', 23 Ἰουλ. 1920.

β) Ἡ προκήρυξη τοῦ ὑπουργεῖου τῆς παιδείας (ἀρ. 51467) «περὶ συγγραφῆς ἀναγνωστικῶν βιβλίων τῆς Ἐ' τάξεως τῶν δημοτικῶν σχολεῖων εἰς καθαρεύουσαν γλῶσσαν». Δημοσιεύτηκε στὸ Δελτίο τοῦ ὑπουργεῖου ἀρ. 11-12, σ. 20-21, στὸν Ἐκπαιδευτικὸν ἀρ. 53, 15 Δεκ. 1919 καὶ πάλι ἀρ. 54, 31 Δεκ., στὸν καθημερινὸ τύπο καὶ στὸ Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, τ. 8, σ. 144. (Πραξ. 321 Ἐκπαίδ. συμβουλίου, 29 Νοεμβρ. 1919).

γ) Σπ. Δάλλα, Ἄναγνωσματα Ἐ' δημοτικῶν βιβλίων μεθοδικῶν διὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς καθαρεύουσας. Ἐκδ. 1., Κολλάρος 1920, 143 σελ., δρ. 2,35.

δ) «Πρακτικὸν» τῆς συντακτικῆς ἐπιτροπῆς τῶν διδακτικῶν βιβλίων, ἀπαιτημένης ἀπὸ τοὺς κ. κ. Α. Λάμφα, Α. Τραυλιαντώνη, Ζ. Παπαντωνίου, Α. Δελμούζου, Μ. Τριανταφυλλίδη, Α. Ἀνδρεάδη. Καθορίζει τίς γενικὲς ἀρχὲς γιὰ τὴ σύνταξη τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ κράτους καὶ δημοσιεύτηκε στὸ Δελτίο τοῦ ὑπουργεῖου τῆς παιδείας ἀρ. 3, σ. 17, στὸ Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου τ. 8, σ. 145-151 καὶ στὴν Ἐκπαιδευτικὴ ἐπιθεώρηση τ. 2, ἀρ. 9, σ. 300-303.

ε) «Ὁδηγίαι διὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἀναγνωστικοῦ τῆς Γ' δημοτικοῦ, Ἐ' ψ, λ, ἀ β ο υ α ε, συνταγμέναι ἀπὸ τὴν συντακτικὴν ἐπιτροπὴν Δημοσιεύτηκα ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο τῆς παιδείας σὲ χωριστὸ φυλλάδιον, τὸ Δεκεμ. τοῦ 1918, καὶ στάλθηκε σὲ ὄλα τὰ δημοτικὰ σχολεῖα.»

ς) Δελμούζου, Πρὸς τὴν ἐκπαιδευτικὴ ἀναγέννηση, Δελτίον ὑπουργεῖου ἐκκλησιαστικῶν καὶ δημοσιῶν ἐκπαιδεύσεως, παράρτημα ἀρ. 1, 1919, 16 σελ.

η) Διάφορα ὑπομνήματα τῶν ἀνωτέρων ἐποπτῶν πρὸς τὸ Ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον, σχετικὰ μὲ τὸ πρόγραμμα τῶν ἀνωτέρων ἐποπτῶν, τὴν καθέρωση καὶ τὸν κανονισμὸ τῆς σχολικῆς γλώσσας. Τὰ ὑπομνήματα αὐτὰ ὑπάρχουν στὸ ἀρχεῖο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου.

Δὲν ἔχω σκοπὸ, οὔτε καὶ καμιά ὑποχρέωση, νὰ ξαναεπαναλάβω ἐδῶ ὄσα βρίσκονται σὲ ὄλα αὐτὰ τὰ κείμενα, γιὰ νὰ δεῖξω πόσο ἀστήρικτες εἶναι πολλὲς βεβαιώσεις τῆς ἐπιτροπῆς ἢ δι' ἡ μεταρρύθμιση ἐργάστηκε προγραμματικὰ καὶ ἀκόλουθησε ὠρισμένες ἀπόψεις, καὶ πὼς οἱ ἀντίθετες ἀξιώσεις τῆς ἐπιτροπῆς ποὺ παρουσιάζονται σὰ θέσφατα, εἶναι τουλάχιστο γινώμες συζητήσιμες. Καθὼς ἄλλωστε φάνηκε ἀπὸ ὄσα ἐξήγησα γιὰ τὴν καθαρεύουσα, θὰ ἔπρεπε κάθε φορὰ νὰ ξανα-

τυπώνονται σελίδες δλόκληρες ἀπὸ δημοσιευμένα καὶ γνωστὰ κείμενα. Θὰ δεῖξω μόνο μ' ἓνα ἀκόμη παράδειγμα ὡς πὸς μπορεῖ νὰ ὀδηγήσῃ ἢ ἀμελέτητη κι ἐπιπόλαιη κρίση τῆς ἐπιτροπῆς, πὸς μὲν τὸ ἐξαπλὸ κύρος τῶν ὀνομάτων πὸς στολίζουσι τὸ ξώφυλλο τῆς ἐκθεσης, λησμόνησε ἓναν ἀπὸ τοὺς πρῶτους καὶ πὸς ἀπαραίτητους ὄρους τῆς ἐπιστημονικῆς ἠθικῆς. Τὸ παράδειγμα αὐτὸ ἀναφέρεται σὲ μιὰ ἀπὸ τίς βαρύτερες κατηγορίες τῆς ἐπιτροπῆς, πὸς τάχα οἱ συγγραφεῖς τῶν Ψηλῶν βουνῶν εἶχαν σκοπὸ νὰ «διαπλάσσουν μαθητὰς ἀπάτριδας». Γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ γίνεται λόγος παρακάτω στὸ ἕκτο κεφάλαιο.

Δὲν εἶναι ὁμοῦς μόνο τὰ ἐπίσημα κείμενα πὸς ἀγνοεῖ ἢ ἐπιτροπῆ. Ἄγνοεῖ καὶ ὄσα γράφηκαν στὰ τελευταῖα χρόνια ἀπὸ μένα γιὰ τὴ σχολικὴ γλῶσσα, εἴτε γενικά, εἴτε εἰδικότερα γιὰ τὴ γλῶσσα τῶν νέων ἀναγνωστικῶν, ὡς ἀπάντηση σὲ κριτικὲς πὸς εἶχαν γίνει. Ἔτσι ξαναμασᾷ ξαναειπωμένα καὶ χιλιοειπωμένα ἐπιχειρήματα, ἐνῶ θὰ ἔπρεπε νὰ πάρῃ θέση στὴν ἀπάντηση πὸς ἦδη δόθηκε γιὰ τὰ ζητήματα αὐτὰ καὶ νὰ στηρίζεται σ' αὐτὴ.

Ἔτσι λ. χ. γίνεται στὴν ἐκθεση συχνὰ λόγος γιὰ τὸ λεξιλόγιο τῶν ἀναγνωστικῶν (λέξεις ξένες, ἰδιωματικὲς κτλ., σ. 14, 15, 38, 39, 88, 137, 148), γιὰ τὴ φωνητικὴ τους (σ. 40, 138), γιὰ τὸ τυπικὸ τους (σ. 40) καὶ γιὰ τὴν ὀρθογραφία τους (σ. 92), ἐνῶ στὰ ἴδια ἀκριβῶς ἐπιχειρήματα, καὶ μὲ παραδείγματα τίς ἴδιες συχνὰ λέξεις, ἔδωσα ἦδη τὴν ἀπάντηση ἀπαντώντας σὲ ἄλλες κριτικὲς—σὲ διάφορα ἄρθρα στὸ Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου (τόμ. 6, 7, 8) καὶ στὸν Ἐκπαιδευτικὸ ἔρευνητή, στὰ πρακτικὰ τοῦ φροντιστηρίου Πειραιῶς καὶ τοῦ συνεδρίου τῶν ἐπιθεωρητῶν.

Ἀκόμη πὸς παράδοξο πὸς ὕστερα ἀπ' αὐτὰ γυρεύει λογαριασμὸ ἢ ἐκθεση, γιὰ τὴ δόθηκε καμιά ἀπάντηση στοὺς «γενομένους ἐπιστημονικοὺς ἐλέγχους». Μὰ κι ἐδῶ ἢ ἀπάντηση εἶναι πολὺ ἀπλή. Ἄν πρόκειται γιὰ τίς κεντρικὲς ἰδέες τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος καὶ τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας καὶ φιλολογίας, ἢ ἀπάντηση ἔχει δοθῆ με τίς συζητήσεις πέντε καὶ ἕξι γενεῶν καὶ τὴν ἐξέλιξη πὸς ἀκολούθησε ἢ λογοτεχνικῆ, καὶ τώρα τελευταῖα κι ἢ δημοσιογραφικὴ ἀκόμη γλῶσσα. Ὅσοι δὲν ἔχουν φωτιστῆ ἀπ' αὐτὰ, οὔτε τώρα θὰ μεταπειστοῦν μὲ νέα ἀπάντηση οὔτε στὸ μέλλον. Ὅσο γιὰ τ' ἀναγνωστικὰ πάλι τοῦ 1917 καὶ τὴ γλῶσσα τους, δόθηκε ἀπὸ μένα μιὰ ἀπάντηση στὸν κορυφαῖο ἀπὸ τοὺς ἔχθρους τῆς δημοτικῆς, τὸν κ. Χατζιδάκι. Ὁ τελευταῖος ἀνασκεύασε περισσότερο ἀπὸ μιὰ φορὰ καὶ τίς θεωρίες τοῦ κ. Σκιαῖ, πρᾶμα πὸς ἐγὼ δὲν ἔκρινα ἀναγκαῖο νὰ γίνῃ, καθὼς βέβαια δὲν πρό-

κεῖται ν' ἀπαντήσω ποτὲ οὔτε στίς καθυστερημένες θεωρίες τῶν ἄλλων ὀφθίμων γλωσσολόγων ἀπ' τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς⁶.

Τὸ περίεργο ὁμοῦς εἶναι πὸς ἐνῶ ἢ ἐπιτροπῆ κατηγορεῖ τὴν «τρατώδη» γραμματικὴ τῶν νέων ἀναγνωστικῶν καὶ ζητεῖ νὰ πάρουν τὴ θέση τους—ὄσπου νὰ γίνουν τὰ καλύτερα!—τὰ παλιὰ, ἀγνοεῖ, πὸς καὶ σὲ κείνα τὰ παλιὰ ἀναγνωστικὰ ὕπάρχουν πολλὰ ἀπὸ τὰ στοιχεῖα πὸς καταδικάζει σὲ ἀναγνωστικὰ τοῦ 1917 καὶ στὴ γραμματικὴ τους.

Ἔτσι λ. χ. τὴ βλέπομε νὰ παραξενεύεται πὸς στὴ γραμματικὴ διδασκαλία «συνιστῶνται εἰδικαὶ ἀσκήσεις, ὄπως οἱ μαθηταὶ ἐθισθῶσι νὰ ἀντιδιαστέλλωσι ἀπ' ἀλλήλων τοὺς φθόγγους τσ καὶ τοὺς ἑλληνικωτάτους τζ, ντζ ἐπὶ τῶνδε τῶν παραδειγμάτων: κουκούτσι, τζιτζικας, τζιτζυφο, τζάμι, μπροῦντζος, μουντζουρώνω» (σ. 27). Καὶ ὁμοῦς οἱ φθόγγοι αὐτοὶ, ἑλληνικώτατοι ἢ ξενικώτατοι, ἀδιάφορο—ἀν καὶ θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς ἐξηγήσῃ πρῶτα ἢ ἐξαπλή σοφία τῶν καθηγητῶν καὶ παιδαγωγῶν τῆς ἐπιτροπῆς, γιὰ τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ ἐλληνικοῦ καλοκαιριοῦ εἶναι μέτοικος—βρίσκονται σὲ ἀναγνωστικὰ διάφορων περασμένων ἐποχῶν, καὶ δὲ λείπουν ἀπὸ κανένα σχεδὸν ἀπὸ τ' ἀλφαβητάρια πὸς ἀπειλοῦν τώρα νὰ ξαναμποῦν στὴ σχολικὴ χρῆση μὲ μόνη τὴ διαφορὰ πὸς χαρακτηρίζονται ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τους «χυδαῖομοὶ» καὶ «χυδαῖοφωνοί», καὶ πὸς ἐπειδὴ κι οἱ ἴδιοι

⁶ Ἰδιαίτερα γιὰ τὸν κ. Σκιαῖ—εἶναι ἄλλωστε ὁ μόνος ἀπ' ὄλα τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς πὸς ἀνακατώθηκε ὡς τώρα στὸ γλωσσικὸν ἀγῶνα καὶ διάβασε πολλὰ ἀπ' ὄσα γράφηκαν—ἔχω νὰ εἰπῶ πὸς γενικά γιὰ τὴ γλωσσικὴ του θεωρία συμπεριζομαι ἐντελῶς στίς γενικὲς τῆς γραμμῆς τὴν ἀρνητικὴν θέσιν πὸς πῆρε ἀπέναντί τῆς ὀ κ. Χατζ., καθὼς πάλι συμφωνῶ καὶ στὰ περισσότερα ἀπ' ὄσα εἶπε ὀ κ. Σκιαῖς δείχνοντας πόσο ἀθεμέλιωτη εἶναι ἢ θετικὴ ἀποφῆ τοῦ κ. Χατζ. καὶ οἱ προτάσεις του γιὰ μιὰ ἀπλοποιημένη ἢ ὄλο καὶ ἀπλοποιούμενη γλῶσσα, χωρὶς τελικὸ ὄκοπό καὶ βᾶση. Ἡ μόνη σωστὴ ἀποφῆ μένει τῶν δημοτικιστῶν. Γι' αὐτὸ ὁμοῦς ἄλλοτε περισσότερα.

Ὁ κ. Σκιαῖς δημοσίεψε μιὰ φορὰ καὶ μιὰ διεξοδικὴ κριτικὴ τῆς μελέτης μου «Ἡ ὀρθογραφία μας». Δὲ βρῆκα νὰ εἴλεγε τίποτε σωστὸ, μὰ ἐπειδὴ εἶχε τὸ ζήτημα γενικώτερο ἐνδιαφέρον ετοίμασα μιὰν ἀπάντηση, πὸς μόνον ἢ εἰσαγωγὴ τῆς κατωρθώθηκε ὡς ἀήμαρ νὰ δημοσιεῖτῆ (Δελτίο τ. 7). Ὁ κ. Σκιαῖς δημοσίεψε ἔπειτα καὶ μιὰν ἀπάντηση στὸ φυλλάδιό μου «Ἡ γλῶσσα μας στὰ σχολεῖα τῆς Μακεδονίας», ὄπου εἶχα γράψῃ τίς ἕξι εἰσαγωγικὲς σελίδες. Στὸ φυλλάδιο αὐτὸ, γραμμῆς μὲ ἰδιαίτερο σκοπὸ, εἶνε, καθὼς τὸ εἶδα ἀργότερα, κάποια ὑπερτίμηση ἐκ μέρους μου ὄς πρὸς τὸ σχολικὸ παράγοντα στὸ ζήτημα τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῶν ξενοφώνων. Σ' αὐτὸ ἔχει δίκαιο ὀ κ. Σκ. στὴν ἐπίκρισίν του, σὲ ἄλλα ὁμοῦς, ξαναἰδωμένα μὲ τὸ πρίσμα τῶν δικῶν τοῦ γλωσσικῶν θεωριῶν, ὄχι.

δὲ διδάχτηκαν ποτὲ νὰ τοὺς γράφουν σωστά σύμφωνα μὲ τὴν προφορά τους, παρουσιάζουν κάποτε τύπους φωνητικούς ἀληθινά, καθὼς θὰ ἔλεγε ἡ ἐπιτροπὴ, «μηδέποτε ὁμιλήθéntας» καὶ «στρεβλώθéntας», ἀγνώριστους καὶ ἀνύπαρχτους (ταράντζα, τέτσηρης, νερατζιά, ζίζυφα)⁷. Ἐνῶ ἀντίθετα οἱ προγραμμαμένοι ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴ φθόγγοι το, τζ, ντζ, ὄχι μόνο στὴ καινὴ γλῶσσα εἶναι πάγκοινοι καὶ ἀπαραίτητοι (ἔτσι, κουκούτσι, τζιτζικας), ὄχι μόνο σὲ κύρια ὀνόματα ποὺ καὶ ἡ καθαρεύουσα δὲν μπόρεσε νὰ τ' ἀποκηρύξη ἢ νὰ τὰ στρεβλώσει εἶναι συχνότατοι (Δραγασιάνι, Μπόσιαρης, Τζαβέλας, Μάντζαρος), μὰ καὶ στὰ ὀνόματα τῶν ἰδίων τῶν μαθητῶν ὡς σήμερὰ συνηθίζονται σὲ μεγάλη κλίμακα. Καὶ εἶναι γνωστὸ πὺς ἀκριβῶς μὲ τὸ νὰ μὴ διδάσκειται ἢ γραφῆ τῶν φθόγγων αὐτῶν ὡς τώρα καὶ νὰ μὴ προβλέπεται κὰν ἡ διδασκαλία τους ἀπὸ τὴ γραμματικὴ τῆς καθαρῆς, ἔβρισκε κανεὶς συχνότατα καὶ βρίσκει καὶ σήμερὰ μαθητὲς ὡς τὴν Σ' ἀκόμη τοῦ δημοτικοῦ, ποὺ στραβογράφουν στ' ὄνομά τους τὸ το καὶ τὸ τζ κτλ., γράφοντας λ. χ. στ' ἀντὶ το, καὶ ζ ἢ ντζ ἀντὶ τζ καὶ ντζ.

Σ' ἓνα ἄλλο πάλι παλιότερο ἐγκριμένο ἀναγνωστικὸ — ἓνα μόνο! — βρίσκω τέσσερις ἀπὸ τίς λέξεις ποὺ προγράφησαν ἀπὸ τὴν ἐκθεση σὲ μία τῆς μόνο σελίδα (σ. 57) καὶ ποὺ βρέθηκάν ἔλας τους στὰ σημερινὰ «Ψηλὰ βουνά». Εἶναι αἱ λέξεις χάραγμα (δηλ. χάραμα, χαράματα, σ. 13), βέρογα (σ. 14), γνέθω (σ. 22), ἔγγεο πολὺ βαμβάκι (σ. 22), ποὺ περνοῦσαν ἄλλοτε ἀδιαμάρτυρες, ποὺ κρίνονται ὁμως στὰ 1921 ἀπὸ μιὰ ἐξαμελῆ «ἐπιτροπεία» ἰδιωματικές, ἀσυνήθιστες ἢ ἀνύπαρχτες (οἱ ἴδιες ἀκριβῶς λέξεις: βέρογα, χάραμα, γνέσιμο).

Ἀφθονότερα ὁμως βρίσκω τέτοια στοιχεῖα στ' ἀναγνωστικὰ τοῦ

⁷ Π6. Ἀλφαθητάριον Βράτσάνου (σ. 39): τζιτζικας εἰς τὸ κλαδί... τζι, τζι, τζι, τζι φωνάζει. — Ἀλφαθητάριον Οἰκονόμου (σ. 15): τοίχλα, πετσι, κατοίκα, τσακίζω, τζάμι, τζιτζικας, χατζής, τέτσηρης. — Ἀλφαθητάριον Σακελλαροπούλου (σ. 38): «χουδαῖοι» τζάμι, τοίσα, τζιτζικας, ἀτσάλι, ... ταράντζα, τσακμακόπετρα, νερατζιά, ρεσινα, ἀτσάλος, τσακίζω, τσογαρίζω, ... τσοῦτσι, τοίπη, τοίρος, μαντζουράνα ... νερατζιά ... ρεσινάτο. — Ἀλφαθητάριον Παπαμάρκου (σ. 42): «χουδαῖοι» τίνες» τοίρος, τζάμι, μπράτσα, τζιτζικας — ζίζυφα, ζίζυφα κακὰ (σ. 11). — Ἀλφαθητάριον Μακρυγιάννου (σ. 37): «συλλαβισμὸς χουδαῖος» τοίπη τοίρος, τοίπα, ρεσινα, νερατζι, τζιτζικας, μαντζουράνα. — Ἀλφαθητάριον Κράτους 1914, σ. 40, οἱ «ξενικαὶ φθόγγοι, τὸ το καὶ τζ»: τὰ τζιτζικα τζιτζιζίζουν, ἀγροῖοτριανταφυλλίσου. Τὸ ζίζυφα συνηθίζεται καὶ σὲ ἄλλα ἀλφαθητάρια στὴ διδασκαλία τοῦ ζ. (Οἱ παραπομπὲς στὶς σελίδες γίνονται στὶς τελευταῖες γνωστὲς μου ἐκδόσεις).

1914. Ἐχομε ἐκεῖ ὄχι μόνο τύπους χωρὶς ἀρχαιοκλασικὲς περγαμηνὲς καὶ κάθε ἄλλο παρὰ δόκιμους — πέφτει, σκυφτός, βουίζουν, σόπα, σωπαίνομεν, σκουλαρίκι — μὰ καὶ ἀρκετὲς λέξεις ξένης καταγωγῆς, ποὺ μερικὲς τους τουλάχιστο θὰ μπορούσαν πολὺ εὐκολὰ νὰ τίς ἀποφύγουν: μαϊδανός, τσέπη, λαλέδες, πετσέτα, τεμπέλης, κάμπος, ταραῖσα, κορόνα, λιμάνι, ρούχα, στέρα, ταβέρνα, καζάνια, ἀκουμπῶ (κοντὰ στὸ στηρίζω), σκλάβος (κοντὰ στὸ δοῦλος, αἰχμάλωτος). Τὸ σκουλαρίκι μὲ ου δὲν τὸ ἔχουν οὔτε τ' ἀναγνωστικὰ τῆς δημοτικῆς γιατί προτιμήθηκε ὁ τύπος σκολαρίκι ἐνῶ ἓνα τους σκλάβος κοντὰ στὸ αἰχμάλωτος ἔδωσε ἀφορμὴ νὰ ξαναχύση ἡ ἐκθεση ἔλη της τὴ χολή: «τὸ λεκτικὸν τοῦ βιβλίου φαίνεται χυδαῖον καὶ πολλάκις παραγκωνίζονται λέξεις καὶ τύποι τῆς καθαρῆς κοινότητος καὶ εὐχρηστότατοι, ἓνα τεθῶσιν ἀντ' αὐτῶν δημώδεις ὀλιγώτερον συχναὶ ἢ καὶ ἀπηρχαιωμέναι οἷον καθάλαρηδες ἀντὶ ἱππεῖς, σκλάβους ἀντὶ αἰχμάλωτους» (σ. 38). Καὶ ὁμως καὶ τὸ σκλάβος εἶναι συχνὸ στ' ἀναγνωστικὰ τοῦ 1914 καὶ τὸ καθάλαρηδες⁸.

Οἱ «χουδαῖοι» τάχα, «παρεφθαρμένοι» καὶ «διαλεκτικοὶ» τύποι τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ 1917, βρίσκονται καὶ στ' ἀναγνωστικὰ τοῦ 1914.

Στ' ἀναγνωστικὰ τοῦ 1914, τὴ δεύτερη σειρά τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ κράτους, ἔχομε χωρὶς καμιά προηγούμενη ἀπόφαση γιὰ νὰ καταργηθῆ ἡ καθαρῆς καὶ νὰ καθιερωθῆ ἡ δημοτικὴ, ἢ κὰν νὰ δοθῆ στὴν καθιερωμένη σχολικὴ καθαρῆς τύπος πλὴ ἀπλός, ἓνα χαρακτηριστικὸ συμπτωματικὸ φαινόμενο: ἡ καθαρῆς τῶν περισσώτερων ἀναγνωστικῶν ἀνακατάνεται μὲ διάφορους τύπους τῆς κοινῆς μας δημοτικῆς γλῶσσας. Οἱ ρηματικοὶ αὐτοὶ καὶ ὀνοματικοὶ τύποι, σκορπισμένοι στὴν τύχη χωρὶς σύστημα μέσα στὰ κείμενα τῆς «ἀπλῆς» τάχα καθαρῆς, ἔδωσαν ἀφορμὴ σὲ προσεχτικούς παρατηρητὲς νὰ καταδικάσουν τὴν ἀστοχὴ αὐτὴ «ἀπλοποίηση» τῆς σχολικῆς γλῶσσας, κι ἔκαμαν ἴσως καὶ τὸν κ. Χατζιδάκι νὰ κηρύξῃ πὺς χρειάζεται γιὰ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο γλῶσσα μὲ «ἀκριβῶς καθωρισμένον» καὶ «ἐνιαῖον» τυπικόν. Τὶς συνέπειες ὁμως τοῦ ἀμελέτητου καὶ παράξενου νεωτερισμοῦ τοῦ 1914 τίς διαδέχτηκε ἡ προγραμματικὴ πιά καὶ ξεκαθαρισμένη μεταρρύθμιση τοῦ 1917: διατηρώντας τὴν

⁸ Π6. Καζαντζάκη, Τὰ δύο βασίλεια: «σκλάβος δημοτικῆς» σ. 29, «σκλάβος σου γίνομαι» σ. 77, «ἡ καλὴ σου καρδιά μὲ σκλάβωσε» σ. 68 — «οἱ στρατηγοί, κατάχρηστοι, ἔτρεχαν καθάλαρηδες, ἔδιδαν προστάγματα καὶ περιεκύκλωναν τὸν βασιλέα» σ. 4.

καθαρεύουσα, μετὰ τὸ τυπικὸ τῆς ἀμετάβλητο, στὶς δυὸ ἀνώτερες τάξεις, καθιέρωνε γιὰ σχολικὸ ὄργανο τὴ ζωντανὴ γλῶσσα μετὰ τὸ τυπικὸ. Τώρα ὅμως ἡ συστηματικὴ καὶ ἀποκλειστικὴ ἐμφάνιση τῶν τύπων αὐτῶν στὰ κείμενα τῆς δημοτικῆς, καὶ στὸν κ. Χατζιδάκι ἐδῶσε πρῶτα ἀφορμὴ νὰ καταδικασθῶν τοὺς τύπους αὐτοὺς (ἐπαινώντας ἀντίθετα τὴν ἀσυστηματοποίητη «ἀπλή» γλῶσσα τῶν παλιότερων ἀναγνωστικῶν) καὶ στὴν ἔκθεση τῆς «ἐπιτροπείας» τώρα τελευταία ξαναῶσε τὴν εὐκαιρίαν νὰ τὰ προγράψῃ γιὰ τὸν ἴδιον λόγο, μετὰ μόνον τὴ διαφορὰ πῶς τώρα διασύρονται στὴν κοινὴ γνώμη οἱ δημοτικοὶ τύποι ὡς χυδαῖοι τάχα, χαλασμένοι καὶ διαλεκτικοί. Οἱ τύποι τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ 1914, ποὺ βρίσκονται ἀρκετὰ ἀφθονα καὶ κεῖ, μὰ ποὺ μόνον στὰ 1917 καθιερώθηκαν μετὰ σύστημα, εἶναι οἱ ἀκόλουθοι:

I. Νεωτερικοὶ ψευδοσυννηρημένοι ρηματικοὶ τύποι: πᾶω πᾶς κτλ. Β⁹. θὰ πᾶω 11, θὰ πᾶς μετὰ τὸν θεῖον σου 14, θὰ πᾶς 53. — Γ⁹. ἐφυγε, πάει 66. — Δ. μὴ με πᾶς 7. — Ε. ποὺ θὰ μᾶς πᾶν 43, θὰ τοὺς πᾶμε 58. — λές: Γ. ἀλλοῦ νὰ τὰ λές αὐτὰ 66. — πές, πές τ' ε, (θὰ) πᾶ κτλ. — Β. πές μου 4, πές μου 4. — Γ. πές 72, πᾶσε χαιρετίσματα εἰς τὸ σπίτι μου καὶ δώσατε 141. — Δ. πές μας 88. — Ε. 170, πᾶς νὰ σᾶς πᾶ 104, πᾶστε μου κύριε λοχία 110, πές μας 51, 170, 171, 171. (Πβ. ἀκόμη καὶ Σακελλαροπούλου, 'Αναγν. Γ', 1908, σ. 140: νὰ πᾶω στὸ γιατρό... Τί νὰ πᾶ;))

II. Ἀναύητοι παρωχημένοι ρηματικοὶ τύποι: Β. παρακαλοῦσε 19, ἐνθυμήθηκα 24, ἀρχίσαμεν 34, κουράσθηκα 32. — Δ. ἐνθυμούμην 24, ἀρχισα 9. — Ε. θυμήθηκα 169, ὅταν εἰσερχόμεθα 48.

III. Τύποι ἀορίστου παθητικοῦ σέ-η-κα: Β. ἐπιάσθηκα 19, ἐγαθήκαμεν 20, ἐπετάχθηκα 27, κουράσθηκα 32, ἐνθυμήθηκα 32. — Δ. ἐσηκώθηκα.

IV. Τύποι ρηματικοὶ καὶ ὀνομαστικοὶ χωρὶς τελικὸ ν. Β. νερό 3, ἔκαμνε κρύο 4, τὸ βασιλόπουλο 4, εἶσαι ἀνδρεῖο καὶ καλόκαρδο βασιλόπουλο 5, εἶσαι δίκαιον εἰς τὸν λαόν σου 5, ἀλογο 5, πολύχρονον βασιλοπούλο 6, καθέ φορά 7, μεγάλο γειτονικὸ λιμάνι 11, πίνει νερό 16, ἀπὸ τὸ κρύο 20, τὸ θαλάσσιον νερό 24, θαλάσσιο νερό 42, νερό καθαρὸν 26, ἔπεσαν εἰς ἔρημο νησι 29, γεμάτο φροσύγη 30, εἶχαμε κατεβῆ 30, σακκίδιον γεμάτο 31, νὰ ἐπιναμεν ἕνα νὰ τὸ μαθαίναμε νὰ ὀμλή 33, ἐσκώτιστα 43, ὄρατο ζεστό γάλα 44. — Γ. ἕνα στενοχωρημένο βασιλόπουλο 3 τίτλ., ἕνα γηραλέο κοράκι 4, ἀγαπητὸ πουλι 5, καλὸ στὸ βασιλόπουλό μου 6, ἕνα σταμνὶ γεμάτο κρύο νερό, ἕνα τραπέζι γεμάτο βιβλία. . . 6, κάποιον μεγάλο σχέδιον 11, τὸ βασιλόπουλο 11, μεγάλο θανατικὸν 12, ἦκουες τοῦ βοσκῆ τὴν φλεγέρα 13, εἶπε τὸ βασιλόπουλο

⁹ Τὰ γράμματα Β, Γ κτλ. σημαίνουν: ἀναγνωστικὸ τῆς Β', Γ' κτλ. τάξης· οἱ ἀριθμοὶ τὶς ἀντίστοιχες σελίδες τῶν βιβλίων. Τὰ παραδείγματα αὐτὰ, μαζί με ἄλλα ἄλλων τύπων, εἶναι συγκεντρωμένα στὴ μελέτη μου γιὰ τὴ σχολικὴ γλῶσσα, Quo-usque tandem (Δελτίο τ. 7. σ. 111 ἄ).

13. ἕνα βαλάντιον γεμάτο 14, τί ἔπρεπε νὰ κάμῃ τὸ βασιλόπουλο, διὰ νὰ σώσῃ τὸ βασιλείον του (τίτλ.). . . 14, τὸ βασιλόπουλο χαρούμενον 15, τὸ ξηρὸ ραβδί 30, ἕνα μικρὸ πουλάκι 33, ἕνα αἰγὸ μόνον, τὸ μεγαλύτερο 33, τὸ αἰγὸ 34, τὸ αἰγὸ 34, μεγάλο καὶ ἄσχημο παπὶ 34, τὸ κακόμοιρο 35, τὸ εὐρισκὸν μεγάλο καὶ ἀνοστον. Τὸ δυστυχημένο 35, . . . τὸ παράξενον παπὶ 36, καρφώνει ἕνα μεγάλο ξύλον 101. — Δ. Τὸ εὐλογημένο χωριὸ 3 τίτλ., πρέπει νὰ μείνῃ νηστικὸ 10, σλαβωμένο πουλάκι 13, τὸ μικρὸ αἰγὸ 13, νερό 13, φυλακισμένο 14. — Ε. ἀπὸ τὴν Κρήτη 9, ἀπὸ τὴν σκηνὴ μας 25, ἀπὸ ἕνα σταθμὸ βλέπομεν 29, νερό δὲν εὐρίσκομεν 33, γλυκύτερον νερό δὲν ἔπια 46.

V. Ὀνομαστικοὶ νεωτερικοὶ τύποι: Β. τοῦ γεροντοῦ 17, τὲς βάρκες 21, μπανάνας 28, μυραδιές 33, πεταλοῦδες 35. — Γ. τοῦ ζαχαροπλάστη 117, πάρετε σχοινία καὶ ἀλουσιδές 133. — Δ. πένες 12, βελόνες 24, πένταρες 24, με μαργαρίτες κίτρινες 88, παπαρούνες 88. — Ε. οἱ παπαρούνες 39, σοῦστες 58, παραμάνες 88.

Ἴδου τώρα μετὰ ποῖα λόγια τοὺς καταδικάζει ἡ ἐπιτροπὴ στὰ νέα ἀναγνωστικά:

«Ἡ γλῶσσα τοῦ βιβλίου τούτου [τοῦ ἀλφαβηταρίου Παπαμαχάη, μέρ. Α']... σκοπεῖ ἀναντιρρήτως οὐχὶ νὰ ἐξευγενίσῃ καὶ προαγάγῃ τὴν γλῶσσαν τοῦ μαθητοῦ, ἀλλὰ νὰ ἐκχυδαίσῃ καὶ διαφθερίσῃ ταύτην. Καὶ ἐνταῦθα συναντᾷ τις τὰς χυδαῖας καὶ παρωχημένας λέξεις πᾶω, πάει, πᾶμε, πᾶνε... λέω, λές, λέει, πᾶ, πᾶς, (σ. 123). «Τὸ ἀναγνωστικὸν τούτου [τὸ ἀλφαβητάριον τοῦ κρατοῦς, ἐνῶ τὰ παραδείγματα ποὺ παράθεσα ἀπὸ τ' ἀναγνωστικὰ τοῦ 1914 βρίσκονται ἐκεῖ σὲ πολὺ ἀνώτερες τάξεις] φροντίζει... πῶς οἱ μαθηταὶ νὰ ἐθισθῶσι εἰς τοὺς ἀναυήτους διαλεκτικοὺς τύπους χαιρέτησε, γέμιζε, μάζεψε, κοίταξε κτλ... (σ. 137)... ἐπίσης φροντίζει ὅπως οἱ μαθηταὶ... συνθηθῶσι νὰ λέγωσι τοὺς παρωχημένους καὶ διαλεκτικούς (τύπους)... πᾶω, πάει, πᾶμε, νὰ πᾶω... ὄχι ἐφοβήθη, ἐσηκώθη, ἐμαζεύθη, ἐχόθη ἀλλὰ φοβήθηκα, σηκώθηκα, γεννήθηκα, μαζεύτηκα, λήθηκα... Λέγουσιν ἐπίσης ὄχι ἀλφαβητάριον ἀλλὰ ἀλφαβητάριο... Ἐπίσης λέγουσιν τοὺς ἀγκῶνας, οἱ φωνᾶς, οἱ διαβάτες κτλ. ἀντὶ τῶν ὀρθῶν καὶ εὐχρηστον τοὺς ἀγκῶνας, αἱ φωναὶ, οἱ διαβάται», «... γράφομαι (ἀναυήτητα) θαύμαζε, πήγαμε, παρουσιάζε, τραβήξε, πρόσθεσε... οὕτω δὲ οὐ μόνον ἐλαττοῦσι τὴν δύναμιν καὶ τὴν χάριν τῶν διηγηματικῶν τούτων χρόνων [καμαρῶστε τὴ χάριν τοῦ ἐπαρονοίασα, ἐπαρονοιάσθημεν, ἐπρόσθεσε]. . .» (σ. 92).

Ἐννοεῖται πῶς οἱ «χυδαῖοι» αὐτοὶ, «παρωχημένοι» καὶ «διαλεκτικοὶ» τύποι, ἀρχισαν νὰ καθιερώνωνται σήμερον καὶ στὴ γλῶσσα τοῦ καθημερινοῦ τύπου, καὶ νὰ γράφονται ὄχι μόνον στὸ χρονογράφημα (ἀκόμη καὶ τοῦ «Ἐλευθεροῦ Τύπου»), μὰ καὶ σὲ ἄλλες στήλας.

Β' ΔΙΑΣΤΡΟΦΗ

Τὸ περιεχόμενο τῶν νέων ἀναγνωστικῶν — Ἡ γραμματικὴ τους — Ἡ γλῶσσα τους.

Δὲ φτάνει ὅμως ποὺ ἡ ἔκθεσις ἀγνοεῖ, καθὼς εἶδαμε, τὰ ζητήματα γιὰ τὰ ὁποῖα ἐπιχείρησε νὰ μιλήσῃ καὶ ἀγνοεῖ συχνὰ τὰ σχετικὰ κείμενα, κι ἔτσι σὲ πολλὰς περιπτώσεις παραπλανᾷ τὸν ἀναγνώστη

στά ζητήματα πού θέλει τάχα νά τὸν διαφωτίσῃ. Ἔχομε καί τις περιπτώσεις ὅπου μὲ ἐντελῶς ἔνοχη ἐπιπολαιότητα καὶ ἀσυγχώρητη ἀπροσεξία ἀφήνει νά παρουσιαστῇ ἢ παρορσιάζει τὸ περιεχόμενο τῶν ἀναγνωστικῶν διαφορετικῶν ἀπ' ὅτι εἶναι, γιὰ νά τὸ παραστήσῃ ἀντιπαιδαγωγικῶς, ἀνήθικο ἢ ἠλίθιο, ἢ βεβαιώνει πὼς ὑπάρχουν τάχα σ' αὐτὰ τύποι πού δὲν ὑπάρχουν ἢ πὼς δὲν ὑπάρχουν τύποι ὡσὸσο συχνότατοι. Κι ἔτσι ἀποδεχεται μὲ νέα ἀκόμη ἐπιχειρήματα ἢ «μεγάλῃ βλάβῃ», πού «τρανώς κατέδειξεν ἢ δημοσιευθεῖσα μακρὰ καὶ λεπτομερῆς ἐκθεσις τῆς ὕφ' ἡμῶν διορισθείσης πρὸς ἐξέτασιν τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας ἐν τοῖς δημοτικαῖς σχολαῖς ἐπιτροπείας», καθὼς πληροφόρησε τὴ Συνακτικὴ συνέλευσις ὁ ὑπουργὸς τῆς παιδείας κ. Ζαῖμης μὲ τὴν αἰτιολογικὴν του ἐκθεσὴν στὸ νομοσχέδιο «περὶ εἰσαγωγῆς ὡς ἀναγνωστικῶν βιβλίων εἰς τὰ δημοτικὰ σχολεῖα τῶν καταλληλοτέρων ἐκ τῶν πρὸ τοῦ 1917 ἐγκειμένων».

Ἔτσι λ.χ. στὰ «Ψηλὰ βουνά», στὴ σκηνὴ τοῦ μεθυσομένου μύλωνᾶ, καταχωρίζει ἢ ἐκθεσὴ τὴ μισὴ ἱστορίαν, τὴν «ἀρχή» του, καθὼς λέει (σ. 69-70), γιὰ νά δείξῃ πὼς καταγίνεται τὸ βιβλίον ἀκόμη καὶ μὲ μεθυσομένους, καὶ σταματᾷ ἀκριβῶς στὸ μέρος ὅπου λέει τὸ βιβλίον (Ψηλὰ βουνά, σ. 20¹⁰): «Καλὰ πού ἦρθε ἢ γυναῖκα τοῦ μύλωνᾶ καὶ πῆρε τὰ σακιά. Ἦταν πολὺ προκομμένη» αὐτὴ βαστοῦσε τὸ μύλο. Μὰ ἔχει τέτοια ντροπὴ γιὰ τὸ κακὸ τοῦ ἀντρός της, πού σκύβει τὸ κεφάλι

¹⁰ Ὅταν γίνεται λόγος γιὰ τ' ἀναγνωστικὰ τῆς δημοτικῆς οἱ παραπομπὲς σημειώνονται, ἐκτός ὅταν ρητὰ ἀναφέρεται ἄλλη, στὴν 1. πάντοτε ἐκδοσις. Οἱ μεταγενέστερες ἐκδόσεις εἶναι πανομοιότυπες μὲ τὴν πρώτη (ἂν καὶ ὅχι πάντοτε μὲ ἀπόλυτη ἀντιστοιχία σελίδων) ἐκτός ἀπὸ τρεῖς ἀκόλουθες περιπτώσεις: α) ὅταν τὸ Ἐκπαιδευτικὸ συμβούλιον ἀποδέχτηκε τροποποιήσεις τῶν συγγραφέων (αὐτὸ ἔγινε κυρίως στὸν Πέτρο Λάρα).— β) ὅταν σὲ σπάνιες περιπτώσεις, καὶ ἰδίως σὲ ὅσα ἀναγνωστικὰ τῆς Α' καὶ τῆς Β' πρωτοβγῆμαν στὰ 1917, ἔγιναν στὰ 1918 μερικὲς ἀλλαγῆς στὴ γλωσσικὴ τους μορφὴ καὶ στὴν ὀρθογραφίαν. Ἔτσι λ.χ. τὸ ἀδύο καὶ τὸ ἀφί ξαναγράφηκαν μὲ ν ὅταν κινδύνεψε ὁ ἀπὸ διπλὴ ἀποφῆ σωστός ἀπὸς νεωτερισμὸς νά γίνῃ σύνθημα τῆς ἀντίδρασης πού σιγόδραζε— γ) ὅταν οἱ ἀλλεπάλληλες ἀνατυπώσεις τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου, (κάποτε καὶ τρεῖς καὶ τέσσερις μῆσα σ' ἓνα χρόνον, γιὰ ἀρκετὰ πρωτότυπους ἐπιχειρηματικούς λόγους), εἶχαν γι' ἀποτέλεσμα νά πολλαπλασιασθῶνται τὰ τυπογραφικὰ λάθη σὲ ἀριθμὸ καὶ σὲ σπουδαιότητα, πού μόνον στὴν Ἑλλάδα εἶναι δυνατόν νά γίνονται καὶ νὰ τὸ ἀνέχεται τὸ κράτος στὰ διδακτικὰ του βιβλία— ἀνίσχυρο ὅμως καὶ αὐτὸ νά ἐπιβληθῇ καὶ νά προλάβῃ τὰ λάθη, ἢ τουλάχιστον νά ἐμποδίσῃ τὴν κυκλοφορίαν βιβλίων μὲ τόσα καὶ τέτοια λάθη.

ἐμπρὸς στοὺς ξένους. Ἐρρίξε μιά ματιὰ στὸ μεθυσομένο καὶ μιά στὰ παιδιὰ σὰ νὰ τοὺς ἔλεγε: κοίταξε πὼς καταντᾷ ὁ ἄνθρωπος μὲ τὸ κρασί!—Κι ἔτσι μὲ τὴ σκόπιμη παρασιώπησι τῆς ἐμμεσεῖς αὐτῆς διδασκαλίας γιὰ τὸ μεθύσι, μένει ὁ ἀναγνώστης μὲ τὴν ἐντύπωσιν πού θέλει νά τοῦ γεννηθῇ ἔξω ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν ἢ ἐπιτροπήν.

Καὶ μιά ἄλλη χαριτωμένη σκηνὴ χωριοῦ στὰ «Ψηλὰ βουνά» (σ. 37), παριστάνεται στὴν ἐκθεσὴν σὰ νὰ μπαίνουν τα παιδιὰ μέσα στὶς ταβέρνες τοῦ χωριοῦ καὶ νὰ παρακολουθοῦν τοὺς χωρικούς πού πίνουν. Καὶ ὅμως ἢ σκηνὴ περιγράφεται ἐντελῶς διαφορετικὰ ἀπὸ τὴ δραστηρικὴ ὅχι ὅμως καὶ κακότεχνη παραποίηση πού βεβαιώνει ἢ ἐπίσημη ἐκθεσὴ τῆς ἐπιτροπῆς πρὸς τὸν ὑπουργὸ τῆς παιδείας¹¹.

Ἄλλοῦ πάλι, κρίνοντας τὸ ἀλφαβητάριον τοῦ Συκώκη, δίνει ἀφορμὴ ἢ ἐκθεσὴ στοὺς εἰκοσι χιλιάδες ἀναγνώστες τῆς νά θεωρήσουν τὸ συγγραφέα ἠλίθιο, μὲ τὸ νά παρουσιάξῃ τὸ ψητὸ ἀρνὶ πού τρώει μιά οἰκογένεια στὴν ἐξοχὴ «καμωμένο ἀπὸ τὰ πολλὰ πράματα πού ἔβγαζε τὸ περιβόλι», καὶ νά φέρῃ αὐτὸ γιὰ ἐπιχείρημα πὼς τὸ βιβλίον εἶναι «βλαβερὸν καὶ ἀπόβλητον». Καὶ ὅμως αὐτὰ βρίσκονται μόνον στὴ φαντασίαν τῶν ἐξι μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς¹².

¹¹ Ἡ ἐκθεσὴ λέει (σ. 65): «οἱ παῖδες οὗτοι... εἰσέρχονται εἰς τὰ «μαγαζιά καὶ τὶς ταβέρνες» [τὰ εἰσαγωγικὰ αὐτὰ καὶ τὰ μαύρα γράμματα μέσα τους εἶναι τῆς ἐπιτροπῆς], ἐν οἷς «κουτσόπιναν οἱ χωρικοί».

Τὸ κείμενον τῶν Ψηλῶν βουνῶν, πού ἀναφέρεται καὶ ἀπὸ τὴν ἴδια ἐπιτροπὴν στὴν ἐκθεσὴ τῆς (σ. 71), εἶναι ἰσotόσο τὸ ἀκόλουθον (σ. 37): «Ὅταν ἔφτασαν τὰ παιδιὰ, βρῆκαν μεγάλη ἡσυχίαν στὸ χωριό. Πολλοὶ χωριανοὶ ἔλειπαν στὰ κτήματα. «Τόσο λίγοι ἄνθρωποι ἐδῶ μέσα, εἶπε ὁ Ἀντρέας, καὶ νὰ μαλόνουν! Ποῦ νὰ ἦταν καμιά πολιτεία!» Καὶ προσχώρησαν στὸ μέρος πού τὸ λένε «τὰ μαγαζιά». Ὅλα τὰ μαγαζιά ἦταν ἓνα μαγαζί. Τρεῖς χωριανοὶ κουτσόπιναν μέσα. Οἱ κότες ἀπέξω ταιμποῦσαν τὴ γῆ, καὶ ἓνα σταχτὶ γαῖθουράκι στεκόταν ἀκίνητό σὰν φεύτικο. Ὁ μπαλωματῆς μ' ἓνα παπούτσι στὰ γόνατά του ἔδινε γροθιὰς στὸν ἀέρα. «Νά, νά ὁ μπαλωματῆς!» φώναζαν τὰ παιδιὰ. «Ὅποιος δὲν ἔχει πρόκες στὰ παπούτσι του νὰ βάλῃ. Χωρὶς πρόκες ἐδῶ πάνω θὰ μείνωμε ξυπόλυτοι».

¹² Ἡ ἐκθεσὴ τῆς ἐπιτροπῆς λέει (σ. 128): «Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον ἢ γλώσσα, ἢ τις καθιστᾷ τὸ βιβλίον βλαβερὸν καὶ ἀπόβλητον ἐκ τῶν σχολείων» ὅμοιον εἶναι καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ. Ὅστω λ.χ. ἐν τῇ ἐν σελ. 40 κεφαλαίῳ, «πὼς διασκεδάζει στὸν πλάτανον ἀποκάτω τῆς οἰκογένειας τοῦ Καλαρᾶ», ἀναγινώσκωμεν: «Ἦρθε τὸ μεσημέρι. Ὁ Γιάννης ἔστρωσε χάμω κλαδιά ἀπὸ τὸ δέντρο καὶ ὁ πατέρας ἔκοψε ἀπάνω στὰ κλαδιά τὸ ψητὸ ἀρνὶ κομμάτια κομμάτια καὶ φέτες φέτες τὸ φουμί. Ἐπειτὸ κάθισαν κάτω ὅλοι γύρω γύρω καὶ ἔφαγαν μὲ πολλὴ ὄρεξιν τὸ φαγητὸ πού ἦταν καμωμένο ἀπὸ τὰ καλὰ πράματα πού ἔβγαζε τὸ περιβόλι» (!) [τὰ μαύρα γράμματα καὶ τὸ θαυμαστικὸν εἶναι τῆς ἐπιτροπῆς]. Ἐλη-

Μιλεί ακόμη ή έκθεση για τή διπλοτυπία που παρουσιάζει ή γραμματική τής σχολικής γλώσσας (λ. χ. *αγαπιόμουν-αγαπιούμουν*). Είναι ή μόνη περίπτωση όπου ή γλωσσική πολέμηκή τής επιτροπής χωρίς να είναι σωστή παρουσιάζει όμως γνώμη συζητήσιμη. Δεν πρόκειται όμως βέβαια στη διατριβή αυτή να συζητήσω τήν ουσία με τήν επιτροπή, που έδειξε με τις άλλες της γνώμες και θεωρίες πόσο καταλαβαίνει από γλώσσα και από γλωσσικό ζήτημα θέλω μόνο να παρατηρήσω πως και εδώ ή έκθεση δέ σέβαστηκε τήν αλήθεια, παρά ζήτησε να παραστήση τήν πολυτυπία τής δημοτικής μεγαλύτερη απ' ό τι παρουσιάστηκε στη σχολική γραμματική, για να είναι περισσότερο δικαιολογημένη να μιλή για τόν *κυκεώνα* και τή σύγχυσή της. Έτσι αναφέρει για παραδείγματα τής πολυτυπίας και άκαταστασίας αυτής τύπους που ούτε σε κανένα από τ' *αναγνωστικά υπάρχουν ούτε στη σχολική γραμματική αναφέρονται*.¹³

σμόνησεν άρα γε ό συγγραφεύς, τί έγραψεν έν τή προηγουμένη στίχῳ, ή πιστεύει, ότι τό περιόδιον παράγει και φητά άρνιά;».

Τό καιμένο του άλφαβηταρίου Συκώκη λέει όμως λίγο παραπάνω (σ. 32): «(Ο πατέρας και ή μητέρα γύρισαν τά δυό παιδιά τους σε όλο τό περιβάλλει)... Ο πατέρας έκοψε ύστερα *πεπόνια, άγκούρια, ντομάτες και μαρούλια* και τά έβαλε μέσα στο καλάθι. Τό πήραν τότε ή Νίνα με τό Νικό, να τό πάνε στον κλάτσο...».

Στό ίδιο μέρος, αναφέροντας ή έκθεση τά λόγια του βιβλίου, που μιλά και για τό κρασί που ήσαν οι μεγάλοι από τις τσούρες, (ένώ «οι μικροί ήσαν νεράκι, δροσερό με τό τάσι από τή βρυσούλα»· μα αυτά δεν τά αναφέρει ή επιτροπή!), προσθέτει: «Και ίνα επενεργήση τό παράδειγμα τοῦτο δραστικώτερον, εικονίζεται ό Καλαμάς έν τή βιβλίῳ άνευ επενύτου, με τόν *παναμάν* επί τής κεφαλής προς τά κάτω γυρισμένον και με τάς χείρας εις τό θυλάκιο τής περισκελίδος του!».

Σωστά αυτά. Απομόνησε όμως να προσθήση ή επιτροπή, και αυτό θα έλεγε κανείς «έξ έσκεμμένης κακοβουλίας» ή «κακοβουλίου προθέσεως», πως ή εικόνα που περιγράφει βρίσκεται στη σελ. 8, στην αρχή αρχή τής ιστορίας, στο τέλος μιας έκδρομής, ένώ ή σκηνή του δραματικού κατά τήν έκθεση γλεντιού περιγράφεται 32 (τριαντα δύο) δλόκληρες σελίδες παρακάτω, ύστερα από τή μέση πιά του βιβλίου, στη σελίδα 40, και δεν έχει καμιά σχέση με τ' άποτελέσματα του κρασιού, που πρόκειται τάχα «δραστικώτερον» να εικονισθῆ.

¹³ Οι τύποι αυτοί είναι οι *αγαπάμε, αγαπάν, αγαπάνε, θυμόμαστε* (ένεστ.), *θυμόνται, θυμάμαι, ένώ και στ' αναγνωστικά και στους σχηματιστικούς πίνακες τής «βλῆς δια τούς μαθητάς» αναφέρονται μόνο οι τύποι αγαποῦμε, αγαποῦν(ε), θυμούμαστε, θυμοῦνται, θυμούμαι*. Για τούς άλλους τύπους που λαθροχειρικά χώνει ή επιτροπή στη σχολική γραμματική αναφέρεται μόνο στο κεφάλαιο «*Οδηγία δια τόν διδάσκοντα*. Παρατηρήσεις περί τῶν γραμματικῶν σχηματισμῶν (Παράρτημα Δελ-

Έκείνο όμως που έχει ύψώσει ή έκθεση σε σύστημα, και που χαρακτηρίζει σαν καθρέφτης τόν επιτόλαιο και διόλου αντικειμενικό και άμερόληπτο τρόπο που εργάστηκε ή επιτροπή είναι οι ψεύτικες βεβαιώσεις που δίνει για διάφορους γλωσσικούς τύπους ή λέξεις τῶν *αναγνωστικῶν*.

Έτσι λ. χ. παρατηρεί κάπου πως στο *αναγνωστικό* «*Η πατρίδα μας*» «οι συντάκται δεν άρέσκονται ούτε να λέγωσι να *ιδῶ* ή να *ιδῶ*, προτιμώντες και [:] αντί τούτων τόν διαλεκτικόν [:!] τύπον να *δῶ*» (σ. 91). Και όμως από τις πρώτες πρώτες σελίδες βλέπει ό κάθε *αναγνώστης* τόν τύπο να *ιδῶ*, κοντά στο να *δῶ*, κοινότατο και αυτόν και καθόλου διαλεκτικό, καθώς φαντάστηκε ή επιτροπή¹⁴. Τόν τύπο να *ιδῶ* τόν βρίσκουμε συχνά και στ' άλλα τ' *αναγνωστικά*¹⁵.

Βεβαιώνει άλλος ή έκθεση πως οι συγγραφείς του *αναγνωστικού* «*Η πατρίδα μας*» γράφουν *τσιπάνης*, «μη άνεχόμενοι» τό *ποιμήν* [πολύ σωστά], «άλλ' ούτε καν τήν κοινοτάτην έλληνικήν λέξιν *βοσκός*» (σ. 89). Και όμως και στο ίδιο *αναγνωστικό* διαβάζουμε, λίγο παρα-

τίου *δπουργείου*, άρ. 5, σ. 33-34) πως τούς λέει πολύς κόσμος, μα *ρητῶς όρίζουν* οι «*Οδηγία δια τήν γραμματικήν διδασκαλίαν*» (ιδ. βιβλίο σ. 29-30) πως *δέ θα χρησιμοποιηθοῦν στη διδασκαλία τῶν σχηματισμῶν*.

¹⁴ Π6. Καρκαβίτσα - Παπαμιχαήλ, *Η πατρίδα μας: θέλομε να ιδοῦμε* (σ. 6), *ήθελαν να ιδοῦν* (σ. 6), *είχε ιδεί* (σ. 11), *να δῆ* (σ. 14), *να ιδῆ* (σ. 17), *έχω ιδεί* (σ. 34). Ο τύπος με *ι* βρίσκεται και στις σελ. 109, 114, 115, 134, 166, 207, 216. Τό ίδιο και να *είπῆ* (σ. 11) κοντά στο να *πῆτε* πολλά (σ. 13) κτλ. κτλ.

¹⁵ Π6. Καρκαβίτσα - Παπαμιχαήλ, *Αναγνωστικό Γ'* δημοτικό: *διαν τά ιδῆ* (σ. 5), *αν με ιδῆ* (σ. 7), *για να σε ιδῆ* (σ. 7), *θα ιδῆς* (σ. 12), *τί να ιδῆ* (σ. 12), *να τό δοῦν* (σ. 13) — Κορυτίση - Κονιδάρη, *Στά παλιά χρόνια: να ιδῶ* (σ. 26), *θα ιδοῦμε* (σ. 40), *είχα ιδεί* (σ. 59), *θα ιδοῦμε* (σ. 40), *για ιδε* (σ. 42), *να ιδῆτε* (σ. 54), *να ιδοῦν* (σ. 84), *να με ιδοῦν* (σ. 36, 80), *να ιδῆς* (σ. 5), *να ιδῶ* (σ. 26, 73), *να ιδῆς* (σ. 78) — Καρκαβίτσα - Παπαμιχαήλ, *Διγενής Ακρίτας: να τόν ιδῶ* (σ. 8), *που να τόν ιδῶ* (σ. 8) κτλ. κτλ.

Έπειδή ή έκθεση λέει, καθώς είδαμε, πως τό να *ιδῶ* κτλ. δεν άρσσει στους *συντάχτες* ενός *αναγνωστικού*, είναι ανάγκη να δοθῆ ή εξήγηση πως βέβαια ως προς τήν προτίμηση αρκετῶν *λέξεων*, τό κάθε *αναγνωστικό* φέρνει, και πολύ σωστά, τή σφραγίδα τῶν συγγραφέων του. Τά μορφολογικά όμως και γενικά φωνητικά ζήτήματα κι ακόμη σε μεγάλο βαθμό και τά λεξιλογικά, κανονιστηκαν από τήν ύπηρεσία του *δπουργείου*, και σ' αυτήν άνήκει κ ή σόβηση. Έτσι, στο παράδειγμα μας εδώ, μα και ή σχολική γλώσσα δέχτηκε τούς κοινούς τύπους *δῶ* και (κυρίως ύστερα από φωνήεν) *ιδῶ*, τό να *ιδῶ*, κιάν ακόμη έτσι τό έγραφαν οι συγγραφείς, δεν ήταν βέβαια δυνατό να διατηρηθῆ σε καιμένο *αναγνωστικό*.

κάτω, «στό μεταξύ ξύπνησε ὁ βοσκός» (σ. 111), καὶ τὸ βοσκός τὸ Ξανα-
 ἄρχομε σχεδὸν ἀποκλειστικά καὶ σὲ ἄλλα τ' ἄλλα ἀναγνωστικά¹⁶.

Βεβαιώνει ἀκόμη ἡ ἔκθεσι πὼς στὰ Ψηλὰ βουνά «τῆς λέξεως
 σχολείου ἀναφέρονται τρεῖς τύποι, σχολεῖο, σχολεῖο, σκολεῖο καὶ μόνος
 ὁ ὀρθὸς παραλείπεται» (σ. 57). Καὶ ὅμως οὔτε καὶ δῶ δὲ φρόντισε ἡ
 ἐπιτροπὴ νὰ ἐρευνήσῃ τὴν ἀλήθεια. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς σὲ ἄλλα
 τὰ δεκατρία ἀναγνωστικά τῆς δημοτικῆς χρησιμοποίηθηκε συστημα-
 τικά παντοῦ ὁ τύπος σχολεῖο, σύμφωνα μὲ ὅσα ἔγραψα ἤδη ἄλλοι,
 φέρνοντας μάλιστα καὶ παραδείγματα ποῦ ἡ ἐπιτροπὴ ὅμως ἔκρινε
 φυσικά περιττὸ νὰ τὰ διαβάσῃ, ἀπὸ τὰ ὡς τότε τυπωμένα ἀναγνω-
 στικά¹⁷. Εἶναι λοιπὸν ψέμα, οὔτε τὸ πρῶτο οὔτε τὸ τελευταῖο, πὼς
 τυπώθηκε πουθενά, στὰ «Ψηλὰ βουνά» ἢ σὲ κανένα ἀπὸ τ' ἄλλα
 δώδεκα ἀναγνωστικά, ὁ τύπος σχολεῖο. Ὅσο γιὰ τὸ λαϊκώτερο τύπο
 σκολεῖο, αὐτὸς βρίσκεται σὲ δύο ἀναγνωστικά ἐλάχιστες φορές καὶ γιὰ
 ἔντελως ὀφισμένους λόγους¹⁸.

¹⁶ Καρκαδίτσα-Παπαμιχαήλ, Ἐναγνωστικὸ Γ' σ. 29: «ἕνα βοσκὸ ποῦ ἦταν
 ἄρρωστος βαριά»—Ψηλὰ βουνά, σ. 24: «ὅπως οἱ βοσκοὶ, οἱ βλάχοι», σ. 83: «πούρ-
 ριχεν Ἰσκιό στο κοπάδι καὶ στο βοσκὸ» (ποίημα)—Κουρτίδη-Κονιδάρη-Καλ-
 λαρά, Ὁδύσσεια, σ. 127: «βλέπει ἔμπρός του ἕνα νέο βοσκός», σ. 127: «ὁ βοσκός
 ἀποκρίθηκε», σ. 132: «τὰ φυλάγουν καλὸ βοσκός». Βλέπε ἀκόμη τὸ χοιρο-
 βόσκος στίχ. 130, 131, 132, 133, 134, 141, 144, 146, 147, 150, γιδόβο-
 σκός σ. 147—Παπαμιχαήλ, Πέτρος Λάρας, σ. 20: «παίζει ἕνας μικρὸς βοσκός
 στο δάσος τῆ φλογέρα του», σ. 29: «βοσκός θὰ γίνω», σ. 21, 21, 21 (σὲ ποίημα),
 σ. 21: «πρῶτὸ σηκώνεται καὶ ὁ βοσκός», σ. 22: «οὔτε βοσκός μπορῶ νὰ γίνω»,
 σ. 66: «πὼς ὁ Πέτρος ἔγινε βοσκός», σ. 68: «δὲν ἀκολουθεῖ βοσκός», σ. 69:
 «θὰ γίνω βοσκός σου», βοσκοτόπι σ. 76.—Παπαμιχαήλ, Ἄλφαθητάριο,
 μέρ. α', σ. 37, 37, 37, 45.—Κουρτίδη, Ἐναγνωστικὸ Β' σ. 52, 52, 53, 54, 54, 54,
 55, 73.—Κι ἔδῳ καὶ παρακάτω σημείωσα ὅσα παραδείγματα πῆρε τὸ μάτι μου μὲ
 πρόχειρο ξεφύλλισμα τῶν ἀναγνωστικῶν. Ἴσως ὑπάρχουν καὶ ἄλλα.

Τὸ τσοπάνης μεταχειρίζεται τὸ ἄλφαθητάριο τοῦ κράτους, μαζί μὲ τὸ
 κοιτσός, κοιτσάινω, τοιακῶνα γιὰ νὰ διδάξῃ τὸ τσο (σ. 49). Μὰ καὶ αὐτὸ εἶναι ἀπό-
 δεῖξη γιὰ τὴν ἐπιτροπὴ πὼς τὸ «ἀναγνωστικὸν τοῦτο βιβλίον ἀποφεύγει νὰ μετα-
 χειρισθῇ τὸ βοσκός» (σ. 135).

¹⁷ Βλ. Τριανταφυλλίδη, Quo usque tandem σ. 178, 190.

¹⁸ Ὁ τύπος σχολεῖο βρίσκεται ὅσο ἔφρω στὶς ἀκόλουθες σελίδες τῶν
 ἀναγνωστικῶν: Παπαμιχαήλ, Ἄλφαθητάριο, μέρ. Β', σ. 3, 3, 3, 5, 12, 12, 13, 19,
 29, 48, 48, 48, 48, 49, 56, 68, 70, 70, 70, 71, 71, 74, 77, 83, 84.—Συκώκη,
 Ἄλφαθητάριο, σ. 14, 25, 26, 45, 50, 50, 51, 51, 51, 55, 60, 72, 72.—Κουρτίδη,
 Ἐναγνωστικὸ Β', σ. 9, 11, 12, 32, 34, 45, 50, 53, 56, 66, 119 (σχολαρχεῖο σ. 66).—
 Καζαντζάκη, Οἱ τρεῖς φίλοι, σ. 9, 10, 10, 11, 16, 18, 82, 88, 111, 119, 128.—
 Παπαμιχαήλ, Πέτρος Λάρας, σ. 3, 5, 6, 11.—Ψηλὰ βουνά, σ. 21, 58, 62.—Καρ-

Ἡ ἐπιτροπὴ ὅμως εἶναι ἀκούραστη στὶς συγκριτικὰ καὶ στατι-
 στικὰ τῆς παρατηρήσεις, ὅσο καὶ ἀνεξάντλητη σὲ ψευδοσυμφορολογίαις.
 Ὑστερα ἀπὸ ἰδιαιτέρη, καθὼς θὰ πίστευε καθέννας, ἔρευνα βεβαιώνει
 πὼς ὁ σύνδεσμος ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει σὲ κανένα ἀπ' ἄλλα τὰ δεκατρία
 ἀναγνωστικά, καὶ διεκτραγωδώντας καὶ στολιζόντας τὴν ἐφευρεμένη
 τῆς αὐτῆ ἀνακάλυψη μὲ διάφορα σχόλια, τὴ συνοδεύει καὶ μὲ τὸ
 φαιδρὸ μῦθο πὼς τάχα «ἐκδότης ἀναγνωστικοῦ βιβλίου, ἐν ᾧ περιεί-
 χετο ἡ λέξις ἀλλὰ, ὑπεχρεώθη ὑπ' αὐτῶν [τὴν κεντρικὴ ὑπηρεσία τοῦ
 ὑπουργείου] νὰ ἀνατυπώσῃ αὐτὸ δλόκληρον ἐπὶ μόνῳ τῷ σκοπῷ τῆς
 ἀντικαταστάσεως παντοῦ ἀλλὰ διὰ τοῦ μὰ»¹⁹.

καδίτσα-Παπαμιχαήλ, Ἡ πατρίδα μας, σ. 19, 19, 20, 20, 20, 51, 52, 65, 81, 83,
 84, 88, 220.—Κουρτίδη-Κονιδάρη, Στὰ παλιὰ χρόνια, σ. 26: «ἐκεῖ ἔμαθαν πὼς
 τὸ καλύτερο σχολεῖο...» (σ. 27), «πῆγάμε ἴσια στο σχολεῖο» (σ. 31), «τὴν
 ἄλλη μέρα ἔπρεπε νὰ πάω στο σχολεῖο» (σ. 32), «... κίνησα γιὰ τὸ σχο-
 λεῖο» (σ. 33), «φύγαμε ἀπὸ τὸ σχολεῖο» (σ. 37), «Ἐ! πὼς πέρασες σήμερα
 στο σχολεῖο;» (σ. 39), «τὸ σχολεῖο μᾶς πῆρε...» (σ. 86). Τὸ σχολεῖο
 βρίσκεται ἀκόμη στὶς σελίδες: 146, 146, 147, 147, 157, 158, 161, 163, 166.—
 Καρκαδίτσα-Παπαμιχαήλ, Διγενῆς Ἀκρίτας, σ. 20, 21, 22, 22, 36, 38, 38, 66, 136.

Ἀπέναντι στὴν κανονικὴ καὶ συχνότατη αὐτῆ ἡ χρῆσις τοῦ τύπου σχολεῖο (τὰ
 παραπάνω παραδείγματα βεβαιώνουν γιὰ τ' ἀναγνωστικά τουλάχιστο 104 φορές),
 ὁ τύπος σκολεῖο ὑπάρχει ὅλες ὅλες πέντε φορές: Τρεῖς στο ἄλφαθητάριο Παπα-
 μιχαήλ—τὴ μία στο γνωστὸ τραγουδάκι «Φεγγαράκι μου λαμπρό» (σ. 41), ποῦ
 καὶ τὰ παλιὰ ἄλφαθητάρια τῆς καθαρῆς οὐρας ἔτσι συνήθως τὸ γράφουν, καὶ μὴ
 ἄλλη φορά, ὅπου γιὰ λόγους μεθοδικῆς δὲν μποροῦσε τὰ χρησιμοποιηθῆ τὸ σύμ-
 πλεγμα σχ—καὶ δύο ἀκόμη φορές στὰ Ψηλὰ βουνά (σ. 149, 166), πάλι γιὰ λόγους
 ἰδιαιτέρους (λ. χ. ὁ Λάμπρος, ὁ μικρὸς βλάχος ποῦ ἄρχισε νὰ μαθαίνῃ γράμματα,
 γράφῃ στο τετράδιό του: «... τὰ καλὰ παιδιὰ πηγαίνουν στο σκολεῖο καὶ μαθαί-
 νουν νὰ γράφου»): Ἄλλωθις ὅμως καὶ στὰ Ψηλὰ βουνά ἄλλοδ («δὲν εἶναι ὅρα
 σοῦ λέω γιὰ τὸ σχολεῖο» (σ. 21), «ἕνα σχολεῖο ἐκεῖ ποῦ δὲν τὸ περίμενε κανένας»
 (σ. 58), «γίνεται στὴν κοινότητι καὶ σχολεῖο», σ. 62) καὶ σ' ἄλλα βιβλία ἔχομε
 παντοῦ καὶ πάντοτε τὸ σχολεῖο.

Εἶπα πὼς ὁ τύπος σχολεῖο δὲν βρίσκεται σὲ κανένα ἀπὸ τ' ἀναγνωστικά. Μὰ
 πρέπει νὰ τὸ πῶ ἀκριβέστερα. Ὁ λόγος εἶναι πάντα γιὰ τ' ἀναγνωστικά καὶ
 τ' ἄλφαθητάρια τῆς δημοτικῆς. Γιατί, σ' ἄλφαθητάρια τῆς καθαρῆς οὐρας, ἐκεῖ
 ἔχομε καὶ τὸν τύπο σκολεῖο, ποῦ χωρὶς νὰ μπορῇ νὰ τὸν πιστοποιήσῃ τὸν κατα-
 δίκασε ὅμως ἡ ἐπιτροπὴ σ' ἀναγνωστικά τῆς δημοτικῆς. Σημειῶνω πρόχειρα
 τὸ σχολεῖο, γιὰτὶ δὲν ἔχω τὴν ὑπομονή, οὔτε καὶ ἀξίζει, πιά τὸν κόπο νὰ ἐξε-
 τάσω ὅλα τὰ καθαρῆς οὐρας ἀλφαθητάρια καὶ ἀναγνωστικά, στο ἄλφαθητάριο
 Βρατσάνου, σ. 39, σὲ ποίημα, καὶ σχολεῖο στο ἄλφαθητάριο τοῦ κράτους τοῦ 1910,
 σ. 32, 33 (μόνο τὸ τελευταῖο σὲ ποίημα), κοντὰ στο σχολεῖον, σ. 33.

¹⁹ Βλ. Ἐκθεσ. σ. 38: «ἀπανταχοῦ ἔχει ἐξορισθῆ τὸ μόνιον ἀλλὰ ἀντικαθιστώ-
 μενον διὰ τοῦ μὰ...»—σ. 87: «Τὸν ἀπηνέστατον ὅμως διωγμὸν ὀφίσταται ὑπὸ τῶν

Καὶ ἐδῶ ὁμοῦς ἢ ἀλήθεια εἶναι πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ κείνο πού προσπαθεῖ νὰ παραστήσῃ ἢ ἐπιτροπῆ. Βέβαια τὸ μὰ εἶναι στὴ γλῶσσα μας πολὺ κοινότερο καὶ συχνότερο ἀπὸ τὸ ἀλλά, ἀφοῦ τὸ ἀλλά, τουλάχιστο γιὰ τὰ περισσότερα μέρη τῆς Ἑλλάδας, δὲν ἔχει κἀν λαϊκὴ προέλευση καὶ ἔτσι τὴ στιγμὴ πού ξαναμπῆκε στὴ χρῆση τὸ ἀλλά, βρῆκε τὴ θέση του πιασμένη ὄχι μόνο ἀπὸ τὸ μὰ, παρὰ καὶ τὸ σύνδεσμο ὁμοῦς γι' αὐτὸ καὶ ἡ συγγραφικὴ χρῆση δείχνει γενικὰ προτίμηση στὸ μὰ, καὶ ἡ παιδικὴ γλῶσσα αὐτὸ ξέρει. Γιὰ ὅποιον ὁμοῦς ξέρει αὐτὰ, ἀπομένει ἐντελῶς ἀστήριχτη καὶ φανταστικὴ ἡ προγραφή καὶ ὁ «ἀπηνῆς διωγμὸς» πού ἀνακάλυψε ἡ ἐπινοητικότητά τῆς ἐπιτροπείας, ἔταν δὴ ὅτι τὸ ἀλλά αὐτὸ, πού δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ μὴ χρησιμοποιηθῇ καὶ στὴ δημοτικὴ, καὶ στὴ γραμματικὴ προβλέπεται, ἀφοῦ καὶ τὸ Β. Δ. μὲ τὸ νέο ἀναλυτικὸ πρόγραμμα τὸ ἀναφέρει²⁰, καὶ σὲ ὅλα τ' ἀναγνωστικὰ (ἂν ἐξαιρέσωμε τ' ἀλφabethάρια) βρίσκεται ἐναλλάσσόμενο μὲ τὸ μὰ καὶ μὲ τὸ ὁμοῦς, μὲ συχνότητα πού ποικίλλει βέβαια κατὰ τὸ συγγραφέα—ἀφοῦ ἔργο τῆς κεντρικῆς ὑπηρεσίας δὲν μποροῦσε νὰ εἶναι γιὰ κάθε λέξη κάθε ἀναγνωστικοῦ νὰ καθορίζῃ μὲ τὸ σταγονόμετρο καὶ μὲ πίνακες συγκριτικοὺς τὴν ἀναλογία γιὰ τὴν παράλληλη χρῆση τῶν συνώνυμων λέξεων—μὰ πού δείχνει πῶς κάθε ἄλλο παρὰ ἀποκλειστικὴ ἦταν ἡ χρῆση τοῦ μὰ καὶ τοῦ ὁμοῦς, ὅσο

συγγραφῶν (τοῦ «Ἡ πατρίδα μας») ἢ λέξεις ἀλλά. Ἡ οὐ μόνον ἐν τῇ κοινῇ λαοῦμένη γλῶσσῃ τῶν πόλεων καὶ κωμοπόλεων, ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ὅλοις ἀπαιθετοῖς ἀγρόταις εὐχρηστοῦσα ἑλληνικὴ αὐτὴ λέξις οὐδαμοῦ (ὑπογραμμίζει τὴ λέξη αὐτὴν ἡ ἐπιτροπῆ) τοῦ Ἀναγνωσματορίου τούτου, καθὼς καὶ πάντων τῶν λοιπῶν, εὗρίσκει τόπον, ἵνα σταθῇ. Πανταχόθεν ἐκδιώκεται ὑπὸ τῶν συγγραφῶν. Τόσον μέγα δὲ εἶναι τὸ κατὰ τῆς εὐχρηστοτάτης ταύτης ὅσον καὶ ἠραίας ἑλληνικῆς λέξεως ἀλλὰ μῖσος τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἀνέλθον τὸ ἔργον τῆς ἀλλαξογλωσσίας τοῦ συγχρόνου Ἑλληνικοῦ ἔθνους, ὅσα ἐκδότῃ ἀναγνωστικοῦ βιβλίου, ἐν ᾧ περιεῖχτο ἡ λέξις «ἀλλά», ὑπεχρέωθη ὅπ' αὐτῶν νὰ ἀνατυπώσῃ αὐτὸ ὁλόκληρον ἐπὶ μόνῃ τῇ σκοπῇ τῆς ἀντικαταστάσεως πάντος «ἀλλά» διὰ τοῦ «μὰ».

Βλ. ἀκόμη Ἐκθ. σ. 100: «Ἡ χρῆσις τῆς κοινοτάτης καὶ ἑλληνικωτάτης λέξεως ἀλλὰ εἶναι καὶ ἐν τῇ βιβλίῳ τούτῳ, ὡς καὶ ἐν τῇ προηγουμένῳ, ἀσθητῶς ἀπρηγορημένη». Αἱ διακόσαιο εἴκοσι καὶ δύο (222) σελίδες τοῦ δι' ἑλληνοπαῖδας προωριμένου τούτου Ἀναγνωσματορίου οὐδὲ ἅπαξ περιέχουσι τὴν προγεγραμμένην ταύτην ἑλληνικὴν λέξιν! [στὸ «Στὰ παλιὰ χρόνια»]—σ. 137: «ἀγωνίζεται ν' ἀποβάλλῃ ἐκ τοῦ στόματος τῶν ἑλληνοπαίδων τὴν συνηθεστάτην λέξιν ἀλλὰ νὰ ἐθίσῃ δ' αὐτοὺς» κτλ. (τὸ ἀλφabethάριο τοῦ κράτους).

²⁰ Βλ. Ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία τῆς ἀ' τάξεως κτλ., σ. 5: «σύνδεσμοι ἐναντιωματικοί: ἀλλά, μὲ, ὁμοῦς, ἂν καί».

κιὰν ἦταν αὐτὰ σύμφωνα μὲ τὴν προφορικὴ καὶ μὲ τὴ λογοτεχνικὴ χρῆση συχνότερα²¹.

²¹ Σημειῶνω πρῶτα τὰ σχετικὰ μέρη ἀπὸ τὰ βιβλία πού μὲ τ' ὄνομά τους λέει ἡ ἔκθεσις πῶς δὲν ἔχουν τὸ ἀλλά «οὐδαμοῦ», «οὐδεμίαν φορά», «οὐδὲ ἅπαξ».

Καρκαδίτσα—Παπαμιχαήλ, Ἡ πατρίδα μας: «τὸ εἶδε ἢ γιὰ Ἀγαρίστη καὶ μὲ πῆγε στὴν κάμαρά μου. Μὰ ποῦ νὰ κοιμηθῶ! ὄχι μόνο ἡ κάμαρά μου, ἀλλὰ καὶ ὅλο τὸ σπίτι μοῦ φαινόταν στενὸχώρο» (σ. 20), «ὁ δάσκαλος ἄρχισε νὰ τραγουδῇ μόνος του τὸ τραγούδι. Ἀλλὰ καθὼς προχωροῦσε» (σ. 26), «δὲν εἶναι πολὺ κακὸς ὁ χιτώνας σου, λέει, ἀλλὰ τὸν φορεῖς...» (σ. 33), «τὸν ἐφοβόμουν, ἀλλὰ τὸν ἄρπαξα» (σ. 36), «ἀκούεται συχνὰ ἡ φωνὴ τοῦ πατέρα μου, ἀλλὰ τὰ βόδια δὲν ἀλλάζουν τὸ βῆμα τους» (σ. 71), «νόμιζε πῶς εἶναι φίλος μου, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀλήθεια νὰ ἤξερα...» (σ. 73), «ἀλλὰ σέ μένα δὲν ἦταν παράπονο» (σ. 87), «καὶ τὴν πατρίδα μου νὰ μὴ τὴν παραδώσω μικρότερη, ἀλλὰ μεγαλύτερη καὶ δυνατώτερη...» (σ. 91), «ἀλλὰ μόλις ξεκινήσαμε» (σ. 94), «ἀλλὰ πῆς μας τώρα καὶ γιὰ τοὺς ἄλλους» (σ. 99), «ἀλλὰ ποίος μποροῦσε νὰ κινηθῇ» (σ. 125), «ἀλλὰ καὶ τὰ σκαθαράκια» (σ. 175).—Εἶναι τὸ βιβλίον πού δὲν ἔχει «οὐδαμοῦ» τὸ ἀλλά.

Κουρτίδη—Κονιδάρη, Στὰ παλιὰ χρόνια: «μὲ ζεστὸ νερὸ, ὅπως συνήθιζαν, ἀλλὰ ἀ μὲ κρύο» (σ. 13), «ἀλλὰ ἐκεῖνο πού τῆς χρειάζεται περισσότερο...» (σ. 21), «ἀλλὰ τὴν εἶχε συνηθίσει...» (σ. 27), «δὲν τὸ κάνει γιὰ τὸ ἀφεντικό της, ἀλλὰ...» (σ. 43), «ἀλλὰ ποιός;» (σ. 66), «Ἀλλὰ εἶναι βαρὺς...» (σ. 73), «καὶ δὲν εἶναι μονάχα κουπί, ἀλλὰ καὶ τιμόνι» (σ. 110), «ἀλλὰ κεντρὶ δὲν ἔχουν» (σ. 133), «ἀλλὰ πῶς φανερώθηκε;» (σ. 148), «ὄχι πιά χωρισμένοι... ἀλλὰ ἐνωμένοι γιὰ νὰ πολεμήσουν» (σ. 210).—Εἶναι τὸ βιβλίον πού δὲν ἔχει «οὐδὲ ἅπαξ» τὸ ἀλλά.

Καρκαδίτσα—Παπαμιχαήλ, Διγενῆς Ἀκρίτας: «ἀλλὰ καλύτερος δάσκαλος ἦταν ὁ ἴδιος ὁ Ἀμυράς» (σ. 40), «ὄχι μόνο δὲν τοὺς ἄφησαν ποτὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα, ἀλλὰ καὶ...» (σ. 83), «...θέλησα νὰ κρυφθῶ, ἀλλὰ...» (σ. 194).—Εἶναι τὸ βιβλίον πού ἔχει ἐξορίσει τὸ ἀλλά «ἀ-πανταχοῦ».

Καὶ τῶρα ἀναφέρω σχετικὰ μέρη καὶ ἀπὸ τ' ἄλλα ἀναγνωστικὰ:

Κουρτίδη, Ἀναγνωστικὸ Β': «τὸ ράμφος μου εἶναι μικρὸ... ἀλλὰ γερὸ καὶ κοφτερό» (σ. 8), «τρώγω ἀπ' ὅλα. Ἀλλὰ δὲ φροντίζω μόνο γιὰ τὸν ἑαυτὸ μου» (σ. 9), «ἦταν ἀπὸ τὰ καλύτερα τοῦ σχολείου, ἀλλὰ πολὺ φτωχὸ καὶ δυστοχημένο» (σ. 12), «ἡ φλούδα μου γίνεται μαλακὴ, ἀλλὰ ἀ λίγο λίγο» (σ. 14), «δὲν τὴν χάρηκα ὁμοῦς... ἀλλὰ τότε» (σ. 15), «ἀλλὰ μὴ μὲρα» (σ. 15), «ἀλλὰ καὶ δταν γεμίσω ρόζους...» (σ. 16), «ἀλλὰ δὲν μποροῦσε» (σ. 18), «ἀλλὰ τὰ μεγάλα» (σ. 20), «ἀλλὰ τὸ γεφύρι ἦταν στενὸ» (σ. 24), «ἀλλὰ πῆγε στρατιώτης» (σ. 25), «ἀλλὰ μόλις ξεμακρῶν» (σ. 31). Τὸ ἀλλὰ βρίσκεται ἀκόμη στίς σελίδες 42, 43, 48, 51, 57, 57, 58, 59, 60, 63, 65, 72, 77, 79, 84, 109, 122.—Καζαντζάκη, Οἱ τρεῖς φίλοι: «ἀλλὰ οὔτε ὁ βασιλιάς οὔτε ἡ βασίλισσα» (σ. 8), «ἀλλὰ κανεὶς δὲν τόβλεπε» (σ. 8), «ἀλλὰ μοῦ φαίνεται» (σ. 13), «ἀλλὰ ἀμείωσε» (σ. 16), «ἀλλὰ ὁ πατέρας» (σ. 16), «ἀλλὰ νὰ ἔχης πάντα στὸ νοῦ σου» (σ. 17). Τὸ ἀλλὰ βρίσκεται ἀκόμη στίς σελίδες 21, 22, 24, 25, 28, 30, 30, 31, 32, 33, 36, 40, 42, 42, 43, 45, 52, 52, 58, 66, 67, 84, 85, 94, 109, 113, 120.—Κουρτίδη, Ὁ δούσσια: «ἀλλὰ κι αὐτὴ ἦταν καλὴ καὶ φρόνιμη» (σ. 3).

Ἐγινε φανερό ἀπ' ὅλα αὐτά, ἔχει μόνο μὲ πόση ἐπιπολαιότητα ἐρεῦνησε ἢ ἐπιτροπὴ τὰ ζητήματα γιὰ ὄσα μιλεῖ, μὰ καὶ τὸ μελετημένο σύστημα ποῦ ἀκολούθησε ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ὁ γλωσσικός κανονισμὸς τῶν νέων ἀναγνωστικῶν. Ἐξω ἀπὸ ἀσήμαντες μικρολεπτομέρειες, ἢ ἀπὸ περιστάσεις ὅπου οὐσιαστικὲς γλωσσικὲς δυσκολίες τὸ ἐμπόδιζαν, ὅλα **κανονίστηκαν σύμφωνα μὲ ἀρχὲς χωνεμένες καὶ ὀριζόμενες ἀπὸ πρίν**—ὄσο κιὰν ἢ κριτικὴ τῆς ἐκθεσῆς καὶ ἰδίως τοῦ Διγενῆ ἀδυνατῆ νὰ τίς καταλάβῃ—καὶ γι' αὐτὸ εἶναι δύσκολο, καὶ γιὰ ἔρευνα ἀκόμη πολὺ σοβαρώτερη ἀπὸ τὴν ἀστεία προχειρολογία τῶν πέντε τουλάχιστο μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς, νὰ βρῆ λάθη στὸν κανονισμό, στὴ βάση φυσικὰ πάντοτε τῶν ἀποφασισμένων ἀρχῶν²².

« ἄ λ λ ἄ σιγά σιγά ἀλλάξε γνώμη » (σ. 4), « ἄ λ λ ἄ ὁ ἄνεμος » (σ. 9), « ἄ λ λ ἄ γιὰ τὴ γλυκιὰ μας πατριῶτα, τὴν Ἑλλάδα » (σ. 13), « ἄ λ λ ἄ τὴ στιγμὴ ἐκαίη » (σ. 19), « ἄ λ λ ἄ τὰ μεσάνυχτα » (σ. 19), « ἄ λ λ ἄ καὶ αὐτά » (σ. 20) « ἄ λ λ ἄ τὰ πῶ πολλὰ βάσανα » (σ. 21), « ἄ λ λ ἄ τώρα » (σ. 24), « ἄ λ λ ἄ βασανίζεται » (σ. 27), « ἄ λ λ ἄ δὲ μοῦ λές » (σ. 27). Τὸ ἄ λ λ ἄ βρίσκεται ἀκόμη στὶς σελίδες 28, 29 39, 53, 56, 60, 77, 78 84, 85, 91, 114.—Ψηλά βουνά: « δὲν τὸν θυμοῦνται νὰ δεῖλιασε ποτέ. Ἄ λ λ ἄ πῶ γενναῖος ἦταν... » (σ. 4), « καθένας ἐργάστηκε γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, ἄ λ λ ἄ καὶ γιὰ ὅλους » (σ. 33), « σκεπάζαν τὸ καμίνι μὲ χῶμα, ἄ λ λ ἄ τόσο καλὰ » (σ. 136).

Καρκαδίτσα—Παπαμιχαήλ, Ἄναγνωστικὸ Γ': « ἄ λ λ ἄ τὸ φθινόπωρο τὰ θέλει ὅλα γλυκὰ » (σ. 3), « ἄ λ λ ἄ ἐκαίνοι τὸν περιγελοῦν » (σ. 11), « τὰ ἔθαψε, ἄ λ λ ἄ τόση ἦταν ἢ ἀγάπη του... » (σ. 16), « ἄ λ λ ἄ καὶ ὁ θεὸς τῆς θάλασσας... » (σ. 37), « ἄ λ λ ἄ ὁ Ἡρακλῆς... » (σ. 38), « ἄ λ λ ἄ τὴν ὄρα ποῦ ἀπλώνει τὰ χέρια του... » (σ. 41), « ἄ λ λ ἄ καὶ δὴ βγήκε γελασμένος » (σ. 42), « ἄ λ λ ἄ ὁ παράξενος πατέρας της... » (σ. 44), « ἄ λ λ ἄ κανένας δὲν ἀποφασίζει... » (σ. 45), « ἄ λ λ ἄ πρίν ξεκινήσουν, εἶπε στὸ παιδί του » (σ. 50), « ἄ λ λ ἄ κανεὶς ἀπ' αὐτοὺς δὲν ἦταν ἀξιός » (σ. 52), « ἄ λ λ ἄ πρίν νὰ φύγῃ πῆρε τὴ γυναῖκα του » (σ. 52). Τὸ ἄ λ λ ἄ βρίσκεται καὶ στὶς σελίδες: 70, 82, 85, 85, 128, 147.

Καθὼς ἐξήγησα παραπάνω τὸ ἀλλὰ δὲν εἶναι τόσο συχνὸ ὅσο τὸ μὰ, ὅποτε ἢ ἀναλογία του μὲ τὸ μὰ καὶ τὸ ὅμως εἶναι πάντοτε ἢ ἴδια ἔτσι λ. χ. στὸ Κουρτιδῆ τὸ Ἄναγνωστικὸ Β' βρήκα 30 ἀλλὰ ἀπέναντι 14 μὰ, στὶς Καζαντζάκη. Οἱ τρεῖς φίλοι, μέτρησα 33 ἀλλὰ σὲ 74 μὰ, ἐνῶ στὴν Ὀδύσεια ἔχομε τὸ μὰ πολὺ συχνότερα. Καὶ αὐτὸ εἶναι, καὶ πρέπει, νομίζω, νὰ εἶναι γιὰ τὴ γλώσσα μας ἢ σωστὴ ἀναλογία.

²² Φτάνουν ὅμως αὐτὰ καὶ κρίνω περὶ τὸ νὰ κάμω λόγο γιὰ διάφορα ἄλλα ἀνάλογα μικροζητήματα, τύπου λ. χ. καθὼς μαγερεῖο (σ. 57), ὁ βίος (σ. 57), ποῦ ἢ ἐκθεση. τοὺς ἀναγράφει χωρὶς νὰ ὑπάρχουν ὅποτε αὐτοὶ σὲ κανένα ἀναγνωστικὸ. (Στ' ἀναγνωστικὰ ὅλα βρίσκονται μονάχα καὶ ἀποκλειστικὰ οἱ τύποι μαγερεῖο, μάγειρας, μαγερεῖο (λ. χ. Ψηλά βουνά σ. 24, 24, 25, 126—Καζαντζάκη. Οἱ τρεῖς φίλοι σ. 50, 110—Κουρτιδῆ Β' 58—Παπαμιχαήλ—Μέτρος Δάρας 139), κοντὰ σὲ ἓνα λαϊκώτερο μοναδικὸ κουσομάγερας στὰ Ψηλά βουνά. Ἐπίσης στ' ἀναγνω-

Γ' ΔΙΑΒΟΛΗ

Ἡ δημοτικὴ δὲ θυσιάζει τὴ μορφωσὴ—Διατηρήθηκε καὶ ἡ διδασκαλία τῆς καθαρεύουσας—Ἡ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση δὲν περιορίστηκε σὲ παραμύθια, ὅποτε μόνο στ' ἀναγνωστικὰ.

Τὰ παραδείγματα ποῦ ἔφερα ὡς ἐδῶ μπαίνουν σὲ ἀσήμαντες μικρολεπτομέρειες τῆς μορφῆς καὶ τοῦ περιεχομένου, παίρνουν ὅμως σπουδαιότητα μὲ τὴν ἐπισώρευσίν τους προπάντων, καὶ μάλιστα σ' ἐπίσημο ἔγγραφο. Ἐχομε ὅμως στὴν ἐκθεση καὶ μιὰ συχνὴ βεβαίωση

στικὰ ὑπάρχει πάντοτε καὶ μόνο ἡ λέξη *περιουσία*, καὶ μονάχα μιὰ, νομίζω, φορὰ (στὰ Ψηλά βουνά σ. 64, δταν γίνεται λόγος γιὰ τὸ Γεροθανάση παρουσιάζεται, σὲ ὀδότερο φυσικὰ γένος τὸ βίος: « ἔδωσε κόρες καὶ ἔγγονες... ὅλες τίς προίκισε καὶ τὸ βίος του δὲ σώνεται... Μ' αὐτὴ τὴν ὑπογραφή του πουλεῖ, ἀγοράζει, ἔξερει ποῦ βρίσκεται ἡ *περιουσία* του). Τὸ ἴδιο ἀπαντοῦμε ἀρκετὲς φορὲς στὴν ἐκθεση ἀφέλειες καὶ παρεξηγήσεις (λ. χ. ἡ ἐκθεση δὲν καταλαβαίνει γιατί νὰ γράφεται: « τὰ φοβερά τους κατορθώματα καὶ τοὺς φριχτοὺς δρῆκους τῶν, ἀντί: δρῆκους τ ο υ ς) καὶ ἄλλες ἀδικεῖς κριτικῆς. Ἀναφέρω μόνο μιὰ χαρακτηριστικώτερη: Κρίνοντας τὸ Διγενῆ ἀναφέρει ἡ ἐκθεση γιὰ παραδείγμα τάχα τῆς γλωσσικῆς του ἀνακολούθιας τύπου διατηρημένου μόνο στὰ μνημονεύμενα ἐκεῖ δημοτικὰ τραγούδια ἢ λέξεις ἀπαρχαιωμένες πιά σήμερα, μὰ ποῦ γιὰ ὄρισμένο λόγο καὶ ἐξαιρετικὰ χρησιμοποίηθηκαν στὸ κείμενο τοῦ ἀναγνωστικοῦ. Κι αὐτὸ ἐνῶ τονίζεται στὸ Διγενῆ ἔαυτερα, στὸ «Μικρὸ λεξιλόγιο» ποῦ ἀκολουθεῖ, πῶς « κάποτε οἱ συγγραφεῖς προτίμησαν νὰ διατηρήσουν τίς μεσαιωνικὲς λέξεις γιὰ ἔννοιες γνωστῆς καὶ σήμερα (μὰ ποῦ τίς ἐκφράζομε μὲ ἄλλες λέξεις), γιὰ νὰ ἔχη ἢ διήγησι καὶ ποῖο ἱστορικὸ χρωματισμό. Εἶναι ἀκόμη καὶ ἄλλες λίγες στὰ διηγήματα ἢ στὰ δημοτικὰ τραγούδια καὶ ἄλλα ποιήματα, ποῦ δὲ συνηθίζονται παντοῦ... » (σ. 260). Ἡ ἐκθεση ὅμως, χωρὶς ν' ἀναφερθῆ στὴν ἀρχὴ αὐτῆ, καθὼς ἔπρεπε, κατακρίνει μερικὰς τέτοιες λέξεις ἢ τύπους (σ. 39-40). Ἀπὸ τίς ἱστορικὲς λέξεις κατακρίνει τὸ βιγλάτορας ποῦ ἔγραψε ὁ συγγραφεὺς κοντὰ στὸ σκοπὸς, μὲ τὴ συγκριτικὴ ἐκθεση τῆς κεντρικῆς ὑπηρεσίας ποῦ δέχτηκε νὰ διατηρηθῆ ἔτσι κάποιος ἱστορικὸς χρωματισμός. Στὰ ποιητικὰ στοιχεῖα παρμένα ἀπὸ διὰ δημοτικὰ τραγούδια ἀνήκουν τὸ βίσιμα (*τίναγμα*) καὶ τὸ τὸ γαῖμα (ἀντὶς τὸ αἶμα). Καὶ τὰ διὰ τοὺς βρίσκονται ἔτσι καὶ στὶς Ἐκλογὲς τοῦ Πολίτη, στὰ τραγούδια τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου:—« Δύνεσαι, μαῦρε μ, δύνεσαι στὸ γαῖμα γιὰ νὰ πλέξης; » (σ. 83), « στὸ βίσιμα πιασε πουλιά, στὸ πέταμα γεράκια » (σ. 105)—κι ἐνῶ συνήθως ἔγινε κάποια προσαρμογὴ τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν στὴν κοινὴ γλώσσα, ἐδῶ διατηρήθηκαν, σωστὰ κατὰ τὴ γνώμη μου, οἱ λέξεις αὐτές. Ἡ ἐκθεση ὅμως, ἀντὶ νὰ ὑποστηρίξῃ τουλάχιστο πῶς ὁ ἱστορικὸς χρωματισμὸς δὲ χρειάζεται καὶ πῶς καὶ ἡ γλώσσα τῶν δημοτικῶν μέσων τραγουδιῶν πρέπει καὶ στὶς ἀνώτερες ἀκόμη τάξεις νὰ δίνεται κανονισμένη ἀπόλυτα κατὰ τὸν κοινὸ τύπο, πράγματα συζητήσιμα ἐπιτέλους, κάνει ἀπῆρα τὸν ἀναγνώστη νὰ πιστέψῃ πῶς τὸ γαῖμα καὶ τ' ἄλλα ἀνήκουν στὴ σχολικὴ γλώσσα τῶν ἀναγνωστικῶν, καὶ μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτῆ ξανατραβᾷ ἓνα βρισίδι στὴ γλώσσα μας τὴν ποιητικὴ: « ἐμοίως

γενικώτατης σημασίας ἀνήκει και αὐτὴ στὸ ἴδιο ποῖο τῶν ἐπιχειρημάτων ποὺ ἐξετάστηκαν στὸ δευτέρου κεφάλαιο, μὰ ἡ ἐξαιρετικὴ τῆς σπουδαιότητάς της κάνει ἀνάγκαιο νὰ ἐρευνηθῆ ἀναλυτικώτερα.

ἀκατάστατος και ἀνακόλουθος εἶναι και ἡ φθεγγολογία τοῦ βιβλίου, διότι ὁ συγγραφεὺς συνήθως μὲν προκρίνει τὴν χρῆσιν τῆς χυδαίουτάτης διαλέκτου, μὴ ἀποστέρων μάλιστα και τὰ τῶν τοπικῶν ιδιωμάτων, οἷον *φλουριά* (σ. 26), *βίτσιμα* (σ. 183), *γαίμα* (σ. 185) ("Ἐκθεσ. σ. 40).

Τὸ νὰ παριστάνῃ ἡ ἔκθεσις πῶς ἀνήκουν στὴ σχολικὴ γλῶσσα λέξεις ἢ τύποι ποὺ βρίσκονται σὲ ποιήματα και μάλιστα δημοτικὰ, φανερώνεται ἀκόμη πιὸ ἀδικαιολόγητο ὅταν δοῦμε πῶς και τὰ παλιὰ ἀναγνωστικὰ τῆς καθαρῆς οὐσίας συχνὰ (γιατὶ δὲν ἔβρω ἂν τὸ ἔκαναν πάντοτε, φαντάζομαι ὅμως πῶς οὔτε κἀν τὸ πρόσχαν) ἔδιναν ποιήματα σὲ δημοτικὴ μετὰ τὸ λαϊκὸ τοῦς τύποι και μάλιστα ἀναγνωστικὰ προωρισμένα γὰρ πολὺ κατώτερες τάξεις ἀπὸ τὸ Διγενῆ. Σ' ἓνα ἀπὸ τ' ἀναγνωστικὰ τοῦ 1914, τῆς Γ', σ' ἓνα μόνο του ποιήματα στὴ σ. 236, βρίσκονται οἱ ἀκόλουθοι λέξεις και τύποι: *γορτζάνια*, *φριμάζουν* *πολεμόχαρα* ἄτια, *ἀργασμένοι* *στὴ φωτιά*, *τὸν ἀραγρο* ἄδη, *κορασιές*, *πύονυφες*, *γορτζερά*, *γορτζινά*, *παιρέματα*. Ἀνοίγοντας ὅτῃν τῆχη τὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Γ' τοῦ Παπαμάρκου, καθαρευουσιάνου ἡ μετὰ τὰ ὅλα του, βλέπω σὲ τρία δημοτικὰ τραγούδια στὴ σ. 113ά (ἐκδ. 1909) σὲ μόλις δύο σελίδες τύπους φωνητικούς καθὼς *σταυραϊτὸς* (μόνο στὴν ἐπιμεφαλίδα *σταυραεϊτὸς*), *ἀντὸς*, *ἀιτέ*, *ἐκλαίγαγε*, *κλαίγοντας*, *ψιλορωτάγω*, *τὸ ἴταιρι*, *τὰ λάφια*, *μιὰ λαφίνα*, *ε' ἄλλ' ἄλαφια*, *νύχια*, *χτυπᾶς*, *μοσκάρι* *φτερά*, *φκιάνω*, *ροήγοις*, *γραφῆς* καθὼς *ριζιμιό*, *λέξεις* καθὼς *λαβωμένο*, *βίγλιζεν*, *φωλοῦλα*, *ὄπτας* (=ὄπταν), *τύπους* καθὼς *δεκατέσσαρους*, *τὰ πάθια* τους. Ὅλα αὐτὰ μποροῦσαν, χωρὶς νὰ πειραχθῆ καθόλου ὁ στίχος, νὰ γραφοῦν ἀρχαιώτερα, κάποτε και συμφωνώτερα πρὸς τὸν κοινὸ δημοτικὸν τύπον. Καὶ μερικοὺς τέτοιους τύπους τοὺς ἄλλαξαν πρὸς τὸ κοινότερον στὰ ποιήματά τους τ' ἀναγνωστικὰ τῆς δημοτικῆς τῶν τεσσάρων πρώτων τάξεων. Τὸ ἀναγνωστικὸ ὅμως Παπαμάρκου δὲν τὸ κάνει (τουλάχιστον ἡ ἐκδόσις ποὺ μεταχειρίσθηκα). ἂν και παρακάτω σὲ ἄλλο δημοτικὸ τραγούδι γράφει ἓνα *πανδρεῦθηκα* μετὰ δ. Ὡστε καθὼς πείστηκε ὁ ἀναγνώστης ἀκόμη και ὁ Παπαμάρκου «προκρίνει τὴν χρῆσιν τῆς χυδαιοτάτης διαλέκτου, μὴ ἀποστέρων μάλιστα και τῶν τοπικῶν ιδιωμάτων». Τ' ἀκόλουθα παραδείγματα δείχνουν πῶς *κανονιστη* σὲ ὅς σ' ἓνα σημεῖο στ' ἀναγνωστικὰ τῆς δημοτικῆς ἢ γλῶσσα τῶν ποιημάτων κατὰ τὴν κοινὴν, μετὰ τὸ ν' ἀποφεύγωνται οἱ σπάνιες λέξεις και νὰ χρησιμοποιηθῆ γενικὰ ἢ φωνητικὴ τῆς σχολικῆς γλώσσας. Στὸ ἀναγνωστικὸ Κουρτιδῆ τῆς Β', σ' ἓνα ποίημα τοῦ Βιζυηνοῦ, ἔχι ἀπτὰ καλύτερα του, στὸ στίχο «γλάρος ποὺ πετὰ φάρια γὰρ χαλεύη», διωρθώθηκε *γυρεῦν* ἀντὶς *χαλεύη* (σ. 37) τ' ἀναγνωστικὰ τῆς καθαρῆς οὐσίας διατηροῦν τὸ *χαλεύη*!), και στὸ στίχο «γιοι και παλικάρια μου τὴν εὐκὴ μου νάχετε», σ' ἓνα ποίημα τοῦ Κουρτιδῆ (σ. 37), γράφηκε *εὐχὴ* ἀντὶς *εὐκὴ*, σύμφωνα μετὰ τὸν τύπον ποὺ προτιμήθηκε γιὰ τὴν σχολικὴν γλῶσσα. Ἀντίθετα ἓνα σχολεῖο σὲ ποίημα τοῦ Βιμαρμένου διορθώθηκε σὲ *σχολεῖο* («τὶς τὰκ, τίς τὰκ, σὲ κράζει τὸ σχολεῖο σου» σ. 78), ἀφοῦ κινεῖται στὸ συνηθισμένον τύπον *σχολεῖο*, μόνο τὸ λαϊκὸ *σχολεῖο* χρησιμοποιήθηκε κάποτε, ἰδίως σὲ ποιήματα, και κρίθηκε περιττὸ νὰ γράφῃ και τρίτος τύπος.

Εἶναι αὐτὸ ἡ κατηγορία τῆς ἐπιτροπῆς πῶς τάχα μετὰ τὴν μεταρρυθμιστικὴν καταστράφηκε ἢ λαϊκὴ μόρφωση, και πρῶτα πρῶτα πῶς τ' ἀναγνωστικὰ τῆς δημοτικῆς ἀναγκάζονται ν' ἀποκλείσουν ἀφθονὰ μορφωτικὰ στοιχεῖα, θυσιάζοντας ἔτσι σὲ καθαρὰ γλωσσικούς λόγους και σκοποὺς τῆς λαϊκῆς μόρφωσης²³.

Αὐτὰ γράφει και φαίνεται πῶς πιστεῖται ἢ ἐπιτροπῆ. Καὶ ὅμως και χωρὶς νὰ ἔχη παρακολουθήσει κανεὶς τὴν κίνησιν τοῦ δημοτισμοῦ, φτάνει μόνο νὰ κοιτάξῃ μετὰ κάποια προσοχὴ τὴν γλῶσσα τῶν 13 ἀναγνωστικῶν ποὺ κυκλοφόρησαν γιὰ νὰ πεισθῆ πόσο ἀστήρικτη εἶναι και ἡ κατηγορία αὐτή, ποὺ δὲν ἔχει κἀν τὸ χάρισμα τῆς πρωτοτυπίας. Σ' ἓνα μόνο μέρος φέρνει ἡ ἔκθεσις λίγα παραδείγματα τοῦ ἀποκλεισμοῦ τάχα αὐτοῦ τῶν μορφωτικῶν στοιχείων (σ. 83) και προσπαθεῖ μετὰ ἐρασιτεχνικὴν γλωσσολογικὴν ἀφέλεια νὰ τὰ συνθέσῃ σὲ ἐπιχειρήματα τῆς κατηγορίας τῆς ἢ μὴ εἶ ὅμως γιὰ λέξεις ποὺ καθὼς ἔδειξα παραπάνω δὲν ἀποκλείσθησαν ἀπὸ τ' ἀναγνωστικὰ (ἀλλὰ, *βοσκός*), ἢ γιὰ λέξεις ποὺ και μετὰ τὸν ἀποκλεισμό τους δὲ χάνεται (καθὼς δὲ οὔτε και μετὰ τὴν παραπάνω) κανένα μορφωτικὸ στοιχεῖο (*ἔτη* - *χροῖνια*, *χωλαῖνω* *χωλὸς* - *κουτσαίνω* *κουτσὸς* κτλ.). Τὸ μοναδικὸ παράδειγμα ποὺ ἀπομένει γιὰ ἐπιχειρήματα τῆς ἐπιτροπῆς και ποὺ στηρίζεται ἀληθινὰ ὅλον τὸ θάρυδο γιὰ τὴν μόρφωση τῶν ἐλληνόπουλων ποὺ καταστρέφεται, μένει ἡ λέξις *σκολιός*, ποὺ οἱ συγγραφεῖς ἑνὸς ἀναγνωστικοῦ τῆς Δ' δὲν ἔκριναν σωστὸ ἢ ἀνάγκαιο νὰ τὴν χρησιμοποιήσουν στὸ βιβλίον τους, ἴσως γιὰτὶ ἔβρισκαν πρόωρον τὴν ἔννοια αὐτὴ γιὰ τὰ παιδιὰ τῆς τάξης αὐτῆς (ἀλλίως τίποτε δὲν τοὺς ἐμπόδιζε νὰ τὴν μεταχειριστοῦν). Ἡ ἐπιτροπὴ ὅμως νομίζει κατάλληλη τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαμαρτυρηθῆ γιὰ τὸ τρομερὸ αὐτὸ λάθος και διακηρύσσει πῶς «ὄφειλον» δὲ τοσοῦτον μᾶλλον οἱ συγγραφεῖς νὰ μὴ παραλίπωσι τὴν εὐκαιρίαν νὰ διδάξωσι τοὺς μαθητὰς τῆς Δ' τάξεως και τὴν χρησιμωτάτην ταύτην ἔννοιαν, ἐπομένως δὲ και τὴν λέξιν *σκολιός*, ὅσην συχνάκις οἱ μαθηταὶ οὔτοι ἀκούουσιν εἴτε παρὰ τοῦ γυμναστοῦ αὐτῶν, εἴτε παρὰ τοῦ σχολικοῦ.

²³ Πβ. λ. χ. "Ἐκθ. σ. 80: «οἱ συγγραφεῖς (τῆς Ὀδύσειας) ἀναγκαζόμενοι ὑπὸ τῆς πενίας τῆς νεοεὐκτου γλώσσας τῶν παραλείπουσι πλείστας ἔννοιαις . . . και θυσιάζουσι τὸ περιεχόμενον» — σ. 83: «ὁ ἐπιχειρούμενος οὗτος διωγμὸς και ἐξοστρακισμὸς ἐκ τῆς γλώσσας τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ μεγάλου πλῆθους εὐχρηστοτάτων και ἀναγκαιοτάτων ἐλληνικῶν λέξεων, μετὰ τούτων δὲ, ὡς εἶδομεν, και ὅλου τοῦ θησαυροῦ τῶν ἐκ τούτων παραγῶγων και συνθέτων, ἀποτέλεσμα προφανὸς θὰ ἔχη νὰ πλῆξῃ τὸν πλοῦτον, τὴν σαφῆναιαν, τὴν ἀκριβῆναιαν και τὴν χάριν τῆς συγχρόνου ἐλληνικῆς γλώσσας».

ιατροῦ τὴν λέξιν σκολίωσις (σκολίωσις τῆς σπονδυλικῆς στήλης), ταύτην δὲ θὰ συμβῆ νὰ ἀκούσωσιν ἐπίσης ἢ νὰ ἀναγνώσωσι καὶ μετὰ τὴν ἐκ τοῦ σχολείου ἐξοδὸν αὐτῶν» (σ. 84).

Ἄντι νὰ χάνεται ὅμως ἡ ἐπιτροπὴ σὲ τέτοιες παιδαριωδίες — ἀφοῦ καὶ ἀπόλυτο δίκαιο ἂν εἶχε, τὸ μόνο ποῦ ἀποδείχεται εἶναι ἡ παράλειψη τῶν συγγραφέων καὶ κανένα ἀπολύτως ἐμπόδιο ποῦ γεννᾷ ἢ γλῶσσα ἢ μητρικὴ στὴ μόρφωση τῶν παιδιῶν, ποῦ μορφώνονται τώρα μὲ τὴ γλῶσσα τους — θὰ μπορούσε καλύτερα νὰ ξαναδιαβάσῃ μιᾷ σελίδα περσινῆς μικρῆς διατριβῆς γιὰ τὸ λεξιλόγιό ἀκριβῶς τῶν νέων ἀναγνωστικῶν, ὅπου δείχεται καὶ ἀποδειχεται πῶς «ἡ νέα σχολικὴ γλῶσσα δὲν ἔχει ἀποκλείσει ἀπὸ τὸ σχολεῖο κανένα ἀληθινὰ μορφωτικὸ (λεξιλογικὸ) στοιχεῖο»²⁴. Στὸ ἴδιο μέρος ἀναφέρονται σχετικὰ παραδείγματα ἀπὸ τὰ δυὸ ἀναγνωστικὰ Καρκαβίτσα - Παπαμιχαήλ, τῆς Γ' καὶ τῆς Δ', τῶν συγγραφέων ἀκριβῶς ποῦ κατηγορήθηκαν τώρα γιὰτὶ παράλειψαν ἐπίτηδες νὰ διδάξουν τὴ σκολίωση τῆς σπονδυλικῆς στήλης καὶ τὸ σκολιός. Τὰ ξαναπαραθέτω ἐδῶ:

Ἄπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἀναγνωστικοῦ τῆς Γ': «*πύριος, τροχοί, πύλη, ἀμαξηλάτης, ἀργυροφύλλες, γαλήνη, κλαγγή, βοσκός, ἀργυρός, σχεδιάζε, δοτρακο, ἀδιάδροχα, ἀγέλες, λαθύριθος, θουιάζω, βάδισμα, μέτωπο, βουκόλος, τόξο, ἀνάστημα, φαρέτρα, βωμός, τετράγωνες, ἀκρωτήριο, ἀφιλόξενοι, ἐπίσημος, προσοπίδα, πανούργος, φιλονικία, λάφρα, λόφος, καταγίδα, κόμη, ρευματιομοί, ἀσφάλεια, περιεφραλαῖες, δμίχλη, κολλάδες, σφαῖρα, ἀναπνοή, διαθήκη, ἐπίτροπος, ... ἀμφιβολία, ἑθελοντής, ἀθανασία, σιτιστής, συσσίτιο, βρέφος, λοχαγός, βρέφος κτλ. κτλ.*»

Ἄπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ ἀναγνωστικοῦ τῆς Δ': «*πρωτεύουσα, παιδαγωγός, ὄργανο, χιτώνας, θόλος, ἀριστοκρατικὴ, ἐντύπωση, βωμός, σπονδές, ἀετώματα, κομμά, δίμορφο, γλόπη, ἀπειρη, καλλιτέχνημα, ἐπιδερμίδα, οἰκότροφος, ἔδρα, ἐλεφάντινος, πλῆκτρο, πάπυρος, ἀναλόγιο, ἡμικύκλιο, χειρονομίαι, ἀφρωσιωμένος, χιτωνόσκιος, ἱμάτιο, δισκοί, ἰδιότροπα, παλαίστρα, ἀκόντιο, ἀποδμητήριο, ὄμιλος, ἐφηβος, χειρονομίαι, παράσιτος, ἀριστοκρατία, κονίστρα, κέντρο, δικιοκόλος, ἀποτισμός, διαβήτης, περιφύρα, ἐμβατήριο, ρυθμός, καλλιτεχνικός, θαυματοποιός, παράσιτος, στάδιο, ἑπικὸ, δίαυλος, λαχνός, ἀφτηρία, καταγωγή, ἰσορροπία, συμπόσιο, διαμέρισμα, μέγαρο, πρῶτορο, μοσαϊκὸ, βιβλιοθήκη, βιβλιοθηκῶριος, κομψοτεχνήματα, ἐξαιρετικὴ, τρίανα, χλαμῦδα, τάλαντο, κατάσκοπος, ἀπάθεια, μνημεῖα, ναός, ἀστέλεσμα, ἐπιδημικὴ, ἀρμονία, τείχη, ἑπικολί, ζοοφόρος, πένταθλο, πομπή, ἕμιος, γλάρος, γαλήνη, γεωμετρία, οὐκοφάντης, δημοσίος κατήγορος, εὐνοια, ἐμφραίνει, δόρυ, περιποιοί, φιλότιμος, θέατρο, διευθυντής, ἀρματοδρομία, βραβείο, ἄγνος, δόλος, ἑλληνοδικῆς, ἑποδρόμοιο, ἄρμα, ἀργυρότροχος, πέδιλο, τορνευτός, σύνθημα, ὄριο» κτλ.*

Προσθέτω τώρα ἐδῶ μερικὰ ἀκόμη παραδείγματα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα, τοῦ ἀναγνωστικοῦ τῆς Ε' τῶν ἰδίων συγγραφέων: «*σοά, κλαγγή, κήρυκος, σκοπιὰ, ἀγγελιοφόρος, ἀγῆ, ἀπειλητικά, προστατεύω, νόμος, χρυσός, νόμισμα, παραπέτασμα, θρησκεία, κοράνι, στρατιώτες, δολοφόνος, πατριὰ, ἀναφορά, τίτλος, πρωτοσπαθῆριος, οἰκογένεια, φόρος, ταμίας, ἐπαρχία, στρατηγία, πατριός, ἀναπληρωτής, νεοφώτιστος, πολίτευτος, κληρικός, θάλαμος, προβάλαμος, κομψός, ἐπιτελεῖο, πόλιτης, συνοδεία, ἀθουσα, χρυσοσκάλιστος, ποδήματα, ἐνδοξότατος, προδότης, φυλή,*

ἐπισκοπή, ἐπίσκοπος, νοσοκομεῖο, φτωχοκομεῖο, ξενώνας, πατρικός, περιουσία, δωρεά, θανατογραφός, ἀφιέρωμα, ἀντιγράφω, οὔγγραμμα, γεωγραφία, θρησκευτικά, γεωμετρία, φορεῖα, δουλοπάροικιο, σένορα, ἰσόγεια αἰθουσα, ἀρχιστρατηγός, ἐπαδός, καλασμός, ἀνάστημα, χιτώνας, ἡγουμενῖο, μεγαλόφωνο, φιλοσοφία, ποίηση, ρητορικὴ, αὐτοκρατορία, εἰδολολάτρης, φιλόκωπος. (σ. 1-26) — καλλιγράφος, περιγραφή, ἀριστοῦργημα, πολυτέλεια, περιθώριο, ἑλοσέλιδος, καλλιτεχνικός, χλαμῦδα, ἀπαγγελία, χροιοιανομάχος, οὐνέχεια, πατρικά (ἐπιτρ.), θέμα (δρος στρατιωτ.), ὄλλος, ἡμιβόλια, νεανικός, πολύχρωμος, ἀρχάγγελος, εὐλάβεια, χειρόγραφο, γυμνάσιο, δευλίος, κέντρο, φυλακείο, ἀσπίδα, κράμα, θώρακες, περιεφραλαῖες, διοικητήριο, οὐτάπλευρος, ρυθμός, βυζαντινός, φιλανθρωπικός, πολεμικός, ἀμίμητος, οὐματοφυλακί, ὄλλοθήκη, δικαιοῦμα, στρατιωνικός, ἀκίνητος, ἐπικίνδυνος, βασιζομαι, συμφορά (ἐκκλητικώτερα, ἀπὸ τῆς σ. 25-50) — (Καὶ λίγα ἀκόμη παραδείγματα ἀπὸ τῆς σ. 51-100): ὄθματα, ἐρπετά, βάραθρο, ὄλλη, στρεβλός, τεράστιος, φημιστρο, εἰρηνικός, ράθμα, τειράδες, λάβαρο, λιθόστρωτο, προτομή, πύλη, οὐντεγνία, τελετή, πρωτοσπαθῆριος, πανεπιστήμιο, πρωθυπουργός, εὐνοούμενος, ἑθελοντής, ἀρχιναύαρχος, θρησκεινικά ἐμβατήρια, ρυθμικά, τροπικοί, τάγμα, κυβερνητικά ἐργοστάσια, ἑποδρόμος, μισθοφόροι, θεματικοὶ στρατιώτες, ρωμαλέος, χρωματισμός, στρατολογία, πατροπαράδοτος, βιομήχανος, ἀνακοχή, ἐκστρατεία, ἐπίστορο, μεταγωγικά, πυροβολητής, βοήθημα, καθήκοντα, ἐπίσημη ἀλληλογραφία, βασιλεύουσα, στέγη, εὐγνωμόνιο, ψηφιδωτό, ἄφησε τίς φιλοσοφίες, γαλήνη, μεριστάνες, ἀλλάγης, σαρκοφάγος, τροπαιοχός, ματαιώνω, πόλιορμητικός, πλήρωμα, θίασος, δράμα, ἀντίγραφο, θουιάζεται γιὰ μιὰ ἰδέα, καίλευκος, ἐχθρικός, ναυαρχίδα, μυριοσχῆμα σήματα, ἡ ὄρα τῆς συμπλοκῆς, πατριάρχης, τόξα, ἐρείπια, λευκά νερά τοῦ Εὐφράτη, θεόμορφος, ναυοτάμιος, ἄλιμος, σιδηρικὴ, πανοπλία, μεγαλόσωμος, συνδρομή (βοήθεια), ἀκρωτήριος, χειροβομβίδες, ἐφεύρεση, ἐξαιρετικός, λεπτομέρεια, οἰκογενειακός, μελωδικά, οἱ κεντρικότεροι ὁδοί»²⁵.

²⁵ Αὐτὲς καὶ ἄλλες ὅμοιες λέξεις, ποῦ παρουσιάζονται ὄλο καὶ ἀφρονώτερες «τ' ἀναγνωστικὰ γιὰ τίς ἀνώτερες τάξεις, δὲν ὑπάρχουν φυσικὰ «τ' ἀλφαριθμητάρια καὶ «τ' ἀναγνωστικὰ τῆς Β', ἂν καὶ στὰ τελευταία αὐτὰ ὑπάρχουν ἤδη ἀρκετὲς λόγιες λέξεις. Ὡστε καὶ ἡ συχνὴ κατηγορία στὴν ἐκθεση — πῶς τάχα ἡ νέα σχολικὴ γλῶσσα δὲν προᾶγει γλωσσικῶς τὸν μαθητὴν τῆς Δ' τάξεως ἀπὸ τῆς γλωσσικῆς βαθμίδος [:] τῆς προηγούμενης τάξεως εἰς βαθμίδα [:] ἀνωτέραν ... Συμβαίνει δηλ. καὶ εἰς τὸ Ἀναγνωσματάριον τοῦτο, καθὼς καὶ εἰς πάντα τὰ ὅμοια αὐτῶ τῶν λοιπῶν τάξεων τὸ πρωτοφανὲς ἐν Ἀναγνωστικῶς βιβλίος φαινόμενον, ὅτι ἀπὸ τῆς κατωτάτης τάξεως τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου μέχρι τῶν ἀνωτάτων κρατούσι τὸν ἐλληνοπαιδα καθηλωμένον εἰς μιαν καὶ τὴν αὐτὴν διαρκῶς γλωσσικὴν βαθμίδα, [!:]» (σ. 83), «εἰς τὴν κατωτάτην βαθμίδα [πάντα μὲ περισπωμένη] τῆς κατωτάτης τάξεως τοῦ Δημοτ. σχολείου» (σ. 100) — εἶναι ἀδικαιολόγητη καὶ ἀστήρικτη, καὶ δὲν ἀληθεύει καθόλου γιὰ τὸ λεξιλόγιό τῶν ἀναγνωστικῶν. Καὶ νὰ σημειωθῆ πῶς καὶ ἡ ἴδια ἡ ἐπιτροπὴ, μιλώντας γιὰ προαγωγὴς σὲ ἀνώτερες γλωσσικῆς «βαθμίδες» — καὶ ποτὲ «βαθμίδες» — δέχεται πῶς τὸ τυπικὸ πρέπει ἀπὸ τὴν πρώτη τάξη ὡς τὴν τελευταία νὰ μῆναι τὸ ἴδιο: «καθ' ὅσον προχωροῦμεν εἰς ἀνώτερας τάξεις, κατὰ τοσοῦτον καὶ ἡ γλῶσσα τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων θὰ προσεγγίξῃ κατὰ τε τὴν λέξιν καὶ τὴν σύνταξιν πρὸς τὸν συνήθη γραπτὸν ἡμῶν λόγον, πλουσιωμένη καὶ καθαιρωμένη μεθοδικῶς δι' ὅσον νέων στοιχείων παρέχει ἢ διδασκαλίαν» (σ. 8) ... (στὴ σελ. ὅμως 10 μιλεῖ δυὸ φορές καὶ γιὰ γραμματικὴ ἀποψη, ἐνῶ ἡ «βαθμίδα» παίρνει καὶ ἐκεῖ, καὶ τίς δυὸ φορές περισπωμένη). Καὶ λίγο παρακάτω μιλεῖ ἀκόμη ἡ ἐκθεση γιὰ «φορισμένους βαθμίδας ἐξελίξεως» (σ. 8), «εἰς πλειονὰς ἐπαλλήλους βαθμίδας» (σ. 9), χωρὶς ὅμως

²⁴ Βλ. Μ. Τριανταφυλλίδη, Τὸ λεξιλόγιό τῶν νέων ἀναγνωστικῶν. Δελτίο Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου τ. 8, σ. 124, 118. Κυκλοφόρησε καὶ χωριστὰ.

Τὰ παραδείγματα αὐτὰ ἀποδείχνουν πὼς σὲ ὄσο μεγαλύτερες τάξεις ἀνεβαίνομε, τόσο πλατύτερος γίνεται ὁ κύκλος ἀπὸ τὶς ἔννοιες ποὺ δίνει τὸ ἀναγνωστικὸ στὸ παιδί· ὄχι μόνον μεγαλώνει ἡ λεξιλογικὸς του πλοῦτος μαζὶ τους, καὶ τὸ εἶδος ἀκόμη τῶν γραμματικῶν τους κατηγοριῶν—στὸ Διγενὴ δλόκληρο σημειῶνω ἀφηρημένα θηλυκὰ σὲ -η διαφορητικὰ (πρόσοψη κτλ.) πενήντα κι ἀπάνω, ἀφθονα ἐπίθετα κι ἐπιρρήματα, οὐδέτερα σὲ -ος (μίσος, πλῆθος) καὶ σὲ -μα (σύστημα)—μὰ καὶ ἀκόμη τοῦ δίνονται λέξεις ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα γιὰ γνωστὲς ἤδη ἔννοιες, ποὺ βοηθοῦν καὶ κείνης τὴν κατανόησιν ἀπὸ τὴ λεξιλογικὴ της μεριά. **Οὔτε φωνητικοὶ οὔτε μορφολογικοὶ λόγοι ἐμποδίζουν τὴν πολιτογράφησίν τους**, καθὼς σὲ ἄλλο μέρος ἀναγκάστηκε μὲ ἀπορία τῆς νὰ τ' ὁμολογήσῃ καὶ ἡ ἔκθεσις, καὶ χρειάζεται ἐξαπλάσιο ἀληθινὰ θάρρος—ποὺ μόνον ἡ ὁμαδικὴ ψυχολογία μὲ τὸ ἀνεύθυνό της μπορεῖ νὰ τὸ ἐξηγήσῃ—νὰ παρουσιάζεται ἐπίσημη ἐπιτροπή, καὶ ἀκόμη χειρότερα, «ἐπιτροπεία» καθαρεύουσα, ἀπὸ ἀνώτερους ὑπάλληλους κι ἐπιστήμονες, καὶ νὰ διαβεβαιῶν τὸν ὑπουργὸ ποὺ τὴ διώρισε γιὰ νὰ πληροφορηθῇ τὴν ἀλήθεια, πὼς «ὁ σκοπὸς τῶν σχολείων κατήντησε νὰ μὴ εἶναι πλέον μορφωτικὸς ἀλλὰ προπαγανδιστὸς, ἐξυπηρετῶν μόνον τὰς ἐπιθυμίας τῶν πολεμούντων τὴν καθαρεύουσαν». Καὶ αὐτὸ σὲ ἐποχὴ ποὺ πείθονται πιά ὄλο καὶ πλατύτεροι κύκλοι, πὼς ἴσια ἴσια μὲ τὴν καθαρεύουσα γιὰ σχολικὴ γλῶσσα εἶναι ἡ λαϊκὴ παιδεία καὶ μόρφωσις ἀκατόρθωτη.

Ὅλα αὐτὰ σχετικὰ πάντοτε μὲ τὴ δημοτικὴ ὡς σχολικὴ γλῶσσα. Καὶ δείχτηκε, νομίζω, πὼς στὸν τύπο ποὺ καθιερώθηκε **μπορεῖ νὰ χρησιμοποιήσῃ κάθε λέξη ποὺ θὰ μᾶς χρειασθῇ στὸ σχολεῖο**, καὶ πάνω ἀκόμη ἀπὸ τὸ ἐξατάξιο δημοτικὸ. Αὐτὸ θὰ τὸ ἐβλεπε ἀκόμη ἀκοπώτερα ἡ ἐπιτροπὴ ἂν κοντὰ στις δυὸ γραμματικὲς φυλλαδοῦλες γιὰ τὶς πρώτες τέσσερις τάξεις τοῦ δημοτικοῦ ποὺ σχολίασε κάθε τους λεπτομέρεια, χωρὶς ὅμως νὰ τις νιώσῃ καὶ ὡς σύνολο, ἤξερε καὶ τὸ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα τῆς Ε'. Θὰ ἐβλεπε πὼς ἡ σχολικὴ γλῶσσα, μὲ τὸ νὰ δέχεται οὐσιαστικὰ ἀρσενικὰ σὲ -εις-έων (ἱερεῖς), θηλυκὰ σὲ -εις-εων (ἐντυπώσεις) καὶ σὲ -ος-ον (περίμετρος), καὶ

καὶ νὰ γίνωμε σοφώτεροι ἀπ' ὅλες τις παρόμοιες φράσεις—τυφλὰ μὰ ὄχι καὶ πολὺ σοφὰ ἀντιγραμμένες ἀπὸ ξένα ἐγχειρίδια διδακτικῆς γιὰ νὰ εφαρμοστοῦν στὴ δικὴ μας καθαρεύουσα. Ἐνα μόνον καταλαβαίνομε, πὼς ἡ ἐπιτροπὴ ποὺ ἄλλοθ διαμαρτυρεῖται πὼς τ' ἀναγνωστικὰ ἀλλάζουν χωρὶς λόγο τὴ συνήθισμένη ἀπ' ὄλους σήμερα ὀρθογραφία, κάνει καὶ αὐτὴ τὸ ἴδιο.

οὐδέτερα σὲ -μα-ματος (προβλημα), ἢ καθὼς τὸ φῶς-τός, καθῆκον, φωνῆεν, ὄρον, βραχὺ, ἐπίθετα σὲ -ῆς (εἰλικρινῆς), καὶ ῥήματα σὲ -οῦμαι-εἶσαι (στεροῦμαι), δὲν εἶχε νὰ στερηθῇ καμιὰ ἀπὸ τὶς δυσκολοκανόνιστες ἀλλίως λόγιες λέξεις, ποὺ ὁ ἴδιος δ κ. Σκιας ἐπικαλοῦνταν μιὰ φορὰ τὴ χρησιμότητά τους στὴν κοινὴ μας γλῶσσα.

Νὰ μὴν ξεγνοῦμε ὅμως καὶ τὸ ἄλλο, πὼς στις δυὸ τελευταῖες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ ἦταν νὰ διδάσκεται (κι εἶχε ἀρχίσει νὰ γίνεται αὐτὸ στὴν Ε') σὲ ἰδιαίτερες ὥρες καὶ ἡ καθαρεύουσα, ἀπὸ ἰδιαίτερα ἀναγνωστικὰ ὅπου θὰ παρουσιάζονταν μὲ τὸ λεξιλόγιό της, μὲ τὴ γραμματικὴ της καὶ μὲ τὴ σύνταξί της (βλ. σ. 191). Ἔτσι θὰ μπορούσε ὁ ἀπόφοιτος τοῦ δημοτικοῦ ὄχι μόνον νὰ καταλαβαῖν τὸ γυμναστή του καὶ τὸ γιατρὸ του ἀμα θὰ τοῦ μιλοῦσαν γιὰ σχολίωση—καὶ μαζὶ μ' αὐτὰ καὶ τὸ σχολιόχειλος καὶ τὸ σχολιόθριξ καὶ τὸ σχολιότης, σχολιῶδης, σχολιόγραπτος, σχολιόγνωμος, σχολιοπλανῆς—μὰ καὶ νὰ ἐπικοινωνῇ μὲ ὅσα ἔργα εἶναι γραμμένα στὴ γλῶσσα αὐτὴ, καὶ τὸ ἀξίζουσι ὅμως πραγματικὰ νὰ διαβάζονται ἀπ' αὐτόν. Τόση μάλιστα ἦταν καὶ στὸ ζήτημα αὐτὸ ἡ φροντίδα ποὺ εἶχε δοθῇ ἀπὸ τοὺς ἀνώτερους ἐπόπτες, ὥστε εἶχαν εἰσηγηθῇ στὸ Ἐκπαιδευτικὸ συμβούλιο τὴν ἀπόρριψιν τοῦ ἀναγνωστικοῦ τῆς καθαρεύουσας γιὰ τὴν Ε' Κυριακά του Νιρβάνα, γιὰ τὸ λόγο πὼς ἡ γλῶσσα του παραῆταν ἀνακατωμένη μὲ δημοτικισμοὺς, ἀσυνταίριαστους μὲ τὸ σκοπὸ τοῦ βιβλίου.

Παραθέτω ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ σχετικὴ εἰσηγήσιν τοῦ κ. Δελμούζου στὸ Ἐκπαιδευτικὸ συμβούλιο (Πράξ. 385, 31 Ἰουλ. 1920), ποὺ ἡ ἀπόφασίς του ἔδωσε ἀφορμὴ, σύμφωνα μὲ τὸ ὄρατο νεοελληνικὸ ἔθιμο, σὲ δημοσιογραφικὴ πολεμικὴ ἀπὸ μέρος τῶν «ἀδικημένων» συγγραφέων: «Τὸ ὑπὸ κρίσιν ἀναγνωστικὸν... παρουσιάζει περαιτέρω τρεῖς περίπου γλωσσικοὺς τύπους: α) καθαρεύουσαν ὡς ἦθ καὶ σχετικῶς ὁμαλὴν, καθὼς περίπου καὶ μέχρι τοῦδε ἐδιδάσκοντο εἰς τὰ δημοτικά (αἱ πρώται σελίδες, καὶ ἔπειτα ἰδίως ἀπὸ τὴν σελ. 70 κ. ε. μὲ μερικὰς διαλείψεις), β) καθαρεύουσαν μὲ δημοτικισμοὺς ὀλίγους ἢ καὶ περισσοτέρους, ὥστε νὰ πλησιάζῃ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον εἰς τὴν μεκτικήν, καὶ γ) γλῶσσαν δημοτικὴν, καὶ συχνότερον δημοτικίζουσαν, ἀπὸ τὴν ὅποιαν δὲν λείπουν καὶ στοιχεῖα τῆς καθαρεύουσας. Ὡς πρὸς τὰ ἀφθονώτατα δημοτικὰ στοιχεῖα τὰ ἀπαντῶντα ἰδίως εἰς τοὺς τύπους β) καὶ γ) ἔχω νὰ πρκατηρήσω ὅτι: Α. Τὰ πλείστα ἐξ αὐτῶν κατ' οὐδένα λόγον δύνανται νὰ θεωρηθῶν ὡς ἀνήκοντα εἰς τὴν καθιερωμένην καθαρεύουσαν, οὐδὲ τὴν ἀπλουστεράν. Πβ.: τὰ ἐμμορικά καράβια ἔφεραν, εἶμαι σαράντα χρόνα καπιτάνιος, ὀλίγα νοσήματα ἔχουν τὸ φάρμακό τους, τώρα λέμε νὰ τραβήξωμε μέχρι Θεσσαλονικῆς νὰ ἰδοῦμε τὰ νέα μέρη, ὑποφέραμε, νὰ βγοῦμε, καπεταναῖοι, τὸν ἐπῆρε ἀπὸ τὸ χερί καὶ κατέβηκα, ἡ πεδιάς ποὺ ἦσαστε προηγουμένως, εἶναι ἐκτεταμένη, τέτοια, κουνούμι, τὸ βατόρι, οἱ πέτρος, τίς σκουριές, τίς ξαναβάλαν, μὲ τίς στέργες γεμάτες γάλληρα, τίς ἀδιαίεζε γιὰ τὸν ἄγων, λαροῦμα, ἀκόμα, γιὰ κοιτάχτε, τίς πεταλοῦδες, οἱ κουνουπίνες, τὴν εἶδα καὶ πρὶν ποῦ... κτλ). Β. Πολλά ἐξ αὐτῶν, ἀφθονα ἰδίως εἰς τοὺς διαλόγους, χρησιμοποιηθέντα ἤδη εἰς τ' ἀναγνωστικὰ τῆς δημοτικῆς (1917-1920) ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς ἐπικρίσεις καὶ κατηγορίας, διότι ὄθρην δὲν ἀνήκουν οὔτε καν εἰς τὴν κοινῶς ὀμιλουμένην γλῶσσαν, διότι προσκροῦν εἰς τὸ γλωσσικὸν μας αἰσθημα καὶ τὴν συνήθειαν κτλ. κτλ. (πβ.: συνεπαίρειν ὁ ἔθρουαμοῦς, ξαφνίεσαι,

ἀμποτε νὰ εἶχα, ἔχεις δίκιο κτλ.), ἰδίως δὲ τοὺς ἀνατολίτικους καὶ ῥηματικούς τύπους, καθὼς καὶ τοὺς συγκεκομμένους ῥηματικούς (π.χ. καλὸ φαγί, βουνό, τὸν δαυτὸ μου, ... λέμε, λέτε, ξαναλέμε, σάν' λέτε, νὰ φάνε, ὡς πάντες, γιὰ πές μου, πές μου τί λογαριάσεις, θέλω νὰ πῶ, νὰ σὰς πῶ, θὰ μὰς πῶ, νὰ πῆς κτλ.). Σημειωτέον δὲ ὅτι οἱ τύποι αὗτοι παρουσιάζονται συχνότατα... Ἐκτός δὲ τῶν τύπων αὐτῶν δὲν λείπουν ἀπὸ τὸ παρὸν ἀναγνωστικὸν τῆς καθαρευούσης καὶ στοιχεῖα τῆς κοινῆς ἡμῶν γλώσσης, τὰ ὁποῖα ἐκρίθη σκόπιμον νὰ ἀποκλεισθοῦν ὡς λαϊκώτερα ἀκόμη καὶ ἀπὸ τ' ἀναγνωστικὰ τῆς δημοτικῆς (κανένας δὲν κοιτάει, ὄξω, κτλ.). Γ. Παρὰ τ' ἀνωτέρω μνημονευθέντα μορφολογικὰ καὶ λεξιλογολογικὰ ἐκ τῆς δημοτικῆς στοιχεῖα εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι δὲν λείπουν ἀπὸ τὸ βιβλίον, ἀκόμη καὶ εἰς τὸ μέρος τὸ ἔχον καθαρωτέραν τὴν καθαρεύουσαν, χρῆσις καὶ ἰδιωτισμοὶ τῆς δημοτικῆς, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν διδακτέαν γλῶσσαν, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου λείπουν οἱ ἰδιωτισμοὶ τῆς καθαρευούσης...

Μὲ τὴν τοιαύτην ἀνάμειξιν τῶν ποικίλων γλωσσικῶν — τῶν γραμματικῶν ἰδίως στοιχείων — δημιουργοῦνται διὰ τὸ σχολεῖον ἀδικαιολόγητοι δυσκολαί. Πρῶτον δὲν δύναται νὰ ἐπιτύχῃ ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπὸς διὰ τοῦ ἀναγνωστικῆς τῆς καθαρευούσης. Διότι εἶναι φανερόν ὅτι ὁ μαθητὴς ὅστις ἔχων τώρα τὴν εὐκαιρίαν εἰς μόναν τὰς δύο ἀνωτέρας τάξεις τοῦ δημοτικῆς νὰ γνωρισθῇ μὲ τὴν καθαρεύουσαν, ἀφοῦ ἐπὶ 4 ἡμέρας ἔτη ἠσχολήθη καὶ ἐξακολουθεῖ ἀσχολούμενος μὲ τὴν μητρικὴν γλῶσσαν, εἶναι ἀνάγκη, χωρὶς βεβαίως νὰ δηγηθῇ ἀπὸ τῶν πρώτων τοῦ βιβλίου εἰς μεγάλας δυσκολίας, νὰ ἔχῃ ἐξ ἀρχῆς πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν συνήθη αὐτῆς τὸν τύπον καὶ μάλιστα τὸ τυπικὸν τῆς, προτιμωμένως ὡς εἰκὸς τῶν κοινῶν καὶ εἰς τὴν μητρικὴν γλῶσσαν στοιχείων (λ. χ. ῥήματα εἰς -ώνω καὶ ὄχι εἰς -ᾶ, εἰς -ον, -ονν καὶ ὄχι εἰς -ουσι, -οισι, -ᾶσι), χωρὶς ὅμως νὰ παραληφθῶνται καὶ τύποι — χωρὶς κανὴ διδακτικὴν σκοπιμότητα — μὴ ἀνήκοντες εἰς τὴν καθαρεύουσαν, τοὺς ὁποίους οὐδέμια σχολικὴ γραμματικὴ ἀνερε ποτε εἰς αὐτήν. Σημειωτέον δὲ ὅτι, εἴτε πρόκειται διὰ λέξεις καὶ τύπους μὴ δυναμένους κατ' οὐδένα λόγον νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν καθαρεύουσαν (πάμω), εἴτε διὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα θὰ ἠδύνατον νὰ προσληφθοῦν εἰς αὐτήν (σεύλιος, νερόν), ἢ προτιμῶν καὶ μάλιστα ἢ ἀποκλειστικώτερα χρῆσις αὐτῶν εἰς τ' ἀναγνωστικὰ τῆς καθαρευούσης θὰ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ μὴ δύναται νὰ ἐμπισθεθῶν εἰς τοὺς ἀπορροῦτους τοῦ δημοτικῆς τὰ ἀντιστρεφόμενα στοιχεῖα τῆς καθαρευούσης, ἐν τοιαύτῃ δὲ περιπτώσει δὲν θὰ ἐπετυγχάνετο ὁ ἐπιδιωκόμενος γλωσσικὸς σκοπός. Αὐτοῦτον δὲ μὲ τοιοῦτον γλωσσικὸν κρῆμά εἶναι δύσκολον νὰ ἀποσαφηνισθῶν εἰς τὸν μαθητὴν τὰ χαρακτηριστικὰ γραμματικὰ φαινόμενα τῆς καθαρευούσης, καὶ δὲν παρέχεται εἰς τὸν διδάσκοντα ἐπαρκὴς εὐκαιρία, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁμοιομόρφως ἐπαναλαμβανομένων φαινομένων νὰ τὰ συστηματοποιήσῃ ὑπάρχον αὐτὰ εἰς κανόνας. Κατόπιν τῶν εἰρημένων εἶναι φανερόν ὅτι τὸ ὑπὸ κρίσιν ἀναγνωστικόν, παρουσιάζον τοιοῦτον ἢ μάλλον τοιοῦτους καὶ τοσοῦτους γλωσσικούς τύπους, εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐγκριθῇ ὡς ἔχει. Μένει τὸ ζήτημα μήπως μὲ μικρὰν γλωσσικὴν ἐπεξεργασίαν, καθὼς ἐγένεν ἤδη καὶ εἰς ἄλλα ἀναγνωστικά, θὰ ἀπέκτα τὴν καθιερωμένην μορφήν, τὴν ζητούμενην διὰ τῆς προκηρύξεως, ὅποτε καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ ἐγκριθῇ ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς διορθώσεως. Τὴν σκέψιν αὐτὴν ἐνισχύει ἡ ἰδέα ὅτι μέγα μέρος τοῦ βιβλίου παρουσιάζεται γεγραμμένον εἰς καθαρεύουσαν. Φρονοῦμεν ὅμως ὅτι δυστυχῶς αὐτὸ δὲν γίνεται».

Ὅσο γιὰ τὸ ἄλλο ποῦ εἶπα παραπάνω, πῶς μὲ τὴν διδασκαλίαν τῆς καθαρευούσης στὶς δύο ἀνωτέρας τάξεις θὰ μάθαινε σιγὰ σιγὰ ὁ μαθητὴς ἀφθονες λέξεις τῆς, ἀγνωστες ἀπὸ τῆς μητρικῆς, εἶναι διδακτικὴ ἢ ἀκόλουθη παρατήρηση ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικὸν γιὰ τὴν καθαρεύουσαν τοῦ ἄλλου. Στὶς πρώτες τοῦ 2 1/2 σελίδας βρίσκονται οἱ ἀκόλουθες περίπου λόγιαι λέξεις: μῦθος, δίδυμοι, κλίση, βρέφος, ἀθανάτος, αἰώνιος, θερμός, φιλονικία, ἁρμονία, νεανικός, ἐκστρατεία, ἵππεύω, ἵππος, λευκός, μάχομαι, πλησίον, τραυματίζομαι θανασίμως, ματαίως, ἀγκάλη, τοινοτορῶπιος, δύναμαι, διαρκῆς, γῆρας, αἰώνιος, εὐτυχῆς, ἦμισυ, ἀθανασία, θόλος, περιχαρῆς, καλύπτω, ἄθως, εἰς, ἀναβιβάζω, κατατάσσω, ἀναθέτω, θέλλα, δεικνύω.

Οἱ λέξεις αὗτὲς εἶναι 33, καὶ ἐν ἀφαιρέσει μὲς διαφέρουν μόνο στὸν τύπον

τοὺς λίγο ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες δημοτικῆς (καθὼς ἀγκάλη-ἀγκάλια, εὐτυχῆς-εὐτυχιώμενος, εἰς-ἐνας, δεικνύω-δείχνω) μένου 33. Ἄπ' αὐτὰς 11 ὑπάρχουν ἤδη στ' ἀναγνωστικὰ τῆς δημοτικῆς, καὶ εἴτι εἶναι πιθανώτατα ὅλες τοὺς γνωστὰς στὸ μαθητὴ (λ. χ. βρέφος, ἀθανάτος, αἰώνιος, φιλονικία, ἐκστρατεία, θόλος, θέλλα κτλ.). Ἄλλες μερικῆς πιθανώτατα ὑπάρχουν καὶ αὐτῆς, μὴ δὲν τὸ θυμοῦμαι μὲ βεβαιότητα (δίδυμοι, ἀναθέτω κτλ.). Ἐστὶ μένου 16 περίπου λέξεις ἀπὸ τὴν καθαρεύουσαν (λ. χ. κλίση, θερμός, ἵππεύω, ἵππος, μάχομαι πλησίον, τραυματίζομαι κτλ.) ποῦ διδάσκονται στὸν πρῶτον παράγραφο. Νὰ σημειωθῇ ὅμως πῶς ἡ γλῶσσα τοῦ βιβλίου αὐτοῦ κανονίστηκε εἴτι ὥστε τὰ πρώτα μαθήματα, ποῦ θὰ δώσουν τὰ προστιώτερα στὸ μαθητὴ μορφολογικὰ φαινόμενα τῆς καθαρευούσης, νὰ μὴ τὸν δυσκολεῖται ὑπερβολικὰ μὲ πολλὰς ἀγνωστες λέξεις. Στὶς 2 1/2 τελευταῖες σελίδας τοῦ βιβλίου παρουσιάζονται στὸ μαθητὴ οἱ ἀκόλουθες περίπου λόγιαι λέξεις (σ. 136α): ἀπεσφόρην εἰς τὸν ναύκον, ἐξήλθον, ἐλαμπύριζον οἱ ἀστέρες, ψυχρός, ὄχρος, κατὰ μικρὸν ῥοδίην, ἀνεφαίνοντο προβάλλοντα ἀπὸ τὴν σκοτίαν, ὡς κηλίδας διέκρινε τὰς νήσους, βαθυμῆδόν, πύρινον, ἀπέραντος ἐκτασις, ἐξετοξεύοντο, ἐξεπορεύοντο, σέμεια, στιγμή χροσῆ, ελαφρῶς, ἀποχρώσεις, ἐρυθρός ὡς φλογώδης σφαῖρα, ἀνεδύετο, κατεσαρκιμένη, τέλειον περίγραμμα, σκοτία, ἀνεπήδησαν, δημοιοργία, αἱ χαράδραι τῶν ὄρεων ἐχλόαζον, τὰ ὕδατα καταφερόμενα ὡς νῆματα, κώδωνες, ὄνα, ἀσθενεὶς καὶ ἐναρμόνιον ζῆμα τῶν πτηνῶν, ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, μὲ σπυρίδιον καρδίας.

Ἡ ἐκθεσὴ ὅμως εἶναι ἀνεξάντλητη σὲ ἐπιχειρήματα. Καὶ βεβαιώμεναι καὶ ἕνα ἄλλο: ὅτι δηλαδὴ «ἐπειδὴ (οἱ τῶς διοικούντες τὰ τῆς ἐκπαίδευσως) προσεπάθουν νὰ ἀποφεύγῃσι κατὰ τὸ δυνατόν τὰς γελοίας διαστρεβλώσεις τῆς καθαρευούσης, ἠναγκάσθησαν προσέτι καὶ νὰ περιορίσωσι τὴν ὕλην τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων μόνον εἰς περιγραφὰς τοῦ βίου τῶν ἀπαιδευτῶν καὶ δημῶδες μύθους καὶ παραμύθια καὶ τὰ τοιαῦτα, ἕνα ὅσον τὸ δυνατόν σπανιώτερον ἀναγκάζονται νὰ ποιῶνται χρῆσιν στοιχείων τῆς καθαρευούσης. Δηλαδὴ προετίμησαν νὰ περιορίσωσι τὴν μόρφωσιν τῶν παιδῶν, μὴ διδάσκοντες αὐτοὺς μὴδὲ τὰς ἀπαραιτήτους στοιχειώδεις ἐπιστημονικὰς γνώσεις, καὶ ὅλως ἀδιαφοροῦντες περὶ τοῦ ποιοῦ τῶν ἐν τοῖς ἀναγνωστικοῖς βιβλίοις περιεχομένων, νὰ διαδώσωσι δι' αὐτῶν τὴν βαρβαρότητα, τὴν μωρίαν καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν, ἀλλὰ νὰ μὴ μεταχειρισθῶσι τὴν καθαρεύουσαν».

Καὶ αὐτὸ ὅμως εἶναι ἀντίθετον ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν. Γιατὶ τὸ νὰ γραφοῦν πρώτα τ' ἀναγνωστικὰ στὴ δημοτικὴ, καὶ μάλιστα τῶν κατώτερων τάξεων, καὶ φυσικὸ ἦταν καὶ σύμφωνον μὲ τὸ νόμον, ποῦ θέσπισε τὴ δημοτικὴ γιὰ τ' ἀναγνωστικά, πρώτα γιὰ τὶς τέσσερις πρώτες τάξεις καὶ ὕστερα γιὰ ὁλόκληρον τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, μαζὶ μὲ τὰ βοηθητικὰ τῶν δύο ἀνωτέρων τοῦ τάξεων. Τὸ ὅτι στ' ἀναγνωστικὰ βρίσκονται μόνο περιγραφὰς ἀπὸ τῆς ζωῆς τῶν ἀγράμματος «καὶ δημῶδες μῦθοι καὶ παραμύθια καὶ τὰ τοιαῦτα» δὲν εἶναι ἀλήθεια, καθὼς πείθει πρόχειρον ἐξέφυλλισμα τῶν βιβλίων αὐτῶν.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο ὅμως μέρος, ἐπειδὴ τ' ἀναγνωστικὰ τοῦ δημοτικῆς, κατὰ τὰ 90% τοὺλάχιστον ἀποτείνονται σὲ παιδιὰ τοῦ λαοῦ, καὶ

μάλιστα παιδιά που ἡ μόρφωσή τους περιορίζεται σὲ ὅτι τὸ λαϊκὸ σχολεῖο θὰ τοὺς δώσει, εἶναι σωστὸ καὶ ἀπαραίτητο νὰ ἐποικοδομησοῦν τὴ μόρφωσή τους στὸ δικό τους γνωστὸ κόσμο. Γι' αὐτὸ βλέπομε νὰ παρουσιάζωνται τὰ μορφωτικὰ αὐτὰ στοιχεία σὲ ὅλα περίπου τ' ἀναγνωστικὰ—ὄχι μόνο τὰ δυὸ τῆς συνταχτικῆς ἐπιτροπῆς μὰ καὶ τ' ἄλλα ὅσα γράφηκαν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴς ὑποθετικῆς ὑποδείξεις τῆς κεντρικῆς ὑπηρεσίας—τὰ περισσότερὰ τους μάλιστα, ἔξι ἀπὸ τὰ ἑντεκα, σὲ ἐποχὴ που δὲν ὑπῆρχε κἀν ἀκόμη ὁ θεσμὸς τῶν ἀνώτερων ἐπόπτων. Ἰλικὸ λαογραφικὸ νεοελληνικὸ δὲν ἔλειπε, γιὰ τοὺς ἴδιους ἀκριβῶς λόγους, οὔτε ἀπὸ τ' ἀναγνωστικὰ τῆς καθαρεύουσας, μ' ὅλη τὴν ἀρχαϊστικὴ περιφρόνηση που βασίλευε ἀκόμη γι' αὐτὸ, καὶ τὰ ἐμπόδια ἀκόμη που ἔφερνε στὴ χρησιμοποίησή του τὸ καθαρευουσιάνικο γλωσσικὸ ἰδανικόν. Τώρα ὅμως μὲ τὴ γλωσσοεκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση ἦταν φυσικὸ νὰ παρουσιασθῇ αὐτὸ πλουσιώτερο.

Ἰποστηρίζει ὅμως ἀκόμη ἡ ἔκθεση πὼς ἡ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση περιωρίστηκε ἐπίτηδες στ' ἀναγνωστικὰ. Μὰ καὶ αὐτὸ δὲ συμφωνεῖ μὲ τὴν ἀλήθειαν. Ἄν καὶ ὁ νόμος πρόβλεπε μόνο γιὰ τ' ἀναγνωστικὰ τοῦ δημοτικοῦ (καὶ τὰ βοηθητικὰ τῶν μαθητῶν βιβλία), ἡ νέα σχολικὴ γλῶσσα δὲν μπορούσε βέβαια νὰ περιορισθῇ μονάχα σ' αὐτὰ. Γιὰ νὰ εἶναι σωστὴ ἡ μεταρρύθμιση, μὲ ξεκαθαρισμένο σκοπὸ καὶ μὲ ὅλες τῆς τὴς συνέπειες, ἔπρεπε ἡ ζωντανὴ γλῶσσα νὰ γίνῃ ὄργανο ὁλόκληρης τῆς διδασκαλίας. Τὴς πραγματικῆς δυσκολίας που ἔχει μὴ τέτοια καθιέρωση ἂν πρόκειται τὸ γράμμα τοῦ νόμου νὰ γίνῃ ἀληθινὰ ζωὴ, καὶ ὄχι τὰ ὑποθετικὰ ἐμπόδια που φαίνεται πὼς φαντάστηκε ἡ ἐπιτροπὴ, τὴς εἶχαμε διπλοσυλλογισθῇ ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα που καθιερώνονταν ἡ δημοτικὴ καὶ δεχόμεστε νὰ ἐφαρμόσωμε ὀπεύθυνα τὸ νόμο. Καὶ ἂν ὅσοι σύνταξαν τὴν ἔκθεση ἦταν ἐνημερώτεροι στ' ἀπλὰ ζητήματα γιὰ τὰ ὁποῖα μιλοῦν, θὰ ἤξεραν πὼς καὶ τὸ ζήτημα τῶν τεχνικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ὄρων μᾶς εἶχε ἀπασχολήσει (τὰ σχετικὰ μου λόγια στὸ συνέδριο τῶν ἐπιθεωρητῶν βρίσκονται δημοσιευμένα στὸ Δελτίο τ. 8, σ. 122-123, καὶ στὸν Ἐκπαιδευτικὸν ἔρευνητὴν 1919 ἀρ. 53), καὶ στὸ Ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιο εἰσηγήθησαν οἱ ἀνώτεροι ἐπόπτες ἀρκετὰ ἐγκαίρως—ἀφοῦ πᾶ ἐφωδίαστηκαν οἱ πρώτες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ μὲ τ' ἀναγνωστικὰ τους καὶ κανονίστηκε ἡ γραμματικὴ τους διδασκαλία—τὴ συγγραφή τῶν βοηθητικῶν βιβλίων γιὰ τοὺς δασκάλους.

Ἦταν ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῇ ὅπως ἔγινε ἡ σχέση τῆς σχολικῆς γλώσσας μὲ τὴ λαϊκὴ μόρφωση. Κι ἔγινε, νομίζω, φανερὸ πὼς μὲ τὴ

γλωσσοεκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση ἐπιδιώχτηκε: α) νὰ μορφώνεται ὁ μαθητὴς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου μὲ τὴ μητρικὴ του γλῶσσα, καθὼς γίνεται σὲ ὅλους τοὺς πολιτισμένους λαοὺς, κατὰλληλα πλουτισμένη μὲ ὅσα λόγια στοιχεῖα ἀληθινὰ τῆς χρειάζονται, καὶ που εὐκολώτατα τὰ δέχεται ὁ σχολικὸς τῆς τύπος, καὶ β) νὰ μπορῇ ὁ μαθητὴς νὰ καταλαβαίνει ὅσα γράφηκαν στὴν καθαρεύουσα—τουλάχιστον ὅσα θὰ τοῦ χρησιμέψουν ἀληθινὰ στὴ μόρφωσή του καὶ στὴ ζωὴ του.

Ὅπως ἐφαρμόστηκε ἡ μεταρρύθμιση δὲν εἶχε βέβαια μόνο ἐκπαιδευτικὴ σημασία καὶ χαρακτῆρα, μὰ καὶ βαθύτερα κοινωνικόν, ἀφοῦ τὸ δημοτικὸν σχολεῖο μὲ ὄργανόν του τώρα τὴ δημοτικὴ καὶ μὲ τῆς καθαρεύουσας τὴ θέση σημαντικὰ περαιορισμένη στὸ πρόγραμμά του ἔπαυε νὰ ἔχη ὄργανο καὶ σκοπὸ τὴν ἀρχαϊστικὴν γλῶσσα τῆς ἄλλης ἑλληνικῆς παιδείας. Γιατὶ φυσικὰ, ἀφοῦ οἱ «πεπαιδευμένοι» τοῦ ἔθνους ἐπιμένουν στὴν ξεχωριστὴ τους γλῶσσα ἀντίθετα μὲ ὅτι ἔγινε στὰ σύγχρονα νέα ἔθνη, ἔπρεπε τὸ λαϊκὸν σχολεῖο νὰ τραβήξῃ τὸ δικὸ του δρόμο, ὅσο κιὰν δὲν κατάλαβε τὸ λόγον ἢ ἐπιτροπὴν. Πρῶτη φορά ὅμως ἔπαιρνε ἡ λαϊκὴ μόρφωση τέτοια ὑπόσταση, τώρα που ἔκανε ὄργανόν της τὴ λαϊκὴν γλῶσσαν· κι ὕστερα ἀπὸ τοὺς θλιβεροὺς καρποὺς τοῦ παλιοῦ σχολείου μὲ τὴν καθαρεύουσάν του καταντᾷ ἀστεῖο νὰ ὑποστηρίξῃ τώρα ἡ ἔκθεση πὼς τὸ νὰ καθιερωθῇ ἡ μητρικὴ γλῶσσα—ἀφοῦ μάλιστα διατηρήθηκε στὸ ἀναγκαῖο μέτρο καὶ ἡ καθαρεύουσα—χάθηκε ἡ λαϊκὴ μόρφωση. Τόσο ἀντίθετο εἶναι αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν, καὶ τόσο βαρὴ ἡ κατηγορία γιὰ ὁλόκληρην τὴν μεταρρύθμιση ὅσο καὶ γιὰ τὴν κίνησιν τοῦ δημοτικισμοῦ, ὥστε ἡμουν ὑποχρεωμένος μὲ λύπη μου νὰ τὴν ἀντικρίσω μὲ τὴν ἐπικεφαλίδαν που πρόταξα στὸ κεφάλαιον αὐτό. Φήμες τέτοιου εἶδους πρέπει τὴ στιγμὴν που πρωτολέγονται ν' ἀποκρούωνται ἔντονα καὶ κατηγορηματικὰ.

ΜΕΡ. II. Δ' ΑΔΙΚΙΑ

Τὸ περιεχόμενον τῶν ἀναγνωστικῶν καὶ ἡ ἀνεξήγητὴ τους ὁμαδικὴ καταδική—Πὼς κρίνει τὸ Ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον—Ἡ ἐξωτερικὴ θρησκευτικότης τῶν ἑλληνικῶν ἀναγνωστικῶν—Ἡ ἔκθεση καταδικάζει ἀναγνωστικὰ ἐγκριμένα καὶ ἄλλοτε, στὴν καθαρεύουσαν, που ἔγιναν τώρα στὴ δημοτικὴ καλύτερα.

Ἐγίνε ὡς ἐδῶ μονάχα, ἢ τουλάχιστον τὴς περισσότερες φορές λόγος γιὰ τὴς γλωσσικῆς θεωρίας τῆς ἐπιτροπῆς τῆς διωρισμένης «πρὸς ἐξέτασιν τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας τῶν δημοτικῶν σχολείων». Ἡ γλωσσικὴ ὅμως αὐτὴ ἐπιτροπὴ δὲν περιωρίστηκε νὰ δρέψῃ μερικῆς ἑσπῆς δάφνης, μπερδεύοντας ἀκριτὰ στὴν κρίσιν της καὶ ἀνακατώνοντας

ζήτημα με τὸ παραπάνω πιά κοσκιτισμένο καὶ ξεκαθαρισμένο. Χωρὶς νὰ διαφωτίση οὔτε στὸ παραμικρὸ τὸ πρόβλημα ποῦ τῆς εἶχε ἀναθέσει ὁ ὑπουργὸς ξαναεπανάλαβε μόνο γιὰ τὴ σχολικὴ γλῶσσα καὶ τίς περιφημίες «βαθμίδες τῆς γλωσσικῆς ἐξελίξεως» (βλ. σημ. 25) μερικὲς κοινοτοπίες, ποῦ θὰ μπορῆ νὰ ἐφαρμύζωνται πολὺ καλά—θὰ πρέπη μάλιστα!—καὶ δταν θὰ καθισρωθῆ πιά ὀριστικὰ ἢ δημοτικῆ, ἔμεινε ὁμως τυφλὴ στὰ δυσκολόλυτα προβλήματα ποῦ γεννᾷ ἡ νεοελληνικὴ διγλωσσία. Σχολιάζοντας ὁμως καὶ ἐπικρίνοντας χωριστὰ τὴ γλῶσσα καὶ τὴ γραμματικὴ τοῦ καθενὸς ἀπὸ τὰ νέα ἀναγνωστικὰ ἔκρινε φρόνιμο νὰ πῆ κάθε φορὰ τὴ γνώμη τῆς καὶ γιὰ τὸ περιεχόμενό τους.

Ἡ κρίση τῆς γι' αὐτὸ δὲν εἶναι ὁμως εὐνοϊκότερη παρὰ γιὰ τὴ γλωσσικὴ τους μορφή. Ἄν ἐξαιρέσωμε τὸ νέο ἀναγνωστικὸ τοῦ Δάλλα, γραμμμένο στὴν καθαρεύουσα, ἐγκριμένο καὶ τυπωμένο στὰ 1920, ποῦ γι' αὐτὸ δὲν κάνει ἡ ἔκθεση κανένα λόγο, ὅλα τ' ἄλλα βιβλία εἶναι «ἀναγνωστικὰ ἐξαμβλώματα» καὶ «ἐκχυδαίστικα τῆς ψυχῆς τῶν μικρῶν μαθητῶν». Τὸ ἓνα τους «ἐγράφη ἵνα ἀναγιγνώσκῃται εἰς καταγῶγια, οὐχὶ δ' εἰς μορφωτικὰ ἰδρύματα»· τὸ δεύτερο δείχνει «πνεῦμα πονηρὸν καὶ ἀκάθαρτον, ταρασσὸν τὴν ἠθικὴν ἀθωότητα τῶν παιδίων καὶ διασαλεύον τὰ θεμέλια τῆς αἰδοῦς καὶ τῆς σεμνότητος τῶν μαθητῶν»· ἓνα τρίτο, ποῦ ἔχει τ' ὄνομα ξεχωριστοῦ λογοτέχνη, εἶναι καὶ ὡς «λογοτεχνικὸν ἔργον» «εἰς ἄκρον κακότεχνον, κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς ὑποθέσεως καὶ τὴν ἡθοποιίαν καὶ τὰ καθ' ἕκαστα τοῦ περιεχομένου», «καὶ ἀπὸ πᾶσης ἀπόψεως ἀθλιον, ὥστε μόνον λαδὸς ἀνδραπόδων θὰ ἠδύνατο νὰ ἀνεχθῆ αὐτὸ διδασκόμενον εἰς τὰ ἴδια τέκνα»· ἀπὸ ἄλλο πάλι, τὰ «Ψηλὰ βουνά», λέει οἱ «ἀνθρωπιστικὸς καὶ ἠθικὸς σκοπός»· τ' ὀμηρικὸ ἔπος ἔγινε ἀγνώριστο, ἀφοῦ οἱ τρεῖς συγγραφεῖς τοῦ «συνειργάσθησαν, ἵνα διαφθείρωσι τὴν Ὀδύσειαν, ἐκχυδαίσωσι τὸ ἀπαράμιλλον ποίημα καὶ καταστήσωσιν αὐτὸ ἀγνώριστον»· σὲ πολλὰ παραμύθια δὲ νικᾷ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ἀλήθεια, καθὼς θὰ ἔπρεπε· ἄλλα πάλι ἀναγνωστικὰ, δυὸ κυρίως, προπαγαντίζου, τὸ ἓνα ἐμμέσως καὶ τὸ ἄλλο ἀμέσως, γιὰ τὴν «ἀποξένωσιν ἀπὸ παντὸς ἐθνικοῦ ἰδεώδους καὶ ἐπομένως τὸν μπολσεβικισμόν» κτλ.

Ὅποιος ἔτυχε νὰ διαβάσῃ τὴν ἔκθεσιν αὐτῆ, καὶ πειστῆ ἂν ὄχι σὲ ἄλλο, τουλάχιστον ὁμως στ' ἀξιώματα ἐκείνων ποῦ τὴν ἔχουν συνυπογράψει, θὰ ὑποφιαστῆ μετὰ τὸ δίκιο του πὼς τὰ δεκατρία ἀναγνωστικὰ τῆς δημοτικῆς ποῦ εἶδαν τὸ φῶς ἀπὸ τὰ 1917 (γιὰ τὸ ἀναγνωστικὸ τῆς καθαρεύουσας ἂν καὶ ἐγκρίθη ἀπὸ τὸ Ἐκπαιδευτικὸ συμβούλιο μετὰ ἀρκετὰς ἐπιφυλάξεις καὶ κυρίως γιὰ τὴ γλωσσικὴ

τοῦ ἐπάρκειαν, ὡς μεθοδικὸ βιβλίον γιὰ τὴ διδασκαλίαν τῆς καθαρεύουσας, ἔχομε στὴν ἔκθεσιν ἓνα ἀπροσδόκητο ὅσο καὶ εὐνοϊκὸ argumentum ex silentio), εἶναι ὅλα τους χωρὶς καμιά ἀπολύτως ἐξαιρέσιν, τὰ πιὸ χειρότερα ἀπ' ὅλα τ' ἀναγνωστικὰ ὅσα δόθηκαν σ' ἐλληνόπαιδα ἀφότου ὑπάρχει ἐλληνικὸ κράτος—ἄξια ἂν ὄχι νὰ καοῦν σὲ μεσαιωνικὴ πυρὰ, τουλάχιστον ὁμως ν' ἀντικατασταθοῦν μετὰ ὥρα ἀρχύτερα μετὰ ὅποια καὶ νὰ εἶναι ἀπὸ τὰ 216 ἀναγνωστικὰ ποῦ ἐγκρίθηκαν στὰ τελευταῖα εἰκοσιπέντε χρόνια²⁶. Καὶ θ' ἀπορήσῃ ἴσως μόνον τότε πὼς καὶ γιὰ ποῖο βαθύτερο κρύφιο λόγο σχετίζεται μετὰ τὴν καθιέρωσιν τῆς λαϊκῆς γλώσσας ἢ «ἐσκεμμένη κακοβουλία» τῶν πρωτεργατῶν ὄλων αὐτῶν τῶν περιστατικῶν, ποῦ κατῶρθωσαν νὰ παρασύρουν μετὰ «πᾶν θεμιτὸν καὶ ἀθέμιτον μέσον» γνωστότατους συγγραφεῖς καὶ κριτὲς καὶ δλόκληρο τὸ Ἐκπαιδευτικὸν συμβούλιον, ὅλους μαζί καὶ τὸν καθένα χωριστὰ, ὥστε νὰ γράψουν ἢ νὰ κρίνουν, νὰ ἐγκρίνουν καὶ νὰ ἐπιβάλουν τὰ «ἐξαμβλώματα» αὐτὰ τῆς δημοτικῆς, καὶ νὰ γίνουν συνεργοὶ σὲ πράξεις ποῦ ἔπεισαν τώρα τὴν «ἐπιτροπείαν» νὰ ζητήσῃ γι' αὐτὲς ἀκόμη καὶ τὴν ποινικὴ δίωξιν τῶν ὑπαίτιων «τῶν πρὸς διαφθορὰν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας καὶ παιδείας τελεσθέντων πραξικοπημάτων» (σ. 157).

Τὸ ζήτημα τῆς γλωσσικῆς μορφῆς παρουσιάζεται τὸ ἴδιο γιὰ ὅλα τ' ἀναγνωστικὰ, καὶ εἶναι συγχρόνως προσιτώτερο στοὺς μὴ εἰδικούς ὡς ἀπλούστερο, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ τόσους γλωσσικοὺς ἀγῶνες καὶ τὸ σχετικὸ τοῦ ὄριμασμα στὴν κοινὴ γνώμην τὰ ζητήματα ὁμως τοῦ περιεχομένου τῶν ἀναγνωστικῶν, ποῦ καὶ σὲ περασμένα χρόνια ἔδωσαν συχνὰ ἀφορμὴν σὲ ἀτελείωτες συζητήσεις, θὰ χρειάζονταν μεγαλύτερη ἀνάλυσιν. Καὶ οἱ ἀπόψεις ποῦ παρουσιάζονται εἶναι πολλαπλές καὶ ποικιλώτερες, καὶ διαφορετικὰ συχνὰ ζητήματα φανερώνονται κατὰ τὰ διάφορα ἀναγνωστικὰ. Ἔτσι ἡ κρίσις γιὰ τὰ νέα ἀναγνωστικὰ τῆς δημοτικῆς ὡς περιεχόμενα καὶ ἡ σύγκρισή τους μετὰ τὰ παλιὰ μένουσιν θέματα εἰδικώτερης καὶ ἀναλυτικώτερης ἐργασίας γιὰ τὸ μέλλον. Θὰ περιορισθῶ ἔδω, στὸ πλαίσιον τῆς σημερινῆς μελέτης, στίς πιὸ ἀπαραίτητες διαφωτιστικὰς ἐξηγήσεις.

Τὸ πρῶτον ποῦ ἔχω νὰ παρατηρήσω γιὰ ὀλόκληρην τὴν κριτικὴν τῆς ἐπιτροπῆς εἶναι πὼς θεμελιώθηκε σὲ μιὰ ριζικὴν πλάνην—ἢ αὐτὴν τουλάχιστον ἀφήνει νὰ γεννηθῆ σὲ κάθε ἀναγνώστη.

²⁶ Εἶναι τόσα, μόνο ὅσα ἀναγνωστικὰ ἐγκρίθηκαν ἀπὸ τὰ 1895, ὅπως μετὰ πληροφόρησιν ὁ ἐκδότης κ. Α. Δημητράκος· δηλαδὴ 82 ἀλφabetάρια (α' καὶ β' μέρος), 44 ἀναγνωστικὰ τῆς Β', 38 Γ', 32 Α', 12 Ε' καὶ 8 Σ'.

Παριστάνει δηλαδή δουλειά τῆς κεντρικῆς ὑπηρεσίας τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας τὸ νὰ συντάσῃ ἢ νὰ παραδῶνῃ στὸ μαθητικὸ κόσμον κάθε χρόνο, ποῦ κρίνονται τριάντα καὶ πενήντα κάποτε βιβλία, ἀναγνωστικὰ τέλεια, ἐνῶ ἔργο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου εἶναι—καὶ μάλιστα ἓνα ἀπὸ τὰ ἔργα του—ἀπ' ὅσα ἀναγνωστικὰ ὑποβάλλονται στὴν κρίση του νὰ ἐγκρίνῃ γιὰ τὴ σχολικὴ χρῆση τὸ σχετικῶς καλύτερο, ἢ τὰ σχετικῶς καλὰ, μὲ κριτήρια ὄχι ἀπόλυτα, γιὰτὶ τότε οἱ περισσότερες τάξεις θὰ ἔμεναν συνήθως χωρὶς βιβλία, παρὰ στηριγμένο σὲ ὅ τι δίνει καὶ μπορεῖ νὰ δώσῃ ἢ σημερινὴ δική μας πραγματικότητά. Μένει ἔτσι στὴν κρίση τοῦ διδαχτικοῦ προσωπικοῦ καὶ στὸν ἐλεύθερο συναγωνισμό νὰ ἐπιδιχάσῃ στὰ πῶς καλὰ τὴν τελικὴ ἐπικράτηση, βοηθώντας καὶ τὴ βαθμιαία τους βελτίωση. Ἄν λοιπὸν στὰ ἐγκρινόμενα ἀναγνωστικὰ ἢ καὶ στ' ἄλλα σχολικὰ βιβλία παρουσιάζονται—καὶ πότε θὰ μᾶς δώσῃ ἢ ζωῇ τὸ τέλειο;—λάθη, ἀτέλειες, καὶ ριζικώτερα κάποτε ἐλαττώματα, δὲ σημαίνει αὐτὸ πάντοτε πὼς εἶχε λείψει ἀπὸ τὸν κριτὴ οὔτε ἢ ἐπίγνωση οὔτε τὸ ἰδανικὸ ποῦ θὰ τὸν φώτιζαν στὴν κρίση του.

Βέβαια, καὶ ὅταν τὸ Ἐκπαιδευτικὸ συμβούλιο ἐγκρίνῃ, ἢ εἶναι ὑποχρεωμένο νὰ ἐγκρίνῃ ἓνα βιβλίο γιὰτὶ δὲν ὑπάρχει καλύτερό του, θὰ κάμῃ, καὶ κάνει στὸ συγγραφέα του τίς ὑποδείξεις του, στηριγμένο συνήθως στὶς κρίσεις τῶν εισηγητῶν, γιὰ τὰ μέρη τοῦ βιβλίου ποῦ πρέπει κατὰ τὴ γνώμη του νὰ τροποποιηθοῦν, ν' ἀφαιρεθοῦν ἢ νὰ προστεθοῦν, ἔτσι ποῦ νὰ φύγουν ἢ νὰ μετριαστοῦν ὅσα λάθη ἔτυχε νὰ ἔχῃ τὸ βιβλίο. Κατὰ τὴν καθιερωμένη ὁμῶς σωστὴ συνήθεια οἱ ὑποδείξεις αὐτὲς δὲν μπορεῖ νὰ ἔχουν σκοπὸ ριζικὲς ἀλλαγές καὶ τὴ συγγραφὴ βιβλίου νέου, οὔτε πρέπει νὰ πάρουν χαρακτῆρα συνεργασίας τῶν συγγραφέων μὲ τὸ Ἐκπαιδευτικὸ Συμβούλιο. Ἀλίμονο τότε ἀπὸ τίς διαμαρτυρίες καὶ τὸ κακὸ τῶν ἄλλων συγγραφέων! Ὅταν λοιπὸν ἢ ἐπιτροπὴ κατηγορῇ τὸ Συμβούλιο γιὰτὶ ἔχει ἐγκρίνει ἀναγνωστικὰ μὲ τόσο πολλὰ καὶ σοβαρὰ ἐλαττώματα—καὶ ἀληθινὰ ἂν τὰ ὑποθέσωμε ὅλα τους ἢ ἓνα τους μέρος—θὰ ἔπρεπε νὰ μᾶς πῆ ἂν τὰ βιβλία αὐτὰ ἐγκρίθηκαν στὴ θέση ἄλλων ἀνώτερων, ποῦ νὰ εἶχαν καὶ αὐτὰ ὑποβληθῇ στὴν κρίση του; ἢ τουλάχιστον (ἀφοῦ θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηρίξῃ ἴσως ἢ ἐπιτροπὴ πὼς στὴ δημοτικὴ ἦταν ἀδύνατο νὰ γραφοῦν ἢ νὰ ὑποβληθοῦν καλὰ βιβλία) ἔχει τὴν ὑποχρέωση τὴν ὥρα ποῦ προτείνει νὰ καοῦν τὰ σημερινὰ διὰ νὰ δώσουν τὴ θέση τους στὰ τόσο καλύτερα τάχα παλιότερα, ν' ἀποδείξῃ πὼς ὅσα θὰ τ' ἀντικαταστήσουν εἶναι ἀληθινὰ ἀνώτερά τους. Αὐτὸ

ὅμως οὔτε τὸ ἔκαμε ἢ ἐπιτροπὴ οὔτε μπορούσε νὰ τὸ κατορθώσῃ.

Θὰ δείξω καθαρώτερα τὸ πρᾶμα αὐτὸ μ' ἓνα παράδειγμα, παρμένο ἀπὸ τὸ «Διγενῆ Ἀκρίτα». Ἡ κρίση τῆς ἐπιτροπῆς γιὰ τὸ βιβλίο αὐτὸ εἶναι κατὰ τὴ γνώμη μου ἢ μόνη ποῦ λείει διάφορα σωστὰ πράγματα, καὶ ἓνα ἀπ' αὐτὰ εἶναι τὸ σχετικὸ μὲ τὴ θρησκεία. Εἶναι σωστὸ πὼς ἢ θρησκεία του δὲ φανερώνεται μὲ ἐσωτερικὸ βάθος, καθὼς εἶναι σωστότατο πὼς τ' «ἀφθονα σταυροκοπήματα καὶ ἢ λοιπὴ θρησκευτικὴ σκηνοθεσία» δὲ θ' ἀναπτύξουν στὸ μαθητὴ τὸ θρησκευτικὸ συναίσθημα (σ. 50). Αὐτὸ τὸ καταλαβαίνω θὰ τὸ νιώθῃ καὶ κάθε κριτῆς, ἀκόμη καὶ ὅποιος πιστεύει πὼς καὶ οἱ τύποι ἀκόμη, μαζί τους καὶ τὰ σταυροκοπήματα, εἶναι μέρος τῆς θρησκευτικότητος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Μὰ τὸ Ἐκπαιδευτικὸ συμβούλιο δὲν εἶναι συγγραφέας τὸ ἴδιο, οὔτε φτάνει φυσικὰ σ' ἓνα τέτοιο ζήτημα μιὰ σύσταση στὸ συγγραφέα, γιὰ νὰ δώσῃ σὰν ἄλλος ταχυδαχτυλοργὸς στὸ βιβλίο του ἐκεῖνο ποῦ τοῦ ἔλειπε. Καὶ ὅσα κατῆγορεῖ ἐδῶ ἢ ἐκθεσῇ τὸ ἀναγνωστικὸ αὐτὸ μποροῦν νὰ ἐφαρμοστοῦν στὰ περισσότερα νεοελληνικὰ ἀναγνωστικὰ, ποῦ καὶ ὅταν δὲν παρουσιάζουν τὰ σταυροκοπήματα, φαντάζονται ὅμως πὼς θὰ κατορθώσουν νὰ διδάξουν τὴ θρησκευτικότητα—καὶ τὴ φιλοπατρία, γιὰτὶ καὶ ἐδῶ γίνεται περίπου τὸ ἴδιο—ἀραδιάζοντας μεγάλα παχιά λόγια καὶ ἀφηρημένες ἠθικολογίες, ποῦ ἀφῆσαν ἀσυγκίνητο τὸν ἴδιο τὸ συγγραφέα. Καὶ ὅμως, wenn ihr's nicht fühlt, ihr werdet's nicht erjagen, εἶπε ἤδη καὶ ὁ ποιητῆς. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ τῆς ἐξωτερικῆς θρησκευτικότητος παρουσιάστηκε ἤδη, σὲ μεγαλύτερο μάλιστα βαθμὸ παρὰ στὸ Διγενῆ, σὲ ἄλλο ἀναγνωστικὸ δυὸ χρόνια πρὶν, κατακρίθηκε ἀνεπιφύλαχτα ἀπὸ τὴν κ. Δέλτα σὲ περασμένο τόμο τοῦ Δελτίου (τ. 7, σ. 60), καὶ δέχτηκε τὴν κρίση ἀμέσως ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας, ποῦ εἶναι καὶ ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς δυὸ συγγραφεῖς τοῦ Διγενῆ*. Ὅσο ὅμως δὲν ἀναλαβαίνει ἢ ἴδια ἢ ἐπιτροπὴ, ὁ κ. γενικὸς γραμματέας τοῦ ὑπουργείου καὶ οἱ συνάδελφοί του, νὰ ὑποβάλουν στὸ Ἐκπαιδευτικὸ συμβούλιο τὸ ἀναγνωστικὸ ποῦ θὰ κάμῃ τοὺς μαθητὲς πραγματικὰ «εὐσεβεῖς», ὅπως ἀξιώνει (σ. 52), πρέπει νὰ μᾶς πῆ ἂν ἔχῃ τὴ γνώμη πὼς τὸ κατώρθωναν αὐτὸ τὰ παλιό-

* Βλ. Νῶντα Ἐλατου [Ε. Παπαμιχαήλ], Γιὰ τ' ἀναγνωστικὰ τοῦ 1917 καὶ τὴν κριτικὴ τῆς Κας Δέλτα, Μία ἀπάντηση, I. Ποῦ ἔχει δικίον: «Εἶναι πολὺ σωστὰ ὅσα λέει γιὰ τὸ ἀληθινὸ θρησκευτικὸ αἶσθημα καὶ τὴν ἀληθινὴν φιλοπατρίαν. Τὰ κούφια λόγια δὲν κάνουν τὸν ἀληθινὸ φιλόθρησκο καὶ φιλόπατρι». Δελτίο Ἐκπαιδευτικὸ Ὁμίλου, τ. 8, σ. 140.

τερα ἀναγνωστικά. Τὰ παρακάτω λίγα ἀποσπάσματα ἀπὸ ἀναγνωστικά τῆς καθαρεύουσας γιὰ διάφορες τάξεις, εἰκονίζουν πῶς αὐτὰ διδάσκουν στὸ σχολεῖο τὴν εὐσέβεια καὶ τὴ θρησκευτικότητα. Τὸ ἀκλόουθο ὁμως περιστατικὸ χαρακτηρίζει τὸν ἐξωτερικὸ τρόπο πὸ οἱ ἴδιοι οἱ συγγραφεῖς πραγματεύονται συχνὰ στὰ βιβλία τους τὰ κεφάλαια θρησκεία καὶ πατρίδα, μόνο καὶ μόνο γιὰ ν' ἀνταποκριθοῦν σὲ ὅσα ἀξιῶναι ἢ προκήρυξη γιὰ τὴ συγγραφή ἀναγνωστικῶν καὶ νὰ ἱκανοποιήσουν τὸ Ἐκπαιδευτικὸ συμβούλιον πὸ θὰ κρίνη καὶ θὰ ἐγκρίνη τὸ βιβλίον τους: «Ὅταν ὑπάλληλος στὸ ὑπουργεῖο τῆς παιδείας, παρατηροῦσα σὲ συγγραφέα πῶς τὸ ἐγκριμένο πιά ἀναγνωστικὸ του μιλοῦσε γιὰ τὴν ἑλληνικὴ πατρίδα μὲ ἀνυπόφορα δογματικὸ καὶ ἐξωτερικὸ τρόπο— «σκηνοθετημένο» καθὼς εἶπε ἡ ἐκθεση— μοῦ ἀποκριθῆκε: «χρειάζεται καὶ λίγη πατριδοκαπηλεία». Τὴν ἴδια περίπου φράση ξανάκουα σασιτισμένος λίγες μέρες ἀργότερα ἀπὸ συγγραφέα πατριωτικοῦ φυλλαδίου, πὸ τοῦ ἔκανα ἀνάλογη παρατήρησιν.

Πῶς δίνονταν ἡ θρησκεία στ' ἀναγνωστικά πρίν ἀπὸ τὰ 1917.

Τὰ παρακάτω ἀποσπάσματα, παραχωρημένα ἀπὸ φίλο πὸ ἐτοιμάζει μιὰ μελέτη γιὰ τὰ παλιὰ ἀναγνωστικά, δείχνουν μὲ ποῖο τρόπο δίνουν αὐτὰ συνήθως τὸ θρησκευτικὸ περιεχόμενον. Ἀρετὲς τους εἶναι: δογματισμός καὶ ξερὴ διδαχτικὴ τῆς, διδασκαλία ἀνώτερη ἀπ' ὅ τι ἓνα παιδί μπορεῖ νὰ καταλάβῃ καὶ ὅσο παίρνει ἀφηρημένη, ἀφήρησι ἀτεχνή, πλαστὴ καὶ ἀνοῦσια.

Γιὰ παιδιὰ 10 χρονῶν.

«Τὸ νὰ ἔχη τις ἀείποτε ἀνὰ στόμα τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ εἶνε μάταιον» οὐσιώδες δὲ τὸ νὰ πράττῃ ὅσα διατάττει ὁ Θεός. Ὠφελιμώτατον εἶνε τὸ νὰ φοβῆται τις τὸν Θεόν, γλυκύτατον τὸ νὰ προσέχη εἰς τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, ἐνδοξότατον νὰ ἀκολουθῇ αὐτάς. Ἀκολουθεῖτε τὸν Θεόν, φοβεῖσθε αὐτόν, φυλάττειτε τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, ἀκούετε τὴν φωνὴν αὐτοῦ, δουλεῦτε εἰς αὐτόν, προστιθεσθε εἰς αὐτόν. Ἡ θρησκεία δὲν κείται εἰς τοὺς λόγους, τοὺς σεμνοὺς, ἀλλ' εἰς τὰ ἔργα τὰ ἀγαθὰ. θρησκεία καθαρὰ εἶνε νὰ ἐπισκεπτόμεθα ὄρφανους καὶ χήρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν καὶ νὰ βοηθῶμεν αὐτούς. Ὁ ἔχων πίστιν, ἔργα δὲ μὴ ἔχων, εἶνε ἀθηρικός. Τιμᾶται ὁ Θεός, διὰν ὁμοιωθῇ πρὸς αὐτόν ἡ διάνοια ἡμῶν τοῦτο δὲ μόνον διὰ τῆς ἀρετῆς γίνεται. Τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ εἶνε οἱ ἄνθρωποι νὰ πράττωσι τὰ καλά. Δὲν τιμᾶται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἡ γλῶσσα, ἀλλὰ τὰ ἔργα. Ὁ σοφίαν ἀσκῶν ἀσκεῖ ἐμπράτως τὴν εὐσέβειαν πρὸς τὸν Θεόν. (Ἔτσι ἐξακολουθεῖ καὶ γεμίζει δύο σχεδὸν μεγάλες σελίδες. Κορινθίων, Ἑλλην. ἀναγνώσμ. Ε', 1905, σ. 37).

Γιὰ παιδιὰ 9 χρονῶν.

«... Τὴν στιγμήν ἀκριβῶς ἐκείνην, εἰσήρχετο εἰς τὴν αἴθουσαν ὁ διδάσκαλος τοῦ χωρίου. Ὅλοι ἀμέσως ἐσηκώθησαν ἐπάνω καὶ τὸν ἐχαίρησαν μὲ ἀγάπην καὶ σεβασμόν. Ὁ διδάσκαλος ἦτο νέος, ἕως τριακοντα ἑτῶν, ὑψηλός, μὲ ὄφραϊους μεγάλους ὀφθαλμούς, οἱ ὅποιοι ἐκίτταον μὲ ἀγάπην μεγάλην τοὺς μικροὺς μαθητάς. Ἀνέβη εἰς τὴν ἔδραν συγκεκλιμένος καὶ ἤρχισεν μὲ σιγανὴν καὶ γλυκεῖαν φωνὴν νὰ ὁμιλῇ καὶ νὰ διδάσκῃ.

Τὴν ἐδίδαξεν ὁ διδάσκαλος τῆς Ἄννας εἰς τὸ πρῶτον μάθημα.— Παιδιά μου, ἤρχισε νὰ λέγῃ ὁ διδάσκαλος, αἰσθάνομαι μωρὴν χάριν, διότι σὰς ἐπαναβλέπω. Ὅταν φεύγετε, νομίζω ὅτι μένω ἔρημος καὶ ἀνυπομονῶ πότε νὰ

περάσουν αἱ παύσεις καὶ νὰ σὰς ἴδω πάλιν γέρω μου νὰ ἀκούετε μὲ προσοχὴν καὶ ἀγάπην τοὺς λόγους μου. Ὅταν φύγετε, εἶμαι ὅπως τὸ δένδρον, τὸ ὅποιον εἶναι γεμάτον φρούδες καὶ κελადήματα καὶ αἰφνης ἔρχεται ὁ χειμὼν καὶ τὰ πουλιὰ τοῦ φεύγουν καὶ μένει σιωπηλὸν καὶ ἔρημον. Τώρα ἤλατε πάλιν καὶ ἀρχίζει ἡ χαρὰ μου αἱ πρῶται μας λέξεις πρέπει ν' ἀναφέρονται εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὴν Πατρίδα. Γνωρίζετε λοιπόν, παιδιὰ μου, ποῖα ἦτο ἡ θρησκεία τῶν προγόνων μας, τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων;»

«Ἐγὼ γνωρίζω, ἀπεκρίθη μὲ θάρρος ὁ μικρὸς μαθητὴς, ὁ ὅποιος εἶχε ταξιδεύσει εἰς τὰς Ἀθήνας. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἦσαν εἰδωλολάτραι, διότι ἐπίστευον εἰς τὰ εἰδῶλα, δηλ. εἰς πολλοὺς ψευδεῖς Θεούς. Οἱ μεγαλύτεροι τῶν Θεῶν ἦσαν δώδεκα καὶ ὀνομάζοντο Ὀλύμπιοι. Ἐξ Θεῶν καὶ ἔξ Θεαῖ». «Ποῖοι ἦσαν οἱ Θεοὶ, Γεώργιος;» «Ὁ Ζεὺς, ὁ Ἀπόλλων, ὁ Ποσειδῶν, ὁ Ἡρακλής, ὁ Ἔρμης καὶ ὁ Ἄρης». «Καὶ αἱ Θεαί, Ἄννα;» «Ἡ Ἥρα, ἡ Ἀθηνᾶ, ἡ Ἄρτεμις, ἡ Ἀφροδίτη, ἡ Δήμητρα, ἡ Ἔστια». «Εἰς τοιούτους λοιπὸν ψευδεῖς θεούς, εἶπεν ὁ διδάσκαλος, ἐπίστευον οἱ πρόγονοί μας. Μόνον θαῦμα ἠδύνατο νὰ σώσῃ τοὺς ἀνθρώπους» καὶ τὸ θαῦμα αὐτὸ ἔγενε. Ὁ Θεὸς ἐλυπήθη τοὺς ἀνθρώπους καὶ ἔστειλε τὸν γονογενῆ υἱόν του νὰ φωτίσῃ τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν πτωκίαν φάτιν τῆς Βηθλεὲμ τὸ πῶς ἔλαμψεν εἰς ὅλην τὴν γῆν.

Οἱ ἄνθρωποι ἕως τότε ἄλλους μὲν ἐθεώρουν δούλους καὶ ἄλλους ἐλευθέρους· ὁ Χριστὸς ἐκήρυξεν, ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι ἴσοι καὶ ἐλεύθεροι, τέκνα τοῦ Θεοῦ καὶ ἑξομῶν ἀδελφοί. Ὅπως δὲ οἱ ἀδελφοὶ πρέπει ν' ἀγαπῶνται μεταξύ των, τοιοῦτρόπως καὶ οἱ ἄνθρωποι. «Ἀγαπάτε ἀλλήλους!», εἶπεν ὁ Χριστὸς. Καὶ ἐάν ὅλας τὰς ἀρετάς ἔχω, καὶ ἐάν ὅλα τὰ πλοῦτῃ καὶ τὰ καλά, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, τίποτε δὲν ἀξίζω. Πρέπει δὲ ν' ἀγαπῶμεν ὄχι μόνον τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς φίλους μας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐχθρούς μας· ὁ Θεὸς βρῆχει ὄχι μόνον πρὸς χάριν τῶν δικαίων, ἀλλὰ καὶ πρὸς χάριν τῶν ἀδικῶν καὶ ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ πρὸς χάριν καὶ τῶν καλῶν καὶ τῶν κακῶν. Τὴν ἀγάπην μας αὐτὴν πρέπει νὰ τὴν ἀποδεικνύωμεν ὄχι μὲ λόγους, ἀλλὰ μὲ ἔργα. Ὅχι ἐκεῖνος, ὁ ὅποιος λέγει «Κύριε! Κύριε! θὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὅστις φυλάσσει τὰς ἐντολάς». Μὲ ἔργα ἐπίσης πρέπει ν' ἀποδεικνύωμεν καὶ τὴν ἀγάπην μας πρὸς τὴν Πατρίδα. Ὅταν ἡ Πατρίς μας ἔχη ἀνάγκην...» (Καζαντζάκη, Ὁ νέος γεωργός, Δ' ἐκδ. 1918, σ. 44-46).

«Μαρία, ἐτοιμάσθητι διὰ νὰ ὑπάγωμεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν». «Μὰ καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἂν μὲ ἀφήσῃς, μῆτερ μου, τὸν Θεόν θὰ παρακαλέσω ὡς νὰ ἦμην εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ μάστιγα, σὲ βεβαίω, καλῆτερον διότι ἐνταῦθα θὰ εἶμαι περισσότερον ἡσυχός». «Νὰ μὴ ἀκούσω αὐτὰ ἄλλοτε, κόρη μου, ἐν τῇ οἰκίᾳ, θὰ εἶσαι περισσότερον ἡσυχός νὰ παρακαλῆς τὸν Θεόν παρὰ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ ὅτι τοῦ αὐτοῦ εἶνε, ἐάν τὸν παρακαλῆς καὶ ἀπ' ἐδῶ. «Μὰ δὲν μοι εἶπες καὶ σὺ, μῆτερ μου, τόσας φορές...»

«Ὅταν θέλωμεν νὰ ζητήσωμεν χάριν τινὰ παρ' ἀνθρώπου ἔχοντος ἐξουσίαν, δὲν προσκαλοῦμεν τοῦτον εἰς τὴν οἰκίαν μας, ἀλλὰ διὰ νὰ ὑποχρεώσωμεν αὐτόν περὶ σφόδρον, ἵνα μὴ μᾶς ἀρνηθῇ τὴν χάριν, μεταβαίνομεν ἡμεῖς εἰς τὴν οἰκίαν του. Πολὺ περισσότερον πρέπει νὰ εἶμεθα ταπεινοὶ πρὸς τὸν Θεόν, ὅστις εἶναι ὁ Κύριός μας καὶ ὅστις τόσα καλά μᾶς δίδει. Καὶ ἡ ὑγεία μας καὶ ἡ περιουσία μας καὶ αὐτὴ ἡ ζωὴ μας εἶνε χαρίσματα τοῦ Θεοῦ. Πρέπει λοιπὸν νὰ μεταβαίνομεν ἡμεῖς εἰς τὸν οἶκόν του διὰ νὰ δεῖξωμεν αὐτῷ τὴν ταπεινότητά μας καὶ τὴν ἐγνωμοσύνην μας καὶ τὴν ἀγάπην μας. Ἐπειτα, πρέπει νὰ πιστεύωμεν ὅτι τὴν προσευχὴν μας ἀποδέχεται ὁ Θεός καλῆτερον ἐκ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκεῖ ἡ προσευχὴ γίνεται θερμοτέρα διὰ τοῦ ἀμοιβαίου παραδείγματος τῶν πολλῶν συμπροσευχομένων, διὰ τῶν ὕμνων, διὰ τῶν ἐλκόνων καὶ λοιπῶν ἱερῶν ἀντικειμένων. Ἐκεῖ ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀναλογιζόμεθα ὅτι εἶμεθα τέκνα τοῦ Θεοῦ καὶ ἀδελφοὶ ἴσοι πρὸς ἀλλήλους. Εἶνε ἔλλειψις μεγάλη τὸ νὰ μὴ πορευώμεθα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν, ὅταν δυνάμεθα ἔλλειψις, ἡ ὅποια δυσαρρεστὴ τὸν Θεόν, καθὼς καὶ ἡ ἁμαρτία. Ἄλλοιμονον, κόρη μου, ἂν ἴδῃ ὁ Θεός ὅτι δὲν σιγάζομεν εἰς τὴν

Ἐκκλησίαν, διότι βαρυνόμεθα ἢ διότι δὲν ἔχομεν ὄρεξιν. Τότε δικαίως ὁ Θεὸς ὀργίζεται, δὲν μᾶς ἀγαπᾷ πλέον, δὲν μᾶς βοηθεῖ, δὲν μᾶς προστατεύει καὶ μᾶς παραιτεῖ. Τοῦτο εἶνε ἡ χειρότερα τιμωρία, τὴν ὁποίαν δύναται νὰ μᾶς κάμῃ εἰς τούτον τὸν κόσμον. — Ἄ! ὄχι, ὄχι, καλὴ μου μήτηρ, μὴ λέγῃς αὐτό. Ἐχεῖς δίκαιον, ἔχεις δίκαιον. Ἐνδύομαι ἀμέσως. Ὑπάγωμεν, ναί, ἄς υπάγωμεν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. «Γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν» (Μιχαλακοπούλου, Ἀναγνωσμάτιον Δ', 1914, σ. 4-5).

Εἶνε Θεός, εἶνε Θεός! παντοῦ ἐπάνω, κάτω
Εἰς τοὺς βαθεῖς ὠκεανούς, εἰς τοὺς γλαυκοὺς αἰθέρας,
Εἰς τῶν ζεφύρων τὴν κνοήν, εἰς γαυρὸν καταίτιδα,
Εἰς τῆς νυκτὸς τὸ ἔσβεστος, σ' τὴν λάμπριν τῆς ἡμέρας,
Εἰς τοῦ μνημείου τὸν σταυρόν, σ' τοῦ βρέφους τὴν κοιτίδα!
Θεὸν ἔγκλειον ἅπαντες τοῦ συμπαντος οἱ χώροι,
Καὶ τάνθη καὶ οἱ ῥύακες καὶ τὰ τραχέα ὄρη.
Κ' ἡ δρόσος καὶ τὸ δάκρυον τῶν τεθλιμμένων ῥέον.
Τὸν Κύριον διαλαλεῖ βρυχόμενος ὁ λέων.
Τὸν Κύριον ἡ ἀηδών. Καὶ τίς δὲν τὸν κηρύττει;
Τὰ ἔμφυχα καὶ τὰ ψυχα ἢ σκόληξ καὶ τὰ κήτη.
Τὸ πᾶν καὶ ὅλα πανταχοῦ, ὑπάρχει ἀοράτως
Εἰς βάθος καὶ εἰς ἔκτασιν, εἰς ὕψος καὶ εἰς πλάτος.
Εἰς τῆς πηγῆς τὸν στεναγμὸν καὶ εἰς τὸ πλήττον κῆμα,
Στὸν θάνατον καὶ εἰς τὴν ζωὴν, ἀλλ' ὄχι κ' εἰς τὸ κῆμα.
Παντοῦ εὐρίσκειται, παντοῦ τὸ ἅγιόν Του ὄμμα.
Ἄλλ' εἰς καρδίαν δυστυχιοῦς πλειότερον ἄκομο.

(Κονιδάκη - Καλαρᾶ, Ἀναδοῦση, Δ', 1911).

Τότε ὁ Πανάγαθος ἔκραξεν ὀργίλος,
καὶ ὁ θόλος ἔτρεμε τ' οὐρανοῦ ὁ κοῖλος.
«Τίς εἰς τὰ ἀνήλια βάρη ἀποκρίσσει,
συντηρεῖ τὸν σκόληκα τοῦτον τῆς ἀβύσσου;
Τίς ὁμοῦ δι' ἅπαντα προνοεῖ τὰ ὄντα;
Τίς γινώσκει μέλλοντα, πρότερα, παρόντα;
Τίς ἐμοῦ, ὦ κάθαμα, κάλλιον γνωρίζει,
ἢ ζωὴν ἢ θάνατον πότε νὰ χαρίζη»;
Κ' ἐν ταύτῳ τὸ σκηπτρόν του αἶρ' ἡ δεξιὰ του,
δίδ' εἰς τὸ μεταφρεσον μίαν τοῦ θανάτου.
Ἦστραψε κ' ἐβρόντησε, τὸν κατακωφάινει,
καὶ κωφὸς ὁ θάνατος ἀπὸ τότε μένει.
Μάταια τὰ ὄπτα του ὁ κλαυθμὸς μᾶς κρούει
δὲν ἀκούει δέσπιν, θρήνους δὲν ἀκούει.

(Βραχνού, Ὁ Ἑλληνοποιεῖς Δ', 1914, σ. 97).

Γιὰ παιδιὰ 8 χρονῶν.

«Προσευχὴ εἶναι ἱερὰ ὁμιλία τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ προσευχόμενος ἀνθρώπος νοσεῖται πλησίον τοῦ οὐρανοῦ πατρὸς, τοῦ ὁποίου ζητεῖ τὴν εὐσπλαγγνίαν καὶ βοήθειαν. Ἐκαστος λοιπὸν δύναται νὰ ἐνοήσῃ ἀφοῦ εὐρίσκειται πλησίον τοῦ Θεοῦ, μετὰ πόσης εὐλαβείας πρέπει νὰ προσεύχεται. Ἡ προσευχὴ εἶναι τὸ μόνον μέσον διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἀνθρώπος νοσεῖται ἀνηφοῦται πρὸς τὸν Πλάστην. Διὰ τῆς προσευχῆς εὐχαριστεῖ Αὐτόν καὶ ἐκφράζει τὴν ἀπειρον εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ, διὰ τὴν παροχὴν τσοσούτων καὶ τοιοῦτων ἀγαθῶν. Διὰ τῆς προσευχῆς ζητεῖ τὴν εὐσπλαγγνίαν τοῦ οὐρανοῦ καὶ πολυελέου αὐτοῦ πατρὸς καὶ τὴν συγχώρησιν τῶν σφαλμάτων του... Διὰ τῆς προσευχῆς τέλος ἀπομακρύνει ὁ ἀνθρώπος πᾶσαν κακὴν ἐπιθυμίαν καὶ πάντα κακὸν λογισμόν, τὸν ὁποῖον ἐνέβαλεν εἰς τὸν νοῦν του ὁ ἐχθρὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ Θεοῦ. Ἡ προσευχὴ εἶναι θεῖα δύναμις, τῆς ὁποίας ἔχουσιν ἀνάγκην ἔξ

ἴσου καὶ οἱ πλοῦσοι καὶ οἱ πτωχοὶ καὶ οἱ μεγάλοι καὶ οἱ μικροί, καὶ οἱ βασιλεῖς, καὶ οἱ ὑπηρέται» (Δάξου, Ἑλλην. ἀναγνωσμ. Γ', 1908, σ. 9).

«Ἡ βιομηχανία ἀνευ τῶν ἀγενοῶν μετάλλων δὲν θὰ ὑπῆρχε καὶ ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου θὰ ἦτο πολὺ δύσκολος. Καὶ ἐνταῦθα ἡ σοφία τοῦ Δημιουργοῦ εἶναι καταφανής. Ὁ Θεὸς γνωρίζων τίνων εἶχεν ἀπόλυτον ἀνάγκη νὸ ὁ ἀνθρώπος, ἔκαμεν ὥστε νὰ ὑπάρχωσι ταῦτα ἀφθονα ἐν τῇ φύσει, ἵνα δύναται διὰ μικρᾶς δαπάνης νὰ ἀποκτᾷ καὶ ὁ πλοῦσιος καὶ ὁ πτωχός. «Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας» (Ἰδιο βιβλίον σ. 119).

... Τὸ φῶς, Θεέ, τὸ σῶμά σου, ὁ ἥλιος τὸ ὄμμα σου, ὁ κερανοῦς φωνὴ σου
τὸ ἀπειρον διάστημα τὸ μέγα σου ἀνάστημα καὶ ὁ αἶων στιγμή σου,
Δύναται ὁ δάκτυλός σου ὡς μοχλὸς τὴν γῆν νὰ σείσῃ,
καὶ τὸ κοῖλον τῆς χειρὸς σου τοὺς ὠκεανούς νὰ κλείσῃ.
Μὲ κνοήν σου μίαν σβήνεις τῶν ἀστέρων τοὺς φανούς,
καὶ μ' ἐν μόνον νεῦμα κλίνεις πρὸς τὴν γῆν τοὺς οὐρανοὺς.
(Ποίημα Π. Σούτσου, Παπαμάρκου, Ἑλλ. ἀναγνωσμ. Γ', 1909, σ. 152).

Θεὸς ὑπάρχ' εἰς οὐρανοὺς προστάτης τῶν ἀνθρώπων
καὶ ἡ καρδία καὶ ὁ νοῦς τὸν βλέπ' εἰς πάντα τόπον.
Τὸν βλέπ' εἰς τὸν οὐράνιον φωστῆρα τῆς ἡμέρας
καὶ εἰς τὸ φῶς τὸ δάνειον τῆς νυκτοπόρου σφαιρας.
Τὸν βλέπει, ὅταν καταγίγῃ σωρεῖν μαῦρα νέφη
καὶ ὅταν παρήγορος τῆς γῆς γαλήνη ἐπιστρέφῃ
Εἰς οὐρανοῦ τὸν παυροῦν ἢ δόξα του ἐγράψῃ
καὶ τὸν ἕμνει τὸ ἀπειρον καὶ ἡ ζωὴ κ' οἱ ἄφοι.
Τὸ κράτος του δοξάζοντα τὸν τρέμουσι τὰ ὄντα,
τὸ πᾶν ἐξουσιάζοντα καὶ πανταχοῦ παρόντα (σ. 149).

Σὲ μεγαλύνουσιν, ὦ ποιητᾶ, πάντα τὰ ὄρατα καὶ δρατᾶ.
Ἄστερες, ἥλιος, γῆ, οὐρανοῦς εἴτες κ' ἐγένοντο ἐκ ἡμετέρων.
Ψυχῶν ἀνάτοσις, ὕμνος γλωσσῶν φόρον σου φέρουσι σὰ ἐκ τῶν σῶν.
Δωρὸν σου κάλλιστον λάμπ' ἢ ζωὴ, κ' αἶνει σε, Κύριε, πᾶσα κνοή.
Ἦψας τὸν ἥλιον μέγαν φανόν, μ' ἄσπρα κατέσπειρας τὸν οὐρανοῦν.
Τὰς ὥρας ἔταξας ὡς μειδίᾶς, μ' ἀνθη στολιζέται ἡ πεδιάς.
Οἱ κόσμοι τρέμουσι τὸν σὸν θυμόν, αὐτοῦ ἀπαύγασμα εἰν' ὁ χειμῶν
ἢ πλάσις σύμπασα μέγας ναός, ἔφ' οὗ ἐν ὄνομα λάμπει Θεός (σ. 157).

«Ὁ Διναταῖος ἐγεννήθη εἰς τὴν Σουηδίαν, ἀπέρωσε δὲ ὄλην του τὴν ζωὴν εἰς τὴν σπουδὴν τῶν φυτῶν. Ὅσοι δὲ περισσότερον τὰ ἐσπούδαζε, τόσο περισσότερον ἐθαύμαζε αὐτὰ, ἀνευρίσκων τὴν πανταχοῦ παρουσίαν τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ. Θεωρήσας δὲ ὅτι εἶνε οωτήριον εἰς τὴν διαγωγὴν παντός ἀνθρώπου νὰ ἐνθυμῆται πάντοτε τὴν ἀπανταχοῦ παρουσίαν τοῦ Ὑψίστου, ἔγραψε μὲ μεγάλα γράμματα ἐπὶ τῆς βιβλιοθήκης του τὰς λέξεις αὐτάς: «Ἐσο ἐνάρετος ὁ Θεός παρῶν». Τὰς φρονίμους αὐτὰς λέξεις ἄς ἐγγράψωμεν καὶ ἡμεῖς μὲ χαρακτηριστικὰ ἀνεξαλείτους εἰς τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν μας. Καὶ καθὼς τὸ ἡλιωτρόπιον στρέφεται πάντοτε πρὸς τὸν ἥλιον, ἔξ οὗ καὶ φῶς καὶ θερμότητα καὶ αἰθερὶν λαμβάνει, οὕτω καὶ ἡμεῖς ἄς ἔχωμεν πάντοτε προσηλωμένον τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν εἰς τὸν οὐράνιον ἡμῶν Πατέρα, ὅστις τὰ πάντα ὑπὲρ ἡμῶν προνοεῖ, καὶ ἡ ζωὴ μας θέλει διέλθει εὐτυχῆς. «Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεὸν ἐν ὅλη τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐν ὅλη τῇ ψυχῇ σου καὶ ἐν ὅλη τῇ διανοίᾳ σου αὕτη ἐστὶ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολή», εἶπεν ὁ Ἰησοῦς. Ναί, τέκνα μου, ἢ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπῃ εἶνε τὸ πρῶτον θεμέλιον τῆς ἀρετῆς καὶ ἐπομένως τῆς ἀληθοῦς εὐδαιμονίας» (Σακελλαροπούλου, ἀναγνωσμ. Γ'. 1908, σ. 6).

Εἶπα πὼς ἡ δικαιοσύνη τὸ ἀπαιτοῦσε, πρὶν συστήσῃ ἡ ἐπιτροπὴ στὸν ὄπουργὸ νὰ προστάξῃ νὰ καοῦν τὰ νέα ἀναγνωστικά, νὰ μᾶς ἀποδείξῃ πὼς τὰ παλιά εἶναι καλύτερά τους. Τίποτε ὅμως δὲ δείχνει

πειστικώτερα τῆ μεροληπτικῆ τῆς προκατάληψη καὶ τὴν τυφλωμένη μανία τῆς γιὰ τὸ διωγμὸ τῶν ἀναγνωστικῶν τῆς δημοτικῆς, ἀπὸ τὸ ἀστείο τῆς πάθημα νὰ καταδικάζη μαζί μ' αὐτὰ βιβλία ἐγκριμένα καὶ πρίν ἀπὸ τὰ 1917, γραμμένα ὁμοῦς τότε σὲ καθαρεύουσα.

Τὰ βιβλία αὐτὰ εἶναι στὰ καλιά τους πρότυπα, τῆς Κας Καζαντζάκη, Οἱ τρεῖς φίλοι, «ἐγκριθέν κατὰ τὸν νόμον ΓΣΑ' διὰ τὴν τετραετίαν 1914—1918», ἡ 'Οδύσσεια τοῦ Κονιδάρη-Καλλαρᾶ «ἐγκριθεῖσα ἐν τῇ τελευταίῳ διαγωνισμῷ τῶν διδακτικῶν βιβλίων διὰ τὴν πενταετίαν 1906-1911», καὶ τοῦ Κουρτίδη τὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Β', ποῦ εἶχε ἐγκριθῆ καὶ νωρίτερα, «διὰ τὴν πενταετίαν 1906-1911», καὶ ξαναεγκρίθηκε ἔπειτα μαζί μὲ τὰ δυὸ ἄλλα τῆς ἐπιτροπῆς γιὰ τὴν τετραετία 1910-1914: «Ἑλληνικὸν ἀναγνωσματάριον... ἀποτελεσθὲν ὑπὸ τῆς Ἀγῆς Κριτικῆς Ἐπιτροπῆς... ἐκ τῶν ὑπ' αὐτῆς ἐγκριθέντων ἀναγνωσματάρων τῶν Α. Κουρτίδου» κτλ.

Τὰ βιβλία αὐτὰ χρησίμευσαν χρόνια καὶ χρόνια γιὰ ἀναγνωστικὰ τῶν δημοτικῶν μας σχολείων καὶ ὁμοῦς, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ κανέναν ὁμοτέχνο συγγραφέα, κανεὶς ποτέ, κριτῆς, παιδαγωγὸς ἢ πατέρας μὲ παιδιὰ στὸ σχολεῖο, δὲν τὰ βρῆκε χειρότερα ἀπὸ τὰ πρίν. Τὸ πρῶτο μάλιστα καὶ τὸ τελευταῖο τους εἶχαν προκριθῆ καὶ ἐγκριθῆ στοὺς δυὸ τελευταίους διαγωνισμοὺς τῶν «ἐπιτροπειῶν» ποῦ ἔδωσαν τ' ἀναγνωστικὰ τοῦ κράτους», τοῦ 1909 καὶ τοῦ 1913, ποῦ θὰ ἔλεγε κανεὶς πῶς μὰς ἔδωσαν ὅ τι καλύτερο μποροῦσε νὰ δοθῆ, ἀφοῦ μάλιστα στὸ διαγωνισμὸ τοῦ 1913 ἡ ὑπεροχὴ τῶν λογοτεχνικώτερων καὶ πιὸ καλογραμμένων σχετικὰ ἀναγνωστικῶν Καζαντζάκη, ἔπεισαν τὴν ἐπιτροπὴ νὰ τὰ προτιμῆσθ μὲ τὴ γλωσσικὴ τους ἀνωμαλία. Τὰ βιβλία αὐτὰ τὰ ἔκριναν, πότε τὸ ἓνα καὶ πότε τὸ ἄλλο, στὰ 1888, στὰ 1896, στὰ 1905, στὰ 1909, στὰ 1913, στὰ 1917 καὶ 1918 οἱ διαφορετικοὶ κάθε φορὰ κριτῆς καλὰ, ἢ ἀπὸ τὰ καλύτερα ποῦ ὑπῆρχαν, καὶ μόνο ἡ ἑξαπλῆ σοφία τῶν μελῶν τῆς τελευταίας «ἐπιτροπῆς» τῶν παιδαγωγῶν ποῦ τ' ἀνέχτηκαν ἀδιαμαρτύρητοι τόσα καὶ τόσα χρόνια, τῆ στιγμῆ ποῦ ξαναπαρουσιάστηκαν γραμμένα στὴ ζωντανὴ γλῶσσα, ξανανοστάλησε ἑξαφνα τὰ καθαρευουσιάνικα πρότυπά τους, γιὰ νὰ στελεχθῆ τὰ σημερινὰ στὸ κάψιμο, καὶ νὰ ἔχη τὸ δικαίωμα νὰ βεβαιώνη πῶς στὰ σημερινὰ ἀναγνωστικὰ τῆς δημοτικῆς ὑπάρχει «περιεχόμενον ἀνάξιον λόγου, ταπεινόν, φλύαρον καὶ παντελῶς ἐσφαλμένον» (σ. 102) (γιὰ τὸ ἀναγνωστικὸ Κουρτίδη), καὶ παρουσιάζεται ἀτυχεστάτῃ διασκευὴ ἔξενου ἔργου ποῦ «ἐμείωσεν ὀδυσσῶς καὶ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν χάριν καὶ

τὴν μορφωτικὴν δύναμιν τοῦ Ροδινῶνος» (γιὰ τὸ ἀναγνωστικὸ Καζαντζάκη), ποῦ ὁ ἥρωας του ἀντὶ νὰ κινήσῃ τὸ σεβασμὸ καὶ τὴν ἀγάπη τοῦ ἀναγνώστη τοῦ κινεῖ «μόνον τὸν οἶκτον καὶ τὸν γέλωτα» (σελ. 116). Τὸ πιὸ παράξενο ὁμοῦς, τὸ ἀπίστευτο εἶναι πῶς *δυὸ ἀπὸ τὰ βιβλία αὐτὰ ἔχουν ἐγκριθῆ* σὲ περασμένους διαγωνισμοὺς ἀπὸ *δυὸ ἀπὸ τὰ μέλη τῆς σημερινῆς ἐπιτροπῆς*²⁷.

Οὔτε θέλω νὰ συνηγορήσω γιὰ τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ τὰ βιβλία οὔτε καὶ ν' ἀρνηθῶ μερικὰ σημεῖα τῆς κριτικῆς τῆς ἐπιτροπῆς ὅπου συμφωνῶ, ἢ καὶ ἄλλα ἀκόμη ἐλαττώματά τους, ποῦ ἡ ἔκθεσις οὔτε κὰν τὰ πρόσεξε. Γι' αὐτὸ θὰ μιλήσω παρακάτω. Θέλω μόνο νὰ δείξω τὰ κριτήρια καὶ τὰ ἐλατήρια *μιάς ἀδικῆς τυφλωμένης κρίσης*, ποῦ προτείνει καὶ ἀξιῶνει νὰ καοῦν σὰν τὰ πιὸ «ἐξαμβλωματικά» βιβλία, ἀναγνωστικὰ ἀπὸ καιρὸ γνωστὰ καὶ ἐγκριμένα, μόνο καὶ μόνο γιὰτὶ τώρα ἔτυχε νὰ παρουσιαστοῦν στὴ ζωντανὴ τοῦ ἔθνους λαλιά, γλῶσσα μισητῆ γιὰ τὴν ἐπιτροπὴ, καὶ ὄχι γιὰ τὴ φανταστικὴ ἢ πραγματικὴ τους παιδαγωγικὴ καὶ ψυχολογικὴ ἀνεπάρκεια. Γιατὶ τὰ

²⁷ Τὸ ἀναγνωστικὸ τοῦ Κουρτίδη τῆς Β' ἐγκρίθηκε πρώτη φορὰ στὰ 1896: «περιέχον... μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας ἐκλεχθέντα... Ἡ ἔκθεσις εἶναι σαφῆς καὶ ἀφελῆς καὶ ἡ γλῶσσα καλὴ, ἀλλὰ ταίνουσα ἐν τισὶν πρὸς τὴν καθαρεύουσαν. Ἐλλείπει ἡ συνήθης ἐν τοῖς βιβλίοις τούτοις πολὺλογία ὁ σκοπὸς δηλ. ἡ διδασκαλία τῆς ἠθικῆς, κρύπτεται πανταχοῦ καὶ δὲν τίθενται πολὺ ὀρθῶς τὰ ἠθικὰ συμπεράσματα. Δι' ὃ τὸ βιβλίον τοῦτο ἐγκρίνεται». Ἐκθέσις κριτῶν τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσως [1896] 66 σελ. σ. 32.—Τὸ ἴδιο καὶ στὰ 1901: «Ἀρ. Κουρτίδου... ἐγκρίνεται δι' ὅβρ. λόγους ἐνέκρινεν αὐτὸ καὶ ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ 1896». Ἐκθέσις κριτῶν τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσως [1901] 60 σελ. σ. 14. *Μέλος τῆς κριτικῆς ἐπιτροπῆς εἶναι καὶ ὁ κ. Ι. Μεγαρέζος.*

Ἡ 'Οδύσσεια τοῦ Κονιδάρη πρωτοεγκρίνεται νωρίτερα: «Τὸ βιβλίον τοῦτο ('Οδύσσεια Κονιδάρη), ἔχον ἀρετὰς, ὧν στεροῦνται πάντα τὰ ἄλλα, ὑπερέχει αὐτῶν καὶ δύναται νὰ ἐγκριθῆ ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς διορθώσεως τῶν καταδειχθέντων σφαλμάτων» (εἶναι ἑλα τὸς γλωσσικά). Ἐκθ. 1888, σ. 36.—Ἡ τοῦ κ. Κονιδάρη 'Οδύσσεια καὶ εἰς προηγουμένους διαγωνισμοὺς πρὸς κρίσιν ὑποβληθεῖσα ἐνακρίθη ὡς ἀναγνωστικὸν βιβλίον ἀληθῶς δ' εἶναι ἔργον πολλοῦ λόγου ἀξίον διὰ τε... ὅθεν ἐγκρίνει ἡ ἐπιτροπὴ τὴν 'Οδύσσειαν τοῦ κ. Κονιδάρη». Ἐκθ. 1896, σ. 38.—Κονιδάρη 'Οδύσσεια... καὶ αὕτη ἐγκριθεῖσα κατὰ τὸν διαγωνισμὸν τοῦ 1896 καὶ νῦν ἐγκρίνεται» Ἐκθ. 1901, σ. 21. *Μέλος τῆς ἐπιτροπῆς καὶ ὁ Ι. Μεγαρέζος.*—Μεταξὺ τῶν κριτῶν τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ 1905 ἦταν, κατὰ πληροφωρίαν τοῦ ὑπουργείου, οἱ κ.κ. Ι. Μεγαρέζος καὶ Ν. Ἐξαρχόπουλος. Στάθηκε ἀδύνατο νὰ βρῶ τίς κρίσεις, ἔμαθα ὁμοῦς ἀπὸ συγγραφεῖ ἀναγνωστικοῦ πῶς ὁ κ. Ἐξαρχόπουλος διατύπωσε γλωσσικὰς κριτικὰς ἀντιρρήσεις γιὰ τὸ βιβλίον του, ποῦ δὲν εἶχε ἀρκετὰ ἀρχαϊκὴ γλῶσσα μὲ τὰ -οὐν ἀντι-οὐσι στὰ ῥήματα, καὶ ἄλλα τέτοια.

βιβλία αὐτά, μὲ τοὺς ἴδιους τίτλους καὶ τοὺς ἴδιους συγγραφεὶς καὶ κάτω ἀπὸ τῆ νέα τους γλωσσικὴ φορεσιᾶ (ἐκτὸς ἀπὸ τῆ νέα Ὀδύσεια, ποὺ προστέθηκε τ' ὄνομα τοῦ Γ. Καλλιάρᾳ καὶ τῶρα τοῦ Α. Κουρτίδη), δὲν ἀλλάξαν σὲ μεγάλα πράματα ἀπὸ τὰ παλιὰ, καὶ σὲ ὅσα ἀλλάξαν ἔγιναν χωρὶς ἀμφιβολία καλὺτερα, ὅστερ' ἀπὸ τὶς ἀλλεπάλληλες κρίσεις καὶ ὑποδείξεις τῶν κριτῶν καὶ τὴν πείρα τῶν συγγραφέων τους.

Ἔκαμε ἡ μετάφραση στὴ δημοτικὴ χειρότερα τὰ παλιὰ ἀναγνωστικά;

Ξέρω πὼς δὲν μπορεῖ νὰ κριθῆ ἓνα βιβλίον μὲ λίγα στοιχεῖα, καὶ πὼς οὔτε σύγκριση ἐπιτρέπεται νὰ στηριχθῇ σ' αὐτά. Οὔτε θέλω νὰ προδικάσω ἐδῶ ἐργασία ποὺ θὰ μᾶς δεῖξη τὶς ἐνδεχόμενες διαφορὰς μεταξὺ τῶν καθαρανουσιάνικων παλιῶν πρότυπων καὶ τῆς τελευταίας τους ἀπόδοσης στὴ δημοτικὴ· τὶς διαφορὰς ἄλλωστε αὐτὲς δὲν τὶς νομίζω ριζικῆς, τουλάχιστο γιὰ τὰ δυὸ ἀναγνωστικά τῆς Β', ποὺ ἐγκρίθησαν τὸν Αὐγούστου τοῦ 1917, ἀφοῦ γράφηκαν, δηλαδὴ μεταφράστηκαν ἀπὸ τὰ καθαρανουσιάνικα πρότυπά τους σὲ ἐλάχιστες μέσσα ἐβδομάδες, μόλις βεβαιώθηκαν οἱ συγγραφεὶς τους πὼς θὰ γίνονταν νόμος τὸ Διάταγμα Θεσσαλονίκης περὶ διδακτικῶν. Παραθέτω ἐδῶ γιὰ τὸ «Τρεῖς φίλοι» καὶ γιὰ τὴν Ὀδύσεια ἀπὸ μιὰ συγκριτικὴ εἰκόνα, καθὼς τὴν παίρνομε ἀπὸ πρόχειρο ξεφύλλισμα. Τοῦ ἀναγνωστικοῦ Κουρτίδη θὰ κάμω διεξοδικώτερη ἀνάλυση.

Α. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς «Ὀδύσειας»

Εἰσαγωγή. 1. Ὁ Μενέλαος καὶ ἡ ὄραία Ἑλένη. Τὸν παλιὸ καιρὸ ἡ Ἑλλάδα δὲν ἦταν ὅπως σήμερα ἓνα βασίλειον. Κάθε μεγάλη πολιτεία καὶ κάθε μεγάλο νησί ἦταν καὶ βασίλειον, καὶ εἶχε δικὸν τοῦ βασιλέως. Καὶ ἡ Σπάρτη ἦταν τότε βασίλειον, καὶ βασίλειον τῆς εἶχε τὸ Μενέλαο. Ὁ Μενέλαος εἶχε γυναῖκα τὴν πεντάμορφη Ἑλένη. Ἄλλη γυναῖκα δημοφῆς σὺν αὐτῇ δὲν εἶχε ἡ Ἑλλάδα. Ὁ Μενέλαος τὴν ἀγαποῦσε πάρα πολὺ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἦταν καλὴ καὶ φρονίμη. Ζοῦσαν εὐτυχημένοι. Τίποτα δὲν τοὺς ἔλειπε. Ἐἶχαν ὅλα τ' ἀγαθὰ. Ἐξαφνα φτάνει στὴ Σπάρτη ἀπὸ μακρινὸ μέρος ἓνα βασιλόπουλον, ὁ Πάρις (ἐκδ. 1918).

Μέρος πρῶτον. Εἰσαγωγή. 1. Ὁ Πάρις ἐν Ἑλλάδι. — Εἰς τὴν βορειοδυτικὴν ἄκρην τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὑπάρχει πεδιάς διαρροεμένη ὑπὸ πολλῶν μικρῶν ποταμῶν. Περιβάλλεται δ' αὕτη πανταχόθεν ὑπὸ ὑψηλῶν καὶ μόνον πρὸς βορρᾶν ἐξαπλοῦται πρὸς τὴν θάλασσαν. Ἐπὶ τῆς πεδιάδος ταύτης ἐκεῖτο κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους μεταξὺ τῶν ποταμῶν Σιμόντος καὶ Σκαμάνδρου, πόλις ὄχυρα καὶ πλουσία, ἣτις ἐκαλεῖτο Τροία. Ἐκεῖ ἐβασίλευε κατὰ τὸ 1200 πρὸ Χρῆστος ὁ Πριάμος, ἡγεμὸν ἰσχυρότατος, ἔχων μέγαν πλοῦτον καὶ πολλοὺς υἱοὺς καὶ θυγατέρας. Ἐκ πάντων δὲ τῶν υἱῶν αὐτοῦ ὁ ἀραιότατος ἦτο ὁ Πάρις ὁ καὶ ἄλλως Ἀλέξανδρος καλούμενος. Ὁ Πάρις ἦτο ἄστατος καὶ φιλοτάραχος. Δὲν ἐνχαριστεῖτο νὰ διαμένῃ πλησίον τῶν γονέων του... Ὁ Πάρις ἐξοπλίσσας ταχὺ πλοῖον, ἐπέβη μετὰ τινῶν φίλων-του ἐπ' αὐτοῦ καὶ διηυθύνθη πρὸς τὴν ἀραιότερον τοῦ Αἰγαίου Πελάγους κειμένην χώραν, ἣτις σήμερον καλεῖται Ἑλλάς. — 2. Φιλόξενοι δεξίσεις τοῦ Πριάμου ἐν Σπάρτῃ. Ἄνεμος καὶ θάλασσα ὑπέβησαν εὐνοϊκῶς εἰς τὸν περικαλλῆ υἱὸν τοῦ Πριάμου. Ὁ Πάρις μετ' ὀλίγας ἡμέρας προσωρμίσθη εἰς τὴν Λακωνικὴν παραλίαν..... (ἐκδ. 1905).

Β. Ἐπιπεφαιλίδες ἀπὸ κεφάλαια τοῦ ἀναγνωστικοῦ Καλλιάρᾳ «Οἱ τρεῖς φίλοι».

I. Ἐκδοσὴ δημοτικῆς (1917).

- 3. Μαθαίνω γράμματα
- 5. Πῶς ἀγαπῶσα τὰ ταῖδια
- 14. Μόνος!
- 18. Ἡ ἀποφασί μου
- 25. Γνωρίζομε στίτι
- 29. Ἡ ἀρρώστια μου
- 30. Ὁ παπγάλος μὸς
- 31. Πῶς φτιάξομε τὸ πρῶτό τσουκάκι
- 32. Ἡ γυναῖκα τοῦ ψαρά (παρρηθ)
- 34. Τὶ συλλογίζομεν τὴν ὄρα του ψαρεῖα
- 35. Ἐρχομε καὶ ψάρεα
- 38. Ὁ Νίκος ἀπελευθερῖται
- 40. Πῶς ἀναφαν τὴν κρώτη φωτιά
- 45. Ποῖος μὸς παρηγορεῖ
- 46. Ἡ κακὴ μητέρα (παρρηθ) τοῦ Ἀντρέου
- 47. Τὶ ἐπάθε ἡ Ἑλένη ἀπὸ τὴ μητεριά της
- 54. Ἡ σωτηρία
- 55. Ἡ ἀνοῖξη ἐρχεται!
- 56. Τραγουδοῦμε τὴν ἀνοῖξη
- 64. Καινούριοι ἀγνωστοί

II. Ἐκδοσὴ καθαρανούσιας (ἀφ' ἐκτὸς ἀνακατομένης) (1914).

- Ποῖαν χαρὰν ἴσθαινοτο ὁ πατέρας μου, ὅταν ἤρχιζα νὰ μαθαίνω γράμματα.
- Ποῖος πόθος δὲν μὲ ἀφίγη νὰ ἴδωκα.
- Πῶς εὐθέηκα ἐντέλως μόνος!
- Τὶ ἐσυλλογίσθηκα καὶ ποῖαν ἀπόφασιν ἔλαβα ὅταν ἐξήστησα.
- Τὶ ἠσπῶνθημεν καὶ τί ἐγχεδιάσαμεν μετὰ τὸ πρῶτον τυχηρὸν κινήσιον;
- Ποῖα ταράχη μὲ ἔκαμε νὰ πέσο ἀρρωστος.
- Κατὰ ποῖον παρᾶξενον τρώτον ἀπελευθερῖσαμεν ἓνα παπγάλον.
- Πῶς ἐτιμωρήθη διὰ μίαν ἀρρωστίαν τῶν παιδικῶν μου χρόνων.
- Τὶ ἐπάθε ἡ σωτηρία ἡ ἀνοῖξη ἡ φῶς;
- Τὶ ἐσυλλογίσθηκα διὰ τὴν τύχην μου, ὅταν ἐβάρηνα καὶ πῶς παρηγορήθηκα.
- Τὶ κατᾶρθωσα εἰς τὸ ψαρεῖα καὶ πῶς μὲ ἐπέβησαν ὁ Νίκος ὅταν ἐπέστρεψα εἰς τὴν κατοικίαν μας.
- Πῶς ἔξαφνα ἀπελευθερῖται ὁ Νίκος καὶ πῶς κατᾶρθωσα νὰ τὸν παρηγορήσο.
- Πῶς ἤναφαν τὴν κρώτην φωτιάν οἱ ἀνθρώποι, καὶ πόσον οὐφελήθησαν ἀπὸ τὸ κατᾶρθωμά τοῦτο.
- Ποῦ μόνον ἐβάρησαμεν παρηγορίαν διὰ τὴν δυστερίαν μας.
- Πῶς ἐπέβη πρὸς ἔσθεκα ἡ γυναικά βοσιλόπουλα ἡ μητεριά του.
- Τὶ ἐπάθε καὶ ἡ βασιλοπούλα Ἑλένη ἀπὸ τὴν ἑλιότυπον μητεριά της.
- Πῶς ἐπιτέλους σώζεται ἡ Ἑλένη μὲ τοὺς ἀδελφούς της.
- Πῶς ἐνοιήσαμεν οὐτὶ ἐτελεύτησεν ὁ χειμὼν.
- Πῶς ἀπεχαιροῦσαμεν τὸν γειμῶνα καὶ ἐδεχόμεθα τὴν ἀνοῖξη.
- Πῶς ἀνεκάλυψα, δεῖ ἐκτός ἡμῶν καὶ τοῦ ἀγνώστου φίλου μὸς, ὑπέβησαν καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὴν νῆσον μας.
- Ποῖον θέαμα μᾶς ἐπρόβλεψεν.
- Ποῖον τῶρον τῆς μὸς ἀνήγγειλεν ἡ Ἀνθούλα καὶ πῶς τὴν παρηγορήσαμεν.
- Πῶς ἐπέβημεν εἰς σπηλὴν τοὺς ἀγίους.
- Τὶ ὑπέβησαν ἔως ὅπου ἐπανιδώσαμεν τοὺς δυὸ αἰχμαλώτους.
- Τὶ ἐσυλλογίσθηκα καὶ τί ἐλέγχομεν, ὅταν ἤρχισαμεν νὰ πιστεύομεν εἰς τὴν σωτηρίαν μας.
- Πῶς ὑποδεχόμεθα τὸ πλοῖον, ποῦ ἐπεφαιμένομεν τόσον καιρὸν.

Βέβαια ὅσα στοιχεία πήρα ἀπὸ τὰ δύο κείμενα γιὰ τὴ σύγκριση δὲ φτάνουν, κι εἶναι καὶ τὰ δύο τους τὰ πιὸ χτυπητά: ἀπὸ τὸ «Οἱ τρεῖς φίλοι» ἐπικεφαλίδες, ἀπὸ τὴν «Ὀδύσσεια» ἡ εἰσαγωγή τῆς ἱστορίας. Μὰ καὶ μόνον αὐτά—καὶ αὐτὴ μονάχα ἡ ἀλλαγὴ ἂν ἔγινε, σὲ ὅποιον κιὰν τὴ χροστοῦμε—ἀφήνει νὰ φαίνεται κάτι πιὸ βαθύ, τὴν προσπάθεια πρὸς τὴ ζωὴ, πρὸς κάτι καλύτερο. Γιατὶ μόνο τυφλὴ νοσταλγία παλιῶν ξεραμένων παιδ παιδαγωγικῶν καλονυτιῶν μπορεῖ νὰ θαυμάζη ἐξαγγελικὲς ἐπικεφαλίδες καθὼς «Ποῖος πόθος δὲν με ἀφηνε νὰ ἡσυχάσω» ἢ «Τὶ ἐσυλλογιζόμεθα καὶ τί ἐλέγαμεν, ὅταν ἤρχισαμεν νὰ πιστεύωμεν εἰς τὴν σωτηρίαν μας». Ὅσο γιὰ τὴ σκοπιμότητα τοῦ νεωτερισμοῦ ποὺ παρουσιάζει στὴν ἀρχὴ τῆς ἡ τελευταία Ὀδύσσεια τοῦ 1918, εἶναι καὶ αὐτὴ ἀναμφισβήτητη: Ἡ εἰσαγωγή γιὰ τὸν Τρωικὸ πόλεμο καὶ τὴν ἀρχὴ του, ποὺ στὶς παλιότερες ἐκδόσεις ἀποτελοῦσε μέρος ὄργανικὸ τοῦ ἀναγνωστικοῦ, προωρισμένη νὰ διαβασθῆ ἀπὸ τὰ παιδιά, (πβ. «Μέρος πρῶτον. Εἰσαγωγή» ἐκδ. 1905), στὰ 1918 βγαίνει ἔξω ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ ἀναγνωστικοῦ. Ἡ «Ὀδύσσεια. Μέρος Α» ἀρχίζει ἐδῶ μετὰ τὸ «1. Τὶ ἀποφασίζουν οἱ θεοὶ γιὰ τὸν Ὀδυσσεύα», καὶ ἡ εἰσαγωγή, τυπωμένη μετὰ στοιχεῖα διαφορετικὰ ἀπ' ὄλο τὸ ἄλλο κείμενο, διατηρήθηκε μόνον γιὰ νὰ βοηθήσῃ τὸ δάσκαλο στὰ εἰσαγωγικὰ λόγια ποὺ θὰ κάμῃ. Ἰδιαιτέρη σημειωσοῦλα στὴν ἀρχὴ καθορίζει τὸν περιορισμὸ τῆς σκοπῆς: «Ἡ εἰσαγωγή αὐτὴ εἶναι προωρισμένη γιὰ τὸ δάσκαλο. Ἄν ἡ Ὀδύσσεια εἶναι τὸ ὄρατο καὶ μαγικὸ παλάτι, ἡ εἰσαγωγή εἶναι τὸ ἀπλὸ μονοπάτι ποὺ φέρνει στὸ παλάτι αὐτό. Δείχνει τὸ δρόμο στὸ δάσκαλο. Ἀργότερα μποροῦν νὰ τὴ διαβάσουν καὶ τὰ παιδιά». Μὰ κι ἔτσι ἀκόμη ἡ εἰσαγωγή τοῦ 1918 εἶναι ἀπαλλαγμένη ἀπὸ ὅλες τὶς ἀσκοπες καὶ ἀκίρειες γιὰ μαθητὴ Γ' ἀκόμα τάξης λεπτομέρειες γιὰ Σιμόντες καὶ Σκαμάνδρους καὶ χρονολογίες. Ἄς σημειωθῆ ἀκόμη πὼς ἡ ἐκδοσις τῆς δημοτικῆς ἐκτὸς ἀπὸ τὴ ζωντανώτερη γλῶσσα, παρουσιάζει καὶ τὸ μῦθο σὲ καλύτερη διάταξη καὶ ἀποφεύγει διάφορες σχολαστικὲς καὶ περιττὲς μικρολεπτομέρειες, ποὺ παρουσιάζονταν στὶς προγενέστερες ἐκδόσεις.

Μένει νὰ κριθῆ σχετικὰ μετὰ τὶς παλιότερες ἢ ἐκδοσις στὴ δημοτικὴ τοῦ ἀναγνωστικοῦ Β' Κουρτίδη. Ἐχῶ ἐμπρὸς μου, γιὰ αὐτὲς μονάχα κατ' ὀρθωσα νὰ βρῶ, δύο ἐκδόσεις μετὰ τὴν ἔγκρισή τοῦ 1906-1911, τὴ μία (α) ἀχρονολόγητη («ἐκδοσις ἐνάτη, βελτίων», ἐκδότης Σιδέρης), τὴν ἄλλη (β) ἀπὸ τὰ 1915 (ἐκδ. 12., Σιδέρης), ὕστερα (γ) τὸ πρῶτο ἀναγνωστικὸ τῆς Β' τοῦ κράτους ἀπὸ τὸ 1910 (ἔγκρισμένο γιὰ τὸ 1910-1914), ἀπαρτισμένο στὸ μεγαλύτερο μέρος

τοῦ ἀπὸ ὕλικὸ τοῦ ἀναγνωστικοῦ Κουρτίδη, βραβευμένου στὸ διαγωνισμὸ τοῦ 1909 μετὰ τὸ πρῶτο βραβεῖο), καὶ (Δ) τὴν ἐκδοσις τοῦ 1917 στὴ δημοτικὴ. Τὶ διαφορὲς παρουσιάζουν οἱ ἐκδόσεις αὐτὲς μετὰξὺ τους;

Α. Διαφορὲς ἀπὸ τὴν ἐκδοσις (α) στὴ (β). Εἶναι σημαντικὲς καὶ μόνον ὅσες φανερόνται ἀμέσως. Πολλὰ κομμάτια τῆς (α) λείπουν στὴ (β), ἢ προσθέτονται σ' αὐτὴν καινούρια. Μερικὰ κείμενα, πεζὰ καὶ ποιήματα μετὰ θερησκευτικὸ περιεχόμενον στὴν ἀρχὴ ἀρχὴ τῆς (α), στὴ (β) ἔχουν μεταφερθῆ ἐντελῶς στὸ τέλος, γιὰ νὰ δώσουν τὴ θέσιν τῆς ἀρχῆς τοῦ βιβλίου σὲ γνωριμώτερα καὶ προσιτώτερα στὸ μαθητὴ θέματα ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ σπιτιοῦ του. Βαθύτερες ἀλλαγὲς δὲ δείχνονται σὲ πρόχειρο ξεφύλλισμα ἐκτὸς ἀπ' ὅσες γεννήθησαν μετὰ τὴν ἀντικατάστασιν τῶν παραπάνω κομματιῶν. Ὅσο γιὰ τὴ γλῶσσα, ἡ (β) ἔχει ἀρχαιώτερη καθαρεύουσα, θυσιαζοντας καὶ κάμπουσους ἰδιωτισμοὺς τῆς δημοτικῆς ποὺ ζωντανεύαν καὶ στόλιζαν τὴν ἔκφραση τῆς (α). Κάπου κάπου μόνον σὰ νὰ διορθῶνται στὸ καλύτερο κάποια φραστικὴ ἀδεξιότης ἢ ἀκυρολεξία τῆς (α). Παραδείγματα φαίνονται παρακάτω (I) στὰ δειγμάτων τοῦ κειμένου τῆς (β), μετὰ τὶς ὑποσημειώσεις (βλ. σ. 235).

Β. Διαφορὲς ἀπὸ τὴν ἐκδοσις (β) στὴ (γ). Τὸ ἀναγνωστικὸ τοῦ 1910 (γ), συναπαρτίστηκε ἀπὸ τὴν κριτικὴ ἐπιτροπεία ἀπὸ τὰ τρία βιβλία ποὺ βράβεψε. Τὰ γνωστὰ μας κείμενα ἀπὸ τὴν ἐκδοσις (β), διατηρήθηκαν, ὅσα κοίταξα τουλάχιστον, ἀμετάβλητα, ἐκτὸς ἀπὸ μικροαλλαγὲς στὴ γλῶσσα, ποὺ γίνεται ἀκόμη ἀρχαιώτερη. Ὁ συγγραφέας ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι, καθὼς φαίνεται, τρομοκρατημένος ἀπὸ τὶς ἀτικτικὲς ἀξιώσεις τῶν κριτῶν τοῦ βιβλίου του—ἐκτὸς ἂν ἀποδώσωμε τὸ γλωσσικὸ ἀρχαϊσμὸ τῆς (γ) στὴν ἴδια τὴν κριτικὴ ἐπιτροπὴ. Δείγματα παραθέτω παρακάτω (II) στὶς ὑποσημειώσεις στὸ κείμενο (β). Ἀπὸ τὰ ἐννέα θερησκευτικὰ κείμενα στὸ τέλος τῆς (β), κριθῆκαν τώρα τὰ ἑπτὰ τους ἀκατάλληλα—στὸ ἓνα τους ἓνα «πολὺ εὐφρὲς καὶ γνωστικὸν παιδίον», ποὺ «εἰς ὃ τι καὶ ἂν ἠρωτάτο ἔδιδεν εὐκόλως ὀρθὰς ἀποκρίσεις» (σ. 123), δίνει στὸ βασιλέα τοῦ τόπου πληροφορίας γιὰ τὴν παντογνωσία τοῦ Θεοῦ—καὶ ἀντικαταστάθησαν ἀπὸ ἓνα μοναδικὸ ποίημα.

Γ. Διαφορὲς ἀπὸ τὴν ἐκδοσις (β) στὴ (Δ). Ἡ ἐκδοσις τῆς δημοτικῆς, συγκρινόμενη μετὰ τὴ (β) τῆς καθαρεύουσας, ποὺ εἶναι τὸ πρότυπό της, παρουσιάζει τὶς ἀκόλουθες ἀλλαγὲς:

1) Μερικὰ διηγήματα φυσιογνωστικὰ εἶναι τώρα κατὰ τὰ γ-

μένα ἀλλοῦ. Οἱ §§ 37—40 (γ) γιὰ τὴν ἀνοιξη καὶ οἱ §§ 59, 60 γιὰ τὸ καλοκαίρι, μεταφέρθηκαν στὴ (Δ) ἀπὸ 13 καὶ ἀπὸ 7 θέσεις παρακάτω, πρὸς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου, ὥστε νὰ συγχρονιστοῦν περισσότερο πρὸς τὴν ἐποχὴ τῆς διδασκαλίας τους.

2) Προστέθηκε καὶ ἓνα νέο διήγημα, ζωντανὸ καὶ ἀπὸ τὰ καλὰ τοῦ βιβλίου (§ 24. «Πῶς ἡ Φανὴ καὶ ὁ Βάσος δείχνουν τὴν ἀγάπη τους σὲ μιὰ καρδερίνα»). Σ' αὐτὸ δίνεται ἡ ἀγάπη γιὰ τὰ ζῶα χωρὶς ἄμεση διδασκαλία, καὶ μονάχα τὸ «ὠραῖο χρωματιστὸ κλουβάκι» μᾶς τὰ χαλνᾷ — τὸ «κλωθιὸν» τῆς (γ), ποὺ καὶ αὐτὴ ἔχει τὴν ἱστορία — ποὺ τὸ ἔφερε στὰ δύο παιδιὰ ἢ μητέρα, ἃς εἶναι κιὰν εἶχε «ἀνοιχτὴ τὴν πορτίτσα του». Γιατὶ ἡ σκλαβιά εἶναι πάντα σκλαβιά.

3) Λεῖπ ο υ ν πολλά ἀπὸ τὰ κομμάτια τῆς (β). Εἶναι οἱ §§ 12, 15, 26, 27, 45, 48, 71, 80, 87, 88, 89. Σὲ λίγα δὲν καλοβλέπει κανεὶς γιὰ ποῖο λόγο ἔγινε αὐτὸ — καθὼς λ. χ. στὴν ἱστορία τοῦ φαντασιολόγου γιὰ τὸ θεόρατο λάχανο, τὸ μεγάλο σὰ σπιτί, καὶ τὸ τεράστιο καζάνι ποὺ θὰ τὸ ἔβραζαν μέσα, ποὺ τοῦ ἀντιπᾶσαι ὁ ἔξυπνος φίλος του (§ 45). Στὰ περισσότερα ὁμοίως εἶναι φανερὸ πὺς τὸ βιβλίον ἔγινε μὲ τις ἀπαλείψεις αὐτὲς πολὺ καλύτερο. Κακότεχνα, μὲ ἐνοχλητικὴ καθηκοντολογία, ψευτορομαντικά, ἀπίθανα, ἀνούσια, ἀνώτερα ἀπὸ τὴν ἀντιληπτικότητα παιδιῶν ἑπτὰ χρονῶν, δὲν ἦταν βέβαια τὰ μόνα ποὺ χαλνοῦσαν κατὰ τὴ γνώμη μου τὸ βιβλίον, μὲ τὴ συγχὴν τοῦ ἠθικολογία καὶ ἀμοιβολογία, μὰ ἡ ἀπουσία τους εἶναι πάντοτε κέρδος σημαντικόν.²⁰ Καὶ ἐδῶ τὸ κεφάλαιο θεοσέβεια κάπως περιορισμένο, ἂν καὶ ὄχι τόσο ὅσο στὴ (γ).

Δ. Ἐξέτασα ὡς ἐδῶ διαφορὰς ποὺ τις χρωστοῦμε πάντοτε στὴν ἐξωτερικὴ διαρρυθμίσθησιν τοῦ ἀναγνωστικοῦ. Μὰ ἔχομε ἀλλαγὰς καὶ στὰ κείμενα ποὺ διατηρήθησαν μὲ τὴν ἴδια ἐπικεφαλίδα. Θὰ φανῆ αὐτὸ μὲ λίγα συγκριτικὰ παραδείγματα. Τὰ πῆρα ὅλα τους ἀπὸ τὰ κείμενα ποὺ ἡ κ. Δέλτα στὴν αὐστηρὴ μὰ δίκαιη συνήθως κριτικὴ τῆς γιὰ τὰ νέα ἀναγνωστικὰ τῆς δημοτικῆς, ἔκρινε ἀπὸ τὰ «πολὺ καλὰ, τόσο μάλιστα καλὰ ποὺ ἀπορεῖ ὁ ἀναγνώστης πῶς

²⁰ Πβ. ἰδίως τὸν § 12 (β) «Ποίαν συμβουλήν ἔδωκεν ἡ κεφαλὴ εἰς τὰς δύο χεῖρας» (καβγὰς, γρονθοκόπημα καὶ μάτωμα τῶν δύο χερῶν, ὥσπου μεσολαβεῖ τὸ κεφάλι, καὶ «αἱ δύο χεῖρες ἐνόησαν ὅτι ἡ κεφαλὴ ὠμίλησεν ὀρθῶς» ἀλληγορικόν, ἀπίθανο, πλαστὸν καὶ διδαχτικόν), § 25 «Πῶς φέρεται μία μέλισσα πρὸς ἓνα ἀσπλαχθὸν ἀλλὰ πεινασμένον μύρμηκα», § 27 «Τὸ φεγγάρι»: «Σὰ βλέπω τὴ μορφὴ σου, φεγγάρι μου λαμπρό... τὴν ντροπαλὴν σου νάχω ἤθελα ὁμορφιά» κτλ. κτλ.

πλάγι σ' αὐτὰ εἶναι καὶ τόσα μέτρια καὶ ἄλλα κακὰ» (Δελτίο τ. 7, σ. 72). Ἀναφέρει ἐκεῖ δέκα κεφάλαια, ποὺ ἂν ἦταν τὸ βιβλίον ὁλόκληρο γραμμικὸν ὡς αὐτὰ «θὰ ἦταν καλὸ καὶ θὰ γίνονταν τὸ ἀγαπημένο βιβλίον τῶν μικρῶν μας». Αὐτὰ βρίσκονται ὅλα τους στὴν ἔκδοσιν (β), στὴν (α) ὁμοίως—χαρακτηριστικὸν καὶ αὐτὸ γιὰ τὴν πρόδοσιν ποὺ ἔγινε στὸ μεταξύ—μόνο 5, καὶ στὴ (γ) μόνο 4. Παραθέτω ἐδῶ ἀπὸ τὴν ἔκδοσιν (β) καὶ (Δ) ἀπὸ τρία ἀντίστοιχα κείμενα, συνωδόμενα καὶ ἀπὸ τὴν παραλλαγὰς τῶν ἄλλων δυὸ ἐκδόσεων, γιὰ νὰ φανῆ καλύτερα ἢ διαφορὰ τους.

I Ἐκδοσὴ δημοτικῆς (1917)²⁰

54. Γιατὶ δὲ διάβαζε μὲ τὰ ματογυῶλια ὁ Θάνος (σ. 76).

Ἐπὶ Παπαθωσίλης, ὅταν ἤθελε νὰ διαβάσῃ, φοροῦσε τὰ ματογυῶλια του καὶ ἔλεγε: «Ἐ ἄς εἶναι καλὰ τὰ ματογυῶλια μου! Χωρὶς αὐτὰ δὲ θὰ μπορούσα τώρα νὰ διαβάσω!»

Αὐτὰ τὰ λόγια τ' ἄκουσε μιὰ μέρα ὁ Θάνος, ὁ γείτονας του, καὶ χάριξε πολὺ. Ἦταν εἴκοσι χρονῶν, καὶ δὲν ἤξερε νὰ διαβάσῃ ὁ κακομοῖρος! Ὅταν ἦταν παιδί, δὲν ἀγαποῦσε τὸ σχολεῖον.

Ἐπὶ Θάνος εἶπε μὲ τὸ νοῦν του: «Νά, βρήκα τρόπο νὰ διαβάσω καὶ ἐγώ». Καὶ ἀμέσως πῆγε σὲ ἓνα ἐμπορικὸν ν' ἀγοράσῃ ματογυῶλια. Ὁ ἐμπορὸς ἔδωσε στὸν Θάνον κάμποσα ζευγάρια καὶ τοῦ εἶπε: «Διάλεξε ποῖα ταιριάζουν στὰ μάτια σου».

Ἐπὶ Θάνος πῆρε ἓνα ζευγάρι ματογυῶλια, σκούπισε μὲ τὸ μαντίλι τὰ γυῶλια καὶ εἶπε στὸν ἐμπορὸν: «ἔχεις κανένα βιβλίον»; Ὁ ἐμπορὸς τοῦ ἔδωσε ἓνα βιβλίον. Ὁ Θάνος φέρεσε τὰ ματογυῶλια, ἀνοίξε τὸ βιβλίον καὶ δοκίμασε νὰ διαβάσῃ. Κοίταζε, κοίταζε, ἔδλεπε

Ἐκδοσὴ καθαρεύουσας (1915)

54. Διατὶ δὲν ἔβλεπε μὲ τὰ ὀφθαλμοῦλά του ὁ Θάνος (σ. 76).

Ἐπὶ Ἰωάννης Βασίλειος, ὅτε ἤθελε νὰ ἀναγνώσῃ ἔφερε τὰ ὀφθαλμοῦλά του καὶ ἔλεγε: «Πόσον μὲ βοηθοῦν τὰ ὀφθαλμοῦλά μου! Χωρὶς αὐτὰ θὰ μοῦ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀναγνώσκω τώρα!»

Τοῦς λόγους τοὺτους ἤκουσαν ἡμέραν τινὰ ὁ Θάνος, ὁ γείτονας του, καὶ ἔχαρη πολὺ. Ἦτο εἴκοσι χρονῶν, καὶ δὲν ἔγινε ἀνάγνωσιν ὁ δυστυχὴς!

Ὅτε ἦτο μικρὸς, ἦτο ὀκνηρὸς καὶ δὲν ἠγάπα τὸ σχολεῖον. Ὁ Θάνος ἐπέφθη. «Ἄ! ἐτόρημα τὴν ἐπιβολὴν νὰ ἀναγνώσκω!» καὶ ἐγώ!... Καὶ ἀμέσως μετέβη εἰς ἓνα ἐμπορικὸν νὰ ἀγοράσῃ ὀφθαλμοῦλά του. Ὁ ἐμπορὸς ἔδωκεν εἰς τὸν Θάνον ἀρκετὰ ζευγάρια καὶ τῷ εἶπεν: «Ἰδὲ ποῖα ἀρμόζουν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς σου».

Ἐπὶ Θάνος ἔλαβεν ἓνα ζευγάρια, ἐκαθάρισε μὲ τὸ μανδύλιόν του τὰ ὀφθαλμοῦλά του καὶ εἶπεν εἰς τὸν ἐμπορὸν: «ἔχεις κανέν βιβλίον νὰ μοὶ δώσῃς»; Ὁ ἐμπορὸς τῷ ἔδωκεν ἓν βιβλίον, ὁ Θάνος τὸ ἤνοιξεν, ἔφερεσε τὰ ὀφθαλμοῦλά του καὶ προσεπάθησε νὰ ἀναγνώσῃ. Ἐβλεπεν,

²⁰ Στὸν πίνακα I οἱ ὑπογραμμισμέναι λέξεις δείχνουν τὴν ἀντίστοιχον ἐκφράσεις στὴν δύο ἐκδόσεις τοῦ 1915 καὶ τοῦ 1917. Οἱ ἀριθμοὶ στὴν β' στήλῃ παραπέμπουν εἰς τὸ κείμενον (α) τοῦ 1905, μὲ τὴν ἀπλοῦστερη γλῶσσα, ὅταν παρουσιαζόνται διαφορὰς ἀπὸ τὸ (β) τοῦ 1915. Ὅλα τ' ἄλλα τους εἶναι ἀκριβῶς τὰ ἴδια.

¹ § 65. Τὰ ὀφθαλμοῦλά του καὶ ὁ Θάνος, σ. 76 — Ὁ Γεροντίκος — ὅταν ἤθελε νὰ ἀναγνώσῃ — Ἐπὶ Τί καλὸν πρᾶγμα εἶναι — δὲν θὰ ἦτο δυνατόν — αὐτοὺς τοὺς λόγους ἤκουσε μιαν ἡμέραν — διότι ἦτο εἴκοσι χρονῶν ὁ δυστυχὴς καὶ δὲν ἤξευρεν ὅτε τὸ ἄλφα — ὅτε ἦτο μικρὸς, δὲν ἐπῆγεν εἰς τὸ σχολεῖον — εἶπε μὲ τὸν νοῦν του — διαβάσω — ἐπῆγεν — πέντε ἔξι — ταιριάζουν εἰς τὰ ὀφθαλμοῦλά σου — μοῦ — ἐν — ἤθελον — μὲ τὸν νοῦν του — μερικὰ μαῦρα πράγματα — λέγουν — ἀλλὰ μὲ κανέν — αἱ καυμέναι — εἶπε ἤθελα νὰ ἀγοράσω.

μαθρα σημάδια άπάνω σέ άσπρο χαρτί, τίποτα δέν καταλάβαινε. «Δέ θα είναι καλά τά ματογυάλια» ειπε με τό νού του. Πήρε άλλο ζευγάρι. Και πάλι είδε τά μαθρα μικρά σημάδια, χωρίς νά νιώθη τί λένε.

Δοκίμασε όλα τά ματογυάλια πού είχε ό έμπορος, αλλά δέν μπόρεσε νά διαβάση. Στο τέλος ό έμπορος βαρέθηκε και του λέει: «Δέ μου λές παταιώτη, ξερείς γράμματα;» «Αμ άν ήξερα γράμματα τί τά ήθελα τά ματογυάλια;» ειπε ό Θάνας. Τότε του λέει ό έμπορος: «Τά ματογυάλια πού σου χρειάζονται έσένα, μόνο στο σχολείο τά πουλούν. Έχει έπρεπε νά πάς, όταν ήταν καιρός». Άνθρωπος άγράφματος ζύλο άπελέκητο.

II Η κότα

Η κότα. Ποιό παιδί δέ με ξέρει; Όλοι με γνωρίζουν από τά κόκκινα λειψιά πού έχω στο κεφάλι μου και έμπρός στο λαιμό μου. Τό κορμί μου τό σκεπάζουν πουπούλα και φτερά. Η ούρά μου δέν είναι μεγάλη. Οι φτεροϋγες μου είναι μικρές, και γι' αυτό δέν μπορώ νά πετάξω ψηλά, ούτε πολλή ώρα. Περατώ όμως μ' ευκολία, και τρέχω μάλιστα γρήγορα όταν είναι ανάγκη. Έχω δύο δυνατό πόδια. Στο καθένα έχω τρία δάχτυλα έμπρός και ένα πίσω. Συνώ πριν βγη ό ήλιος, και κοιμόμαι νωρίς, άμα βσιλέψη ό ήλιος.—Λίγο λίγο μέσα σέ κάθε άβγό γίνεται ένα πουλάκι, και τρέφεται με τό άσπράδι πού έχει μέσα τό άβγό. Όταν τελειώση τό άσπράδι, τό πουλάκι σπάξει με τή μήτη του τό άβγό-φλουδο και βγαίνει στον κόσμο... (σ. 6).

* Οι άριθμοί στην παρένθεση παραπέμπουν στο κείμενο του 1910 (γ) με την άρχαιότερη γλώσσα. (Τό κείμενο του 1905 δέν έχει την «κότα» σ' αυτή τή διατύπωση).—¹καλύπτεται από λεπτά πτίλα και από πτερά—² εύκόλως—³ έχω—⁴ έκαστον δέ—⁵ ήμπορώ δέ δι' αυτών—⁶ πρός ευρεσην τής τροφής μου—⁷ εντός έκάστου φου—⁸ πουλάκι, τρέφεται..., όταν δέ...

έβλεπε, αλλά τίποτε δέν ένόει. «Δέν θα είναι καλά τά ομματουάλια έσκέφθη¹⁷». Έλαβεν άλλο ζευγος και τό έφόρεσεν. Άλλά και πάλιν έβλεπε μαθρα τινά σημεία¹⁸, χωρίς νά έννοη τί σημαίνουσι¹⁹.

Έδοκίμασεν όλα τά ομματουάλια, τά όποια είχαν ό έμπορος, αλλά δέν ήδυνήθη νά άναγνώση. Έπι τέλους ό έμπορος έβαρύνθη πλέον και τώ λέγει: «Είξούρεις γράμματα;» Αί²¹, άν είξερα γράμματα τί τά ήθελα²² τά ομματουάλια;» ειπεν ό Θάνας. Τότε λέγει ό έμπορος: «Τά ομματουάλια, τά όποια θέλεις σύ, μόνον εις τό σχολείον τά πουλούν· εκεί έπρεπε νά υπάγης, όταν ήτο καιρός». Άνθρωπος άγράφματος ζύλον άπελέκητο.

Η όρνις *

4. Η όρνις. Ποίον παιδίον δέν με γνωρίζει; Είμαι ή όρνις. Είς τήν κεφαλήν μου έχω έν κόκκινον οδοντωτόν κρέας, τό όποϊον λέγεται λ ό φ ο ς και κάτω από τόν λαιμόν μου δύο στρογγύλα κόκκινα κρέατα, τά κ ά λ λ α ι α. Οι όφθαλμοί μου είναι μικροί και στρογγύλοι. Τό ράμφος μου μικρόν, δυνατόν και κυρτόν εις τό άκρον, με κοπιερά χειλή. Τά όπτά μου είναι δύο μικράί όπαι, αι όποια μόλις φαίνονται. Τό σώμά μου τό καλύπτουν λεπτά πτίλα και πτερά¹. Η ούρά μου δέν είναι μεγάλη και αι πτέρυγες μου είναι μικράί, και διά τούτο δέν ήμπορώ νά πεταξώ ύψηλά, ούτε πολλήν ώρα.

Βαδίζω όμως με ευκολίαν² και τρέχω μάλιστα ταχέως, όταν είναι ανάγκη. Έχω δύο³ δυνατός πόδας εις έκαστον⁴ έξ αυτών έχω τρεις δακτύλους έμπρός και ένα όπίσω. Ονυχας έχω χονδρόν και δυνατόν: με αυτούς ήμπορώ⁵ νά σκαλίζω διά νά ειρρίσκω τήν τροφήν μου⁶. Έξυπνώ πριν άνατείλη ό ήλιος, και κοιμώμαι εύθως άμα δύση.—Βαθυδών μέσα εις έκαστον φόν⁷ σχηματίζεται έν πουλάκι, και τρέφεται με τό λεύκωμα, τό όποϊον περιέχει τό φόν. Όταν⁸ τελειώση τούτο, θραύει με τό ράμφος του τό κέλυφος και έξέρχεται κτλ. (σ. 7).

* Η όρνις *

III 'Ο σκύλος, στη διατύπωση του 1915 και του 1917.

(Τά κεφαλαία στην παρένθεση παραπέμπουν σ' αντίστοιχα μέρη των δυό κειμένων) Τά κυρτά στη (β) δείχνουν πού εξαραχότηκε ή γλώσσα τής (α).

50. 'Ο κύων. (Γ). 'Ο κύων είναι ώραϊον ζώον· έχει κεφαλήν ώραϊαν, όφθαλμούς ζωηρούς, ότα εύκίνητα, ούραν εύκίνητον και πόδας δυνατούς. Είς τους έμποροσθίους πόδας έχει πέντε δακτύλους, εις τους όπισθίους τέσσαρας...

(Ε) Τό τρίχωμα εις άλλους είναι μικρόν και μαλακόν ως του προβάτου, και εις άλλους, μικρόν, λείον και ύαλιστερόν ως του ίππου...

(Α) 'Ο κύων είναι πολύ έξυπνον ζώον. Όταν ό κύριός του λαμβάνη τόν πύλον και τήν ράβδον του, διά νά έξέλθη, ό κύων παρατηρεί αυτόν μετά προσοχής, ζητεί νά έννοηση από τό βλέμμα του, άν τώ δίδει τήν άδειαν νά υπάγη μαζί του· και άν έννοηση ότι έχει τήν άδειαν όρμη έξω και ύλακτεί με χαράν.

(Β)... Όταν ό κύριος αυτού τώ λέγει φιλικούς λόγους και τόν θαπειή, ό κύων πηδά προς αυτόν μετά χαράς και τόν θαπειεί και λείχει τήν χειρά του. Όταν όμως τόν επικλήξη, καταβιβάζει τά όπτά του και τήν ούραν του και ζητεί νά κρυφθί. (Δ) 'Ο κύων έχει πολύ δυνατήν δοσφρηϊαν· εύρισκει τόν κύριόν του από τά ίχνη του. Όταν χαθί ποτε κανέν παιδίον εκ τής οικίας, τώ δίδουσι νά δοσφρηθί έν φόρεμά του, και άμέσως ό κύων τρέχει και εύρισκει αυτό, όπου και άν είναι. (Θ). Έχει και δυνατόν μνημονικόν· τό πρόσωπον, τήν φωνήν του κυρίου του δέν λησμονεί ποτέ.

(Ι) Είς αυτόν αναθέτει νά φυλάττη τήν νύκτα τήν οικίαν. 'Ο κύων περιφέρεται επάνω και κάτω άγρυπνος, άμα δέ άνακαλύψη τι ύποπτον, ύλακτεί δυνατά, και ό κλέπτης δοκιμάζει πολλάκις πόσον δεξείς είναι οι όδόντες αυτού.

(Η) 'Ο ποιμενικός κύων προσέχει τά πρόβατα, και άν κανέν έξ αυτών άπομακρυνθί από τό ποιμνιον, φέρει αυτό όπίσω. Τήν νύκτα, όταν ό βοσκός κοιμάται, φυλάττει τό ποιμνιον· άν δέ τολμήση νά έλθη ό λύκος, όρμη κατ' αυτού και τόν καταξοσχίσει. (Ζ) 'Ο κνηγεϊκός κύων ή τό λαγωνικόν άνακαλύπτει έντός των θάμνων τά όρνύκια, τάς πέρδικας, τους λαγούς, ή βοηθεϊ τόν κύριόν του, όταν κνηγη μεγάλα και άγρια ζώα (σ. 67-69).

43. 'Ο σκύλος.—Είμαι ό φύλακας του σπιτιού, ό φίλος των ανθρώπων σέ κάμπους και βουνά, ό σύντροφος των παιδιών. Όταν τά παιδιά παίζουν στην αυλή και στο δρόμο, παίζω και εγώ μαζί τους· τρέχουν αυτά με χαρά και ηηδοΐν, τρέχω και εγώ και ηηδώ, και με τις ζωηρές φωνές τους σμίγω τά χαροπά γαβγίσματά μου. Τ' αγαπώ τά παιδιά, κι αυτά μ' αγαπούν. Όταν τά παιδιά του άφεντικού μου γνωρίζουν από τό σχολείο, τρέχω στην πόρτα νά τά καλοδεχτώ, χύνουμαι άπάνω τους με χαϊδευτικές φωνές, και τά παιδιά μου χαμογελοΐν μόνο άν τά πόδια μου είναι σκοτισμένα ή λασπωμένα και λερώσω τό φόρεμά τους, τότε άλήθεια με μαλώνουν λίγο με άγάπη.

(Α) Όταν άκούω νά λέν «περίπατος!» τεντάνω τ' αυτιά μου. Άν τό άφεντικό μου παρηγή τό καπέλο και τό ραβδί του, τόν κοιτάζω στά μάτια· γιατί νιώθω από τά μάτια του άν θα με πάρη μαζί του ή όχι. Άν ή ματιά του λήη ναί, άρχίζω νά ηηδώ, νά στριφογυρίζω, νά γαβγίζω με χαρά, νά τρέχω προς τήν πόρτα σά νά λω: «άκόμη; ή ώρα περνά!...»

(Β) Εύτυχισμένος είμαι όταν τό άφεντικό μου με χαϊδεΐη και μου λήη φιλικά λόγια. Τότε άκουμπώ άπάνω του τό δυό μπροστινά πόδια μου, λυγίζω τό κορμί μου, και κουνώ τήν ούρά μου. Όταν όμως με μαλώση, τότε γυρεύω τό κορμί μου, κατεβάζω τήν ούρά μου και φεύγω. Και είμαι δυστυχισμένος. Τό κοριτσάκι του άφεντικού μου, ή Φρόσω, είναι όχνώ χρονών και ηηγαίνει στη δεύτερη τάξη του δημοτικού. Προχτές λέει στον άδερφό της, πού είναι στο σχολαρχείο: «Μήτσο, ή δασκάλισσά μας ειπε στο σχολείο πως θα μάς πή ένα παραμύθι γιά ένα σκύλο, και ύστερα θα ζωγραφίσουμε τό σκύλο από τό νοΐ μας». Πάρε τόν Πιστό, λέει ό Μήτσος, κοιτάξε τον με προσοχή, και τότε θα ζωγραφίσης κάτι πού νά μοιάξη με σκύλο». Πιστέ, έδώ, σέ προσοχή! φάναξε τό άγόρι, και εγώ στάθηκα κοντά τους σοβαρά.

(Γ). «Τὸ κεφάλι του εἶναι μακρουλό και στήν ἀρχὴ μυτερό» ἔλεγε τὸ κοριτσιόκι «τὰ μάτια του ζοφρά· τ' αὐτιά του μεγάλα, μισοσηλωμένα, κρεμασμένα στίς μυτερές ἀφές. Τὰ πόδια του τὰ πίσω εἶναι λίγο μεγαλύτερα ἀπὸ τὰ μπροστινά. Στὰ μπροστινά ἔχει πέντε δάχτυλα, στὰ πίσω μόνο τέσσερα· αὐτὸ δὲν τὸ ἤξερα. Τὰ νύχια του εἶναι γυριστά, ἔχει ὅμως μυτερά». «Τὴ μύτη του πρόσεξε» τῆς λέει ὁ ἀδερφός της· «βάλε τὸ χέρι σου στὰ ρουθούνια του». «Εἶναι κρύα και βοσμένα». «Τόσο τὸ καλύτερο. Ἄν καμιά μέρα αὐτὰ τὰ ρουθούνια εἶναι ξερά και καίνε, νὰ ξέρης πὼς ὁ Πιστός μας εἶναι ἀρρωστος. Τὰ ρουθούνια του δείχνουν πὼς ἔχει πολὺ δυνατὴ ὄσφρηση, και μυρίζεται και τὸ παραμικρό.

(Δ). Ὁ σκύλος βρῖσκει τὸ ἀφεντικό του ἀνάμεσα σὲ χίλιους, μυρίζοντας τὰ πατήματά του. Πρόσεξες ποτέ σου, Φρόσω, πὼς μυρίζεται δταν γυρεῖ νὰ βρῆ κάτι; Πλησιάζει τὴ μύτη του στὴ γῆ, προχωρεῖ γρήγορα, ἔξαφνα σταματᾷ, ψάχνει δεξιὰ και ἀριστερά, μὲ τὴ μύτη πάντα χαμηλά, και ὅλο μυρίζεται και ὅλο ἀναζητᾷ... Προχίτες τὸ μεσημέρι τὸ ἀφεντικό μου στὸ τραπέζι μιλοῦσε γιὰ τὴ γενιά μας. Εἶναι πολὺ μεγάλη ἡ γενιά τῶν σκύλων. Ἄλλοι εἶναι μεγάλοι σὰ μοσκαράκια και ἄλλοι μικροὶ σὰ γατάκια.

(Ε). Ἄλλοι ἔχουν κοντές στρωτὲς τρίχες και ἄλλοι μακριές και σγουρές· ἄλλοι ἔχουν μυτερὴ μύτη και ἄλλοι εἶναι στρογγυλοκέφαλοι· ἄλλοι ἔχουν μικρὰ τεντωμένα αὐτιά και ἄλλοι μεγάλα και κρέμονται. Ὅλοι μας ὅμως γαβγίζομε, ὅλοι μας πατοῦμε ἀπάνω στὰ δάχτυλά μας, και ὅλοι μας ἔχομε τὰ μυτερά δόντια μας πὸν τὰ λένε σκυλόδοντα. Ἔχω μακρινούς συγγενεῖς πὸν γλιτώνουν διαβάτες σκαπασμένους ἀπὸ τὰ χιόνια στὰ ψηλά βουνά, και ἄλλους πὸν ρίχνονται στὸ νερὸ και γλιτώνουν ἀνθρώπους πὸν κινδυνεύουν νὰ πνιγοῦν.

(Ζ). Ὁ ξάδερφός μου, ὁ σκύλος τοῦ κυνηγιοῦ, εἶναι λιγνός, ψηλός, σβέλτος, καιωμένος γιὰ νὰ τρέχει, και ἔχει μύτη μακρουλή πὸν μυρίζεται πολὺ δυνατὰ· μὲ αὐτὴν ξετριπώνει πουλιὰ ἢ λαγοὺς κρυμμένους στοὺς θάμνους· ἢ ἀφοῦ χτυπήσει τὸ κυνήγι ὁ κυνηγός, τρέχει, τὸ βρῖσκει και τὸ φέρνει κρατώντας τὸ μὲ τὰ δόντια του.

(Η). Ὁ ἄλλος μου ξάδερφος, ὁ μαντρόσκυλος, δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ γρηγοράδα. Αὐτός πρέπει νὰ εἶναι δυνατός και ἔχει γερὸ καιμὸ και γερὰ πόδια. Φυλάγει πιστὰ τὸ κοπάδι κοιτάζει στὰ μάτια τὸ βοσκὸ τί θὰ τὸν προστάξῃ. Τοῦ λέει αὐτός νὰ φερῆ πίσω ἓνα πρόβατο πὸν ἔξοχε ἀπὸ τὸ κοπάδι. Ἀμέσως χύνεται μὲ τὸ κεφάλι χαμηλά, τὸ βρῖσκει και τὸ φέρνει πίσω. Τὴ νύχτα ὁ βοσκός μπορεῖ νὰ κοιμᾷται ἤσυχα. Φυλάγει ὁ Μούστρος. Τρέχει ἀπάνω κάτω, μὲ τὰ αὐτιά τεντωμένα. Κι ἂν κλείσῃ λίγο τὰ μάτια, κοιμᾷται τόσο ἔλαφρά, πὸν μόλις ἀκούσῃ και τὸν πιὸ ἀδύνατο θόρυβο, τινάζεται ἀπάνω. Κι ἂν τολμήσῃ νὰ ἔρθῃ ὁ λύκος, χιμᾷ ἀπάνω του και τὸν καταξέσκίζει. Αὐτὰ και ἄλλα ἔλεγε τὸ ἀφεντικό μου κι ἐγὼ τ' ἀκουα μὲ καιμὰ. «Γενναῖο ζῶο» εἶπε τὸ ἀγορὶ τοῦ σχολαρχεῖου. «Και ἔξυπνο» εἶπε ἡ κυρία μου· «μπορεῖ νὰ μάθῃ πολλὰ πράματα ἂν τοῦ τὰ μάθουν μὲ τρόπο. Στέκεται ἄλορθος στὰ πίσω πόδια· κρατᾷ τὸ καλάθι μὲ τὰ ψῆνια στὸ στόμα και ἀπὸ τὴν ἀγορὰ τὸ παίει στὸ σπῆτι· μαθαίνει και γυμνάσιον· Στὸ θέατρο εἶδα ἓνα σκυλὶ πὸν ἔκανε τὸ χοροσούλακα και ἔπιασε ἓναν κλέφτη· ἓνας ἄλλος ἦταν παραμάννα και πρόσεχε ἓνα μωρό».

(Θ). «Ἔχει και θυμητικό» εἶπε τὸ ἀγορὶ, «τὸ πρόσσοπο, τὴ φωνὴ τοῦ ἀφεντικού του, δὲν τὰ ξεχνᾷ ποτέ. Τὸν παλιὸ καιρὸ ἓνας βασιλιάς ἔλειπε εἰκοσι χρόνια στὰ ξένα. Ὅταν γύρισε στὸν τόπο του, κανένας δὲ τὸν ἐγνώρισε. Ἐἶχε και ἓνα σκύλο· ἦταν πολὺ γέρος και ἦταν ἀρρωστος, ξαπλωμένος σὲ μιὰν ἀκρῆ. Αὐτός τὸν ἐγνώρισε· κοίτησε ἀδύναμα τ' αὐτιά του και τὴν οὐρὰ του, και ξεψύχισε εὐτυχισμένος πὸν ξαναεἶδε τὸ ἀφεντικό του...»

Ὅταν τὸ ἔλεγε αὐτὰ ἤμουν κοντὰ στὸ κοριτσιόκι· σὰν ἀκουσα τὰ καλά λόγια ἔγλειψα τὸ χέρι του ἀπὸ εὐχαρίστηση. Τὸ κοριτσιόκι ἔπιασε τὴ γλώσσα μου και εἶπε: «Τὶ μαλακὴ πὸν εἶναι ἡ γλώσσα τοῦ Πιστοῦ! Τῆς γάτας, μᾶς εἶπε ἡ δασκάλισσα, εἶναι ἀγκασθιτῆ». «Ναὶ παιδί μου, εἶπε ἡ μητέρα· δὲν πρέπει ν' ἀφήνης νὰ σὲ γλείψῃ ὁ σκύλος, μῆτε οὐ νὰ τὸν φιλάς στὴ μύτη, γιατί μπορεῖ νὰ σοῦ κολλήσῃ μιὰ πολὺ κακὴ ἀρρώστια». Γιὰ λίγες στιγμὲς ὅλοι σάπασαν γύρω στὸ τραπέζι. Τὸ ἀφεντικό μου κατάλαβε πὼς λυπήθηκα πολὺ.

Ἔγω νὰ κάνα κακό σὲ κείνους πὸν ἀγαπᾷ περισσότερο και ἀπὸ τὴ ζωὴ μου; Γι' αὐτὸ ἀρχισε νὰ λέῃ τὰ καλά μου:

(Ι). «Πιστὸ ζῶο· πιστότερο ἀπ' ὅλα. Μέρα και νύχτα φυλάγει τὸ σπῆτι· ἀκούραστα τρυγυρίζει ἀπάνω και κάτω. Γνωρίζει τοὺς καλοὺς και τοὺς κακοὺς· και ὅμα δὴ κανένα κωκονιζόμενο και τὸν πάρῃ γιὰ λαποδύτη, γαβγίζει δυνατὰ, και ἂν τολμήσῃ νὰ μπῆ στὸ σπῆτι ὁ κλέφτης, χιμᾷ ἀπάνω του ἀφοβα και τοῦ δίνει νὰ καταλάβῃ πόσο μυτερὰ εἶναι τὰ δόντια του». Στὴ γειτονιά μας ἔχομε μιὰ κλέφτρα γάτα (σ. 59-64).

IV Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἀκόλουθη σύγκριση τῶν ἀναγνωστικῶν (β) και (Δ) ὡς πρὸς τὰ βαφτιστικὰ ἀ δνόματα τῶν προσώπων τους. Ἐκτός ἀπὸ 11 πὸν εἶναι κοινὰ και στὰ δύο (λ. χ. Πέτρος, Μαρία) ἔχομε στὸ (Δ) και τ' ἀκόλουθα (σὲ παρένθεση σημειῶνω τὸ ἀντίστοιχο τοῦ 1915): Ἔνα κοριτσιόκι, ἢ Ἄννα (Πηνελόπη) — ὁ Θεοδωράκης στὸ δάσος (ὁ μικρὸς Θεόδωρος) — ὁ Φώτης, ἓνα χωριατόπαιδο (Ἄλκης) — ἡ Φανὴ και ὁ Βάσος (νέο) — ὁ Κώστας (Μηνᾶς) — ὁ βουλευτὴς κύρ Γιάννης (κύριος Ἀνδρέας) — Θέμος, μαθητὴς (Πέτρος) — Μήτσος και Φρόσω, δυὸ ἀδέρφια (νέο) — Ἐλενίτσα (μικρὰ Ἐλένη) — Στέφανος, τὸ παιδί ἓνὸς ἐμπόρου (Πελοπίδας) — ὁ Παπαβασιλῆς (ὁ ἱερεὺς Βασίλειος) — ὁ κύριος Ἀργύρης (ὁ κύριος Ἀναστάσιος) — ἡ Ἑλλῆ και ὁ Φώτος πῆγαν νὰ δοῦν τὴ γαγιά τους (ἡ Πολύμνια και ὁ Κλέων μετέβησαν... νὰ ἐπισκεφθῶσι τὴν μάμμη των) — ὁ κύριος Στάμιος, θεῖος δυὸ παιδιῶν (ὁ κύριος Ἀλκιβιάδης) — ὁ Ἥλιος, ἓνα παιδί (Βρασιδᾶς) — ὁ Ἀλέκος και ὁ Γιώργης εἶχαν γυρίσει ἀπὸ τὸ σχολεῖο (ὁ Ἰωάννης και ὁ Δημήτριος ἐπέστρεψαν ἐκ τοῦ σχολείου) — Τὶ εἶδε ὁ Νίκος στὴν ἐκκλησιᾶ (ὁ Κίμων).

Ἀπὸ τὰ 21 αὐτὰ βαφτιστικὰ τοῦ (Δ), τὰ 4 λείπουν στὸ (β) μαζί μὲ τίς σχετικὲς ἱστορίες. Ἡ εἰκόνα πὸν μᾶς δίνουν τ' ἄλλα 17 τοῦ ἀναγνωστικοῦ τῆς δημοτικῆς εἶναι: 1) παρουσιάζονται οἱ κοινοὶ ὑποκοριστικοὶ τύποι Θεοδωράκης, Ἐλενίτσα, στὴ θέση τῶν κρύων· ὁ μικρὸς Θεόδωρος και ἡ μικρὰ Ἐλένη· 2) παρουσιάζονται λαϊκότεροι τύποι, καθὼς ὁ Παπαβασιλῆς, ὁ κύρ Γιάννης ἀντὶ τοῦ ὁ ἱερεὺς Βασίλειος, ὁ κύριος Ἀνδρέας. — Μαζὶ μὲ τὰ λαϊκότερα δνόματα δυναμώνει και ἡ κλίση τῆς λαϊκῆς γραμματικῆς μὲ παραδείγματα περισσότερο ταιριασμένα σ' αὐτὴ. Μὲ ὅλα αὐτὰ νιώθωμε πάλι τὴ ζωὴ πὸν μπαίνει περισσότερο μέσα στὸ σχολικὸ βιβλίον. Εἶναι ἀλήθεια πὼς πολλαπλασιάστηκαν τὰ νεώτερα λαϊκὰ δνόματα ἀπέναντι τῶν ἀρχαίων· μὰ και ἐκεῖνα δὲ λείπουν, και μάλιστα ἡ ἐκλόγη τους εἶναι κάποτε συμπαθητικώτερη.

Ἄν δὲ θ' ἀρνηθῆ κανεὶς πὼς ἡ ἐκδοσὴ στὴ δημοτικὴ τοῦ 1917 ἔγινε καλύτερη μὲ τίς διαρρυθμίσεις πὸν εἶδαμε στὴν ἀρχὴ (Α, Β, Γ), ἀκόμη δυσκολώτερο ν' ἀμφισβητήσῃ πὼς και σὲ κεφάλαια καθὼς τὰ τελευταῖα πὸν εἶδαμε, ἔχομε διαφορὰ στὸ καλύτερο. Πρὶν ἀπ' ὅλα τὴ ζωντανὴ τους γλώσσα, ἐκεῖ πὸν ἡ καθαρεύουσα τῶν παλιῶν ἐκδόσεων, ὅλο και ἀρχαϊκώτερη, ἀπειλοῦσε νὰ κοκαλιάσῃ. Μᾶ ἔχομε τώρα και τὴ ζωντανώτερη διατύπωση. Τὴ στιγμὴ πὸν ἔπεσαν τὰ γλωσσικὰ δεσμὰ, λὲς πὼς μόνος του ὁ συγγραφέας πάει νὰ κινηθῆ πιὸ ἐλεύθερος. Τὶ τεράστια διαφορὰ σὲ κείνη τὴν ξερὴ ἀφήγηση τοῦ κύων πὸν ἔγινε ἔξαφνα ζωντανὸ σκυλὶ! Ἔχομε πάντοτε τὸν ἴδιον συγγραφέα, πὸν κατάγινε εἰδικὰ στὰ φυσιογνωστικά, και πὸν και μὲ τὴν καθαρεύουσα ἔδωσε περιγραφὰς πολὺ ἀνώτερες συνήθως ἀπὸ ἄλλους συγγραφεῖς ἀναγνωστικῶν. Τώρα ὅμως ἡ ἱστορία τοῦ σκυλιοῦ ὑψώνεται συχνὰ σὲ λογοτέχνημα και ἔρχεται πιὸ κοντὰ στὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ, ἀφοῦ ξεκινᾷ ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ ζῶου, και οἱ μικρολεπτομέρειες τῆς περιγραφῆς συνυφαίνονται ἐπιδέξια μέσα στὴν ἱστορία.

Ε' ΑΚΡΙΣΙΑ

Τ' αναγνωστικά καταδικάζονται συνοπτικώτατα και με ελάχιστα στοιχεία—Τὰ ἑπτὰ θανάσιμα ἁμαρτήματα τοῦ Ἀναγνωστικοῦ Β' Κουρτίδη — Ὁ «Πέτρος Λάρας» και ἡ ἀνύπαρκτη ὀμπρέλα τῆς βροχῆς—Τὰ δυὸ ἀναγνωστικά Καρκαβίτσα-Παπαμιχαήλ—Τὸ ἀλφαβητάριο τοῦ κράτους ἔχει τὸ «σπουδαιότατον μεθοδικὸ σφάλμα» νὰ μὴν ἀναφέρει τὰ γράμματα «ἐν τῇ κεκανονισμένῃ σειρά τῆς ἀλφαβήτου». Οἱ κεντρικὲς του ἀρχὲς και ἡ κρίση τῆς ἐπιτροπῆς.

Μὲ ὄσα παρατήρησα τελευταία ἔγινε βέβαια φανερό πὼς ἀδικεῖ ἢ ἐπιτροπὴ στὴν κρίση τῆς γιὰ τὰ νέα ἀναγνωστικά, μὲ τὸ νὰ παραγνωρίζῃ τοὺς ὄρους ποὺ γράφονται κι ἐγκρίνονται, κι ἔτσι νὰ καταντᾷ νὰ καταδικάζῃ ὡς ἀπαίσια, ἀκόμη κι ἀναγνωστικὰ γνωστὰ και ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα· ἢ ἀδικία τῆς ὅμως αὐτὴ δειχίνεται πειστικώτερα ἀν ἀποβλέψῃ κανεὶς στὴ μέθοδο ποὺ ἀκολοθεῖ συνήθως γιὰ νὰ στηρίξῃ τὴν κριτικὴ τῆς—ἢ καλύτερα τὴν πολεμικὴ τῆς, καθὼς δὲ πείθεται ὁ ἀναγνώστης ὄλο και περισσότερο.—Πὼς κρίνονται τ' ἀναγνωστικά;

Συνήθως ἡ κρίση τῶν ἀναγνωστικῶν γίνεται συνοπτικώτατη. Ἡ καταδίκη στὸ κάψιμο θεμελιώνεται σὲ ελάχιστα στοιχεία, συχνὰ δυὸ τρία παραδείγματα — «περικοπὰς τινὰς» γιὰ νὰ μιλήσω μὲ τὴν ἔκθεση — ποὺ και σωστὰ νὰ ἦταν δὲν μποροῦν ν' ἀποδείξουν πὼς ὀλόκληρο τὸ βιβλίον εἶναι γιὰ πέταμα, ἀντίθετα ὅμως μπορεῖ νὰ δώσουν τὸ δικαίωμα νὰ χαρακτηρίσῃ κανεὶς κάποτε συγκοφαντικὸ τὸ σύστημα αὐτὸ τῆς γενικευμένης κριτικῆς. Μὲ τέτοια διαδικασίᾳ καταδικάζεται εὐκολώτατα κάθε βιβλίον, και τὸ καλύτερο.

Μερικὲς μικροατέλειες στὸ ἀναγνωστικὸ «Στὰ παλιὰ χρόνια» τοῦ Κουρτίδη-Κονιδάρη, και ἀκόμη ἢ ἀμέλεια, κατὰ τὴν ἐπιτροπὴ, τῶν συγγραφέων νὰ χρησιμοποιήσουν μερικὲς «παιδαγωγικώτατες» σκηνῆς τοῦ ξενόγλωσσου πρωτοτύπου τῆς διασκευῆς τους (σ. 101), δὲ φτάνουν νὰ μᾶς δικαιολογήσουν τὴν καταδίκη του, και οὔτε γιὰ τὴν «Ὁδύσεια» καταλαβαίνει ὁ ἀναγνώστης τῆς ἔκθεσης (σ. 79) τί φταίει, ἔξω ἀπὸ τὴν αἰώνια γλώσσα, τὸ βιβλίον αὐτὸ και τὸ περιεχόμενό του, και χρειάζεται νὰ καῖ.

Ἰσως κάπως πὸ ἐμπεριστατωμένη φαίνεται τὴν πρώτη στιγμὴ ἢ καταδίκη τοῦ ἀναγνωστικοῦ τῆς Β' τοῦ Κουρτίδη. Ἐέραμε ἀπὸ τὴν τελευταία ἀδυστηρὴ κριτικὴ τῆς κ. Δέλτα στὸ Δελτίον (τ. 7, σ. 72) πὼς αὐτὸ εἶχε και «κεφάλαια πολὺ καλὰ», μὰ οὔτε αὐτὰ παρατηρεῖ ἢ ἐπιτροπὴ οὔτε καν φαίνεται νὰ ἐπιδοκιμάζῃ καμιά ἀπὸ τίς ἄλλες ὀτοχαστικὲς παρατηρήσεις τῆς κ. Δέλτα. Βρίσκει τὸ περιεχό-

μένο του «ἀνάξιον λόγου, ταπεινόν, φλύαρον, και πολλαχοῦ ἐσφαλμένον» (σ. 102), «ἀνόητον» (σ. 105), ποὺ «δὲν μεταδίδει ὀρθὰς ἰδέας» (σ. 106) «και ἄλλα πολλὰ πῆλανημένα περιέχει» (σ. 107), και γιὰ νὰ τὸ ἀποδείξῃ φέρνει ἑπτὰ παραδείγματα. Ἀπ' αὐτὰ ὅμως τὰ πέντε, μὲ τὰ ὁποῖα γεμίζει ἡ ἔκθεση τίς 3 σελίδες ἀπὸ τίς οὔτε καν 3 1/3 ποὺ ἀφιερώνει στὴν κριτικὴ τοῦ βιβλίου, δὲ φαίνεται νὰ εἶναι καθόλου σημαντικά, ἀφοῦ πέρασαν ἀπαρατήρητα στίς κρίσεις περασμένων διαγωνισμῶν και βρίσκονται ἔτσι τυπωμένα και στὸ ἀναγνωστικὸ τοῦ κράτους τοῦ 1910 και στὴν ἀνατύπωση τοῦ 1915, ὥστε ὅπως και νὰ εἶναι, και ἂν καοῦν τὰ σημερινὰ ἀναγνωστικά γιὰ νὰ ξανάρθουν τὰ περασμένα, δὲ θὰ γλιτώσουν τὰ σχολεῖα μας ἀπὸ τὰ κακὰ ποὺ βρήκε ἢ ἐπιτροπὴ στὸ σημερινὸ ἀναγνωστικὸ τῆς δημοτικῆς· ἄλλωστε τὰ δυὸ τους δὲν ἔχουν καν τὴ σημασίᾳ ποὺ τοὺς δίνει ἡ ἔκθεση. Τὸ ἔκτο πάλι εἶναι λάθος τυπογραφικὸ σὲ νεώτερη ἔκδοση τοῦ βιβλίου, ἐνῶ ἕνα ἀκόμη, τὸ τελευταῖον, ἔπρεπε χωρὶς ἄλλο νὰ ἔχη διατυπωθῆ καλύτερα, δὲ δικαιολογεῖται ὅμως μ' αὐτὸ οὔτε μὲ τ' ἄλλα ἢ τόσο ἀδυστηρὴ και συνολικὴ καταδίκη συγγραφέα ποὺ δειχτήκε ἀπὸ τοὺς δοκιμωτέρους στὰ περασμένα χρόνια, και ποὺ καθὼς εἶδαμε (κεφ. Δ') ἢ τελευταία του φιλότιμη ἐργασία ἔκαμε τὸ παλιὸ του ἔργο, μεταξὺ τῶν καλύτερων παλιῶν, ὄλο και καλύτερο.

Παραθέτω στὴ σειρά τὰ «ελάχιστα παραδείγματα» ποὺ ἀναφέρει ἡ ἔκθεση «πρὸς πίστωση» τῶν στραβῶν τοῦ ἀναγνωστικοῦ:

α) Ἡ ἱστορία μὲ τίς «Τρεῖς ἀγαπημένες ἀδερφές», τίς τρεῖς μικρὲς ἐλιές ποὺ ἔσμιζαν τὰ κλαδιά τους γιὰ νὰ βροῦν στὴν ἐνωσὴ τους τὴ δύναμη. Ἡ ἔκθεση βρίσκει τὸ παράδειγμα ἀνόητο, ἀφοῦ οἱ ἐλιές φυτεύονται ἀριὰ. Σωστὰ. Ὡστόσο και στὸ «Ἑλληνικὸν ἀναγνωσματάριον» τοῦ 1910, διαβάζομε λέξη μὲ λέξη τὸ ἴδιο (σ. 22): «Τὶ κᾶνον ἔ μικραὶ ἐλαίαι, ἀδελφαί... Νὰ συμπλέξωμεν τοὺς κλάδους μας, νὰ σχηματίσωμεν και αἱ τρεῖς ἕν μόνον δένδρον...» Καὶ τὸ ἴδιο ἀκριβῶς, μὰ τὰ ἴδια λόγια, βρίσκειται στὸ ἀναγνωστικὸ Κουρτίδη 1905, ἐκδ. 1915, σ. 15. Θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ σωστότερα λόγος γιὰ ἐλιές ἀγριές.

β) «Ἐπίσης ἀνόητον διήγημα» εἶναι, λέει ἡ ἔκθεση, ἡ διασκευὴ τοῦ αἰσωπείου μύθου γιὰ τὸ γεωργὸ ποὺ παθαίνοντας ἔκαμε τὰ παιδιὰ του ν' ἀγαπήσουν τὴν ἐργασία. Ἀντὶς ἀμπελόνα, ποὺ λέει ὁ ἀρχαῖος μῦθος, τὸ ἀναγνωστικὸ μιλεῖ γιὰ χυράφι, και τότε ἔπρεπε νὰ προσθέσῃ πὼς ἀφοῦ ἔσκαφαν τὸ ἔσπειραν. Βέβαια, ἔτσι θὰ ἦταν καλύτερα, και θυμοῦμαι πὼς κι ἐγὼ ἀποροῦσα παιδί γιὰ τὴν ἀκρισία αὐτὴ ὅταν διδάχτηκα τὸ μῦθον γαλλικὰ. Μὰ ἔτσι τὸν ἔχομε ὀχι μόνον στὴ γαλλικὴ διατύπωση τοῦ Lafontaine (Le laboureur et ses enfants...: Remuez vous le champ dès qu'il aura fait l'ouï... Le père mort, les fils vous retourneront le champ) μὰ και στὸ ἀναγνωστικὸ τοῦ 1910 (σ. 112): «...Σὰς ἀφῆνον τὴν εὐχὴν μου και ἕνα ἀγρόν... Οἱ υἱοὶ τοῦ γεωργοῦ ἤλθον εἰς τὸν ἀγρόν... Ἄλλ' ὁ ἀγρός ἔδωκε πολὺν καρπόν...» Ἀκριβῶς τὰ ἴδια λόγια στὸ ἀναγνωστικὸ Κουρτίδη, 1905, ἐκδ. 1915, σ. 81. Ἐχομε ὅμως και σωστότερα μιά ἀμπελον στὸ ἀναγνωστικὸ Κουρτίδη Β', ἐκδ. 9, σ. 74, και στοῦ Παπαμάρκου Γ', 1914, σ. 55.

γ) Μιλεῖ τὸ ἀναγνωστικὸ (§ 58) γιὰ ἕνα σκουριασμένο ἀλέτρι, μὰ «συγχέει ἀναμφιβόλως τὸ ἄροτρον πρὸς τὸ δνίον» (σ. 106).—Μὰ οὔτε ὁ συγγραφέας τ' ἀνα-

κατώνει, αφού μία σελίδα παρακάτω εξηγεί πολύ καθαρά τη χρήση του όνιου και τη σημασία του, οπτε και οι μικροί «παίδες τῶν γεωργῶν» θά στραβοκαταλάβουν, αφού και ὅλη ἡ φράση τους ὀδηγεῖ νὰ τὸ καταλάβουν, καὶ ἔκτος ἀπ' αὐτὸ τὸ ἄλλο τὸ λέει καὶ στὴν εἰδικώτερη σημασία τοῦ ὄνιου, καθὼς κι ἐν τῶν ὑστερῶν βεβαιώθηκα σὲ χωριὰ. Τὸ διήγημα ὅμως αὐτὸ τὸ ἔχομε καὶ στὸ ἀναγνωστικὸ τοῦ 1905, καὶ ἐκεῖ διαβάζω: «ἐν τῷ τῷ πρώτῳ (ἄροτρον) ἔλαμπεν ὡς καθρέπτης, τὸ ἄλλο ἦτο κατὰμαυρον ἐκ σκορίας— Πῶς οὐ λάμπεις τόσο, ἀδελφέ μου, ἐνφ' ἐγὼ εἶμαι τόσο ἀλευρινόν;...» (ἐκδ. 1915, σ. 82-83). Τί τρέχει λοιπόν; Μήπως στὴν καθαρεύουσα τὸ ἄροτρον παίρνει εὐκολώτερα τὴν σημασία τοῦ ὄνιου, ἢ ἐκεῖ μπορούμε μὲ περισσότερη εὐκολία νὰ λέμε ὃ τι θέλομε, χωρὶς φόβο νὰ μᾶς ποῦν πῶς δὲν ξέρομα τί λέμε καὶ πῶς «μεταδίδομεν ἐσφαλμένως ἰδέας»; Π6. ἀκόμη τὸ ἀναγνωστικὸ Γ' Παπαμάρκου 1914, σ. 51. Ἐκεῖ μάλιστα τὸ δεύτερο ἄροτρον «ἐναλλύπτετο ὑπὸ παχείας σκορίας».

δ) τὸ ἀναγνωστικὸ λέει γιὰ τὴν ἀνοιξη: «Παντοῦ πρασιναῖα. Ὁ βᾶτος καὶ οἱ ἄλλοι θάμνοι ποῦ ἦταν ξεροί, στολίζονται μὲ ὁμορφα ρόδα ποῦ μοσκοβολοῦν γλυκά».—Μὲ τὸ δικιο τῆς ἀπορεῖ ἡ ἐπιτροπὴ, πῶς παρουσιάζονται τὰ πράγματα μὲ τὸ παραπάνω ρόδινα. Ρόδα λέει ἀληθινὰ ἢ β. ἐκδοσὴ τοῦ βιβλίου, ποῦ μελέτησε. Ὅσοιο ἢ 1. ἐκδοσὴ λέει (σ. 73): «Ὁ βᾶτος καὶ οἱ ἄλλοι θάμνοι ποῦ ἦταν ξεροί, στολίζονταν μὲ πρῶσινα φύλλα καὶ ἡ τριανταφυλλιά στολίζεται μὲ ὁμορφα ρόδα ποῦ μοσκοβολοῦν γλυκά». Σὺμφωνοι;—Τὴ σωστὴ διατύπωση ἔχουν καὶ οἱ ἐκδόσεις 2., 3. καὶ 4. (στὴ σ. 73), ἐνῶ οἱ παρακάτω ἐκδόσεις (6., 7., 8) ἐπανέλαβαν, καθὼς βλέπω κι ἐγὼ τώρα, τὸ μοιραῖο τυπογραφικὸ λάθος. Ποῦ στραβὸ βέβαια νὰ ξεφεύγουν σ' ἀναγνωστικὰ λάθη τυπογραφικὰ, ὅς εἶναι καὶ τὰ πὸ ἀσημαντα, μὰ τόσο λείπει στὸν τόπο μας τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὸ αἰσθημα γιὰ τὸ σωστὸ, τὴν ἀκρίβεια, τὴν πιστὴ ἀπόδοση καὶ τὴν εὐσεβήτητα καὶ ὑπεύθυνη ἐργασία ἀπ' ὅλους ἐκείνους ποῦ ἀνακατεῖνται στὴν ἐκδοσὴ βιβλίου—στοιχειοθέτες, διορθωτές, συγγραφεῖς καὶ ἐκδότες—ὥστε ἦταν ἀδύνατο γιὰ τὴν ἀνώτερη ὑπερησία τοῦ ὑπευργεῖου νὰ ἀγγυηθῇ ἄλλες ἐκδόσεις ἀπὸ κεινὰς ποῦ εἶχε δατ κι ἐπιβλέψει, ὅσο τυπώονταν, μὲ τὰ μάτια τῆς καὶ ἀκόμη καὶ τότε δὲν ἦταν ποτὲ κανεὶς βέβαιος πῶς θά γίνον οἱ σημειωνόμενες διορθώσεις.—ἐκτός ἀν ἔτρεχε ὁ ἴδιος στὸ τυπογραφεῖο. Δὲ θέλω μ' αὐτὰ νὰ κατηγορήσω τὴν ἐκθεση ποῦ δὲν ὑποψιάστηκε στὸ κείμενο αὐτὸ τυπογραφικὸ λάθος, μὰ κι ἀλλήμονο στὴν κρίση ποῦ τὴν ἔχει δίνει σὲ τόσο ἀμφίβολα ἐπιχειρήματα.

ε) Σὲ μὴ περιγραφὰ ἀλωνίσματος λέει τὸ βιβλίο πῶς «μὲ τ' ἄχρα κάνουν καὶ τὰ καλοκαίρινα καπέλα». Τὸ λέει ἕνα παιδί.—Τὸ ἴδιο ἐκδοσὴ καὶ στὸ ἀναγνωστικὸ τοῦ 1910: «Κατασκευάζουσι δι' αὐτοῦ καὶ θερινούς πῆλους!», εἶπε τὸ παιδίον—«Βαθαῖως καὶ ἄλλα πράγματα ἀκόμη» (λέει ὁ πατέρας) (σ. 119). Τὰ ἴδια λόγια ἀκριβῶς ἔχομε καὶ στὴν ἐκδοσὴ 1915, σ. 87.—Ὅλα τὰ κείμενα ἔχουν κάποια ἀκυρολεξία, ἀφοῦ τὸ κομματιασμένο ἄχρα εἶναι πιά ἀκατάλληλο γιὰ νὰ φτιαχθοῦν ἀπ' αὐτὸ φάτες, κι αὐτὲς κατασκευάζονται ἀπὸ τὴν καλαμιά.

ς) Ἡ ἐκθεση ἀπορεῖ ἀκόμη γιὰ τὴν ἀνοιξη ὅτι νὰ γίνεταί τὸ λῆξιμα «μὲ ἕνα μεγάλο οἰδερεῖνο πρῶνι», ποῦ δὲν ὀνομάζεται. Ὁ συγγραφεὺς δὲ θέλησε βέβαια νὰ ἐπιβαρύνῃ τὸ κείμενο, ποῦ μιλεῖ ἤδη γιὰ σβάρα, λίπασμα, καλάμι, θημιονίς, ρουῖνα, λῆξιμα, μὲ ἕναν ἀκόμη τεχνικὸ ὄρο, ἀγνωστο σὲ δσοὺς δὲν εἶναι «οἱ τῶν ἀγροτῶν παῖδες», γιὰ τοὺς ὁποίους δεῖχνει ἔξωφρα ἐδῶ ἰδιαιτέρο ἐνδιαφέρον ἡ ἐκθεση. Καὶ τὸ ἀναγνωστικὸ τοῦ 1910 κάνει τὸ ἴδιο: «δι' ὀδοντωτῶν ἐργαλείων ἀνατινάσσει εἰς εἰς τὸν ἄερα τοὺς κόκκους» (σ. 119) π6. καὶ τ' ἀναγνωστικὸ Κουρτίδη 1905, ἐκδ. 1915, σ. 87: «δι' ὀδοντωτοῦ ἐργαλείου ἀνατινάσσει» κτλ.

η) Περιγράφεται ὁ παπὰς νὰ βγαίνει μὲ τ' ἅγια «κρατώντας ἀπάνω στο κεφάλι του τὸ ἀσημένιο δισκοπέτηρο».

Διασκευαστικώτερη γίνεται ἡ ἐκθεση στὰν ἐπικρίνη τὸν «Πέτρο Λάρα». Τ' ἀληθινὰ ἐλαττώματα τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, ποῦ κατὰ τὴ γνώμη μου δὲν ἔπρεπε νὰ εἶχε ἐγκριθῇ, τὰ βλέπει ὁποῖος διάβασε τὴν κριτικὴ μελέτη τῆς κ. Δέλτα, ποῦ ἀνάφερά λίγο παραπάνω. Ἡ ἐκθεση

ὅμως, χωρὶς νὰ ἐμβαθύνῃ τόσο πολὺ σ' αὐτὰ, ὑστερ' ἀπὸ μερικὲς γενικώτερες, σωστὲς συνήθως, παρατηρήσεις, ἀφιερώνει τὰ δύο τρίτα τῆς κριτικῆς τοῦ περιεχομένου γιὰ νὰ κατακρίνη τις ἀλλαγὲς ποῦ ἔκαμε ὁ διασκευαστὴς τοῦ παλίου Ροδινῶνα, καὶ ἀπὸ τις τέσσερις ὅλες ὅλες σελίδες ποῦ μιλεῖ γιὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ Πέτρου Λάρα, ἀφιερώνει τὴ μιά τους γιὰ νὰ μᾶς πείσῃ πόσο ἀτυχὸς ἦταν ὁ νεωτερισμὸς στὴν κατασκευὴ τῶν παπουταῖων τοῦ ξευτεμένου Πέτρου καὶ στὴ χρησιμοποίησιν τῆς ὀμπρέλας του. Γιατὶ ἡ ἐπιτροπὴ κατηγορεῖ τὸ συγγραφέα πῶς «ἐπίσης... κατεσκευάσεν ὀμπρέλαν διὰ τὸν ἥλιον, καὶ οὐχὶ διὰ τὴν βροχὴν, ὡς εἶχον οἱ παλαιοὶ Ροδινῶνες» (σ. 111). Καὶ ἔχει τὴν ἀτελείωτη ὑπομονὴ νὰ μᾶς ἐξηγήσῃ γιὰτὶ αὐτὸ εἶναι μεγάλο λάθος—ἀφοῦ, λέει, πὸ χρησιμὴ θά ἦταν στὸ Ροδινῶνα μιά ὀμπρέλα τῆς βροχῆς—ἀφοῦ εἶχε ναυαγήσει σὲ «νῆσον, ἐνθα ἐπικρατοῦσι δυὸ καιροί», «ὁ καιρὸς τῶν μεγάλων καὶ συνεχῶν βροχῶν καὶ ὁ καιρὸς τῆς ξηρασίας»—ἀφοῦ ἂν τοῦ βρέχονταν τὰ μοναδικὰ του ρουῖχα «ἐπόμενον ἦτο ν' ἀσθενήσῃ οὗτος»—ἀφοῦ γιὰ τὸν ἥλιο ἔφτανε δίχως ἄλλο τὸ «μέγα καπέλον»—ἀφοῦ ὁ Πέτρος Λάρας δὲν μπορούσε νὰ τρέχῃ κυνῆγι βασιτώντας τὸ κοντάρι, τὴν τσάντα καὶ τὴν ὀμπρέλα μαζί στὸ χέρι κτλ. κτλ.

Οὔτε οὐσιαστικὰ ἔχει βέβαια τὸ ζήτημα τὴν σπουδαιότητα δση τοῦ δίνει ὀλοφάνερα ἡ ἐπιτροπὴ, οὔτε θά ἔπρεπε τὰ κάψιμο τοῦ «Πέτρου Λάρα» νὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τὸ σκοπὸ τῆς ὀμπρέλας του. Δέχομαι μάλιστα πρόθυμα πῶς ἡ ὀμόφωνη γνώμη τῆς ἐπιτροπῆς μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ ἐδῶ σωστὴ. Τὸ δυστύχημα ὅμως εἶναι πῶς ἡ προχειρολογία τῆς ἐπιτροπῆς, ποῦ βγήκε πιά ἐδῶ ἀπὸ τὰ δρια τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας, τὴν ἐμπόδισε νὰ γίνῃ ἐνημερώτερη στὸ ζήτημα τῆς ὀμπρέλας ὄχι μόνον τῶν «παλαιῶν» μὰ καὶ τῶν ξένων Ροδινῶνων. Οἱ τέσσερις τουλάχιστο Ροδινῶνες ποῦ ἔχω στὴ βιβλιοθήκη μου, ἑλληνικοὶ καὶ ξενόγλωσσοι, παρουσιάζουν τοὺς ἡρώες τους πάντοτε ἐφωδιασμένους μὲ ὀμπρέλες γιὰ τὸν ἥλιο· κι ἐνῶ μιά γερμανικὴ ἐκδοσὴ τὸν εἰκονίζει σὲ ὀλοσέλιδη ἑρῶα χρωματιστὴ εἰκόνα στὸ ξύφυλλο μὲ κοντάρι, μὲ τσάντα... καὶ μὲ τὴν ὀμπρέλα τοῦ ἥλιου, ἡ ἑλληνικὴ τὸν φορτῶνει ἀκόμη περισσότερο: ὄχι μόνον ἡ ὀμπρέλα τοῦ ἥλιου ποῦ τοῦ δίνει δὲν κλείνει, λέει, καὶ πρέπει νὰ τὴν βαστᾷ ἀδιάκοπα ἀνοιγμένη, παρὰ τὸν ἐπιβαρύνει ἀκόμη καὶ μὲ μιά ἀνυπόφορα κουραστικὴ καθαρεύουσα, ἀφοῦ τὸν κάνει νὰ λέη πῶς τώρα «αἱ πρῶται μου ἀνάγκαι ὀκονομήθησαν»³⁰.

³⁰ Π6. Campe, Robinson, Ein Lesebuch für Kinder. Λιψία-Στουτγάρδη, ἐκδ. 9., ὁ 37: «... in der linken (Hand) einen geflochtenen Sonnenschirm

Ἐπιθετικώτερη γίνεται ἡ ἔκθεση ἐκεῖ ποὺ μιλεῖ γιὰ τὸ «Ἡ πατρίδα μας» καὶ τὸ «Ἀναγνωστικὸ» τῆς Γ', καὶ τὰ δύο στολισμένα μὲ τ' ὄνομα διαλεχτοῦ λογοτέχνη, τοῦ Α. Καρκαβίτσα. Ὁ συγγραφέας αὐτός, σὲ συνεργασία μὲ τὸν Ἐ. Παπαμιχαήλ, χάρισε στὸ ἀναγνωστικὸ τῶν ἑλληνοπαίδων σελίδες μοναδικές γιὰ τὴν ὁμορφιά τους, τὴν περιγραφικότητα, τὴν πλαστικότητα καὶ τὸν ἑλληνισμό τους. Φτάνει νὰ ξεφυλλίσῃ κανεὶς τὰ δύο αὐτὰ βιβλία γιὰ νὰ τὸ δῃ. Ἡ ἔκθεση ὁμως δὲ βλέπει, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ βρῆ, καμιά ἀπολύτως ἀρετή. Καταδικάζει τὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Δ', ἐξετάζει ὁμως μονάχα τὸ πρῶτο τοῦ μέρους, τὴν «ἀρχαία ἐποχὴ» μὲ τὴ γνωστὴ διασκευὴ τῆς ἱστορίας τοῦ Πρῶα. Μόνο γιὰ τὸ μέρος αὐτὸ μιλεῖ, τὸ λιγώτερο ἀπὸ τὸ μισὸ δλόκληρου τοῦ βιβλίου (98 σελίδες, μὲ ἀρκετὲς ὁλοσέλιδες συνήθως εἰκόνες, ἀπὸ τίς 219—δηλαδὴ ἄλλες 117 ἀκόμη, ποὺ ἔχει τὸ παρακάτω κείμενο) καὶ τὸ βρίσκει—ἀν μὲ τὸ δίκιο τῆς ἄλλος λογαριασμοῦς—κακὸ καὶ ἄσκημο. Γιὰ ὅλο τὸ ἐπίλοιπο βιβλίον, τὴ «νέα ἐποχὴ»

mit Kokosblättern belegt» ἀκριβῶς τὸ ἴδιο, «Son nenschirm» καὶ σὰ μιά ἄλλη λαϊκώτερη ἔκδοση. Les aventures surprenantes de Robinson Crusoe par Daniel de Foë, édition illustrée. Παρίσι, Mont gredien, σ. 102: «j'employai ensuite beaucoup de temps et de peine à me fabriquer un parasol, dont véritablement j'avais grand besoin et grand envie».—II. Οἰκονόμου, Ροβινσὼν Κρούσος, ἐγκυκλοπαιδικὸς κτλ. 1915, σ. 64: «ὡς καὶ μίαν ὁμπρέλλαν [ἐφτιαξε ἀπὸ ψάθα], διὰ τὸν ἥλιον, ἥτις ὁμως ἔμεινε πάντοτε ἀνοικτὴ, διότι δὲν ἤξευρον νὰ κατασκευάσω αὐτὴν οὕτως, ὥστε νὰ ἀνοίγῃ καὶ νὰ κλείῃ κατὰ τὴν ἀνάγκην».

Ἡ ἐπιτροπὴ δὲν ἦταν καθόλου τυχερὴ μὲ τὴ θεωρίαν τῆς ὁμπρέλλας τῆς βροχῆς. Ἀφοῦ ἐφαξα ἄδικα βρήκα ἐπιτέλους καὶ ἓνα Ροβινσὼνα ποὺ δὲν εἶχε ὁμπρέλλα τοῦ ἡλίου. Εἶναι ὁ ἐξελληνισμένος «Ἀποστόλης ὁ Θαλασσινοῦς ἢ ὁ Ἑλλην Ροβινσὼν» τοῦ Βρατσάνου· αὐτὸς ὁμως ἐφτιαξε, καθὼς μᾶς λέει ὁ ἴδιος ὁ συγγραφέας, «λίαν παράδοξα ἐνδόματα», δηλαδὴ σκελετὰ, ἐπενδύτην μετὰ χειρῶν, πῖλον, τοῦ ὁποῦ ἡ ὀπισθία ἄκρα καθήρχετο μέχρι τῶν ὠμῶν, προφυλάττουσα ἐκ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων» καὶ... ἀλεξιθρόχιον (ἐκδ. 1914, σ. 91). Τί εἶδος ὁμπρέλλας νὰ εἶναι αὐτό;

Κρίνω καλὸ νὰ παραθέσω μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτὴ ἀπὸ τὸ παραπάνω βιβλίον, τὸ Ροβινσὼνα τοῦ II. Οἱ κ ο ν ὁ μ ο ὕ, μιά περικοποῦλα, γιὰ νὰ δῃ ὁ ἀναγνώστης, πῶς στὴν περίπτωσιν ποὺ θὰ ξαναγυρίσῃ στὴ σχολικὴ χρῆσιν τ' ἀναγνωστικὰ τῆς καθαρεύουσας, ὄχι μόνο ὁ Ροβινσὼνας θὰ ἐξακολογηθῇ νὰ ἔχῃ ὁμπρέλλα τοῦ ἡλίου, μὰ καὶ ὁ μαθητὴς θὰ τρέφεται μὲ γευστικώτατη πνευματικὴ τροφή, ποὺ δὲν τοῦ ἔδωσαν ποτὲ τὰ «ἐξαμβλωτικά» καὶ «ἐκχυδαίστικά» ἀναγνωστικὰ τῆς δημοτικῆς: «Ἄλλ' ὅτε ἐφθάσαμεν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἰαρμόφτης, ὁ καιρὸς ἤρχισε ν' ἀλλάσῃ. Τὸ πλοῖον ἤρχισε νὰ σαλεύῃ καὶ ἐγὼ ἐκάθισα μὴ θυνάμενος νὰ ἴσταμαι ὀρθός. Ἡ τρικυμία ἔγινε μεγάλη καὶ ἐγὼ ἔπρσα πλέον ἀσθενής. Ὁ πλοίαρχος μὲ παρέδωκεν εἰς αὐτήν, ὅστις μὲ ᾤδηγησε κάτω εἰς τὴν κλίνην μου. Ἐξηπλώθην ὕπτιος (ἀνάσκελα) ἐπ' αὐτῆς κατὰ συμβουλήν τοῦ ναύτου, ἀλλὰ τοῦτο εἰς οὐδὲν μὲ ἀφέ-

δὲν κάνει κανένα λόγο, γιὰτι «περὶ ὧν μεθ' ὅσα ἤδη περὶ τοῦ βιβλίου τούτου ἀνωτέρω ἐξετέθησαν [γιὰ τὸ α' μέρος] θεωροῦμεν περιττὸν [πολὸ σοφά] νὰ διαλάβωμεν εἰδικώτερον» (σ. 99).

Θὰ φαντάζεται τώρα ὁ ἀναγνώστης πῶς στὸ α' μέρος οἱ 98 τοῦ σελίδες ἀναλύονται ἀπὸ τὴν ἔκθεση ἀληθινὰ «εἰδικώτερον». Συγκριτικὰ μὲ τὸ β' μέρος, γιὰ τὸ ὅποιο δὲ γίνεται κανένας λόγος, μιλεῖ βέβαια «εἰδικώτερον» ἐδῶ ἢ ἔκθεση σὲ πέντε τῆς σελίδες. Δὲν ἔχει ὁμως τίποτε καλὸ νὰ παρατηρήσῃ, καὶ παρατρέχει κοντὰ στ' ἄλλα, μέρη ὅπου ἡ διασκευὴ παρουσιάζεται στὴν ἐπεξεργασία τῆς ἀνώτερη καὶ παιδαγωγικώτερη ἀπὸ τὸ πρωτότυπο—καθὼς τὴ σκηνὴ τοῦ σχολείου, τὴν ὑπέροχη ἀληθινὰ καὶ σφιχτοδεμένη περιγραφὴ τῶν Παναθηναίων (σ. 66-67) (ὁ ὑπομονετικὸς ἀναγνώστης ἄς τὴ συγκρίνῃ μὲ τὸ ἀντίστοιχο κείμενο στὸ «Πρῶα ε. Νικίου» σ. 187-190, καὶ στὸ «Στὰ παλιὰ χρόνια», σ. 84-90) καὶ διάφορα ἄλλα. Ἡ κριτικὴ τῆς δλη, ἢ ἀρκετὴ γιὰ νὰ παρασιωπηθῇ ὁλόκληρο τὸ β' πρωτότυπο μέρος, συναπαρτίσθη ἀπὸ ἕξι παρατηρήσεις, ποὺ οἱ πέντε τους ἀναφέρονται σὲ ὀρισμένα μέρη τοῦ κειμένου καὶ οἱ τέσσεραί τους στὸν πρῶτο παράγραφο. Ἡ ἔκθεση συγκρίνει τὸ κείμενο τοῦ παραγράφου αὐτοῦ μὲ τὸ πρωτότυπο καὶ κρίνει πῶς οἱ συγγραφεῖς «οὐδεμίαν ἔχουσιν ἰδέαν παιδαγωγικῆς» (σ. 95, 97) καὶ πῶς ἀκόμη οἱ «ἐγκρίναντες τοιοῦτον βιβλίον παρείδον τὰ ὀρθὰ καὶ πρέποντα» (σ. 97).

λῃος. Ἐμετος (ξερᾶτον) ἀδιάκοπος μὲ κατέβαλε καὶ ἐνόμιζον ὅτι θὰ ἀπέθνησκον. Οὐδέποτε ἄλλοτε ἐβρέθην εἰς τοιαύτην κατάστασιν. Καὶ τότε ἤρχισα νὰ συλλογίζωμαι τοὺς γονεῖς μου, νὰ ἐνθυμῶμαι τοὺς σοφοὺς λόγους τοῦ πατρός μου, καὶ νὰ μετανῶα διὰ τὸ ταξίδιον τοῦτο. Ὁ ναύτης βλέπων με ὠχρὸν (λίτρινον) καὶ ἀπηλπισμένον ἐγάλα' διότι οὗτος ἤξευρε ὅτι ἡ ἀσθένεια αὐτὴ εἶναι ἡ ναυτία, ἢ ὅποια καταλαμβάνει τοὺς ἀνθρώπους, ὅσοι δὲν εἶναι συνειθισμένοι εἰς τὴν θάλασσαν. Ἰπὸ τῆς ἀσθενείας ταύτης οἱ ἀνθρώποι ἐμοῦν (ξερᾶτον), ἀλλὰ δὲν ἀποθνήσκουσι. Ἀφ' οὗ δὲ ἐπὶ πολλὸν καιρὸν ἐθάσανισθην μὲ τὸν ἔμετον (ξερᾶτον)...» (σ. 11).

Ὁ συγγραφέας τοῦ βιβλίου, γνωστὸς παιδαγωγός, καὶ γιὰ χρόνια διευθυντὴς διδασκαλείου καὶ ὀργανωτὴς τῆς παιδείας, πολέμησε τὰ τελευταῖα χρόνια στὴ δημοσιογραφία τὰ νέα ἀναγνωστικὰ τῆς δημοτικῆς καὶ τὴν καραγκιότικη τάχα γλῶσσα τους (βλ. Δελτίο τ. 9, σ. 143), ἐνῶ ἀν πιστέψωμε τὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου του, αὐτὸ εἶναι ἀπὸ τὰ καλύτερα ἀναγνωστικὰ ποὺ μᾶς ἔδωσε ἡ καθαρεύουσα: «Τὸ βιβλίον τοῦτο, ὅπερ ἀνδρες ἀνδρῶν, οἱ οἱ διευθυνταὶ τῶν διδασκαλείων..., οἱ καθηγηταὶ τῶν διδασκαλείων..., οἱ ἐπιθεωρηταὶ τῶν νομῶν... μάλιστα δὲ ὁ διαπραπέστατος ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ παιδαγωγικῇ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου... ἐξήραν ὑπὲρ τὰ ἄλλα «διὰ τὸ σπουδαῖον τῆς ὑποθέσεως, διὰ τὸ ἁμαλὸν καὶ ἀπέριττον καὶ ἐλληπτικὸν τῆς γλώσσης, διὰ τὴν φυσικὴν καὶ ἀπρόσκοπτον διήγησιν» κτλ. κτλ.

Παραθέτω ἔδω ἀπὸ τὸ «Ἡ πατρίδα μας» τὴν περιγραφή τῆς πομπῆς τῶν Παναθηναίων στὸν Παρθενώνα: «Ἐπιτέλους ἡμέρωσε ἡ μεγάλη ἡμέρα. Ἡ γιορτὴ ἄρχισε ἀπὸ τὸ πρωὶ μὲ ἱππικούς ἀγῶνες στὶς ὄχθες τοῦ Ἰλισοῦ. Ὁ Δεωκράτης ἔστειλε ν' ἀγωνιστοῦν ἕξι παρθένα ἄλογα, ποὺ ἔβγαζαν φλόγες ἀπὸ τὰ ρουθούνια τους. Καθὼς τὰ εἶδα νὰ περνοῦν ἔμπρὸς μου μὲ τόσα παλικάρια ἀπόρησα. «Ποῦ τοὺς εἶδα;» φηθύρισα. «Στὸν Παρθενώνα» μοῦ λέει ὁ Θεαγένης. «Κοίταξε τὸ ἄλογο ἐκεῖνο καὶ τὸν καθαλάρη του, ποὺ μόλις μπορεῖ νὰ τὸ κρατήσῃ. Βλέπεις τὴν ὀρθὴ χαίτη του, τ' ἀνοιχτὰ ρουθούνια του, τὰ τεντωμένα πόδια του, ποὺ ἀντιπατοῦν ἀπὸ νευρική ἀνυπομονησία; Κοίταξε τώρα τὸν καθαλάρη. Ἡ ἀσπρὴ χλαμύδα του κυματίζει ἀπὸ τὸν ἄνεμο καὶ δείχνει τὸ καλοκαρῶμένο σῶμα του. Τί λές;... Ἄν εἶναι ὁ ἴδιος ποὺ ἀκάτισα ὁ Φειδίας ἀπάνω στὸ μάρμαρο;» Ὁ φίλος μου εἶχε δίκιο. Τὴ ζωοφόρο, ποὺ τόσες φορές τὴ θαύμασα στὸν Παρθενώνα, τὴν εἶχα ζωντανὴ ἔμπρὸς μου. Καὶ νὰ βλέπατε μὲ τὴ χάρη ἀνέβαιναν οἱ ἐφηβοὶ σ' ἄλογά τους! Πάντα ἀγαποῦσα τ' ἄλογα, ἀπὸ τὴν ἡμέρα ὅμως ἐκείνη τ' ἀγάπησα μὲ πάθος, σὰν ἀληθινὸς Ἀθηναῖος. Ὁ πατέρας μοῦ εἶπε τότε πῶς τρέφει ἕνα θεσσαλικὸ πουλαράκι. «Ὅταν γυρίσης στὴν ἐξοχὴ θά σοῦ τὸ δώσω νὰ τὸ καθαλικέψης... Φυσικά, ἂν ἐξακολουθήσης νὰ εἶσαι προκομμένος» προσέθεσε. Λίγο ἔλειψε νὰ τρελαθῶ ἀπὸ τὴ χαρὰ μου...

Καὶ τὸ ἄλλο πάλι ἀναγνωστικὸ τῆς Γ' τῶν ἴδιων συγγραφέων, τὸ ξεκάνει ἢ ἐκθεση στηριγμένη σὲ τρία του κομμάτια, περικοπὲς ποὺ καθὼς μᾶς βεβαιώνει τουλάχιστο «δὲν εἶναι ἐκλελεγμένα μεταξὺ τῶν χειρίστων» (σ. 75). Διεκτραγωδώντας τὴν τραχιά σὲ μερικὰ μέρη διατύπωσή τους—τίποτε πῆρισσότερο—καὶ κάποιο ὀμὸ ρεαλισμὸ; ποὺ οὔτε ὁ συγγραφέας του ἀπόφυγε πάντοτε, οὔτε ἡ ὑπερησία τοῦ ὑπουργείου τὸν συγκέρασε ἀρκετά, φέρνει γιὰ κρίση ὀλόκληρου τοῦ βιβλίου, παραβλέποντας ξεχωριστὲς του ἀρετές, τὴν ἀδικώτατὴ ἐτυμηγορία. Ἐννοεῖται πῶς τὰ «προσιλὴ τοῖς συγγραφεῦσι» θέματα κάθε ἄλλο παρὰ νὰ γεμίζουν τὸ βιβλίον, καθὼς βεβαιώνει ἢ ἐπιτροπὴ. Φτάνει νὰ διαβάσῃ κανεὶς τὸν πίνακα τῶν περιεχομένων γιὰ νὰ πεισθῇ⁸¹.

* *

Θαύμα ὅμως ἐπιστημονικῆς κριτικῆς καὶ τὸ κορύφωμα μαζί ἀκριτῆς καὶ σχολαστικῆς σοφίας εἶναι τὰ μνημειώδη λόγια μὲ τὰ ὁποῖα ἢ ἐπίσημη νεοελληνικὴ παιδαγωγικὴ τοῦ Εἰκοσίου, τοῦ 1921, ἀποσταγμένη στὴν «ἐπιτροπεία» τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, χαιρέτησε τὸ ἀλφάβητάριο τοῦ κράτους τοῦ 1918, τὸ «ἀλφάβητάρι μὲ τὸν ἥλιο», καθὼς τ' ὠνόμασαν οἱ μικροὶ του ἀναγνώστες σὲ πολλὰ μέρη. Νομίζω ἀναγκαῖο νὰ ἐπιμείνω περισσότερο στὴν κριτικὴ τῆς πολεμικῆς ποὺ τοῦ ἔγινε,

⁸¹ Σημειῶν μὲ τὴ σειρά ἀπὸ τὴν ἀρχή: Τὸ φθινόπωρο — Στὸ ξένο ἀμπέλι — Ὁ τρύγος — Ὁ βοριάς καὶ τὰ φύλλα (ποίημα Πολέμη) — Ἡ μάνα (ποίημα Πολέμη) — Ὁ Φαίθοντας — Ὁ Περούας καὶ ἡ Ἀνδρομέδα — Ὁ ἀμπελοργὸς καὶ τὰ παιδιὰ του — Πῶς ὁ σοφὸς Κένταυρος ἀνάθρεψε τοὺς ἥρωες. — Ὁ ἄγριος ταῦρος τῆς Κρήτης κτλ. κτλ.

γιατὶ ἔδω φαίνεται καθαρώτερα τὸ ἰδεολογικὸ, παιδαγωγικὸ καὶ ἐπιστημονικὸ βᾶθος τῆς κρίσης, μὰ καὶ γιατί πρόκειται γιὰ ἀναγνωστικὸ τῆς συνταχτικῆς ἐπιτροπῆς, ὅπου ζητήθηκε νὰ ἐφαρμοστοῦν οἱ κεντρικὲς ἰδέες τῆς μεταρρυθμίσεως, υλοθετημένο ἀπὸ τὸ ἴδιο τὸ κράτος.

Εἶναι γνωστὴ ἡ ἔλλειψη ζωῆς, ἢ νέκρα κι ἢ ξεραῖλα, ἢ ἀνούσια κακομοιριά κι ἢ ἀνυπόφορη κάποτε χυδαιότητα, ὁ δογματισμὸς κι ἡ ἠθικολογία τῶν παλιῶν ἀλφαθηταρίων, ποὺ μὲ τὴν καθαρεύουσα γλῶσσα τους, μὲ τις ἀραδιασμένες ἀνούσιες κομματιασμένες τους λέξεις καὶ μὲ τις ἀσυνάρτητες συνήθως μεταξὺ τους φράσεις τους ζητοῦσαν νὰ ἐλκύσουν τὰ μικρὰ παιδιὰ στὰ πρῶτα γράμματα καὶ στὸ βιβλίον. Κανένα τους δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ ξεφυγῇ τοὺς περισσότερους ἀπ' αὐτοὺς τοὺς σκοπέλους. Τροποποιήσεις μεθοδολογικῆς καὶ ἄλλοι μικρονεωτερισμοὶ ἐπιχειρήθηκαν μέσα στὶς τελευταῖες δεκαετίες διαφοροὶ ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τους, μαζί μὲ ἀτελειώτους μεταξὺ τοὺς ἱστορικοὺς καθγάδες, καὶ ἀκόμη καὶ στὰ τελευταῖα δώδεκα χρόνια διάλεξαν καὶ συναπάρτισαν δύο κριτικὲς ἐπιτροπὲς ἀπὸ τὰ καλύτερα σὲ δυὸ διαγωνισμοὺς ὑποβλημένα ἕξι ἀλφαθητάρια, τὰ δυὸ πρῶτα ἀλφαθητάρια τοῦ κράτους (1910, 1914), ποὺ θὰ ἔλεγε κανεὶς πῶς ἐκλείσαν μέσα τους ὅτι καλύτερο ἔχει δώσει γιὰ τὸ σκοπὸ τους ἢ ἑλληνικὴ παιδαγωγικὴ ἐπιστήμη. Καὶ ὅμως κατάντησαν καὶ τὰ τελευταῖα αὐτά, μὴ τὴν κάποια πρόδοσόν τους, μαζί μὲ ὅλα τ' ἄλλα, παροιμιώδη γιὰ τὸ σχολαστικὸ ἀντιπαιδικὸ καὶ γιὰ νεώτερες ἀντιλήψεις ἀντιπαιδαγωγικὸ πνεῦμα ποὺ τὰ γεμίζει, φανερώτερο ἀκόμη σὲ ὅσους ἔτυχε μ' ἐθνικὴ ντροπὴ ν' ἀντικρίσουν νεώτερα ἀλφαθητάρια ξένα.

Καὶ ἦρθε τὸ ἀλφαθητάριον τοῦ 1918. Ἐκεῖνο ποὺ προσπάθησαν οἱ συντάχτες του νὰ κάμουν—ἀδιάφορο ἂν τὸ πέτυχαν πάντοτε—ἦταν ἀπὸ ἀποψη λογοτεχνικῆς μορφῆς, παιδαγωγικοῦ περιεχομένου, γλωσσικῆς ἐκφράσεως καὶ ἐκτυπωτικῶν μέσων:

- 1) Νὰ εἶναι ἑλληνικὸ, καθρεφτίζοντας τὴν ἑλληνικὴ ζωὴ
- 2) νὰ εἶναι καλογραμμμένο, ζωντανό, λογοτεχνικὸ ἔργο, ὥστε νὰ ἐλκύσῃ τὸ μαθητὴ, μὲ ποιηματάκια καὶ μὲ τραγούδια ἀκόμη, καὶ νὰ πετύχῃ καλύτερα τὸ σκοπὸ του
- 3) νὰ εἶναι γιὰ τὸ λόγο αὐτό, βιβλίον ἐφαρμογῆς μόνο, ἀφήνοντας στὸν πίνακα καὶ στὴν ἰδιαιτέρη ἐργασία τοῦ δασκάλου ἐκεῖ τὴν ἀνάλυση καὶ σύνθεση τῶν στοιχείων του—ἔτσι ποὺ νὰ διατηρηθῇ στὸ βιβλίον ὁ χαρακτήρας μιᾶς ὁμορφῆς ἱστορίας

4) ν' ἀποτελῇ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος ἕνα σύνολο μὲ ἐνότητα, μ' ὅλη τὴν ποικιλία τῆς καθημερινῆς ζωῆς τῶν τριῶν παιδιῶν

ποῦ παρουσιάζει (σὲ σκηνές ἢ αὐθυπόστατες ἢ συνενωμένες σὲ μεγαλύτερες ἐνότητες)

5) νὰ χρησιμοποιήσῃ συνυφασμένες μὲ τὸ κείμενο καὶ ὅσο γίνεται ἀφθονώτερα τις εἰκόνες ποῦ θὰ ζυπνήσουν τὴν παιδικὴ καλαισθησία—ἀπαραίτητες γιὰ νὰ συμπληρώσουν καὶ νὰ ζωντανέψουν τὰ πρῶτα μαθήματα μὲ τὴ διδασκαλίαν τῶν πρῶτων ψηφίων.

6) Νὰ ἔχη περιεχόμενο παιδικὸ καὶ φαιδρὸ, ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ, γεμάτο κίνηση καὶ ζωὴ, ἔτσι ποῦ νὰ ταιριάζῃ καλύτερα στὶς ψυχικὲς του ἀνάγκες

7) ν' ἀποφεύγῃ ἐννοίες καὶ διδασκαλίες ἀνώτερες ἀπὸ τὴν ἀφομοιωματικὴ δύναμιν τῶν μαθητῶν ἐξὶ χρόνων, παρουσιάζοντας τὸ καθεὶ σύμφωνα μὲ τὴν ψυχολογικὴ καὶ πνευματικὴ τους κατάστασιν

8) νὰ χρησιμοποιήσῃ ὅσο γίνεται κοινὰ πανελληνία παιδικὰ στοιχεῖα—κοινωνικά, γεωγραφικά, γλωσσικά—γνώριμα σὲ κάθε παιδί

9) ν' ἀποφεύγῃ κάθε δογματισμὸ, διδαχτικὴ τάσιν καὶ ἀμεση ἠθικολογία, δίνοντας τὴν ἠθικὴ διδασκαλίαν ἀβίαστα, καθὼς βγαίνει ἀπὸ τὴ ζωὴ

10) ν' ἀφήσῃ τις καθιερωμένες πιά πρότυπες, ἀρχοειδεῖς λέξεις, ἀσυμβίβαστες μὲ τὴν ἐννοία τοῦ νέου βιβλίου. Γιατὶ αὐτὸ δὲ θὰ ἔχη σκοπὸ τις λέξεις παρὰ θὰ καθρεφτίσῃ τὴ ζωὴ καὶ τὴ γλώσσας της, καὶ γι' αὐτὸ μόνον προτάσεις δλόκληρες θὰ παρουσιάζονται ἐξαρχῆς σ' αὐτὸ

11) νὰ ξαναγυρίσῃ σὲ κάθε μάθημα στὰ ἡδὴ διδαγμένα, κιὰν εἶναι δυνατό σὲ κάθε μάθημα μαζί μὲ τὸ νέο νὰ ξαναπαρουσιάζονται ὅλα τὰ γνωστὰ ὡς ἐκεῖ γράμματα.

12) Νὰ κανονιστῇ τὴ σειρά τῶν διδασκόμενων γραμμάτων κατὰ τις φωνητικὲς τους κυρίως δυσκολίες

13) νὰ θεμελιωθῇ στὴν προφορὰ τῆς ζωντανῆς γλώσσας

14) νὰ καθρεφτίσῃ τὴ μετρικὴ γλώσσα τῶν παιδιῶν

15) νὰ δώσῃ τὴν ὀρθογραφίαν τῆς κοινῆς γλώσσας καὶ νὰ διδάξῃ τις ἀναγνωστικὲς της δυσκολίες.

16) Νὰ ἐλαττώσῃ τὴ διαφορὰ γραπτῶν καὶ τυπωμένων γραφικῶν συμβόλων χρησιμοποιώντας ἕνα διάμεσο κοινὸ τύπον ψηφίων.

Οἱ ἀρχὲς αὐτὲς εἶναι διατυπωμένες, ἄλλες τους, οἱ βασικώτερες, στὸ πρακτικὸ τῆς συνταχτικῆς ἐπιτροπῆς ποῦ εἶδαμε, κι ἄλλες στὶς

«ὀδηγίες» ποῦ συντροφεοῦν τὸ ἀλφαθητάριο, τὴν ἐκδοσὴ «βιβλίον τοῦ δάσκαλου» μερικὲς τους μνημονεύονται καὶ σὲ μιὰ ὀμίλιαν τοῦ κ. Δελμούζου⁸², ὅλες τους ὁμως τις καταλαβαίνει εὐκόλως καὶ ὅποιος μόνον διάβασε προσεχτικὰ τὸ ἴδιον τὸ βιβλίον.

Εἶναι ὅλες τους ἀρετὲς—γιατὶ δύσκολο βέβαιον ν' ἀρνηθῇ κανεὶς στὴν καθεμίαν τους αὐτῶν τὸ χαρακτηρισμὸ—καὶ βέβαιον μερικὲς ἀπὸ αὐτὲς δὲ λείπουν οὔτε ἀπὸ προγενέστερα ἀλφαθητάρια ἑλληνικά· εἶναι ὁμως οἱ περισσότερὲς τους γι' αὐτὰ νέες, καὶ μάλιστα νέες στὴν ὀργανικὴ ἐνότηταν ποῦ παρουσιάζονται ἀναχωνεμένες τώρα. Οὔτε εἶναι ἴσως καμιά τους πρωτότυπη, ἀφοῦ ἄλλες τους εἶναι γιὰ τὰ ξενόγλωσσα ἀλφαθητάρια αὐθυπονόητες καὶ μερικὲς τους ἐκεῖ τελευταία πρωτοδοκιμάστηκαν. Ἀποτελοῦν ὁμως γενικά γιὰ τὰ περισσότερά τους καὶ μὲ τὴν τωρινὴ τους σύνθεσιν ἕνα νεωτερισμὸ ποῦ ὀδηγεῖ τὸ ἑλληνικὸ ἀλφαθητάριον σὲ νέα ἐποχὴ, καὶ τοποθετεῖ τὸ τρίτον αὐτὸ ἀλφαθητάριον τοῦ κράτους, ὅπως καὶ τὰ ὁμοία ἢ ἀνάλογα ξένα, σὲ ὅσα ἀνακάλυψαν τὸ παιδί, σ' ἀλφαθητάρια ποῦ ἀνοίξαν τὸ πρῶτον βιβλίον τοῦ παιδικοῦ κόσμου στὴ χαρὰ καὶ στὴ ζωὴ, σ' αὐτὲς θυσιάζοντας ὅλες τις ἀτελεῖωτες, βαρετὲς, συχνὰ μακαρονίστικες πάντοτε ὁμως ἀπελπιστικὲς σειρὰς ἀπὸ λέξεις καὶ φράσεις μεθοδολογημένης καὶ διπλοζυγισμένης σοφίας καὶ δογματικῆς ἠθικολογίας μὲ τὰ φᾶ ἰα φᾶ—ὄς ἰς ἄς—ἰα μία ἅμα μᾶς μᾶς ὁμᾶς—ἀίδιος, ἐλάτιος ἄτιος—κνίψ, κίς, ψίξ, σῦς, σῆς—ὀγγχος, ὀγγχος, κνίθη, κνώδαλον, βρώμα, θλάσις, θρίδαξ, τμήσις—ἔδδιξ, φλεγμίν, ὀρόψ, μάριπτε, σφίγξ, κλώψ, ζβυχθῆδὸν—ὀρφῶς, λιμῶ, χοϊκός, χρυσομηλολόμβιον—Ψαμμῆντιος, Ὄξος, Ψιχόμαχος, Ὑάμπολις—ὁ σκόμβρος εἶναι ἰχθύς, εὐς θὰ εἴπη εὐγενής, ὁ αὐχὴν τοῦ βοός εἶναι ἰσχυρός, αἱ γλαυκὲς φωνάζουν κοινουῖον, οἱ πέρδικες κακκαβίζουσι καὶ τιτυβίζουσι, ὁ σαλπικτῆς ἔχει συνάγγην, ἠστόχησεν ὁ σκοπευτής, ἐξημενίσθη ὁ βασιλεύς, ἅμα οἱ τέτιγγες ἀρχίζουσι νὰ τραγωδῶσιν, ἐκνήγησα ἕνα ταῶ, ὁ κωφὸς ψαρῶς, αἱ πίνναι εἶναι κογχύλαι—τλήμων, πλάσιγγξ, φάλαγγξ, φόρμυγγξ, ἀγγίνοια, ξαντόν, θύρσος, ἀβῆς, ρογγαλισμός—τίμα τὰ ἰα, τὸ ψεύδεσθαι αἰσχρόν, οἱ κανοὶ μαθηταὶ ἔχουσι τὰ βιβλία αὐτῶν ρυπαρὰ κτλ. κτλ.

Βέβαιον θὰ πρέπη καὶ στὸ ἀλφαθητάριον αὐτὸ νὰ ξεχωρίσῃ ὁ μελετητῆς του τις ἀρχὲς ποῦ ἀκολουθήθησαν ἀπὸ τὸν τρόπο καὶ τὴν ἐνδεχόμενὴ ἀποτυχία τῆς ἐφαρμογῆς τους· ἢ παραμικρὴ ὁμως σύγ-

⁸² Στὴν ἀνακαταστάσιν ποῦ ἔκαμε στὸ συνέδριον τῶν ἐπιθεωρητῶν κλεινώντας τὴ συζήτησιν γιὰ τὸ νέο ἀλφαθητάριον. Βλ. Ἐκπαιδευτ. ἐρευνητῆς (1919-20) ἀρ. 55.

κρίση μὲ τὰ παλιότερα καὶ νεώτερα ὁμοία νεοελληνικά ἔργα βεβαιώνει τὴν ἀπόσταση ποὺ τὰ χωρίζει, καὶ χωρὶς ἄλλο βρίσκονται μέσα του σελίδες ποὺ δὲν τίς παίρνει κανεὶς στυβόντας ἄλλα ἀλφαθητάρια μαζί.

Μὲ τὸ ἀλφαθητάριο τῆς συνταχτικῆς ἐπιτροπῆς, τὸ τρίτο τοῦ κράτους, χυμένο ἀπὸ τὴν ψυχὴ τοῦ Δελμούζου, σήμανε καὶ γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ ὥρα νὰ χάσῃ τὸ πρῶτο τῆς σχολικῆ βιβλίου τὴν περιχαρακωμένη αὐτοτέλεια ἑνὸς ψεύτικου κόσμου ξερῶν ψηφίων, ποὺ κατανοοῦσαν γιὰ συγγραφεῖς, δασκάλους καὶ μικρὰ παιδιὰ τυραννικὸς σκοπός· καὶ ἂν δὲ βρέθηκε, δείχτηκε ὁ δρόμος ἑνὸς χαρούμενου παιδαγωγικοῦ κόσμου, ὅπου τὸ καθετὶ ποὺ θὰ διδαχτῆ κρύβεται καὶ χάνεται πίσω ἀπὸ διαλόγους καὶ μονολόγους, τίς περιγραφές καὶ τὰ τραγούδια τῆς ἱστορίας τῶν τριῶν παιδιῶν — ποὺ μέσα τῆς θὰ πρωτογνωρίσουν οἱ μικροὶ ἀναγνώστες τὰ παράξενα αὐτὰ συμβολικὰ ψηφία καὶ θ' ἀγαπήσουν τὸ σχολεῖο, ποὺ τοὺς συνεχίζει μὲ τόσο ἀδιαίσθητη μετάβαση τὸ δικό τους μαγευτικὸ κόσμο.

Ἡ στάση τῆς ἐπιτροπῆς ἀπέναντι στοῦ ἀλφαθητάριο αὐτὸ εἶναι θλιθερὴ, κι ὅπως καὶ νὰ εἶναι δὲ θυμίζει οὔτε στοῦ παραμικροῦ κριτικὴ ἐπιστημονικὴ. Πῶς κάτι νέο, ἀληθινὰ νέο παρουσιάζεται ἐδῶ, σὰ νὰ τὸ διαισθάνεται ἡ ἔκθεση, μὰ οὔτε νὰ τὸ ἀναλύσῃ μπορεῖ, οὔτε καὶ νὰ πάρῃ θέση ἀπέναντί του. Μὲ τὸ νὰ ἔχη μάλιστα ἡ ἐπιτροπὴ μεταξὺ τῶν παιδαγωγῶν τῆς καὶ μέλος ποὺ ξέρεῖ πολὺ καλά καὶ τῆς πειραματικῆς ἔρευνας τὰ τελευταῖα πορίσματα καὶ ὅλη τὴν τελευταία κίνηση γιὰ τ' ἀλφαθητάρια ἔξω στὴν ἑσπερία, δίνει τὴν τρομερὴ ὅσο καὶ ἀπροσδόκητη ὑποψία... πῶς νὰ τὸ πῶ;... πῶς ἡ ἐπιτροπὴ, τουλάχιστο μ' ἓνα τῆς μέλος, ἦταν πολὺ καλύτερα πληροφορημένη γιὰ τὴν ἀξία, τὴ σημασία καὶ τὴν προσπάθεια τοῦ ἀλφαθηταρίου αὐτοῦ, ἀπ' ὅτι ἀφήνει τὸν ἀναγνώστη τῆς νὰ ὑποφιαστῆ καὶ νὰ φωτιστῆ. Ὅπως καὶ νὰ εἶναι, ἀντίθετα μὲ ὅσα ἄλλα ἀναγνωστικὰ εἶδαμε νὰ κρίνονται ἀμέσως παραπάνω, ἡ ἐπιτροπὴ εἶχε νὰ κάμῃ πρώτη φορὰ ἐδῶ μὲ κάτι σημαντικὰ νέο, καμωμένο σύμφωνα μὲ μελετημένο νεωτεριστικὸ πρόγραμμα.

Καὶ τὸ νέο αὐτὸ τὸ παρασιωπᾷ τὸ βλέπει ἢ καὶ δὲν τὸ βλέπει, μὰ δὲν τὸ κρίνει. Καθὼς στὴν κρίση τῆς γιὰ τὴ νέα σχολικὴ γλῶσσα τὴν εἶδαμε νὰ δείχνῃ ἀράνταστη ἀδυναμία νὰ ὑψωθῆ σὲ γενικότητα καὶ νὰ κρίνῃ τὴ γλωσσικὴ καινοτομία, καὶ ἀντὶς αὐτὸ ξεθύμανε στίς μικρόλογες καὶ συχνὰ μπαγιατιασμένες, μὰ πάντοτε ἀστοχες παρατηρησοῦλες ποὺ ἔχουν πλημμυρισμένη τὴν ἔκθεσή τῆς, ἔτσι καὶ ἐδῶ:

Ἐντὶ νὰ κρίνῃ, ἀκόμη καὶ νὰ ἐπικρίνῃ τὸ νέο τρόπο ποὺ ἐπιχείρησαν οἱ συντάχτες τοῦ ἀλφαθηταρίου νὰ λύσουν ὅσα δυσκολόλυτα πολλαπλὰ προβλήματα παρουσιάζει ἡ σύνταξη ἑνὸς τέτοιου βιβλίου, οὔτε κανένα ἀπολύτως πλεονέκτημα δὲ βρῆκε, οὔτε τίποτε νέο ποὺ ν' ἀξίζῃ τουλάχιστο νὰ χτυπηθῆ. Ὅλα του κακὰ καὶ στραβὰ ἐκτὸς ἀπ' ὅτι θὰ τὸ δῆ θεοφάνερο καὶ ὁ πῖθ ἀνίδεος ἀναγνώστης, ἐκτὸς ἀπ' ὅτι χρωστᾷ τὸ ἀλφαθητάριο... στοῦ ζωγράφου του, στοῦ τυπογράφου... καὶ στοῦ χαρτοπώλη: «ἀπὸ ἀπόψεως χάρτου, εἰκόνων καὶ ἐκτυπώσεως τὸ Ἄλφαθητάριο τοῦτο εἶναι ἐξαιρετόν, ἀλλ' ἀπὸ ἀπόψεως γλώσσης, περιεχομένου καὶ μεθόδου εἶναι τοῦναντίον ὅλως ἀκατάλληλον, ὅπως χρησιμοποίησις πρὸς μόρφωσιν ἑλληνοπαίδων διότι ὑπηρετεῖ εἰς τὸν αὐτὸν γλωσσικὸν καὶ ψυχικὸν ἐκχυδαϊσμόν, εἰς ὃν καὶ τὰ ἤδη ἐξετασθέντα ἀναγνωστικὰ» (σ. 133).

Οὔτε καν φαίνεται νὰ πῆρε εἶδηση γιὰ τὴν ἐντύπωση ποὺ ἔκαμε τὸ ἀλφαθητάριο στοῦν κόσμο, ἀκόμη καὶ ἔξω, οὔτε νὰ παραξευέτηκε, γιὰτὶ ἀγαπήθηκε τόσο γρήγορα ἀπὸ τὰ παιδιά, πῶς ἐπιβλήθηκε σὲ ὄσους δασκάλους τὸ δίδαξαν, μόλες τίς ἐπιφυλάξεις ποὺ εἶχαν πρίν, καὶ γιὰ ποῖο λόγο δὲν ἔδωσε λαβὴ στὶς πολεμικὰς ποὺ μᾶς συνήθισαν τ' ἄλλα ἀναγνωστικὰ. Ἀπεναντίας ἡ ἐπιτροπὴ φαντάζεται πρὸς «δικαίαια καὶ εὐλογος εἶναι ἡ κατὰ τῶν τοιούτων βιβλίων δυσφορία καὶ ἐξέγερσις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ» (σ. 135).

Περιορίζεται νὰ συναῖξῃ στοιχεῖα γιὰ τὸ κάψιμό του, ποὺ νὰ δικαιολογήσουν τὴ μεσαιωνικὴ τῆς ἐτυμηγορία, καὶ κορυφώνεται ἡ κρίση τῆς σὲ μιὰ ἀπροσδόκητη γνώμη γιὰ τὸ τί θὰ συμβολίσῃ ὁ γάιδαρος. Ὁ γάιδαρος δὲ λείπει βέβαια οὔτε ἀπὸ τὰ ξενόγλωσσα ἀλφαθητάρια καὶ ἀναγνωστικὰ οὔτε ἀπὸ τὰ δικὰ μας τὰ παλιότερα. Ἀντίθετα ὁμοίως μὲ τὸν τρόπο ποὺ χρησιμοποιήθηκε στὰ ξένα βιβλία, σὲ μᾶς ἦταν ἓνας ἀνούσιος, ψόφιος, ὀκνηρὸς, ἀνάληγτος, μίνυχος, λακτίζων καὶ δάκνων, δόλιος ὄνος, μὲ κεφαλή «πυραμιδοειδῆ», πρόσωπο «σαρκῶδες», χεῖλη «παχέα καὶ τὸ ἄνω προκρεμώμενον τοῦ κάτω» καὶ φωνὴ «βαρύτονον, ἣτις καλεῖται ὀγκηθμός» — ἓνας ὄνος τέλος πάντων ποὺ μόνο ὅταν μένη ἄγριος εἶναι «εἰς ἄκρον φιλελεύθερος» (Παπαμάρκου, Ἄναγν. Γ' 1909, σ. 97). Τώρα ὁμοίως ποὺ ὁ ὄνος αὐτὸς ξανάζωντάνεψε στοῦ καινούριου ἀλφαθητάρου κι ἔγινε σωστός γάιδαρος, καὶ ποὺ χωρατεύει μάλιστα μὲ μιὰ κότα, πείραξε τὰ νεῦρα τῆς ἐπιτροπείας. Καὶ γιὰ νὰ ἐκδικηθῆ διπλὴ ἐκδίκηση προτείνει καὶ λέει, πῶς «ὁ γάιδαρος... καταντᾷ τὸ σύμβολον τῆς διὰ τῶν βιβλίων τούτων (τῶν νέων ἀναγνωστικῶν μαζί μὲ τὸ ἀλφαθητάριο τοῦ 1918) ἐπιχειρο-

μένης γλωσσικής, καλαισθητικής και φρασηματιστικής αναγεννήσεως του ἔθνους» (σ. 134-135). Τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ στ' ὄνομά της ζητεῖ ἢ ἐπιτροπὴ νὰ καὶ τὸ ἀλφαβητάριο τοῦ 1918 θὰ ἐξεταστοῦν παρακάτω. Ὅσο γιὰ τὸ τί εἶναι δίκαιο νὰ συμβολίσῃ ὁ καθημένος ὁ γάιδαρος θὰ παρακαλέσω τὸν ἀναγνώστη ν' ἀναβάλλῃ τὴν κρίση του, ὥσπου νὰ διαβάσῃ ὡς τὸ τέλος τὶς ἐξηγήσεις τῆς μελέτης μου αὐτῆς.

Γιὰ τοιοῦς λόγους πρέπει νὰ καὶ τὸ νέο ἀλφαβητάριο τοῦ κράτους.

Ἡ «ἐπιτροπεία» καταδικάσκει τὸ ἀλφαβητάριο γιὰ τριπλοῦς λόγους: γιὰ τὴ χυδαία γλῶσσα του, γιὰ τὸ περιεχόμενό του, ποὺ ἀντὶς νὰ μορφώσῃ «ἐχχυδαῖζει» τὴν ψυχὴ, και γιὰ τὰ μεθοδολογικὰ λάθη του, τὰ «πάμπολλα» και «σπουδαιότατα». Θὰ ἐξετάσω ἐδῶ μόνο τὰ δύο τελευταῖα. Γιὰ τὴ γλῶσσά του παρατηρῶ μόνο πῶς τόσο τὸ εἶχε νιώσει πᾶ ἡ κοινὴ συνείδηση, πὼς ἀπὸ τὴν κρύα γλῶσσα τῶν ἐπίσημων ἀλφαβηταρίων δὲν ἔβγαινε προκοπὴ, ὥστε ἔχομε τὰ τελευταῖα χρόνια γιὰ ποικίλους σκοποὺς (γιὰ ξενοφώνους και στρατιῶτες), ἀπὸ ἰδιῶτες, δασκάλους και ἄλλους, διάφορες προσπάθειες νὰ συγγράψουν ἀλφαβητάρια με ἀνθρωπινώτερη γλῶσσα.

Σημειῶν ἐδῶ ὄσα ξέρω, μαζί με μερικὰ παραδείγματα: Β. Λ. Α. σ. κ. α. ρ. ἰ. δ. ο. υ. (= Ἀγοραστοῦ), Ἀλφαβητάριον. Μακεδονικὴ βιβλιοθήκη, ἀρ. 2. Μοναστηρίου 1918, 40 σελ. (β' ἐκδ. 1912, 42 σελ.)—«νὰ ἔνα πιάτο με σῦκα ἐγὼ ἔφαγα ἕνα σῦκο ἀκάματο» ἕκαμα πολὺ κακὰ, ἢ μητέρα με μάλωσε» (σ. 36).

Γ. Κ. (= Κοσμὰ Μιχαηλίδη), Ἀλφαβητάριον μικρῶν. Παιδικὴ βιβλιοθήκη ἀρ. 1. Πόλη 1911, 31 σελ.—«ὁ Θεὸς ἔκαμε δλα δλα, τὸ γατάκι, τὸ ἀρνάκι, τὸ ἀλογατάκι, τὸ ἔλαφι, τὸ ψαράκι, ὄλα τὰ ζῶα, ὄλα ὁ Θεὸς τὰ ἔκαμε» Ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαβαῶθ» (σ. 19).

Κοσμὰ Μιχαηλίδη. Πρότυπον ἑλληνικῶν ἀλφαβηταρίων. Σμύρνη 1913, 32 σελ.—«νὰ ἕνα ψάρι, τί μάτι, τί λέπι! διπῶ πολὺ. Ψωμὰ φέρε ἕνα ψωμί, τὸ ψάρι θὰ φάγω ψητό, μαμὰ κόψε λίγο ψωμί» κτλ. (σ. 23).

Ν. Γρηγοριάδου, λοχαγοῦ πεζικοῦ. Πῶς οἱ στρατιῶται μου μαθαίνουν γράμματα. Ἀλφαβητάριον ἐνηλίκων. Διὰ στρατιώτας και νυκτερινὰς σχολάς. Ἀθήνα 1915, 24 σελ. Κατὰ τὸ συγγραφέα, τὸ ἀλφαβητάριό του «δὲν ἔχει κα μ μ ἰ α ν λέξιν, διὰ τὴν ὁποιάν ν' ἀπαιτῆται γλωσσικὴ ἐρμηνεία... Δὲν ἔχει οὔτε με ἰ α οὔτε με φ ἄ σχέσιν...» (σ. 3).—«ἡ ὕγεια τοῦ στρατιώτου εἶναι τὸ πλεόν πολυτίμο πρᾶγμα τοῦ κόσμου. Ὁ Ἀντώνης δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ λεπτὰ... Ψάρια ἔχουν ἢ θάλασσα, τὰ ποτάμια και ἢ λίμνες» (σ. 16-17).

Α. Ἡ ἔκθεση καταδικάζει τὰ ἀφθονώτα μεθοδικὰ λάθη (σ. 141) ποὺ κάνουν τὸ βιβλίον «ὄλως ἀκατάλληλον» (σ. 133), ἀπὸ αὐτὰ ὅμως ἀναφέρει «ἕνα μὴ εἰσελθόμενον εἰς λεπτομερείας» καθὼς λέει, τ' ἀκόλουθα, ποὺ μαζί με τὰ ὅμοια τους «εἶναι, ὡς γνωστὸν, διὰ τὸ ἀλφαβητάριον σπουδαιότατα» (σ. 141):

α) διδάσκει τὰ νέα γράμματα χωρὶς μέτρο: «ἄλλοτε ἔν νέον γράμμα, ἄλλοτε δύο και ἄλλοτε τρία».

Κανονικὰ διδάσκονται σὲ κάθε νέο μάθημα—ἀπὸ τὸ πρῶτο μάλιστα, ἀντίθετα με ὅ τι γίνονταν ὡς τώρα—ἕνα μονάχα νέο γράμμα, κάποτε (σπάνια) και ἕνα κεφαλαῖο μαζί του, ἀπὸ κείνα ποὺ μοιάζουν με τὸ ἀντίστοιχό τους μικρὸ. Πρῶτὴ ὅμως και ἀπαραίτητὴ βάση τοῦ βιβλίου μπῆκε, καθὼς εἶδαμε, νὰ δώσῃ μιὰ διήγησιν ἀδιάκοπη, χωρὶς τίποτε περιττὸ και με καμὴν ἀνοσιτία ποὺ νὰ χαλνᾷ τὴν ὁμορφίαν τῆς ἱστορίας. Γι' αὐτὸ ὅμως, και ἐπειδὴ στὰ πρῶτα μαθήματα ἦταν ἀδύνατο, ἀκόμη και με τὴ βοήθεια τῶν εἰκόνων, νὰ τὸ πετύχομε πάντοτε, παρουσιάστηκε—ὑστερ' ἀπὸ πολλὰς μάταιες προσπάθειες—ἡ ἀναπόδραστη ἀνάγκη νὰ δοθοῦν ἐλάχιστες φορὲς περισσότερα ἀπὸ ἕνα νέο γράμμα (συνήθως κεφαλαῖο τὸ δεύτερο, ὅμοιο με τὸ ἀντίστοιχο μικρὸ του). Ἔτσι στὰ πρῶτα 21 μαθήματα διδάσκονται με τὴ σειρά στὸ καθένα τ' ἀκόλουθα γράμματα: α—λ—γ—ε—μ, η—ρ, ρ—ν—β, ο—φ—σ, ι, Β—δ—ια—ω—ζ—π—υ—θ—τ—ου—κ.

Τ' ἀκόλουθα παραδείγματα ἀπὸ τὸ νέο ἀλφαβητάριο και τὰ καλύτερα ἐγκριμένα δείχνουν τὰ προτερήματα τοῦ συστήματος ποὺ ἐφαρμόστηκε. Παραθέτω ἀπὸ τὸ καθένα τους, σὲ τρεῖς χωριστὲς σειρὰς, τὰ μαθήματα 4., 6. και 20. Ἀπὸ τὰ καλύτερα ἀλφαβητάρια παρουσιάξω ἐδῶ τὰ 8 ποὺ πουλιῶνται ὡς σήμερα και ποὺ εἶναι τὰ περισσότερά τους τὰ καλύτερα ἀπὸ τὰ παλιά.

ὄτα ὄρα τὰ ἰα τὰ ὄτα
γάτα ὄρα ὄτα τὰ ἰα τὰ φῶτα
βέλη βαθὺ βαρὺ βαφὴ βῆμα βοή βοῶ, βῆμα ταχύ, σῶμα βαρὺ, βαφὴ κακὴ
(Ἀλφαβητάριον Παπαμάρκου)

μάτι τίμα τὰ ἰα τὰ μάτια ἄτιμα τίμα ταμίας ὄς μὴς
ἀκάτι τὰ ἀκάτια τὰ κύματα μῆς πάπιας τὰ κακὰ παπία κίκα τὰς
κακὰς πάπιας
βέλη τὸ βέλος τὰ βέλη τὸ βυτίον τὰ βυτία τὸ βάρος τὰ βάση τὸ κιβώτιον τὰ κιβώτια τὸ βῆμα τὰ βήματα τὸ βελανίδι τὰ βελανίδια βῶλος βᾶτος βοσκὸς
(Ἀλφαβητάριον Οἰκονόμου, 1916)

νῶτα νινί τὰ ὄτα τὰ νῶτα
δῶρα δίδω δῶρα τὰ ὄα τὰ νῶτα τὰ ἴδια δῶρα
ψάρι ψαλίδι ψάθα ψιλή ψάρια ψητὰ ψωμί ἀπόψε ὀφῶνια ὄψιμα
ὀπωρικά λεμόνι διὰ τὸ ψάρι ἢ ψυχὴ τὰ ψύχη
(Ἀλφαβητάριον Σακελλαροπούλου, 1915)

οἷς ἢ οἷς οἷς ἰοἷς ὄρος
πῶρ πῶρ τὸ πῶρ ποτὸν τὸ ποτὸν πόνος ὁ πόνος τόπος ὁ τόπος
ζυγὸς ἢ ζυγὸς ζυγὸς ἢ ζυγὸς ζῦμη ἢ ζῦμη ζῶνη ἢ ζῶνη τὸ ζῶον τὰ ζῶα τὸ ζῆζυφον ζυμῶνα ὁ λῆκος ἔφαγεν ἔν ζῶον.
(Ἀλφαβητάριον Βρατσάνου, 1915)

ἦνια ἰον ἰα ὄα ἦνια
εἰνη ὄρη ὄρα ἄρη ἄνω νοῶ ἰα ὄνι ἦνια ὁ ἄρη ἢ ὄρα ἢ εἰνη
ζυγὸς ζῦμη ζῶνη ζῶον ζωμὸς ζᾶλη ζητῶ ζῆζυφα ἢ καλὴ ζῦμη ἢ
μεγάλῃ ζῶνη ποτίζω τὰ ζῶα ὁ λαγὸς ἔφαγε τὰς οἷζας ἢ μήτηρ ἔξυμωσε
ἐξήτησα τὸν ζυγὸν
(Ἀλφαβητάριον Ἀρσένη, 1915)

ὠὸν ὠὸν ὠὰ ὠὸν ὠὰ ὄνι ἰα ἰον
παπὶ πᾶπὶ παπὶ ποτὰ τὸ παπὶ τὸ ὄνι τὰ ποτὰ πίνω πονῶ

ψυχή ψυχή ψομί ψήνω ψάθα ψίχα ψάρι διψῶ δίψα ὕψη ἡ ψυχή
τὸ ψάρι τὸ ψομί ψάρι μέγα ψάθα καλή ψήνω ψομί
(Ἄλφαβητάριο Μακρυναίου, 1916)

ζωή ἡ ζωή ζῆ ἡ ζωή ζῆ
ῥίζα ἡ ῥίζα ζωή νά ἰα νά ἡ ῥίζα ἡ ῥίζα ζῆ
φυτὰ νά φυτὰ ἡ ροδιή ἡ συκὴ τὰ φυτὰ ζῶσι με νερό ῥοφᾶ ἡ ῥίζα ῥοφᾶ
τὸ νερό πόσα ζῶα ζῶσι με φυτὰ φέρε φυτὰ διὰ τὰ ζῶα
(Ἄλφαβητάριο κράτους 1910)

μάτι τί ζῶα! τί γάτα! τί μάτι! τί γατί
πανί ποπῶ πανί τί πανί!
πεδιάς ἄς πᾶμε ἕως πέρα πεδιάς ἥλιος ἔξοχή! ἄς πᾶμε σὲ ἔξοχή! νά
μία πεδιάς! πέρα ἕως πέρα! τί μεγάλη! τί καλή! πόσα φυτὰ! νά ὁ ἥλιος
ὕψηλά!
(Ἄλφαβητάριο κράτους 1914)

πίτα μὰ τί νά μάνα πίτα! μὰ τί πίτα!
ζῶα ζῶο μόνα μαζί ζῶα τὰ ζῶα τὸ ζῶο νά τὸ ζῶο νά τὰ ζῶα! τὰ
ζῶα νά τὰ ζῶα μαζί!

χῆνα ἡ χῆνα νά ἡ χῆνα με τὰ χηνάκια! νά ἕνα χηνάκι! μητέρα θέλω
νά ἔχω μιά χῆνα. πολὺ καλὰ! γιατί ὄχι; τί θά χάσω; θά δώσω δύο παπιά
νά πάρω μιά χῆνα. τί χαρά! τί χαρά! θά ἔχω μιά χῆνα! χῆνα! χῆνα! θά λέω
ἔλα δῶ φάγε λάχανα! λίγο σέλινο, λίγο καρτότο.
(Ἄλφαβητάριο Παπαμιχαήλ 1917, δημοτικῆς)

ἔ, ἔλα! ἔλα! γάλα!
Ρῆγα, Ρῆγα! ἔ Ρῆγα! μῆλα! ἔλα!
κ ο ὄ κ ο υ.—«κούκου! κούκου!» ἄκουσε ἡ Βάσω μιά φωνή. «κούκου!»
φώναξε μιά φωνή πίσω ἀπὸ τὸ καλύβι. ἡ Βάσω κίνησε νά πάη κατὰ τὸ
καλύβι. «κούκου!» ἄκουσε τότε μιά φωνή πίσω ἀπὸ τὴ συκιά. ἡ Βάσω κίνησε
τότε νά πάη κατὰ τὴ συκιά. «κούκου!» ἀπὸ τὴ συκιά, «κούκου!» ἀπὸ τὸ
καλύβι, πού νά πάη Βάσω; «κούκου! κούκου!» ἔλατε πιά! δὲ θά φάμε!
φώναξε ἡ μητέρα μέσα ἀπὸ τὸ καλύβι. «κικιρικού! κικιρικού!» φώναξε τὸ
κοκοράκι. σά νά ἔλεγε: «μεσημέρι! μεσημέρι! ὦρα νά φάμε!»
(Ἄλφαβητάριο κράτους 1918)

Μία ματιὰ μόνο στὸ συγκριτικὸν αὐτὸ πίννακα δείχνει τί κατώ-
θωσε ὕστερα ἀπὸ τόσες προσπάθειες μάταιες τὸ τελευταῖο ἄλφαβη-
τάριο τοῦ κράτους. Ἐνῶ ὅλα τὰ παλιότερα ἄλφαβητάρια τῆς καθά-
ρευουσας στὸ εἰκοστὸ ἀκόμη μάθημα, ὅταν δηλαδὴ τὸ παιδί ξερῆ
πιὰ ὀλόκληρο περίπου τὸ ἄλφαβητα, μόλις κατορθώνουν νά τοῦ
δώσουν ἀνούσιους συνδυασμοὺς λέξεων (βαφῆ) κακῆ, ψάθα καλή,
ἔζήτησα ζῆ(ψα) ἢ καὶ φράσεις πού τάχα «προσφέρουσιν μόρφωσιν
εἰς τοὺς παῖδας» καθὼς ἡ ῥίζα ῥοφᾶ νερό, τὸ ἄλφαβητάριο πού προσ-
πάθησε «ν' ἀνακαλύψῃ τὸ παιδί» καὶ πού πρόκειται νά καῖ, φτάνει
γοργὰ ὕστερ' ἀπὸ τὶς βασικὰς δυσκολίας τῶν πρώτων πρώτων μαθη-
μάτων σὲ χαριτωμένους ἱστορίτσες καθὼς τὸ «κούκου», πού καὶ αὐτὲς
δὲν εἶναι ξεκάρφωτες συνήθως μέσα στὸ βιβλίον, παρὰ συναπαρτιζοῦν
μέρος τῆς ἱστορίας του.

Καὶ νά σημειωθῇ καὶ τὸ ἄλλο: Πῶς τὴν ἀρχή: ἕνα γράμμα σὲ
κάθε νέο μάθημα, δὲν τὴν ἀκολουθοῦν αὐστηρά, γιὰ νά περιοριστῶ
στὴ δική μας φιλολογία, οὔτε τ' ἄλλα ἄλφαβητάρια, ἀφοῦ ὁ Παπα-

μάρκος, ὁ Σακελλαρόπουλος καὶ τὸ α' τοῦ κράτους διδάσκουν—ἐ-
τὸ δίκιο τους—δύο γράμματα στὸ πρῶτο ἤδη μάθημα ι α, ὁ Μακρυ-
ναῖος καὶ ὁ Ἀρσένης τρία, ι, ο, ν, ὁ Βρατσάνος ι, ο, ν, στὸ 1. καὶ σ, ς
στὸ 3., τὸ β' τοῦ κράτους γ, α, τ στὸ 1. καὶ ζ, ω στὸ 3., ὁ Οἰκονό-
μου ι, α στὸ 1. καὶ ν, ς στὸ 2.

Στ' ἄλφαβητάρια αὐτὰ ἔχομε θησαυρισμένους τοὺς καρποὺς ἐπί-
πονης καὶ πολύχρονης ἐργασίας ἐκείνων πού δειχτήκαν ἢ θεωρήθη-
καν οἱ καταλληλότεροι νά γράψουν τὸ πρῶτο ἀναγνωστικὸ τῶν
ἑλληνόπαιδων, καὶ τὰ γνωστότερα ὀνόματα παιδαγωγῶν πού πῆραν
σὲ περασμένα χρόνια τ' ἀνώτερα ἐκπαιδευτικὰ ἀξιώματα. Ἡ ἐπιτροπὴ
εἶχε τὴν ὑποχρέωση νά δηλώσῃ ἂν θεωρῆ πρόοδο ὅ τι παρουσίασε
τὸ νέο ἄλφαβητάριο. Ἄν ὄχι, τότε ἀλλάζει. Ἄν ναί, μένει πάντοτε
συζητήσιμο μήπως δὲ θά μπορούσαμε νά φτάσωμε στὸ ἴδιο ἀποτε-
λεσμα χωρὶς τὴν ταυτόχρονη διδασκαλία δύο νέων ψηφίων (λ. χ. τοῦ
μ, η στὸ 5. μάθημα), καὶ ἐπιτέλους τὸ δέχομαι πρόθυμα πὼς ἐπιδειξι-
τεροι συγγραφεῖς θά δειχνοῦν καὶ σ' αὐτὸ ἰκανώτεροι. Ὅσοσο τὸ
périssé la France plutôt que les principes δὲν εἶναι ὁ καλύτερος
ὁδηγὸς γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς ζωῆς, καὶ νομίζω πὼς σὲ ἔργο με τόσο
πολλαπλὰς δυσκολίες, πού ὁ συγγραφέας του θά ὀδηγηθῆ βέβαια καὶ
θά φωτισθῆ ἀπὸ ὠρισμένες ἀρχές, χωρὶς ὅμως νά τὸ θυσιάσῃ σὲ καμία,
δὲν μπορεῖ ὁ κριτὴς νά ταμπουρώνεται πίσω ἀπὸ μίαν μοναδικὴν ἀρχὴν
καὶ ν' ἀξιῶνῃ με στυγνὴν αὐστηρότητα τὴν πιστότατην ἐφαρμογὴν τῆς,
τρομοκρατώντας τοὺς συγγραφεῖς καὶ ξεγελώντας τοὺς ἀναγνώστες
τον με τὴν καταπάτησιν «σπουδαιωτάτων μεθοδικῶν σφαλμάτων».

β) διδάσκει μικρὰ καὶ κεφαλαῖα μαζί.

Σ' αὐτὸ παράτηρῶ πὼς κάθε ἄλλο εἶναι παρὰ λάθος σπουδαιό-
τατο μεθοδικό, καθὼς φαντάζεται ἡ ἐπιτροπὴ, ἢ συνδιδασκαλία τῶν
κεφαλαίων με τὰ μικρὰ, ὅταν γίνεται με τὸν τρόπο πού ἐφαρμόστηκε
στὸ ἄλφαβητάριο: Προτιμήθηκαν γιὰ τὴν ἀρχὴν τὰ κεφαλαῖα ἐκεῖνα
πού μοιάζον με τ' ἀντίστοιχὰ τους μικρὰ, καὶ ἀκριβῶς ἡ διάμεση
γραφή πού δοκιμάστηκε στὸ ἄλφαβητάριο, προσεγγίζοντας κάπως τὰ
τυπωμένα ψηφία στοὺς τύπους τῆς γραφῆς, ἔκαμε τὴν ὁμοιότητα
μεταξύ τους μεγαλύτερη καὶ αὔξησε καὶ τὸν ἀριθμὸ τῶν κεφαλαίων
πού μοιάζον με τὰ μικρὰ τους.

Ἔτσι στὶς 32 πρώτες σελίδες τοῦ βιβλίου, ὅπου διδάσκονται σὲ
27 πινακίδες ὅλα, καὶ τὰ 24 γράμματα, καὶ ἀκόμη τὸ ον, αι, ει, δίνον-
ται καὶ τρία—μόνο τρία κεφαλαῖα—τὸ Ρ, Β, Π, καὶ τὰ τρία τους
ἀρκετὰ ὅμοια με τ' ἀντίστοιχα μικρὰ. Καὶ παρακάτω πάλι, στὶς

σελίδες 33-48 έχουμε πάλι δύο μόνο κεφαλαία, τὸ Κ καὶ τὸ Χ — σὲ μαθήματα ξεχωριστά, πὸ καθὼς ἐγίνε καὶ ἐπὶ διδασκαλία τοῦ Π, δὲ διδάσκουν τίποτε ἄλλο καινούριο — ὅλα τους ὅμοια περίπου μὲ τ' ἀντίστοιχὰ τους μικρὰ (ἔτσι καὶ τὸ Τ, Ε, Φ πὸν παρουσιάζονται λίγο παρακάτω). Ὅλα σχεδὸν τὰ κεφαλαία αὐτὰ, τὰ πρῶτα πὸν διδάσκονται, πρωτοπαρουσιάζονται καὶ ξαναέρχονται συνήθως σὲ ὀνόματα κύρια — ἔτσι ὁ Ρήγας καὶ ἡ Ρήγα, ἡ Ρόδω ἢ ἀγγελίδα, ἡ Βάσω, τὸ σκυλί ὁ Βελῆς καὶ ὁ Πάνος τὸ ἀταχτο παιδί, ὁ Κοκκίνης καὶ ὁ Καρας, τὰ βόδια πὸν ὀργώνουν, ὁ Κανέλης ὁ μανάβης, ἡ κυρὰ Χάιδω μὲ τὴν ψιφίνα, τὴ Χιόνα (ἐξαιρέση κάνει μόνο τὸ «Καράβι παραβάκι» ἀρχίζοντας τὸ γνωστὸ λαϊκὸ ποιηματάκι). Ἔτσι ὅμως κερδίζουμε τ' ἀκόλουθα σημαντικώτατα γιὰ τὸ σκοπὸ τοῦ βιβλίου μας: α) ζωντανεὺει περισσότερο ἢ διήγηση, β) γίνεται δυνατὸ νὰ ἔχουμε καὶ διάλογο ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἱστορίας, πὸν μᾶς παρουσιάζει μὲ τὴ σειρὰ ὅλους τῆς τοὺς ἥρωες, ἀνθρώπους καὶ ζῶα, καὶ γ) ἐλαφρώνεται σημαντικὰ τὸ παρακάτω κείμενο ἀπὸ τὴν ὀχληρὴ καὶ σαχλὴ ἐπιώρευση τῶν κεφαλαίων πὸν βρισκόμε σὲ ὅλα τ' ἀναγνωστικά. Τὰ παρακάτω παραδείγματα δείχνουν καλύτερα αὐτὸ. Ἄς προσέξῃ ἀκόμη ὁ ἀναγνώστης πῶς καὶ ἐδῶ συνυφαίνονται στὸ νέο ἀλφαριθμητῆριο τὰ πολλὰ κύρια μέσα στὴν ἱστορία του χωρὶς νὰ τὴ χαλάσουν, καὶ ὕστερα πῶς ἀκόμη καὶ τὰ δύο προτελευταία ἀναγνωστικά, τοῦ 1914 καὶ μάλιστα τοῦ 1917 (τῆς δημοτικῆς), μαζί μὲ τὴν ἀπλούστερη γλῶσσα τους κάγουν τὴν προσπάθεια νὰ ζωντανέψουν τ' ἀνοικονόμητα ἀκόμη γιὰ τοὺς συντάχτες τους κύρια ὀνόματα:

Ἀθηνᾶ, Βίος, Γοργίας... Θεανὸ, Ἰάσων... Πίνδαρος, Ρωξάνη... Τίμων, Ὑγίνος, Φωκίων, Χαρίτων, Ψελλός, Ὁρίων (Παπαμάρκου σ. 18).

Παγασαί, Πολύβιος, Πουλόπουλος, Διαμάντω, Δωριεύς, Ρήνεια, Φιλοποίμην, Ἐφέξειον, Εὐθύος, Γάρας, Ζεῦξις, Ἰάμπολις, Ἰόρκη, Ἰψοῦς, Ψαμμήνιτος, Ψυχόμαχος, Ψωφίς, Ψαμμαθοῦς, Ὠγγία, Ὠλιάρος, Ὠλενος, Ὠξος. (Οἰκονόμου σ. 21 ᾶ).

Ἰδῆ, Ἰος, Ἰωάννης... Γεώργιος, Γορτύσιος, Γοργῶ... Ψαρά, Ψυτάλεια, Ψωφίς... Ὠρωπός, Ὠλιάρος... Ἡ Κῶς εἶναι πατρίς τοῦ Ἱπποκράτους (Βρατσάνος σ. 35).

Ὁ Ξενοφῶν ἦτο σοφὸς ἀνὴρ... ὁ Σόλων ἦτο σοφὸς ἀνὴρ... ἡ Ὠλιάρος εἶναι νῆσος (Μακρυναῖος, σ. 38).

Φίλοι τοῦ Ὄθωνος εἶνε ὁ Τάκης, ὁ Κίμων καὶ ὁ Ἰάσων... Ὁ Ὄθων ἔχει δύο ἀδελφούς, τὸν Βύρωνα καὶ τὴν Ρωξάνην... Ὁ πατὴρ τοῦ Λουκά λέγεται Ξενοφῶν, ἡ μήτηρ του Ζωή. Ὁ Λουκάς ἔχει δύο ἀδελφούς τὸν Ἥλιον καὶ τὸν Δῆμον καὶ μίαν ἀδελφὴν τὴν Ἄνναν (Κράτους 1910, σ. 23).

Ζωὴ Βασιλάκου, Σοφία Δημουλά, Ξανθοῦλα Λυκίδου, Ὑπατία Μεταξά, Ζένη Φιλικοῦ, Ἄννα Θέμου, Γεωργία Νικήτα, Εὐθυμία Ψαρά, Ρωξάνη Χαρίτου, Ὠριγένης καὶ Σάββας Ξενοφώντος. Ἡ Ζωὴ Βασιλάκου, ἡ Σοφία Δημουλά, ἡ Ζένη Φιλικοῦ, ἡ Ὑπατία Μεταξά καὶ ἡ Ξανθοῦλα Λυκίδου εἶναι φίλοι. Πάν-

τοτε θὰ τὰς ἴδῃς μαζί. Ἰδίως ἀρέσει εἰς αὐτὰς νὰ περιπατοῦν μαζί. Κάποτε καλοῦν καὶ ἄλλας φίλας των, τὴν Ἄνναν Θέμου, τὴν Γεωργίαν Ψαρά καὶ τὴν Ρωξάνη Χαρίτου... (Κράτους 1914, σ. 24 ᾶ).

Θὰ σὲς πῶ μὲ ποιὰ παιδιὰ παίζουμε μὲ τὴ Θάμη, τὴ Ροδόπη, τὸν Ὄθωνα καὶ τὴ Βασιλάκη, τὰ ξεδέροφια μας. Ἡ Θάμη, ἡ Ροδόπη καὶ ἐγὼ κάνουμε ψωμάκια ἀπὸ ἄμμο. Ὁ ἀδελφός μου, ὁ Ὄθωνας καὶ ὁ Βασιλάκης παίζουν τὸ κνηνητὸ καμμά φορὰ ἡ Ροδόπη δὲν ἐρχεται μὰ ποτὲ δὲ λείπουν οἱ φίλες μου, ἡ Κυκὴ τοῦ Χωραφᾶ καὶ ἡ Τασούλα τοῦ Ψαρά. Τῆς Κυκῆς τῆς ἀρέσει πολὺ ὁ χορὸς. Ἡ Τασούλα ξέρει νὰ κάνει ἀπὸ ἄμμο φούρνους. (Παπαμιχαήλ, 1917, σ. 29).

τὰ κ ἄ λ α ν τ α. — Γιατὶ μαζεύτηκαν τόσα παιδιὰ στὴν κάμαρα τοῦ Ρήγα; Νὰ ὁ Γιώργος καὶ ὁ Πέτρος, νὰ ὁ Χρῆστος, ὁ Μῆτσος, καὶ ἄλλοι πολλοί. Δὲ λείπει κανένας φίλος τοῦ Ρήγα. Ὡς καὶ ὁ μικρὸς Ἡρακλῆς εἶναι ἐκεῖ. Γιατὶ μαζεύτηκαν τόσα παιδιὰ στὴν κάμαρα τοῦ Ρήγα; Δὲν ἀκοῦτε πῶς χτυποῦν; Τράπ, τρόπ... Ἄλλοι... Ἄλλοι... Ὅλοι δουλεύουν... Εἶναι παραμονὴ τῆς πρωτοχρονιάς. Φτιάδουν τὴν Ἅγια Σοφία... Μ' αὐτὴ θὰ πᾶνε ἀπόψε στὰ σπίτια τους, νὰ τραγουθήσουν τὰ κάλαντα... (Κράτους 1918, σ. 69). —

Παραθέτω ἀκόμη δείγματα ἀπὸ δύο νεώτερα ξένα ἀλφαριθμητῆρια πὸν ἔχω πρόχειρα, γιὰ νὰ δειχτῆ πῶς καὶ στὴν Ἑλβετία καὶ στὴ Γερμανία βρισκόμε μὲ τὴν ἀντίληψη τῆς ἐπιτροπῆς στὰ καλύτερα ἐργα «σπουδαιότατα» σφάλματα: K l i n k e, Zürcher Bibel, Ζυρίχη 1916, 64 σελ., ἔκδοσις τῆς Erziehungs-direktion (δηλαδὴ τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας τοῦ καντονίου) διδάσκει μὲ τὴν σειρὰ τ' ἀκόλουθα γράμματα (τύποι γραφῆς): i — u U — m M — n N — a A — o O — w W — e E — ei Ei g G — au Au t T — r R. Καὶ παρακάτω ἀκόμη συνδιδάσκει: l L — h H — d D — b B κτλ. — Wolfrum κτλ., Schulfreunde, Lesebuch für das erste Schuljahr, ἐκδ. 6. Hof 1917. Δίνει μαζί στὸ μάθ. 13: S s s τελεγρά. Καὶ παρακάτω: N n — M m — R ch — W w ei — O o eu.

γ) «παραλείπει τὴν διδασκαλίαν διφθόγγων»

Ἡ ἔκδοσις ἐννοεῖ βέβαια τὶς φ, η, ψ, ω, ην, υἱ, ἢ ἴσως — γιατί ποῖς τὸ ξέρει ποτὲ — καὶ μόνο τὶς δύο τελευταῖες. Μὰ οἱ πέντε πρώτες δὲν ὑπάρχουν πιά στὴν ὀρθογραφία τῆς νέας σχολικῆς γλώσσας, ἐνῶ ἡ υἱ κριθῆκε σωστότερο νὰ παραλειφτῆ ἀπὸ τὸ ἀλφαριθμητῆριο, μὰ καὶ τὶς λίγες λέξεις ὅπου διατηρήθηκε (λ. χ. υιοθετῶ, υἱκὸς κτλ.) θὰ τὶς συναντήσῃ ὁ μαθητῆς στὴ μαθητικὴ του ζωὴ πολὺ ἀργότερα (ἂς ἀφήσωμε δὰ πὸν οὔτε χωροῦσαν στὴν παιδιὰτικὴ ἱστορία τῶν τριῶν παιδιῶν). Νὰ μὴ θεωρηθῆ ὅμως καὶ αὐτὸ μεθοδικὸ λάθος «σπουδαιότατον», ἀφοῦ πολὺ πιὸ σπουδαιότερα ἦταν ὅταν τὸ τελευταῖο ἀλφαριθμητῆριο τοῦ 1914 παράλειπε συστηματικὰ τὴν ὑπογραμμῆν ἀπὸ τὸ φ, η, ψ σύμφωνα μὲ τὴν ἐπίσημη ὑπουργικὴ προκήρυξις τῆς συγγραφῆς τους, δίνοντας ἔτσι στραβὸς ὀπτικῆς εἰκόνας. Ἡ ἐπιτροπὴ ὅμως νοστήλαγος καὶ ἐδῶ — οπ ρενvient toujours à ses premiers amours — τὸ πῆχτο ὁ ἱερὸς καὶ ἠθροσθη καὶ ἐξημεμίσθη, τὸ χυνε ὄδορ τῆ ἀλῆ, τὸ νυκὸς, μνικὸς, ἔιζουσι καὶ τὸ οὐκὸς, τὸ ὕδιον θὰ εἶπῃ χοιριδιον, τὸ ἐπὶ τῆς ἀγνίας ὁ νύος θὰ διώκη τὰς μυίας ἀπὸ τὸν γέροντα (τὸν πατέρα του!) καὶ tutti quanti ὅλα τὰ χαριτωμένα ἐκεῖνα, τὰ μορφωτικὰ καὶ ἠθοπλαστικά, πὸν δὲ λείπουν ἀπὸ κανένα καλιότερον ἀλφαριθμητῆριο.

δ) χρησιμοποιεῖ γράμματα ἀδίδαχτα γιὰ γνωστά.

Ὅσο ξέρω πρόκειται γιὰ τ' ἀκόλουθα: Στὰ πρῶτα μαθήματα τυπώθηκε σὲ μιά ἐπικεφαλίδα στὴν ἀρχὴ τῆς ἑνα γιατί («γιατὶ φάναζε ἡ Βάσω» σ. 19) μὲ κεφαλαῖο Γ, καὶ ἀλλοῦ πάλι, στὴν ἀρχὴ πάλι μᾶς ἱστορίας, πάλι κεφαλαῖο Π ἀντὶς τὸ μικρὸ π, ἀπὸ ἀβλεψία τοῦ καλλιγράφου καὶ τῆς ἐπιτροπῆς πὸν εἶχε νὰ φροντίσῃ τὸ τύπωμα τοῦ βιβλίου, γιατί παρασύρθησαν ἀπὸ τὴν ἐπικεφαλίδα

και από την αρχή της φράσης. Και αλήθεια, το κεφαλαίο Π διδάσκεται λίγες σελίδες παρακάτω από κει που κατά λάθος πρωτοτυπώθηκε («Πάνο, άφησε το Ξύλο» σ. 24) και το Γ προς το τέλος του βιβλίου (Γιώργος σ. 69, Γύρισε σ. 74, Γιατί σ. 76 κτλ.) Πάντοτε όμως τα δυο αυτά λάθη είναι κάτι που δεν έχει οργανική σχέση με το κείμενο, που εύκολότατα διορθώνεται και που ο προσεχτικός δάσκαλος, όταν δη πώς κατά λάθος μπήκαν στη στραβή θέση, μπορεί να τα διορθώσει και μέσα στο κείμενο.

ε) «άναγράφει προς διδασκαλίαν συλλαβισμούς συμφώνων χωρίς να υπάρχωσιν εν τῷ κειμένῳ λέξεις περιέχουσαι τους συλλαβισμούς τούτους». Και εδώ έχει ή έκθεση δίκιο, καθώς το βλέπω και εγώ τώρα. Έτσι στίς σελ. 47-63 αναγράφονται στο περιθώριο κάθε τόσο, από μερικά συμπλέγματα συμφωνικά, τα *νι, μι, τσ, τζ, γκ, γγ, σκ, σι, σπ, βσ, πσ, δσ, τσ, κσ, κλ, βλ, πλ, φλ, γν, χν, πν, φτ, χτ, βδ, γδ, βγ*. Ένω όμως όλα τ' άλλα συμπλέγματα αντιπροσωπεύονται καλά μέσα στο κείμενο, ένα τους, το *πρ*, δεν υπάρχει πουθενά στο κείμενο της σχετικής ιστορίας (σ. 56ά), ενώ αντίθετα βρίσκεται ένα *ρρ* χωρίς να έχει παρατεθή το νέο *ρρ* και στο περιθώριο. Πιθανότατα είναι και αυτό λάθος του καλλιγράφου, που αντίς *ρρ* στραβόγραψε στο περιθώριο *πρ*, και λάθος βέβαια και της εφορευτικής επιτροπής. Άλλίως φταίει ή συντακτική επιτροπή. Είναι όμως εξάπαντος λάθος με τριτεύουσα σημασία, αφού στο αλφαβητάριο αυτό, που οι συντάχτες του το θέλησαν μονάχα βιβλίο εφαρμογής, το νέο που σημειώνεται κάθε φορά σε μία γωνίτσα, καθώς και στο γερμανικό πρότυπο του Lay, im goldenen Kinderland, χωρίς να έχει μόνο διακοσμητική σημασία, δεν αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του βιβλίου, που είναι ή «ιστορία», και δεν μπαίνει τόσο για το μαθητή όσο για το δάσκαλο. Και αυτός εύκολα το διορθώνει.

ζ) παραλείπει ν' αναφέρει στο τέλος τα γράμματα όλα στη σειρά, «εν τη κεκανονισμένη αυτής σειρά (της αλφαβήτου)», και το καθένα με τ' όνομά του. Έδώ όμως έχασα πιά την υπομονή μου, και το ίδιο είμαι βέβαιος πως θα συνέβηκε και με τον υπομονετικό αναγνώστη.—

Κλείνοντας τώρα τις εξηγήσεις αυτές για τα μεθοδολογικά λάθη του αλφαβηταρίου, πρέπει να παρατηρήσω πως ή επιτροπή μόλο το εξαιρετικό της ενδιαφέρον για ν' αποφεύγονται τα «σπουδαιότατα» μεθοδολογικά λάθη, κοντεύει να θυσιάση όλα τους στο γλωσσικό της ιδανικό. Έτσι δύο φορές συσταίνε στους συγγραφείς τον τύπος γλωσσικούς, που αν είχαν γραφή θα έβρισκε δυο ακόμη φορές την ευκαιρία να διαμαρτυρηθή για νέα «σπουδαιότατα» μεθοδολογικά λάθη. Τη μία φορά παραπονιέται, γιατί να ληή το αλφαβητάριο *πδ* δυνατά (σ. 19), *πδ* χαμηλά (σ. 24), αντίς τα μονολεκτικά δυνατώτερα, χαμηλότερα, και αξιώνει έτσι πεντασύλλαβες λέξεις εκεί που μόνο τρισύλλαβες ακόμη μπήκαν (γι' αυτό προτιμήθηκε εκεί και ο τύπος γαλάδα χωρίς το α στην αρχή. Τετρασύλλαβες λέξεις (*μικιρίκιον, κοκοράκι, μωμημέρι*) παρουσιάζονται μόνο από τη σελ. 24, και πεντασύλλαβες (*γρο-Κανέλης κολοκυθάκια*) πολύ αργότερα, στη σελ. 45). Και μιά άλλη φορά γυρεύει να γράψη το αλφαβητάριο *βοσκός* αντί *τσιπάνης*. Οι συλλαβές όμως με *σκ, σπ*, στην αρχή δεν έχουν διδαχτή εκεί ακόμη, το *τσιπάνης* χρειάστηκε ακριβώς για να διδαχτή το *τσ*, κι επιτέλους στο παιγνίδι «κουτσός λύκος», *τσιπάνης* λένε, όσο ξέρω, και τα παιδιά που το παίζουν, και *δχι ποιμήν* ή *βοσκός*.

Β. Άξιο συμπλήρωμα της μικρόλογης κριτικής των «σπουδαιότατων μεθοδικών σφαλμάτων» είναι ή συνοπτικωτάτη κριτική για το περιεχόμενο. Και εδώ έχομε μιά συνολική καταδίκη, στηριγμένη σε τρία παραδείγματα. Το συμπέρασμα όμως, βγαλμένο από πρίν, προτάσσεται στην κρίση, κι είναι εκείνο που είδαμε παραπάνω: «όλως ακαταλληλον... προς μόρφωσιν έλληνοπαίδων, ύπηρετεί εις τόν... ψυχικόν εκχυδαιισμόν». Οι σκηνές του είναι πεζές, χωρίς «κατά το πλείστον» παιδευτική αξία και μορφωτικά στοιχεία.

Δεν έχω σκοπό να κουράσω τον αναγνώστη με νέες συγκρίσεις από τα παλιότερα αλφαβητάρια, για να φανή που βρίσκονται οι πεζές σκηνές. Μονάχα για την παιδευτική αξία των παλιών και του νέου είναι ανάγκη να δοθή μιά εξήγηση. Είναι γνωστό τί έδιναν από την άποψη αυτή τα παλιά αλφαβητάρια. Ξερες περιγραφικές φράσεις, με μορφωτικά στοιχεία από τα φυσιογνωστικά και τη γεωγραφία, την ιστορία κ.ά., ανυπόφορες ήθικολογικές φράσεις για το πώς είναι και τί κάνει το καλό παιδί ή επιγραμματικά ρητά με την ίδια τάση—όλα αυτά ανώτερα συχνά από την κατανόηση, τον παραστατικό κύκλο και το ενδιαφέρον παιδιού ξι και έφτα χρονών, και πάντοτε σε γλώσσα που τα έκαναν ακόμη περισσότερο άδιανόητα. Ίδου μερικά παραδείγματα:

αι περιστεραι γεννώσι δέκα φορές το έτος, διά των ρινών δαφραινόμεθα, ή φιλόξ της πυράς είναι έρυθρά, οι νεοσοοι τιτίζουσι και πιπίζουσι, το σώμα της μυίας δεν έχει αίμα, αι φάλαινα έχουνι πολύ μεγάλην δύναμιν, ο ανθρώπινος δαίμονος, το ψεύδος είναι αισχρόν, ο φύλλος πηδῆ, το τίμιον παιδίον λέγει την αλήθειαν (Παπαμάρκου)— ή δουλεία είναι μέγα θνείδος, οι υιοί τιμούν τους γονείς, αι μυίαι έχουν έξ πόδας, οι καρποι των φοινίκων είναι γλυκύεις, ή θρυγιά είναι μέτρον μήκους, ή παιδεία σολίζει τον άνθρωπον, Θεέ μόν βρέξε μιά βροχή... μάραις μάραις το νερό και το γέννημα σωρό... για να σκάζηδ άλευρός γιατί δεν πωλεί ακριβά («Προσεύχη», Οικονόμου)— ο λαϊκός σέβεται τον ιερέα, εις τον διδάσκαλον χρεωστέι ο μαθητής άγάπην νικήν, οι καλοί άνθρωποι είναι άγαρητοι, με τα άγκιστρα συλλαβάνομεν δχι μόνον τα ψάρια αλλά και πολλά πτηνά, ο πατήρ του πατρός μου είναι δι' έμε πάππος, τα καλά βιβλία είναι οι καλύτεροι φίλοι των παιδιών, χαιρώ δια τον καλόν βαθμόν οον (Σακελλαρόπουλος)— ή άργαία είναι μήτηρ της κακίας, φεύγε τους όρκους, ή λύρα έχει χορδάς, εις το έθδιον κοπανίζομεν άλος, ή Ήρα ήτο σύζυγος του Διός, ή Θήρα είναι γέννημα ήφαιστειον, ο Ώρωπος είναι άντίκρυ της Έρετρίας, ήμεις πιστεύομεν εις τον Χριστόν, ή ψυχή είναι άυλος (Βρατσάνος)— εδχον τῷ εν οδραοίς Θεῷ, ευτόχει και εδδαυμόνει καλῶ μαθητά, ο πελειάν έχει μεγάλην μήτην, αι μυίαι μολύνουσι τα φαγητά, το ήπαρ είναι μέλαν, ή άρρηνη νήσσα είναι φραγία, οι καλοι υιοί άγαπάσι πατέρα και μητέρα (Μακρυνάος)— δόξα τῷ Θεῷ, παιδίον καθαρόν, φοβοῦμαι τον βοῦν, εἴγε καλόν παιδίον, το ψεύδος είναι κακόν, ο εἰσεβής υιός, ο έρεος ηδλόγησε τα καλά παιδιά (Άρσένη)— ή χην πετῆ, το στρουθιον

χει ισχυράν δρασην και διαφορην, η σφραγις εινε μουσικόν οργανον, ο σκηνη εινε μικρόν και ισχυρόν έντομον, μερικαι λαμπάδες έχουν κακήν δομήν (Κράτους 1910) ή μνία κεντᾶ δικως ο κώνωψ, πολλὰς μνίας έχομεν τὸ θέρος, ο καλὸς νιός ἄς διώξῃ τὰς μνίας ἀπὸ τὸν πατέρα, ἀπὸ τῆς μητέρα, ἀπὸ τὸν πάππον, ἀπὸ τῆς μάμμην (Κράτους 1914).

Αὐτὰ καὶ παρόμοια εἶναι τὰ μορφωτικὰ στοιχεῖα στὰ παλιὰ ἀλφαριθμητάρια, γιὰ νὰ μὴν πῶ τίποτε καὶ γιὰ τὰ ἰδιαίτερος γλωσσομορφωτικὰ τους στοιχεῖα, καθὼς ἕθδιον θὰ εἶπη χοιρίδιον, ἔδς θὰ εἶπη εὐγενής, τὸ χέλιον λέγεται καὶ ἔγγελος κτλ. κτλ. Πρέπει νὰ εἰμαστε εὐχαριστημένοι πὼς ἡ μεθοδολογικὴ τους ἰκανότητα δὲν κατάρθωνε συνήθως νὰ ὑψωθῆ πέρα ἀπὸ τὴ συναρμολόγησι τῶν λέξεων σὲ φράσεις, κι ἔτσι δὲν ἔχομε ἐνοχλητικότερες μορφωτικὰς προσπάθειες³². Ἄν καὶ πρέπει ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος νὰ ὁμολογήσωμε πὼς ὕστερα ἀπὸ τὰ 1909 τὸ ἠθικοθησκευτικὸ διδαχτικὸ στοιχεῖο τοῦ εἵδους ποὺ εἶδαμε περιορίζεται, ἐνῶ γίνεται προσπάθεια νὰ γίνῃ τὸ ἀλφαριθμητᾶριο παιδικότερο.

Οἱ ἀρχὲς ποὺ ᾠδήγησαν τὴ συνταχτικὴ ἐπιτροπὴ γιὰ νὰ συντάξῃ τὸ ἀλφαριθμητᾶριο τοῦ 1918 διατυπώθηκαν παραπάνω (βλ. σ. 247 ᾠ). Πρῶτος σκοπὸς ἦταν νὰ ἐλύσωμε τὸ παιδί μετὰ τὴ ζωὴ τοῦ βιβλίου, τὴν ἑλληνικὴ καὶ τὴν παιδιατικὴ. Τὸ ἠθικὸ περιεχόμενον (ἀγάπη στὰ ζῶα καὶ στὴ φύση, τόλμη, προβλεπτικότητα κτλ.) βγαίνει ἀδιάστα ἀπὸ τὴν περιγραφόμενὴ ζωὴ χωρὶς ἠθικολογία, γιὰ νὰ τὸ χρησιμοποίησι ὁ δάσκαλος ὅπως τὸ νομίσῃ καλύτερα, καὶ ἡ ὑποδηλώνεται μόνο (λ. χ. μετὰ τὸ μὴ στὸ 5. μάθημα, ὅταν πᾶν ἡ Ρήνα νὰ χτυπήσῃ μετὰ μιά πέτρα τὸ σκυλί), ἢ δίνεται σὲ καλογραμμένες δσο γίνεται σκηνές, σύμφωνα μετὰ τὴ βασικὴ ἰδέα τοῦ βιβλίου. Διδασκαλία ὅμως ἠθικὴ γίνεται μόνο ἔμμεσα. Τ' ἀκόλουθα παραδείγματα δείχνουν πὼς δόθηκε στὸ ἀλφαριθμητᾶριο τῆς συνταχτικῆς ἐπιτροπῆς ἡ ἀγάπη στὰ ζῶα (α) (β), ἡ ὑπακοή (γ) κι ἡ φιλαλήθεια (δ), μιὰ θρησκευτικὴ σκηνὴ (ε) καὶ (ζ) μιὰ προσευχή:

³² Εἶναι αὐτὲς κυρίως γιὰ τὶς ὁποῖες ἔγραψε ὁ Παπαμάρκου (Ἀναγνωστὴ: ἑλληνοκαίδων σ. 28): «τὸ ἀτερπὲς καὶ στυγρὸν τῶν πραγμάτων, τὰ διηματορημένα, τὰ πεπατημένα καὶ πεπλωμένα καὶ μυριόλεκτα, τὰ φορτικὰ καὶ σφραγιστὰ καὶ ἀγοραῖα, τὰ λυσιπλοῦ καὶ γρασάδη καὶ μειρακιώδη, τὰ ἀγενῆ καὶ χαματυπῆ καὶ ὑπόκενα, τὰ ψυχρὰ καὶ ξηρὰ καὶ ἀδιανόγητα» κτλ. κτλ. Πβ. ἀκόμη ἰδ. βιβλ. σ. 38 ὑποσημ. Τὸ κακὸ εἶναι ὅμως πὼς καὶ ὁ Παπαμάρκου, ποὺ μετὰ τὸσο ἀσυνήθιστα ἔντονη γλώσσα ἀποδοκίμασε τ' ἀλφαριθμητάρια τῆς ἐποχῆς του, παρασημένος κυρίως ἀπὸ τὸ ἀρχαϊστικὸν του ἰδιανικὸν δὲν κατάρθωσε πάντοτε οὕτε αὐτὸς ν' ἀποφύγῃ ὅλα τὰ ἐλαττώματα γιὰ ὅσα κατηγορήσε τους ὁμοτέχνους του.

(α) Τὰ χελιδόνια.

ἔχετε γειά, ἔχετε γειά, καιρός μας πιά νὰ πάμε.
μὴ μᾶς χαλάτε τὴ φωλιά! τὴν ἀνοίξῃ, τὰ λουλουδιὰ
ἐμεῖς θὰ φέρωμε ξανά. ἔχετε γιὰ καλὰ παιδιὰ,
μὴ μᾶς χαλάτε τὴ φωλιά! (σ. 36).

(β) Τὸ πουλάκι. — Τί, τί! ἔνα μικρὸ πουλάκι χτύπησε στὸ τζάμι.
Ἔξω ἔρχομαι χιόνι πολὺ. Μέσα ὅλοι κἀθόνταν γύρω στὸ τζάμι. Μὰ κανένας
δὲν ἄκουσε τὸ χτύπημα. Ὁ πατέρας τοὺς διάβαζε μιὰ ἱστορία, κι ὅλοι πρόσε-
χαν τὰ λόγια του. Ὑστερα ἀπὸ λίγο ξαναχτυπᾶ τὸ πουλάκι τί, τί! «Τοῖου,
τοῖου» φώναξε δυνατὰ, σὰ νὰ ἔλεγε: «Ἀνοίξετε, παιδιὰ! Δὲ θὰ γλιτώσω. Μὲ
πάγωσε τὸ χιόνι!»

Ἡ Ρήνα ἄκουσε τὸ χτύπημα. Ἀμέσως σηκώθηκε, καὶ πήγε στὸ παράθυρο.
Δὲν εἶδε τίποτα. «Ἰσως δὲν ἄκουσα καλά. Δὲν εἶναι τίποτα» εἶπε, καὶ κίνησε
νὰ φύγῃ. Μὰ ἔξαφνα ἄκουσε πάλι: τί, τί! τοῖου, τοῖου! Ἀνοίξε τότε ἡ Ρήνα
τὸ παράθυρο. Μεμῆς τὸ πουλάκι μπῆκε μέσα. Πετοῦσε καὶ φώναζε: «τοῖου,
τοῖου. Τί καλὰ παιδιὰ! τί καλὸ τζάμι!» (σ. 64).

Τὸ πουλάκι. — Τί, τί! Ἀνοίχτε μου παιδιὰ!

Ἐγὼ δὲν ἔχω πιά φωλιά, τὴ σκέπασε τὸ χιόνι.

Ἔξω μαυρίλα παγωνιά! Καὶ στή ζεστὴ σας τὴ γωνιά

Καλὴ φωτιά φουρντᾶνε... Ἀνοίχτε μου, καλὰ παιδιὰ (σ. 66).

(γ) Θύμωσε ἡ Βάσω. — Ἡ γιαγιά ζύμωνε... Ἡ Βάσω γύριζε γύρω
γύρω. «δῶσε λίγο ζυμάρι γιαγιά!» — «ἀφῆσέ με, Βάσω, φύγε. δὲ δίνω ζυμάρι
σήμερα» ἡ Βάσω θυμωσε. «θέλω ζυμάρι, θέλω ζυμάρι!» φώναξε θυμωμένη.
ἡ γιαγιά ἔλεγε σιγὰ σιγὰ: «ἄμα πᾶν ἡ Βάσω ζυμάρι, δὲ θὰ φάγῃ σήμερα».
ἡ Βάσω δὲ μίλησε πιά. ἔφυγε σιγὰ σιγὰ ἡ γιαγιά ζύμωνε, ὅλο ζύμωνε (σ. 17).

(δ) Παίξομε τίς δασκάλεις; — ...Κουνοῦσε ὅμως τὴ ρίγα πολὺ δυνατὰ
καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ, ἔδωσε μιὰ στὸ τζάμι καὶ τὸ ἔσπασε. Πᾶσι τὸ τζάμι
Κοκκίνισε ἡ Ρήνα καὶ δὲν ἔξερε τί νὰ κάμῃ. «Πῆς πὼς ἔσπασε ἀπὸ τὸν ἄερα»
τῆς λέει ἡ Φανή. «Τί θέλεις, ψέματα νὰ πῶ; ; εἶπε ἡ Ρήνα θυμωμένη, καὶ
κοκκίνισε πὸ πολὺ» (σ. 55).

(ε) Ντίν, ντάν! Σήμερῶνε Χριστοῦγεννα! — Ντίν, ντάν!
ντίν, ντάν! χτυποῦν οἱ καμπάνες δυνατὰ. Ὁρα πολὺ χτυποῦν, σὰ νὰ λένε:
«Σύνα, Ρήνα! Σύνα, Ρήνα! Σηκωθῆτε, παιδιὰ! Ὁρα γιὰ τὴν ἐκκλησιά».
Ἐλάτε... Ἀκόμη δὲν ἔφεξε ἡ ἀγγή. Σκοτάδι εἶναι ἔξω καὶ οἱ καμπάνες χτυ-
ποῦν χαρούμενα: Ντίν, ντάν! Ντίν, ντάν!

Ἡ μητέρα ζήτησε τὰ παιδιὰ. Τοὺς ἔδωσε νὰ βάλουν τὰ καλὰ τους ρούχα.
Μὰ καὶ ἡ γιαγιά ἔβαλε τὸ μεταξωτὸ φουστάνι καὶ τὴ γούνα της. Σήμερα ὅλοι
φοροῦν τὰ γιορτινὰ τους. «Ὁρα νὰ πάμε» εἶπε ἡ μητέρα. — «Πᾶμε νὰ ἰδοῦμε
τὸν καλὸ μας τὸ Χριστό, ποὺ γεννήθηκε ἀπόψε. Ἡ Παναγία τὸν κρατεῖ στὰ
γόνατά της; καὶ ἀπὸ πάντα φέγγει ἕνα ἀστέρι. Πᾶμε, παιδιὰ, νὰ ἰδοῦμε τὸν
καλὸ μας τὸ Χριστό...» (σ. 63).

(ζ) Θεέ μου! νὰ φυλάγῃς τὸν πατέρα μου καὶ τὴ μητέρα τὸ Ρήνα καὶ
τὴ Ρήνα καὶ τὴν καλὴ μας τὴ γιαγιά (σ. 43).

Τὶς σκηνές αὐτές, περὶς ἢ ἔμμετρος, τὶς χαρακτηρίζει ἡ ἔκθεσις
ἄλλες τους περὶς, καθὼς εἶδαμε, ποὺ «οὐδὲν σπουδαῖον καὶ οὐσιωδὲς
πρὸς τὴν πρέπουσαν διδασκαλίαν καὶ μόρφωσιν προσφέρουσιν εἰς
τοὺς παῖδας (σ. 133), μόλα τ' ἄλλα ἐκχυδαιστικὰ ἐλαττώματα ποὺ
εἶδαμε παραπάνω. Ἡ ἀπόδειξις γίνεται μετὰ τὴν παρασιωπητικὴ
μέθοδο, καὶ μετὰ τρεῖς ἀκόμη ἱστορίτσες ἀπὸ τὸ ἀλφαριθμητᾶριο. Ἀπὸ τὴ
μία, παρατηρεῖ σωστὰ ἡ ἔκθεσις, δὲ βγαίνει κανένα δίδαγμα ὑπομο-
νῆς, ἐνῶ οἱ ὀδηγίες τὸ ἀναφέρουν γιὰ παραδειγμα τέτοιο ἄς ση-

μειωθῆ ὥστόσο πῶς ἡ ἱστορίτσα στέκεται πολὺ καλὰ καὶ μόνη τῆς, χωρὶς τῆ διδασκαλία τῆς ὑπομονῆς καὶ πῶς ἀπέναντι αὐτῆς, ποὺ δὲν ἔχει «παιδευτικὴ ἀξία», τὸ ἀλφαριθμητῆριο ἔχει πολλές ἄλλες ποὺ οὔτε κὰν ἀναφέρονται στὰ παραδείγματα τῶν ὁδηγιῶν. Καὶ στὶς ἄλλες δυό, ὅπου ἔχομε ἥρωα τὸν Ψαρή, τὸ γαίδαρο τοῦ μανάβη τοῦ γερο-Κανέλη, δὲ διδάσκεται οὔτε ἐδῶ κατὰ τὴν ἐκθεσὴ ἢ ἀγάπη στὰ ζῶα, καὶ ἀκόμη «οἱ συγγραφεῖς ἀντὶ νὰ προβάλλωσιν ὡς πρότυπα χρηστοὺς καὶ εὐγενεῖς χαρακτήρας πρὸς μίμησην, προσφέρουσι τοῦναντίον εἰς αὐτοὺς σκέψεις καὶ πράξεις ὄνου καὶ ὄνηλατῶν καὶ δὴ τὰς μάλλον χυδαίας». Τὰ λόγια τοῦ Ψαρή, ποὺ θὰ ἔδιναν εὐκαιρία στὸ δάσκαλο νὰ τονίσῃ στὰ παιδιὰ τὸ δικαίωμα τῶν ζῶων, ἔξω ἀπὸ κάθε ἀνθρωποκεντρισμὸ, στὴ δική τους ζωὴ, τὰ ἐξηγεῖ ἢ ἐπιτροπῆ ὡς ὕμνο πρὸς τὴν τεμπελιά καὶ τὴν ἀθλιότητα. Καὶ τὰ λόγια μιᾶς κότας στὸ φορτωμένο Ψαρή, ποὺ τὸν ἐπίασε ἢ βροχή — «Βρέχεσαι, καημένε. Φύγε, ἔμπα μέσα! Θὰ χαλάσῃς τὴ φορεσιά σου» — εἶναι κατὰ τὴν ὁμόφωνη γνώμη τῶν ἑξι μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς «πρὸς ἐξέτασιν τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας»... «χυδαία εἰρωνεία».

Κρίνω πῶς δὲν ἀξίζει νὰ ἐξεταστῆ περισσότερο κι ἡ τελευταία αὐτῆ ἐνσταση τῆς ἐπιτροπῆς, ἡ πρώτη πρῶτη στὴν ἐκθεσὴ τῆς. Ὅσα λέει ἐκεῖ δὲν εἶναι ὅλα τους ἄστοχα, μὰ ἀκόμη κίαν ὅλα τους ἦταν σωστά δὲν προσθέτουν τίποτε στὴν κρίσιν τῆς γιὰ τὸ «ἀλφαριθμητῆριο μὲ τὸν ἥλιο» ποὺ ἀρκετὰ μᾶς ἀπασχόλησε.

ΜΕΡ. ΙΙΙ. Γ. ΦΑΙΔΡΟΛΟΓΙΑ

Οἱ κεντρικὲς ἰδέες τῶν Ψηλῶν βουνῶν καὶ ἡ κρίσιν τῆς ἐπιτροπῆς. Ἑλληνισμὸς· λογοτεχνικότητα μὲ ζωντανὲς περιγραφὲς καὶ ἐμμεσὴ διδασκαλία· ἰλαρότητα· προσαρμογὴ στὴν παιδικὴ ἀντίληψιν· πατριδὰ καὶ θρησκεία· «χυδαῖσμός» καὶ μονομέρεια· λάθη — Ὁ ἄγενής Ἀκρίτας. Οἱ φαιδρολογίαις κι οἱ σωστὲς παρατηρήσεις τῆς ἐπιτροπῆς. Τὸ βασικὸ ζήτημα γιὰ τὴ σχολικὴ του χρησιμοποίησιν —

Τὸ γλωσσικὸ ἰδανικὸ τῆς ἐπιτροπῆς κι οἱ γλωσσοεκπαιδευτικὲς τῆς θεωρίαις — Μὲ πῶς μὲσα ἐφαρμόστηκε ἡ μεταρρύθμιση.

Ἐξετάστηκαν ὡς ἐδῶ διάφορες κατηγορίαι γιὰ τὸ περιεχόμενον τῶν νέων ἀναγνωστικῶν καὶ δείχτηκε πῶς αὐτὲς θεμελιωνόνταν σὲ παραμόρφωση τῶν κειμένων (κεφ. Β'), ἢ πῶς δὲ λογάριαζαν ἄσους ἀναπόδραστους ἀπὸ τὴ συγγραφὴ τῶν ἀναγνωστικῶν, κι ἔτσι παρίσταναν τὰ νέα χειρότερα ἀπὸ τ' ἀντίστοιχὰ τους παλιὰ τῆς καθαρεύουσας, ἐνῶ τώρα ἐγίναν ἴσια ἴσια καλύτερα (κεφ. Δ'), ἢ τέλος πῶς στοιχεῖα μὲ τόσο δευτερεύουσα συνήθως σημασία, σωστὰ ἢ ὄχι, δὲ φτάνουν νὰ στηρίξουν τὴν καταδίκη τῶν κρινόμενων βιβλίων (κεφ. Ε').

Μὲ ὅλα αὐτὰ φανερώθηκε ἀρκετὰ ὁ χαρακτήρας καὶ ἡ μέθοδος τῆς κριτικῆς ποὺ ἐγίνε, δὲν ἐξαντλήθηκε ὅμως ἡ σειρά τῶν ἐπιχειρημάτων τῆς. Ἀπομένουν ἀφθονώτατες φαιδροίαι ὅσο καὶ ἀπροσδόκητες κατηγορίαι. Ἀπὸ περιορισμένη ψευτοκλασικιστικὴ ἀντίληψιν, στενὴ ὀπισθοδρομικότητα καὶ ἀσυγχρόνιστη παιδαγωγικὴ προπαίδεια, ὠχυρωμένη ἢ ἐπιτροπῆ πίσω ἀπὸ τοὺς τύπους τῆς καθαρεύουσας μὲ τὴν ἰδεολογία τῆς καὶ ἄλλα παιδαγωγικὰ καὶ λογοτεχνικὰ καλοῦπια, τὰ χάνει βλέποντας τὸν ἑλληνικὸ λαὸ νὰ μορφώνεται, ἔξω ἀπὸ χιλιόχρονη παράδοση, μὲ τὴ γλῶσσα του, καὶ μέσα στὸ νέο αὐτὸ γλωσσοεκπαιδευτικὸ μέσο ἀντικρίζει ξαφνισμένη τὸ παραμικρὸ φανέρωμα τῆς ζωῆς, τρέμει τὸ γέλιο μέσα στὶς σκοτεινιασμένες σχολικὲς αἴθουσες, ὑποφιάζεται πάντοτε ψυχικὸς χυδαῖσμός, φαντάζεται ταπεινὸ κάθε ἀνθρώπο τοῦ λαοῦ ποὺ ξεμυτίζει σὲ σχολικὸ βιβλίον, ἀναζητεῖ διδάγματα μὲ «ἠθικὰς καὶ ἠθικὰς ἰδέαις» σὲ κάθε του σελίδα καὶ νοσταλγεῖ τὰ ἠθικολογικὰ καλοῦπια τῶν παλιῶν ἀναγνωστικῶν γιὰ νὰ ὀνειρευτῆ, ἄμα λείψῃ τίποτε ἀπ' ὅλα αὐτὰ, σκοποὺς σκοτίους, δακτύλους, μπολοσεβικισμὸ καὶ προπαγάντα ἀναρχίας.

Μέσα ὅμως σὲ τόσες φαιδροίαι προχειρολογίαις προβάλλουν ἐδῶ καὶ ἐκεῖ καὶ μερικὲς παρατηρήσεις σωστῆς, ἢ τουλάχιστο λογικῆς καὶ συζητήσιμες, οἱ μόνες ποὺ θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχουν θέση σὲ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ σὲ κριτικὴ ποὺ ν' ἀξίξῃ τὸ σεμνὸ τῆς ὀνομα. Καὶ παραξενεύεται κανεὶς ὕστερα ἀπὸ τὴν εἰκόνα ποὺ παρουσιάζει ἡ ἐκθεσὴ μὲ τὴν κριτικὴ τῆς, πῶς ἦταν δυνατό νὰ διατυπωθοῦν στὸ τέλος καὶ σωστῆς γνώμης. Ἀφοῦ ὅμως δὲ θέλησε νὰ βρῆ ἢ ἐκθεσὴ στὰ δεκατρία ἀναγνωστικὰ τίποτε σωστὸ — ἐκτὸς ἴσως μόνον ἀπὸ τὸ χαρτὶ καὶ τίς ζωγραφίαις στὸ ἀλφαριθμητῆριο τοῦ κράτους — ἦταν φυσικὸ νὰ κάμῃ καὶ παρατηρήσεις σωστῆς, μιὰ καὶ δὲν ὑπάρχει βιβλίον τέλειο καὶ ἀφοῦ θὰ ἔχουν καὶ τ' ἀναγνωστικὰ πολὺ ἢ λίγο τίς ἀτέλειές τους καὶ τὰ λάθη τους. Οἱ παρατηρήσεις αὐτῆς τῆς ἐπιτροπῆς, ποὺ τίς περισσότερῆς τους θὰ μπορούσε νὰ τίς κάμῃ κι ἕνας μέτριος κριτῆς, ἀποβλέπουν συνήθως σὲ λεπτομέρειαις, ἢ δὲν ἔχουν τουλάχιστο τὴ βασικὴ σπουδαιότητα ποὺ πολεμᾷ νὰ τοὺς δώσῃ τὸ αἰώνιον *ceterum censeo* γιὰ τὸ κάψιμο τῶν ἀναγνωστικῶν, καὶ κυρίως ἀναφέρονται στὰ ἑξὶ ἀναγνωστικὰ ποὺ πρωτοεγκρίθηκαν τὸ καλοκαίρι τοῦ 1917 γιὰ τίς δυὸ πρῶτες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Ἦδη παραπάνω δόθηκε ἢ εὐκαιρία νὰ γίνῃ λόγος γιὰ ἀρκετῆς κατηγορίαι, ἀσύστατες ἢ καὶ σωστῆς, ποὺ ἀναφέρονται σ' αὐτὰ. Οἱ κατηγορίαι αὐτῆς θὰ ἐξεταστοῦν τώρα συστηματικώτερα σὲ νέα παραδείγματα.

Μέ τι καμάρι περπατῆ τὴν κούκλα τῆς κρατώντας,
καὶ μ' ἓνα σπάγκο τὸ γατὶ ξοπίσω τῆς τραβώντας.
Κοντὰ στὴν πόρτα σταματᾷ πρίν πάη πὸ παραπέρα,
καὶ τὰ πουλιά τῆς χαιρετᾷ μὲ μιὰ τῆς καλημέρα.
*Καλημεροῦδια σας, πουλιά, καλημεροῦδια χίνα...
Τὴν κούκλα λέν Τριανταφυλλιά καὶ τὸ γατὶ Ψιφίνα.
Κι ἂν μὲ ρωτᾶτε καὶ γιὰ ποῦ; ἄνωρ τί τάχα βγήκα;
Πᾶω νὰ προφτάσω τὸν παπποῦ ποῦ μὲ φιλεῖ αἰκά»...

Τὸ χαριτωμένο αὐτὸ ποιηματάκι τὸ ἔχομε στὸ ἀλφαβητάριο τοῦ Παπαμιχαήλ, μέρ. β', παρμένο ἀπὸ τὴ συλλογὴ τῶν παιδικῶν τραγουδιῶν τοῦ Ἄλ. Πάλλη. Παρουσιάζει ζωντανὸ τὸ παιδί μέσα στὸν κόσμο του, ὅπως τὸ ἴδιο βλέπει τὸν ἑαυτὸ του, μὲ τοὺς δεσμούς ποῦ τὸ ἐνώνουν μὲ τοὺς καλύτεροὺς του φίλους, καὶ καθὼς μὲ πληροφορεῖ ὁ ποιητὴς του, δταν τὸ εἶχε πρωτοδημοσιέψει τοῦ ἔγραφε ὁ ἄγγλος φιλόλογος κ. Bosanquet, διευθυντὴς ἄλλοτε τῆς ἀγγλικῆς σχολῆς στὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ μάθῃ ἀπὸ ποῖο ἀγγλικὸ πρότυπο ἦταν παρμένο. Ἡ ἐπιτροπὴ ὁμῶς, ποῦ ἔχει τὴν ἀφέλεια νὰ τὸ ξανατυπώσῃ ὀλόκληρο στὴν ἐκθεσὴ τῆς (σ. 117), βρίσκει πῶς τοῦ λείπει κάθε ὁμορφιά καὶ δὲν ἔχει κανένα μορφωτικὸ ἢ παιδαγωγικὸ στοιχείο. Εἶναι ἀπὸ τὰ «μηδὲν καλὸν καὶ σπουδαῖον περιέχοντα καὶ ἀνίκανα νὰ μόρφώσωσι τὴν ψυχὴν τοῦ μαθητοῦ καὶ ἐξεγείρωσι τὸ διαφέρον καὶ τὴν ἀγάπην αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀνάγνωσιν» (σ. 116) καὶ κουταίνει τὰ παιδιὰ: «Ὁμολογοῦμεν ὅτι, ἐὰν ὡς σκοπὸς τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων ἐτίθετο, μηδὲν νὰ διδάσκωσι, νὰ καθιστᾶσι δὲ διὰ τῶν ἀναγνωσμάτων τοὺς παῖδας φλυαροὺς, κούφους, ἀνοήτους καὶ ἀνικάνους νὰ αὐτενεργῶσι καὶ νὰ σκέπτονται, ἦτο ἀδύνατον νὰ γραφῶσι καταλλήλοτερα ἀναγνωστικὰ βιβλία» (σ. 118). «Τοῦ αὐτοῦ περιεχομένου καὶ τῆς αὐτῆς ἀξίας» βρίσκει μιὰ ἄλλη ὁμορφὴ ἱστορίτσα στὸ ἴδιο ἀλφαβητάριο, τῆς Δαφνοῦλας ποῦ φυτάνει ἀπὸ κερί κούκλες, καὶ ποῦ παίζοντας μαζί τους, κάνει βαφτίσια ἢ τίς μαλώνει γιὰ τίς ἀταξίες τους, ποῦ ἦταν βρόμικες ἢ ποῦ ἔφαγαν γλυκὸ κι ἀρρώστησαν.

Ἀλήθεια, μὲ τὴν κρίση τῆς γιὰ τὸ ποιηματάκι τοῦ Πάλλη κρίνεται μόνῃ τῆς ὀλόκληρῃ ἢ ἐκθεσὴ τῆς ἐπιτροπῆς. Ἀλίμονο ἂν ἀποφασίζε νὰ ἐφαρμόσῃ τίς θεωρίες τῆς στ' ἀγγλικά καὶ στὰ γερμανικὰ ἀλφαβητάρια!⁸³ Καιρὸς ὁμῶς νὰ ἐξετάσωμε καὶ τὰ δύο βιβλία ποῦ ἔμειναν

ὡς τώρα σχεδὸν ἀμνημόνευτα καὶ ποῦ τοὺς ἀφιερώνει ἢ ἐκθεσὴ ἀρκετὲς τῆς σελίδες. Ἐννοῶ τὰ Ψηλὰ βουνὰ καὶ τὸ Διγενῆ Ἀκρίτα.

Ὁ τι παρουσιάζεται συγκεντρωμένο στὴν κρίση γιὰ τὸ ποιηματάκι τοῦ Πάλλη, θὰ τὸ βροῦμε ξαναειπωμένο σὲ ὄλους τοὺς τόνους στὴν ἐπίκριση γιὰ τὰ «Ψηλὰ βουνὰ», ποῦ δίνουν εὐκαιρία στὴν ἐπιτροπὴ νὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ φαρδιά πλατιά τὰ παιδαγωγικὰ καὶ ἀνθρωπιστικὰ τῆς κριτήρια. Στὶς δεκατέσσερις σελίδες ποῦ κρίνεται τὸ περιεχόμενο τῶν Ψηλῶν βουνῶν ἔχομε συναγμένες τίς πρῶτες καὶ παράδοξες κρίσεις γιὰ τὸ δεύτερο αὐτὸ βιβλίον τῆς συνταχτικῆς ἐπιτροπῆς, τὸ γ' τοῦ κράτους γιὰ τὴν Γ' τάξη, ὕστερα ἀπὸ τὰ δύο πρῶτα, τοῦ 1910 καὶ τοῦ 1914. Οἱ προγραμματικὲς ἰδέες ποῦ εἶχαν ὀδηγήσει τὴ συνταχτικὴ ἐπιτροπὴ στὴ συγγραφὴ τῶν ἀναγνωστικῶν τῆς, καθὼς καὶ οἱ κύριες ἰδέες τῶν Ψηλῶν βουνῶν, δημοσιεύθηκαν στὸ πρακτικὸ τῆς καὶ στὶς «Ὀδηγίες» γιὰ τὴ διδασκαλία τους (βλ. παραπ. σ. 193, πβ. καὶ Δελτίο τ. 9, σ. 13). Ἐχομε καὶ στὸ ἀναγνωστικὸ αὐτὸ, καθὼς καὶ στὸ ἀλφαβητάριο τοῦ κράτους, ὅπως θὰ εἶχαμε καὶ σὲ ὅσα ἄλλα θὰ ἔβγαίναν σιγὰ σιγὰ, τὴν προσπάθεια νὰ δοθῇ σύμφωνα μὲ ὄρισμένο πρόγραμμα ἓνα βιβλίον ἑλληνικὸ, λογοτεχνικὸ ἐνιαίας ὕλης, χωρὶς ξερὲς περιγραφὰς καὶ δογματισμοὺς παρὰ μόνον μὲ ἐμμεση ἠθικὴ ἢ ἄλλη διδασκαλία, μὲ ἑλαφρὸ παιδιάτικο χιοῦμορ, ὅσο τὸ δυνατό περισσότερο προσαρμοσμένο στὴν ἀφομοιωματικὴ δύναμη τῶν παιδιῶν τῆς τάξης ποῦ προορίζεται. Εἰδικώτερα θὰ ἐπιδίωκε τὸ βιβλίον αὐτὸ νὰ ζωντανέψῃ μὲ τὸ περιεχόμενό του καὶ μὲ τὴ λογοτεχνικὴ του μορφή τίς ἀκόλουθες κεντρικὲς ἰδέες: τὴν κοινοτικὴ ἀλληλεγγύη καὶ ἐνέργεια, τὴν ἀτομικὴ αὐθυπαρξία μὲ τὴ σωματικὴ, πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ὑγεία τοῦ ἀτόμου, τὴ γνώση καὶ τὴν ἀγάπην τῆς φύσης, καὶ ἰδιαίτερος τοῦ βουνοῦ μὲ τὰ δάση του, τὴ διάλυση τῶν προλήψεων.

Ἡ στήσις τῆς ἐπιτροπῆς εἶναι καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς ἢ ἴδια μὲ κεινὴν ποῦ εἶδαμε παραπάνω μιλώντας γιὰ τὸ ἀλφαβητάριο τοῦ κράτους. Τὶς βασικὲς ἰδέες τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ κράτους καὶ τίς κεντρικὲς ἰδέες τῶν Ψηλῶν βουνῶν τίς ἀγνοεῖ σχεδὸν ὅλες. Εἶναι σὰ νὰ μὴν ὑπάρχουν. Οὔτε τὰ ἐπίσημα δημοσιευμένα κείμενα ξέρει, ποῦ τίς ἔχουν διατυπωμένες καὶ τίς ὑποστηρίζουν, μὰ οὔτε καὶ νὰ τίς ἐνωσε φαίνεται ἀπὸ τὸ ξεφύλλισμα ποῦ θὰ ἔκαμε τοῦ ἀναγνωστικοῦ, πρίν καταπιαστῆ νὰ τὸ κρίνῃ. Ἐτσι ὁποῖος διαβάζει τὴν ἐκθεσὴ εἶναι καταδικασμένος ἀντὶ νὰ φωτιστῆ γιὰ ὅ τι ἔγινε καὶ ὅ τι ἐπιζητήθηκε νὰ γίνῃ, νὰ δῇ τὰ Ψηλὰ βουνὰ πίσω ἀπὸ τὴ γελοιογραφίαν καὶ τὸ δια-

⁸³ Ἰδίως τὰ γερμανικὰ ἀλφαβητάρια ποῦ βγήκαν ἀπὸ τὴν τελευταία κίνηση ποῦ εἶδαμε, δίνουν παραδείγματα ἀνάλογα μὲ τὸ παραπάνω ποίημα τοῦ Πάλλη.

συρμό που προσπαθεί ή έκθεση να τους κάμη. Για να φανή αὐτὸ καλύτερα θὰ ἐξετάσω μία μία καὶ ὅσο γίνεται συνοπτικώτερα τις βασικὲς ιδέες τοῦ βιβλίου συσχετισμένες μετὴν κριτικὴ τῆς ἐπιτροπῆς.

Α. Για τὴν ἑλληνικότητα τοῦ βιβλίου κρίνω περιττὸ νὰ κάμω λόγο. Τὴν ἔνωσε καὶ ὁποιος ξεφύλλισε μονάχα τὰ Ψηλὰ βουνά, ποὺ πρώτη φορὰ ζωντάνεψαν μέσα στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο μετέτοιο καὶ μετὸσο πλούσιο τρόπο ἕνα κομμάτι Ἑλλάδα, τὸ ἑλληνικὸ βουνό, τις ὁμορφιές του καὶ τοὺς κατοίκους του. Ἦταν ἄλλωστε αὐτὸ ἀδύνατο γιὰ τὰ παλιὰ ἀναγνωστικά, μετὴν καθαρεύουσα γλώσσα τους καὶ μετὴν λογοτεχνικὴ τους ἀκόμη ἀνεπάρκεια. Ἀληθινὰ «μία ζωὴ θερμὴ καὶ πάλλουσα, μία ἄδολος καὶ βαθειὰ ἑλληνικότης πηγάζουσα ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων» καθὼς ἔλεγε ὁ Α. Τραυλιαντώνης, εἰσηγητῆς στὴν κρίση γιὰ τὸ βιβλίο ποὺ οἱ συντάχτες του τὸ βάσαναν στὴ «γνώση καὶ τὴν ἀγάπη τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς καὶ τῆς φύσεως» (πβ. «Ὀδηγίες» σ. 4).

Γιὰ τὴν ἐπιτροπὴ δὲν ὑπάρχει τίποτε ἀπ' ὅλα αὐτά, ἢ τουλάχιστο δὲν εἶναι τίποτε ποὺ ν' ἀξίξη νὰ γίνῃ λόγος. Ἀσημες καὶ ἀσημαντες οἱ σκηνὲς μετὴν βρῦση, μετὴν βλαχοπούλα, μετὸ Λάμπρο καὶ τὸ πρῶτο του μάθημα, μετὸ γάμο τῆς Ἀφρόδως, μετὴν ἐπίσκεψη στὸ μοναστήρι, μετὸ Γεροθανάση. Μὰ καὶ πῶς νὰ τὰ προσέξῃ, ἀφοῦ τὸ ἀρχαῖο τῆς ἰδανικὸ τὴν ἐμποδίζει νὰ σταματήσῃ σὲ ὅτι δὲν ἔχει ἀρχαῖο ἑλληνικὸ ὄνομα, ἀφοῦ τὴν ἐνοχλοῦν οἱ στάνες καὶ οἱ φέρμελες, καὶ ἀρνιέται στὸ ἀναγνωστικὸ τῶν ἑλληνόπαιδων τὸ δικαίωμα νὰ παρουσιάσῃ τοὺς ἡρώες του μετὰ τὰ σύγχρονά τους ἑλληνικὰ ὀνόματα. Ἐχομε βέβαια αὐτοὶ ὀνόματα καθὼς Στέφανος καὶ Λάμπρος, Κωστάκης καὶ Δημητράκης, Σπύρος, Ἀντρέας καὶ Γεροθανάσης, μὰ ἔχομε καὶ ἕναν ἀγωγιάτη Μπαρμπαφώτη, ἔχομε καὶ τὸν Μπαρμπακούκη τὸ μυλωνά, ἔχομε τὸ Θύμιο καὶ τὴν Μαρούλα, ἔχομε τὴν Χάρμυνα, ἔχομε ἀκόμη καὶ τὴν Ἀφρόδω (Ἀφροδίτη) τὴν βλαχοπούλα. Για ὅλες ὁμοῦ καὶ ὄλους αὐτοὺς—ἔχωντας μόνο τὸν Γκέκα καὶ τὸ Μοῦργο, τὰ δυὸ σκυλιὰ—βρίσκει ἢ ἐπιτροπὴ πῶς «αἱ ὀνομασίαι τῶν διαφόρων τοῦ βιβλίου προσώπων εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἠκιστα ἑλληνικαί» (σ. 68), καὶ κλείνοντας τὰ μάτια στὸ βιβλίο ποὺ ἔκλεισε μέσα του τὴν Ἑλλάδα, ἀπορεῖ πῶς «ἐξέλιπον ἐκ τῆς χρήσεως τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα», καὶ θυμῶναι ποὺ ὁ διαστρεβλωμένος καὶ παραμορφωμένος Φάνης δὲν ἔμεινε σωστὸς καὶ ἀρχαῖος Ἀριστοφάνης, γιὰ νὰ συντροφίῃ τὸ Θεμιστοκλῆ, τὸ Μιλτιάδη καὶ τὸν Κόδρο, καθὼς θὰ ἔπρεπε βέβαια νὰ «βαπτίζωνται» ὅλοι οἱ ἡρώες τοῦ βιβλίου, μαζί τους καὶ ὁ

ἀρχιτελείγκας ὁ Γεροθανάσης, ποὺ κατὰ τὸ βιβλίο δὲν ξέρεῖ ἄλλο ἀπὸ «τὰ δεκάξι γράμματα τῆς ὑπογραφῆς του».

Β. Καὶ τὴ σημασία ὁμοῦ ἐνὸς καλογραμμένου λογοτεχνικοῦ κειμένου, τόσο σημαντικοῦ γιὰ νὰ μιλήσῃ στὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ, δὲ φαίνεται ἢ ἐπιτροπὴ νὰ τὴν αἰσθάνεται περισσότερο. Κυριάρχησε στὰ Ψηλὰ βουνά ἢ προσπάθεια ὅλες τους οἱ ιδέες «νὰ μὴ δοθοῦν δογματικῶς, ἀλλὰ νὰ ἐνσαρκωθοῦν εἰς ζωὴν πραγματικὴν, ἢ ὁποῖα νὰ συγκινή μετὸ μορφήν ὅση τὸ δυνατόν ἀμεμπτον λογοτεχνικῶς» (Ὀδηγίες σ. 4). Καὶ ἀλήθεια, μετὴν βαθιὰ σχέση καὶ στενὴ ἀλληλουχία ποὺ ἔχουν μορφή καὶ περιεχόμενο, ὅσο θέλομε νὰ μιλήσωμε στὴν ψυχὴ τῶν ἀκροατῶν μας, ἢ τὴν τέχνη στὸ σχολεῖο καὶ εἰδικώτερα ἢ λογοτεχνικότητα στὸ ἀναγνωστικὸ παίρνουν κυριάρχη σημασία γιὰ τὸ ἀνοιγμα τοῦ δρόμου πρὸς τὴν παιδικὴν ψυχὴ, καὶ εἶναι γνωστὴ ὅλη ἢ τελευταία παιδαγωγικὴ κίνηση, ποὺ ὕψωσε τὴν αἰσθητικὴν σὲ ἀρχὴ μεθοδολογικὴ τῆς παιδαγωγικῆς καὶ σὲ μιὰ ἀπὸ τις βασικὲς παιδαγωγικὲς ἐπιστῆμες. Στὴν ἀρχὴ αὐτὴ τῆς λογοτεχνικότητος χρωστᾷ πολλὰ τοῦ χαρίσματα τὸ βιβλίο, μὰ καὶ αὐτὰ τὰ περὶ ἢ ἐπιτροπὴ μετὸ σιωπῆ. Τ' ἀκόλουθα παραδείγματα δείχνουν πῶς πραγματοποιήθηκαν ὁμοῦ περιγραφὴ φυσιογνωστικῶν τὰ Ψηλὰ βουνά καὶ τὸ πρῶτο ἀναγνωστικὸ τοῦ κράτους:

Ὁ λύκος.— Ἀπὸ κάποιο μακρινὸ βουνὸ ξεκίνησε ὁ λύκος. Ὅταν πείνασε πολὺ συλλογίστηκε: «Σ' ἕνα λύκο σὰν καὶ μένα, δὲν πᾶσι νὰ κυνηγᾷ τὴν ἀλεπού. Πόσο θὰ ζήσω ἀκόμη; Ἐνα χρόνο, δύο; Πρέπει νὰ καθίσω τραπέζι σὲ μεγάλη τοσελικάτα». Νὰ ποῦμε τὴν ἀλήθεια, ὁ λύκος μας εἶναι λίγο ἡλικιωμένος φέτος ἔκλεισε τὰ δεκατρία γέρασε. Ἀλλάξε τὸ μαλλί του, μὰ τὴ γνώμη του καὶ τὴν καρδιά του δὲν τὴν ἔλλαξε. Πάντα στὰ καλά κοπάδια εἶναι ὁ νοῦς του. Ἐτὲς τὸ βράδυ εἶδε στὸν ὕπνο του πῶς ἔπασε μέσα σὲ τρεῖς χιλιάδες ἀσπρα πρόβατα. Ἀπὸ τότε δὲν μπόρεσε νὰ κοιμηθῇ. Ξεκίνησε καὶ πᾶσι νὰ τὰ βρῇ.

Πέρασε βουνά καὶ βουνά. Δάση ἀπὸ ἔλατα καὶ ἀπὸ πεῦκα, ἀπὸ καστανιές καὶ ἀπὸ ὄξυς. Περπάτησε τὰ φαράγγια καὶ τις ράχες. Τράκ, τράκ, τράκ, τὸ πάτημά του χτυποῦσε δυνατὰ, σὰ νὰ ἦταν πεταλωμένος. Τ' ἀγγίματα, ποὺ τὸ γνωρίζουν αὐτὸ τὸ περπάτημα, ἔτρεξαν στὴν τρύπα τους. Πρῶτῃ ἢ ἀλεπού, καθὼς ἦταν ἐκλωμένη σὲ μιὰ πέτρα, ἔτρεξε καὶ χώθηκε στὸν τρίτο διάδρομο τῆς φωλιάς τῆς. «Γιὰ νὰ φεύγῃ ἢ ἀλεπού, εἶπε ὁ ἀσβός, κάποια μεγάλη δουλειὰ τρέχει» καὶ μῆκε σὲ μιὰ ζένη τρύπα ποὺ τὴ βρῆκε ἄδεια... «Ἀρόμο, ὄρομο» εἶπε ὁ σκαντζόχοιρος καὶ χάθηκε. Ἀπὸ τὸν πολὺ τὸ φόβο του δὲν πρόφτασε οὔτε νὰ τινάχῃ μέσα στ' ἀγκάθια τοῦ ἔπερνε πολλὰ ξερὰ φρύγανα. Μόνο ἢ νυφίτσα δὲν τρῶπισε ἀκόμη. Ἐτρεξε στὰ κλαριά μιὰς θεόρατης καστανιάς σὰ νὰ ρωτοῦσε: «τί εἶναι; τί τρέχει;» Δὲν μπορεῖ ἢ νυφίτσα νὰ ζήσῃ, ἀν δὲ μᾶθη ὅλα τὰ νέα. Κοίταξε παντοῦ μετὴν γυαλιωτέρως χαντρίτσες τῶν ματιῶν τῆς, μὰ κανεὶς δὲ βγῆκε νὰ τῆς πῇ τίποτα. Κι ἢ πὸ φλύαρή νυφίτσα εἶχε κρυφτῆ. «Γιὰ νὰ κρυφτοῦν ὅλες οἱ γειτόνισσες, συλλογίστηκαν, θὰ πῇ πῶς κατὶ σοβαρὸ τρέχει. Ἄς πᾶμε, μὴν ἔρθουν τίποτα σκάγια». Ἄπάνω σ' ἕνα ψηλὸ κλάνο κάθισε ἀκίνητη, καὶ μαζεύθηκε ἔτσι ποὺ νὰ φαίνεται ἕνα μετὸ κλαδί. Ὁ λύκος ὅλα αὐτὰ τὰ καταλάβαινε. Ὁ ἀέρας τοῦ ἔπερνε τὴν μυροῦδιὰ τῶν ἀγγυμῶν ποὺ ἔφευγαν. Εἶδε καὶ τὰ χνάρια μερικῶν, καὶ κούνησε τὸ κεφάλι του... Ἦ πείνα του μεγάλωσε. Ἦ δῖφα του γιὰ αἷμα ἀκόμη περισσότερο. Ἀκόνιζε τὰ δόντια τοῦ ἔκοβαν σὰν τὸ καλύτερο μαχαλὶ ἦταν ἔτοιμος...

Από περπάτησε πενήντα χιλιόμετρα, έφτασε στα Τρίκορφα. Σταμάτησε ευχαριστήμενος. Άκουσε τα κουδούνια από τα κοπάδια του Γεροθανάση: «Μπαράβο Θύμιο» είπε, γιατί τα γνόφιας τίνος είναι. Στην καλύτερη όμως στιγμή, τη στιγμή που έτοιμάστηκε να χιμήξει, ξάφανα είδε δύο ξαδέφους του μπροστά το Μοθόγο και τον Πιστό. Οι δύο αυτοί μαντρόσκυλοι του Γεροθανάση πήδησαν άπάνω του· μία τουφεικιά άκοδστικη, δεύτερη, τρίτη. Φώναξαν οι τσοπάνηδες, το κοπάδι αναταράχτηκε, σκύλοι γάδγυζαν μακριά, ή ταραχή απλώθηκε από ράχη σε ράχη. «Ξαδέφια, έρχομαι από ξένον τόπο, είμαι πεινασμένος και δε θα φύγω!» Αυτά θέ έλεγε ο λύκος στους ξαδέφους του τους σκύλους, αν ήξερε πως έπαιρναν από λόγια. Μά έπειδή ξέρε πως δέν παίρνουν, έτοιμάστηκε. Όποιος μείνη ζωντανός. Τότε άρχισεν τον πόλεμο και με τους δύο. Άπάνω στο σβέρκο του ένυωσε αά μαχαίρια τα δόντια των σκύλων. Μά κι αυτός, ξεφεύγοντας χύθηκε να τους άρπάξει από το ίδιο μέρος. Κυλισμένοι κάτω, φαίνονται σκύλοι και οι τρεις' και πάλι φαίνονται λύκοι και οι τρεις... Μά να, ένας άλλος φοβερός μαντρόσκυλος, ο Κίτσος, έφτασε από κάτω, για να βοηθήση τους άλλους. Αυτός του ρίχτηκε με περισσότερη λύσσα. Τώρα ήταν ένας με τρεις. Πολέμησε και με τους τρεις' δέν ξέχασε πως είναι λύκος. Μά ήταν πολύ δυνατός. Είναι πιστοί' μήνες, δλόκληρο χρόνο τον περιμένουν' τόσες νύχτες γάδγισαν γι' αυτόν

Ο λύκος δέν μπόρεσε να σταθή σε τρεις έχθρους ένωμένους. Είχε μία πληγή μεγάλη στο σβέρκο, είχε σκισμένο το δεξιό πλευρό, κι άλλες πληγές μικρότερες στο κεφάλι, στα πόδια και στην ούρα. Και όμως κατώρθωσε να τους ξεφύγη. Σε μία στιγμή μάζεψε όλη του τη δύναμη και τινάχτηκε μακριά. Ξορμήσαν οι σκύλοι άπόνοντά, τον άρπάξε δ ένας, μά πάλι ο λύκος έμεινε μοναχός του, και χάθηκε. Από τη στιγμή εκείνη οι σκύλοι τον κυνηγούν. Ο Πιστός έπεσε από δρόμο' οι άλλοι δύο τρέχουν κοντά στο λύκο. Τον ίδιο δέν τον βλέπουν, άκοδν όμως το περπάτημά του ή νιώθουν τη μυρουδιά του. Τον πηγαίνουν από ράχη σε ράχη. Όλη εκείνη τη νύχτα' τον κυνηγοδσαν οι σκύλοι, οι τουφεικίες, οι φωνές των τσοπάνηδων. Και τόση ήταν ή ταραχή, που τα παιδιά έχασαν τον ύπνο τους. Είχαν καταλάβει πως εκεί κοντά ήρθε το πιο μεγάλο άγριμι που είναι στο δάσος. Τέσσερα πέντε παιδιά βγήκαν κι άναφαν απέξω από τις καλύδες μία μεγάλη φωτιά, με προσοχή να μην πεταχτή καμιά σπίθα στα δέντρα. Έχουν άκούσει πως ο λύκος φοβάται τη φωτιά. Έπειτα όμως τους έφυγε κάθε φόδος με το άδειάκοπο γάδγισμα που άκουαν. Αυτό έδειχνε πως υπάρχουν σκύλοι πιστοί και δυνατοί, που κυνηγούν τον έχθρο. Τα χαράματα μπόρεσε ο λύκος να σταθή μέσα στα έλατα. Ήταν κουρασμένος κι άγνομαχούσος. Ήταν πληγωμένος και νηστικός. Άλλα άνευρέστηκε κι άλλα βρήκε. Ψάτσος, έπειδή δέν πρέπει σε λύκο να παραπονιέται, έγλειψε τις πληγές του, και τράβηξε να βρή καλύτερη τόχη (Ψηλά βουνά σ. 121).

Ο λύκος. — Είς τα κατάσκια δισή της Σπερεάς και της Πελοποννήσου ζή ο λύκος. Όμοιάζει πολύ προς τον ποιμενικόν κύνα, με τον όποιον όμως είναι έχθρός άδιάλλακτος, διότι δέν όμοιάζουσι κατά τον χαρακτήρα. Έχει τρίχωμα μελανόφαρον, το όποιον κατά τον χιμήδονα μεταβάλλεται εις φαιόν, ρόγγος όξύ και ότα όρθά. Είναι άγριος κατά την όψιν, τρομερός κατά την φωνήν, αποπνέει δε όσμην άνυπόφορον. Άκούει όξέως, βλέπει μακράν και όσφραίνεται μακρότερον. Είναι άίμοχαρης. Η όρεξις αούτου προς τας σάρκας είναι σφοδρότατη. Η όσμη του χυνομένου αίματος και ή όσμη των ζώων έλκει αούτον από μεγάλης άποστάσεως. Άγαπή και του ανθρώπου την σάρκα. Πρό πάντων όμως είναι ο τρομερός έχθρός των ποιμνίων, τα όποια συνήθως προσβάλλει την νύκτα. Ίνα εβρη το θύμα, βαδίζει, τρέχει, περιφέρεται άκαταπόνητος ήμέρας και νύκτας. Μόλις δ' εβρη τοθτο, προσβάλλει και άρπάζει αούτο μετά θαυμαστής εύκυνσίας και το κατατρώγει άπλήστως. Παρ' όλην όμως την άδηφαγίαν αούτου δύνανται να μείνη νήσιος έως πέντε σχεδόν ήμέρας, αν δέν στερηται ύδατος. Διότι ο λύκος πίνει όδωρ πολύ και συχνάκις. Αποθνήσκει πολλάκις της πείνης, διότι ο άνθρωπος και ο κύων έχουσι κηρύσει κατ' αούτο πόλεμον φοβερόν. Όταν έχη χορτάσει ή έχη καταπονήθη, τότε κοιμάται, αλλά πολύ έλαφρώς, και περισσότερο την ήμέραν. Είναι ισχυρότατος, δάνκει δε πάντοτε λυσσασώδως. Και όμως, έπειδή φοβείται δι' εαυτόν, μάχεται μόνον έξ ανάγκης, ούδέποτε δε μετά θάρρους. Όταν εύρίσκηται μόνος, είναι

δειλός' αν δ' έμπέση εις παγίδα, τόσον τρομάζει, όσως δύνασαι να συλλάβης αούτον, χωρίς ν' άντισταθή. Μετ' άλλων όμως λύκων γίνεται αγριώτατος και θαρραλέος. Ο λύκος είναι μισητός εις τον άνθρωπον, διότι είναι έπιβλαβής εις αούτον. Μόνον το δέρμα αούτου έχει αξίαν δι' αούτον (Άναγνωσματέριον Γ' 1910, σ. 96). —

Λυπούμαι που είναι αδύνατο να παραθέσω εδώ περισσότερα τέτοια δείγματα. Όποιος ενδιαφέρεται ως διαβάση άκόμη τις περιγραφές των Ψηλών βουνών για το βουνό (σ. 12 α.), για τ' άστρα (σ. 22), για την άλεπού (σ. 43 α.), το πεδκό (σ. 62, 72), τον ήλιο που βασιλεύει (σ. 111), το νεροπρίνο (σ. 138), το χειμαρρο (σ. 129), τα κάρβουνα (σ. 136), το νέο καράδι (σ. 140). Άς δή άκόμη τις περιγραφές στο άναγνωστικό της Γ' Καρκαβίτσα-Παπαμιχαήλ, για τον τρύγο (σ. 8), το τυρί (σ. 121), το γρόλο (σ. 156) και άλλα. Και ως συγκρίνη έπειτα με όμοιες περιγραφές στα παλιά άναγνωστικά καθώς (σημειώνω πρόχειρα): για την πεύκη, για την άλεπού, για τους «νεκροβάπτες», για τους άνθρακες κ. ά., στα άναγνωστικά Γ' του 1910 (σ. 7, 125, 88, 150 κτλ.), για το πεδκό στο άναγνωστικό Δάξου Γ' σ. 89, για την άλεπού στο άναγνωστικό Παπαμάρκου Β' σ. 15. Σωστά μεταλλεία είναι όμως τις τις άφθονες παλαιωμένες φυσιογνωστικές περιγραφές τους τ' άναγνωστικά Βρατσάνου Β', Δάξου Β', Σακελλαροπούλου Β' και Γ', Νικολαΐδη Γ' (Τό καλώς κερδισθέν δείπνον) Σκορδέλη Γ'.

Γ. Ένας από τους σημαντικώτερους και άμεσιώτερα παιδαγωγικούς νεωτερισμούς των Ψηλών βουνών είναι πως έλειψε άπ' αούτά ο δογματισμός και ή άμεση ήθικη διδασκαλία. Έκαμα και παραπάνω λόγο (σ. 259) για την άνυπόφορη καθηκοντολογία και ήθικολογία που πλημμύριζε τα παλιά άναγνωστικά ή με δλόκληρα κεφάλαια ή με φράσεις καθώς τα καλά παιδιά δέν βλέπουν τα φυτά ούδ' ένοχλοοσι τα ζώα, εύγένειαν άσκει, μη ψεύδου άλλ' αλήθειαι, ή καθαριότης είναι ή καλλίστη των σιδών και κατά της άσθενείας είναι μέγας προμαχών, φθείρουσιν ήθη χρηστά όμιλία κακαί κτλ. κτλ. Τη διδαχτική αούτη τάση τη βρίσκομε άκόμη και σε μερικά από τ' άναγνωστικά της δημοτικής που πρωτοεγκρίθηκαν στα 1917, αν και ήδη τότε είχαν άποκρουστή στο Έκπαιδευτικό συμβούλιο από έναν εισηγητή τα «κατά παραγγελίαν» ήθικοπλαστικά διηγήματα και εδώ ή συνταχτική έπιτροπή του κράτους επιζήτησε προγραμματικά την αλλαγή, καθώς διατυπώθηκε και στο πραχτικό της και στις όδηγίες για το αλφαθητάριο και για τα Ψηλά βουνά (κεφ. 4, σ. 4-5). Στις τελευταίες αούτες εκθέτεται καλύτερα το σύστημα που ζητήθηκε να εφαρμοστή στο βιβλίο, τα διάφορα παραδείγματα έμμεσης διδασκαλίας που υπάρχουν σ' αούτο και το έργο που απομένει στον καλό δάσκαλο για να χρησιμοποίηση το ήθικό όλικό που του δίνει.

Άληθινά έσπασε εδώ ή παλιά σχολική παράδοση με τρόπο που κάνει τη διδασκαλία πολύ άποτελεσματικώτερη. Η έκθεση όμως ουτε-εδώ άντικρίζει μ' ένα καν λόγο την παιδαγωγική αούτη καινοτομία και δε μας λέει καθαρά τη γνώμη της: συμμερίζεται και άποδέχεται το νεωτερισμό ή μήπως βρίσκει δραστικώτερη τη δογματική ήθικολογία των παλιών άναγνωστικών με το «επιειθές» και το «καλό»

παιδίον», πού τόσο κατακρίθηκε ἀπὸ τὴν κ. Δέλτα στὴ γνωστὴ τῆς μελέτῃ; καὶ ποιά ἐίναι τὰ ἐπιχειρήματά τῆς; Ἀντὶς αὐτὸ παρασιωπᾷ τ' ἀρκετὰ ἀφθονα παραδείγματα ἔμμεσης ἠθικῆς διδασκαλίας τῶν Ψηλῶν βουνῶν, τὴ μοναδικὴ φορά πού παραθέτει τὴ σκηνή: τοῦ μεθυσμένου μυλωνᾶ κόβει, καθὼς εἶδαμε (σ. 200), τὸ κείμενο ἀκριβῶς στὸ μέρος πού παρουσιάζεται τὸ ἔμμεσο διδάγμα, καὶ μὲ κάθε ἄλλο τρόπο γεννᾷ στὸν ἀναγνώστη τῆς τὴν ἐντύπωση πὼς τὸ βιβλίον δὲν ἔχει «ιδεῖας ὑψηλάς».

Ἴδου λίγα δείγματα ἄμεσης ἠθικῆς διδασκαλίας ἀπὸ ἓνα μόνο συγγραφεὴ παλιότερων ἀναγνωστικῶν: «Ἡ κ α κ η συναναστρόφη.—Τὰ παιδιά πρέπει νὰ προσέχῃ πολὺ εἰς τοὺς φίλους καὶ τοὺς συντρόφους, τοὺς ὁποίους ἐκλέγουσιν· οὐδέποτε πρέπει νὰ ἔχῃσι πολλὰς σχέσεις μὲ ἄλλα παιδιά χωρὶς οἱ γονεῖς τῶν νὰ γνωρίζωσι τοῦτο. «Αἱ κακαὶ συναναστρόφαι φθείρουσι τὰ χρηστὰ ἦθη», λέγει μία παλαιὰ παροιμία, σήμερον δὲ ἔχομεν ἄλλην παροιμίαν, ἣ ὅποια λέγει· «μὲ ὅποιον δάσκαλον καθήσῃς, τέτοια γράμματα θὰ μάθῃς»... Ἀκόμη ὅμως πλέον ἐπικινδύνοι εἶναι αἱ κακαὶ συναναστρόφαι διὰ τὰ μικρὰ παιδιά, τὰ ὅποια δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ διακρίνωσι: τὸ καλὸν ἀπὸ τὸ κακὸν καὶ ἠμποροῦσιν ἐκκόλως νὰ παρασυρθῶσιν εἰς τὸ κακόν...» (Σακελλαροπούλου Γ', 1906, σ. 55).—Ἡ ἐ ρ γ α σ ι α.—Μία ἀκόμη συμβουλή. Ἀκούσατε αὐτὴν μετὰ προσοχῆς καὶ μὴ λησμονήσητε αὐτὴν ποτέ. Ἄγαπήσατε τὴν ἐργασίαν. Αὕτη θὰ κάμῃ εὐτυχεῖς, αὕτη θὰ σᾶς δώσῃ τὴν οἰκονομικὴν εὐπορίαν, δι' αὐτῆς θὰ ἀποκτήσητε τὴν ὑπόληψιν τῶν ἄλλων. Ὁ σιδηρός, τὸν ὁποῖον δὲν μεταχειρίζεσθε, σκωριάζει· τὸ νερόν, τὸ ὅποιον μένει στάσιμον, σήπεται καὶ ἀναδίδει δυσάρεστον ὀσμὴν, οἱ σκώληκες εἰς αὐτὸ πολλαπλασιάζονται καὶ πολλὰ ἄλλα ἀηθῆ ζῷδια ἐδρίσκουσι εἰς αὐτὸ τροφήν. Αὐτὸ συμβαίνει καὶ εἰς τὸν ἄνθρωπον· ἡ ἀκίνησις καταστρέφει τὸ σῶμα, ἐξασθενεῖ αὐτὸ, τὸ μαραινέει, καὶ ἡ ἔλλειψις ἐργασίας χανώνει τὸν νοῦν ἡμῶν καὶ διαφθείρει τὴν ψυχὴν. Ὁ ἀργὸς ἄνθρωπος θύναται νὰ ἀποκτήσῃ ἕλα τὰ μεγάλα ἐλαττώματα καὶ τὰ εὐτελεῖ πάθη...» (ἰδ. β:δλ. σ. 142).—Ὁ γ ἔ λ ω ς.—Οἱ εὐθυμοὶ καὶ γελαστοὶ ἄνθρωποι ἔχουσι συνήθως ἀγαθὴν καρδίαν καὶ εἶναι πολὺ εὐχάριστοι εἰς τοὺς ἄλλους. Ἡ εὐθυμία εἶναι μεγάλη εὐτυχία καὶ ὁ γέλως δεκνύει εὐθυμίαν. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι γελῶσιν, ὅταν ὑπάρχῃ, αἰτία γέλωτος, τὰ παιδιά γελῶσι περισσότερο καὶ κάμνουσι καλά νὰ γελῶσι. Τὰ εὐθυμία καὶ γελαστὰ παιδιά ὅλοι τὰ ἀγαπῶσιν. Χωρὶς αἰτίαν ὅμως δὲν πρέπει νὰ γελῶμεν. Οἱ παλαιοὶ ἔλεγον ὅτι οἱ ἀνόητοι γελῶσι χωρὶς νὰ ἐλπῶσι κἀνέν γελοῖον πρᾶγμα. Πολλὰ παιδιά ἔχουσι τὴν κακὴν συνήθειαν νὰ γελῶσι χωρὶς αἰτίαν, ἣ νὰ γελῶσι πολὺ διὰ μικρὰν αἰτίαν, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον φαίνονται ἀνόητα, ἐν ᾧ ἴσως δὲν εἶναι. Ἐάν π. χ. εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ἀκούσῃσι καμμίαν νέαν λέξιν, ἣ ἂν ὁ διδάσκαλος εἶπῃ καμμίαν λέξιν τὴν ὅποιαν δὲν καταλαμβάνουσι, γελῶσιν...» (Σακελλαροπούλου Β' 1910, σ. 42).

Δ. Ὅμοια σημαντικὸ καὶ ἄμεσα παιδαγωγικὸ ἀπόχημα ἔχομε στὰ Ψηλά βουνὰ τὸ χιτοῦμορ καὶ τὴν ἱλαρότητα τους, τὴν τόσο ἀπαραίτητη γιὰ σχολικὸ βιβλίον, τόσο ἀσυνήθιστη ὅμως γιὰ ἑλληνικὸ ἀναγνωστικόν: «μία κλασικὴ ἱλαρότης, τὸ σπανιώτερον τῶν προσόντων διὰ βιβλίον νεοελληνικόν, διαπνέουσι ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον τὰ Ψηλά βουνὰ τοῦ Ζ. Παπαντωνίου», ἔλεγε στὴν κρίσιν του ὁ ἴδιος κριτής. Ἡ παιδικὴ φαιδρότητα ἦταν καὶ αὕτη ἀπὸ τίς γενικῆς ἀρχῆς πού προγραμματικὰ εἶχε ὀρίσει ἡ συνταχτικὴ ἐπιτροπὴ τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ κράτους νὰ ἐφαρμοστοῦν στὰ νέα βιβλία: «ἰδιαίτερος δὲ πρέπει νὰ ἐπικρατῇ εἰς τὰ βιβλία ἡ ἱλαρότης· ὁ δὲ ἔλος τόνος

νὰ προκαλῆ τὴν χαρὰν τῶν παιδιῶν, τὰ ὅποια ἔχουσι δλωρ ἰδιάζουσαν ροπήν πρὸς τὰ εὐάρεστα συναισθήματα». Δὲ χρειάζεται βέβαια νὰ δικαιολογηθῇ περισσότερο ἢ προσπάθεια αὕτη τῆς συνταχτικῆς ἐπιτροπῆς, ἣ στηριγμένη στὴ φυσικὴ ψυχικὴ κατάστασις τοῦ παιδιοῦ καὶ μάλιστα τοῦ ἑλληνόπαιδου. Ὅτε νομίζω πὼς ἐγινε κατάχρησις τῆς ἀρχῆς αὐτῆς στὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Γ', πού τόσο συγγενικὴ φαίνεται καὶ μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ μας, καθὼς δεῖχεται σὲ τόσες περιστάσεις τῆς ἀγραφῆς συνήθως λαϊκῆς φιλολογίας. Μὰ καθὼς εἶπα ἡ ἐπιτροπὴ προτιμᾷ τὴν ψευτοσοβαρότητα ἀπὸ τὸ γέλιο. Εἶναι ἀπὸ τίς ἐλάχιστες περιστάσεις ὅπου ἀντιλήφθηκε μιὰ κεντρικὴ ἰδέα τοῦ βιβλίου μὲ τὴν ὁμορφὴ καὶ δροσερὴν τοῦ παιδικῆ ζωῆ καὶ ἀφοῦ συγκέντρωσε ὅλα περίπου τὰ παραδείγματα τῆς ἱλαρότητας αὐτῆς τῶν Ψηλῶν βουνῶν (γιατὶ δὲ μοῦ φαίνεται νὰ ὑπάρχουν πολὺ περισσότερα), σὲ δύο σελίδες τ' ἀραδιάζει καὶ τὰ κατακρίνει μὲ τὸν πικρότερον τρόπο.

Μερικὰ ἀπὸ τὰ παιδιά τῶν Ψηλῶν βουνῶν, ἀφοῦ ἐγκαταστάθηκαν στὴν κοινότητά τους, πηγαίνουν στὸν μπαλωματὴ τοῦ Μικροῦ χωριοῦ, νὰ τοὺς βάλῃ πρόκες στὰ παπούτσιά τους: «Ὁ μπαλωματὴς μ' ἔνα παπούτσι στὰ γόνατά του ἔδινε γροθιᾶς στὸν ἄερα». Νᾶ, νὰ ὁ μπαλωματὴς! «φώναξαν τὰ παιδιά». Ὅποιοι δὲν ἔχει πρόκες στὰ παπούτσιά του νὰ βάλῃ. Χωρὶς πρόκες ἐδῶ πάνω θὰ μείνωμε ζυπόλυτοι». Μερικοὶ τὸν πλησίασαν, ἔβγαλαν τὰ παπούτσιά τους καὶ ζήτησαν νὰ τοὺς βάλῃ καρφιά. «Μπάρμπα, εἶπαν, νὰ μᾶς πεταλώσῃς» (σ. 37). Ἡ παραστατικὴ εἰκόνα τοῦ μπαλωματῆ πού δίνει «γροθιᾶς στὸν ἄερα» καὶ ἡ φαιδρὴ μεταφορικὴ ἔκφρασις τῶν παιδιῶν τοῦ τοῦ ζήτησαν νὰ τοὺς βάλῃ καρφιά—«μπάρμπα, νὰ μᾶς πεταλώσῃς»—κατὰ τὴν ἐπιτροπὴ ὄχι μόνο κάνει τὰ πράγματα γελοῖοτερα καὶ ἀστείοτερα, μὰ καὶ δεῖχνον, μᾶζι μὲ τ' ἄλλα παραδείγματα πού ἀπαριθμᾷ ἡ ἔκθεσις «ἐπιτετηθευμένην ἀτημελησίαν τοῦ λόγου καὶ προπετὴ καταφρόνησιν τοῦ συνήθους τρόπου τῆς ἐκφράσεως» (σ. 58).

Ἄλλοῦ πάλι (σ. 33), ἀφοῦ μὲ τὴ βοήθεια μερικῶν παιδιῶν ἐτοιμάστηκε τὸ φαγι, εὐχαριστῆμένοι ὅλοι τους γιὰ τὴ συνεργασία τους καὶ τὴν προκοπὴ τῆς νεοσύστατης κοινότητάς τους σηκώνουν τὰ ποτήρια τους καὶ πίνουν στὴν ὑγεία τῆς. Τὸ ἔνα ἀπὸ τὰ παιδιά, ὁ Κωστάκης, σηκώνει τὸν τενεκὸ μὲ τὸ νερό καὶ λέει χωρατεῖοντας: «Πίνω αὐτὸ τὸ κρασί στὴν ὑγεία τοῦ σημερινοῦ μας μάγειρα». — Πίνω αὐτὸ τὸ κρασί, λέει τὸ παιδί πού εἶχε κάμει τὸ μάγειρα, καὶ σηκώνει τὸ παγούρι του, μὲ νερό καὶ αὐτὸ, «στὴν ὑγεία ὄλων τῶν συντρόφων πού μαγειρῶσαν μᾶζι μου». Καὶ ὑπερθεματίζοντας ἕνας τρίτος, ὁ ἀισθαντικὸς Φάνης, καὶ ἔχοντας στὸ νοῦ του τὴν προκοπὴ καὶ τὸ καλὸ δόκλῆρος τῆς κοινότητος, προτίνει καὶ λέει: «Πίνω τὴ βρώση ὅλη στὴν ὑγεία τῆς κοινότητος» — «Ἐβίβα! ἐβίβα!» φώναξαν, καὶ ὅλοι γελοῦσαν». Μόνον ἡ σεβαστὴ ἐπιτροπὴ δὲ γελᾷ. Βρίσκει πάλι, καθὼς βρῆκε καὶ γιὰ τίς γροθιᾶς καὶ τὸ πεταλώσῃς, πὼς τὸ ἡ «βρώση ὅλη» εἶναι ἀπ' ἀτημέλητα καὶ προπετῆ, καὶ πὼς «ἡ τοιαύτη κατὰ κόρον χρῆσις ἐκφράσεως, ἐπὶ τὸ κομικώτερον δηλουσῶν τὰ πράγματα, ἀσκει (ὀπογραμμίζει ἢ ἰδια) ἐπὶ τοῦ ἤθους τῶν παιδιῶν ἐπίδρασιν ἀληθῶς ὀδύνην...» Καὶ ἀναθυμᾶται μάλιστα—ὅταν πρόκειται γιὰ γλωσσικὴ παρατήρησις ἔχει πάντοτε πρόχειρον μάρτυρα τὸν Dauzat—πὼς καὶ ὁ Dauzat τὸ παρατήρησε, πὼς «καὶ ἡ γλώσσα τῶν φαυλοδίων ἔχει ὡς ἴδιον χαρακτηριστικὸν τὴν τοιαύτην ἐπιδεικτικὴν ἀτημελησίαν καὶ ἰδιορρυθμίαν τῆς ἐκφράσεως» (σ. 59). Καὶ φερόβεται ἡ ἐπιτροπὴ, μήπως τὰ παιδιά πού συνήθισον στὴ γλώσσα αὕτη «θέλουσιν ἀποκτήσει κατ' ἀνάγκην καὶ πρὸς τὰ ἦθη τῶν λαοῦντων αὐτὴν ὄχι μικρὰν οἰκειότητα» (σ. 60).

Μπρὸς τὸ φόβο αὐτὸ δὲ βρίσκει χάρη οὔτε ὁ καμμένος ὁ Λάμπρος ὁ πρωτό-

τυπος και πρωτόπαιρος μαθητής, που με τόσο καμάρι άρχισε να συγγράφει στο τετράδιό του: «Έμαι—Έγραφε—δ Λάμπρος Πέλεκας του Άντωνίου από Γρανίτσα του δήμου Άπεραντιών. Έχω και την Άφροδίτη αδερφή και σκύλα το Μούργιο. Και παπούλη το Γεροθανάση. Και δάσκαλο το Δημητράκη. Κι ένα σουγιά» (σ. 149). Τήν ορθογραφία του Λάμπρου θα τη ζήλευε κάθε μαθητής και της Δ' άκόμης, άπόφοιτος του σημερινού δημοτικού μας σχολείου, και αν κρίνωμε σαν έκθεση ιδεών τα λόγια αυτά, όπου έκθέτονται ή καταγωγή, ή οικογένεια και οι πιο αγαπημένοι φίλοι του μικρού συγγραφέα, μπορούμε να την ποιμε υποδειγματική και για πολλούς άκόμης μαθητές, που μόνο με τα δεκανίκια του δασκάλου κατορθώνουν να γράφουν μικρές φράσεις. Και εδώ όμως μένει ή επίτροπή άκαμπτη. Μαζί με τις γροθιές και το πετάλωμα, μαζί με το Φάνη που είπα πώς τάχα έπιε όλη τη βρύση, μαζί με την άλεπού που κάνει τις επισκέψεις της στα κοτέτσια παρασμένα μεσάνυχτα, όταν όλοι «κοιμούνται βαθιά», και που με τόση λεπτότητα περιγράφει το βιβλίο πώς διωρίστηκε μοναχή της φύλακας στην κοινότρητα και το κοτέτι της, μαζί με τον παινασμένο λύκο, που ξέρει πώς «οι Ξάδερφοί του» οι σκύλοι, δεν παίρνουν από λόγια, μαζί με λίγα άλλα άκδη παραδείγματα — τα δέντρα του δάσους, που άφου πάρασε ή θύελλα και ξαναήρθε ή γαλήνη και «φύλλο δέ σάλευε στάθηναν σε προσουχή» (σ. 145), τα νερά του βουνίσιου ποταμού που στον κάμπο φρονημέουσε και πάνε ήσυχια και συλλογισμένα (σ. 14), μαζί με τον κουτσόδοντη μπλωματή που τα δόντια του από τρία έγιναν δύο (σ. 119, 121), και τον Κωστάκη που χάλασε το παπούτσι του στις κακοστρατιές του βουνού και τώρα το σέρνει περπατώντας και το παπούτσι ανοίγει και κάνει: κλάπ, κλάπ—μαζί με όλα αυτά συντελεί και ο Λάμπρος Πέλεκας απτή Γρανίτσα με όσα Έγραφε, συντελεί και ο λύκος με τους Ξαδέρφους του και ή άλεπού με τις επισκέψεις της, με το άσταθές και ρευστόν της σημασίας των λέξεων, να (υπογραμμίζει ή επίτροπή) «διαφθείρει το γλωσσικόν αίσθημα των παιδιών, συνθίζοντάς τους σε ήμελημένας και καταχρηστικάς εκφράσεις, κι έτσι επακολουθούν όλα τ' άλλα κακά που είδαμε να επισωρεύονται, άνημελησία και προπέτεια, «αθθάθεια» και «άτασθαλία» κι οικειότητα με τα ήθη των φαυλοδίων. Και αυτά τα υποστηρίζει ή επίτροπή για τις εικονικές εκφράσεις και τα λίγα άστατα των Ψηλών βουνών, χωρίς να υποψιάζεται καν πώς κατηγορήθηκε με περισσότερο δικαιο από καιρό και από πολλούς ή καθαρεύουσα, πώς χάλανά τη σκέψη και το χαρακτήρα των μικρών μαθητών που εκπαιδεύονται μ' αυτή, και πώς άκόμη κι ή κοινοβουλευτική επίτροπή των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων τοβ 1913 αναγνώριζε, χωρίς καν να έχη μέσα της έναν ειδικό παιδαγωγό ή γλωσσολόγο, πώς το καθιερωσάντικο δημοτικό «γίνεται πρόξενος... διαστρεβλώσεως διανοητικής, αλλά και του χαρακτήρος του παιδός» (βλ. Δελτίο τ. 5, σ. 255)³⁴.

³⁴ Ξαναγυρίζοντας τελευταία ο κ. Σκιας στο ίδιο ζήτημα (Χρόνος 1 Ίουλίου 1921) σε μία απάντησή του στον κ. Σωτηρίου, λέει πώς «ή επίτροπή δεν κατέδικασεν εν γένει την χρήση των μεταφορικών ούδε των άστειων εκφράσεων [ας το δεχτούμε], αλλά κατέκρινε την «κατά κόρον» χρήση [κατά την επίτροπή] μεταφορικών και παραλλαγμένων εκφράσεων, δι' ών επιζητείται να παρασταθώσι γελούτερα πράγματα ούδέν έχοντα το γελοίο και να επιδειχθή «επιτετηδαμένη άνημελησία του λόγου και προπετής καταπρόνησις του συνήθους τρόπου της εκφράσεως» [αν αυτό είναι σωστό, το έκρινε όποιος διάβασε τις παραπάνω εξηγήσεις, με τα παραδείγματα που διάλεξε ή ίδια ή επίτροπή]. Δεν κατακρίνει [εξακολουθεί ο κ. Σκιας] λοιπόν [;!] τας άστειότητας εν γένει [σωστό, κατά τη σημασία όμως που δίνεται στο «εν γένει»], αλλά μόνον [εδώ θα περίμενε κανείς: την «κατά κόρον» χρήση τους, τα λίγα παραδείγματα δηλαδή που βρήκε ή έκθεση υπερβολικά πολλά για δλόκληρο το βιβλίο] μά ο κ. Σκιας εξακολουθεί: τας βδελυράς και βωμολόχους άστειότητας, όποιας άσμένως μεταχειρίζονται οι μούρηδες, οι χαισιόποται οι λωποδύται και εν γένει οι φαυλόδιοι». Θα νόμιζε κανείς πώς με τα λόγια αυτά άποσύρει ή επίτροπή την κατηγορία της για τ' άστεια και τις άλλες μεταφορικές εκφράσεις των Ψηλών βουνών (λ. χ. «τα δέντρα στάθηναν σε προσουχή»). Μά όχι! οι βδελυρές και βωμολόχες άστειότητες με την «κατά κόρον» χρήση τους βρί-

Το γέλιο αφήνει όμως άσυγκίνητη την επίτροπή και για έναν άλλο άκόμη λόγο. Γιατί παίρνει τη θέση στο βιβλίο από σοβαρότερα ζητήματα και από ιδέες ηγίες και ήθικές, που πρέπει κατά την επίτροπή σε κάθε σελίδα να παραθέτονται στο μικρό αναγνώστη. Έτσι κρίνει περιττά και άσκοπα άκόμη και μέρη του βιβλίου που χρειάζονται για να ετοιμάσουν τη μετάβαση σε άλλα κεφάλαια. Έτσι λ. χ. ενώ ή λαϊμαργία του Φουντούλη βρισκει την τιμωρία της ύστερ' από τη μέση του βιβλίου, το έλάττωμά του προδιαγράφεται ήδη σε ένα από τα κεφάλαια της άρχης, όταν ξεκίνησαν τα εικοσιπέντε παιδιά χαρομένα για το βουνό. Τα παιδιά, καθώς κάνουν πάντα σε παρόμοιες περιστάσεις, τραγουδίσαν, είπαν τ' άστεια τους, θαύμασαν τα τοπία που τους άποκάλυψε ή πανοραμική άνάβαση στο βουνό, έβαλαν τον άγχιώγητά να τους τραγουδήση ένα τραγούδι — το τραγούδι για τα καλότυχα βουνά, που ποτέ τους δε γερνάει — ζήτησαν πληροφορίες για το ποτάμι που άπάντησαν, και καθώς περνούσε ή ώρα και δεν έφταναν άκόμη στη βρύση που θα τους ξεκούραζε, ο μικρός ο Φουντούλης έχασε την ύπομνηση του και άρχισε να τρώη τα κουλούρια στην τσέπη του — κι επειδή οι άλλοι τον κατάλαβαν, έκανε πώς τάχα θαύμαζε το ποτάμι που κύλούσε στα πόδια του. Αυτά όλα σκανταλίζουν την επίτροπή. «Όπου υπάρχει διδασκαλία και «ιδέες» τα παρασιωπά για να γυρέψη «ιδέας ύψηλάς» (σ. 72) εκεί που δεν υπάρχουν, καθώς στο «γελαστό τραγούδι», το «τσιριτρό», που θυμήθηκε κι είπα ένας μαθητής, αντί να μάς πη κανένα από κείνα τα γνωστά για τις ιδέες τους, «δέυτε άδελφοί γενναίοι εις το γυμναστήριον» ή «Σά βλέπεις τη μορφή σου φεγγάρι μου χλομό». Έτσι δέν την ικανοποιεί τίποτα απ' αυτήν την «περιγραφή μαθητικής έκδρομής» και λέει: «ο εις των μαθητών Φουντούλης ήπικει τον ήμίτονον, έφ' ου είναι τα κουλούρια. Ίδού λοιπόν οι ύψηλοι και ήθικαι ιδέαι ατινες εν τή κεφαλαίη τρύπη εξέλισσονται...» (σ. 70-71) και παραθέτει την περιγραφή της πείνας του Φουντούλη, με την άνάμνηση των αδών μιας φυλιάς που είχε πάρει μία φορά. Σε κάθε σελίδα γυρσει «ύψηλούς στοχασμούς και ήθικας άρχάς», και μη βλέποντας αυτά εκεί όπου πραγματικά υπάρχουν διακρίσει πώς τα Ψηλά βουνά είναι μόνο «σκηναι τοβ βίου χυδαται και εν πολλοίς άνήθικαι» (σ. 64).

Ε. Τέλος μία άλλη παιδαγωγική άρχή με ιδιαίτερη σπουδαιότητα, που ή εφαρμογή της έδωσε άφορμή σε πολλαπλές παρεξηγήσεις και σε έκμετάλλευση, είναι ή προσπάθεια να προσαρμοστούν τα βιβλία της συνταχτικής επίτροπής όσο γίνονταν περισσότερο στον παραστατικό κύκλο και στην αντίληπτικότητά των παιδιών που τους προορίζονται. Δεν είναι βέβαια αυτό άρχή καινούρια, αν και τα πορίσματα της νεώτερης έρευνας μάς κάνουν να τροποποιήσωμε σήμερα τις καλύτερες γνώμες, μά και πρέπει να τ' όμολογήσωμε, πώς στο

σκονιά στα Ψηλά βουνά, και ξανατονίζει ο κ. Σκιας «τας βωμολόχιας των Ψηλών βουνών» και υποστηρίζει πώς επίτηδες ο κ. Σωτηρίου δέν τις αντίγραφε όλες για «ν' αποφυγή το σκάνδαλον». Παραπάνω παραθέσει εδώ σχεδόν όλες τους και ίδου και όσες άπομένουν: «το ρέμα πρέπει να κίμη μεγάλο ταξίδι», «το ρόχο θα παλέω με άγκάκια και με πέτρες», «ή όρεξη του Φουντούλη έχει σημάνη μισή μέχρι πολλές φορές... Άμα άγγιζε τα κουλούρια ο Φ., κατάλαβε πώς ή ζωή τους ήταν λίγη», «μόλις έβαλε ή άλεπού στο στόμα τις δυο κότες, τις γνώρισε. Αυτές οι κότες, σίπε, είναι απ το Μικρό χωριό». (Οι υπογραμμισμένες λέξεις και εδώ και παραπάνω, είναι εκείνες που σκαντάλιαν την επίτροπή). Άλήθεια, εδώ σταματά το μυαλό κάθε λογικού ανθρώπου, με το ζήτημα των μεταφορών των Ψηλών βουνών που γίνεται όλο και φαιδρότερο. Πού βρισκονται λοιπόν όλες αυτές οι τρομερές βδελυρές βωμολοχίες των μούρηδων, των χαισιόποτων, των λωποδυντών και των φαυλοδίων που καταγγέλλει ο κ. Σκιας; Στην «εν γένει» χρήση των μεταφορών, στην «κατά κόρον» χρήση, ή στην καθενιά απ' όλες τους χωριστά;

ζήτημα αὐτὸ τὰ νεοελληνικὰ ἀναγνωστικά ἔχουν δείξει στὰ περασμένα χρόνια, μὲ τὶς καλοπροαίρετες ἐξαιρέσεις, ἢ τουλάχιστο προσπάθειες, ὑπερβολικὴ συχνὰ ἀπροσεξία. Γιὰ τὴν ἀρχὴ αὐτὴ, συνδυασμένη μὲ τὴν ἄλλη, τῆς λογοτεχνικότητος τοῦ βιβλίου — γιατί ἡ ζωὴ τοῦ ἀναγνωστικοῦ «ἔχει τόσῃ μεγαλυτέραν μορφωτικὴν ἐπίδρασιν ὥσπ' πλέον ἀμεμπτος παρουσιάζεται λογοτεχνικῶς» (Ὁδηγίαι σ. 4-8) — ἐπιζήτησε ἡ συνταχτικὴ ἐπιτροπὴ νὰ δοθῇ στὸ βιβλίον τῆς Γ' ἀπὸ τὰ διδασκόμενα στὴν τάξιν αὐτὴ μαθήματα μόνον ὅσα «ἤμποροῦσαν χωρὶς καμίαν δυσαρμονίαν νὰ ὑποταχθοῦν εἰς τὴν λογοτεχνικότητα τῶν Ψηλῶν βουνῶν» (ἰδ. μ. σ. 8), καὶ σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχὰς αὐτὰς καθωρίστηκε ὁ τρόπος ποῦ θὰ δίνονταν καὶ ἡ πατριδὰ καὶ ἡ θρησκεία. Ἔτσι ἔρχομαι νὰ μιλήσω γιὰ δύο ἀπὸ τὶς σοβαρώτερες καὶ δημοκοπικώτερες κατηγορίες, ποῦ χρησιμοποιήθηκαν μὲ ἰδιαίτερη ἀγάπην ἀπὸ τοὺς κατηγοροῦν τῶν Ψηλῶν βουνῶν, καὶ εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα ἀγαπητὰ θέματα τῆς πολεμικῆς τῆς ἐπιτροπείας «πρὸς ἐξέτασιν τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας» κτλ. Γιατὶ κατηγοροῦσε τοὺς συγγραφεῖς τῶν Ψηλῶν βουνῶν, δηλαδὴ τὰ μέλη τῆς συνταχτικῆς ἐπιτροπῆς τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ κράτους, πῶς α) «περιγράφουσι μαθητὰς ἀνευ πατρίδος καὶ [ὑπογραμμίζω ἐγὼ] προφανῶς σκοποῦσι νὰ διαπλάσωσι μαθητὰς ἀπατριδὰς» (σ. 64), καὶ β) πῶς ἀνάλογο σκοπὸ ἐπιδιώκουν καὶ σχετικὰ μὲ τὴ θρησκεία, ἀφοῦ [ὑπογραμμίζει ἡ ἐπιτροπὴ] καὶ τῆς θρησκείας τὸ ὄνομα εἶναι ἀπὸ τοῦ βιβλίου τούτου ἀποκεκλεισμένον» (σ. 64). Καὶ οἱ δύο αὐτὲς κατηγορίες εἶναι ἀνάγκη ν' ἀποκρουστοῦν κατηγορηματικά, ἀφοῦ ἀνήκουν καὶ αὐτὲς στὸ φαιδρότερον μέρος τοῦ κατηγορητηρίου τῆς γλωσσικῆς ἐπιτροπῆς. Θὰ ἐπιμείνω ἰδιαίτερα, καθὼς ὑποσχέθηκα παραπάνω (σ. 194), στὸ ζήτημα τῆς πατρίδας, γιὰ νὰ δειχθῇ μ' ἕνα ἀκόμη παράδειγμα ὡς σὲ ποῖο σημεῖο τόλμησε ν' ἀδικήσῃ τὸ κρινόμενον ἔργο ἡ ἀσυγχώρητη προχειρολογία τῆς ἐπιτροπείας. Κρίνω περιττὸ νὰ προσθέσω πῶς γιὰ τὸ ζήτημα τῆς ἀρχῆς, ἂν πρέπη νὰ διδάσκεται ἡ δὲ στὴν Γ' τάξιν ἡ πατριδὰ, δὲν ἀφήνεται ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴν στὴν ἐκθέσιν ἢ παραμικρὴ ἀμφιβολία, ἐνῶ μὲ περισσότερον ἀπροκατάληπτη καὶ ἀντικειμενικὴ κρίσιν θὰ θυμοῦνταν οἱ παιδαγωγοὶ τουλάχιστον ἀπὸ τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς, ἂν χρειάζωνται γι' αὐτὸ εἰδικὲς παιδαγωγικὰς γνώσεις, πῶς καὶ σὲ περασμένα χρόνια ἕνα ἀπὸ τὰ καλύτερα νεοελληνικὰ ἀναγνωστικά, τοῦ Παπαμάρκου, ἀπόφυγε προγραμματικὰ νὰ κάμῃ λόγον γιὰ τὴν πατριδὰ σὲ παιδιὰ ὀχτῶ χρονῶν, ἀγεωγράφητα ἀκόμη, καὶ πῶς ἡ κατάκρισις μάλιστα ποῦ τοῦ ἔγινε ἔδωσε ἀφορμὴν στὸ συγ-

γραφέα νὰ ὑπερασπίσῃ σθεναρὰ τὸ σύστημά του, δείχοντες ἀκόμη πῶς καὶ ἡ κατηγορία τῆς ἀθείας ἦταν ἀνυπόστατη⁵⁵.

Ἡ σημερινὴ ὁμως ἐπιτροπεία, συντηρητικώτερη μὰ καὶ περισσότερο ἀδιάλλαχτη στὸ ζήτημα αὐτὸ ἀπὸ τοὺς ἀπαιδαγωγικοὺς ὡστόσο συναδέλφους τῆς στὴν ἐπιτροπὴ τοῦ 1897, χωρὶς νὰ τὸ κρίνῃ κἀν ἀξιο νὰ συζητηθῇ—ἀφοῦ θὰ ἦταν βέβαια προσβλητικὸ νὰ πιστέψῃ κανεὶς ὅτι ἀγνοεῖ πῶς ὑπάρχει—βγάζει μὲ πρωτοτυπότατη λογικὴ τὰ παραδοξότατα συμπεράσματα γιὰ τοὺς σκοποὺς τῆς συνταχτικῆς ἐπιτροπῆς τῶν Ψηλῶν βουνῶν. Καὶ ὁμως δικαιοτέρα κριτικὴ στὸ ζήτημα αὐτὸ θὰ ἐκτιμοῦσε καὶ θὰ τόνιζε καὶ ἄλλες ἀκόμη ἀρετὲς στὸ πρόγραμμα ποῦ ἀκολούθησε ἡ σύνταξις τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ κράτους γιὰ τὸ ζήτημα τῆς φιλοπατρίας: ἔτσι τὴν προσοχὴ ποῦ δόθηκε νὰ μὴν προσβάλλωνται ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ ἀναγνωστικά καὶ τὸ πατριωτικὸ

⁵⁵ Πδ. Ἐκθεσις κριτῶν τῶν διδασκτικῶν βιβλίων τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως [1897], σ. 19: «Τὴν ἀξίαν τοῦ βιβλίου σπουδαίως θὰ ἐξάρῃ ἡ διὰ ποιημάτων καὶ ἄλλως, ἔστω καὶ βραχείας, καταλλήλου βλητῆς καλλιέργεια τοῦ αἰσθήματος τῆς φιλοπατρίας. Καὶ ἴσως μὲν ὁ συγγραφεὺς φρονῶν, ὡς καὶ ἄλλοι, ὅτι τὸ αἰσθημα τῆς φιλοπατρίας συνθετώτερον ἐν, ἀπαιτεῖ μείζονα τοῦ παιδὸς ἀνάπτυξιν ἀνάβλαστοῦτο διὰ τὸ ἀναγνωσματάριον τῆς δ' τάξεως, ἐν ᾧ ἰκανὴ διδασκαλία αὐτοῦ γίνεται, ἀλλ' ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι ἀπὸ τῆς τάξεως ταύτης καιρὸς εἶναι πλέον νὰ ἐκπαρῆται τὸ πρὸς τὴν πατριδὰ αἰσθημα. Καὶ ταῦτα μὲν ἡ πλειονοψηφία δ' κ. πρόεδρος ὁμως [Χρ. Παπαδόπουλος, τ' ἄλλα μέλη: Α. Γραφειάδης, Ν. Δανίνας, Ν. Ζωιγίδης, Γ. Κωνσταντινίδης] θεωρεῖ μεγάλην ταύτην τὴν ἔλλειψιν καὶ πολλὴν τὴν κατάχρησιν περὶ τοὺς μύθους, δι' ἃ δὲν θεωρεῖ ἀξιὸν ἐγκρίσεως τὸ βιβλίον». Καὶ στὴν Ἐκθεσὶ τοῦ 1894 ἔγραψαν οἱ κριτὲς γιὰ τὸ ἴδιον ἀναγνωστικόν: «...εἶναι ἀνάξιον νὰ χρησιμεύσῃ ὡς τὸ κύριον ἀνάγνωσμα τῶν ἑλληνοπαίδων. Οἱ δύο φωτοβόλοι ἀστέρες, οἵτινες ὀφείλουσι νὰ φωτίζωσι τὴν ὁδὸν τῆς ὀρθοῦς δημοτ. ἐκπαιδεύσεως, ἡ θρησκεία καὶ ἡ Πατρις, διὰ τὸν συγγραφέα τοῦ κρινόμενου Ἀναγνωσματάρου — καὶ τὸ λέγομεν μετ' ἐνδομύχου ἡμῶν λύπης — εἶναι ἐδοσεμένοι. Ἐλλείπει ἀπὸ τοῦ βιβλίου αὐτοῦ τὸ θρησκευτικὸν αἰσθημα καὶ ἡ πρὸς τὴν πατριδὰ ἀγάπη... Ὅδ' αὐτὴ κἀν ἡ γλυκεία λέξις Πατρίς ἀπαντᾷ δυστυχῶς ἐν τῇ Ἀναγνωσματάρῳ τούτῳ... διὸ καὶ ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐνοήσῃ τις ἐκ μόνου τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ ἂν ἔγραψεν δι' ἑλληνοπαίδων». Βλ. Παπαμάρκου, Ἀνάγνωστ. ἑλληνοπαίδων σ. 45 ἄ. Ἐκεῖ ἀποδείχνη οἱ Π. πῶς ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικὸν τοῦ δὲ λείπει ἡ θρησκεία, ἐνῶ γιὰ τὴν φιλοπατριὰ ἐπιτηδὲς δὲν κάνει ἀκόμη στὴν τάξιν αὐτὴ λόγον, «...φανταζόμενος αὐτὴν ὡς ἀποτελοῦσαν τὴν κορυφὴν τῆς πυραμίδος, ἣν συναπαρτίκει ὁ ἠθικὸς διάκοσμος», καὶ θέλοντας νὰ τὴν ὑποθάλῃ «εἰς τὰς ψυχὰς τῶν νεαρῶν ἑλληνοπαίδων, οὐχὶ διὰ τοῦ ἀγοραίου καὶ ἀγυρτικοῦ τρόπου, τοῦ συνήθους παρὰ τοῖς παρ' ἡμῖν ἀλφαβηταριογράφοις καὶ ἀναγνωσματάριογράφοις ἐν χρῆσει... ἀλλὰ διὰ μέσων ὑπὸ τοῦ λογισμοῦ, τῆς ὀρθογνωμοσύνης, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης ὑπαγορευμένων».

τους περιεχόμενο τὰ τουρκόπαιδα ἢ τ' ἄλλα παιδιά μὲ ξένη ἐθνικὴ συνείδηση, πού τὰ μεταχειρίζονται καὶ αὐτὰ σήμερα, καὶ ὅστερα τὴν προσπάθεια νὰ «ἀποφευχθῆ ὁ σοβινισμὸς, ὡς ἐμβάλλον εἰς τὰς ψυχὰς τῶν μαθητῶν περιφρόνησιν, μίσος κατ' ἄλλων λαῶν καὶ ἐδικοκλήτικότητα τυφλῆν, ἐνῶ ἡ φιλοπατρία πρέπει νὰ θεμελιωθῆ πρὸ παντός εἰς τὴν καθαρὰν ἀγάπην τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας, εἰς τὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἐθνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τὸν πόθον ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως καὶ τῆς προαγωγῆς του, ὀφείλοντά νὰ ἐξυψωθῆ μέχρις αὐτοθυσίας ὑπὲρ τῆς πατρίδος». Καὶ νὰ σημειωθῆ πὺς αὐτὰ καθωρίστηκαν στὰ 1918, σὲ ἐποχὴ πού τὸ ἔθνος βρισκόνταν σὲ ἀγῶνα μὲ τοὺς μεγαλύτερους φυλετικούς του ἐχθρούς καὶ ἦταν εὐκόλο νὰ θλωθῆ ἡ παιδαγωγικὴ κρίση τῶν ἐπιστημόνων πού σύνταξαν τὸ πρόγραμμα αὐτὸ ἀπὸ τὴν πολεμικὴ ἀτμοσφαῖρα τοῦ κόσμου γύρω τους.⁸⁶

Οἱ συγγραφεῖς τῶν Ψηλῶν βουνῶν «σκοποῦσι προφανῶς νὰ διαπλάσωσι μαθητὰς ἀπάτριδας»

Αὐτὰ βεβαιώνει ἡ ἐκθεση τῆς ἐπιτροπῆς στις 20000 ἀντίτυπα πού μοιράστηκαν ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο τῆς παιδείας στὸ κοινό. Ἄς δοῦμε τώρα καὶ ποιὰ εἶναι ἡ ἀλήθεια. Τὴν ἀλήθεια θὰ τὴ βροῦμε στὸ πραχτικὸ τῆς συνταχτικῆς ἐπιτροπῆς πού ἀνάφερα παραπάνω, καὶ ὅπου, καθὼς μᾶς λέει ἡ σύντομη εἰσαγωγὴ πού τὸ συνοδεύει στὸ ἐπίσημο Δελτίο τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας: «καθορίζονται αἱ ἀρχαὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων προβαίνει αὕτη (ἡ ἐπιτροπὴ) εἰς τὴν σύνταξιν τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἅτινα ἐάν

⁸⁶ Οἱ ἰδέες αὐτὲς δὲν εἶχαν καιρὰ νὰ ἐφαρμοστοῦν πραχτικὰ, ἀφοῦ δὲν πρόφτασε ἡ συνταχτικὴ ἐπιτροπὴ νὰ βγάλῃ τ' ἀναγνωστικὰ γιὰ τίς ἀνώτερες τάξεις· ὥστόσο δὲν ἐξαράστηκαν οὔτε στ' ἀναγνωστικὰ τῆς Α' καὶ τῆς Γ' πού βγήκαν. Πρέπει μάλιστα νὰ πῶ, πὺς ἀκόμη καὶ τ' ὄνομα ἐνὸς σχολιοῦ στὸ ἀλφαιητάριο τοῦ κράτους, τοῦ Βελῆ, μῆτις ἀπὸ ἀναπόδραστους μεθοδολογικούς λόγους, ἀν καὶ ἦταν φόβος μήπως καὶ μὲ τὸ ἀσημαντὸ αὐτὸ περιστατικὸ θὰ ἐνοχλοῦνταν τὰ τουρκόπαιδα, ἀμα θὰ ἐδλεπαν νὰ ὀνομάζεται μὲ λέξη τῆς γλώσσας τους ἕνα σχολί. Τὸ πνεῦμα ὁμοῦ αὐτὸ μᾶς ἀληθινὰ ἀνώτερης φιλοπατρίας, πού διατυπώθηκε στὰ 1918 στὸ πρόγραμμα τῆς συνταχτικῆς ἐπιτροπῆς ἀχτινοδόλησε καὶ μακρύτερα, καὶ εἶδαμε καὶ τοὺς συγγραφεῖς τοῦ Διγενῆ, στὸ βιβλίον πὺς καθρεφτίζει τὴ σύγκρουση τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ μὲ τὸ μουσουλμανικὸν κόσμον, νὰ εἶναι ἔτσι γραμμένο ὥστε νὰ μπορῆ νὰ διαβαστῆ καὶ ἀπὸ τουρκόπαιδα χωρὶς νὰ πειραχτοῦν τὸ παραμικρὸ στὸν ἐθνισμό τους. Ὅχι μόνο δὲν ὀνομάζει τοὺς τούρκους «βαρβάρους», καθὼς δὲ τὸ βρισκομε σὲ παλιότερα ἀναγνωστικὰ, μὰ καὶ προσπαθεῖ διάφορες φορές, ὅπως θὰ πρόσεξε ὁ ἀναγνώστης του, νὰ τὸ κάμῃ οἰκίότερον σὲ ὄλους τοὺς ἀναγνώστες τῆς σημερινῆς πολὺγλώσσης Ἑλλάδας.

τύχῳσι τῆς ἐγκρίσεως τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου, ἐκδίδονται ὑπὸ τοῦ κράτους». Οἱ ἀρχὲς πού μᾶς ἐνδιαφέρουν ἐδῶ εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

«... Ἐξ ἴσου σημαντικὸς (μὲ τὸν κυριώτερον σκοπὸ, τὸν ἀναγνωστικὸν καὶ γλωσσικόν, τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων εἶναι νὰ ἐπιδιώκῳσι... τὴν θρησκευτικὴν, ἠθικὴν καὶ ἐθνικὴν ἀγωγὴν. Διὰ τοῦτο πρέπει τὸ περιεχόμενον τῶν νὰ στηρίζεται εἰς τὴν θρησκευτικὴν τῶν Ἑλλήνων μαθητῶν ἀντίληψιν, εἰς μίαν ἀνωτέραν γενικῶς ἠθικὴν καὶ εἰς τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ τὴν ἐθνικὴν ζωὴν...» Καὶ προσθέτεται παρακάτω σχετικὰ μὲ τὸν ἐθνικὸν σκοπὸν τῶν ἀναγνωστικῶν καὶ τὴν πραγμάτωσίν του, ὅτι τὸ σύστημα τῶν ἰδεῶν πού θὰ ἐμπνεύσῳν τὸ περιεχόμενον τῶν ἀναγνωστικῶν, καὶ τὸ σύνολον τῶν κοινωνικῶν καὶ ἀτομικῶν ἀρετῶν πού θὰ τίς στηρίζῳν, «θὰ ἀπαπυχθῆ βαθμιαίως διὰ τῆς σειρᾶς τῶν ἀναγνωστικῶν βιβλίων ὀλων τῶν τάξεων τοῦ δημοτικοῦ σχολείου», «σύμφωνα μὲ τὴν ψυχολογικὴν καὶ εἰδικῶς τὴν πνευματικὴν κατάστασιν καὶ ἐξέλιξιν τοῦ παιδιοῦ», ὅχι μὲ «χονδροειδῶς διαγεγραμμένα ὄρια... λ. χ. εἰς μίαν τάξιν φιλοπατρία καὶ τίποτε ἄλλο, εἰς ἄλλην ἀλτρονισμὸς καὶ τίποτε ἄλλο κ. τ. τ.». Καὶ ὀρίζεται ἀκόμη ὅτι: «ἡ πραγμάτωσις τοῦ ἐθνικοῦ σκοποῦ τοῦ ἀναγνωστικοῦ ἰδιαίτερος ἐπιτυχάνεται καὶ ἐμμέσως μὲ τὸ νὰ ἀντλήσωμεν τὸ περιεχόμενον τῶν βιβλίων κυρίως ἀπὸ τὴν ἐθνικὴν ζωὴν, τὴν χώραν καὶ τὴν φύσιν τῆς πατρίδος μας, ἀπὸ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τὰ ἑλληνικά, ἀπὸ τὰ παραμύθια, τοὺς θρύλους, τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις, καὶ ἀμέσως διὰ καθαρῶς φρονηματιστικῆς καὶ πατριωτικῆς διδασκαλίας στηριζομένης κυρίως ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς ιστορίας. Καὶ τοῦτο φυσικὰ θὰ ἐπιτευχθῆ σύμφωνα μὲ τὴν ψυχικὴν ἐξέλιξιν τῶν μαθητῶν, ὥστε ἡ ἐθνικὴ διδασκαλία νὰ στηρίζεται ἐπὶ πραγματικῆς κατανοήσεως καὶ συγκινήσεως τῶν μαθητῶν καὶ νὰ ἀποφευχθῆ ἡ κενὴ λογοκοπία... Τοιαύτην ἐνσάρκωσιν ἰδεολογικοῦ κόσμου μόνον πραγματικῶν λογοτέχνημα δύναται νὰ δώσῃ. Διὰ τοῦτο ἡ λογοτεχνικὴ μορφή εἶναι ἀπαραίτητος, διὰ νὰ εἶναι τὸ ἀναγνωστικὸν ἀληθῶς μορφωτικὸν βιβλίον. Ἡ δὲ λογοτεχνικὴ μορφή τῶν βιβλίων δὲν πρέπει νὰ θυσιάζεται εἰς τοὺς ἄλλους σκοπούς».

Σύμφωνα μὲ τίς γενικὲς αὐτὲς ἀρχὲς ὀρίζεται ὁμοῦς ἔπειτα καὶ εἰδικότερα καὶ τὸ τί θὰ ἐπιδιώξῃ τὸ ἀναγνωστικὸν κάθε ἡλικίας, προβαίνοντας ἀπὸ «τὰς ἐγγυτέρας εἰς τὸν μαθητὴν (κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς ὀργανώσεις) πρὸς τὰς συνθετωτέρας καὶ ἀνωτέρας». Καὶ ἔτσι, ἐνῶ ἕνας ἀπὸ τοὺς σκοπούς τοῦ ἀναγνωστικοῦ τῆς Γ' ὀρίζεται «ἡ γνῶσις καὶ ἀγάπη τῆς ἑλληνικῆς φύσεως καὶ

τῶν ἑλληνικῶν ἠθῶν τοῦ ἀγροτικοῦ, ποιμενικοῦ, ναυτικοῦ ἢ ἀστικοῦ βίου ὡς θεμέλιον τῆς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν πατρίδα ἀγάπης» σύμφωνα μὲ τὴν ἀντιληπτικότητα τοῦ παιδιοῦ ὀχτὼ καὶ ἑννέα χρονῶν, πέρα κάτω «εἰς τὴν Δ' τάξιν ὡς κυρία ἰδέα θὰ χρησιμεύῃ ἢ γνώσις καὶ ἀγάπη τῆς πατρίδος ὡς συνόλου». Ἐκεῖ, στὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Δ', «ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ γνωρίσῃ τὴν Ἑλλάδα ὡς τὴν χώραν ἐν ἣ διεδραματίσθη τὸ ὑψηλὸν δράμα τῆς πατρίδος ἱστορίας, τῆς ὁποίας τὴν πρώτην περίοδον, τὴν ἀρχαίαν, διδάσκειται εἰς αὐτὴν τὴν τάξιν... ἐνυφαινομένων εἰς τὴν δράσιν καὶ διηγήσεων ἐκ τῆς ἀρχαίας ἰδίως ἱστορίας, ὁπόθεν καὶ παραδείγματα ὑψηλῆς ἀγάπης καὶ θυσίας διὰ τὴν πατρίδα θὰ ἀντληθῶσι». Καὶ ἀργότερα, στὴν Ε' τάξιν, σὲ παιδιά ὠριμώτερα πιά, δέκα καὶ ἑντεκα χρονῶν, «ὡς κυρία ἰδέα (τοῦ βιβλίου) θὰ χρησιμεύσῃ ἢ ὑπὲρ τῆς πατρίδος αὐτοθυσία. Ἡ αὐτοθυσία ὡς θυσία ζωῆς διὰ τὴν ἐλευθερίαν ζωῆς καὶ τὴν ἄμυναν τῆς πατρίδος καὶ τὰ ἰδανικά της».

Αὐτὲς τὶς ἀρχὲς εἶχε ὀρίσει ἡ συνταχτικὴ ἐπιτροπὴ τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ κράτους καὶ αὐτὲς ἐφαρμόστηκαν σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα τῆς φιλοπατρίας καὶ στὸ ἀναγνωστικὸ «Ψηλὰ βουνά». Δὲν πιστεύω βέβαια πὼς ἡ ἐπιτροπὴ τῆς «γλωσσικῆς διδασκαλίας» ἤξερε τὶς ἀρχὲς αὐτὲς καὶ τὶς παρασιώπησε. Τὸ πρακτικὸ ὅμως πὼς τὶς διατύπωσε κυκλοφόρησε μέσα στὸ Δελτίο τοῦ ὑπουργείου σὲ χιλιάδες ἀντίτυπα καὶ διαβάστηκε ἀπὸ χιλιάδες κόσμος, λειτουργοὺς τῆς παιδείας (στῆνονταν σὲ ὅλα τὰ σχολεῖα), ὑπαλλήλους καὶ ἄλλους, καὶ ξαναδημοσιεύτηκε καὶ σὲ ἄλλα ἐκπαιδευτικὰ περιοδικά, καὶ στὸ Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου (τ. 8, σ. 145-151), καὶ τὴν Ἐκπαιδευτικὴν ἐπιθεώρηση (τ. 2, ἀρ. 9, σ. 300-303). Ὡστε ἀληθινὰ εἶναι ν' ἀπορήσῃ κανεὶς πὼς ἐνῶ ἡ ἐπιτροπὴ παραπονιέται γιὰ τὴν προπαγάντα πὼς ἔκαναν τάχα σὲ πλατύτατο κύκλο «οἱ τέως διοικοῦντες τὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως» μὲ τὰ δημοσιεύματα τοῦ ὑπουργείου, πὼς δὲ βρέθηκε ἓνα ἀπὸ τὰ μέλη της πὼς νὰ ἔχη πάρῃ στὰ χέρια του ἓνα ἀπὸ τὰ τρία αὐτὰ περιοδικά, τουλάχιστο τὸ Δελτίο τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας, καὶ νὰ ρίξῃ μία τουλάχιστο ματιὰ στὸ πρακτικὸ αὐτὸ τὸ τόσο διαφωτιστικὸ. Θὰ ἔβλεπε τότε πὼς τὰ μέλη τῆς συνταχτικῆς ἐπιτροπῆς τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ κράτους:

α) θεωροῦσαν σημαντικὸ σκοπὸ τοῦ ἀναγνωστικοῦ τὴν ἐθνικὴ ἀγωγή, τὴν καλλιέργεια τῆς φιλοπατρίας, καὶ τῆς θυσίας ἀκόμη γιὰ τὴν πατρίδα,

β) τὸ σκοπὸ αὐτὸ ζήτησαν νὰ τὸν πραγματοποιήσουν, καθὼς

καὶ τοὺς ἄλλους, σιγὰ σιγὰ, μὲ τὴν σειρά τῶν ἀναγνωστικῶν, κατὰ τὴν ἡλικία τῶν μαθητῶν καθε τῆς τάξης, τὴν ψυχολογικὴν τοὺς ἐξέλεξε, τὴν ἀντιληπτικότητά τους καὶ τὶς γνώσεις πὼς θὰ εἶχαν,

γ) ἡ γνώσις καὶ ἡ ἀγάπη τῆς πατρίδας εἶχε ὀριστὴ κεντρικὴ ἰδέα τοῦ ἀναγνωστικοῦ τῆς Δ'—πὼς εἶχε ἀρχίσει καὶ νὰ γράφεται—ἐνῶ στὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Γ' δίνονταν ἀκόμη μόνο ἡ γνώσις καὶ ἡ ἀγάπη τῆς ἑλληνικῆς φύσης, σὰ θεμέλιο ἐκείνων πὼς θὰ διδάσκονταν σὲ μεγαλύτερη ἡλικία. (Ἡ ἐπιτροπὴ ὡστόσο ἔχει τὴν ἀφέλεια ν' ἀπορῇ πὼς ὁ Διγενὴς, τὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Ε', φαίνεται «ὅπως ἀντίθετον πρὸς τὸ ἀναγνωστικὸν τῆς Γ' τάξεως, τουτέστι τὰ «Ψηλὰ βουνά», ἀφοῦ ἐκεῖνο «... ἀγνοεῖ τὴν πατρίδα...», ἐνῶ ὁ Διγενὴς «... δὲν ἀγνοεῖ τὴν πατρίδα...». Ἄς σημειωθῇ ὅμως καὶ τοῦτο, πὼς μόνο γιὰ τὰ βιβλία τὰ συνταγμένα ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴ μποροῦσε κανεὶς ν' ἀξιώσῃ ν' ἀκολουθήσουν τὸ πρόγραμμα πὼς εἶχε αὐτὴ διατυπώσει. Ὅχι μόνο τὸ Ἐκπαιδευτικὸ συμβούλιο μποροῦσε νὰ κρίνῃ μὲ ἄλλες ἀρχὲς, μὰ εἶχε καὶ τὴν ὑποχρέωση νὰ διαλέξῃ μετὰ τῶν ἀναγνωστικῶν πὼς θὰ τοῦ ὑποβάλλονταν).

δ) ἀφοῦ τόση σημασία δόθηκε στὴ λογοτεχνικὴ μορφή τοῦ ἀναγνωστικοῦ πὼς θὰ τραβήξῃ τὸ παιδί καὶ θὰ τὸ συγκινήσῃ, καθὼς καὶ στὴν ἀπουσία καθε δογματικῆς ξερῆς διδασκαλίας, ἦταν δύσκολο νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ Ψηλὰ βουνά γιὰ νὰ παραχωθοῦν, μὲ κάποια ὀργανικὴ ὅμως ἐνότητα, σὲς ἀφελεῖς καὶ ἀπείριτες βουνίσιας σπηνὲς διηγήσεις ἱστορικῆς ἢ ὑπαιτιγμοὶ σχετικοὶ μὲ τὴν ἀρχαία μυθολογία πὼς διδάσκειται μέσα στὸ σχολικὸ χρόνο ὁ μαθητὴς τῆς τάξης αὐτῆς (Ἡρακλῆς, Θησέας, Ἄλκηστη, Ἀργοναυτικὴ ἐκστρατεία κτλ.)⁸⁷.

Δείγματα πατριωτικοῦ περιεχομένου ἀπὸ τ' ἀναγνωστικὰ τῆς καθαρῆς

Τ' ἀκόλουθα δείγματα δὲν εἶναι τὸ μόνο εἶδος μὲ τ' ὁποῖο τὰ καλιὰ ἀναγνωστικὰ ζήτησαν νὰ καλλιερῆσουν τὸν ἐθνικὸ σκοπὸ τῆς ἀγωγῆς. ἔχομε σὲ πολλὰ τοὺς καὶ φράσεις ξεκρέμαστες πατριωτικοῦ περιεχομένου, καθὼς: ἀγαπῶ τὴν πατρίδα μου, θῆκε ὑπὲρ πατρίδος, οὐδὲν τῆς πατρίδος γλυκύτερον (Ἐκπαιδευτικὸν κράτους 1910 Γ'), ἔχομε ὅμως κάποτε καὶ μεγαλύτερα διηγήματα ὅπου μὲ ὅμοιο, μὰ καὶ μὲ τεχνικώτερο συχνὰ τρόπο ἐπιδιώκεται ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή. Ὡστόσο τὰ παρακάτω παραδείγματα εἶναι ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικώτερα γιὰ τὸν ἐλαττωματικὸν τρόπον πὼς τ' ἀναγνωστικὰ μας ζήτησαν ὡς τώρα νὰ καλλιερῆσουν τὴν πατριωτικὴν διδασκαλίαν:

⁸⁷ Σχετικὰ μὲ ὅσα λέγονται ἐδῶ στοὺς δύο τελευταίους παραγράφους, πρὸ τῆς γνώμης τοῦ Παπαδόπουλου, δ. π. α. 50, πὼς «ὁ θεῖος ἔρως πρὸς τὴν μεγαλάνυμον... πατρίδα δύναται νὰ ἀναφλεχθῇ, μόνον εἰς τὴν διὰ τῶν γοητευτικωτάτων χρωμάτων παρασταθῆ αὐταῖς ὁ ἱερός οὗτος τόπος ἐν κάλλει καὶ γοητικῇ ἀπαστράτιων...»

Γιὰ παιδιὰ 9 χρονῶν.

«Περί πατρίδος.—Ταῦτα ἐντέλλομαι ὑμῖν, ἵνα ἀγαπάτε ἀλλήλους». Τὴν αὐτὴν τοῦ Σωτήρος ἐντολὴν ἐπαναλαμβάνει πρὸς ἡμᾶς μετὰ πάσης εὐλαβείας καὶ ἡ πατρὶς. Καὶ ἡ πατρὶς ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν τῆς φιλογενεῖας τὸν φόρον, ὅστις εἶνε τὸ μόνον γνώρισμα καὶ τοῦ ἀγαθοῦ χριστιανοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ πολίτου. Ἡ πατρὶς εἶνε πολυσεβάστος μήτηρ τοῦ λογικοῦ ἀνθρώπου, ἡ εὐεργετικωτάτη τροφὸς αὐτοῦ καὶ διδάσκαλος, τὸ ἱερώτατον στάδιον, εἰς τὸ ὁποῖον κατέβη πρῶτον νὰ γυμνασθῇ εἰς τοὺς ἀγῶνας τῆς φιλαδελφίας καὶ τῆς φιλανθρωπίας. Εἰς τὴν πατριδα πρῶτον εἶδεν ὁ ἄνθρωπος τὸν ἦλιον, ἀνέντευσε τὰς ζωογόνους αἰσρας τοῦ ἕαρος, ἔμαθε νὰ ἐκφράξῃ τὰς ἐκνοίας διὰ τοῦ λόγου ἐτράφη, ὡς χριστιανὸς, τὸ ἄδολον γάλα τῆς εὐσεβείας; ἔλαβε τὰ στοιχεῖα καὶ τῆς φυσικῆς καὶ τῆς ἠθικῆς ἀνατροφῆς. Χρεωστὲι λοιπὸν νὰ τιμᾷ τὴν πατριδα, καθὼς τιμᾷ τοὺς ἰδίους αὐτοῦ γονεῖς, οἵτινες εἶνε καὶ αἱ τοῖς τέκνα τῆς σεβαστῆς ταύτης πατρίδος καὶ μητρίδος καὶ πρωτογόνου ὀφείζεις ὅλης τῆς γενεᾶς αὐτοῦ. Χρεωστὲι νὰ φρονῇ σταθερῶς, ὅτι δὲν ἐγεννήθη εἰς τὸν κόσμον μόνον δι' ἑαυτὸν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πατριδα. Ἡ πατρὶς ἔχει δικαίωμα ἀγιώτατον εἰς ὅλα τοῦ πατριώτου τὰ προτερήματα, εἰς τὰς ἀρχὰς καὶ εἰς τὰς γνώσεις, εἰς τὰ πλοῦτη, εἰς τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, ὅπως ἂν ἔχη, καὶ ὅπου ποτ' ἂν τύχῃ νὰ διατριβῇ. Καθὼς τὰ εὐκαρπα δένδρα, ὅσους ἂν ἐκθρέψωσι καρπούς· κτλ., κί ἔτσι προχωρεῖ ἀκόμη μίμηση σελίδα (Κορινθίων, Ἑλλην. ἀναγνώσμ. Β', 1905, σ. 49, βιβλίον ποῦ κατὰ τὴν κρίσιν τῆς κριτικῆς ἐπιτροπῆς «ἡ τε ὄλη καὶ ἡ γλῶσσα εἶνε ἀνάλογος τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τῶν παιδῶν, δι' οὗς τὸ βιβλίον προορίζεται. Τὸ ἴδιον κομμάτι, ἀπὸ τὸν Κ. Οἰκονόμου, βρίσκειται καὶ στὸ ἀναγνωστικὸν Βραχνῶ, Δ', 1914, σ. 63).

Δὲν ποθῶ νὰ εὐτυχῶ, δὲν ποθῶ νὰ δοξασθῶ.

Σὺ, Ἑλλάς, νὰ εὐτυχῆσῃς καὶ νὰ δοξασθῆς ποθῶ.

Ναί, πατρὶς, μὰ τὸνομά σου, σὲ ὀμνύω, τὸ γλυκὺ,

Ἔσο ἐνδοξος, μεγάλη κ' ἐγὼ τίποτε, ἀρκεῖ.

Κόνις σου ὡς εἶμαι μόνον, κ' ἕκαστος ὡς με πατῆ,

φθάνει ἕκαστος ἐμπρὸς σου κύπτων νὰ γονυπετῆ.

Νῦξ ἐγὼ, πατρὶς, ὡς εἶμαι, καὶ σὺ ἄστρον φαεινόν,

εἰς τὴν γῆν ἐγὼ σκοτία, καὶ σὺ φῶς τῶν οὐρανῶν...

(Μιχαλάκοπούλου, Ἀναγνώσμ. Δ' 1914, σ. 13).

Γιὰ παιδιὰ 8 χρονῶν.

Ἡ Ἑλλάς.—Ἐνδοξος καὶ σεβαστὴ ὑπήρξε τὸν παλαιὸν καιρὸν ἡ μεγάλη καὶ ἀγαπητὴ ἡμῶν πατρὶς, ἡ Ἑλλάς· διότι οὐ μόνον ὑπὲρ τῆς Ἑλευθερίας διεξήγαγε πεισματώδεις καὶ αἱματηροὺς πολέμους, ἀλλὰ καὶ τὰ γράμματα ἐκαλλιέργησε καὶ τὰς τέχνας προήγαγεν, ὅσων κανὲν ἄλλο ἔθνος τῆς ἀρχαιότητος. Διὰ τοῦτο τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης, τὰ ὁποῖα σφῆζονται ἀπὸ τῆς ἀρχαίας ἐποχῆς εἰς διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδίως εἰς τὰς Ἀθήνας, διεγείρουσι τὸν θαυμασμὸν τῶν ἀνθρώπων. . . . (Σακελλαροπούλου, Γ' 1908, σ. 13).

Ἡ ἀποφράς ἡμερᾶς.—Ὁ Αἰακὸς ἦτο Αἰγινίτης καὶ εἶχεν υἱὸν δωδεκάετη. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὰς ἐξετάσεις τοῦ ὀ μικροῦ Νικόλαος εὐδοκίμησε καὶ ἔλαβε τὸν βαθμὸν Ἀριστία, ὁ πατὴρ του ὑπεσχέθη εἰς αὐτὸν νὰ τὸν φέρῃ εἰς τὰς Ἀθήνας, διὰ νὰ ἴδῃ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ βασιλείου. Μετὰ τινὰς λοιπὸν ἡμέρας ἐσηκώθη πρῶτὸ ὁ Νικόλαος, ἦλθε πρὸς τὸν πατέρα του καὶ λέγει πρὸς αὐτόν: Καλὴ ἡμέρα, πατέρα! Κῦνταξε πόσον ὥραϊος καιρὸς εἶναι σήμερον, πατέρα! Ἀς ὑπάγωμεν σήμερον εἰς τὰς Ἀθήνας, σὲ παρακαλῶ. Ὁ Αἰακὸς ὁμως ἀποκρίνεται: Σήμερον, παιδί μου, δὲν γίνεται. Αὐριον, ἂν εἶναι καλὸς καιρὸς πηγαίνομεν. Καὶ διατῆ, πατέρα, δὲν γίνεται σήμερον; Δὲν γίνεται παιδί μου, διότι εἶναι Τρίτη καὶ ἡ Τρίτη εἶναι δι' ἡμᾶς ἡμέρα ἀποφράς. Ἡμέρα ἀποφράς; Τί θὰ εἶπῃ, πατέρα, ἀποφράς ἡμέρα; Ἡμέρα ἀποφράς, Νικό μου, θὰ εἶπῃ ἡμέρα κακῆ, κατὰ τὴν ὁποῖαν δὲν πρέπει νὰ ἐπιχειρῆς τίποτε. Καὶ διατῆ, πατέρα, ἡ Τρίτη εἶναι ἀποφράς; Τοῦτο εἶναι μία θλιβερά ἱστορία. Πλὴν

ὁμως ἀκουσε νὰ τὴν μάθῃς.... Ἄ! πατέρα, καλὰ ἔκαμες καὶ μὲ διηγῆθης ταύτην τὴν ἱστορίαν. Ἀπὸ τώρα οὐ μόνον τὴν Τρίτην, ἀλλὰ πᾶσαν ἡμέραν θὰ ἐνθυμοῦμαι τὸν θάνατον τοῦ Ἑλληνοῦ αυτοκράτορος καὶ εἰς τὴν προσευχὴν μου θὰ εἶχωμαι πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ τοῦ αυτοκράτορος Κωνσταντίνου καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως ὅλων τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν δουλείαν» (Σκορδέλη Ἀναγν. Γ', 1911, σ. 79).

Γιὰ παιδιὰ 7 χρονῶν.

Πατρίς· Φιλοπατρία.—Πατρὶς μας εἶναι ὅλη ἡ γῆ ἡ κατοικουμένη ἀπὸ τοὺς ὁμοεθνεῖς μας. Οἱ ὁμοεθνεῖς μας ὀμιλοῦσι τὴν αὐτὴν γλῶσσαν μὲ ἡμᾶς, ἔχουσι τὴν αὐτὴν θρησκείαν, τοὺς αὐτοὺς ἔθνικοὺς πόθους καὶ τὰ αὐτὰ ἦθη καὶ ἔθιμα. Ἡ πατρὶς εἶνε ἡ μεγάλη ἡμῶν μήτηρ ἡ ἐκθρέψασα τοὺς προγόνους ἡμῶν καὶ ἡ τρέφουσα ἡμᾶς. Αὐτὴ, ὡς καλὴ μήτηρ, διατηρεῖ σχολεῖα καὶ διδασκάλους διὰ νὰ γυνώσκωμεν ἄνθρωποι καλοὶ διατηρεῖ βασιλεῖα καὶ ἀρχοντάς, οἱ ὅποιοι φροντίζουσι ὑπὲρ τῆς εὐτυχίας μας διατηρεῖ στρατὸν καὶ στόλον πρὸς καταπολέμησιν παντὸς ἐχθροῦ, ὁ ὁποῖος θὰ ἐπεχειρῆ νὰ βλάψῃ τὰ συμφέροντα καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν. Πᾶς χρηστὸς ἄνθρωπος μετὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ὀφειλομένην ἀγάπην καὶ λατριάν ἀγαπᾷ καὶ λατρεῖ τὴν πατριδα καὶ θεωρεῖ αὐτὴν καὶ μητῆρ καὶ πατῆρ καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἀπάντων σεμνότερον καὶ ἀγιώτερον. (Διβαδά, Ἀναγνώσμ. Β', 1907, σ. 130).

Ἐκεῖ [στὸ ἀλφαβητάριον τῆς Α'] ἐμάθετε πολλὰ περὶ τῆς πατρίδος ἡμῶν Ἑλλάδος, ὅτι εἶναι μία ἀπὸ τὰς ὀφειλοτέρας χώρας τοῦ κόσμου... ὅτι πρέπει νὰ τὴν ὀφελῶμεν καὶ ν' ἀποθνήσκωμεν πρὸς χάριν αὐτῆς. (Βρατσάνου Β', 1906, σ. 4). Ἐκεῖ ἔχομε καὶ ἕνα πατριωτικὸν ὕμνον στὴ φουστάνελα· ἀρχίζει: «ἂν ἤμην παιδίον, θὰ ἐφόρου φουστάνελαν» καὶ τελειώνει: «ὡ πόσον ἐπεθύμουν νὰ ἐφόρου φουστάνελαν! [γιατὶ δὲν τὴ φορεῖ;] Ἀηδιάζω τὸ φραγκικὸν φόρεμα τὸ ὁποῖον καὶ στενοχωρεῖ τὸ σῶμα καὶ βλάπτει τὴν ὑγιάν καὶ ἀσχημαίνει τὸν Ἑλληνα! Φουστάνελαν ἐφόρει ὁ Καραϊσκάκης...» (ἰδ. βιβλ. σ. 134).

Ἦστερά ἀπ' ὅσα ἐξήγησα παραπάνω γιὰ τὸ ζήτημα τῆς πατρίδος, ποῦ τόση ἀναλογία παρουσιάζει μὲ τὸ ζήτημα τῆς θρησκείας, θὰ εἶναι δυνατὸ νὰ εἶμαι γιὰ τὸ τελευταῖο αὐτὸ συντομώτερος. Καὶ ἐδῶ ἡ ἐπιτροπὴ, μὴν μπορῶντας ἢ μὴ θέλοντας νὰ δῆ τὸ νεωτερισμὸ ποῦ πραγματικὰ παρουσιάσαν τὰ Ψηλὰ βουνά, στὰ δριά του καὶ μὲ τὶς ἐξηγήσεις ποῦ τὸν δικαιολογοῦν, διαπιστῶνει φανταστικὰς ἀθεϊστικὰς προθέσεις τῶν συνταχτῶν τους καὶ βεβαιώνει: α) πὼς λείπει ἀπὸ τὸ βιβλίον «καὶ τῆς θρησκείας τὸ ὄνομα» καὶ ὅτι «ἡ θρησκεία ἔχει καταργηθῆ ἐν τῷ παραδόξῳ τούτῳ βιβλίῳ» (σ. 64), καὶ πὼς β) δὲν ἀποφάσισαν οἱ συγγραφεῖς «οὐδ' ἀπαξ νὰ παραστήσωσι τοὺς παῖδας στρέφοντας τὸ ὄμμα πρὸς τὸ Ὑπέριστατον Ὄν» (σ. 65).

Ἦποθέτω πὼς εἶναι πιά περιττὸ ν' ἀντιβεβαιώσω καὶ ἐγὼ τὸν ὀπομονετικὸν ἀναγνώστη πὼς ἡ διπλὴ αὐτὴ βεβαίωση τῶν ἐξῆς μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς εἶναι... πλαστὴ καὶ φανταστικὴ. Αὐποῦμαι πάλι, ποῦ ἔχω νὰ τὸ πῶ τῇ στιγμῇ ποῦ ἡ ἐκθεση μὲ μαύρους πάλι ὀπογραμμισμοὺς δημιουργεῖ νέα μυθολογία γύρω στ' ἀναγνωστικὰ τοῦ κράτους, καὶ μὲ τέτοια ἱερὴ ἀγανάκτηση μιλεῖ γιὰ τὸ Ὑπέριστατον Ὄν. Μὰ πὼς ἀλλιῶς νὰ κάμω; Καὶ πρῶτα ἔχω νὰ παρατηρήσω πὼς μπορεῖ πολὺ καλὰ ἕνα ἀναγνωστικὸ νὰ μὴν κἀνῃ κανένα ἀπολύτως λόγο γιὰ θρη-

σκεία, χωρίς αυτό να σημαίνει πως ο συγγραφέας του θέλει να την καταργήσει, αν για λόγους άλλους αφήνει στο ιδιαίτερο μάθημα των θρησκευτικών και στο δάσκαλο να καλλιεργήσουν στο μαθητή αυτό το συναίσθημα. Έπειτα όμως παρατηρώ πως τα Ψηλά βουνά έχουν θρησκευτικό περιεχόμενο. Δεν κρίνω αναγκαίο ν' αναφέρω από το βιβλίο διάφορα περιστατικά θρησκευτικού περιεχομένου, συνοψασμένα εδώ και κει στη διήγησή του, καθώς το γάμο της Αφρόδως (§ 75), ή τον υμνο της Θεοτόκου που έφαλε στο φαγιό παπάς (σ. 158), ή τα στερνά λόγια του Γεροθανάση, που «κάνει τρεις μεγάλους σταυρούς και λέει (στα παιδιά): «να πάτε στο καλό, να πάτε στην ευχή του Θεού και των Αγίων Αποστόλων» (σ. 167), ή ακόμη το «τραγούδι στο νέο καράβι» (§ 66), που λέει γι' αυτό: «Στην πλώρη έχεις το σταυρό. Στην πρύμη έχεις το βαγγέλιο. Κι ανάμεσα έχεις την Παναγιά Παρθένα με το καντίλι της αναμμένο» (σ. 142). Είναι βέβαια δύσκολο να κατάλαβωμε γιατί θα μεταχειρίζονταν τα κομμάτια αυτά με το θρησκευτικό πάντοτε περιεχόμενό τους οι συγγραφείς που ζητούσαν τάχα να καταργήσουν και της θρησκείας τ' όνομα από το βιβλίο τους, μά θα μπορούσε ίσως κανείς να υποστηρίξει πως αυτά μπήκαν κυρίως για τόν εθνικό χαρακτήρα τους και το λαογραφικό τους ενδιαφέρον. Όπως και να είναι όμως, αυτό δεν μπορεί ούτε να το φανταστή κανείς για τα τέσσερα κεφάλαια ύστερ' από τη θύελλα με την επίσκεψη στο μοναστήρι. Στα κεφάλαια «στο μοναστήρι», ο «έσπερινός», «απόδειπνο», «ή λειτουργία» έχουμε μέσα σε έξι σελίδες (σ. 150-155), με την ευκαιρία που πήγαν τα παιδιά «να προσκυνήσουν όπως το ήθελαν από τόσον καιρό» και «να λειτουργηθούν» (σ. 150), σκηνές με περιεχόμενο θρησκευτικό, κι ιδίως στη λειτουργία της Κυριακής, που πήγαν από τη νύχτα να την ακούσουν μαζί με τόν δρθηρο, έχουμε μιὰ θρησκευτική κατάνυξη μοναδική, που δε νομίζω να ξαναδόθηκε σε αναγνωστικό έλληνικό⁸⁸.

⁸⁸ Πβ. ιδίως σ. 155: «...Όταν ο πατερ' Αμβρόσιος έφαλε το χειρουργικό, τ' γλυκά που ψήλωσε τ'η φωνή του! Οι καλόγεροι και τα παιδιά σκύβοντας προσκυνούσαν τα άγια, που έβγαιναν άργά. Έκείνη τ'η στιγμή θαρρούσε πως τα εικονίσματα ακούνε χαρούμενα τ'ην ψαλμωδία. Ο Φάνης ένοιθε πως η ψυχή του πετούσε μαζί με τα έλαφρά σύννεφα, που έβγαιναν από το θωματήρι... Αμέσως, άμα πήγαν το αντίθωρο, ο κύρ Στέφανος με τα παιδιά άσπάστηκαν τις εικόνες...» Αξίζει να παραβάλω κανείς το κομματάκι αυτό με τ' ανάλογα μέρη από το Διγενή Ακρίτα σ. 35-36 και το Αναγνωστικό Β' Κουρτίδη σ. 125. — Θρησκευτικό περιεχόμενο βρισκόμαρ ακόμη και εκεί που γίνεται λόγος για τ'ην εκκλησία που λείπει από τ'ην

Τώρα που έγινε φανερό πόσο άσύστατες είναι οι βεβαιώσεις της γλωσσικής έπιτροπείας, μένει να δείξω που νεωτέρισε και στο ζήτημα αυτό ή συνταχτική έπιτροπή. Αυτό έγινε, καθώς και για τ'ην ήθική και τ'ην πατρίδα, με τ'ην άποφυγή κάθε ήθικού, πατριωτικού και θρησκευτικού δογματισμού, σύμφωνα με τις προγραμματικές άρχές:

«Η πραγματώσις του θρησκευτικού σκοπού των αναγνωστικών θα έπιτευχθ' αναλόγως προς τ'ην ψυχικήν εξέλιξιν, τ'ην αντίληπτικότητα των παιδων και τ'ο έπιδεικτικόν άληθούς θρησκευτικής συγκινήσεως όσον τ'ο δυνατόν άνοτεράς. Έκκλησιαστικά τελετά, όλον ή λειτουργία των Χριστουγέννων, τ'ης άναστάσεως, του έπιταφίου, θα δώσωσιν άφορμήν εις τ'ην υπό καλαισθητικήν μορφήν πρόκλησιν θρησκευτικής συγκινήσεως. Προσέτι δε και τ'ο θαυμάσιον ή εκκλησιαστικόν ή περικαλλές εις τ'ην φύσιν, θα υποβοηθήσιν τ'ην άνύψωσιν του μαθητού προς τ'ο θεόν».

«Αρταί τινες, όλον ή ευσέβεια... δέν υπόκεινται εις περιορισμόδς λόγω τ'ης ηλικίας...». «Η λογοτεχνική μορφή δέν πρέπει να θοσιάζεται εις άλλους σκοπούδς». Και ειδικώτερα για τ'ην Γ' τάξη: «σκηναί θρησκευτικής ζωής, προκαλοόμαθ θρησκευτικήν συγκίνησιν και έξαρσιν προς τ'ο θεόν, θα παρουσιασθώσιν εις τόν μαθητήν ως στοιχία συνοψασμένα προς τ'ην κυρίαν ιδέαν του έργου».

Είναι αυτά άρχές που όσο κιάν παρουσιάζονται αντίθετες στον τρόπο που ως τώρα δοκίμασαν τ' αναγνωστικά στην Ελλάδα να καλλιεργήσουν το θρησκευτικό συναίσθημα, ταυτίζοντας θρησκευτικότητα και θρησκευτική διδασκαλία (βλ. παραπάνω σ. 224), δείχνονται γονιμώτατες για ένα αναγνωστικό, όσο μπορεί να περιμένωμε από αυτό να καλλιεργήσιν το θρησκευτικό συναίσθημα. Τόσο αναμφισβήτητα φαίνονται αυτά, ώστε χρόνο σχεδόν όλόκληρο πριν άποκηρύξη ή έπιτροπεία τα Ψηλά βουνά για τ'ην άθετα τους, είδαμε τ'ην εκπαιδευτική έπιτροπή των πατριαρχείων τ'ης Πόλης και τ'ην έπιτροπή για το «Πανταζοπούλειον διαγώνισμα προς σύνταξιν αναγνωσματορικών... τ'ης δημοτικής παιδεύσεως»⁸⁹ — και τις δύο αυτές

κοινότητα, όταν τα παιδιά «κάθε Κυριακή θα πηγαίνουν στο Μικρό χωριό ν' ακούν τ'η λειτουργία» (Ψηλά βουνά Εκδ. 2., 1919, σ. 84) και όταν τα παιδιά άφού γόρισαν τ'ην Κυριακή από τ'ην εκκλησία, ήρθαν και έξαπλώθηκαν στους ισκιους των πεύκων (σ. 62), και όταν χαμένος μέσα στο δάσος ο Φάνης, δλομόναχος, λήη μιὰ στιγμή: «Θεέ μου φύλαξέ με» (σ. 98), και στη σκηνή τ'ης Χάρμαινας (σ. 53). — Είδαμε παραπάνω (σημ. 35) πως και ο Παπαμάρκου κατηγορήθηκε πως έδωσε τ'η θρησκεία από τ' αναγνωστικά του. Κρίνω περιττό να παραθέσω εδώ όσα άπάντησε τότε ο Παπ. στους κριτικούς του. Πρέπει όμως να σημειώσω πως οι υπογραμμισμένοι και μαυροτυπωμένοι ισχυρισμοί τ'ης τελευταίας έπιτροπείας για τ'ην άθετα των Ψηλών βουγών, άναιρούνται από τ'ην ίδια έπιτροπή, σε άλλο μέρος τ'ης έκθεσης τ'ης, άφού εκεί υποστηρίζει πως έχουν θρησκεία, μά δέν έχουν άρκετή («Το αναγνωστικό τ'ης Γ' τάξεως... δέν άναφέρει τ'ην θρησκείαν ειμή έλάχιστα και έν παρόδω...» (σ. 46).

⁸⁹ Έπικυρώθηκε ή προκήρυξη στα πατριαρχεία, στις 26 Μαΐου 1920. Κυκλο-

ἐπιτροπές με μητροπολίτες γιά προέδρους—σέ μιὰ προκήρυξη πού σέ πολλά ἀντιγράφη το πρόγραμμα τῆς δικῆς μας συνταχτικῆς ἐπιτροπῆς, νά τονίζου πόσο «ἡ λογοτεχνική μορφή εἶναι ἀπαραίτητος ὅπως τὸ ἀναγνωστικὸν καταστῆ ἀληθῶς μορφωτικὸν βιβλίον», νά τονίζη πὼς «ἡ ὄλη ὕλη πρέπει νά διαπνήθῃται ὑπὸ φαιδρότητος... ὁ δὲ ὄλος τόνος νά προκαλῆ τὴν ἰλαρότητα καὶ τὴν χαρὰν τῶν παίδων», ν' ἀποκλείνη *τῆ διδασκαλία τῆς πατρίδας ἀπὸ τὴν Γ' τάξη καὶ νά γυρεύη ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικὸ τῆς τάξης αὐτῆς σκηνὲς «θρησκευτικῆς ζωῆς (ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν)»* πού νά προκαλοῦν «*συγκίνησιν καὶ ἔξαρσιν πρὸς τὸ θεῖον*», καὶ νά παρουσιαστοῦν «ὡς στοιχεῖα συνυφασμένα πρὸς τὴν κυρίαν ἰδέαν τοῦ ἔργου».

Σύμφωνα με τίς ἰδέες αὐτὲς βλέπομε πὼς καὶ στὸ ἀλφαθητάριο τοῦ κράτους ἀντιπροσωπεύτηκε τὸ θρησκευτικὸ στοιχεῖο (βλ. παραπ. σ. 261) καὶ στὰ Ψηλὰ βουνὰ ἐπιδιώχτηκε νά γίνῃ τὸ ἴδιο. Μένει πάντοτε θέμα γιά συζήτηση ἐπιστημονική, ἀν ὅσα στοιχεῖα δόθηκαν εἶναι ἀρκετὰ, ἢ μήπως καὶ ὅσα προστέθηκαν στὴ 2. ἔκδοση τῶν Ψηλῶν βουνῶν, δὲ ζημίωσαν, μερικὰ, τὸ ἀναγνωστικὸ, καθὼς ὑποστηρίχτηκε καὶ αὐτὸ, ἀπὸ καθαρά παιδαγωγική ἀποψη. Οἱ συντάχτες τῶν Ψηλῶν βουνῶν ἔκαμαν τίς προσθήκες αὐτές, γιὰτὶ δέχτηκαν καὶ αὐτοὶ πὼς τὸ χάσιμο τοῦ Φάνη στὸ δάσος κι οἱ θρησκευτικὲς ἀνάγκες τῆς μικρῆς κοινότητος, μπορούσαν νά χρησιμοποιοῦντο γιά νά γίνῃ λόγος γιά τὸ Θεὸ ἢ νά γεννήσουθιν θρησκευτικὴ κατάνυξη⁴⁰. Κι ἔτσι ἡ 2. ἔκδοση τῶν Ψηλῶν βουνῶν, πού κυκλοφόρησε τὴν ἴδια χρονιά με τὴν πρώτη, τροποποιημένη σὲ ἐλάχιστα μέρη καὶ με ἀλλαγές μικρὲς (ὥστε νά μὴν ἐμποδιστῆ ἡ σύγχρονη χρησιμοποίηση ἀναγνωστικῶν καὶ ἀπὸ τίς δύο ἐκδόσεις) μᾶζι με λίγες ἄλλες ἀλλαγές, οὐσιαστικὲς καὶ γλωσσικὲς, εἶχε καὶ τίς τρεῖς φράσεις θρησκευτικοῦ περιεχομένου πού ἀνάφερα πρῶτες στὴν ὑποσημείωση τῆς σελ. 283. Ἄν ἤξερε τῆ 2. ἔκδοση δὲ θὰ ἔκανε ἡ ἐπιτροπὴ δύο ἀκόμη κατηγορίες (σ. 65, 66) σχετικὲς με τὸ ἴδιο θέμα. Δὲ θέλω νά πῶ πὼς φταίει ἀπολύτως, πού δὲ φρόντισε νά ἐξετάσῃ καὶ τίς μεταγενέστερες ἐκδόσεις τοῦ βιβλίου, μὰ δὲν ἔδειξε βέβαια ὑπερβολική εὐσυνειδησία πού περιωρίστηκε στὴν 1. του ἔκδοσης. Ἄλλωστε οἱ ἀλλαγές ἐκεῖνες, γλωσσικὲς καὶ ἄλλες, δείχνουν τὴν προσπάθεια τῆς συνταχτικῆς ἐπιτροπῆς νά κάμῃ τὸ ἀναγνωστικὸ ἀνώτερο,

φόρησε χωριστὰ σὲ ἐξασέλιδη φυλλαδοῦλα, «ἀσφασίσθη δὲ ἵνα δημοσιευθῆ δια τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἀληθείας».

⁴⁰ Π6. Δελμούζου: Ἡ ἀντίδραση. Δελτίο τ. 7, σ. 234.

στὴ βάση πάντοτε τῶν κεντρικῶν του ἰδεῶν, δὲ δικαιολογοῦν ὁμως καθόλου τὴν ἐπιτροπή, πού καὶ χωρὶς ἐκεῖνες μένει ἀδικαιολόγητη στὴν ἀθεϊστική τῆς προχειρολογία. Ἀκόμη ὁμως περισσότερο ἀδικαιολόγητη καὶ ἀληθινὰ ἀκατανόγητη εἶναι ἡ δικαιολογία τῆς δευτερολογίας μέλους τῆς ἐπιτροπῆς, ὅταν δὲ δημοσιογραφικὸ ἀγῶνα τοῦ παρατηρήθηκε σωστὰ ἀπὸ τὸν κ. Κ. Σωτηρίου, πὼς εἶχε τὴν ὑποχρέωση ἡ ἐπιτροπὴ νά στηρίχτῃ στὴν τελευταία ἔκδοση τοῦ κρινόμενου βιβλίου. Ὁ κ. Σκιάς δὲ βρῆκε νά κάμῃ τίποτε καλύτερο γιά νά βγάλῃ τὴν ἐπιτροπὴ ἀπὸ τὴ δύσκολή τῆς θέση, παρὰ νά στηρίξῃ τὴν πρώτη ἀσύστατη κατηγορία με δευτέρη, τὸ ἴδιο ἀνυπόστατη, κατηγορώντας δημόσια στὸν τύπο τὰ μέλη τῆς συνταχτικῆς ἐπιτροπῆς, ἀνθρώπους ὅσο ξέρομε ἀνεπίληπτους, πὼς ἔθεσαν σὲ κυκλοφορία νέα δική τους ἔκδοση με ψεύτικη χρονολογία. Καὶ αὐτὸ λέγεται συζήτηση γιά ἠθική καὶ γιά θρησκεία⁴¹.

Αὐτὰ γιά τίς σημαντικότερες ἰδέες τῶν Ψηλῶν βουνῶν. Δὲν εἶναι δυνατό με ὁμοιο τρόπο νά ἐξαντλήσω τὰ ὑπόλοιπα ζητήματα πού ἀναφέρει ἡ ἔκθεση, καθὼς τίς ἀπιθανότητες καὶ τὸν μολοσεβικισμό

⁴¹ Βλ. Σκιάς, Αἱ ὕπερ τοῦ μαλλιαρισμοῦ συνηγορίαι, Χρόνος 1. Ἰουλίου 1921: «Ἐπειδὴ ἡ ἔκδοσις αὕτη ἠπῆρξε τελείως ἄγνωστος εἰς τὴν ἐπιτροπὴν [σὰ νά ἦταν αὐτὸ τὸ μόνο καὶ τὸ σημαντικώτατο πρᾶμα πού ἀγνόησε βλ. παραπάνω κεφ. Α', βίβλος σ. 192 α], ὑπάρχει εὐλογος ὑποψία [μπράβο γιά τὸ συμπέρασμα] ὅτι δὲν ἐξεδόθη τῷ 1919, ἀλλὰ τῷ 1921». Καὶ παρατηρεῖ δ κ. Σωτηρίου (Νέα Ἑλλάς, 18 Ἰουλίου 1921): «Ἡ ἀγνοία τῆς ἐπιτροπῆς, ἰσοῦ ἀποχρῶν λόγος διὰ νά ἐκτοξεύουσι οἱ ἐντιμοὶ οὗτοι ἄνδρες συκοφαντίας κατὰ τῶν δημοτικιστῶν», καὶ ὡσαυτὰ προσθέτει πὼς ἦταν εὐκολώτατο, καὶ ἀπὸ τὰ βιβλιοπωλεῖα καὶ ἀπὸ τὸ ὑπουργεῖο ἀκόμη νά πληροφορηθῆ κανεὶς με μικρὸ κόπο τὴν ἀλήθεια: (Ἀπὸ τὰ Ψηλὰ βουνὰ κυκλοφόρησαν μέσα σὲ δύο περίπου χρόνια τρεῖς ἐκδόσεις, οἱ ἀκόλουθες: Ζ. Παπαντωνίου, Τὰ Ψηλὰ βουνὰ. Συνταχτικὴ ἐπιτροπὴ κτλ... Ἐκδ. 1., Ἐθνικὸ τυπογραφεῖο 1918, ἄδεια κυκλοφορίας ἀρ. 236, 21 Δεκ. 1918, κυκλοφόρησε τὸν Ἰανουάριον 1919. — Ἐκδ. 2. [Ἐθνικὸ τυπογραφεῖο, τυπώθηκε ὁμως στοὺς Μαντζεβελάκη] 1919, (τὸ χρωματιστὸ ξέφυλλο ἀναγράφει ἀκόμη, σὲ πολλὰ τουλάχιστον ἀκόμη ἀντίτυπα, 1918, γιὰτὶ εἶχαν περισσέψῃ ξέφυλλα ἀπὸ τὴν 1. ἔκδοσιν καὶ αὐτὰ χρησιμοποιήθηκαν γιά τὴ 2.), ἄδεια κυκλοφορίας ἀρ. 39189, 29 Σεπτ. 1919, κυκλοφόρησε τὸν Ὀκτώβριον 1919. Ἡ δημοπρασία τῆς 2. ἔκδ. γιά 80000 ἀντίτυπα προκηρδύχτηκε στίς 25 Μαΐου 1919, ἀρ. 20410, Ἐφημ. καθ. 30 Μαΐου 1919, ἀρ. 124, παράρτημα, «περὶ ἐκτυπώσεως, συρραφῆς καὶ βιβλιοδετήσεως τοῦ Ἀλφαθηταρίου διὰ τὴν Α' τάξιν τῶν δημοτικῶν σχολείων καὶ τοῦ ἀναγνωστικοῦ «Τὰ Ψηλὰ βουνὰ» διὰ τὴν Γ' τάξιν». — Ἐκδ. 3. [Ἀδελφοὶ Ἀσπιώτη] 1920 (στὸ χρωματιστὸ ξέφυλλο: 1920-1921), ἄδεια κυκλοφορίας σημειώθηκε κατὰ λάθος ἡ ἴδια με τῆς 2. ἔκδοσης παραδόθηκαν στὸ ὑπουργεῖο 5000 ἀντίτυπα τὸν Ἰανουάριον 1921. Ἡ 3. ἔκδοσις εἶναι πανομοιότυπη με τὴ 2., ἐκτός ἀπὸ τὰ μοιραία τυπογραφικὰ λάθη).

του βιβλίου, που θέλησε να... «πραγματοποιήσει τους πόθους των αναρχικών» (σ. 63), και να «εμβάλει εγκληματικώς» ιδέες που καταργούν... την ελληνική οικογένεια (σ. 67-68). Για την τελευταία αυτή παιδρότατη παιδολογία είπε τελευταία αρκετά ο κ. Κ. Σωτηρίου σε μία μελέτη του στη Νέα Ελλάδα, όπου ανασκευασέ διεξοδικά τα επιχειρήματα της επιτροπής⁴². Για, δυο όμως ακόμη ζητήματα κρίνω αναγκαίο να μιλήσω. τα πρώτα που κατηγορεί ή εκθεση στην κρίση της, το «χυδαϊσμό» δηλαδή των Ψηλών βουνών και τη μονομέρειά τους.

Σύμφωνα με τις προγραμματικές αρχές για το αναγνωστικό της Γ' που παράθεσα παραπάνω (σ. 265), το βιβλίο αυτό έδωσε εικόνες από την ποιμενική κυρίως ζωή άπάνω στα ψηλά βουνά, και κατώρθωσε να ζωντανέψει ένα κομμάτι 'Ελλάδα με όλη την όμορφιά του, και κάποτε με τα τόσο διδαχτικά και αυτά στραβά του (ο άνθρωπος που καταστρέφει το δάσος, ο Ζαβοπαναγής κτλ.). 'Ο απλός όμως αυτός ελληνικός κόσμος με τους τόσο αντιπροσωπευτικούς τύπους του, που μάς μεταφέρει μέσα του το αναγνωστικό, αποτελεί ιδιαίτερο λόγο να σκανταλιστεί ή επιτροπή και να διατυπώσει παράξενες κοινωνικοπαιδαγωγικές θεωρίες (σ. 66): «'Η χυδαϊότης, λέει, του βιβλίου είναι ανωτέρα πάσης περιγραφής» κι εκτός από τη γλώσσα του (σ. 30). Αυτό φαίνεται πρώτα πρώτα σ' ό τι «τα πρόσωπα του βιβλίου ανήκουν σ' σχεδόν άπαντα εις τας κατωτάτας τάξεις της κοινωνίας». 'Από τους μπαλωματῆδες και τη γριά Χάρμαινά ως τους καλόγερους του μοναστηριού και την οικογένεια του Γεροθανάση, είναι όλοι τους «ήμισα κατάλληλοι, όπως φρονημάτισαν τους παίδας και χρησιμεύωσιν αυτοίς ως πρότυπα βίου και απομιμήσεως δια το μέλλον» (σ. 60). Και μέσα σ' αυτούς έχομε, για να περιοριστώ στους χυδαίους και κατώτερους τύπους που άπαριθμεί ή εκθεση της επιτροπής, τη θελχτική εμφάνιση της 'Αφρόδως, της άπλης και όμορφης έλληνοπούλας που δέν αφήνει τους δικούς της «για όλα τ' αγαθά του κόσμου»· το άξεστο και άγροικο στην αρχή τσοπανόπουλο, το Λάμπρο, που ντρέπεται και να μιλήση μ'α που γλήγορα μαθαίνει γράμματα για να γίνει

⁴² Σωτηρίου, 'Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και ή επίσημος επιτροπή, στη Νέα Ελλάδα 16, 28 Μαΐου 1921, 6, 13, 20 'Ιουνίου κ. ά. 'Ο κ. Σωτ. μιλεί για τα Ψηλά βουνά και κυρίως για τα θέματα: θρησκεία, οικογένεια, μαθητική κοινότητα, πατρίδα, ήθική. — Σωστή είναι όστόσο σχετικά με το ζήτημα της οίκογένειας ή παρατήρηση πως ή απομάκρυνση των παιδιών από το σπίτι τους μπορούσε να δώσει άφορμή για καμιά όμορφη σκηνή οικογενειακή (πδ. Δελμούζου ό. π.).

στο τέλος φημισμένος δάσκαλος, που «μάθαινε στα παιδιά να γράφουν όσα έβλεπαν στον κόσμο κι όσα είχαν στο νοϋ και στην ψυχή τους»· τον ίδιο το Γεροθανάση, τον αρχισέλιγκα κι αρχοντάνθρωπο, που κιάν δέν ήξερε άλλα γράμματα από τα δεκάξι της υπογραφής του, ήξερε όμως να λήη στον έγγονό του την πικρή ώρα του μισομοϋ: «Λάμπρο, έχε την εϋχή μου, κι άκου τί θα σου πώ: Να γίνης καλός άνθρωπος. Νάχης τιμή και να κρατάς το λόγο σου».

Αυτά για τους ήρωες των Ψηλών βουνών. Μά και οι σκηνές τους είναι «κατώτεραι και αυτών των αγοραίων», και ο λόγος ότι αναφέρονται «κατά το πλείστον εις τον ποιμενικόν βίον και τας συνηθείας χωρικών, ποιμένων και άλλων προσώπων, ών πολλά είναι [...:] οϋ μόνον ταπεινής τάξεως, αλλά και [...:] ταπεινής ήθικής υποστάσεως». 'Ο Μπαρμπακώστας, που πέρασε είκοσιπέντε δόκνηρα χρόνια μέσα στα δάση χωρίς να τ'ε βλάψη για να βγάλη το ψωμί του και που με κίνδυνο της ζωής του ζήτησε να σώση τα πεύκα από την καταστροφή, ένας και αυτός από τους πολλούς άθόρובους ήρωες της ζωής που θα τον ύψωση ο δάσκαλος στα μάτια των μαθητών σε σύμβολο τίμιας εργατικότητας, δέν άξίζει ούτε αυτός κατά την επιτροπή μεγάλα πράματα: «είκοσιπέντε χρόνια» λέει το βιβλίο, και παραπέμπει κι ή εκθεση εϋσυνείδητα σ' αυτό, «μαζεύει και πουλεί ρίγανη, λεβάντα, θυμάρια και βότανα σπάνια για τα φαρμακεία και τα σπιτία». Βέβαια, σχολιάζει ή εκθεση «εικονίζεται ως άνθρωπος ήθικός και φύλαξ των δασών, δέν είναι όμως εξέχουσα τις προσωπικότης, ώστε να παρίσταται ανάγκη να τεθη ή εικών του εν τῷ βιβλίῳ» (σ. 69). Αυτά γράφονται σε εποχή που ή σημασία του λαού αναγνωρίζεται όλο και περισσότερο στις σύγχρονες ευρωπαϊκές κοινωνίες· κι ενώ ίσια ίσια οι γνώριμες καθημερινές φυσιογνωμίες είναι εκείνες που θα οδηγήσουν το παιδί να νιώση τις ιστορικά και κοινωνικά σημαντικότερες προσωπικότητες, συνηθισμένη ίσως ή επιτροπή από τα παλιότερα αναγνωστικά αποζητά και πάνω στα ψηλά βουνά κανένα μικρογιατρό με μεγάλα παχιά λόγια ή τίποτε έπιστήμονες σπουδασμένους ίσως και στη Γερμανία, για να μη και στο αναγνωστικό ή εικόνα τους και να μπορη αυτό να «φρονηματίζη» και να επιδρά στην «καλαισθητικήν μόρφωσιν των παιδιών και δια της εξεικονίσεως εξέχουσών προσωπικοτήτων» (σ. 68)⁴³.

⁴³ Για το ίδιο ζήτημα έγραφε ο 'Αλ. Σβώλος στην παραπάνω μελέτη του (βλ. σημ. 1) και ο Κ. Σωτηρίου ό. π.

Μιλεί ακόμη ή έκθεση για τή μονομέρεια τών Ψηλών βουνών, με τήν αποκλειστικότητα τής βουνίσιας ζωής που περιγράφουν κι έτσι δίνουν πράματα «κατά τὸ πλείστον ὄλως ἄγνωστα εἰς τοὺς παιδας τών πόλεων, τών παραλίων καὶ ἄλλων τόπων» (σ. 60). Είναι αὐτὸ κάποια ἔλλειψη που τὴν εἶχαμε δεχτῆ ἀπὸ καιρὸ καὶ ὁ κ. Δελμούζος (δ. π.) καὶ ἐγώ. Δὲν εἶναι ὁμοῦ καθόλου βέβαιον τὸ ἀναπόδειχτον συμπέρασμα τής ἐπιτροπῆς, πὼς γι' αὐτὸ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐνδιαφερθοῦν στὰ Ψηλά βουνὰ τὰ παιδιά ὄλων αὐτῶν τῶν τόπων. Τὸ εἶχα πᾶν καὶ ἄλλοτε στὸ διδασκαλικὸ συνέδριον τής Χαλκίδας, μιλώντας καὶ γιὰ μερικὲς ἄλλες ἀτέλειες τοῦ βιβλίου, χωρὶς νὰ προβλέπω πὼς αὐτὸ θὰ ἔδινε ἀπορροπὴν σὲ συνάδελφο δύο μελῶν τής ἐπιτροπείας, τὸν κ. Χατζιδάκι, νὰ διακηρύξη *urbi et orbi* πὼς ἀναγκάστηκα ν' ἀποκηρύξω τὰ Ψηλά βουνὰ. Μὰ καὶ δὲν ἔχω τὴ γνώμη πὼς γιὰ νὰ ριζώσῃ ἓνα βιβλίον στὴν παιδικὴ συνείδηση πρέπει νὰ μιλήθῃ μόνο γιὰ γνώριμα πράματα. Εἶχαμε μάλιστα καὶ ἀντιθέτως παράπονα μερικῶν—καθαρευουσιάνων καὶ αὐτῶν, γιὰ τὸ καθγὰς γίνεται πάντοτε γιὰ τὸ πάπλωμα—πὼς τὰ Ψηλά βουνὰ δὲν κάνουν γιὰ τὰ παιδιά τῶν βουνῶν, γιὰ τὴν αὐτὰ βαριοῦνται νὰ διαβάξουν γιὰ γνωστὰ τους πράματα. Στὸ ζήτημα αὐτὸ θὰ εἶναι ἡ συγκέντρωση τής διδασκαλικῆς πείρας διαφωτιστικῆς. Ἐκεῖνο που ξέρομε ἀπὸ τώρα εἶναι πὼς πρώτη φορά εἶδαν δάσκαλοι Ἕλληνες νὰ ρουφιέται ἀναγνωστικὸ ἑλληνικὸ ἀπὸ τοὺς μικροὺς τῶν μαθητῆς—ὄχι μόνο βουνίσσιους—μέσα σὲ λίγες μέρες, καὶ νὰ τοὺς εἶναι γνωστὸ ἀπὸ πρὶν τὸ «ἄγνωστο» νέον μάθημα, σὲ τρόπο που νὰ μὴν μποροῦν νὰ τοὺς τὸ προσφέρουν γιὰ νέο. Αὐτὸ γίνεται χωρὶς ἄλλο καὶ γιὰ τ' ἄλλα χαρίσματα τοῦ βιβλίου καὶ ὄχι ἀποκλειστικὰ γιὰ τὸ βουνίσιο περιεχόμενον τής περιγραφῆς του. Μὰ ἄς μὴν ξεχνοῦμε καὶ τὸ ἄλλο, πὼς τὸ βιβλίον αὐτὸ δὲν τὸ ἔκαμε κανεὶς νόμος ὑποχρεωτικὸ γιὰ ὁλόκληρον τὸν ἑλληνισμό. Εἶχαν ἐγκριθῆ γιὰ τὴν ἴδια τάξιν ἄλλα δύο ἀναγνωστικὰ καὶ ὁ κάθε δάσκαλος ἦταν ἐλεύθερος νὰ προκρίνῃ γιὰ τὸ σχολεῖο του, καθὼς καὶ με ἰδιαίτην ὑπουργικὴ ἐγκύκλιον ἔγινε ἀμέσως γνωστὸ, ὅποιο θὰ ἔκρινε καταλληλότερον, ἀφήνοντας τὰ Ψηλά βουνὰ νὰ τὰ χαροῦν τὰ παιδιά ἐκεῖνα που πραγματικὰ θὰ τ' ἀγαπήσουν.

Κοντὰ στὴν παρατήρησιν αὐτὴ γιὰ τὴν μονομέρεια τῶν Ψηλῶν βουνῶν ἔχομε καὶ μερικὲς ἄλλες πικρὰς σφαιρὰς. Ἔτσι παρατηρεῖται ὅσοις τὴν ἐκθεση πὼς μερικὲς τῶν εἰκονικῶν φράσεις δὲν εἶναι τόσο εὐκολοξήγητες καὶ εὐκολονόητες (σ. 61). Γιὰ μερικὰ ἀπὸ τὶς φράσεις τοῦ ἀναγνωστικοῦ εἶχε καὶ ἡ συνταχτικὴ ἐπιτροπὴ ἐξαρχῆς κάποιους ἐνθουσιασμοὺς, καὶ μιὰ δύο τροποποιήθηκαν ἀμέσως στὴ 2. ἐκδοσὴν (λ. χ. τὸ «ἡ εὐκαίσιμη φύγη τοῦ Φανὴ ἔμεινε καὶ στὸ θέαμα τοῦτο ἑκστατικῆ» τῆς 1. (σ. 2) ἔγινε: «ὁ Φάγγης ἔμεινε καὶ στὸ θέαμα τοῦτο ἑκστατικὸς», καὶ αὐτὸ δυσκο-

λοῦται. — Γιὰ δύο τρεῖς ἀπὸ τὶς εἰκόνες τῶν Ψηλῶν βουνῶν εἶναι καὶ ἦταν ἐξαρχῆς καὶ ἡ δική μου ἀντίληψη πὼς ἔπρεπε νὰ λείπουν—χωρὶς μ' αὐτὸ βέβαιον καὶ συμφωνῶν με τὴν καθολικὴν καταδίκη τους που κάνει ἡ ἐκθεση ὅτε με τὴ δικαιολογία τῆς (σ. 68). — Βρίσκω ἐπίσης ἀτυχὴ τὴν διατύπωση τῆς σχετικῆς με τὴν θύελλα στὸ δάσος, ἂν ὄχι γιὰ τίποτε ἄλλο, τουλάχιστον ὁμοῦ γιὰ τὴν ἔδωκε ἀφορμὴν στὰ πικρὰ σχόλια τῆς ἐπιτροπῆς⁴⁴. — Σωστὲς εἶναι ἀκόμη μερικὰ μικρο-παρατηρήσεις που ἔγιναν στὴ συνταχτικὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ δασκάλους, ἰδίως σὲ συνέδρια, ὅπου συζητήθηκε διεξοδικώτερα τὸ περιεχόμενον τῶν Ψηλῶν βουνῶν, καὶ που χρησιμοποιήθηκαν ἤδη ἐν μέρει στὴ 2. ἐκδοσὴν. — Δίκαιο ἔχει ἀκόμη ἡ ἐπιτροπὴ στὴν καταδικαστὴν τὰ «Ψηλά βουνὰ»—καὶ με τὴν στυγνὴ ἀσθηρότητα, θεέ μου!—που μιλοῦν γιὰ τὰ κατωμένα ἀπὸ βελανιδία ἀντὶς βελανιδιά! Βέβαιον σ' αὐτὸ τὸ παράδειγμα τὸ βιβλίον «μεταδίδει γνώσεις ἐσφαλμένας», μὰ νὰ μὴν τοῦ συγχωρέσωμε ὅτε ἓνα τυπογραφικὸ λάθος, καὶ μάλιστα στὸν τονισμό; Τὰ «Ψηλά βουνὰ» στοιχειοθετήθηκαν με λινοτυπία στὸ Ἑθνικὸ τυπογραφεῖο βιαστικώτατα, τὸ φθινόπωρον τοῦ 1918, καὶ με ἀρκετὴ δυσκολία βγήκε στὸ φῶς τὸ ἀφογο σχεδὸν κείμενό τους, γιὰ τὴν νὰ διορθωθῇ ἓνα τους τυπογραφικὸ λάθος, ἔπρεπε νὰ ξανα-στοιχειοθετηθῇ ὁλόκληρος ὁ στίχος καὶ ἔτσι ξανάβγαλαν ἐδωκλώτατα νέα λάθη ἀπὸ στοιχειοθέτες ἀσυνήθιστους στὴ δημοτικὴ. Καὶ ὁμοῦ ἀμφιβάλλω ἂν χρησιμοποιήθηκαν σὲ ἑλληνικὸν σχολεῖο πολλὰ ἀναγνωστικὰ τόσο ἀμεμπτα ἀπὸ τὴν ἀποψη τῶν τυπογραφικῶν λαθῶν, καθὼς τὰ Ψηλά βουνὰ καὶ ὄλα τ' ἄλλα ἀναγνωστικὰ τῆς δημοτικῆς. Νὰ μπορῇ ὁμοῦ τὰχα νὰ ἀξηγηθῇ με ὁμοῦ τρόπο—χωρὶς νὰ βέλω νὰ θεωρήσω αὐτὸ, καθὼς δὲ ὅτε τὶς ὀρθογραφικὰς ἀβλεψίας, στοιχεῖο ἀγραμματοσύνης!—ἓνα «τρίθρονται οἱ στάχυς», ἔτσι τυπωμένο με χοντρὰ γράμματα ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἐπιτροπὴ στὴν ἐκθεσὴ τῆς; (σ. 107)⁴⁵.

⁴⁴ Περιγράφει τὸ ἀναγνωστικὸν μιὰ θύελλα που εἶχε ξεσπάσει στὸ δάσος καὶ λέει γιὰ τοὺς λοτόμους που δούλευαν ἐκεῖ καὶ που στὸ τέλος κατάφυγον στὰ καλύβια τῶν παιδιῶν: «...σὲ κάποιο φουντωτὸ δέντρο ἐκεῖ ἀπέξω εἶχαν κρυφτῆ καὶ γλιτωσαν» (σ. 145). Φυσικὰ, ἀπάνω στὴν μπόρα, που ἄλλοθ' ἂν καταφύγη κανεὶς στὴν βροχίαντα σ' ἓνα δάσος, παρὰ κάτω ἀπὸ ἓνα φουντωτὸ δέντρο. Ἡ ἐκθεση ὁμοῦ παρατηρεῖ πὼς τὸ ἀναγνωστικὸν «διδάσκει τοὺς ἐν τῇ δασίαι ἐβρισκομένους παιδας νὰ καταφεύγουν ἐν καιρῷ θυέλλης κάτωθεν φουντωτῶν δέντρων» (σ. 68). Νομίζω πὼς ἡ «διδασκαλία» αὐτὴ δὲ βγαίνει τόσο εὐκόλα, ἰδίως ἂν συλλογιστοῦμε καὶ τὸ δάσκαλον που συμπληρῶνει τὸ βιβλίον. Πόσο φυσικὸν εἶναι ἄλλωστε νὰ γίνῃται ὅτι περιγράφει ἐδῶ τὸ βιβλίον, τὸ ἐπιθεθαίονε: τὸ ἀκόλουθον ἀπόσπασμα ἀπὸ χρονογράφημα τοῦ Φ. Πολίτη, που τὸ διάβασα ἰσὺ ἰσὺ αὐτὲς τὶς μέρες: «Μία πλάνη, ἐν τούτοις, ἓνα ἀναπόφευκτον παραστράτημα εἶναι καὶ ἡ προσκόλλησις εἰς «σχολὰς», ὁ πρῶτος θάμνος, τὸ πρῶτον δανδράκι, κάτω ἀπὸ τὸ ὅποιον σπεῦδει ἀλαλασμένον νὰ κρυθῇ ὁ χαμένος ὀδοπόρος, μολὶς νιώθῃ τὴν θύελλαν νὰ ξεσπᾷ ἐπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλιν του. Τί θέλατε νὰ κάμῃ, ὅταν κανεὶς δὲν τοῦ ἦνοιε, ἔστω καὶ ἓνα πρόχρητον μονοπάτι, που νὰ ὀδηγῇ πρὸς ἀσὺλα ἀσφαλῆ καὶ ἀπρόσβλητα;» («Πολιτεία» 29 Ἰουν. 1921).

⁴⁵ Εἶναι ὁμοῦ ἀνάγκη νὰ σημειωθῇ πὼς σὸν τὰ λάθη καὶ τὶς ἀβλεψίας που τυχαῖνα ἐν βιβάριον στὰ νέα ἀναγνωστικὰ, ἀφθονώτερα βρίσκουμε στὰ παλιότερα, που καὶ με λιγώτερη συνήθως προσοχὴ δημοσιεύτηκαν καὶ λιγώτερον ἀσθηρῆ κριτικῆ βρήκαν. Γιὰ νὰ φέρω ἓνα παράδειγμα ἀπὸ τὸ λεξιλόγιον τῶν ἀναγνωστικῶν, κατακρίθηκε τὴν ὁ ἀγενεῆς πὼς δίνει ὁ παιδιὰ τῆς Β' τῆ λέξη φιλοσοφία. Τὴ λέξη ὁμοῦ αὐτῆ, που τὴν ἔχει τὸ ἴδιον βιβλίον καὶ στὴν ὄχι κυριολεχτικῆ, ἀρκετὰ ὁμοῦ κοινὴ χρῆσις, ἀφῆσε τὶς φιλοσοφίας, δὲν τὴν ἀπόφυγον, νομίζω, ὅτε τὰ παλιότερα ἀναγνωστικὰ. Στὴν τὴν βρήκα—καὶ αὐτὸ γιὰ παιδιὰ τῆς Δ'—ἓνα «ὁ μέγας οὗτος Ἕλληνας φιλόσοφος» γιὰ τὸν Ἀριστοτέλη, στὸ ἀναγνωστικὸν Παπαμάρκου 1907, σ. 185, 184, καὶ στὴν Ἀνθοδέσμη Κονιδάρη-Καλλιάρη 1906-1911, σ. 121: «τὴν ἄνθρωπον φιλόσοφον» Ὑπερβολικὰ πολλὰς νέες λέξεις γιὰ ἔννοιαις ἄγνωστες παρουσίας, καθὼς παρατηρήσῃ ἡδη ἄλλοθ', ὁ Πέτρος Λάρας. Καὶ ἡ ἐκθεση τῆς ἐπιτροπῆς τὸν κατακρίνει που δίνει μιὰ ἀτελείωτη ἀπαριθμῶσις «πάντων τῶν ἐν τῷ πλοίῳ ἐρεθθέντων πραγμάτων» «παρέχονται ἀθροῖα καὶ ἀνευ οὐδενὸς λόγου

Μίλησα γὰρ τὸ δάσκαλο ποὺ ἀναπληρῶνει τὸ βιβλίο. Καθὼς περισσότερο ἀπὸ μιὰ φορά τονίστηκε ἀπὸ τὴ συντακτικὴ ἐπιτροπὴ τῶν Ψηλῶν βουνῶν «τὸ βιβλίον αὐτὸ δὲν ἐγράφη διὰ τὰ μελετῆ τὰ παιδι μόνον του, εἶναι βιβλίον κατ' ἐξοχὴν ἀναγνωστικόν, προωρισμένον δηλ. νὰ διαβάζεται ἀπὸ τὸ παιδί εἰς τὸ σχολεῖον μὲ τὴν βοήθειαν πάντοτε τοῦ διδασκάλου» (Ὁδηγίαι σ. 1). Ἄν ὅσοι ἐκρίναν τὸ βιβλίο εἶχαν λογαριάσει καὶ αὐτὸ, θὰ εἶχαν τροποποιήσει ἀρκετὰς ἀπὸ τὶς κρίσεις τους.

Ἔχω ἀκόμη νὰ παρατηρήσω σχετικὰ μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς ἔμμεσης διδασκαλίας ποὺ εἶδαμε παραπάνω πὼς ἐπιζητήθηκε νὰ ἐφαρμοσθῆ (σ. 269), ὅτι παρουσιάζουν τὰ Ψηλὰ βουνὰ κάποια παραφωνία στὸ μέρος ποὺ ὁ δασοφύλακας μιλεῖ γιὰ τὶς ὀφέλειες τοῦ δάσους. Ἐκεῖ ἀληθινὰ ἢ φυσιογνωστικὴ διδασκαλία ποὺ θέλησε ἡ συντακτικὴ ἐπιτροπὴ νὰ δοθῆ δὲν μπόρεσε νὰ ὑποταχθῆ ὅσο ἐπρεπε στὴ λογοτεχνικὴ ἀρχὴ καὶ στὴ σύνθεσὴ τοῦ ἐργου (ἔγινε ὅμως πολὺ καλύτερα ἀπὸ τὰ παλιότερα ἀναγνωστικά). Ἄν δὲν εἶχε προφτάσει νὰ γίνῃ αὐτὸ γιὰτὶ εἶχε λαίψαι ὁ καιρὸς νὰ διατυπωθῆ ἡ σχετικὴ βλῆ καλύτερα, δῆλρχε τὸ σχέδιο νὰ γίνῃ σὲ μεταγενέστερη ἐκδοσὴ, ποὺ θὰ παρουσίαζε κάπως μεγαλύτερες ἀλλαγές ἀπὸ τὶς λίγες λέξεις ποὺ ἄλλαξαν στὴ 2. ἐκδοσὴ. Τὰ λέω αὐτὰ γιὰ ὄσους διάβασαν τὴ δευτερολογία τοῦ κ. Σκιαδ. Σχολιάζει ἐκεῖ τὴ θαφιλῆ, καθὼς λέει, δασολογικὴ κατήχηση τῶν Ψηλῶν βουνῶν, ποὺ κάνει «τὸ καὶ ἄλλως ἄτεχνον βιβλίον... εἰς ἄκρον κακόζηλον», γιὰ νὰ βγάλῃ καινούριον ἐπιχείρημα γιὰ τὴν ἀθῆτα τοῦ βιβλίου. Γιὰ τὴν ἀθῆτα εἶπα ἀρκετὰ παραπάνω. Μὰ ἂν χαρακτηρίσωμε κατήχηση τὴ διδασκαλία ποὺ δίνεται στὰ Ψηλὰ βουνὰ, ἀκόμη καὶ στὰ κεφάλαια μὲ τὸ δάσος, σὲ ποιὰ γλῶσσα θὰ πρέπη νὰ καταφύγωμε γιὰ νὰ ἐπινοήσωμε μιὰ λέξη, ποὺ θὰ μᾶς παραστήσῃ τὶς λιγότερο ἄτεχνες καὶ κακόζηλες ἄμεσες διδασκαλίαι κάθε εἶδους, ποὺ ἀρκετὰ τους δείγματα εἶδαμε παραπάνω;

Ἀπόμεινε νὰ μιλήσω γιὰ τὸ «Διγενῆ Ἄκριτα», τὸ μοναδικὸ ἀναγνωστικὸ τῆς δημοτικῆς γιὰ τὴν Ε', ποὺ ἐγκρίθηκε τὸ περασμένο καλοκαίρι. Ἔχομε καὶ γιὰ τὸ βιβλίον αὐτὸ στὴν ἐκθεσὴ διάφορες φαιδρὲς ἐπικρίσεις πολεμικῆς ἀποφασισμένης νὰ βρῆ δλα στραβά καὶ ἀνάποδα: ἀναφέρω, ἀπὸ τὶς πιὸ ἀπροσδόκητες, τοὺς «ἐρωτικούς πόθους» τοῦ γερασστρατηγοῦ Κουρκούα καὶ τὴν ψευτοαγάπη γιὰ τὸν ἀρχαῖο ἑλληνισμό, ποὺ τὸν ἐκμεταλλεύονται τάχα ἐπιδέξια οἱ συγγραφεῖς τοῦ ἀναγνωστικοῦ — οἱ ἴδιοι ποὺ ἐγράψαν καὶ τὸ «Ἡ πατρίδα μας» — γιὰ νὰ τὸν... σιχαθοῦν τὰ παιδιὰ ποὺ θὰ τὸ διαβάσουν καὶ... νὰ γίνουν... μπολασεβίκοι, σύμφωνα μὲ «τὰς ἰδέας, πρὸς ἃς ἄγουσι τὰ Ψηλὰ βουνὰ». Κοντὰ σὲ παρατηρήσεις ὅμως τέτοιου εἶδους ἔχομε καὶ ἀρκετὰς ἄλλες, σωστές, γιὰ τὶς ὑπερβολικὰ πολλὰς ἀρχαιολογικὰς γνώσεις τοῦ βιβλίου, τὶς κάποτε δυσκολοξήγητες στοὺς μικροὺς ἀναγνώστες, γιὰ τὴ χαλαρὴ συνάφεια μερικῶν κεφαλαίων, γιὰ τὶς συχνὰ λεπτόλογες περιγραφὰς χωρὶς ἐνδιαφέρον, γιὰ τὴ διαγραφὴ τῶν χαρακτῆρων τοῦ Διγενῆ καὶ τῶν ἄλλων προσώπων τοῦ βιβλίου (σ. 42-44) καὶ

καὶ σκοποῦ εἰς τοὺς δικταταεῖς μαθητὰς τῆς Β' τάξεως» (σ. 111-112). Πολὺ σωστά. Νὰ μὴν ξεχνῶμε ὅμως πὼς καὶ σὲ παλιούς Ροδινῶνες, καθὼς λ. χ. τοῦ Οἰκονόμου, βρισκόμα καὶ ἐκεῖ ἀρκετὰς περιττὰς γιὰ τὰ μικρὰ παιδιὰ λέξεις, ἀπὸ καθαρῶσους καὶ ἀπὸ δημοτικῆς. Π. Οἰκονόμου, Ροδινῶν 1915: «βλέπω εἰς βαλτώδη τόμον πληθὸς βουτόμων» (σ. 63), «ἐμάθησα ἵνας ἐκ φύλλων ἀ γάδης πλείστας» (σ. 64), «τοῦ ἀ γ ο ὤ τ ι» (σ. 61).

ἄλλα. Καθὼς εἶπα καὶ παραπάνω, ἡ κρίση γιὰ τὸ βιβλίον αὐτὸ ξεχωρίζει σὲ ὀλόκληρη τὴν ἐκθεσὴ, μὲ τὶς συχνότερα σχετικῶς σωστὲς ἢ συζητήσιμες παρατηρήσεις της — ὅσο δὲ μιλεῖ γιὰ γλῶσσα! Πολλές τους ὅμως, καὶ ἰδίως οἱ σημαντικώτερες, κορυφώνονται σ' ἓνα βασικὸ ζήτημα ἀρχῆς, ἂν δηλαδὴ πρέπη, κιὰν μπορῆ νὰ γίνῃ θέμα ἀναγνωστικοῦ γιὰ τὸ δημοτικὸ σχολεῖο ἐνιαίας ὕλης, ὁ θρυλικὸς ἥρωας τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ. Ἄς μὴν ξεχνῶμε πὼς στὴν Ε' τάξη διδάσκειται ἡ βυζαντινὴ ἱστορία. Ἄς μὴν ξεχνῶμε πὼς στὸ ἔθνικὸ αὐτὸ ἔπος τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ, ἔχομε ἓνα ποίημα κατὰ τὸν κυριώτερον ἑλληνα μελετητὴ του, «ἐν ᾧ παρακολουθοῦμεν τὴν ἱστορικὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς, καὶ ὅπερ πραγματευόμενον περὶ τῆς συγκρούσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πρὸς τὸν μουσουλμανικὸν κόσμον καὶ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπιδεικνύον καὶ προοιωνιζόμενον τὴν ὀριστικὴν τούτου καθυπερτέρησιν περικλείει τὰ ἰδεώδη καὶ τοὺς πόθους τοῦ ἑλληνικοῦ γένους» (Πολίτης). Στὸ καινούριον ἀναγνωστικὸ τῆς Ε' ἔχομε τὴν πρώτην προσπάθειαν, σύμφωνα μὲ τὴν συγκεντρωτικὴν ἀρχὴ καὶ τὶς παραπάνω ἰδέες, τονωμένες σήμερα περισσότερο στὴν ἐπιστημονικὴ συνείδηση μὲ τὴν ἐπικράτηση τοῦ δημοτικισμοῦ, νὰ δοθῆ στὸ λαϊκὸν σχολεῖον ξαναζωντανεμένος γιὰ τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ὁ μεσαιωνικὸς του ἥρωας μὲ τὰ ἰδανικὰ ποὺ ἐνσάρκωσε, ὁ ἥρωας ποὺ κοντεῖει νὰ σῆσῃ καὶ στῶν τραγουδιῶν του τὴ θύμηση.

Δὲ θὰ ἤθελα νὰ συνηγορήσω γιὰ τὸν τρόπο ποὺ ἔλυσαν τὸ πρόβλημά τους οἱ συγγραφεῖς, οὔτε κὰν γιὰ τὴν ἀρχὴ, νὰ χρησιμοποιηθῆ ὁ Διγενῆς σὲ ἀναγνωστικὸν ἐνιαίας ὕλης τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Καλὸ νὰ σημειωθῆ ὅμως πὼς ἡ πατρίδα, ποὺ στὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ δὲν ἔχει τὸ σημερινὸν βάθος τῆς ἐννοίας αὐτῆς, δὲν πρόκειται νὰ πρωτογνωριστῆ τώρα μὲ τὸ ἀναγνωστικὸν αὐτὸ στὰ παιδιὰ τῆς Ε', ποὺ ἤδη ἀπὸ τὴν Δ' τάξιν τὴν ἔχουν διδαχθῆ, καὶ πὼς ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος θὰ ἦταν δύσκολο ν' ἀξιῶσωμε ἀπὸ ἀναγνωστικὸν ποὺ μᾶς φέρνει ὀλίσιαν μέσῃ στὴ ζωὴ τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, ν' ἀγνοήσῃ τὴ φυλετικὴν τῆς σύστασιν καὶ νὰ μὴ δώσῃ στοὺς ἀναγνώστες του τὴν ἐντύπωσιν τῆς βυζαντινῆς πατρίδας. Καὶ σχετικὰ μὲ δλα αὐτὰ πρέπει νὰ τὸ εἰπῶ καὶ γενικώτερα, πὼς εἶναι πολὺ εὐκολὴ καὶ βολικὴ μιὰ κριτικὴ καθὼς ἢ ἀδιάκοπη ἀρνησὴ τῆς ἐπιτροπῆς, ποὺ ὅτι καὶ νὰ γίνῃ, πάντοτε θὰ τὸ κατηγορήσῃ, χωρὶς ἢ ἴδια νὰ ξεσκεπάσῃ τὴ δικὴν τῆς θετικὴν ἀποψιν καὶ νὰ εἶναι γνωστὴ ἢ ἰδεολογικὴ τῆς βίασιν. Τρεῖς δρόμους ἀνοίγει σ' ἓναν παιδαγωγὸν κριτὴν τὸ βιβλίον αὐτό: α) νὰ συνηγορήσῃ γιὰ νὰ χρησιμοποιηθῆ τὸ μεσαιωνικὸν ἔπος, ἀκόμη καὶ μὲ τὸν

κίνδυνο να μην ξεφύγουμε έτσι την αναπαράσταση ξθιμών και χρένων με ιστορική πιά μόνο και όχι άμεσα παιδαγωγική αξία· β) να συμβουλέψη να παραχαράξωμε την ιστορία για να προσαρμόσωμε καλύτερα στους σκοπούς του λαϊκού σχολείου τη μορφωτική βλη που θα μάς χρειαστή, και γ) με λιγώτερο ίσως έθνικιστικό ρομαντισμό και περισσότερη νηφαλιότητα ν' αποκλείση ένα τέτοιο αναγνωστικό α limine ως ακατάλληλο. Το Έκπαιδευτικό συμβούλιο ακολούθησε στην κρίση του την πρώτη άποψη· όποια όμως λύση κιάν είχε προκρίνει, φοδοσμαι πώς ό κλεφτοπόλεμος τής πολεμικής που έγινε έξαρξης στ' όνομα τών αναγνωστικών, πάντοτε θα είχε πρόχειρα τά όπλα που θα χτυποσσαν ό τι ήταν πιά άποφασισμένο. Φαντάζομαι τις άτέλειωτες ιερεμιάδες, άν είχε κατ' άρχήν αποκλεισθή ό Διγενής από τά αναγνωστικά του δημοτικού σχολείου — ή, για να ξανάρθω σέ θέμα ανάλογο που έρευνήθηκε παραπάνω, άν το Έκπαιδευτικό συμβούλιο είχε αφαιρέσει από το Διγενή τά «στάυροκοπήματα» και όλους τους άλλους «θρησκευτικούς τύπους» τής βυζαντινής έποχής που αναπαριστάνει το βιβλίο, τολμώντας να ύποστηρίξη τη σημερινή γνώμη τής επιτροπής, πώς όλη αυτή ή «πλησμονή θρησκευτικών πραγμάτων», μαζί μ' όσα άλλα λέγονται για πατρίδα ή οικογένεια είναι «άπλη έπίφασις ή μάλλον φενάκη πρός παραπλάνησιν τής κοινής γνώμης» (σ. 46).

Άσχετα όμως με όλα αυτά και ανεξάρτητα από τον καλό ή κακό τρόπο που πραγματοποιήθηκαν οι συγγραφείς το θέμα τους, δεν είναι δυνατό παρά να λυπηθή ό καθένας που διάβασε την έκθεση, για τον τρόπο που μιλεί έδω—ιδίως έδω. Τυφή ότις άρετές και ότις προσπάθειες του βιβλίου, βουθή στο περιστατικό που πρωτοπαρουσιάζεται σ' αυτό ό Διγενής τών τραγουδιών στο δημοτικό σχολείο, μιλεί σκαιότατα και χωρίς τον παραμικρό σεβασμό για τον ξεχωριστό λογοτέχνη, που τ' όνομά του έχει χαραχτή πιά στο νεοελληνικό Παρνασσό, έξασφαρίζοντας σ' αυτόν άθανασία πολύ περισσότερο δυσκολοάποχτητη από κείνη που μπορούν να χαρούν άκόμη και στην Ελλάδα τά μέλη μιας όποιας και να είναι επιτροπής—ή επιτροπείας. Είναι άληθινά άπίστευτο να όνομάζεται ένας Καρκαβίτσας σέ έπίσημο έγγραφο πρός τον ύπουργό τής παιδείας από άνώτερους ύπαλλήλους του ίδιου ύπουργείου «άπλος ραχοσυλλέκτης μυθευμάτων» (σ. 56), με έργο «κατώτερον όν του Μπερτόλδου» (σ. 43) και «εις άκρον κακότεχνον και άπειρόκαλον, άμιλλώμενον πρός τά χείριστα τών λαϊκών βιβλίων τής δουλείας» (σ. 55). Di meliora!

* *

Άφού τελείωσαν όσα έκρίνα αναγκαίο να ειπω για το ζήτημα τής κριτικής τών αναγνωστικών, είναι άκόμη άνάγκη πριν κλείσω το κεφάλαιο αυτό να κάμω λόγο για δυό άκόμη θέματα. Το πρώτο άποβλέπει στον ιδανικό τύπο τής σχολικής γλώσσας κατά την επιτροπή και τον τρόπο που θα διδαχτή:

Τά παιδιά στο σχολείο, λέει ή έκθεση, πρέπει να κάμουν κτήμα τους τη γλώσσα «τών μεμορφωμένων τάξεων του έθνους αυτών», δηλαδή την καθαρεύουσα, που μάς «κατέστη όργανον εύχρηστον» και για τά «λεπτότατα έπιστημονικά διανοήματα», και «έκτήσατο ένιατον και σταθερόν γραμματικόν και συντακτικόν μηχανισμόν». Δείγματα τής γλώσσας αυτής και του σταθερού μηχανισμού τής βρίσκομε στην έκθεση, που για να έκφραση τά έπιστημονικά της διανοήματα λέει λ. χ. να ποιώνται χρήσιν (σ. 3), έκτήσατο (σ. 5, 13), ήρξαντο από του (σ. 7), άλλαις λέξεσι (σ. 8, 9, 10), τοίς συγγραφεύσι (σ. 56, 67, 78), παρ ό πᾶσι τοίς έθνεσι (σ. 12), τοίς παισι (σ. 64), εν ταύτη γίνονται αι εν ταίς συνελεύσεσιν άγορεύσεις (σ. 61), εύχρηστοτάτη και παρ' αυτοίς εν τοίς άγνιώπαισιν (σ. 84), γενήσεται (σ. 13). Τέλος, κατά την επιτροπή, σέ όλα τά μέρη του κόσμου γίνεται το ίδιο: «πανταχού ή γλώσσα τών πεπαιδευμένων είναι δι' αυτόν (τον «παίδα») κατά το μάλλον ή ήττον ξένη» όταν πρωτοπάη σχολείο (σ. 9), και δουλειά είναι «τών ύπίστων» για όλους τους δασκάλους να καθαρίζουν την «άτελη» γλώσσα τών μαθητών τους και να την «αναβιδάζουν» στην «άπό παντός ρύπου καθαράν γλώσσαν, ής ποιούνται χρήσιν αι μεμορμένα τάξεις» (σ. 9).

Μπλέκονται έδω δυό ζητήματα, το παιδαγωγικό και το γλωσσικό· αλλά το δεύτερο είναι που θα μάς βοηθήση να λύσωμε το πρώτο.

Άς δοϋμε πρώτα τί γίνεται στους άλλους πολιτισμένους λαούς. Η κοινή έθνική τους γλώσσα, γραφομένη και όμιλουμένη, ήταν έξαρξης μιá ζωντανή διάλεκτος που κάπου τη μιλούσαν, ισότιμη γενετικά, σύγχρονη και άδερφή τών άλλων ιδιωμάτων. Με το να ύφωθη σέ γλώσσα φιλολογική έγινε ως ένα σημείο τεχνητή, καθώς κάθε γλώσσα που γράφεται, όχι όμως και τεχνητή, και όσες διαφορές κιάν παρουσιάξη από τ' άλλα ιδιώματα τής ίδιας γλώσσας (καθώς δά έχουν και εκείνα όμοιες διαφορές μεταξύ τους)—πολλές στο λεξιλόγιο και στην προφορά, λίγες στο τυπικό και στη σύνταξη—μένει για όλους τους όμογλώσσους γλώσσα ζωντανή, που μιλιέται άπ' αυτούς φυσικά, ή που μπορεί να μιληθή σέ κάθε περίπτωση.

Έέρουν τη γλώσσα αυτή τά παιδιά που πρωτοπηγαί-

νον σχολείο; Τὴν ξέρουν πολλὰ σχετικῶς παιδιὰ, ὅσα κατοικοῦν στὸν τόπο ποῦ ἀπ' αὐτὸν βγήκε ἡ κοινὴ γλῶσσα ἢ ὅσα ἀνήκουν στὶς μορφωμένες τάξεις. Αὐτὰ τὴν ξέρουν μὲ τὶς ἀσήμαντες μικροδιαφορὲς ποῦ παρουσιάζονται ἀναγκαστικὰ στὴ γλῶσσα τῶν παιδιῶν (ἀπὸ τὴ γλῶσσα τῶν μεγάλων), ἢ φυσιολογικὰ πάντοτε σὲ κάθε γλῶσσα ὁμιλουμένη (διαφορὲς ἀπὸ τὸ γραπτὸ τῆς τύπο ἢ καὶ ἀνάποδα). Ἄλλα ὅμως παιδιὰ, περισσότερα συνήθως ἀπὸ τὰ πρῶτα, μιλοῦν στὸ σπίτι τους ἰδιώματα ἀντὶ τῆς κοινῆς, ποῦ δὲν τὴν ἔχουν μητροδίδαχτη, μητρικὴ στὴ στενότερη σημασία. Τὸ ἔργο τοῦ σχολείου εἶναι κυρίως νὰ μορφώσῃ τὰ παιδιὰ, χρησιμοποιώντας ὡς μέσο τὴ γλῶσσα τους, δηλαδὴ γενικώτερα: τὴν κοινὴ ἐθνικὴ γλῶσσα. Ἡ γλῶσσα ὅμως εἶναι καὶ σκόπος τοῦ σχολείου καὶ θέμα ἰδιαίτερης γλωσσικῆς διδασκαλίας: γιατί μόνο ἔτσι θὰ γίνῃ τῆς ἐθνικῆς γλῶσσας ἡ γνώση συνειδητότερη, ἀκριβέστερη, βαθύτερη καὶ πλατύτερη σὲ ὅσα παιδιὰ τὴν ξέρουν ἀπὸ τὸ σπίτι τους (μὰ κάνουν ἴσως τὰ λάθη τους, καὶ φυσικὰ οὔτε σκέφτηκαν ἀκόμη γι' αὐτὴν οὔτε ὅλες τῆς τὶς λέξεις ξέρουν καὶ τοὺς ἰδιωτισμοὺς τῆς, ἴσως οὔτε ὅλους τῆς τοὺς τύπους) καὶ θὰ τὴ διδάχτοῦν προπάντων ὅσα παιδιὰ μιλοῦν ἰδιῶμα.

Ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία γίνεται σιγὰ σιγὰ. Αὐτὸ εἶναι αὐθιγονόγη κοινοτοπία: σημαίνει πῶς εἶτε τὴν ξέρουν τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὸ σπίτι τους εἶτε ὄχι, δὲ θὰ τοὺς τὴν παρουσιάσουν ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα στὴ συνολικότητα ποῦ τὴ βλέπει ἕνας γραμματισμένος καὶ ποῦ θὰ τὴν κατέχουν καὶ αὐτὰ ἅμα θὰ ἔχουν βγάλει τὸ δημοτικὸ σχολεῖο, οὔτε θὰ τοὺς δοθοῦν διαμάς, ἀπὸ τὰ πρῶτα μαθήματα καὶ τὴν πρώτη χρονιά, ὅλες οἱ ἀφθονώτατες ἀγνωστες σ' αὐτοὺς λέξεις τῆς κοινῆς μαζί μὲ τὶς ἀγνωστες συνήθως σ' αὐτὰ ἀντίστοιχες ἔννοιες, οὔτε ὅλα τ' ἄλλα τῆς συντακτικῆς καὶ μορφολογικῆς στοιχείων, τὰ σπανιότερα ἢ δυσκολότερα. Ἡ γλῶσσα ὅμως ποῦ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ θὰ διαβάσουν στὸ ἀναγνωστικὸ τους καὶ ποῦ θ' ἀκούσουν ὅλο καὶ ἀποκλειστικώτερα ἀπὸ τὸ δάσκαλο εἶναι πάντοτε (παρὰβλέπω ἐδῶ νεώτερες ἰδίως παιδαγωγικὲς θεωρίες μὲ ἀσήμαντη ἀκόμη ἐφαρμογὴ) ἡ ἴδια σχολικὴ γλῶσσα, μία καὶ μονοκόμματη, ὁ τύπος τῆς κοινῆς ἐθνικῆς γλῶσσας μὲ τὸ τυπικὸ τῆς καὶ μὲ τ' ἄλλα τῆς συστατικὰ.

Σὲ μᾶς τὰ πράγματα διαφέρουν. Ἡ καθαρεύουσα μᾶς ἔχει διαμορφωθῆ μὲ ριζικὰ διαφορετικὸ τρόπο, πρᾶμα ποῦ κανεὶς ἑλληνομαθῆς γλωσσολόγος δὲν τὸ ἔχει ἀμφισβητήσει ὡς τώρα, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν κ. Σκιαδᾶ, ἂν τὸν λογαριάσωμε γιὰ γλωσσολόγο, κι ἔτσι ἔχομε γιὰ κοινὴ γραφομένη—ὄχι ὅμως καὶ ὁμιλουμένη σὰν τὶς ἄλλες ἐθνι-

κὲς γλώσσες—γλῶσσα κατ' ἐξοχὴν τεχνητὴ καὶ χάρτινη, ποῦ δὲ θεμελιώθηκε καθὼς ἔπρεπε στὴ λαϊκὴ μᾶς γλῶσσα καὶ ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἐθνικὴ ξένη, μορφολογικὰ προπάντων, στὴ λαϊκὴ καὶ στὴν παιδικὴ γλῶσσα, ξένη ἀκόμη στὴν καθημερινὴ ἀνεπιτήδευτη ὁμιλία διαβασμένων καὶ δασκάλων. Τὸ σχολεῖο μᾶς, ἐπειδὴ σημαντικώτατα ἐξαρτῆς βροῦθησε νὰ δημιουργηθῆ ἡ σημερινὴ κατάστασις, δυσκολεύεται ἰδιαίτερος νὰ τὴν ἀντικρίσῃ καὶ ν' ἀποχωριστῆ τὴ γλῶσσα αὐτῆ, ἂν καὶ φορτώθηκε ἔτσι στὴ ράχη τοῦ ὄργανο παρακωλυτικὸ τῆς παιδείας του, ποῦ δὲν ἔχει νὰ τὸ ἐπιδείξῃ κανένας ἄλλος πολιτισμένος λαός. Οἱ παιδαγωγοὶ του ὅμως, βουτηγμένοι στὴν ἴδια ἀρχαϊστικὴ πλάνη μὲ τὴν κοινωνία καὶ μὴν μπορώντας νὰ διαγνώσουν τὸ γλωσσικὸ ἀδιέξοδο, ἀναγκάστηκαν ν' ἀντικρίσουν, καὶ αὐτὸ σχετικῶς ἄργά, τὸ παιδαγωγικὸ πρόβλημα. Ἔτσι παράλληλα μὲ τὴ διαμόρφωσις τῆς σχολικῆς γλῶσσας στὸν περασμένο αἰῶνα ἀποκορυφώνεται μὲ τὸν Παπαμάρκου ἡ γλωσσοδιδασκτικὴ θεωρία, ποῦ μὲ δικαιολογημένη διδακτικὴ συνέπεια ἀξιώνει νὰ διδάσκηται ὁ μαθητὴς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καὶ ἀπὸ τὸ ἀλφαβητάριο τὴ γλῶσσα ποῦ γράφει τὸ ἔθνος του, καθαρῆ, σωστῆ καὶ χωρὶς «χυδαϊσμούς». Ἡ ἐφαρμογὴ ὅμως αὐτῆ μίας σωστῆς παιδαγωγικῆς ἰδέας σὲ γλῶσσα στραβὴ ἔδειξε τὸ ἀδιέξοδο: κι ἐπειδὴ στὰ πρῶτα ἀκριβῶς σχολικὰ χρόνια φανερώναται χτυπητότερα πῶς ἡ γλῶσσα τῆς λαϊκῆς παιδείας δὲν εἶναι καὶ ἡ ἔκφρασις τῆς ἐθνικῆς ζωῆς (λ. χ. ἰγδίων-γουνδι, ἀηρ-ἀέρας, μετὰ τινος ἡμέρας - σὲ λίγες μέρες), τὴ θεωρία ἐκείνη διαδέχτηκε σιωπηλὰ ἡ ἰδέα πῶς ἡ καθαρεύουσα πρέπει νὰ μαθαίνεται βαθμηδόν. Δὲν εἶπα «θεωρία», γιατί κανεὶς ποτὲ δὲν ἐπιχείρησε νὰ διατυπώσῃ κάπως προγραμματικὰ τὶς ἀκαθόριστες, ἀντινομικὲς καὶ δυσκολοεφάρμοστες ἰδέες ποῦ ἀπὸ ἐξαναγκασμένη συμβιβαστικότητα ἐκρυψαν πίσω ἀπὸ τὴ μία αὐτῆ λέξη οἱ ἀγλωσσολόγοι παιδαγωγοὶ τοῦ «βαθμηδόν», μὴν καταλαβαίνοντας πῶς ἔτσι μᾶς ξαναγύριζαν μοιραία στὸ δρόμο ποῦ καὶ πρὶν ἀπὸ τὸν Παπαμάρκου τραβοῦσε γιὰ δεκαετηρίδες ἡ σχολικὴ γλῶσσα. Μὰ καὶ στὴν ἐκθεσὴ τῆς ἐπιτροπείας δὲν ἐξηγήθηκε καλύτερα ἡ διδασκαλία «βαθμηδόν». Πίσω ἀπ' ὅλες τὶς ἀοριστολογίες ποῦ δογματικὰ συχνοῦς ἐκναλέγονται γιὰ τὶς «βαθμίδες γλωσσικῆς ἐξελίξεως» τοῦ παιδιοῦ καὶ γιὰ τὴ διαφορετικὴ «προσαρμογὴ» κάθε φορὰ τῆς καθαρεύουσας στὴν παιδικὴ γλῶσσα «ἀπὸ λεξιλογικῆς καὶ φρασεολογικῆς καὶ ἀπὸ γραμματικῆς (:) καὶ συντακτικῆς ἀπόψεως», ἂν δὲν πρόκειται γιὰ τὴν αὐθιγονόγη κοινοτοπία πῶς κάθε γλῶσσα μόνο σιγὰ σιγὰ μπορεῖ νὰ διδαχτῆ, ἀπομένει μονάχα ὁ θόρυβος ἀπὸ λέξεις χωρὶς σημα-

σία και ἡ βεβαιότητα πῶς δὲν ὑπάρχει γλῶσσα στὸν κόσμο μὲ «σταθερὸ μηχανισμό» ἀλλὰ μὲ πολλαπλοὺς διαφορετικοὺς τύπους, ποὺ νὰ παρουσιάζεται ἀπὸ ἕνας τους κάθε χρόνο στὸ μαθητῆ, δταν μόλις θὰ τοῦ ἔφταναν δλα τὰ σχολικὰ χρόνια γιὰ νὰ τὴν κατέχη.

Προχωρεῖ ὁμως ἡ ἐπιτροπὴ κι ἕνα βῆμα περισσότερο και κοντὰ στὸ δείγμα τῆς ἐθνικῆς γλῶσσας ποὺ μᾶς δίνει μὲ τὴν ἴδια τῆς τὴν ἔκθεση, μὲ τὶς ὑποταχτικὲς τῆς, μὲ τὶς δοτικὲς τῆς, μὲ τοὺς μέσους ἀορίστους και μὲ τὸ μονολεχτικὸ μέλλοντα, παραθέτει κι ἕνα δειγματάκι τοῦ τύπου ποὺ θὰ πρέπη νὰ ἔχη ἡ «βαθμηδὸν» ἀλλάζοντας γλῶσσα μὲ τὸν «ἐνιαῖον και σταθερὸν γραμματικὸν και συντακτικὸν μηχανισμόν», ὅπως ταιριάζει ὄχι σὲ μία κὰν τάξη παρὰ... «εἰς τὴν γλωσσικὴν ἀνάπτυξιν τῆς α' τάξεως κατὰ τὸ τέλος τοῦ α' ἑξαμήνου» (σ. 139). Ὁ κ. Χατζιδάκις ὄχι μόνο ἔδειχνε πρὸ λίγων ἀκόμη χρόνων στὸ συνάδελφὸ του κ. Σκια, πῶς εἶναι ἀδύνατο νὰ διδαχτοῦν σὲ μιὰ γραμματικὴ ὅσα γράφονται σήμερα (ἐπιτίθενται, ἡγάπων, κῶων, γλώσσης, τιμαί — ἀγαπούσα, γυναικα, σκυλί, τιμές) κτλ. (βλ. Δελφὸ τ. 7, σ. 123), σὲ ὅρια μάλιστα στενωτέρα κάπως ἀπὸ τοὺς δυὸ γλωσσικὸς τύπους ποὺ μᾶς δίνει ἡ ἐπιτροπὴ, μὰ και ποτὲ δὲ συνῶδεψε, σοφὰ και φρόνιμα, ὅτε δταν τὸν προκαλοῦσε ὁ κ. Σκιας, τίς πολὺ χρόνες και πολὺμορφες γλωσσικὲς του πολεμικὲς, μὲ τὸ παραμικρὸ δικὸ του γλωσσικὸ δείγμα ἤξερε πόσο δύσκολα βρίσκεται αὐτὸ ἄμα παρατήσωμε τὴν ἀρχαία γραμματικὴ, χωρὶς ὁμως νὰ τὸ ἀποφασίζωμε ν' ἀποδεχτοῦμε τὴ βᾶση τῆς νέας. Περὶσσότερη ὥστόσο ἀφέλεια ἔδειξε ἡ ἐπιτροπὴ, θέλοντας νὰ εὐχαριστήσῃ τὴν κοινὴ γνώμη, ποὺ δὲ δέχεται πιά σ' ἀναγνωστικὰ τῶν μικρῶν τάξεων τοὺς παλιοὺς μακαρονισμοὺς, μὰ και μὴν ἔχοντας τὸ θάρρος νὰ πολεμήσῃ τὸ στραβὸ ἰδανικὸ ἐκείνων ποὺ φαντάζονται μόρφωση λαοῦ τὴν ἀποστήθιση ξερῶν γραμματικῶν τύπων και ὀρθογραφικῶν κανόνων. Ἔτσι μᾶς ἔδωσε, μεταφράζοντας τὴν καθαρεύουσα ἕνα διηγήματάκι ἀπὸ τὸ ἀλφαβητάριο τοῦ κράτους, μικρὸ δείγμα γιὰ τὴ γλῶσσα τὴν «ἀπλὴν και εὐληπτον, ἀλλὰ κανονικωτέραν και καθαρωτέραν», και ἐκεῖ δέχεται και τύπους δημοτικὸς ἀπὸ κείνους ποὺ ἡ ἴδια διασύρει σὲ ἄλλο μέρος, και ποὺ μὲ τίς πολλαπλὲς ἀπορίες ποὺ μᾶς γεννοῦν θὰ δικαιολογοῦσαν τὴ σύσταση νέας ἐπιτροπείας, γιὰ νὰ μελετήσῃ τὴ νέα αὐτὴ «βαθμιαία» γλωσσικὴ διδασκαλία τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Δὲν ἔχω σκοπὸ νὰ ἐξετάσω στὴ μελέτη αὐτὴ ἀναλυτικώτερα τὸ δείγμα αὐτὸ τῆς ἀπλοποιημένης, ἀναπλοποίητης ὁμως κατὰ τὸν κ. Σκια καθαρεύουσας, ποὺ ὅσα ἀνεβαίνομε ἀπὸ ἕνα ἑξάμηνο σὲ κάθε τάξη τοῦ δημο-

τικοῦ γίνεται καθαρωτέρη και λιγώτερο ἀπλή, ἀντίθετα ἀπὸ τὴν καθαρεύουσα τοῦ κ. Χατζιδάκι, ποὺ θ' ἀποχτήσῃ περισσότερη γραμματικὴ ἐνότητα ἄμα γίνῃ πιὸ ἀπλή. Παρατηρῶ μόνο πῶς στὸ δειγματάκι αὐτὸ—τὸ μοναδικὸ θετικὸ σημεῖο ἀπ' ὀλόκληρη τὴν ἔκθεση, ποὺ μὲ τὴν ἀκράτητὴ τῆς ἀρνηση καταδίκασε δλα ὅσα βρῆκε στὰ νέα ἀναγνωστικὰ, γλῶσσα και περιεχόμενο—καθαγιάζεται μὲς' ἀπὸ τὸ ἀλφαβητάριο τοῦ κράτους στὴν «κανονικωτέραν» γλῶσσαν ἕνας διαλεχτικὸς χυδαῖος τύπος, τὸ βαρκοῦλες, ἐνῶ στὴν ἴδια σελίδα, κι ἔξι μονάχα στίχους ψηλότερα ἀπὸ κεί ποὺ χαρακτηρίζεται τὸ νέο γλωσσικὸ δείγμα, καταδικάζονται στὸ ἴδιο ἀλφαβητάριο οἱ τύποι ἀγκῶνες, φωνές, διαβάτες. Εἶναι αὐτὸ τραγικὸ λάθος και ἀσυνέπεια ἢ μήπως θεωρήθηκε τὸ βαρκοῦλες σωστὸ δημοτικὸ κι οἱ ἄλλες λέξεις λόγιες; Τότε τὸ σύστημα τοῦ «βαθμηδὸν» μᾶς ετοιμάζει τίς πιὸ ἀνυπολόγιστες γραμματικὲς δυσκολίες, κανονιστικὲς και διδαχτικὲς.

Μερικὲς ἀπὸ τίς σκέψεις και ἀπορίες ποὺ γεννᾶ τὸ μικρὸ γλωσσικὸ δείγμα θὰ δεῖξουν καλύτερα σὲ ποῦ λαβύρινθο μᾶς ὀδηγεῖ ἡ θεωρία τοῦ «βαθμηδὸν» μὲ τὴν ἀκαθόριστη μὰ και δυσκολοκαθόριστη βᾶση τῆς.

Πρῶτη ἀπορία: Τὸ δείγμα δὲν ἀνήκει στὴν καθαρεύουσα; Τότε ἐπισημοποιεῖ ἡ ἐπιτροπὴ στὸ ἀλφαβητάριο γλῶσσα διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν κοινὴ γραφομένη. Τὸ σύστημα ἀκολουθεῖ; Ὅχι βέβαια ὅσα γίνονται παρ' ἅπασιν τοῖς πεπολιτισμένους λαοῖς! Μήπως τὸ σύστημα ἐκείνων ποὺ ζήτησαν ν' ἀναγνωριστοῦν περισσότερο στὸ σχολεῖο τὰ ιδιώματα τῶν μαθητῶν; Ἀποδέχεται ἡ ἐπιτροπὴ τίς θεωρίες ἐκείνες; και σὲ ποῦ ἰδίωμα ἑλληνικὸ ἀνήκουν τότε τὸ σπῆι, ἡ ἀποκριά, ἡ βαρκοῦλα, ποὺ τὰ φανταζόμεστε ὅλοι μὰς στοιχεῖα τῆς κοινῆς μας γλῶσσας.

Δεύτερη ἀπορία: Καθρεφτίζει τὸ δειγματάκι τὴν καθαρεύουσα; Τότε μαζί μὲ τοὺς λίγους δημοτικὸς τύπους ποὺ ἔτυχε νὰ παρουσιαστοῦν, ποιὸς ἄλλους ἀποδέχεται ἡ ἐπιτροπὴ; Ἐπειτα, οἱ δημοτικὸι τύποι ποὺ ἀναγράφονται στὸ δείγμα θὰ χρησιμοποιοῦνται μόνο στὸ ἀναγνωστικὸ τῆς Α', στὸ ἕνα ἢ στὰ δυὸ ἑξάμηνα, ἢ και σὲ τίς παραπάνω τάξεις; και ὡς τὴν Γ' ἢ ὄχι; Σὲ ποῖα τάξη θ' ἀντικατασταθοῦν ἀπὸ τοὺς ἀρχαιώτερους; Και ἂν γίνῃ αὐτὸ, ὅσπου νὰ γίνῃ, θὰ ἔχωμε στὸ μεταξύ, ἐκτὸς ἴσως ἀπὸ τὸ ἀλφαβητάριο, μιὰ χρῆση promiscue τῶν παράλληλων τύπων ἢ ὄχι; Θὰ ἔχωμε λ. χ. πρὶν μόνο βαρκοῦλα, μόνο ἀποκριά, κι ἔπειτα μόνο ἀπόκρως, μόνο μικρὰ λέμβος; Ἡ θὰ ἔχωμε και τὰ δυὸ, και θὰ καθιερωθῇ ἔτσι μιὰ διπλοτυπία, πολὺ χειρότερη ἀπὸ τῶν ἀναγνωστικῶν τῆς δημοτικῆς ποὺ κατηγόρησε ἡ ἐπιτροπὴ; Και ἔπειτα: Ὅλοι οἱ ἀνάπτυκοι τύποι θ' ἀντικατασταθοῦν διαμιάς ὅλοι τους ἢ ἀπὸ λίγο; ἀς ποῦμε, πρῶτα στὴ Β', ἢ στὴν Γ', θὰ φύγῃ τὸ τὸ μεσημέρι τοῦ μεσημεριοῦ και ἡ βαρκοῦλα—ἔπειτα ἢ κότα τῆς κότας θὰ γίνῃ ὄρνις, ὄρνιθος, στὸ τέλος τῆς Γ'—και ἔπειτα στὴν Δ', θὰ γίνῃ τὸ παγόνι τᾶως και ἡ ἀποκριά ἀπόκρως κτλ.; Και ἂν μποῦμε στὴν καθαρεύουσα ἑξάφνα, θὰ παρουσιαστοῦν ἐκεῖ και τὰ ἐκτίσαστο, τοῖς ἀγνώπασιν, νὰ ποῖωνται, ἢ αὐτὰ θὰ μένονν γιὰ μιὰ καθαρωτέρη και σωστότερη καθαρεύουσα σὲ ἄλλη πάλι τάξη, ὅπου θὰ φανερωθῇ και ὁ «σταθερὸς» τῆς γραμματικῆς μηχανισμὸς σὲ ὄλη του τὴ μεγαλοπρέπεια και... τὴ μὲ τὸ παραπάνω ἀσταθὴ σταθερότητα;

Ἄλλο: Οἱ γραμματικοὶ τύποι τῶν ἀναγνωστικῶν θὰ βροῦν τὴν ἐκφρασὴ τους στὴ σχολικὴ γραμματικὴ; ἢ θὰ συνταχτῆ αὐτὴ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ γλῶσσα τους καὶ θὰ εἶναι ξεκρέμαστη, μὲ μίαν ἐπιλογή τῶν ἀρχαικώτερων τύπων; Πῶς θὰ γλιτώσωμε ἀπὸ τὸ χάος; Θὰ ἐφαρμοστοῦν οἱ ἰδέες ποὺ διατύπωσα μίαν φορά γενικώτατα ὁ κ. Σκιας, ἢ μήπως ἡ ἐπιτροπὴ σύμμερίζεται ἐδῶ, στὴν κλεινοψηφία τῆς τουλάχιστο, τὴ γνώμη τοῦ καθηγητῆ τῆς γλωσσολογίας κ. Χατζιδάκι, ποὺ εἶχε καταδικάσει ἀπολύτως τὶς ἀνεφάρμοστες προτάσεις τοῦ κ. Σκιας; (βλ. Δελτίο τ. 7, ἰδίως σ. 127, 128).

Ἰστέρα: Τὸ γλωσσικὸ δεῖγμα ἀναγράφει μονάχα: ἀποκριά. Πῶς θὰ σχηματιστῆ ὁ πληθυντικός του: ἀποκριές ἢ ἀποκριαί; Τὸ δεύτερο μοῦ φαίνεται τρομερό, μὰ εἶναι ζήτημα γούστου. Ἄν πάλι δεχτῆ ἡ ἐπιτροπὴ τὸ ἀποκριές, τί ἄρθρο θέλει, οἱ ἢ αἱ; ... αἱ ἀποκριές; Δέχτηκε ἡ ἐπιτροπὴ κι ἕνα βαρκοῦλες. Θὰ γράφεται πάντοτε ἀναρθρο, ἢ τί ἄρθρο θὰ προτιμήσωμε; τίς ... τὰς ... ἢ τίς; ποῖο ταυριάζει στὸ γλωσσικὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀ' ἐξαμήνου τοῦ πρώτου χρόνου; Καὶ πῶς θὰ σχηματίσωμε τὴ γενικὴ ἀπὸ τίς βαρκοῦλες; Στὴν κοινὴ γλῶσσα δὲ συνηθίζεται βέβαια ἕνας τέτοιος τύπος. Θὰ τὸν ἀποφύγουν τ' ἀναγνωστικά, ἢ θὰ γράφουν... τῶν βαρκοῦλων; Ἄν ὅμως πάλι τὸν ἀποφύγουν, γιατί νὰ γράφῃ ἡ ἐκθεσὴ πῶς «ἡ γενικὴ πῶς... φαίνεται ταράττουσα τὰ νεῦρα τῶν γλωσσικῶν μεταρρυθμιστῶν, ἀφ' ὧσιν ἔγραψαν οἱ γραμματικῆς ὁδηγίαι τοῦ 1919 πῶς «ἡ γενικὴ πληθυντικὴ δὲν εἶναι πάντοτε εὐχρηστος» σὲ λέξεις καθὼς βαρκοῦλα, κάππαρη, ἀτάμωση;

Ἄλλο: Πῶς θὰ σχηματιστῆ ἡ ἐνικὴ γενικὴ τῆς βαρκοῦλας; μήπως βαρκοῦλης, κατὰ τὸ Ἀραχόθης, Κλεισόθης; Ἴσως ὅμως «κανονικώτερα»: βαρκοῦλας. Ἄλλη ὁμιλία τότε δυσκολία. Ποιά ὀνόματα θ' ἀκολουθήσουν τὸ βαρκοῦλα βαρκοῦλας καὶ ποιά τὸ μαγεῖρισμα μαγεῖρισης. Ποίος θὰ διατυπώσῃ χρηστικὸν γραμματικὸν κανόνα;

Καὶ πῶς θὰ σχηματιστῆ ἐκεῖνο τὸ ἐξαπλόνω, ποὺ ἡ μετοχὴ του ἀναγράφεται ἐξαπλωμένος; ... Ἐξάπλωσα, ἐξαπλώθηκα μὲ α; Μὰ ἡ ἐπιτροπὴ καταδικάζει, ἀκόμη καὶ στὸ ἀλφαριθμητικόν, τοὺς «παρεμφαμένους» τύπους σὲ -για. Θὰ γράψωμε λοιπὸν ἐξαπλώθη; ... ἢ ἐξηπλώθη; Καὶ τὸ ἀρραβωνιάστημα θὰ γίνῃ ἀρραβωνιάστημα μόνο, ἢ ἡρραβωνιάστημα; Ἀνάλογες ἀπορίες μᾶς γεννᾷ κάθε δημοτικὸς τύπος ποὺ δέχτηκε ἡ ἐπιτροπὴ στὴν καθαρεύουσά της. Ἄς ἀφήσωμε πιά ποὺ δὲν καταλαβαίνει κανεὶς καὶ τὸ σύστημα ποὺ ἀκολουθεῖ, καθὼς λ. χ. διὰν διατηρῆ στὴν καθαρεύουσα τοῦ ἀ' ἐξαμήνου τῆς Α' τὴν ὑποταχτικὴν στὸ γλιτωθῆναι. — Βλέπει ὁ ἀναγνώστης πῶς οἱ ἀπορίες, καὶ ἂν περιοριστοῦμε μόνο στὶς ἐλάχιστες λέξεις τοῦ δείγματος ποὺ πήραν τὸ τυπικὸ τῆς δημοτικῆς, εἶναι ἀτελείωτες. Μὰ καὶ γι' αὐτὸ καλῶτερα νὰ σταματήσω.

Μένει νὰ ἐξεταστῆ μίαν ἀκόμη, σοφικώτερη αὐτῆ φαιδρολογία: ἐννοῶ τίς συχνῆς κατηγορίες τῆς ἐπιτροπῆς γιὰ τ' ἀνῆθικα τάχα μέσα ποὺ μεταχειρίστηκαν γιὰ νὰ ἐφαρμόσουν τὴ μεταρρύθμιση οἱ πρωτεργάτες της, οἱ «γλωσσικοὶ» δηλαδὴ «αὐτοκράτορες» ποὺ «εὔρον εὐκαιρίαν νὰ ἀναλάβωσιν εἰς χεῖρας αὐτῶν τὴν διοίκησιν τῆς ἐκπαιδεύσεως... πρὸς διάδοσιν καὶ ἐπικράτησιν τῆς ἰδιοτεύκτου αὐτῶν γλώσσης» (σ. 17). Λυποῦμαι ποὺ ἔχω νὰ κάμω λόγο καὶ γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα, μὰ δὲν εἶναι δυνατό νὰ τὸ προσπεράσω σιωπῶντας. Ἴδου τί λέει γι' αὐτὸ ἡ ἐκθεσὴ, ἀφιερώνοντάς του μάλιστα καὶ ἰδιαίτερον κεφάλαιον

λαίον («τίνων μέσων ἐγένετο χρῆσις πρὸς ἐπιβολὴν τῆς ψευδοδημῶδους γλώσσης ἐν τοῖς σχολείοις», σ. 153-156):

«Πρὸς ἐπιβολὴν δὲ τῶν ἰδεῶν τούτων ἐθηκαν εἰς ἐφαρμογὴν πᾶν Θεμιστὸν καὶ ἀθέμιστον μέσον» (σ. 18). — Ἄληθῶς δὲ ἡ τερατώδης γραμματικὴ... ἐξεπέμφθη ἀνὰ τὰς ἐσχάτας τῆς Ἑλλάδος οὐχὶ ὡς ἔργον τινὸς τῶν ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῆς παιδείας μαλλιαρῶν, ἀλλ' ὡς προτὸν μαλέτης καὶ ἐργασίας τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου» (σ. 86). — «... Δὲν πρέπει δὲ νὰ νομισθῆ, ὅτι ἡ γραμματικὴ αὐτὴ ἐνεφανίσθη εἰς τὸ κοινὸν ὡς ἔργον τῶν ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῆς παιδείας ἐπὶ τοῦ πρώην καθεστῶτος ἐνθρονισθέντων ἀρχηγῶν τοῦ μαλλιαρισμοῦ. Οὗτοι ἔσχον τὴν πανουργίαν νὰ ἐμφανίσωσιν αὐτὴν κατὰ τρόπον ἐπισημότερον...» (σ. 85). — «Μεταχειρίσθησαν μέσα ἀνήθικα, ἵνα ἐπιβάλωσι τὴν θέλησιν αὐτῶν εἰς τὸ ἔθνος» (σ. 153). — «Παντοῖα ἐμηχανεύθησαν, ὅπως παρασύρωσιν εἰς τὰς γλωσσικὰς τῶν ἰδεῶν ἐπιθεωρητὰς καὶ διδασκάλους» (σ. 154). — «Κατεδίωξαν προσεὶ ἀπηγῶς τοὺς διδασκάλους, οἵτινες δὲν ἔσπευον νὰ προσχωρήσωσι πρὸς τὰς ἰδέας τῶν. Καὶ τούτων ἄλλους μὲν κατὰ ἑκατοντάδας ἀπέλυσαν, ἄλλους δὲ ἐξηνάγκασαν εἰς παραίτησιν. Τούτους δὲ φανατικώτερος ὁπαδὸς τῶν ἐκ τῶν ἐπιθεωρητῶν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐποθέτησαν κατ' ἐξαιρέσιν εἰς τὰς μάλλον ἐπικαίρους σχολικὰς περιφερείας, ὅπως τρομοκρατῶσι τοὺς διδασκάλους» (σ. 155). — «Ἐτι ἀκολαστοτέρως πρέπει νὰ ὑποθεθῆ ἢ ὑπ' αὐτῶν ἐνεργουμένη προφορικὴ προπαγάνδα» (σ. 154). — «Εἰς ὅμοιον σκοπὸν ἀπέβλεπε ἡ συστηματικῶς ἐκδηλωθεῖσα μεροληπιτικὴ εὐνοία πρὸς τοὺς μετὰ ζήλου ἐπιδιώκοντας τὴν καταπολέμησιν τῆς καθαρευούσης διδασκαλίας» (σ. 155). — «Οὐδεὶς μετὰ χρηστῆς συνειδήσεως πλανώμενος δύναται ποτε νὰ προσφύγῃ εἰς τοιαῦτα ἀνήθικα μέσα, ἢτοι ψεῦδος, δόλπον, συνοφαντίαν καὶ δεκασμὸν» (σ. 155). — «Πρόκειται... περὶ ζητήματος δημοτικῆς τάξεως καὶ ἐπομένως περὶ πράξεως ποινικῆς κολασίμου... Ἐάν δ' ἀφεθῶσιν ἐλεύθεροι νὰ ἐξακολουθῶσι καὶ εἰς τὸ ἐξῆς... νὰ ἐξαπατῶσι πολλοὺς διὰ ψευδολογιῶν καὶ σοφισμάτων καὶ ἄλλων ἀνῆθικῶν μέσων...» (σ. 156).

Ἄληθεια πολὺ τραγικὰ μὲ τὸ παραπάνω, παριστάνει τὰ πράγματα τὸ ἐγγράφον αὐτὸ τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας, τόσο ποὺ μόνο ἕνα χαμόγελο τοῦ ἀξίζει, ἂν καὶ οὕτε νὰ παραξενευτῆ πιά μπορεῖ κανεὶς γιὰ τίς βαρῆς κατηγορίες ποὺ μὲ τόση ἀφελὴ ἔμφαση διατυπῶναι ἢ ἐπιτροπεία. Ἄφου τόσο λίγη εἶδαμε τὴν εὐλάβειά της πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἐκεῖ ποὺ ἡ εὐκολοαπόχρητη γνώση λίγων ἐντύπων, ἔθετε πολὺ πικρὸν ὄρισμένους, πάντοτε ὅμως ἀνυπερέβλητους περιορισμοὺς στὴν ἀπροκατάληπτη κρίση, φαντάζεται πιά ὁ καθένας σὲ ποῖο πιά κατήφορο μποροῦσε νὰ ξεγλιστρήσῃ ἡ ἐπιτροπεία, διὰν θὰ εἶχε νὰ κρίνῃ ἔξω ἀπὸ χεροπιστά καίμενα καὶ ὑπεύθυνες πληροφορίες ἐνέργειες τρίτων. Ὁ κίνδυνος γιὰ τὸ παραστράτημά της ἦταν ἐδῶ ἀκόμη μεγαλύτερος, γιατί δὲν μποροῦσε νὰ νιώσῃ οὔτε τὴ δύναμιν τῆς ἀλήθειας τοῦ δημοτικισμοῦ, ποὺ εἶναι γι' αὐτὴ «ψεῦδος», οὔτε τὸ ὄριμασμα ποὺ ἔχει πιά ἀποχτήσει, περισσότερο ἀπ' ὅτι ἐκδηλώνεται, μέσα στὴν κοινωνίαν, οὔτε τὴν ἀποτελεσματικότητά ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχη, ἀκόμη καὶ

σέ κοινωνία καθὼς ἡ δική μας, ἡ πίστη σέ ξεκαθαρισμένο πρόγραμμα καὶ ἡ ἀποφασιστικὴ του ἐφαρμογή. Γι' αὐτὸ ὑποψιάζεται καὶ βλέπει παντοῦ καταχθόνιες δυνάμεις ποὺ βοηθοῦν τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση νὰ ἐπικρατήσῃ, καὶ ὄργανά τους ἐκείνους ποὺ ἀνάλαβαν νὰ τὴν ἐφαρμόσουν. Καὶ οὔτε κὰν φαντάζεται τὴν ἀντινομία ποὺ κρύβει ἡ ἰδέα πὼς θὰ μεταχειρίζονταν μέσα ἀνήθικα ὄσοι ἀφωσιώθηκαν στὴν ἐξύψωση τῆς παιδείας, καὶ ποὺ θὰ ἤξεραν τουλάχιστο πὼς μ' αὐτὰ θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ πιάσῃ καὶ ν' ἀποχτήσῃ μόνιμη σημασία τὸ ἔργο τους, ὅπου κατ' ἐξοχὴν χρησιμεύει τὸ ζωντανὸ παράδειγμα. Ἐϊδικώτερα γιὰ ὅσα κατηγορεῖ ἡ ἐπιτροπεία ἔχω νὰ πῶ ὅτι:

α) Εἶναι πλαστὴ καὶ φανταστικὴ ἡ τρομοκρατικὴ τῶν δασκάλων ποὺ βεβαιώνει ἡ ἐκθεση. Δὲν ἀποκλείεται πὼς μερικοὶ τους, ἀσυνήθιστοι νὰ ἔχουν ἢ νὰ διατυπώνουν τὴ γνώμη τους, ἀπὸ φόβο δὲ μιλοῦσαν ἢ ζήτησαν ν' ἀρέσουν μὲ τὸν τρόπο τους στὴν κεντρικὴ ὑπηρεσία. Ὅχι μόνο ὅμως δὲν ἔγινε κὰν σκέψη ἀπὸ κανένα νὰ τρομοκρατηθοῦν οἱ λειτουργοὶ τῆς λαϊκῆς παιδείας, μὰ καὶ μὲ κάθε εὐκαιρία τονίστηκε σ' αὐτούς — στὰ συνέδρια καὶ στὰ μαθήματα καὶ φροντιστήρια ποὺ ὀργανώθηκαν ἀπὸ τοὺς ἀνώτερους ἐπόπτες — ἡ ἀνάγκη τῆς ἐλευθερίας τῆς γνώμης, καὶ τοὺς προσκαλέσαμε νὰ διατυπώσουν καὶ νὰ ὑποστηρίξουν χωρὶς κανένα δισταγμὸ ἢ φόβο τίς σκέψεις τους γιὰ τὰ νέα ἀναγνωστικά, γιὰ τὴ γλῶσσα τους καὶ γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση. Καὶ ὅταν στὸ συνέδριο τῶν ἐπιθεωρητῶν ἔγινε γνωστὸ ἀπὸ κάποιον ἐπιθεωρητὴ, πὼς εἶχε ζητήσει μὲ τοῦ κράτους τὴν ἐπιβολὴ νὰ . . . μεταπεισῇ τοὺς ἀντίγνωμους δασκάλους στὸ νέο σχολικὸ ἰδανικὸ, δόθηκε ἀφορμὴ νὰ καταδικαστῇ δημόσια παρόμοια διαγωγὴ, καὶ νὰ τονιστῇ πὼς ἔξω ἀπὸ τὴν ὑποχρεωτικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου γιὰ τὰ νέα ἀναγνωστικά μὲ τὴ γραμματικὴ τους, οἱ δάσκαλοι ἦταν ἐλεύθεροι νὰ διατηροῦν κάθε τους γνώμη, καὶ πὼς ὁ μόνος τρόπος νὰ μεταπειστοῦν ἦταν νὰ γίνῃ αὐτὸ ἀπὸ ἀνάγκη ἐσωτερικῆ, ὅταν θὰ ἐβλεπαν μὲ τὸν καιρὸ τοὺς καρποὺς ποὺ ὄλοι μας προσδοκούσαμε ἀπὸ τὴ μεταρρύθμιση. Ἔτσι ὁ διδασκαλικὸς κόσμος διατήρησε ἀκέραιη τὴν ἐλευθερία τῆς γνώμης του¹⁶.

¹⁶ Τὸ βλέπει κανεὶς καὶ σὲ ἀφθονα ἄρθρα μὲ τίς πιὸ ἀντίθετες ἀπόψεις, ποὺ δημοσιεύτηκαν ἀπὸ δημοδιδασκάλους σχετικὰ μὲ τὴ μεταρρύθμιση στὸν Ἐκπαιδευτικὸ ἐρευνητὴ καὶ ἄλλοι, καθὼς ἀκόμη καὶ στὴν περίπτωση ποὺ διευθυντῆς διδασκαλείου συκοφαντικὰ κατηγοροῦσε τὸ ἔργο τῶν ἐποπτῶν, χωρὶς νὰ ζητηθῇ ἡ πειθαρχικὴ του τιμωρία, χωρὶς κὰν νὰ τοῦ γίνῃ ἡ παραμικρὴ παρατήρηση (Π6. Ζ. Ζαμάνη, Ἐκπαιδευτικὴ κίνησις, ἐστὶν Ἐκπαιδευτ. Ἐπιθεώρηση 2 (1909) 209.

Μὰ καὶ στὸ διδασκαλικὸ τους ἔργο ἀφέθησαν οἱ δάσκαλοι ἐλεύθεροι, πολὺ περισσότερο μάλιστα ἀπ' ὅτι ἔπρεπε, ἀφοῦ πολλοὶ τους ἐξακολούθησαν νὰ διδάσκουν τὴν ἀρχαία γραμματικὴ, τὸ γαστήρ-γαστρός-γαστράσι, ἀκόμη καὶ στὰ πρότυπα τῶν διδασκαλείων. Γι' αὐτὸ παρατήρησα ἤδη ἄλλοι, πὼς σωστότερα θὰ λέγαμε πὼς «μεταστράφηκε τὸ ἰδανικὸ τῆς ἐλληνικῆς παιδείας... καὶ μπήκε ἡ δημοτικὴ στὸ σχολεῖο... χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἔχῃ φύγει ἡ καθαρεύουσα καὶ μάλιστα ἡ γραμματικὴ τῆς (Δελτίο τ. 9, σ. 21).

β) Πλαστὸς καὶ φανταστικὸς εἶναι καὶ ὁ «ἀπηνῆς διωγμὸς» τῶν δασκάλων, οὔτε ἀνακατώθηκαν σὲ μεταβολὲς προσωπικῆς ὄσοι ἐργάστηκαν γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση. Πρέπει μάλιστα νὰ τονιστῇ αὐτὸ, πὼς καὶ ἀπὸ τὸ νόμο ἡμαστέ ἀποκλεισμένοι, μὲ βλάβη μάλιστα τῆς ὑπηρεσίας, ἀπὸ κάθε διοικητικὴ ἐπέμβαση καὶ ἐνέργεια, ἀφοῦ δὲν εἶχαμε μέρος οὔτε στὶς τμηματικῆς οὔτε στὶς κοινῆς συνεδρίες τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου. Οὔτε γιὰ καμιά τοποθέτηση ἢ παύση δασκάλου ζητήθηκε ποτὲ ἡ γνώμη μας, οὔτε κὰν γιὰ τοποθέτησιν ἐπιθεωρητῶν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ποὺ μόλις γνωρίζαμε δυὸ τρεῖς ἀπ' αὐτούς ὡς τὸ συνέδριο τοῦ 1919. Ὅσα λοιπὸν βεβαιώνονται γιὰ τὸ διωγμὸ «ἐκατοντάδων» δασκάλων καὶ τοποθετήσεις ἐνόουμένων στὶς καλύτερες θέσεις καὶ χρησιμοποίησις τῶν ἐπιθεωρητῶν γιὰ ὁμοιοσκοπὸ εἶναι καὶ αὐτὰ ὅλα τους φαιδροὶ μῦθοι. Οἱ ἀπολύσεις ἔγιναν, ὅσο ξέρω, ἀπὸ τὰ 1917 ἀκόμη, γιὰ καθαρὰ πολιτικούς λόγους: ἔπαθαν τότε διάφοροι δημοτικιστῆς καὶ ἐνοήθησαν πολλοὶ καθαρευουσιάνοι, καὶ ἦταν τὸ παράπονο ἴσια ἴσια ἀντικυβερνητικῶν δημοτικιστῶν, πὼς δὲν προστατεύτηκαν ἀπὸ μᾶς δάσκαλοι ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ συντελέσουν νὰ ἐφαρμοστῇ καλύτερα, γιὰ τὸ καλὸ τῆς παιδείας, ἡ μεταρρύθμιση. Βλέπαμε καὶ ἐμεῖς μὲ θλίψη μας τὴν ἀδυναμία μας. Ἄλλωστε οἱ ἀόριστες κατηγορίαι τῆς ἐπιτροπείας, ποὺ δὲ στηρίχτηκαν σ' ἕνα κὰν θετικὸ παράδειγμα, εἶχαν ξαναγίνει καὶ στὰ 1919 γιὰ τὸ Ἐκπαιδευτικὸ συμβούλιο, ποὺ στὰ χέρια του ἔχει τὰ προσωπικὰ ζητήματα, ὅταν μερικοὶ παυμένοι ζητήσαν, φαίνεται, ν' ἀποδώσουν τὴ παύση τους σὲ διωγμὸ γλωσσικὸ. Ἡ φήμη εἶχε φτάσει ὡς τὸν τότε πρωθυπουργό, ποὺ κάλεσε τὸ Ἐκπαιδευτικὸ συμβούλιο ὀλόκληρο, μὰ διαπιστώθηκε πὼς δὲν ὑπῆρχε ἕνα κὰν παράδειγμα ποὺ νὰ βεβαιώσῃ τὴν ἀσύστατη φήμη.

γ) Ἀνυπόστατα εἶναι καὶ ὅσα λέγονται γιὰ τίς γραμματικῆς ὀδηγίαις. Ἐνῶ μοῦ εἶχε ἀνατεθῆ ἐξαρχῆς νὰ συντάξω μιὰ σχολικὴ γραμματικὴ «πρὸς χρῆσιν τῶν διδασκόντων» (Β. Δ. 8 Φεβρ. 1918,

Ἐφημ. κυβ. 13 Φεβρ., ἀρ. 38), τὰ Ἐκπαιδευτικὸ συμβούλιο ζήτησε μόνο του νὰ ἐκδώσῃ τίς ὁδηγίαις τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας ποὺ ἔβγαιναν στὸ μεταξύ, μὲ τὰ Β. Δ. τῶν νέων ἀναλυτικῶν προγραμμάτων καὶ μὲ τὰ σχετικὰ μέρη τῆς ὀρθογραφικῆς καὶ γραμματικῆς διδασκαλίας κάθε τάξης γιὰ μαθητὲς καὶ χωριστὰ γιὰ δασκάλους. Ἡ εἰσήγησις καὶ τὰ σχέδια γίνονταν φυσικὰ ἀπὸ τοὺς ἀνώτερους ἐπόπτες· μὰ τὸ Συμβούλιο συζητοῦσε, τροποποιοῦσε σὲ κοινὴ συνεργασία καὶ ἀποφάσιζε, σύμφωνα μὲ τοὺς κείμενους νόμους καὶ μὲ τὴν ἀπόφασιν ποὺ εἶχε κάμει τὸ ἴδιο. Ἐπειτα οἱ γραμματικὲς ὁδηγίαις διατύπωναν τὸ γλωσσικὸ τύπο τῶν ἀναγνωστικῶν ποὺ ἔβγαιναν μὲ τὴν ἔγκρισιν τοῦ Συμβουλίου καὶ ἡ αἰτιολογικὴ ἐκθεσις τοῦ νόμου περὶ διδακτικῶν πρόβλεπε πῶς «αἱ λεπτομέρειαι (τῆς γλώσσης τους) θὰ καθορίζωνται ἐκάστοτε ὑπὸ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου κατὰ τὴν κρίσιν τῶν βιβλίων», καὶ τὸ Συμβούλιο ἔκρινε πάντοτε τὰ ὑποβαλλόμενα ἔργα καὶ ἀπὸ τῆς γλωσσικῆς ἀποφῆς, ἀποφασίζοντας καὶ τίς ἐνδεχόμενες τροποποιήσεις· στὸ Συμβούλιο ὑπόβαλαν οἱ ἀνώτεροι ἐπόπτες ἀπὸ τὴν πρώτη συνεδρία τὸ γενικὸ διάγραμμα τοῦ κανονισμοῦ, καὶ αὐτὸ ἀντιπροσωπεύτηκε ἔπειτα καὶ στὴν ἐπιτροπὴ ποὺ ἐπιστατοῦσε στὸν «ἔλεγχον τῆς γλώσσης τῶν ἐγκρινομένων ἀναγνωστικῶν».

δ) Τέλος, ὅσα ἔγιναν προβλέπονταν ὅλα ἀπὸ τοὺς κείμενους νόμους, καὶ ὅσα ἄλλα λείπει ἀκόμη ἢ ὑπονοεῖ ἡ ἐκθεσις εἶναι ὅλα ἀσυστάτα καὶ ἀστεῖα. Ἀπίστευτο ἀληθινὰ καὶ ἀκατανόητο νὰ διατυπώνωνται στὴν ἐκθεσις μὲ τέτοια ἀφάνταστη εὐκολία ὅλες οἱ κατηγορίαι ποὺ εἶδαμε, ἀκόμη πὸ παράδοξα φαίνονται ὅμως ὅλα αὐτὰ ὅταν συλλογιστοῦμε πῶς ἀπὸ τὸ σημερινὸ ὑπουργεῖο ἔγινε πραγματικὸς διωγμὸς τῶν δασκάλων καὶ γιὰ τὰ γλωσσικά τους φρονήματα — ἂν ἀπηνῆς ἢ ὄχι δὲν μπορῶ νὰ πῶ — διωγμὸς, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ εἶναι ξένα δύο τουλάχιστον ἀπὸ τὰ συνυπογραφόμενα μέλη τῆς ἐπιτροπείας.

ΜΕΡ. IV. Ζ' Ἡ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλός — Τὸ μεταρρυθμιστικὸ πρόγραμμα τοῦ ὑπουργείου τῆς παιδείας — Τὰ νέα ἀναγνωστικά.

Περιωρίστηκα νὰ ἐρευγήσω ὡς ἐδῶ τὸ ζήτημα τῶν ἀναγνωστικῶν, ἀκολουθώντας τὴν ἐκθεσις σὲ ὅσα τὰ κατηγορήσει γιὰ τὸ περιεχόμενό τους ἢ τὴ γλώσσα τους, ἀφοῦ καὶ αὐτὴ στὴν ἐξέτασή τους ἐντοπίστηκε. Εἶναι ὅμως τώρα ἀνάγκη γιὰ νὰ ἐννοηθῆ καλύτερα ἢ μεταρρύθμισιν στοὺς σκοποὺς τῆς καὶ σὲ ὅσα κατῴρθωσε νὰ πραγμα-

τοποιήσῃ, νὰ τοποθετηθοῦν καὶ τ' ἀναγνωστικά μέσα σ' ἓνα γενικώτερο πλαίσιο. Ἐπειδὴ τὰ πράματα εἶναι ἀναπόσπαστα ἐνωμένα μὲ τὰ πρόσωπα ποὺ ἐργάστηκαν, θὰ εἶναι ἀνάγκη νὰ μιλήσω στὴν ἱστορικὴ αὐτὴ ἐπισκόπησιν καὶ γι' αὐτά.

Ἀπὸ καιρὸ ὠρίμαζε στὴ φωτισμένη κοινὴ γνώμη ἡ ἰδέα πῶς τὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο δὲν ἦταν δυνατὸ ν' ἀναγεννηθῆ, ὅσο δὲν ἔβφωνα σὲ ὄργανό του τὴ μητρικὴ γλώσσα τῶν μαθητῶν του, καὶ παράλληλα εἶχαμε ὄλο καὶ ἀφθονώτερα, στὸ διδασκαλικὸ καὶ στὸ φωτισμένο μὴ διδασκαλικὸ κόσμον, τὰ παράπονα γιὰ τὰ διάφορα «ἐγκριμένα» ἀναγνωστικά. Τὰ αἰτήματα αὐτὰ ξεκαθαρίστηκαν καὶ συναυξήθησαν σὲ γενικώτερο πρόγραμμα μεταρρυθμιστικὸ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, στὸ πρόγραμμα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, ποὺ στίς γενικὲς του γραμμὲς, ἰδίως σχετικὰ μὲ τὴν ὀργάνωσιν τῆς παιδείας, τὸ βλέπομε νὰ τοῦ ὑφιστάτο τὸ κράτος στὰ ἐκπαιδευτικὰ νομοσχέδια τοῦ 1913. Ἐνῶ ὅμως τὰ νομοσχέδια ἐκεῖνα, ἀφήφιστα ὡς σήμερα, δὲν τολμοῦσαν ἀκόμη νὰ μιλήσουν γιὰ τὸ βασικὸ σημεῖο καὶ τὸ κορύφωμά μαζὶ κάθε ἐκπαιδευτικῆς ἀναγέννησης, τὴ γλώσσα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, τὸ ζήτημα αὐτὸ τὸ ἀντιμετώπιζε καὶ τὸ ἔλυε ἀποφασιστικὰ ὁ νόμος περὶ διδακτικῶν, τὸν Ἰούλιον τοῦ 1917, μὲ γραμματέα σὲ ὑπουργεῖο τῆς παιδείας τὸν κ. Δ. Γληνὸ, εἰσηγητὴ τοῦ ἀντίστοιχου Β.Δ. στὴ Θεσσαλονίκην.

Στὴν ἐφαρμογὴ τοῦ νόμου αὐτοῦ βρῆκε ἐξαρχῆς ἡ τότε κυβέρνησις πρόθυμο παραστάτη καὶ ρυθμιστὴ τὸ Ἐκπαιδευτικὸ συμβούλιο, μὰ καὶ ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἀρχὴ αἰσθάνθηκε τὴν ἀνάγκη νὰ ἐμπιστευτῆ εἰδικώτερα τὴ μελέτη καὶ τὴν εἰσῆγησιν τῶν μέτρων τῶν σχετικῶν μὲ τὴν μεταρρύθμισιν σὲ κατάλληλα πρόσωπα, ποὺ θ' ἀφιερώνονταν σ' αὐτὸ ἀποκλειστικώτερα. Ἔτσι νομοθετήθηκε ὁ θεσμὸς τῶν ἀνωτέρων ἐποπτῶν τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, καὶ στίς δύο αὐτὲς θέσεις διορίστηκαν στίς 20 Σεπτεμβρίου 1917 ὁ κ. Δελμούζος καὶ ὁ συνάχτης αὐτῆς τῆς μελέτης.

Ὅταν ἀναλάβωμε ὑπηρεσίαν βρήκαμε: α) ἔξι ἀναγνωστικά τῆς δημοτικῆς, γιὰ τίς δύο πρώτες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ, ἐγκριμένα τρεῖς ἑβδομάδες πρωτύτερα, καὶ μερικὰ τους ἤδη στὸ τυπογραφεῖο· β) τὸ νόμον περὶ διδακτικῶν, ποὺ ὠριζε πῶς ἀπὸ τὸν ἐρχόμενον χρόνον θὰ καθιερώνονταν ἡ δημοτικὴ διαμῆς σὲ ὅλες τίς ὑπόλοιπες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος στὴν συνεργασίαν μας μὲ τὸ Ἐκπαιδευτικὸ συμβούλιο φέραμε ἐξαρχῆς ξεκαθαρισμένον γλωσσικὸ καὶ ἐκπαιδευτικὸν πρόγραμμα, σύμφωνα μὲ τὸ παλιὸ πρόγραμμα τοῦ

Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, σύμφωνα στὶς γενικὲς τοῦ γραμμῆς καὶ μετὰ τὸ κυβερνητικὸ ἐκπαιδευτικὸ πρόγραμμα, καθὼς διαπιστώθηκε ἀπὸ τὰ πρῶτα μας ὑπομνήματα καὶ σημειώματα πρὸς τὸ Συμβούλιο⁴⁷.

Ἔτσι κατορθώθηκε νὰ δοθῇ ἀμέσως ἀπὸ τὴν πρώτη μέρα στὰ νέα ἀναγνωστικὰ ποὺ τυπώνονταν ὁ γραμματικὸς τύπος τῆς σχολικῆς γλώσσας μετὰ κριτήρια ὅσο γίνονταν πρὸς ἀντικειμενικὰ, ἀφοῦ οὔτε τὴ δύναμη, οὔτε τὸ δικαίωμα εἶχαν οἱ ἀνώτεροι ἐπόπτες νὰ εἰσηγηθοῦν στὸ Ἐκπαιδευτικὸ συμβούλιο καιροσκοπικὰ ἢ ἀπὸ ἀδικαιολόγητη συμβιβαστικὴ γλώσσα δική τους, αὐτοὶ ποὺ σὰν ἀντιπρόσωποι τοῦ δημοτικισμοῦ εἶχαν ἀναλάβει τὴ δημόσια ὑπηρεσία. Ἡ γλώσσα τῶν νέων ἀναγνωστικῶν, ἀκολουθώντας ἀληθινὰ ἐξελικτικὰς, δημοκρατικὰς ἀρχὰς στὴ μοναδικὴ ἀντικειμενικὴ βάση ποὺ τὴ θεμελιώνει στὴ λαϊκὴ γραμματικὴ, πῆρε «τὸν τύπον τὸν διαμορφωθέντα ἀπὸ τὴν σύγχρονον λογοτεχνίαν», πάντοτε ὁμοίως λογαριάζοντας «τὰ πορίσματα τῆς ὀρίμου θεωρητικῆς ἐρεύνης, ὅσα, καὶ τὰς πρακτικὰς ἀνάγκας τῆς κοινωνίας καὶ τοῦ σχολείου» (βλέπε σημ. 47, β). Ἐνῶ καὶ στὸ λεξιλόγιο καὶ στὴ φωνητικὴ ἀναγνωρίζονταν πλατύτητα ἢ ἐπίδραση καὶ τὰ δίκαια τῆς καθαρεύουσας, καθιερόνταν στὴ γραμματικὴ, μετὰ ὅλο τὸ σεβασμὸ τῶν νόμων τῆς λαϊκῆς γλώσσας, μερικοὶ λόγοι τύποι, ἀληθινὰ ἀπαραίτητοι καὶ ἀναντικατάστατοι γιὰ τὶς φραστικὰς μας ἀνάγκας, οἱ μόνοι ποὺ συμμιδιάζονται μετὰ τὸ γλωσσικὸ αἰσθηματὸν τῶν μορφωμένων. Ἰδιαιτέρη φροντίδα δόθηκε ν' ἀποφεύγονται στοιχεῖα «τὰ ὅποια εἶναι ἢ θὰ ἤμπορουσαν νὰ ἐκληφθοῦν ὡς χυδαῖσμοι»⁴⁸. Σὲ συνεργασία μετὰ τὸ Ἐκπαιδευτικὸ συμβούλιο ὄρι-

⁴⁷ Πδ. α) «Τὸ πρόγραμμα τῶν ἀνωτέρων ἐποπτῶν» ἀνακοινώθηκε στὸ Ἐκπαιδευτικὸ συμβούλιο στὶς 31 Ὀκτ. 1917. — β) «Σημείωμα τῶν ἀνωτέρων ἐποπτῶν διὰ τὸν γλωσσικὸν κανονισμὸν τῶν ἐγκριθέντων ἀναγνωστικῶν Α' καὶ Β' δημοτικοῦ» ἀνακοινώθηκε στὶς 31 Ὀκτ. 1917. — γ) «Πρόγραμμα τῶν ἀνωτέρων ἐποπτῶν» συμπληρωματικὸν ἀνακοινώθηκε στὶς 8 Νοεμβ. 1917. — δ) «Γνωμῆμα τῶν ἀνωτέρων ἐποπτῶν διὰ τὴν βαθμιαίαν εἰσαγωγὴν τῆς δημοτικῆς εἰς τὰς τάξεις τοῦ δημοτικοῦ σχολείου» ἀνακοινώθηκε στὶς 20 Νοεμβρίου 1917.

⁴⁸ Πδ. καὶ ὅσα ἔγραφα γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα στὸ Δελτίο τ. 9. σ. 15 ἀ. Οἱ ἀρχὲς τοῦ γλωσσικοῦ κανονισμοῦ διατυπώθηκαν προγραμματικὰ καὶ λεπτομερέστερα σὲ ἰδιαιτέρο πρακτικὸ τῆς ἐπιτροπῆς, «πρὸς ἔλεγχον τῆς γλώσσας τῶν ἐγκρινόμενων ἀναγνωστικῶν», ἡδὴ ὁμοίως στὴν εἰσηγητικὴ ἐκθεση τοῦ Β. Δ. Θεσσαλονίκης καθορίζεται ἡ βάση τους: «σύμφωνος οὔσα πρὸς τὸ πανελλήνιον γλωσσικὸν αἰσθηματὸν τοῦ προφορικοῦ λόγου καὶ πρὸς τὰ διὰ τῶν δημοτικῶν φημάτων καὶ τῶν ἔργων τῶν μεγάλων ποιητῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος προβαλλόμενα πρότυπα νὰ ἀποφεύγῃ πᾶσαν τάσιν εἴτε πρὸς καθαρισμὸν ἢ ἀρχαϊσμὸν εἴτε πρὸς τὸν καλούμενον μαλλιαρισμὸν».

στηκε καὶ ἓνα μελετημένον πρόγραμμα γλωσσικῆς πολιτικῆς, ποὺ κανόνιζε τὴ βαθμιαία εἰσαγωγὴ τῆς νέας σχολικῆς γλώσσας μετὰ κάθε χρόνον σὲ μιὰ ἀνώτερη τάξιν τῆς γραμματικῆς τῆς διατύπωσης σύμφωνα μετὰ τὶς ὀρθογραφικὰς καὶ ἄλλας γραμματικὰς ἀνάγκας κάθε τάξεως τῆς διατήρησης τῆς καθαρεύουσας στὶς ἀνώτερες τάξεις τοῦ δημοτικοῦ, τῆ θέσης τῆς μέσα διδαχτικῆς σκοποῦς καὶ τῆ μορφῆς τῆς.

Ἡ μεταρρύθμιση ὁμοίως, καθὼς τονίστηκε ἤδη στὰ πρῶτα ὑπομνήματα τῶν ἀνωτέρων ἐποπτῶν στὸ Ἐκπαιδευτικὸ συμβούλιο, δὲν μποροῦσε νὰ ἐντρίψιστῇ στὴ γλωσσικὴ μορφῆ τῶν νέων ἀναγνωστικῶν, ἢ καὶ γενικώτερα στὴ σχολικὴ γλώσσα⁴⁹. Δημιουργημένη ἀπὸ βαθύτερη καὶ πολὺ οὐσιαστικώτερη ἀνάγκη τῆς σύγχρονης ἑλληνικῆς κοινωνίας, στὴ σχολικὴ γλώσσα στράφηκε πρῶτα καὶ ἐκεῖ στηρίχτηκε, ἦταν ὁμοίως φανερό πὼς δὲν μποροῦσε νὰ σταματήσῃ στὴν ἀλληλοδιαδοχὴ δύο τυπικῶν, καὶ πὼς αὐτὸ ἀποζητούσε καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ νόμου. Ἐπρεπε, γιὰ νὰ ἐγκαινιάσῃ τὴν ἀληθινὴ ἀναγέννηση τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου, ὄχι μόνον νὰ σπᾶσῃ τὰ γλωσσικὰ του δεσμά, μὰ ν' ἀποβλέψῃ καὶ στὸ περιεχόμενον τῶν ἀναγνωστικῶν του, καὶ πλατύτερα ἀκόμη, σὲ μιὰ ὅσο γίνονταν οὐσιαστικώτερη καὶ ριζικώτερη ἀνακαίνιση τῆς παιδείας, μετὰ τὰ προγράμματά της, μετὰ τὴν ὀργάνωσή της, καὶ πρὶν ἀπ' ὅλα μετὰ τὴ μόρφωση καὶ μετὰ τὴ μετεκπαίδευση τῶν λειτουργῶν τῆς⁵⁰.

Ἀμεσώτερη καὶ οὐσιαστικώτερη συνάφεια μετὰ τὴ γλωσσικὴ μεταρ-

⁴⁹ Πδ. τ' ἀκόλουθα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ ὑπόμνημα γιὰ τὴ βαθμιαία εἰσαγωγὴν: «Ἄν λάβωμεν ὅπ' ὄψει... τὴν δικαίαν ἀξίωσιν τῆς κοινωνίας καὶ τῆς κυβερνήσεως ἢ ὅποια εἶχε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς μεταρρυθμίσεως, νὰ εἶναι τὰ νέα βιβλία καὶ ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενον, ὄχι μόνον σχετικῶς καλύτερα ἀπὸ τὰ παλαιά, ἀλλὰ καὶ ἀπολύτως κατὰ τὸ δυνατόν καλὰ...» «Μὲ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς γλώσσας τῆς ζωῆς αἱ ἀξιώσεις μας — ἂν δὲν περὶορίζῃ ἢ γλωσσικὴ μεταρρύθμισις εἰς ἀλλαγὴν τύπων — ἀξάνουν καὶ καθὼς ἐδηλώθη ἤδη ἄλλοῦ, ἡ κοινωνία ἀναμένει νὰ ἴδῃ ἀλλαγὴν καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς νέας γλώσσας...» «...εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπικρατήσῃ γενικώτερα νέα ἀντίληψις διὰ τὰς μεθόδους τῆς συγγραφῆς». «Εἴμεθα ὁ κατ' ἐξοχὴν λαὸς τῶν τύπων. Ὁ τόπος ὅπου οἱ τύποι τρώγουν τὴν οὐσίαν καὶ γίνονται οὐσία οἱ ἴδιοι. Καὶ δὲν πρέπει ἢ γλωσσικὴ μεταρρύθμισις ἢ ὅποια καταργεῖ τὸ κράτος τῶν ἀρχαίων τύπων καὶ ἀποκαθιστᾷ μέσα εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τὴν γλωσσικὴν ἁρμονίαν μεταξὺ λαοῦ καὶ κράτους, νὰ χάσῃ ὅλην τὴν οὐσιαστικὴν ἀλλαγὴν ποὺ θὰ ἔχῃ ὡς ἀποτέλεσμα» δὲν πρέπει νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν ἀλλαγὴν τύπων ἀντὶ νὰ γίνῃ ἀφασγηρία ζωῆς καὶ δημιουργίας».

⁵⁰ Προγραμματικὰ ἐκθέτονται αὐτὰ στὰ δὲ πρῶτα ὑπομνήματα ποὺ ἀναφέ-

ρὺθμιση εἶχε τὸ περιεχόμενον τῶν νέων ἀναγνωστικῶν, καὶ σ' αὐτὸ δόθηκε ἀναγκαστικὰ τὰ πρῶτα χρόνια ἡ μεγαλύτερη φροντίδα. Πῶς τ' ἀναγνωστικὰ δὲν ἔπρεπε νὰ διαίωνισουν κάτω ἀπὸ τὴ μεταρρυθμισμένη τους γλωσσικὴ μορφή τὰ πατροπαράδοτα ἐλαττώματα ἦταν αὐθυπανόητο. Γνωρίζαμε ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή πῶς καὶ ἡ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση θὰ ἐπιβάλλονταν εὐκολώτερα στοὺς ἀδιάφορους καὶ στοὺς ἐχθροὺς τῆς, ὅσο θὰ παρουσιάζονταν ἀνώτερη στὴν οὐσία τῶν ἔργων. Γι' αὐτὸ πρόβλεπε καὶ τὸ ἴδιο τὸ κράτος μὲ τὸ νόμο 1332 γιὰ ἰδιαίτερη συνταχτικὴ ἐπιτροπὴ τῶν ἀναγνωστικῶν του, συνδυάζοντας τὴ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση μὲ τὴν ἐμφάνιση ἀναγνωστικῶν ὅσο γίνονταν ἀρτιότερων. Γι' αὐτὸ ἀποκρούαμε ἀμέσως στὴν πρώτη συνεδρία τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ἔγκριση ἀναγνωστικῶν ἐγκριμένων ἐν μέρει χωρὶς ἀνάγκη, πρὶν ἀκόμη ἀναλάβωμε ὑπεύθυνη ὑπηρεσία στὸ κράτος.⁵¹ Γι' αὐτὸ καὶ φιλοξενήθηκε στὸ περιοδικὸ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὀμίλου ἡ κριτικὴ τῆς κ. Δέλτα γιὰ τὰ νέα ἀναγνωστικὰ, μὲ τὴ βεβαιότητα πῶς «καλοπρόσδεκτη εἶναι κάθε κριτικὴ ποῦ θὰ βοηθήσῃ ν' ἀποκτήσωμε ὄλο καὶ καλύτερα ἀναγνωστικὰ» (Δελτίο σ. 7, σ. 46, σημ. τ. Δ.), ἀν καὶ ἔτσι ἦταν φόβος νὰ δυσαρεστηθοῦν οἱ φίλοι τῆς μεταρρύθμισης

ρονται παραπάνω. Γιὰ ὅσα ἔγιναν γιὰ νὰ φωτισθῇ τὸ διδαχτικὸ προσωπικὸ μὲ μαθήματα, φροντιστήρια καὶ συνέδρια βλέπε τὸ Δελτίο τοῦ Ὀμίλου τ. 7. 212, 8. 152.

⁵¹ «Τὸ ζήτημα τοῦ περιεχομένου διέφευγε τὰ ὅρια τοῦ ἀναληφθέντος κανονισμοῦ, οὐχ ἦττον ὅμως, ἐφ' ὅσον συχνὰ περιεχόμενον καὶ μορφή σχετίζονται ἀμειψάτα, ἔγιναν ἐνίοτε σχετικαὶ ὑποδείξεις εἰς τοὺς συγγραφεῖς. Ἡ σχέση αὐτῆ μορφῆς καὶ οὐσίας ἔγινε κατὰ τὴν γλωσσικὴν αὐτὴν ἐπεξεργασίαν καὶ ἄλλως βαθύτατα αἰσθητή. Εἶναι δηλαδὴ γνωστὸν ὅτι ἡ μερὶς τῆς κοινωνίας, ἡ ὁποία ἐπὶ ἔτη ἠξίωσεν τὴν μεταρρύθμιση τῆς σχολικῆς γλώσσης, ἀναμένει ἀπὸ τὴν καθιέρωσιν τῆς δημοτικῆς καὶ οὐσιαστικώτεραν ἀλλαγὴν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας. Διὰ τὸν λόγον ὅμως αὐτὸν θὰ ἐκπλάγῃ δυσαρέστως — τῶρα ἰδίως ὅπου ἡ ἀπλότης καὶ ἡ διαφάνεια τρόπον τῆς φράσεως κἀμουν καταφανοστέρως τὰς οὐσιαστικὰς ἐλλείψεις — ὅταν ἴδῃ ὅτι τὰ νέα βιβλία, γραμμένα εἰς τὴν δημοτικὴν, μὲ ὄλην τὴν ὑπεροχὴν ποῦ ἔχουν ἀπὸ ἄλλα προγενέστερα, παρουσιάζουν ὅμως ἀκόμη ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν των, ἀπὸ παιδαγωγικὴν ἀποψιν, σημαντικὰς ἐλλείψεις καὶ λάθη (ἀνακριβείαι οὐσιαστικαί, διδακτικὴ τάσις, ρομαντισμὸς, πατριωτισμὸς καὶ θρησκεία ἐντελῶς ἐξωτερικά, μὴ ἀπορρέοντα ἀπὸ βαθύτερον αἰσθημα καὶ καλλιτεχνικότητα κ. ἄ.). Διὰ τοὺς λόγους αὐτούς, ὡς πρὸς μὲν τὸ περιεχόμενον... κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ τονίσωμεν ὅτι εἰς διάφορα σημεῖα δὲν συμφωνοῦμεν μὲ τὸ περιεχόμενον των οὐτε ἠμποροῦμεν ν' ἀναδεχθῶμεν τὴν εὐθύνην τῆς ἐμφανισεῶς των, ἡ ὁποία ἐξ αἰτίας τῆς γλωσσικῆς των ἐπεξεργασίας εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ μᾶς ἐπιρριφθῇ...» (Σημείωμα γλωσσικοῦ κανονισμοῦ, 31 Ὀκτωβρ. 1917).

ποῦ τόσο αὐστηρὰ ἐπικρίνονταν στὴ μελέτη τῆς κ. Δέλτα. Τὴν κριτικὴν αὐτὴν τὴ ζήτησαμε φυσικὰ καὶ γιὰ τ' ἀναγνωστικὰ τῆς συνταχτικῆς ἐπιτροπῆς. Καὶ στὰ διάφορα φροντιστήρια καὶ συνέδρια ἐπιθεωρητῶν καὶ δημοδιδασκάλων ὑποκινήθησαν ἢ δόθησαν ἀπὸ μᾶς θέματα σχετικὰ μὲ τ' ἀναγνωστικὰ τῆς, καὶ στίς ὁδηγίαι γιὰ τὴν διδασκαλίαν τους ἐπιζητήθηκε ἡ κριτικὴ συνεργασία τοῦ διδαχτικοῦ προσωπικοῦ⁵². Φυσικὰ, γιὰ τὰ βιβλία αὐτὰ τῆς συνταχτικῆς ἐπιτροπῆς, ὅπου προγραμματικὰ ἐφαρμόστηκαν οἱ ἀρχές τῆς μεταρρύθμισης, εἶναι καὶ ἡ εὐθύνη τῶν ἀνωτέρων ἐποπτῶν, μελῶν καὶ αὐτῶν τῆς ἐπιτροπῆς, πολὺ ἀμεσώτερη⁵³.

Ἄν θέλωμε τώρα νὰ κρίνωμε συνολικὰ τὰ νέα ἀναγνωστικὰ (ἀφήνοντας κατὰ μέρος τὸ ἕνα τῆς καθαρεύουσας, ποῦ ἡ μορφή του τὸ ἔσωσε ἀπὸ τὴν προγραφή τῆς ἐπιτροπῆς), δὲν εἶναι

⁵² Ὁδηγίαι Ψηλῶν βουνῶν σ. 8: «εἶναι πιθανόν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν ν' ἀναφανοῦν ἐλαττώματα καὶ ἐλλείψεις ἀρκαταί... Πᾶσα τοιαύτη σχετικὴ παρατήρησις γινομένη ἀπ' ὅσους θὰ θελήσουν ν' ἀναλάβουν τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἔργου, θὰ εἶναι πολὺτιμος διὰ τὴν βελτίωσιν αὐτοῦ, καὶ θὰ ἐκτιμηθῇ δεόντως ἀν ἀποσταλῇ εἰς τὴν συνταχτικὴν ἐπιτροπὴν (γραφεῖον ἀνωτέρων ἐποπτῶν, Ἰπουργεῖον παιδείας». Ὁδηγίαι ἀλφαριθμητικοῦ, σ. 98: «...τὰ διδάγματα...θὰ εἶναι πολυτιμώτατα. Γι' αὐτὸ θὰ παρακαλέσωμε ὅσους θ' ἀποφασίσουν νὰ διδάξουν τὸ βιβλίον αὐτὸ, ν' ἀνακοινῶσιν στὴ συνταχτικὴν ἐπιτροπὴν τὰ πορίσματα τῆς ἐφαρμογῆς τους (Ἰπουργεῖον παιδείας, γραφεῖον ἀνωτέρων ἐποπτῶν). Βλ. ἀκόμη στὸν Ἐκπαιδευτικὸν ἐρευνητὴν 1919, ἀρ. 46 ὅσα εἶπε ὁ γεν. γραμματέας τότε κ. Γληνὸς στὸ συνέδριον τῶν ἐπιθεωρητῶν, ὅταν συζητιοῦνταν τὰ Ψηλὰ βουνά: «παρακαλεῖ τὸ συνέδριον νὰ κρίνῃ τὸ βιβλίον αὐστηρῶς καὶ νὰ υποδείξῃ τὰς ἐλλείψεις του. Ἡ συζήτησις νὰ γίνεταί μετ' ἀπολύτου ἐλευθερίας...». — Ἀκόμη καὶ γιὰ τὸ ζήτημα τῆς γλωσσικῆς μορφῆς τῶν ἀναγνωστικῶν ἐπιζητήθηκε συχνὰ ἡ κρίσις τοῦ διδαχτικοῦ προσωπικοῦ. Ἰδιαίτερός ἀξίζει ἐδῶ νὰ σημειωθῇ πῶς ἤδη λίγους μῶλις μῆνας ἀφοῦ κυκλοφόρησαν τὰ νέα ἀναγνωστικὰ, μὲ ἐγκύκλιον ποῦ διαβιβάστηκε σὲ λίγες (δοκιμαστικὰ στὴν ἀρχὴ) ἐκπαιδευτικὰς περιφέρειαι, ἐπιζητήθηκε καὶ συγκεντρωθῶν στὸ γραφεῖον τῶν ἐποπτῶν οἱ ἐντυπώσεις τῶν δασκάλων γιὰ τὰ νέα βιβλία, καὶ τίς δυσκολίας ποῦ ἐβρίσκαν στὴ γλῶσσαν τους, τίς λέξεις ποῦ θ' ἀγνοοῦσαν οἱ μαθητὲς τους κτλ.

⁵³ Εἶναι καλὸ νὰ σημειωθῇ ἐδῶ καὶ κατ' ἄλλο σχετικὰ μὲ τὴ συνταχτικὴ ἐπιτροπὴ τῶν ἀναγνωστικῶν τοῦ κράτους. Στὴν ἀρχὴ συναπαρτίστηκε αὐτὴ ἀπὸ τὰ πρόσωπα ποῦ ἀναγράφονται παραπάνω στὴ σελ. 193 τῆς μελέτης, καὶ ποῦ σύνταξαν σὲ κοινὴν συνεργασίαν τὸ πραχτικόν. Μόλις ὅμως εἶχαν ἀρχίσει οἱ συσκέψεις γιὰ τὴ σύνταξιν τῶν Ψηλῶν βουνῶν, ἀναγκάστηκαν ὅσοι ἀπὸ τὴν τήρησιν τοῦ σχετικοῦ νόμου ν' ἀποχωρήσουν οἱ ἐκπαιδευτικοὶ σύμβουλοι κ. κ. Δ. Λάμψας καὶ Α. Τραυλιαντώνης, ἐνῶ συγχρόνως συμπληρώνονταν ἡ συνταχτικὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ τοὺς κ. κ. Νιρβάνα γιὰ τίς τρεῖς πρώτας τάξεις καὶ Γρ. Ξενοπούλου γιὰ τὴν Δ' καὶ Ε'.

Σύμφωνα μὲ τὸ νόμον (1832, ἀρθρο 12) ἀμείβονταν γιὰ τὴν ἀργασίαν τους ἀπὸ τὰ μέλη τῆς συνταχτικῆς ἐπιτροπῆς, ὅλοι ἐπλὴν τῶν ὑπαλλήλων τῆς κεντρικῆς

τόσο εὐκολο νὰ διατυπώσωμε μιὰ μονοκόμματη, ἐνιαία κρίση, καθὼς ἔγινε γιὰ τὴ γλῶσσα τους. Ἐκείνη κανονίστηκε σύμφωνα μὲ ἑκαθαρσισμένες ἀρχές, ὄριμες πιά καὶ σὲ κύκλους κοινωνικοὺς πλατύτερους, ἐνῶ ἡ ἐμφάνιση τῶν νέων ἀναγνωστικῶν, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ διακριθοῦν σὲ τρεῖς κύκλους (τὰ ἔξι πρῶτα, ποὺ ἐγκρίθηκαν τὸ καλοκαίρι τοῦ 1917, τὰ δυὸ τῆς συνταχτικῆς ἐπιτροπῆς (1918, 1919) καὶ τ' ἄλλα, πέντε) ἐπηρεάστηκε καὶ καθωρίστηκε σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς τους καὶ κείνο ποὺ ἤθελαν καὶ ποὺ μπορούσαν ἀκόμη νὰ δώσουν, ἀπὸ τ' αὐστηρότερα ὁλοένα κριτήρια τῆς κρίσης, ἀπὸ τὴν ἀνάγκη νὰ ἐγκριθῇ ἕνα τους κτλ.⁵⁴ Γενικὰ ὅμως μπορούμε νὰ ποῦμε πὼς κατωρθώθηκε μ' αὐτὰ *σημαντικὴ πρόοδος*: Τὰ περισσότερά τους εἶναι καλύτερα ἀπὸ τὰ καλύτερα περασμένα, ἐνῶ τὰ χειρότερα τους εἶναι καὶ αὐτὰ καλύτερα ἀπὸ τὰ συνηθισμένα τῆς καθαρῆς. Ὅποιος δίδαξε τὰ Ψηλὰ βουνὰ ἔνωσε, μὲ ἕλες τις ἀτέλειες ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχουν, τὸ πολὺτιμο ὕλικό ἔχει νὰ προσφέρῃ τὸ βιβλίον αὐτὸ στὸν ἀξιο δάσκαλο. Καὶ τὸ σημαντικώτατο, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τονιστῇ ἀρκετὰ: καθὼς σὲ περασμένα χρόνια ἡ τέχνη εἶχε ἀποζητήσῃ πρῶτη τὴ ζωντανὴ γλῶσσα, ἔτσι τῶρα αὐτὴ ἀδερφωμένη μὲ κείνη μπῆκαν μὲ τὰ νέα ἀναγνωστικὰ μέσα στὸ σχολεῖο. Μαζὶ μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὴ γλῶσσα τῆς ἦταν βέβαια ὁ κίνδυνος νὰ πέσωμε καὶ σὲ κάποιον ὑπερβολικὸ ρεαλισμὸ ἢ χυδαῖσμό, αὐτὸ ὅμως, ἐξῆ ἀπὸ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις δὲν ἔγινε. Καὶ ἂν μέσα σὲ μόλις τρία χρόνια κατωρθώθηκε μὲ τὴ βοήθεια τῆς ἀρχῆς αὐτῆς ὅ,τι ἔγινε, εἶναι φανερὸ πὼς θὰ φτάναμε ἐξελιχτικὰ σὲ πολὺ πλουσιώτερους καρπούς. Ἄς μὴν ξεχνῶμε πὼς εἶχαμε ἀπέναντί μας τὴν ἐργασία γενῶν ὀλόκληρων σὲ καθαρῆς, καὶ πὼς ἀπὸ τὰ καλύτερα τῆς καὶ πιδ καλογραμμένα ἀναγνωστικὰ τῶν τελευταίων χρόνων ἦταν τὰ βιβλία τῆς κ. Καζαντζάκη, ποὺ ἀναγκάστηκαν ν' ἀπαρνηθοῦν διπλὰ τὴν καθαρῆς: γιατί ὄχι μόνο νερούλιασαν τὴ γλῶσσα τους μὰ καὶ συγχρόνως χρησιμοποίησαν, καθὼς δείχτηκε ἤδη ἄλλοι, ἀφθονο ὕλικό τῆς δημοτικιστικῆς φιλολογίας, μεταφρασμένο ὅμως σὲ γλῶσσα «καθαρώτερη»⁵⁵. Ἀπόδειξη ὅμως πὼς στὴν τελευταία τριετία ἐγκρίθηκαν ἀνώ-

ὑπηρεσίας τοῦ ὑπουργείου», ἐκτός δηλαδὴ ἀπὸ τοὺς ἀνώτερους ἐπόπτες. Οἱ ἀνώτεροι ἐπόπτες ἦταν ἀπὸ τὸ νόμο ἀποκλεισμένοι καὶ ἀπὸ τὴν συνέδριον τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου ποὺ θὰ κρίνονταν τ' ἀναγνωστικὰ τῆς συνταχτικῆς ἐπιτροπῆς.

⁵⁴ Βλέπε ὅσα ἔγραφα γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ ἀναλυτικώτερα στὸ Ἀσλτίο τ. 9, σ. 13.

⁵⁵ Γιὰ τὴν ἐπίδραση αὐτὴ τοῦ δημοτικισμοῦ, στὸ περιεχόμενον τῶν σχολικῶν βιβλίων τῆς καθαρῆς βλ. Μ. Τριανταφυλλίδη: Ἡ γλῶσσα μας στὰ χρόνια 1914 - 1916, § 78 (Ἀσλτίο τ. 8, σ. 74).

τερα ἀναγνωστικὰ ἀπὸ τὰ παλιὰ εἶναι ἀκόμη καὶ τ' ὅτι στίς κρίσεις τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβουλίου τῆς τελευταίας τριετίας ἀπορρίχθηκαν ἀναγνωστικὰ ἐγκριμένα ἄλλοτε, ἀκόμη καὶ τῆς κ. Καζαντζάκη.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Εἶναι ὅμως καιρὸς ν' ἀνασκοπήσωμε καὶ νὰ κρίνωμε συνολικὰ τὸ ἔργο τῆς ἐπιτροπῆς ποὺ ζήτησε νὰ κρίνῃ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση. Σταμάτησε αὐτὴ ἔξαφνα τὸν περασμένο Νοέμβριο μαζὶ μὲ τὴν πολιτικὴ ἀλλαγὴ. Γιὰ νὰ συνεχιστῇ τὸ πρόγραμμά της ἀπόσκοπτα μὲ ὅποια κυβέρνησις, χρειάζονταν πολλαπλές προϋποθέσεις: θέληση φωτεινὴ τοῦ κράτους ποὺ θὰ τὴ στήριζε καὶ διηρησία στὸ κέντρο τοῦ ὑπουργείου γιὰ νὰ τὸ ἐμπνεύσει, καὶ ἀκόμη σῶμα διδασκαλικὸ φωτισμένο, ὕψωμένο καὶ ἐνωμένο, γιὰ νὰ διεκδικήσῃ τὰ δίκαια τοῦ σχολεῖοις, καὶ κοινωνία μὲ ἐνδιαφέρον μεγαλύτερο γιὰ τὴ μόρφωση τῶν παιδιῶν τῆς καὶ τὴ λαϊκὴ παιδεία, καὶ περισσότερο φωτισμένη γιὰ τὴν ἐργασία ποὺ εἶχε γίνῃ.

Ἄν ὅμως ὅλα αὐτὰ ἔλειψαν λίγο ἢ πολὺ, ἰδιαιτέρως ὁ τρόπος ποὺ καταρτίστηκε ἡ ἐπιτροπὴ ἦταν χαρακτηριστικὸς γιὰ τὴν καταδικαστικὴ ἀπόφαση ποὺ θὰ ἔδραζε, καθὼς ἤδη σωστὰ παρατηρήθηκε στὸ ὑπόμνημα τῶν δημοτικιστῶν πρὸς τὴν κυβέρνησις γιὰ τὴ διατήρησις τῶν νέων ἀναγνωστικῶν.

Οἱ ἀνώτεροι υπάλληλοι ποὺ διωρίστηκαν μέλη τῆς ἐπιτροπῆς γιὰ νὰ φωτίσουν τὸν ὀδὸν σχετικὰ μὲ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση, γνωστοὶ ὅλοι γιὰ τὴν ἀντίθετον συντηρητικὴν ἰδέαν, ἦταν ἀπροσανατόλιστοι (ἂν ἐξαιρέσωμε ἐν μέρει τὸν κ. Σκια) στὴν κίνησις ποὺ τὴ δημιούργησε, χωρὶς τὸν παραμικρὸ ἀντίλαλο μέσα στὴν ψυχὴ τους γι' αὐτὴ. Παιδαγωγοὶ σχεδὸν ὅλοι τους, δὲν παρακολούθησαν ὅμως τόσα χρόνια τὴν μεταρρυθμιστικὴν προσπάθειαν τοῦ ὑπουργείου (ἐκτός ἴσως ἀπὸ καμιά ἐξαιρέση), οὔτε τοὺς ἔτυχε νὰ διαβάσουν τὰ σχετικὰ δημοσιεύματα, καὶ τὴν τελευταίαν ἀκόμη μέρας πρὶν διοριστῶν ἀπήχουσαν μερικὸν τοὺς ἀπίστευτες φαιδρολογίας γιὰ τὰ νέα βιβλία. Ἄλλὰ καὶ ἀφοῦ ἔγιναν μέλη τῆς ἐπιτροπῆς δὲ βρῆκαν καιρὸ καὶ διάθεσις νὰ φωτιστῶν καλοσυνεῖδητα πρὶν ἐπιχειρήσουν νὰ φωτίσουν τὴν προϋποθέσειν τῶν ἀρχῶν καὶ τὸ κοινόν, καὶ δὲ συλλογίστηκαν νὰ ἔρθουν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὴν προγενέστερον ὑπηρεσίαν τοῦ ὑπουργείου, ποὺ πρόθυμα θὰ τοὺς ἔδινε ὅσα στοιχεῖα θὰ τοὺς χρησίμευαν στὴν κρίσις τους. Ἄν καὶ σ' αὐτὸ πρέπει νὰ ποῦμε πὼς ἐφαρμόστηκε ἡ συνηθισμένη μέθοδος τῶν νεοελληνικῶν κρατικῶν ὑπηρεσιῶν, ποὺ χωρὶς ἀρκετὸ σεβασμὸ

για το δημόσιο λειτούργημα και μια παράδοση απρόσωπη των προσπαθειών που γίνονται από τους υπαλλήλους για το κοινό καλό, προτιμούν να θεωρήσουν τον προκάτοχό τους πεθαμένο καλύτερα παρά να καταφύγουν σ' αυτόν και τα φώτα του.

Με τις προϋποθέσεις αυτές καταπίεστηκε ή επιτροπεία να μιλήσει για τη μεταρρύθμιση. Δεν είναι ούτε πρώτη ούτε τελευταία βέβαια φορά που το γλωσσικό ζήτημα γέννησε στην Ελλάδα συζήτηση και αντιγνωμία, πρέπει όμως να τ' ομολογήσουμε πως στην ιστορία των αγώνων αυτών, με τη βαθύτερα κοινωνική και εκπολιτιστική για την πατρίδα μας σημασία, ή εμφάνιση της επιτροπείας σημειώνει θλιβερότατο σταθμό, και πως ή «Έκθεσις» της αποτελεί μνημείο ιστορικό για τη σύγκρουση των δυο αντίθετων και πάντα ακόμη ασυμβίβαστων κόσμων, κοντά στα Πραχτικά με τη γλωσσική συζήτηση της Αναθεωρητικής βουλής του 1911, και τα Πραχτικά της περίφημης δίκης του Ναυπλίου. Η τελευταία όμως έκθεση μας γυρίζει πίσω μακρύτερα ακόμη κι από κείνα. Γιατί ενώ στη συζήτηση για το γλωσσικό άρθρο στο σύνταγμα είχαν ακουστή οι ανέθιυνες ρητορικές θεωρίες ανιδεων αντιπροσώπων του λαού, κι ενώ στη δίκη του Ναυπλίου δημιουργήθηκε κι επισκοπίστηκε ένα ζήτημα από τα προσωπικά, πολιτικά και καλογηρικά πάθη-μικρής κοινωνίας αμόρφωτης, ξεπετιέται στη γλωσσική έκθεση ανάλογη διανόηση και ή ίδια ιδεολογία, διατυπωμένα όμως τώρα πιά υπέθυνα σ' όνομα της φωτεινής, αντικειμενικής και ψυχραϊκής επιστήμης από άνωτέρους της λειτουργούς.

Έξωτερικά δεν είναι ή έκθεση άτεχνη, ούτε κακά «σηνηοθετημένη» κάθε άλλο. Δεν της λείπουν ούτε οι έντονες κατηγορηματικές βεβαιώσεις, ούτε οι πυκνές παραπομπές με εισαγωγικά στα κρινόμενα κείμενα, ούτε οι συχνοί σχελιασμοί, ούτε ή καταφυγή σε όνόματα και μαρτυρίες ξένων σοφών, ούτε οι αναπόσπαστες πιά από κάθε γλωσσική συζήτηση, δραστηκώτατες όμως επικλήσεις για πατρίδα, θρησκεία, ελληνική οικογένεια και ελληνικά ήθη, ούτε ή διαμαρτυρία για τον κίνδυνο της αλλαξογλωσίας του λαού μας. Έλειψε βέβαια από τη σύνταξη της ή οργανική ένότητα, αφού το κάθε μέλος της επιτροπής έγραψε, φαίνεται, το ξεχωριστό του κεφάλαιο, κι έτσι στην ξεχωριστή κρίση του αναγνωστικού κάθε τάξης ξαναρχίζει έξαρχής κάθε φορά με την ίδια πάντοτε αφέλεια, το ίδιο τραγούδι για τους ιδιωματικούς και «διαστρεβλωμένους» γλωσσικούς τύπους, και δε λείπουν από κρίση σε κρίση ούτε οι απροσδόκητες αντιφάσεις, τόσο

στις γλωσσικές όσο και στις παιδαγωγικές θεωρίες που εκθέτονται. Την απαραίτητη βαθύτερη ένδοτητα που θα περιμέναμε, την έχει αντικαταστήσει ο κοινός μισονεισμός και ή ίδια ψυχολογική διάθεση, που συνενώνει τις διαφορές κρίσεις σ' ένα σύνολο. Άληθινά, το κάθε μέλος της επιτροπής θα μπορούσε να συνοπογράψει δλόκληρη την έκθεση, καθώς δά έγινε, αφού ένας είναι ο μοναδικός της σκοπός, ν' αναστηλώσει το αρχαίο τυπικό μέσα στο λαϊκό σχολείο, να ξαναβγάλει τη λαϊκή γλώσσα από τ' αναγνωστικά του, να τὰ κάψει με δσα καλά έφεραν, και με τη μεσαιωνική αυτή πυρά να ξαναφέρει το σκοτάδι σβήνοντας το φώς. Ένα της χάρισμα δεν μπορώ ν' αρνηθώ: σε στιγμές πολιτικής διαμάχης βιαιότατης απόφυγε να εκμεταλλευτεί το εκπαιδευτικό ζήτημα πολιτικά, δίνοντας στην πολεμική της τον παραμικρό πολιτικό χρωματισμό. Τόσο σπάνιο και απροσδόκητο ήταν αυτό, που σωστό είναι να το αναγνωρίσωμε. Κι αυτό όμως το χάρισμα απόμεινε μισό, αφού δλόκληρη την κρίση την πλημμυρίζει μια τύφλωση δυσκολοδικαιολόγητη σε επιστήμονες, ακόμη και φιλόλογους και δασκάλους, όσο και αν τους υποθέσωμε ιδεολογικά αντίθετους.

Αν κρίνωμε την έκθεση από την ιδεολογική της βάση, μάς ένοσαρμώνει παιδαγωγικά και ιδίως γλωσσικά την αντίδραση στη μεγαλύτερη της ένταση. Ύστερ' από τις τελευταίες αλληπάλληλες επιθέσεις του κ. Χατζιδάκι, που με σοφή διορατικότητα μά και άσκοπη διπλωματία ζήτησε συμβεβαστικά στην επίφαση να στρέψη προς το άτομό του το ποτάμι που είχε οδηγηθή πιά στην κοίτη του (καλός είναι ο νόμος που καθιέρωσε τη δημοτική, δημοτικιστής είμαι και γώ, μά τὰ χαλνοούν οι μαλλιαροί που τον εφαρμόζουν κακά), με την έκθεση καταφεύγει ή αντίδραση ξεθάβοντας παμπάλαια συχνά επιχειρήματα σε δ ασφαλέστερο και καλύτερα ώχυρωμένο χαρακώμα της για την τελευταία μάχη. Η απόλυτη αδυναμία της και άρνηση να δεχτή πως υπάρχει νέα ελληνική γλώσσα με την ξεχωριστή της γραμματική διατύπωση μάς πάει ίσια πίσω σε δ τυχοσιμένα χρόνια του Μιστριώτη και των κριτικών επιτροπών, που σύμφωνα με τις ύπουργικές προκηρύξεις απαιτούσαν για το δημοτικό σχολείο «γραμματικήν της αττικής διαλέκτου», και άπορούσαν πως ένας συγγραφέας «δέχεται νέαν ελληνικήν γλώσσαν και ταύτης συνέταξε γραμματικήν, δπερ' ανάληθες».

Ός εργασία επιστημονική δεν είναι βέβαια ή έκθεση πολύ κατώτερη από άλλες νεοελληνικές διατριβές για το ίδιο θέμα. Δείχτηκε όμως εργασία κατώτερη, με την αδυναμία της να ύφωθη σε γενικότητα και ν' αντικρίση καν τις κεντρικές ιδέες του έργου που κατα-

πιάστηκε νά κρίνη· αὐτε κἀν ἔδειξε πὼς κατάλαβε τὸ σύστημα πού κυριαρχοῦσε σὲ κείνο. Αὐτὰ γιὰ νά μὴν πῶ τίποτε γιὰ τὴν ἀδικαιολόγητη ἀγνοία τῶν πηγῶν, γιὰ τὴ διαστροφή, τὴν ἀδικία καὶ τὴν ἀκρισία πού εἶδαμε νά τὴ χαρακτηρίζουν καὶ πού τὴν κάνουν ἀνάξια νά ὀνομαστῆ ἔργο δικαιοσύνης.

Γι' αὐτὸ ὅμως εἶναι καὶ ἡ κριτικὴ συμβολὴ τῆς κρίσης ἀσημαντή. Γιὰ τὸ κύριό της γλωσσοδιδασχικό θέμα, τὸ ζήτημα τῆς «γλωσσικῆς διδασκαλίας», δὲ μᾶς μαθαίνει τίποτε ἀπολύτως, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ὠραία ἀποφθέγματα γερμανικῆς ἰδέως, ξένης ὅμως πάντοτε σοφίας—ἀληθινὰ μόνο στὴ γενικότητά τους καὶ σωστά ἀκόμη καὶ ὅταν (τότε πρὸ πάντων!) θὰ ἔχη πιά ἐπικρατήσῃ ἡ δημοτικὴ. Ἡ κριτικὴ τῆς γλώσσας τῶν ἀναγνωστικῶν, πού πάντοτε θὰ μπορούσε νά μᾶς πῆ κάτι σωστὸ καὶ χρήσιμο γιὰ τὸ περίπλοκο αὐτὸ ζήτημα, καὶ αὐτὴ δὲ μᾶς φώτισε σὲ ἀπολύτως τίποτε. Μόνο μία συζητήσιμη παρατήρηση γιὰ τὴν πολυτυπία της, παραφουσκωμένη ὅμως καὶ αὐτὴ καθὼς εἶδαμε, χάνει κάθε σοβαρότητα θαμμένη κάτω ἀπὸ τίς ἀτελειώτερες ἀγλωσσολόγητες φαιδρολογίες γιὰ τίς ἐξαιρέσεις καὶ τίς τρομερῆς τάχα δυσκολίες τῆς νέας μας γλώσσας. Μὰ καὶ ἡ κριτικὴ γιὰ τὸ περιεχόμενον τῶν ἀναγνωστικῶν δὲ θὰ προσφέρῃ στὴν παιδαγωγικὴ μας κίνηση καμιὰ ἀξιόλογη συμβολή. Εἶδαμε πὼς ἡ ἐπιτροπὴ δὲν παίρνει κἀν θέση στοὺς σημαντικοὺς νεωτερισμοὺς πού αὐτὰ παρουσίασαν. Πόσο πῖδ ζουμερὴ δείχτηκε, καὶ γονιμώτερη στίς σκέψεις πού μᾶς γέννησε, ἡ κριτικὴ μᾶς γυναικας, τῆς κ. Δέλτα! (Δελτίο τ. 7 καὶ 8). Χωρὶς καμιὰ εἰδικώτερη καὶ βαθύτερη παιδαγωγικὴ προπαίδεια, ὠδηγημένη ὅμως ἀπὸ τὴν κρίση τοῦ κοινοῦ νοῦ καὶ τὴν παιδαγωγικὴ διαίσθηση τῆς μητέρας, εἶπε ἀλήθειες στοχαστικῆς καὶ βοήθησε νά φωτιστῇ ὁ δρόμος τοῦ ἑλληνικοῦ ἀναγνωστικοῦ, πολὺ περισσότερο ἀπὸ τίς δεκατρεῖς κρίσεις «ἀπὸ παιδευτικῆς ἀπόψεως» τῶν ἀνώτερων παιδαγωγῶν μας.

Καὶ ὡς ἔργο παιδαγωγῶν ὅμως, πού ἔργο τους ἔχουν νά διαπαιδαγωγῆσουν τὴ νέα γενεὰ καὶ τὴν κοινωνία καὶ μὲ τὸ παράδειγμα τους, γεννᾶ ἡ ἔκθεσις σὲ κάθε της ἀναγνώστη βαρύτερες ἐπιφυλάξεις. Ἀπὸ τὴ βιαστικὰ γραμμένη, ἀδικη κρίση μὲ τίς βαριεῖς ἀσύστατες κατηγορίες πού ἐπισωρεύει γιὰ συναδέλφους ἀκόμη τῶν συνταχτῶν της καὶ πού κάποτε θυμίζει περισσότερο λίβελο καὶ ὄχι κρίση ἀδέκαστη, δὲ λείπουν οἱ ἐπικλήσεις πού εἶδαμε γιὰ θρησκεία καὶ πατρίδα, Ὑπέρτατο ὄν, ἠθικὴ καὶ δημόσια τάξη ἀκόμη, λείπει ὅμως ὁ σεβασμὸς γιὰ τὸν κρινόμενον, ἀκόμη καὶ τὸν ἰδεολογικὰ ἀντί-

θετο, λείπει κάθε ἀναγνώρισή μᾶς πάντα καλοπροαίρετης τουλάχιστο προσπάθειας πού ζήτησε νά θεμελιώσῃ ἕνα ἔργο, λείπει τέλος ἡ ἀγάπη πού πρέπει νά φωτίξῃ κάθε κριτικὴ καὶ κάθε κρίση.

Τέλος ὡς δημόσιο ἔγγραφο, μὲ τὸν τρόπο πού μιλεῖ γιὰ παράλληλες ἢ προϋστάμενες ἐκπαιδευτικῆς ἀρχές (τὸ Ἐκπαιδευτικὸ συμβούλιο), μὲ τὴν ἀσυγχώρητη διαστροφή τῶν γεγονότων πού εἶδαμε νά παρουσιάζῃ καὶ μὲ τὴ διατύπωση τῶν βαρυτάτων κατηγοριῶν πού ἀφήνονται ἀστήριχτες καὶ ἀναπόδειχτες, ἀποτελεῖ ἡ ἔκθεσις φαινόμενο ἐκπληχτικό. Περνᾶ βέβαια αὐτὸ ἀπαρατήρητο στὸν τόπο μας μὲ τὴν ἐλαστικώτερη κοινωνικὴ καὶ κρατικὴ του συνείδηση, παντοῦ ἄλλου ὅμως θὰ προκαλοῦσε τὴν προσοχὴ τῆς ἀνώτερης ἀρχῆς.

Τέτοια εἶναι ἡ ἔκθεσις, πού θὰ διαδαστῆ μὲ λύπη ἀπὸ κάθε ἑλληνα ἐπιστήμονα, καὶ πρέπει νά τὸ πῶ πὼς μὲ διπλὴ λύπη εἶδατε ὄνομα τοῦ κ. Σκιαῦ νά συντροφεύῃ τίς ὑπογραφῆς τῶν ἄλλων μελῶν. Εἶχαμε συνηθίσει νά τὸν βλέπωμε ἀντίγνωμο πάντοτε στὸ γλωσσικὸν ἀγῶνα, ἐντελῶς ἀντίθετο· εἶχαμε ὅμως μάθει νά τὸν τιμοῦμε γιὰ τὴ λεπτόλογη, καλοσυνείδητη μελέτη καὶ τὴν καλὴ πίστη πού ἔφερνε στὴ συζήτηση, μαζί μὲ κάποια παιδικὴ ἀφέλεια καὶ τυφλὴ ἐμμονὴ στὸ ἀδιαφιλονίκητο δίκιο του, πού μιὰ μέρα θὰ νικοῦσε. Φανταζόμεστε ἔτσι πὼς μὲ τὴν ἐνεργότερη ἀνάμιξή του στοὺς γλωσσικοὺς ἀγῶνες θὰ κέρδιζε ἡ μορφή τους καὶ θὰ ὀφάνονταν τὸ ἐπίπεδό τους. Καὶ τώρα, πὼς ἦταν δυνατό νά παραπλανηθῆ σὲ τέτοιο σημεῖο καὶ νά συνυπογράψῃ ὅσα δὲν ἔγραψε βέβαια ὁ ἴδιος; Καὶ πὼς μπόρεσε νά γράψῃ στὴ δευτερολογία του ἐκεῖνη, τ' ἀπίστευτα ἐκεῖνα καὶ τ' ἀκατανόητα γιὰ τὴ 2. ἔκδοσις τῶν Ψηλῶν βουνῶν;...

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἔκθεσις, πού τὴν ξαναεπικαλέστηκε ὁ ὑπουργὸς τῆς παιδείας κ. Θ. Ζατμης, ὅταν στίς 9 Ἰουλίου, στὴ μία τὸ πρῶν, καταργοῦνταν στὴ Συνέλευση τῶν Ἑλλήνων ὁ θεσμὸς τῆς δημοτικῆς καὶ κήρυσσε ὁ εἰσηγητὴς τοῦ νέου νόμου, κακὰ πληροφορημένος ἀπὸ τοὺς συμβούλους του, πὼς «δὲν δυνάμεθα νά συρῶμεθα πρὸς τὰ κάτω, πρὸς τὴν βαρβαρότητα». Ἄν δὲν εἶχε σκορπίσει ἡ ἔκθεσις στὴν κοινωνία τόσες ἀνακρίβειες γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση, κιὰν καὶ ἡ κοινωνία ἡ ἴδια ἦταν καλύτερα φωτισμένη γιὰ ὅσα ἔγιναν, θὰ περίττευαν καὶ ὄλες οἱ ἀρκετὰ διεξοδικῆς, φοβοῦμαι, ἐξηγήσεις πού ἀναγκάστηκα νά δώσω. Θὰ ἔφτανε, καθὼς ἔκαμε ὁ κ. Roussel, καθηγητῆς στὴν Ἀνώτερη σχολὴ γαλλικῶν σπουδῶν, στὴ λιγασέλιδη ἐπιγραμματικὴ κριτικὴ του, νά εἰδειχῆ πὼς: α) «οἱ συντάχτες (τῆς Ἐκθεσης) δὲ γνωρίζουν καλὰ τὴ γλῶσσα πού κατακρίνουνε»,

πὼς β) «οἱ συντάχτες δὲν ξέρουν καλὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα», πὼς γ) «ἡ παιδαγωγικὴ τῶν συνταχτῶν εἶναι στενὴ κι ἐπιπόλαιη» πὼς δ) «οἱ συντάχτες δὲν ἔχουν τὸ καλλιτεχνικὸ καὶ φιλολογικὸ αἰσθημα», καὶ πὼς ε) «οἱ συντάχτες δὲ ζοῦνε μὲς στὴν ἐποχὴ τους». Φτάνει τὸ τελευταῖο αὐτὸ γιὰ νὰ διαπιστώσῃ ὅτι ἔλεγα στὴν ἀρχή, πὼς κάθε συνεννόηση εἶναι ἀδύνατη καὶ ἀσκοπη. Ὁ γάλλος γλωσσολόγος δίνει ἀκόμη στὸν κ. Σκιὰ μιὰ σύντομη ἀπάντηση στὶς γλωσσικὲς του θεωρίες, βεβαιώνοντάς τον πὼς ἡ γαλλικὴ διγλωσσία ποῦ πάλι ἐπικαλέστηκε εἶναι φανταστικὴ, γιὰτὶ στὴ Γαλλία «οἱ δυὸ γλώσσες εἶναι ἀπαράλλαχτες σχεδὸν σὲ ὅλα τους τὰ σημεῖα», καὶ πὼς παρεξήγησε τὰ λόγια τοῦ μεγάλου γάλλου γλωσσολόγου ποῦ ἀναφέρει. Καὶ κλείνει τὴν κριτικὴ του μὲ τὰ θλιβερά λόγια πὼς ἡ ἐκθεση «σὰ νὰ γράφτηκε τὴν ἰσὴν καὶ σαράντα χρόνια» καὶ πὼς ὕστερ' ἀπὸ τὴν καθιέρωση τῆς νέας σχολικῆς γλώσσας «ὁ γυρισμὸς στὴν καθαρῆς εἶναι ἓνα στοιχεῖο τοῦ ξεπεσοῦ» τῆς Ἑλλάδας⁵⁶.

Τώρα ποῦ ἔφτασα στὸ τέλος ἤρθε ἡ ὥρα νὰ τὸ πῶ, μὲ τί δυσκολία ψυχικὴ τὸ ἀποφάσισα αὐτὴν τὴν φορὰ νὰ γράψω καὶ μὲ πόση δυσφορία, ὅσο προχωροῦσα καὶ μεγαλύτερη, ἔγραφα τὴ μελέτη αὐτή, καὶ συχνὰ σταμάτησα γράφοντας, μὴν ἔχοντας τὴν ὁρμητὴ νὰ ἐξακολουθῆσω. Χύθηκε ὡς τώρα στὴν Ἑλλάδα ὑπερβολικὰ πολὺ μελάνι γιὰ τὸ γλωσσικὸ μας ζήτημα, καὶ προσδοκοῦσαμε ἐμεῖς οἱ νεώτεροι πὼς θὰ ἦταν πιά δυνατὸ ν' ἀφοσιωθοῦμε ἀποκλειστικώτερα σὲ περισσότερο δημιουργικὴ ἐργασία καὶ στὴ θεωρητικὴ ἔρευνα καὶ καθοδήγηση τῶν ζητημάτων ποῦ γεννήθηκαν μὲ τὴν ἐπικράτηση τῆς νέας γλώσσας, μιὰ καὶ τῆς ἐπιδίκασαν πιά τὴ νίκη οἱ ζωντανὲς δυνάμεις τοῦ σύγχρονου ἑλληνισμοῦ. Τὴν ἐπικράτηση αὐτὴ μᾶς τὴ βεβαιώνουν ὅλο καὶ πιά ἀφθονα προμηνύματα. Οἱ ἀντιπρόσωποι ὅμως τοῦ παλίου κόσμου ἐπιμένουν σὲ κάθε βῆμα ποῦ κερδίζεται νὰ μᾶς ξαναγυρίζουν στὴν ἀρχικὴ ἀφετηρία, μὲ πολεμικὴ ὄλο καὶ πιά καθυστερημένη, σὰ νὰ μὴν εἶχε γίνει στὸ μεταξὺ τίποτε, σὰ νὰ μὴν εἶχε τίποτε συζητηθῆ. Εἶναι αὐτὸ ἀπὸ τὰ πιά χαρακτηριστικὰ φαινόμενα γιὰ ὀλόκληρη τὴν ἀνευματικὴ μας κίνηση. Ἄς ἀφήσωμε πιά τὸν τρόπο τῆς πολεμικῆς! Ἔτσι ὅποιος ἀνακατῶνεται σὲ τέτοια γλωσσικὴ συζήτηση, ἀν τὴν προῦμε ἔτσι, ἀντὶ νὰ πάρῃ μέρος σὲ ἀγῶνα εὐγενικὸ ποῦ θὰ

⁵⁶ Βλ. L. Roussel, Ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία στὰ δημοτικὰ σχολεῖα καὶ ἡ ἐκθεση τῆς ἐπιτροπῆς. Ἀνατύπωση ἀπὸ τὸ περιοδικὸ «Ἀδελφοσύνη» 1921, 8 σελ., ὁρ. 1.

φωτίσῃ καλύτερα τὸ ζήτημα καὶ θὰ βοηθήσῃ νὰ βρεθῇ ὁ σωστὸς δρόμος, σὲ ἀγῶνα ἐξυφωτικὸ καὶ γιὰ τὰ πρόσωπα ποῦ ἀγωνίζονται, κινδυνεῖ νὰ πελαγῶσῃ χωρὶς ἀποτέλεσμα γιὰ νὰ ξαναεἰπῇ χιλιοεπιπέμενες γλωσσολογικὲς ἀλήθειες, γιὰ ν' ἀναίρεσῃ πλάνες ποῦ αὐριο θὰ διακηρυχτοῦν ξανά ἀπὸ ἄλλο, γιὰ νὰ διαφεύσῃ ἀναλήθειες, γιὰ νὰ μπερδεύτῃ σὲ συζητήσεις ἀγονες, ἀφοῦ τοὺς λείπει ἡ βάση, ἡ δίψα τῆς ἀλήθειας καὶ ὁ τρόπος τῆς συνεννόησης.

Ἔτσι καὶ τώρα ἡ ἐκπαιδευτικὴ ἐργασία τριῶν χρόνων ἔδωσε γιὰ ἰσάριθμα χρόνια ἀφορμὴ ν' ἀκούωμε ταχτικὰ τῆς ἑλληνικῆς δημοσιογραφίας τὶς ἀπειλητικὲς εὐθυμολογίες, τῆς ἐρασιτεχνικῆς γλωσσολογίας τὶς ἀνεύθυνες προχειρολογίες καὶ τὶς ὀψιμες ἐρωτοτροπίες μὲ τὴν «ἀπλή» καθαρῆς, ποῦ μέσα τῆς βάζει ὁ καθένας ὅτι θέλει, καὶ τέλος τῶν κ. κ. Ζαμάνη καὶ Κυριακάτου, Χατζιδάκι καὶ Παπαζαχαρίου, Μενάρδου καὶ Ἀμάντου, καὶ πάλι τοῦ κ. Χατζιδάκι τὶς σοβαρότερες βέβαια θεωρίες γιὰ γλώσσες πρωτεύουσας, ἀπλές, καθημερινές, μικτές, αἰθουσιακές, δημοτικὲς μὲ ν' στὸ τέλος, συμβιβαστικὲς, πολιτικὲς καὶ ἄλλες καλοπροαίρετες συχνὰ κοντόθωρες ὅμως συνήθως ἐμπνεύσεις τῆς στιγμῆς. Οἱ θεωρίες ὅλες αὐτές, προσπαθώντας κάθε φορὰ νὰ συμμορφώσουν τὴν ὁρμὴ τῶν πραγμάτων πρὸς τὸν αὐτοσχέδιο συγῆθως ὑποκειμενισμὸ τῆς δικῆς τους ἀποψῆς, ἀσυντρυφευτῆς ἀπὸ τὴν πραχτικὴ καλλιέργεια τῆς νέας γλώσσας, παρουσιάζονται κυρίως σὰν ἀρνήση δὲν τοὺς λείπει ὅμως κι ἡ ἀξίωση νὰ τοὺς δοθῇ καὶ ἀπὸ μιὰ ἀπάντηση στὴ νέα πολεμικὴ βάση ποῦ μετατοπίζονται κάθε φορὰ μὲ τὴν ἐπιχειρηματολογία τους τὸ ζήτημα. Ὅσο γιὰ τὴν κριτικὴ ποῦ ζήτησαν νὰ κάμουν τῆς νέας σχολικῆς γλώσσας ὅσες διατριβὲς σχολίασαν τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση, κοινὸ τους χαρακτηριστικὸ εἶναι πὼς δείχτηκαν πολὺ λίγο ἐνήμερες σὲ ὅτι ἔγινε καὶ στὶς ἱστορικὲς πιά προϋποθέσεις ποῦ τὸ στήριξαν. Γιὰ τὸ ὄλο ὅμως αὐτὸν ἔμειναν ἐξαιρετικὰ ἀγονες, χωρὶς μιὰ τους κᾶν νὰ παρουσιάσῃ μιὰ νέα, συζητήσιμη τουλάχιστον ἀποψη. Ἔτσι ἀντὶ νὰ κλονίσουν τὴν πίστη στὶς ἀρχὲς ποῦ ἐφαρμόστηκαν ἢ κᾶν νὰ ὑποδείξουν λάθη ποῦ θὰ ἔπρεπε νὰ διορθωθοῦν, τὸ μόνο ποῦ κατάφεραν μὲ τὰ ἀλληλοσυγκρούμενα συχνὰ μεταξὺ τους ἐπιχειρήματά τους ἦταν νὰ ἐνισχύσουν τὴ γνώμη πὼς ὅτι ἔγινε ἔγινε καλὰ⁵⁷.

⁵⁷ Ἀπ' ὅλες τὶς μελέτες ὅσες ἀσχολήθηκαν γενικὰ μὲ τὴν μεταρρύθμιση ἀποτελεῖ φτωχότατη ἐξαιρέση ἡ σύντομη διατριβὴ τοῦ κ. Roussel, Les réformes dans l'enseignement primaire grec, δημοσιευμένη στὸ Les annales Franco-helléniques, 3 (1920), ἀρ. 98, σ. 5-9.

Ήταν βέβαια άσκόπο και περιττό ν' απαντήση κανείς σ' όλους, άσχολήθηκα όμως άρκετά μία φορά, για όσους λόγους άναφερα τότε, με την τελευταία άποψη του κ. Χατζιδάκι. Έδειχνα εκεί κοντά σ' πολλά άλλα πώς πολλοί από τους άδικοκατηγορημένους τύπους των αναγνωστικών συνηθίζονται, άκόμη και στην καθημερινή δημοσιογραφία, πώς οι συκοφαντημένες λέξεις καθώς σανός, στάνη, κάθε άλλο είναι παρά ιδιωματικές και άγνωστες, πώς άλλοι τύποι που ο κατηγορος των αναγνωστικών άπόδωσε σ' αυτά δ' έγράφηκαν σ' κανένα τους, οδτε ήταν ποτέ λόγος νά γραφούν, πώς ή καθαρεύουσα δέν καταργήθηκε από το δημοτικό σχολείο, καθώς ο κ. Χατζιδάκις πίστευε και διακήρυσσε κτλ. κτλ. Πριν όμως συμπληρωθ' ή απάντηση εκείνη, καθώς κι ή απάντηση στη νέα Άπάντηση (άν την ποθε απάντηση!) του κ. Χατζιδάκι, έρχεται τώρα το φαινομενικά βαρύτερο πυροβολικό, ή πρωτότυπη έκθεση που μάς χάρισε ή τριπλή συνωρίδα των εκπαιδευτικών και πανεπιστημιακών σοφών. Και για κάθε άλλη συζήτηση επιστημονική, που θά βοηθούσε ν' αποκτήσωμε καλύτερα αναγνωστικά και νά φωτισθ' άκόμη καλύτερα, το πρόβλημα της γλωσσικής διδασκαλίας του δημοτικού μας σχολείου, γίνεται άνάγκη, για ν' αποκατασταθ' ή αλήθεια και νά φωτιστούν πραγματικά όσοι διάβασαν την έκθεση, νά καταστρωθούν στατιστικές με τους γλωσσικούς τύπους των νέων αναγνωστικών — νά έξιχνιαστ' ή ζήτημα της εμπρέλας των παλιών Ροβινσώνων — νά συγκριθούν τ' μικρολαθάρια ενός αναγνωστικού του Κουρτίδη με όμοια λάθη από τις παλιότερες εκδόσεις στην καθαρεύουσα — νά ζητηθούν και νά ξαναζητηθούν οι άνύπαρχτες βδελυρές βωμολοχίες που ανακάλυψε σ' τα «Ψηλά βουνά» πολεμική που έχασε πιά και τ' σημασία των λέξεων — νά ξαναποδειχθ' με τ' κείμενα σ' το χέρι πώς ή καθαρεύουσα, άπαραίτητη για τους άποφοίτους του δημοτικού σχολείου στη σημερινή μεταβατική κατάσταση, έξακολουθούσε νά παραμένη στους γλωσσικούς του σκοπούς (πράμα που το δέχτηκε πιά και ο κ. Χατζιδάκις, μά που βρίσκεται τώρα πώς δέν το είχαν πληροφορηθ' άκόμη, οδτε από τ' άπίσημα κείμενα οδτε άπ' όλη τ' θημόσια συζήτηση, τ' έξι μέλη της επιτροπείας) — νά συναχτούν και νά ξαναδημοσιευτούν άλλα διάφορα κείμενα που είχε την υποχρέωση ή επιτροπή νά τ' ξέρη — νά πιστοποιηθ' πώς μέξτο νά πιστεύη ένας παιδαγωγός πώς ή διδασκαλία για την πατρίδα είναι στην Γ' τάξη πρόωρη δ' σημαίνει πώς θέλει νά μορφώση με γενεά μπουσεβίκων χωρίς πατρίδα — νά δειχθ' ποιά σημασία και ποιά αξία έχει το τελευταίο άλφαθητάριο του

κράτους κτλ. κτλ. Και όλα αυτά έπρεπε νά γίνουν μέσα στη ζέστη του άθηναικού καλοκαιριού, χωρίς νά δοθ' ή απάντηση στις άλλες άκινδυνότερες παιδολογίες, που κατά την έκθεση «διδάσκει ή επιστήμη περί της διδακτέας γλώσσας». Γιατί κοντά σ' άλλα μάς πληροφορεί άκόμη το έγγραφο αυτό των εκπαιδευτικών λειτουργών πώς οι λέξεις μάνα, πηδούσαν, σιάζει, έγλειψε είναι χυδαίες και άνελληνιστες — πώς το δχτώ και το σκίζω έχουν διαλεκτική προφορά — πώς με το διαλεκτικό προχωρούσε θά γίνη «ή γλωσσική του έθνους διάσπασις» — οτι όποιος γράφει το άλογο άλογο θά πρέπει νά π'η και τους ίππικούς αγώνες άλογήσους — πώς πρέπει νά λέμε τους δρόμους οδός άφου και οι πιό άγράμματοι χωρικοί λένε σήμερα οδοφράγματα, κάθοδος, παρόδιοι ιδιοκτήται και διάφορα άλλα — πώς οι νέοι «γλωσσικοί αυτοκράτορες» κατάργησαν τ' γραμματική άφου σχηματίζουν ή άλεπού της άλεπούς και ο κροφές οι κροφές — πώς ή κάμαρα είναι λέξη ιταλική — πώς ή στάνη είναι, όχι πιά ιδιωματική, αυτό ήταν το «γλωσσολογικό» έπιχείρημα που μόνο γλωσσολόγος μπορούσε νά το βρ'η και νά το υποστηρίξη, παρά μαζί με άλλες όμοιες λέξεις: «παντοδάρτος φόρτος λέξεων άχρήστων, αίτινες ούσαι κενά έννοιών έν τ'η συνειδήσει του παιδός» κτλ. (τα παλιά αναγνωστικά είχαν κι αυτά ή στάνη ή ποιμνιοστάσιον ή αϊπόλιον! τότε όμως ή στάνη περνούσε άπαρατήρητη και το αϊπόλιον πλημμύριζε τ' συνείδηση του «παιδός»).

Είναι ή τελευταία φορά που ανακατώνομαι σ' τέτοιου είδους αγώνα. Είχα την υποχρέωση και πρὸς τ'ην ιδέα που αγωνίστηκα νά έπικρατήση και σ' το έργο που τ'ην έγίνα συνεργάτης, νά δώσω σ' όσους ένδιαφέρονται τις έξηγήσεις που ή έκθεση έκαμε αναγκαίες, αφήνοντας μάλιστα άτελείωτες δύο μου απαντήσεις πρὸς τὸν κ. Χατζιδάκι. Έλπίζω πώς έκαμα το χρέος μου με όλη τ'ην άπαιτούμενη άντικειμενικότητα. Είναι όμως αλήθεια άμαρτία ν' αφήνη κανείς νά χάνονται τ' χρόνια για νά συζητ' με τέτοιο θλιβερά άγονο τρόπο, με άτομα ή με έπιτροπές, το αιώσιο ζήτημα — τουλάχιστο για όποιον έχει κάτι καλύτερο νά κάμη. Δέν ξέρω άν ή επιτροπή θά ζήτηση ν' ανασκευάση τις έξηγήσεις μου αυτές, που καθώς το δήλωσα στην αρχή δέν άπευθύνονται σ' εκείνη. Όπως και νά είναι, δ' θά ξαναγράψω για το ίδιο ζήτημα όσο δέν άντικρίξω άντικειμενικότερη και πιό καλοσυνείδητη έρευνα, κι έξάπαντος δ' θ' απαντήσω στην επιτροπή, όσο δέν ύψώνει τ' συζήτηση σ' άλλο επίπεδο και δέν άναγνωρίζει το mea culpa.

Οι διαφισημοί άλλωστε αυτού του είδους είναι σπάνιο νά βρούν μέσα στην κοινωνία, και μάλιστα τ' δική μας, τὸν αντίτυπο και τὸ

ἀποτέλεσμα πού φιλοδοξοῦν συνήθως γιὰ τὶς διατριβές τους οἱ συγγραφεῖς τους. Τῆς κοινωνίας ἢ πνευματικῆ ἐξέλιξη ζητυλιγεται μὲ τὴ δική της λογική, καὶ ἐκεῖ θ' ἀναζητήσωμε καὶ τὸ λόγο πού ἀνακόπηκε σήμερα ἢ εκπαιδευτικῆ μεταρρυθμιστικῆ ἐργασία. Ἡ ἐκθεση τῆς ἐπιτροπῆς, πού παραπάνω τὴν εἶδαμε ἀρνητικῆ πέρα καὶ πέρα, ἦρθε ἐκ τῶν ὑστέρων· σὰν ἐτικέτα ἐπιστημονικῆ νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἀντίδραση, καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ μοναδικῆ της θετικῆ σημασία.

Τὴ δουλειά της ἢ ἐπιτροπῆ τὴν ἔκαμε πιά, ἀφοῦ ἔδωσε τὴ γνωμοδότηση γιὰ τὴν καταδίκη πού ζητοῦσαν. Εἶναι ὅμως πολὺ ἀμφίβολο ἂν κέρδισε καὶ ἡ καθαρεύουσα μεγάλα πρῶματα μὲ τὴν τελευταία αὐτὴ νίκη τοῦ Πόρρου — ἐκτός ἀπὸ τ' ἀπροσδόκητα, πάντα ὅμως καλοπρόσδεχτα κέρδη πού θ' ἀποκομίσουν οἱ συγγραφεῖς τῶν παλιῶν ἀναγνωστικῶν. Γιατὶ ὅσο ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐξακολουθεῖ νὰ μιλῇ τὴ γλῶσσα του, καὶ ἡ λογοτεχνία ἀποδέχεται αὐτῆς τὴ γραμματικῆ, τὸ γλωσσοεκπαιδευτικὸ πρόβλημα παραμένει τὸ ἴδιον — κιὰν ἀκόμη ἐκατὸν ἐπιτροπές διατυπώσουν ἀντίθετη γνώμη. Καὶ μία ἀπομένει ἡ μοναδικῆ του λύση, ἐκείνη στὴν ὁποία ὠδήγησε ἡ ἐξέλιξη τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων καὶ πού ἐφαρμόστηκε στὰ 1917. Τόσο βαθιὰ βλέπω ἐλὰ αὐτὰ ριζωμένα στὴν ἱστορία καὶ στὴν ἀνάγκη τῶν πραγμάτων, ὥστε ἀκόμη καὶ ἂν πραγματοποιιοῦνταν ἡ εὐσεβὴς εὐχὴ τῆς ἐπιτροπῆς, καὶ ὅσοι ἐργάστηκαν στὰ τελευταία χρόνια δὲν ἀφεθῶσιν ἐλεύθεροι νὰ ἐξακολουθῶσι καὶ εἰς τὸ ἐξῆς τὰς μέχρι τοῦδε προπαγανδικὰς ἐνεργειὰς καὶ νὰ ἐξαπατῶσι τοὺς πολλούς», veniet ultor. Δὲ θὰ λείψουν οἱ ἐργάτες καὶ οἱ σημαιοφόροι ἰδέας ἀδιάσπαστα πιά ἐνωμένης μὲ τὴ λαϊκῆ μὀρφωση καὶ τὴν πνευματικῆ ζωὴ τοῦ ἔθνους μας, ἰδέας ἀνεξάρτητης πιά ἀπὸ τὰ πρόσωπα πού κάθε φορὰ τὴν ὀδηγοῦν στὴν ἐπικράτηση, ἀφοῦ παίρνει τὴ δύναμή της ἀπὸ τὴν ἀκαταγώνιστη δύναμη μιᾶς ἐσωτερικῆς ἀλήθειας.

Λιγώτερο βέβαιος φανερῶνεται σήμερα οἱ ἄμεσες συνέπειες τοῦ νόμου πού ξανάφερε τὴν καθαρεύουσα καὶ τὰ παλιὰ ἀναγνωστικά, καὶ ἐδῶ πρὸ πάντων θὰ δεχτῆ πολὺ γρήγορα πόσο εὐκολώτερο εἶναι τὸ γκρέμισμα ἀπὸ τὴ δημιουργία. Θάρθουν τῶρα ν' ἀντιταχτοῦν στὰ ἀναγνωστικά τῆς δημοτικῆς τὰ παλιὰ τῆς καθαρεύουσας, διαφορετικὰ ὄχι μόνο, πάντοτε, στὴ γλωσσικῆ μορφή, παρὰ καὶ στὸ περιεχόμενό τους συνήθως. Μήπως ἀνταποκρίνονται αὐτὰ καλύτερα στὶς ἀνάγκες καὶ τὰ ἰδανικά τῆς κοινωνίας; Ὁχι βέβαια. Πρῶτα πρῶτα ὄχι μὲ τὴ γλῶσσα τους. Τ' ἀναγνωστικά τῆς δημοτικῆς μὲ τὴ στρωτῆ τους γλῶσσα καὶ μὲ τὸν κάπως ἀπότομο καὶ μονοκόμματο ἀναγκαστικὰ

τρόπο πού τὸν ἔκανε ἀπαραίτητο ἢ συστηματικῆ της καθιέρωση, πρότρεξαν βέβαια, σὲ μερικὰ τουλάχιστο σημεία, ἀπὸ τὴν ἀσχημάτιστη ἀκόμη γλωσσικῆ συνείδηση τῆς σημερινῆς κοινωνίας. Μὰ καὶ τ' ἀναγνωστικά τῆς καθαρεύουσας θὰ ξανασηλιώσουν μαζί μὲ τὸ ἀρχαῖο τυπικὸ ἓνα ἰδανικόν, πού αὐτὸ πιά ἔπαυσε ἀπὸ καιρὸ νὰ ἱκανοποιῆ, καὶ ἔτσι ἐγκαταλείφτηκε ὕστερ' ἀπὸ τὸ τελευταῖο τοῦ ἀποκορύφωμα στ' ἀναγνωστικά τοῦ 1910. Τ' ἀναγνωστικά τοῦ 1914 δὲν μποροῦν χωρὶς ἄλλο νὰ ξαναπαρουσιαστοῦν φέτος, γιατί ὕστερα ἀπὸ τὴν πανηγυρικῆ καταδίκη τῆς γλώσσας τοῦ 1917 θὰ ἦταν ἡ μεγαλύτερη εἰρωνεία ν' ἀποκατασταθῆ μαζί μὲ κείνα — καὶ ποῖος θὰ μπορούσε νὰ τὴν ἀλλάξῃ; — ἡ ἀυστηματοποίητα ἀνακατωμένη γλῶσσα τους, μὲ τοὺς τόσους «χυδαῖσμοὺς» καὶ «ἰδιωματισμοὺς» πού εἶδαμε. Ἀναγκαστικὰ ὅμως ὕστερα ἀπὸ ἐλάχιστα χρόνια θὰ ξαναγυρίσωμε, καὶ αὐτὸ γιὰ λίγο, σὲ μιὰ ἀνακατωμένη σχολικῆ γλῶσσα, ἂν δὲν ξαναψυθῶμε ὀλοῖσα καὶ γρηγορώτερα στὴ δημοτικῆ τῶν σημερινῶν ἀναγνωστικῶν. Γιατὶ αὐτὴ εἶναι ἡ μοναδικῆ βάση πού μπορεῖ ἀληθινὰ νὰ θεμελιωθῇ ἢ σχολικῆ γλῶσσα, δταν θ' ἀντιμετωπίσωμε μὲ ἀπροκατάληπτη εὐκρίνεια τὸ γλωσσοεκπαιδευτικὸ πρόβλημα, σὲ ὄλο του τὸ κοινωνικὸ πλάτος, καὶ δὲ μένομε ἱκανοποιημένοι μὲ μπαλώματα καὶ μὲ πρόσκαιρες ἱκανοποιήσεις τοῦ γραφείου καὶ τῆς στιγμῆς.

Ἐἴχαμε ὅμως στ' ἀναγνωστικά τῆς δημοτικῆς καὶ περιεχόμενο ἀληθινὰ ἀνώτερο, πού τὸ ἐνίσωσαν ὅσοι τὸ πρόσεξαν, δάσκαλοι ἰδίως — ἀκόμη καὶ ὅσοι ξαφνίστηκαν μὲ τὴ γλῶσσα τους. Πῶς θὰ δεχτοῦν ἔλοι αὐτοὶ τὸ γυρισμὸ πρὸς τὸ χειρότερο; καὶ ὡς τότε; Ἄν καὶ εἶναι ἐπικίνδυνο νὰ προφητεύωμε, τόσο βέβαιος εἶμαι πῶς ὅτι καλὸ γίνεται δὲν μπορεῖ νὰ χαθῆ, ὥστε προβλέπω πῶς τ' ἀναγνωστικά πού θὰ ξανάρθουν, θὰ δεχτοῦν (ὄχι ἀμέσως, γιατί θὰ ντραποῦν, οἱ ἀναστηλωτές τους πάντα ὅμως πολὺ γρήγορα) ὅλες τὶς βελτιώσεις πού εἶδαμε νὰ ἔχουν οἱ καλύτερες, «ἐξαμβλωματικῆς» ὅμως ἐχδόσεις τους στὴ δημοτικῆ, καὶ πῶς οἱ συγγραφεῖς τους θὰ προσπαθήσουν νὰ καρπωθοῦν ὅλες τὶς οὐσιαστικῆς ἀλλαγῆς πού εἶδαμε τὴ μεταρρύθμιση νὰ ἐπιδιώκῃ προγραμματικά, καὶ πού παρασιωπήθησαν, διασύρθησαν σήμερὰ ἢ ἐπισκοπίστηκαν γιὰ λόγους πολεμικῆς, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ βρεθῆ ἓνα ἀκόμη ἐπιχείρημα τὴν ὥρα πού ζητοῦσαν νὰ τὰ κάψουν. Ἀκόμη καὶ ὁ κ. Σικιᾶς, σὰ μετανωμένος στὴ δευτερολογία του γιὰ ὅσα εἶπε ἢ ἐκθεση, ξαναμεταφέρει τὸ κέντρο τοῦ βάρους στὴ γλῶσσα καὶ λέει πῶς κοντὰ στὸ «σημαντικώτερον» αὐτὸ ζήτημα, ἂν δὲν εἶχε ἢ ἐπιτροπῆ ἐκεῖ δίκιο, «θὰ ἐπερίττεινε πᾶσα συζήτησις περὶ τῶν σχετικῶς ἐπουσιωδε-

στέρων ἄλλων παιδαγωγικῶν ζητημάτων». *Ἐποικιοθεσιτέρων*. Οὐτε ἐποικιοθέστερων, οὔτε κἀν λιγώτερο οὐσιαστικῶν, οὔτε καὶ σχετικὰ μὲ τὴ γλῶσσα τους. Αὐτὸ οὔτε γενικά, ἀφοῦ τὸ περιεχόμενον δὲν μπορεῖ νὰ ἔχη λιγώτερη σημασία ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ μορφή, ὅσο δὲν εἶναι τὰ δύο τοὺς ἀναπόσπαστα· οὔτε γιὰ τὴν εκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση, ποὺ ἐξαρχῆς τόνοισε τὴ σημασία τοῦ περιεχομένου· οὔτε γιὰ τὸ κοινόν, ποὺ ἦταν ἀνάγκη νὰ μάθῃ τὴν ἀλήθεια ὅστερ' ἀπ' ὅλους τοὺς μύθους ποὺ ἔσπειρε ἢ ἔκθεσε γιὰ τὰ ἐξαμβλωματικὰ βιβλία ποὺ μορφώνουν ἄγρια θηρία, καὶ διδάσκουν τὴν ἀφιλοπατρία, τὴν ἀθεΐα καὶ τὸν μολοσεδικισμό· οὔτε καὶ γιὰ τὴν ἐπιτροπεία ἀκόμη, ποὺ μὲ τὴ δύναμη κατηγόρησε τὸ χυδαῖσμά τοῦ περιεχομένου τους, τὸ ἀκάθαρτό τους πνεῦμα, τὴν ἄλλειψη ἠθικῆς διδασκαλίας καὶ ἔθνικων ἰδανικῶν, καὶ ποὺ γιὰ νὰ δικαιολογήσῃ τὸ κάψιμό τους γιὰ τὸ ἀνάξιον τους περιεχόμενον κατάφυγε ἀκόμη καὶ στὰ λεπτόλογα σχόλια γιὰ τὴν ὀμπρέλα τοῦ Πέτρου Λάρα.

Αὐτὰ ὅμως ἐλα γρήγορα θὰ ξεχαστοῦν. Οἱ ζωντανὲς ἀριστοτεχνικὲς περιγραφὲς τοῦ Καρκαβίτσα, τοῦ «ρακοσυλλέκτου» ἐκείνου «τῶν μυθευμάτων», καὶ τοῦ Παπαντωνίου θὰ εἶναι πρότυποι γιὰ τ' αὐριανὰ ἀναγνωστικά, καὶ χωρὶς ἄλλο ἢ ζωντανὴ ἐκείνη περιγραφή τοῦ σκυλιοῦ τοῦ Κουρτίδη θὰ μῆ μεταφρασμένη στὸ ἀναγνωστικὸ τῆς καθαρῆς—ἂν δὲ φανῆ μὲ τὸ παραπάνω ἀστεῖον νὰ μιλήσῃ καὶ ἓνα σκυλὶ καθαρῆς καὶ νὰ λέῃ «τείνω τὰ ὦτα μου», γιὰ νὰ πῆ πὼς τεντώνει τ' ἀφτιά του. Ὅσο γιὰ τὸ Ροδινῶνα τοῦ Οἰκονόμου ποὺ θὰ διαδεχθῇ τὸν Πέτρο Λάρα, ἴσως ὕστερα ἀπὸ τὰ σχόλιά μου θὰ σῆσῃ ἀμέσως τίς περιγραφὲς ποὺ εἶδαμε γιὰ τὴν τρικυμία καὶ τ' ἀποτελέσματα τῆς, χωρὶς ἄλλο ὅμως θὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ ἔχη ὀμπρέλα ὀχι τῆς βροχῆς παρὰ τοῦ ἡλίου—μὲ κίνδυνον καὶ αὐτὸς νὰ... κατ', ἀπὸ καμὶ νέα ἐπιτροπὴ γλωσσικῆς διδασκαλίας.

Μὲ τ' ἀναγνωστικά ποὺ θὰ ξανάρθουν θὰ κερδίσῃ ἢ μεταρρύθμιση διπλὴ νίκη. Νίκη μὲ τὸ νερούλιασμα ποὺ θὰ ξαναδοκιμάσῃ ἢ ξερῆ τους καθαρῆς, γιὰ νὰ ξανακυλήσῃ μέσα σὲ λίγα χρόνια τὴ δημοτικὴ τοῦ 1917, καὶ νίκη μὲ τὴν ἐπίδρασή της, ἄμεση ἢ ἔμμεση, στὸ περιεχόμενον τῶν μελλοντικῶν ἀναγνωστικῶν, πράγμα ποὺ ἔγινε ἤδη καὶ στ' ἀναγνωστικά τοῦ κράτους τοῦ 1914, στὴν ἐποχὴ τῆς μεγαλύτερης κατακραυγῆς γιὰ τοὺς μαλλιαροὺς. Στὴν ἐξέλιξιν αὐτῆ θὰ βοηθήσῃ πρῶτα πρῶτα ὁ διδασκαλικὸς κόσμος, ποὺ θὰ ἔχη τώρα πῶς χεροπιαστῇ τὴ σύγκρισιν τῶν δύο κόσμων ποὺ καθρεφτίζονται στὰ παλιὰ καὶ τὰ νέα ἀναγνωστικά, καὶ ἔπειτα ἢ κοινὴ γνώμη. Ἀφοῦ

εἶδε τὰ τελευταῖα χρόνια νὰ ἐπικρίνονται μὲ τὸ μικροσκόπιον οἱ πῶς ἀσήμαντες λεπτομέρειες τῶν ἀναγνωστικῶν τῆς δημοτικῆς, καὶ κινήθηκε καὶ γενικώτερα τὸ ἐνδιαφέρον τῆς γιὰ τὸ ζήτημα, θὰ παρακολουθήσῃ τώρα μὲ ἐκπληξῆ, ἂν κάτι πρωτοφανέρωτο, ὅλες τίς παράξενες κοινοτοπίες τοῦ κόσμου τῶν παλιῶν ἀναγνωστικῶν, τὰ «ἠυστόχησεν ὁ σκοπευτὴς» καὶ «ὁ σαλπικτὴς εἶχε συνάγγη» τῶν ἀλφαριθμητικῶν ποὺ θὰ βρικολακιάσουν, καθὼς καὶ τοὺς ἠθικολογικοὺς καὶ πατριδο-λογικοὺς δογματισμοὺς ποὺ θὰ διαδεχτοῦν τὸ βαθύτατον ἑλληνικὸ καὶ ἠθικὸ ἀναγνωστικὸ «Ψηλά βουνά».

Πρέπει ν' ἀποδεχτοῦμε εὐγνώμονα τὴν κριτικὴ τῆς κοινῆς γνώμης καὶ ὑπόσχομαι νὰ τὴν ἐνισχύσω. Ὅπως καὶ ἂν εἶναι δὲν πῆγαμε πίσω παρὰ ἔμπρός. Πάντοτε ἔμπρός, κίς χαροποιήθησαν οἱ ἀντίγνωμοι ἀπὸ μιὰ ἐξωτερικὴ τους ἐπιτυχία· δῶνα δ' οὐ θέμις. Πίσω πῆγαμε μόνο γιὰ τὰ δυστυχισμένα τὰ παιδιὰ, ποὺ θὰ ξαναβασανιστοῦν ἀκόμη μερικὰ χρόνια, ὅπως τυραννίστηκαν ἑκατομμύρια ἄλλα ὡς τώρα.

Τριάμισον ὀλόκληρα χρόνια ἀκόνιζε ὁ κ. Χατζιδάκις τὸ μαχαίρι ποὺ θὰ ἔμπηγε στὰ σπλάγχνα τῆς λαϊκῆς παιδείας γιὰ νὰ σταματήσῃ τὴ μεταρρυθμιστικὴ κίνησιν, καὶ ἀκόμη καὶ τὸν τελευταῖον Νοέμβριον τὸ εἰκομαίε, ὅταν ἀξίωνε μὲ ἰδιαίτερον ἄρθρον τοῦ ἐνουπὸγραφοῦ σὲ καθημερινῇ ἐφημερίδα νὰ καθορισθῇ ἢ γλῶσσα τῆς παιδείας μὲ ξεχωριστὴ διάταξιν στὸ νέο σύνταγμα τοῦ νέου Εἰκοσιένα. Τὸ μαχαίρι ἐκείνον, φύσημα τοῦ ἀέρα ὀρηκτικὸ τοῦ τὸ πέταξε ἀπὸ τὸ χέρι γιὰ νὰ τὸ ὀδηγήσῃ στὰ ἀνύποπτα μέλη τῆς νεοσύστατης ἐπιτροπῆς τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας. Ἄν ὅμως μιὰ φορὰ ἀπαρνήθηκε περιφρονητικὰ ὁ καθηγητὴς τῆς γλωσσολογίας, στὰ 1918, κάθε δόξα συμμετοχῆς στὴ σχολικὴ καθιέρωσιν τῆς δημοτικῆς, μὴ θέλοντας οὔτε ἀπὸ μακριὰ νὰ συμμερισθῇ τὴν ὑπέροχον χαρὰ ἐκείνων ποὺ ὀργάνωναν καὶ ἐπιστατοῦσαν τὴν καθιέρωσίν της, ἢ δικαιοσύνη τὸ ἀπαιτεῖ νὰ μὴν τὸν ξεχάσωμε τὴ στιγμὴ ποὺ τ' ὄνειρό του παίρνει σάρκα, φῆλαι ποὺ ἀντιδραστικώτεροι καὶ γεροντικώτεροι ἀληθινὰ συμπολεμιστῆς, μὲ περισσώτερη ἐπιτυχία ἂν καὶ μὲ λιγώτερον κόπον φτάνουν στὸν ἴδιον κοινὸ σκοπόν, καὶ χωρὶς κἀν συνταγματικὲς διατάξεις ἀναστηλώνουν τὴ βασιλείαν τῶν ἀρχαίων τύπων καὶ ξαναθρονιάζουν μέσα στὸ δημοτικὸ σχολεῖον τὴν ἀπλή, καθὼς λένε, ἐπίσημη ὅμως πάντα γλῶσσα—καθὼς ἔτσι τὴν ὀνομάζει πάντοτε καὶ ὁ κ. Χατζιδάκις.

Τὸ ἔργον τους δὲ θὰ τὸ χαροῦν πολὺ καιρὸ. Ἡ χαραυγὴ χρωματίζεται ὀλο καὶ μὲ ζωηρότερα, πῶς ὀμορφα χρώματα, καὶ ὀσα σύννεφα ἀκόμη θαμποπεροῦν δὲ θὰ προφτάσουν ν' ἀντικρίσουν τὸ λαμπρὸ

ἀστρο τῆς μέρας. Θὰ ξαναφωτίση τὸ δημοτικὸ σχολεῖο τὸ ἀλφαβητάρει με τὸν ἥλιο, καὶ θὰ ξανασκορπίση τὸ φῶς του γιὰ δεκαετηρίδες — ἔσο θὰ μιλή ὁ ἑλληνικὸς λαὸς καὶ τὰ παιδιὰ του τὴν ἴδια ὁμορφὴ γλῶσσα, καὶ ἔσο δὲ θ' ἀκολουθήσουν ἄλλα καλύτερα ἀλφαβητάρια στὸ δρόμο ποὺ ἐκεῖνο χάραξε.

Ὡς τότε ὅμως θὰ ἔχουν ἴσως ξεχαστῇ τὰ ὀνόματα ἐκείνων ποὺ ζήτησαν νὰ τὰ κάψουν, καὶ ποὺ ἐγὼ ἀμέλησα νὰ τὰ κάμω γνωστὰ στὸν ἀναγνώστη. Καλὸ εἶναι νὰ τὰ διατηρήσῃ ἡ ἱστορία, καθὼς ἀναγράφονται στὸ ξύφυλλο τῶν εἰκοσι χιλιάδων ἀντιτύπων τῆς ἔκθεσης, στὸ γαλάζιο τῆς ξύφυλλο ποὺ ἄρχισε ἤδη νὰ ξεθωριάζῃ. Μέλη τῆς ἐπιτροπῆς ἦταν οἱ κ. κ.: Σ. Σακελλαρόπουλος, Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Ὑπουργείου. Α. Σκιας, Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου. Ν. Ἐξαρχόπουλος, Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου. Θ. Μιχαλόπουλος, Διευθυντῆς Διδασκαλείου. Ι. Μεγαρεὺς, Τμηματάρχης τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως. Χρ. Οἰκονόμου, Ἐκπαιδευτικὸς Σύμβουλος.

Θὰ χρειαστῇ τὰ ὀνόματα ἐκείνων ποὺ δώσαν τ' ὄνομά τους στὴν τελευταία νίκη τοῦ σκοταδιοῦ ὁ καινούριος Ζαμπέλιος, ποὺ θ' ἀνιστορήσῃ ὑστερ' ἀπὸ χρόνια τὴν τελευταία αὐτὴ περιπέτεια στὸν ἀγῶνα τοῦ ἔθνους πρὸς τὸ φῶς καὶ πρὸς τὴν παιδεία του:

«...Τότε ὅμως ἀντιπερισπασμὸς ἐπέρχεται. Νήνυς τις ἀρχαιολατρεῖα... ἐφορμίζεται ἐπίκουρος πρὸς τὸν ἐγγύριον καὶ πατροπαράδοτον λογιωτατισμὸν.

» Τῆς δὲ σχολαστικῆς συμμαχίας ὑπερισχυσάσης ἐν Ἀθήναις, ἡ ποιητικὴ καὶ χριστιανικὴ καὶ εὐρωπαϊκὴ παράδοσις προγράφεται, καταδικάζεται, ἐκπιπτῶς γίνεται.

» Ἡ γλῶσσα τὴν ὁποίαν ἐσεβάσθησαν οἱ βάρβαροι καὶ ἠὺλαβήθησαν εἰκοσὶν αἰῶνες, ἡ γλῶσσα τοῦ αἵματος καὶ τῆς θυσίας στηλιτεύεται ὡς ἀγενῆς καὶ ὡς ἀναξιοπρεπῆς.

» Ἐκτοτε ὁ δαίμων τοῦ Πανελληνίου ἐσκέπασε τὸ πρόσωπον... μεταξὺ δὲ πλήθους καὶ πεπαιδευμένου χάσμα βαθῦ».

Μάιος — Ἰούλιος 1921.

Στὴ σελ. 252, στ. 2 ἀντὶ: «τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ στ' ὄνομά τῆς», διάβαζε: «τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ στ' ὄνομά τους».

Ε Π Ι Θ Ε Ω Ρ Η Σ Η

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Συνεργάτες στὴ στήλη αὐτὴ εἶναι οἱ κ. κ. Δημήτριος Γληνὸς (Δ. Γ.), Μανόλης Τριανταφυλλίδης (Μ. Τ.) κ. ἄ.

Παιδεία

L. Roussel, Ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία στὰ δημοτικὰ σχολεῖα, Ἀδελφοσύνη 5 (1921) 77-84. Πουλιέται καὶ χωριστὰ δρ. 1.

Εἶναι κριτικὴ στήν Ἐκθεση τῆς ἐπιτροπῆς γιὰ τ' ἀναγνωστικὰ τῆς δημοτικῆς, ποὺ μέσα στις λίγες σελίδες τῆς ἐπιγραμματικῆς διατυπώνει τίς κυριώτερες ἀντιρρήσεις στὸ κατηγορητήριο τῆς ἐπιτροπῆς. Ἰδιαίτερος ἐνδιαφέρει τὸ μέρος ὅπου δείχνει πὼς ἡ γαλλικὴ διγλωσσία δὲν ἔχει καμὴν ἀναλογία μετὰ τὴ δική μας, καὶ πὼς ἄδικα ἐπικαλέστηκε ἡ ἔκθεση τὴ γνώμη τοῦ γάλλου γλωσσολόγου Meillet. Ὁ κ. Roussel, γλωσσολόγος ὁ ἴδιος ποὺ ἔβριε πολὺ καλὰ καὶ τὴ νέα μας γλῶσσα, δείχνεται μετὰ τὴ σύντομὴ του αὐτὴ διατριβὴ ἐνημερωτάτος στὴν πνευματικὴ καὶ δημοτικιστικὴ κίνησιν τοῦ τόπου μας. Ἀξίζει νὰ διαβάσῃ τὴ στοχαστικὴ κριτικὴ του ὅποιος ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ ζήτημα τῶν ἀναγνωστικῶν καὶ ὅποιος δὲν ἔχει καιρὸ ἢ διαθέσιν νὰ διαβάσῃ τὴ δική μου πολυσέλιδη διατριβὴ στὸ σημερινὸ ἀριθμὸ τοῦ Δελτίου, ὅπου μιλῶ καὶ γιὰ τὴν ὅραία κριτικὴ τοῦ κ. Roussel (σ. 314).

Μ. Τ.

L. Roussel, Les réformes dans l'enseignement primaire grec. Στὸ Les annales franco-helléniques 3 (1920) ἀρ. 93, σ. 5-9.

Καὶ αὐτὴ εἶναι συντομωτάτη διατριβὴ, ποὺ δίνει μιὰ περιληπτικὴ εἰκόνα γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση. Ὁ συγγρ. τῆς δείχνει καὶ ἐδῶ πόσο καλὰ κατέχει τὸ ζήτημα ποὺ πραγματεύεται. Ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἔχουν οἱ παραλληλισμοὶ ποὺ κάνει ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς γαλλικῆς γλώσσας. Ὁ συγγρ. ἐπιδοκιμάζει γενικὰ τὸν τρόπο μετὰ τὸν ὅποιο ἔγινε ἡ μεταρρύθμιση, δείχνει τίς πολλαπλῆς δυσκολίες ποὺ εἶχε νὰ νικήσῃ καὶ τονίζει ἰδιαίτερος τὴν ἀξίαν τῶν Ψηλῶν βουνῶν. Ἡ μελέτη αὐτὴ, μετὰ τὸ βάθος καὶ μετὰ τίς νέες ἀπόψεις ποὺ παρουσιάζει στις κρίσεις τῆς, θὰ ἔπρεπε νὰ διαβαστῇ σὲ κύκλους πολὺ πλατύτερους ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικὸ κοινὸ τοῦ περιοδικοῦ ποὺ τὴ φιλοξένησε.

Μ. Τ.

Δημ. Μωραΐτου, ὑποδιευθυντοῦ τοῦ διδασκαλείου Λαμίας, Τὰ ἰδῶ δὲ τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν, πείραμα ψυχολογικόν. Ζηκάκης 1920, 68 σελ., δρ. 3.

Τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας καὶ παιδαγωγικῆς ἡ τύχη στὴν Ἑλλάδα δίνει ἀφορμὴ σὲ πολλοὺς στοχασμοὺς. Ἀπὸ τὸν καιρὸ ποὺ ὁ G. Th. Fechner μετὰ τὰ «Στοιχεῖα τῆς ψυχοφυσικῆς» του καὶ ὁ W. Wundt μετὰ τὰ «Στοιχεῖα τῆς φυσιολογικῆς ψυχολογίας» του, ἔβαλαν τὰ θεμέλια μιανῆς νέας, μεθοδῆς νὰ ποῦμε, ἐπίστημης πέρασαν ἐξήντα χρόνια. Στὸ διάστημα αὐτό, ἡ νέα μέθοδος γιὰ τὴν ἐρευναν τῶν ψυχικῶν φαινομένων κατάκτησε τὸν κόσμον ἐλόκληρο. Οἱ ἐρευνητῆς ἀπ' ὅλους

τις χώρες, ακόμα και τις βαλκανικές, εργάστηκαν με ζήλο μοναδικό για να πλουτίσουν τη γνώση του ψυχικού κόσμου, ν' απομακρύνουν τους υποκειμενικούς παράγοντες, να δημιουργήσουν στέρεη και αντικειμενική έμπειρία, εκεί που είχαμε πριν της υποκειμενικής ενδοσκοπήσης, της άσπερτης έμπειρίας τ' αδέβια πορίσματα. Από την εφαρμογή της νέας μεθόδου στην εφαρμοσμένη ψυχολογία και σε διάφορους πρακτικούς κλάδους είχαμε νέο άνθισμα έπιστημών, που φαίνονταν καταδικασμένες σ' έναν αιώνιο υποκειμενισμό, ή στην κυριαρχία ενός δογματισμού φιλοσοφικού, όπως λ. χ. ή παιδαγωγική. Ψυχολογικά και παιδαγωγικά έργα-στήριά γέμισαν τον κόσμο, τὰ συγγράμματα, οι μονογραφίες, τὰ ειδικά περιοδικά σ' όλες τις γλώσσες έγιναν τόσο πολλά, που δύσκολα μπορεί να τὰ παρακολουθήσει ένας έπιστήμονας, νέοι κλάδοι ειδικοί κάθε μέρα φωτίζουν. Σήμερα μάλιστα μπορούμε να πούμε, πώς ή νέα αυτή έρευνά έφτασε στην πρώτη περίοδο του κ ο ρ ε σ μ ο υ και περνά το πρώτο κριτικό στάδιο. Όπως πάντα συμβαίνει με κάθε νέα έπιστήμη ή αναγέννηση μιας έπιστήμης, που στο βάθος δέν είναι παρά εφαρμογή νέων μεθόδων, στην αρχή αρχή έχουμε μια περίοδο δυσπιστίας και πολεμικής από την έπιστημονική αδράνεια, την πίστη στα καθιερωμένα. Άμα υπερνικηθή το στάδιο αυτό της δυσπιστίας και της άρνησης και δοθούν τὰ πρώτα πορίσματα της νέας μεθόδου γεννιούνται άμέσως έλπίδες υπερβολικές. Άλη ή περασμένη εργασία θεωρείται τιποτένια, δημιουργείται ένα είδος έπιστημονικού άριτισμού, δίνεται ή υπόσχεση να εξηγηθούν όλα τ' ανεξήγητα και συνάμα αρχίζει ή πρόωγη γενίκευση και ή πρόωγη εφαρμογή. Αυτό φυσικά δέ γίνεται από τους σοδαρούς πρωτεργάτες της έπιστήμης — είναι γνωστό, πώς ο Wundt είχε μεγάλη αντίπαθεια σε κάθε πρόωγη εφαρμογή της καθαρής ψυχολογικής έρευνας και συμβούλευε όλους, ακόμα και τον Meumann, να μή βιάζονται — μά περισσότερο από άνοητους άπαδούς και έρευνητές της δεύτερης σειράς. Ο ζήλος αυτός όμως, άν και δημιουργεί πλάνες, δέν είναι δλωσθιόλου άνώφελος, γιατί κεντρίζει δλοένα δυνατότερα το έπιστημονικό ένστικτο και δέ θα μπορούσε πιά σήμερα να γίνει πολύ επικίνδυνος, γιατί από τὰ τέλη του 18. αιώνα ή ανθρώπινη σκέψη ώπλιστηκε με την κριτική διανόηση γερά, τόσο γερά, που υποθέτω, θα είναι άδύνατο πιά να ζήσουν μέσα στην ανθρώπινη έπιστήμη δογματισμοί άσπληντοι περισσότερο από λίγα χρόνια. Έτσι και ή πειραματική ψυχολογία και ή πειραματική παιδαγωγική, ή πρώτη δωτέρ από πενήντα χρόνια δουλειάς, ή δεύτερη κάπως πρόωρα, περνούν σήμερα ένα στάδιο κριτικής δοκιμασίας, που κι αυτή έχει φυσικά τις υπερβολές της. Οι υπερβολές προέρχονται ή από υπόλοιπα της έπιστημονικής αδράνειας, από νοσταλγούς του έρβαρτιανισμού λ. χ., ή από τους άπογοητευμένους, που δέ βρήκαν την εξήγηση όλων των ανεξήγητων από τή νέα μέθοδο, που δέν είδαν πραγματοποιημένες τις υπερβολικές υποσχέσεις και έλπίδες. Η φύχραμη, ή γόνιμη, ή καλόβολη και μόνη δημιουργική και ώφέλιμη κριτική, αυτή κάνει τον αντικειμενικό έλεγχο, βλέπει τί έδωκε και τί δέν έδωκε ή νέα μέθοδος, βρίσκει τ' άδύνατα σημεία, βάζει έρωτηματικά πάνω στις πρόωγες γενικεύσεις και στις παράτολμες εφαρμογές, ξυπνά τή σωτήρια άμφίθελία και άπορία, γεννά προβλήματα, δυναμώνει και άκονίζει τὰ έρευνητικά μέσα, ξεκαθαρίζει το μάτι των έρευνητών. Έτσι, χωρίς να μπούμε σε λεπτομέρειες, είναι άναμφισβήτητο κέρδος πώς πλουτίστηκε ή ψυχολογική έρευνα με μια γόνιμη μέθοδο, τή συστηματική παρατήρηση και τὸ πείραμα και κοντά στην ψυχολογία, όλες οι εφαρμοσμένες έπιστήμες που στηρίζονται σ' αυτήν. Είναι άναμφισβήτητο κέρδος άκόμη πώς πλουτίστηκε ή ψυχική

μας έμπειρία προπάντων στην άνάλυση των αισθημάτων και των στοιχειωδέστατων από τὰ σύνθετα ψυχικά φαινόμενα με πορίσματα αντικειμενικά και έγκυρα. Βάβαια για τ' άνώτερα ψυχικά φαινόμενα ή νέα μέθοδος, ως τώρα τουλάχιστον, ίσως και για πάντα, θάναυ άνεπαρκής, και άκόμη, χωρίς άλλο, άποδειχτήρια, πώς δέν μπορεί ν' αποκλείσει ή να κάμη περιττές άλλες μέθοδες της έρευνας και παλαιότερες, όπως τήν αυτοπαρατηρησία ή και νεώτερες, όπως τήν ψυχανάλυση. Σήμερα ξεκαθαρίζεται ή μόνημη αξία της πειραματικής ψυχολογίας, μεγάλη, πολύ μεγάλη άληθινά, και ή θέση της μέσα στο σύστημα των έπιστημών.

Μά απ' όλην αυτή την ταράστια κίνηση εξήντα χρόνων τί πήραμε εϊδηση έμεις ο τ ή ν. Έλλάδα; Νά ένα θλιβερό έρώτημα κοντά σε τόσα άλλα. Το πανπιστημίο μας με τή μοναδική του έδρα της συστηματικής φιλοσοφίας (άληθεια τί ειδικεύση κι αυτή της φιλοσοφίας στο έλληνικό πανπιστήμιο! ένας καθηγητής μόνο για τήν ιστορία της φιλοσοφίας, άλλος μόνο για τή συστηματική φιλοσοφία!) δέν είδεν άκόμη μέσα στις αίθουσές του ψυχολογικό πείραμα. Ένας έσθωριασμένος, σε αξιώματα και δριμοούς άπολιθωμένος έρβαρτιανισμός ήταν ή μόνη φιλοσοφική σκέψη εκεί μέσα ως τὸ θάνατο του μακαριτη Παπαδόπουλου. Οι φοιτητές με τὸ δικιο τους περιγελοῦσαν τὸ μάθημα και παραδοῦσαν τους λεξιγράφους των συλλογισμών. Ο διάδοχος του έμεινε ως σήμερα, ως πρὸς τήν πειραματική ψυχολογία, με κάποιες άγαθές προθέσεις και προσπάθειες που έκαμε για να πετύχη πιστώσεις για ψυχολογικό εργαστήριο. Τὰ πράγματα όμως σταμάτησαν ως εκεί. Για τήν έδρα της ιστορίας της φιλοσοφίας ο «Τσέλλερος» και ο «Φίσερος» είπαν τὸ Α και τὸ Β της έπιστήμης. Στην έδρα της φιλοσοφίας και παιδαγωγικής γίνονται φιλότιμες κπὶ αξιέπαινες προσπάθειες, έστω και κάπως «όψιμαθώς» και μόνο θεωρητικά, να γνωριστῆ ή νέα έπιστήμη. Στο Διδασκαλείο της μέσης εκπαίδευσης είχε γίνει από τὰ 1912 κάποια αρχή για ένα συγχρονισμό της διδασκαλίας της ψυχολογίας. Το κράτος ψήφισε νόμο για τήν ίδρυση ψυχολογικού εργαστηρίου στο ίδρυμα αυτό. Μά οι άνωμαλίες του πολέμου και οι άλλαιές του προσωπικού σταμάτησαν κι εκείνη τήν προσπάθεια. Οι νέοι που σπούδασαν φιλοσοφία και παιδαγωγικά από τὰ 1915 ως σήμερα στην Εβρώπη έπεσαν οι περισσότεροι άπάνω στο κύμα της κριτικής για τήν πειραματική ψυχολογία, άλλοι βρήκαν μπροστά τους τις νέες προσπάθειες της ψυχαναλυτικής μεθόδου κι έτσι και οι μελλοντικές έλπίδες για τήν πειραματική ψυχολογία και τήν πειραματική παιδαγωγική δέ φαίνονται για τήν ώρα πολύ σπουδαίες.

Άνάλογη με τήν κατάσταση της διδασκαλίας είναι και ή κίνηση των βι β λ ι ω ν. Στα 1908 δημοσιεύεται τὸ G. Villa, ή «Εισαγωγή εις τήν σύγχρονον Ψυχολογίαν» μεταφρασμένη από τὸν κ. Γ. Γ ρ α τ σ ι ά τ ο. Η μετάφραση, στο ταρχειωμένο ύφος του αρχαϊσμοῦ, δίνει άφορμή σε συζήτηση... γλωσσική κατά τὸ style Κόντου - Βερναρδάκη μεταξύ Γρατσιάτου και Βορέα. Άλλη άπήχηση δέν είχε καμιά. Στα 1910 δημοσιεύεται ένα συμπλήμμα άτεχνο, σε άνάλογο ύφος έννοείται, με τὸν τίτλο «Η νεώτερα ψυχολογία» υπό Α. Κ ο υ τ σ ο υ β έ λ η. Στα 1911 ο κ. Θ. Β ο ρ έ α ς, δημοσιεύει στη «Μελέτη» (τομ. 5) μιὰ πραγματεία, «Η πειραματική παιδαγωγία των καθ' ήμας χρόνων», περίληψη από τὰ δύο πρώτα κεφάλαια του Meumann, Vorlesungen zur Einführung in die experimentelle Pädagogik. Ο ίδιος ο κ. Βορέας, στα 1913 δημοσιεύει ένα φυλλάδιο «Πειραματική ψυχολογία και ψυχολογικά εργαστήρια» Αθήναι. 1913, ζητώντας να τὸν ίδρύσουν ψυχολογικό εργαστήριο στο Πανεπιστήμιο. Τήν ίδια ή τήν άλλη χρονιά δημοσιεύει ο κ.

Μ. Α σ κ α λ ά κ η ς «Δοκίμιον ψυχολογίας» περίληψη από το Grundriss der Psychologie του W. Wundt, Στ 1915 δ κ. Α. Μ α κ ρ η ς, υποδιευθυντής διδασκαλείου στην Τρίπολη, ιδρύει «Περιοδικόν πειραματικής παιδαγωγικής και ψυχολογίας», όπου δημοσιεύει κακομεταφρασμένα συμπλήματα και περιλήψεις. Ἀργότερα ἔδωκε και δύο βιβλία. «Ἡ προσοχή» 1920 και οἱ «Τύποι τῶν παραστάσεων και ἡ παιδαγωγικὴ αὐτῶν σημασία» 1920. Τὰ βιβλία αὐτὰ θὰ κριθοῦν ἀργότερα στὸ «Δελτίο». Στὴν ἴδια γραμμὴ ὡς πρὸς τὴ μεταφραστικὴ ἀξία μπαίνει και τοῦ Sikorsky-Π α π α ζ α χ α ρ ί ο υ, «Ἡ ψυχὴ τοῦ παιδίου». Ἡ μετάφραση τῶν «Στοιχείων πειραματικῆς παιδαγωγικῆς» τοῦ Meumann, ἀρχινισμένη ἀπὸ μένα σὲ παράρτημα τοῦ περιοδικοῦ «Ἀγωγή», σταμάτησε μαζί με τὸ περιοδικὸ ὅστερ' ἀπὸ τὸ ἔκτο φύλλο. Στὸ μεταξὺ δ κ. Ἐξ ε ρ χ ὀ π ο υ λ ο ς, δίνοντας δείγματα ἀπὸ τὴν πρόσοδὸ του στὴ μελέτῃ τῆς νέας ἐπιστήμης δημοσιεύει δύο πραγματείας, «Ἡ σωματικὴ και ψυχικὴ ἀνάπτυξις τοῦ παιδός» στὴν Ἐπετηρίδα 1916 - 1917 και «Οἱ τύποι τῶν παραστάσεων και ἡ παιδαγωγικὴ αὐτῶν σημασία» 1918. Ὁ κ. Ζ α φ ε ι ρ ί ο υ δημοσιεύει τὴν «Ψυχολογία τῶν παιδῶν» και τέλος δ κ. Ζ α μ ἄ ν η ς διαδίδοντας στὰ 1919 τὴν Psychologie de l'enfant τοῦ Claparède ἐνθουσιάζεται και δίνοντας περίληψη ἀπὸ τὰ εἰσαγωγικά της κεφάλαια στὴν «Ἐκπαιδευτικὴ Ἐπιθεώρηση» (Ἀύγουστος 1919) προσπαθεῖ κίβλας ν' ἀναμορφώσῃ τὴν παιδεία τῆς Ἑλλάδος με τὸ ἄρθρο του «Πὸς θὰ βελτιώσωμεν τὰς εκπαιδευτικὰς ἡμῶν μεθόδους» και φρονεῖ, πὼς ἔπρεπε και ἡ γλωσσικὴ μεταρρύθμισις νὰ ὑπόβληθῇ πρῶτα σὲ πειραματικὴ ἔρευνα. Ἐννοεῖται, ὁ ἴδιος «ἐπαγγελλόμενος τὸν παιδαγωγόν» γιὰ δέκα πέντε χρόνια ὅστερ' ἀπὸ τὸ γυρισμὸ του ἀπὸ τὴν Εὐρώπη, εἶχε λησμονήσει ὡς τὴ στιγμὴ ἐκείνη νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν πειραματικὴν μέθοδον στὰ στοιχειώδεστερα παιδαγωγικὰ ζητήματα.

Τέτοια εἶναι ἡ θέση τῆς πειραματικῆς ψυχολογίας και παιδαγωγικῆς στὴν Ἑλλάδα. Τὸ μόνο σοβαρὸ ἔργο ὡς τὴ στιγμὴ εἶναι ἡ μετάφραση τοῦ Villa ἀπὸ τὸν κ. Γρατσιάτο. Μὰ ἐπειδὴ τὸ ἔργο εἶναι γραμμένον γιὰ κοινὸ ἐπιστημονικὸ προσηλωτισμὸν, πὸν δὲν ὑπάρχει στὴν Ἑλλάδα, και μεταφράστηκε στὴν ἀπορουστικώτερη τεχνητὴ γλῶσσα, δὲν εἶχε κανένα ἀποτέλεσμα. Ἀπὸ τ' ἄλλα, τὰ περισσότερα εἶναι «τῆς περιστάσεως γράφηματα», ἔχοντας τὸ σκοπὸ τους ὄχι στὸν ἑαυτὸ τους, ἀλλὰ τῆς περισσοτέρας φορές σὲ προσωπικὰς βλέψεις τῶν συγγραφέων. Μὰ τὴ χαρακτηριστικὴ λέξις γιὰ τὴν τέτοια ἐπιστήμη και ἐπιστημονικὴ ἐνέργεια τὴν εἶπε στὴν Γερμανία ὁ Schiller πρὶν ἑκατὸν πενήντα τόσα χρόνια. Ἀυτὴ εἶναι Brotwissenschaft, «ἐπιστήμη τοῦ ψωμοῦ». Καὶ ἀπὸ τὸ στάδιον αὐτὸ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐνέργειας δὲ βγήκαμε ἐδῶ κάτω. Ἐπειτα ἡ διανοητικότητά μας δὲ συμβιβάζεται με τὴν πειραματικὴν ἔρευναν εἴμαστε πολὺ φαντασιοκόποι, πολὺ ἀνυπόμονοι, πολὺ λογολάτρεις και δογματικοί. Ἡ πειραματικὴ ἔρευνα εἶναι ἀποτέλεσμα ψυχικῆς ἐπανάστασεως στὸ δυτικὸν κόσμον. Ψυχῆς βυθισμένης στὸ μεσαίωνα εἶναι ἀνίκανα και γι' αὐτὴν. Μποροῦν καθαρευουσιάνοι νὰ γίνουσι πειραματικοὶ ἐπιστήμονες; ἂν μερικοὶ κάνουν κάτι, εἶναι μονάχα μιμηταί.

Τοὺς στοχασμοὺς αὐτοὺς μοῦ γέννησε ἡ ἔργασίς τοῦ κ. Α. Μ ω ρ α τ τ η, «Τὰ ιδεώδη τῶν μαθητῶν και μαθητριῶν» (πειράμα ψυχολογικόν). Τὴ διάβασα με συμπάθειαν. Εἶναι γραμμένον με ἀπλότητα, χωρὶς στόμφο, χωρὶς παντογνωσία, ἀπὸ ἕναν ἀπλὸν ἐργάτη τῆς ἐπιστήμης. Μὰ «ἐργάτη τῆς ἐπιστήμης»; Μεγάλῃ λέξει. Πολὺ λίγοι τὴν ἀξίζουν στὴν Ἑλλάδα, ὅπου οἱ οἱ θέλουσι νὰ εἶναι «ἡγήτορες τῆς ἐπιστήμης», ἢ μάλλον «μονάρχαι ἀπόλυτοι». Δὲν ἀνέχονται δίπλα τους δεῦτερον.

Τὸ βιβλίον χωρίζεται σὲ τέσσαρα κεφάλαια: Ἐννοία τοῦ ιδεώδους, ἔρευνα αὐτοῦ, πορίσματα τινά, ἐπανάληψις τοῦ πειράματος. Ὁ συγγρ. μεταχειρίστηκε τὴν ἐρωτηματικὴν μέθοδον. Ζήτησε ἀπὸ τοὺς μαθητὰς και τῆς μαθήτριαις νὰ τοῦ καθορίσουσι με ποῖο πρόσωπον, ἱστορικὸν ἢ ζωντανὸν θέλουσι νὰ μοιάσουσι και γιὰτί. Τὸ πείραμα ἔγινε στὴν Ἀθήνα, Λάρισα, Βόλο και ἀργότερα στὴ Λαμία σὲ λίγα σχολεῖα. Ἐξετάστηκαν 2288 παιδιὰ 1478 μαθητὰς και 806 μαθήτριαις. Ἡ ἔργασίς ἔγινε με προσοχὴ. Τῆς ἀπαντήσεως τῆς ἐπεξεργάστηκε καλὰ ὁ συγγρ. Τὰ πορίσματα τοῦ φυσικὰ δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθοῦν ὀριστικά. Χρειαίεται και ἄλλη ἔρευνα πλατύτερη, και με στοιχεῖα κάπως ποικιλώτερα. Ἄν και «ἔχει τὴν πρόθεσιν νὰ παραμείνη ἐπὶ τοῦ ψυχολογικοῦ πεδίου τῆς ἐρεῦνης» ξεφεύγει ἐδῶ και κεῖ σὲ κρίσεις και γενικεύσεις κάπως δογματικὰς. Μὰ και οἱ κρίσεις του αὐτὲς δείχνουσι ἄνθρωπον μ' ἐλεύθερον πνεῦμα, με διάνοιαν ἀγαθὴν. Ὁ κ. Μωραττῆς κάνει μιὰ ἄραϊα ἀρχή. Μὰς ἔδωκε τὴν πρώτην ἔργασίαν αὐτοῦ τοῦ εἴδους στὴν Ἑλλάδα. Εὐχόμεαστε νὰ συνεχίσῃ στὸ δρόμον αὐτό.

Α. Γ.

Τραγοῦδια τοῦ λαοῦ μας, ἀνθολογημένα γιὰ τὰ παιδιὰ. Ἀλεξάνδρεια 1921, Ἐκπαιδευτ. Ὀμιλος Αἰγύπτου, 120 σελ., δρ. 3 (γρ. 8. 12).

Χαιρετίζουμε με ξεχωριστὴν χαρὰ τὸ βιβλίον αὐτό, πὸν μὰς δείχνει ἄλλη μιὰ φορά πόσο ἡ χώρα πὸν μὰς ἔδωκεν ὡς τώρα τόσες παρορμήσεις και με τὴ λογοτεχνικὴν ζωὴ της, μὰς βοηθεῖ και στὸν ἀγῶνα μας γιὰ τὰ παιδιὰ. Συστημένος ὁ Ἐκπαιδευτικὸς Ὀμιλος τῆς Αἰγύπτου γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τῆς τοπικὰς ἀνάγκης και ἀπὸ τὴν ἄλλη τῆς πλατύτερης ἐλληνικῆς, κρατεῖ βῆμα παράλληλον με τὸν Ἐκπαιδευτικὸν Ὀμιλον τῆς Ἀθήνας. Στὸ πρόγραμμά του ἔχει κιαυτὸς νὰ πλατύνη τὴν ἐννοίαν τοῦ σχολεῖου ὡς μονάδας νὰ ὡς παράγοντα τῆς σύγχρονης ζωῆς και νὰ βοηθήσῃ στὸ γκρέμισμα τοῦ ἐφτάβιπλου τειχοῦ, πὸν ὑψώνει τὴ μούχλα του ὡς τὸν οὐρανὸν και κόβει ἀγέρα κιαἴλιο στὸ ἐλληνικὸν σχολεῖον. Θέλει νὰ φέρῃ τὸ ἐλληνόπουλον στὴν καινούρια σχολικὴν παράδοσιν, με τὰ παράθυρα ὀρθάνοιχα, ὅπου «τὰ καρτεράει ὁ δάσκαλος με δύο κλωνάρια μόσχο», ὅπως εἶναι τὸ μῦθος του, κιαἴπ' ὅπου τὸ μάτι τους ἐλεύθερον θὰ ἰδῇ ὡς πέρα τον ὀρίζοντα με τὰ βουνὰ και τὴ θάλασσαν, με τὰ τρεχοῦμενα νερά και τ' ἀνθισμένα περιβόλια, τῆς πολιτείας και τὰ μικρὰ χωριά και τὴ ζωὴ δλοῦθη, τὴ χιλιόχρωμη και χιλιόδυναμη. Στὸ πρότυπον σχολεῖον του με τὴ νεοῦδίκη ψυχὴ ἐνός Μαρσέλλου ἀρχίσι νὰ παίρῃ ὑπόστασιν τὸ ἰδανικὸν του αὐτό. Τὶ κίαν ἐμπόδια λογικῶν λογικῶν βαλθήκανε στὸ δρόμον του; Ἡ ἀλήθεια εἶναι μαζί του και μαζί μας, και τὰ γερόντια τοῦ εκπαιδευτικοῦ ὀπισθοδρομισμοῦ και συντηρητικισμοῦ πὸν ἐκμεταλλεῦνται ὡς σήμερον τὸν ἐλληνικὸν λαόν, ἀπροσανατόλιστον και στὰ συμφέροντά του ἀκόμα, θὰ βαρωθοῦν πολὺ εὐκολα, μόλις ἀνοιξῇ ὁ λαὸς τὰ μάτια του. Κιαἴεἰνο ἴσα ἴσα πὸν μὰς εὐχαριστεῖ εἶναι πὼς ὀλοένα προχωρεῖ ἡ δουλειά, με βῆμα σταθερὸν, ὅσον κίαν ἐξωτερικὰ δὲ φαίνεσθαι, κιαἴοι φίλοι τῶν παιδῶν μας ἀγωνίζονται ὀλοένα κιαἴεντατικώτερα νὰ ξεσκλαβώσουσι τὴν ψυχὴν τους.

Θαυμάσια ἡ ἰδέα νὰ γίνῃ ἀνθολόγημα ἀπὸ τραγοῦδια τοῦ λαοῦ γιὰ τὰ παιδιὰ. Ὡς τώρα πολὺ λίγα μπαίναν στ' ἀναγνωστικὰ τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου. Στὰ καθαρευουσιάνικα βρισκονταν γενικὰ σὲ μεγάλη ἀντίθεση και ἑσαρμονία με τὸ ἕφος τοῦ ἀναγνωστικοῦ κιαἴεχαναν σὲ τέτοια γειτονιά πολὺ ἀπὸ τὴν ὀροσίαν τους και τὴ δραματικότηταν. Πολλὰς μάλιστα φορές ἦταν κακοδιαλεγμένα με τὸ νὰ λείπῃ ἡ αἰσθηματικὴ μὸρφοσιν στὸς συγγραφεῖς τους, και δὲν πρόσφεραν στὰ παιδιὰ μας

έκείνο που μπορούσαν να ώφεληθούν από τη λαϊκή μας ποίηση. 'Αλλά και στα δημοτικά αναγνωστικά της τελευταίας τριετίας από το 1917 ως το 1920 έχουμε λιγοστά δημοτικά τραγούδια, γιατί σ' άλλα, που το περιεχόμενό τους είναι διήγηση μιας πράξης ή μιας εποχής, δε χωράει ποικιλία τραγουδιών και σ' άλλα πάλι ήταν ανάγκη να μπουν μέσα στο μικρό σχετικά αριθμό των ποιημάτων και τραγούδια όρισμένων ποιητών, του Βαλαωρίτη, του Αρσίου, του Πολέμη και άλλων. 'Ανάλογα μπορεί κανείς να πη και για τ' αναγνωστικά του ελληνικού σχολείου. Και όμως στα μεγαλύτερα παιδιά είναι και μεγαλύτερη η ανάγκη επιταχτικότερη ν' αποκτήσουν τα παιδιά νωρίς μιάν ικανοποιητική γνώση της λαϊκής ποιητικής παραγωγής, και γιατί η εθνική τους μόρφωση και για την αισθητική τους. Και χαίρομαστε που οι συνάδελφοί μας της Αιγύπτου αισθάνθηκαν την ανάγκη να πληρώσουν την έλλειψη αυτή. Τα παιδιά και οι μεγάλοι ακόμη θα διαβάσουν το βιβλιαράκι αυτό με ευχαρίστηση. Και για τους δασκάλους θάναυ καλοπρόδεχο βοήθημα, μιιά φορά που η παιδεία μας στα τελευταία χρόνια κατάλαβε τη σημασία της λαϊκής κυρίως λογοτεχνίας για την εθνική μας μόρφωση. Κι ίσα ίσα γιατί είναι απαραίτητη μιιά τέτοια συλλογή για τα παιδιά και θα διαβαστή υ' αγάπη, γι' αυτό και σκόπιμο κι ώφέλιμο θάταν να πάρη όλοένα και τελειότερη μορφή η συλλογή αυτή. Αυτό με παρορμά κι έμένα να πω όσας σκέψεις μου γέννησε το βιβλίο αυτό, καθώς και το πώς φαντάζομαι μιιά τέτοια συλλογή, με την έλπιδα πως μερικές απόψεις μου ίσως θα είναι χρήσιμες για τους εκδότες, κατάλληλους να συνεχίσουν και να συμπληρώσουν το έργο τους. Γιατί δυσκολίες υπάρχουν για τον καταρτισμό της. 'Όχι τόσο στο ποσό του όλικού, αφού είναι πλούσια η λαογραφική έργασία, απ' όπου μπορούμε ν' αντλήσουμε, όσο στο ποιά των τραγουδιών που θα διαλέξουμε, στο ταχτοποίημά τους, καθώς και στη συνολική εμφάνιση της συλλογής. Ξέρουμε όλοι μας πως τραγούδια τέλεια σε είδος και σε ούσια για τους ένηλικούς έμας, δεν είναι συχνά το ίδιο και για τους μικρούς τους αναγνώστες, που το γούστο τους είναι πολλές φορές αντίθετο πέρα για πέρα στο δικό μας. Και γι' αυτό άκριβώς μάς σταματούν συχνά μεγάλοι παιδαγωγικοί ένδοιασμοί άν θα τα πάρουμε σε μιιά συλλογή για τα παιδιά.

Η συλλογή της 'Αλεξάντριαις είναι καμωμένη και τυπωμένη πολύ καλά. Σπάνιο για παιδικό βιβλίο. Οι εκδότες ξέρουν όλη τη σημασία που έχει καλό χαρτί κι ένα καλό τύπωμα, με χώρους άνοιχτούς και άερα για κάθε μάτι και περισσότερο για το παιδί. Και μόνο γι' αυτό θάπρεπε να βρίσκεται σε κάθε παιδική βιβλιοθήκη. 'Αλλά έχει πολλές άρετές. Δίνει τραγούδια απ' όλους τους κύκλους, σύντομα και διεξοδικότερα, εύκολα και δυσκολότερα, σε τρόπο που κάθε παιδί να βρη μέσα εκεί σε τραγούδια αντίστοιχα στην ψυχική του ανάγκη και διάθεση. Προσπαθεί ακόμη να κάμη κατανοητά τα τυχόν δύσκολα σημεία κάθε τραγουδιού, λέξη ή πράμα, με λεξιλογικές σημειώσεις. 'Επειτα το βιβλίο είναι και φτηνό, πράμα σημαντικώτατο στη σημερινή εποχή. 'Ο 'Όμιλος δε θέλει να κερδοσκοπήσει, θέλει να δώσει χαρά στα παιδιά.

'Αλλά εκείνο που συλλογίστηκα σε διάβασα το βιβλίο είναι: για ποιά είναι προωρισμένο; Για το δάσκαλο και γονιό που θα βοηθήσουν το παιδί να το διαβάση ή θα διαλέξουν απτή συλλογή όσα ταιριάζουν στο παιδί κάθε ηλικίας, ή για τα παιδιά άπευθείας, χωρίς τη μεσολάβηση του ένηλικού; Κι άν πάλι το βιβλίο είναι προωρισμένο για τα παιδιά άπευθείας, ανεξάρτητα από την ηλικία τους, γιατί να μην υποδηλώνεται σε καθένα τραγούδι από ποιά κυρίως ηλικία μπορεί να κατανοηθή και άφομοιωθή, σε τρόπο που και τα ίδια τα παιδιά

να όδηγηθούν και οι γονείς και οι δάσκαλοι; Για τους τελευταίους μάλιστα θα ήταν αυτό μεγάλο βοήθημα, γιατί ξέρουμε πως οι περισσότεροι γονείς και δάσκαλοι μη γνωρίζοντας την παιδική ψυχολογία δεν ξέρουν τη δυναμικότητα της κατανόησης στο παιδί στην τάδε ή τάδε ηλικία. Τα περισσότερα τραγούδια της συλλογής φαίνεται πως είναι για ώριμότερα παιδιά, γιατί ή έχουν γενικά δυσκολοκατανοητή την κεντρική ιδέα, π. χ. του χάρου σε νόμο στη ζωή, ή έχουν συμβολική αξία π. χ. το τραγούδι της μαγοπούλας ως σύμβολο της ξενιτιάς, ή έχουν λογοτεχνική αξία ανώτερη από την παιδαγωγική, σε τρόπο που να δικαιολογούνται μόνο στα μάτια των εφήβων, σαν το τραγούδι «τα πάθη του Χριστού», το γιοφουριού της 'Αρτας», το «έχει ο Κοντοθόδωρος, έχει όμορφη γυναίκα» και μερικά άλλα, που σε παιδιά μικρότερα των 12 χρονών θα γέννοσαν άπορίες ή δυσπιστίες. 'Επειτα σε ν' αποτεινώνται οι εκδότες περισσότερο σε άγόρια παρά σε κορίτσια. 'Αλήθεια υπάρχουν και αρκετά τραγούδια του αισθήματος που θα συγκινήσουν βέβαια και τα κορίτσια, αλλά τα κορίτσια έχουν ειδικότερα ενδιαφέροντα, κλίση προς την οικογενειακή ζωή, αγάπη για μωρά—κούκλες ή αδέρφια—και θάπρεπε να ικανοποιηθούν κι αυτά. Κι έχουμε δημοτικά τραγούδια αντίστοιχα στην ψυχική αυτή ανάγκη, κι άνάμεσα σ' αυτά και τα θαυμάσια ναναρίσματα.

'Ακόμα μου γεννήθηκε η σκέψη από το βιβλίο πως τα ελληνόπουλα πρέπει να είναι πολύ σοβαρά παιδιά. Γιατί ο εϋθυμος τόνος στο βιβλίο δεν είναι αρκετά έντονος. 'Από τα 67 τραγούδια της συλλογής μόνο τρία, «το τριαντάφυλλο», «ποιός να σέρνη το χορό» και «τώρα είναι 'Απριλίου» κτλ., έχουν ήλιο μέσα τους. Η παιδιατική ψυχή όμως θέλει πολύν άγέρα, ήλιο, καλοσύνη, χορό, τραγούδι και παιγνίδι. Κι έχουμε μέσα στη λαϊκή ποίηση τόσα που είναι αέθρια, το χορό και της αγάπης, κάλαντα και ναναρίσματα, υφιάτικα και λιανοτραγούδα και περιγελαστικά και διστιχα, απ' όπου θα μπορούσαν ν' αντλήσουν πολλά οι εκδότες.

'Όλα όμως αυτά μένουν λεπτομέρειες όταν συλλογιστούμε τη θετική ώφέλεια που θα έχουν τα παιδιά από τη συλλογή αυτή. 'Ός τώρα δεν είχαν τίποτα ένιατο για τη λαϊκή μας ποίηση. Τώρα έρχεται στα χέρια τους ένα βιβλίο φιλόκαλο, ούσιαστικό, ειδικό. 'Ός άπαρχή πετυχαίνει καλά το σκοπό του και δίνει και παρορμήσεις για όσους θα θέλουν να χτίσουν άπάνω στο θεμέλιο αυτό. Βέβαια πολλές διαφορετικές απόψεις για την τελειοποίηση μιιάς τέτοιας συλλογής θάταν δυνατός. Η δική μου, που θα εκθέσω παρακάτω, δεν ξεκινάει απτή σκέψη κριτικής. Είναι συντόνισμένη άπάνω στο ίδιο το σναίσθημα που έφερε τους εκδότες στον καταρτισμό της παιδικής άνθολογίας τους.

Φαντάζομαι πρώτα πως για ένα τέτοιο βιβλίο χρειάζεται σήμερα διεξοδικότερη εισαγωγή. Και η εισαγωγή αυτή θάπρεπε να είναι διαφορετική άν πρόκειται ο εκδότης ν' αποταθή σε γονείς και σε δασκάλους, κι αλλιώς αν είναι προωρισμένη να χρησιμοποιηθή μόνο απτά παιδιά. Για τους δασκάλους και γονείς θα χρειάζονταν μιιά απλή, διαφωτιστική εισαγωγή—πάντα διεξοδικότερη απτά λίγα εισαγωγικά λόγια της έκδοσης της 'Αλεξάντριαις—που να δείχνη τη δημοτική μας ποίηση στον τόπο και στους χρόνους της δημιουργίας της, στοιχεία και είδη της, άρετές κι έλαττώματά της. Τέτοια εισαγωγή λείπει και στην έκδοση του θέρου και στην έκδοση του Πολίτη. Η έργασία του θέρου είναι συλλεκτική, ενώ η έργασία του Πολίτη κοντά στο συλλογικό του χαρακτήρα έχει και γραμματολογικό χρωματισμό. Οι εισαγωγές και των δυο είναι άνάλογες. 'Αλλά εδώ θα είχαμε ανάγκη από μιιά ούσιαστική εισαγωγή, που να είναι επιστημονική

μά και άπλή, κατάλληλη να κάμη και το δάσκαλο και το γονιό Ικανό να βοηθήση και εξήγηση στο παιδί τις άπορίες ή τις περιέργειές του, μάλιστα τόσο περισσότερο, όσο λείπει σήμερα ένα τέτοιο βοήθημα. Τήν εισαγωγή γιά τὰ παιδιὰ πάλι τήν φαντάζομαι σαν ένα είδος διμιλίας με τὰ παιδιά που θά προσπαθοῦσε νὰ πλατύνη τήν ψυχὴ τους και νὰ δημιουργήση μέσα τους τήν ψυχικὴ διάθεση, τὴ λαχτάρα και τήν περιέργεια νὰ πάνε μονορούφι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἴσαμε τὸ τέλος. "Οχι εισαγωγὴ σοφίῃ. "Οχι ἀνάλυση στοιχείων και εἰδῶν τῆς ποίησης. "Οχι πλεονεχτήματα και μειονεχτήματα "Οχι γραμματολογικὴ σκληρὴ εισαγωγὴ. "Ενωσὶ εισαγωγὴ παιδιοῦ σὰ σ' ένα ἐκκλησάκι. "Αγιολόγος με τὸ ἀκαθόριστο και γι' αὐτὸ πλατὺ συναίσθηματικὸ του φόντο, ὅπου σὲ μιὰ γλυκιὰ και ἀπαλὴ ἀτμόσφαιρα θ' ἀρπάξη ὁ ἐκδότης, συγκινημένος και ὁ ἴδιος, τὰ ἔγρα ἀπὸ ἀγάπη κι ἐμπιστοσύνη χέρια τῶν παιδιῶν γιά νὰ τὰ ὀδηγήσῃ ν' ἀντικρίσουν τὴ μεγάλη ἔθνικὴ ψυχὴ και τήν ψυχὴ τους. "Ενας πρόλογος πού νὰ εἶναι ὁ ἴδιος ἕνα τραγούδι, τραγούδι ἐνός ποιητῆ, εἰπωμένο ἀπλὰ στὰ παιδιά, πού καλοῦσε πλὰι τοῦ ὁ Χριστός.

"Εκτός ὁμως ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς ψυχικῆς αὐτῆς προπαρασκευῆς θά ἤθελα κυρίως νὰ προσανατολιστοῦν κάπως τὰ παιδιά στὸν τρόπο τῆς δημιουργίας αὐτῶν τῶν τραγουδιῶν, δηλ. νὰ ἐντοπισθοῦν τὰ τραγούδια αὐτὰ μέσα στὸ σύνολο τῶν πράξεων και τῆς ζωῆς πού τὰ δημιούργησε. Καμιά ποτὴ τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου δὲν ἀντίκρισε τὴ λογοτεχνικὴ αὐθόρμητὴ παραγωγὴ σὰν ἕνα ἀπὸ τὰ προϊόντα τῆς δράσης ἐνός ἔθνους, φωτισμένη ἀπτὴ σχέση τῆς με τὴς ἄλλες παράλληλες ἐκδηλώσεις τῆς λαϊκῆς ζωῆς. Αὐτὸ θά ἦτανε καλὸ νὰ τὸ δώσῃ μιὰ συλλογὴ λαϊκῶν τραγουδιῶν γιά τὰ παιδιά. Μὰ νὰ τὸ δώσῃ μέσα στὸ πλαίσιο πού εἶπα παραπάνω, σὰ φόντο στὸ ἐκκλησάκι, σὰ βουνὸ και οὐρανὸ πού κοιτᾶμε ἀπτὰ μισοθαμπευμένα του γυαλιὰ. Μιὰ τέτοια εισαγωγὴ θά ἔσερνε πίσω τὴς κινούμενες ψυχῆς τῶν παιδιῶν και θάταν ἀντάξια στὸ περιεχόμενο, ὀργανικὰ δεμένη σὲ οὐσία και ἐμφάνιση. "Επειτα φαντάζομαι πὼς θά μπορούσε κανένας νὰ ἐκμεταλλεῖται περισσότερο τὴς πηγῆς πού ἔχουμε κυρίως στὴ διαφωτιστικὴ τους ἐργασία, τὸν Πολίτη ἢ τὸ Legrand. "Ο Πολίτης ἔδωσε στὰ περισσότερα τραγούδια τῶν "Εκλογῶν" του, —σ' ὅλα τὰ ἱστορικὰ σχεδόν— μιὰ μικρὴ εισαγωγὴ. Βέβαια ἔξερε πὼς ἐκεῖνος πού θά ἐνδιαφερόθῃ γιά τὸ τραγούδι θά φροντίσῃ νὰ μάθῃ και τὴν ἱστορικὴ του βάση. Μὰ ἔξερε συγχρόνως πὼς οἱ Ρωμαῖοὶ δὲν ἀγαποῦμε νὰ προστρέχομε σὲ βιβλία βοήθητικά διὰ σκοντάφτομε στὴν κατανόησιν τοῦ κειμένου, και προσπερνοῦμε ὅτι δὲν καταλαβαίνουμε λύνοντας ἔτσι μονομιάς τὴς δυσκολίες του· διασαφίζει λοιπὸν με λίγα λόγια ἢ πολλά, ἀνάλογα με τὴν περίσταση, τὸ πρόσωπο ἢ τὴν πράξιν πού θά τραγουδηθῇ. Νομίζω πὼς και σὲ μιὰ συλλογὴ γιά τὰ παιδιά θά βοηθοῦσε παρὰ πολὺ τέτοιος μικρὸς πρόλογος στὸ κάθε ποίημα, ἀκόμα και στὴν περίπτωση πού δάσκαλος και γονιὸς θά εἶχαν διαβάσει τὸν Πολίτη ἢ τὸ Legrand. Γιατὶ τὸ φαντάζομαι λίγο διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ εἶδος τοῦ προλόγου στὸν Πολίτη. "Ενα ἀπὸ τὰ κυριώτερα στοιχεῖα τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν εἶναι ἡ πραγματικὴ ἐνίστασις ἀνθρώπινου μοτίβου σ' ένα ἢ πολλά πρόσωπα ἢ πράξεις και με ἕναν ἢ πολλοὺς τρόπους. "Η ψυχὴ τοῦ λαοῦ ἔζησε αὐτὰ και ἡ ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ πρέπει νὰ τὰ αἰσθανθῇ. Τὸ παιδί, με τὴν ἀνάγκη τῆς διαύγειας μέσα του, θέλει καθαρὸ περίγραμμα κι ἕνα ὁρισμένο φόντο. Πρέπει νὰ τοῦ τὰ δώσομε. Τὸ σπουδαῖο εἶναι νὰ βροῦμε τὴν ἀτομικὴ φυσιογνωμία και τῶν δύο. Καθεμιά ἱστο-

ρικὴ στιγμὴ εἶναι ἕνας κλεισμένος κύκλος με δικὸ του κέντρο και ἄχτινα, σὲ τρόπο πού ὁ δραματικὸς ἥρωας νὰ μὴν εἶναι ὁ ἀτομικός, κι ὅχι μιὰ πράξιν νὰ μπορῇ νὰ ξαναγίνῃ ὁμοία μέσα σὲ διαφορὴς συνθήκες. Καὶ πὸς συγκεκριμένα: ὁ Αἰβίνης κι ὁ Μηλιώνης κι ὁ Κωνσταντάρης κι ὁ Στέργιος, και ὁ Γιότης κι ὁ Χρόνης κι ὁ Ζαχαράκης κι ὁ Κοντογιάννης, και ὁ Κατσωντώνης κι ὁ Νικοτσάρας κι ὁ Κιούλλας εἶναι ὅλοι τους κλέφτες και ἀρματολοί, καθένας ὁμοῦς εἶναι αὐτὸς και ὄχι ἄλλος· ἄλλιώτικα θά χάνονταν στὴν ἱστορία τὰ ὀνόματά τους. Καὶ τὸ ἱστορικὸ τῆς Πάρρας ἔχει ἄλλη ψυχὴ ἀπὸ τὸ τραγούδι τοῦ Σουλιῶ κτλ. "Ο λαὸς τραγούδησε τὴν ἰδιαιτέρη τοῦ καθενὸς ὑπόστασιν, γι' αὐτὸ κάθε τραγούδι ἔχει διαφορετικὴ ψυχὴ. Γι' αὐτὸ και τοὺς μικροὺς αὐτοὺς προλόγους τοὺς φαντάζομαι σὰ ζωγραφίαις με δύο τρεῖς πινελιές, πού νὰ φωτίζουν ὅσο εἶναι δυνατό ἀδρά τὸ χαρακτηριστικώτερο στὸν ἥρωα ἢ στὴν πράξιν. "Ετσι μόνο μποροῦν νὰ πᾶσουν νὰ εἶναι κόσμος χωριστὸς ἢ ἱστορικὴ γνώση ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά κι ἡ δημοτικὴ ποιητικὴ τῆς ἐκφραση ἀπὸ τὴν ἄλλη, καταδικασμένες ὡς τώρα μέσα στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖον· ἑλληλομειώνονται και ν' ἀλληλοσκιδικοῦνται. Τὸ ποίημα ἐπιδρᾷ μονοκόμματο στὴν παιδικὴ ψυχὴ κι ἀπαρτίζεται ἕνα σύνολο με ὁμοιογένεια. Καὶ σύγχρονα θά συνηθίσουν κίολας τὰ παιδιά, και ἰδίως τὰ κορίτσια, νὰ μὴ χάνωνται σὲς λεπτομέρειες παρὰ νὰ συγκεντρώνονται στὴν κεντρικὴ ἰδέα τοῦ ποιήματος.

"Όλα αὐτὰ θά πετύχαιναν καλύτερα ἂν θά κατῶρθονε νὰ παρακολουθήσῃ ὁ ἐκδότης ἀπὸ πὸς κοντὰ τὸ ψυχικὸ ἐνδιαφέρον τῶν παιδιῶν. Φαντάζομαι μιὰ συλλογὴ πού στὴν ἐκλογὴ τῶν τραγουδιῶν, και στὴν οὐσία και στὴ μορφή, νὰ λογαριάζῃ προπάντων ὄχι τόσο τὸ θέμα πού πραγματεύεται τὸ τραγούδι, δηλαδὴ τὴν ἔλξη, ὅσο τὸ παιδί. Ξέρουμε οἱ παιδαγωγοὶ κι οἱ ψυχολόγοι πὼς τὰ παιδιά περνοῦνε μεγάλη ψυχικὴ ἐξέλιξιν στὸ μακρὺ αὐτὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ 5 ὡς 14 χρονῶν, και πὼς κάθε τόσο ἀλλάζει τὸ ἐνδιαφέρον τους και γιὰ τὴν οὐσία και γιὰ τὴ μορφή τῆς πνευματικῆς τροφῆς τους. Σχετικὰ με τὸ θέμα πού θά δοθῇ τὰ παιδιά ἀπὸ 5-7 χρονῶν, ἀφομοιώνουν περισσότερο θέματα με χαραχτήρα γενικό, γιατί γενικῆς φύσης εἶναι και τὸ ψυχικὸ τους ἐνδιαφέρον σ' αὐτὴ τὴν ἐποχὴ· ἐνῶ τὰ παιδιά ἀπὸ 7-12 χρονῶν ἀγαποῦν περισσότερο τὰ θέματα τὰ εἰδικώτερα ἢ ὅσα σχετίζονται με ἕνα ἀντικείμενο ἢ πρᾶμα. Τὰ παιδιά ἀπὸ 12 κι ἀπάνω ἀγαποῦν πράξεις ἢ αἰσθήματα πού νὰ ἔχουν πύρηναι κοινωνικὸ και ἠθικὸ, γιατί στὴν προηδικὴ και ἠθικὴ ἐποχὴ, και πέρα ἀπ' αὐτὴ, ἔχει τεράστια σημασία στὴν ψυχὴ τους ἡ ἐννοία τῆς σχέσης, ἀρα ἡ ἠθικότητα στενωτέρη ἢ πλατύτερη. "Επειτα γιά τὴ μορφή πού θά παίρνει ἕνα θέμα, τὰ παιδιά σὲ κάθε ἡλικία ἔχουν διαφορετικὴ προτίμησιν. Τὰ μικρότερα παιδιά ἀγαποῦν τὴν ἐπικοπεριγραφικὴ μορφή τοῦ τραγουδιοῦ (πρότυπο γιά τέτοια εἶναι τὸ τραγούδι τοῦ Βαρλάμη, τὰ μεγαλύτερα παιδιά ὡς 12 χρονῶν τρελαίνονται γιά δραματικὰ στοιχεῖα (πρότυπο γι' αὐτὰ θάταν τὸ τραγούδι τοῦ Βασίλη, γιά δράσιν ἀπλοῦστερη, και τὸ τραγούδι τοῦ νυχτερινοῦ ἀσπασμοῦ γιά δράσιν συνθετώτερη) και τὰ παιδιά ἀπὸ 12 κι ἀπάνω ἐνδιαφέρονται ὀλοένα περισσότερο γιά τὰ λαϊκὰ τραγούδια με λυρικά στοιχεῖα, πού ἀπαιτοῦν και μεγαλύτερη ἐσωτερικότητα (πρότυπα γι' αὐτὰ τὸ τραγούδι τοῦ Κιαμῆλμπεη και «ξεντεμένο μου πουλι και παραπονεμένο»). "Ετσι ἡ πορεία και ἡ ἐσωτερικὴ ἐνότητα τῆς συλλογῆς θά ἦταν ἀκριβέστερα ἀντίστοιχη με τὴν πορεία τῆς ψυχικῆς ἐξέλιξης τῶν παιδιῶν. Αὐτὸ εἶναι τόσο πὸς ἀναγκαῖο ὅσο ἔπασε πᾶς σήμερα ἢ θεορία πὼς ἡ λαϊκὴ ποίησιν δημιουργήθηκε ἀπὸ ψυχικὴ κατάστασιν ἀντίστασιν με τὴ παιδικὴ ψυχὴ. Σήμερα ἔξερουμε πὼς πολλές

φορές ένα λαϊκό τραγούδι μπορεί να έχει δημιουργηθεί κατόπι από λογική αφαίρεση ως τέρμα μιας άλυσιδας σκέψεων και αισθημάτων που είναι δύσκολα για την παιδική ψυχή, ή κάθε ηλικίας ή τουλάχιστο των μικρότερων παιδιών. Και φαντάζομαι πώς ένα διάλεγμα σύμφωνα με τ' αποτελέσματα της ψυχολογικής και παιδαγωγικής έρευνας που παραπάνω ειπώθηκαν θ' απόφευγε αυτήν τη δύσκολη προσαρμολή. Συναφέστερα με την έκλογή θάταν και ή κατ'άταξη. Στις συλλογές όπως τη φαντάζομαι, ή διαίρεση σε ομάδες ή καλύτερα σε τρία μικρά τεύχη σύμφωνα με την ηλικία των παιδιών. Έτσι, αντί νάχαμε όλες τές κατηγορίες του Πολίτη ή τις τρεις τής συλλογής τής 'Αλεξάντριας θά είχαμε κυρίως τρεις ομάδες τραγούδια μία για παιδιά ως 7-8 χρονών, μία για παιδιά 8-12 και μία άλλη για μεγαλύτερα παιδιά. Γιατί θ' αποβλέπαμε μόνο στο με ποιές ψυχικές ιδιότητες θα δεχτούν και θ' αφομοιώσουν τα παιδιά τις τούτες δίνονται. Τότε όλα τα τραγούδια γίνονται τραγούδια του αισθήματος και τής φαντασίας και οι διάμεσοι τοίχοι που χωρίζουν τους διάφορους κύκλους, σχετικά με το θέμα, πέφτουν μόνοι τους. Το παιδί μόνο με τη φαντασία μπορεί να έμφυχώσει ιστορικές σκηνές και πρόσωπα, και μόνο με το δικό του αίσθημα μπορεί να ζήσει το περασμένο σε παρόν και να μορφωθεί και να συγκινηθεί στα μύχια του. Τότε φαντάζομαι πώς θα έρθη το παιδί σε άμεσώτερη επικοινωνία με την ψυχή του τραγουδιού. Κάθε πράξη, κάθε θέμα τραγουδιού ξεπήγασε από την αγάπη: αγάπηλευτεριάς, πατρίδας, πίστης, γυναίκας και παιδιών, γονιών και άεργων. Κι έρχεται σ' αντίκριμά της ή αγάπη του παιδιού "Έτσι απευθείας κουνεντιάζει μια ψυχή που ζήσει στα περασμένα και από τα βέβαια του όριζοντα έκλώνει μας τα χέρια, και μια δρασερή ψυχή, καινούρια, μέσα στο παρόν, — δ τελευταίος για τη στιγμή κρίσιος τής μεγάλης άλυσιδας των αιώνων, που αθάνατη την κίνηση και την ποίηση μέσα στη ζωή. Και για την κατάταξη πάλι των ομάδων, όπως θά πάνε ή μία πίσω από την άλλη, και των τραγουδιών που θά διαταχθούν μέσα σε καθαριά ομάδα αντίστοιχη με τους μεγάλους σταθμούς τής ηλικίας, φαντάζομαι πώς θά μπορούσε δ εκδότης να στηριχτεί ιδίως στις γνωστές ψυχολογικοπαιδαγωγικές αρχές. Νά προχωρήσει από το απλό και νά πάη στο σύνθετο—είτε περιγραφή είτε δράση είτε λυρισμό—νά δώσει πρώτα το συγκεκριμένο κι ύστερα το αφηρημένο, να προχωρήσει από το γενικό, ομάδα προς το άτομικό και μερικώτερο, και τέλος να πάη από το άοριστο—έννοο ή άκαθόριστο φόντο—προς το ώρισμένο σημείο που θά κινείται μέσα στο φόντο αυτό.

K. A.

Νεοελληνική φιλολογία

Μ. Τριανταφυλλίδη, "Υπομνήματα περί του 'Ιστορικού λεξικού (1916-1917) [με 3 εικόνες και 7 πίνακες] 1920, 8+114 σελ., δρ. 6.

Απαρτίζεται από τρεις μελέτες μου σχετικές με την οργάνωση τής εργασίας και με το πρόγραμμα του 'Ιστορικού λεξικού, γραμμένες τον καιρό που ήμουν συντάκτης του. Έρχεται πρώτα μια «Έκθεσις περί τής γλωσσικής άποστολής εις την βορειοδυτικήν 'Ελλάδα κατά το 1915» με έφτα πίνακες (σ. 1-36), που έδωκα στην έπιτροπή του Λεξικού έναν άπολογισμό τής πρώτης άποστολής που έγινε, όποκινημένη από μένα. Έκθέτονται με τη σειρά οι σκοποι που είχα όρισει στην περιοδεία μου, ή έτοιμασία μου για την έπιτόπια έρευνα, το δρομολόγιο που ακολούθησα και που με ώδηγήσε από την Έρατεινή του Κορινθιακού

στην Άρτοτινα και στο Καρπένισι, στ' Άγραφα και στη Θεσσαλία, δ τ ρ ο π ο ς τής έργασίας, που έγινε με τυχαίες σημειώσεις, με συστηματικές έρωτήσεις και με πινακίδες, και τα πορίσματα τής άποστολής. Για τη συλλογική εργασία πρώτη φορά δοκιμάστηκαν τότε στην 'Ελλάδα οι πινακίδες αυτές (Fragebogen, questionnaires), που δέχτηκαν τόσο γόνιμες και άπαραίτητες για κάθε συστηματική λεξικογραφική συλλογή των μεγάλων σύγχρονων λεξικών τής έσπαιρίας, και βεβαιώθηκε ή πρόβλεψη του κ. Κατιδάκι, πρόεδρου τής έπιτροπής του Λεξικού, για τη φτώχεια του θησαυρισμένου όλικού άπέναντι εκείνου που θά έπρεπε ν' αντιπροσωπεύεται στο 'Ιστορικό λεξικό. Ακολουθούν δείγματα 1) των πινακίδων που χρησιμοποιήθηκαν για τη συναγωγή (καταρτισμένη με τη βοήθεια του κ. Κουκουλέ), 2) του όλικού που συνάχτηκε με τη βοήθειά τους, 3) του όλικού που μαζεύτηκε στην τύχη και με συστηματικές έρωτήσεις, καθώς και δείγματα χαρακτηριστικά για τον πλοΰτο των λέξεων και των τύπων τους, όσους μπόρεσα να βεβαιώσω από τόπο σε τόπο.

Με την άποστολή αυτή πρώτη φορά αντίκριζε ή περιωρισμένη εργασία του κλειστογυ γραφέως του 'Ιστορικού λεξικού τον πλοΰτο και τη ζωή τής γλώσσας. πού έργο του ίσια ίσια ήταν να την καθραφτίση, κι έτσι ή έκθεση συνδυάζοντας τη διπλή πείρα τής εργασίας μέσα στο λεξικό κι έξω του, τελειώνει με μερικά γενικώτερα συμπεράσματα και προτάσεις: 'Αφού μένουν μόλις 4/5 χρόνια ως την έποχή που πρέπει να εκδοθή το Λεξικό (ήμαστε στα 1916), ή τουλάχιστον ένας του τόμος, είναι πιά καιρός ν' άποφασιστή τί θά γίνει, και στην ανάγκη ν' αναθεωρηθούν άποφάσεις παλιότερες. Γιατί το πρώτο Β. Α. και δ νόμος άκόμη του 1914 με την εισγητική του έκθεση όποσχέθηκαν πώς το Λεξικό θά βγη στο νέο Εικοσιένα. 'Ο νομοθέτης μάλιστα περίμενε πώς όταν το έθνος θά πανηγυρίση τότε την έκταστή επέτειο τής παλιγγενεσίας του, θά έχη βγη το περισσότερο, αν όχι όλόκληρο το Λεξικό «από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ήμας» θά ήταν όμως σωστό ν' αναβλήθη ή εμφάνιση και του Νεοελληνικού λεξικού άκόμη, αν θά ήμαστε βέβαιοι πώς έτσι θά εξασφαλιστή άρτιώτερη παρασκευή και μεθοδικώτερη εργασία. Γιατί το λεξικό που θά βγη τότε δέν μπορεί πιά να είναι ένα «Πρόχειρον λεξικόν» τής νέας μας γλώσσας (ως προεργασία του Μεγάλου λεξικού) με εργασία πρόχειρη σε όλικό καθώς το τωρινό, ποσοτικά και ποιοτικά φτωχό, κατά το αρχικό σχέδιο, παρά ένα Μεγα 'Ιστορικόν Λεξικόν τής έλληνικής γλώσσας, έργο δηλαδή πολύ σπουδαιότερο και άληθινά μνημειακό, που έτοιμάζει το κράτος με έπιτελείο από ειδικούς επιστήμονες για να γιορτάση τα έλευθήριά του.

Για να κατορθωθή αυτό πρότευνα το άκόλουθο σχέδιο: να μοιραστή ή έλληνογλωσση γή σε περιφέρειες γλωσσικές και να όριστή στην καθενιά τους δ αντιπρόσωπος του Λεξικού. Το διαλεκτολογικό όλικό θά συναχθή τότε με μεθοδική, συστηματική, πλατύτατη και όσο γίνεται εξαντλητική συναγωγή μέσα σε ώρισμένα χρόνια με τη βοήθεια των πινακίδων κυρίως, που θά καταρτιστούν εγκαίρως από την κεντρική όηρησία του Λεξικού. Τέλος ν' άποφασιστή με ποιά τρόπο και σε ποιά έκταση θ' αντιπροσωπευθούν στο Λεξικό ή μεσαιωνική ιστορία των λέξεων, οι έπαγγελματικοί τεχνικοί όροι, ή λόγια γλώσσα και ή γλώσσα τής λογοτεχνίας, για τα όποια δίνονται και θετικές δικαιολογημένες προτάσεις. 'Όποιο σχέδιο όμως κιάν εφαρμοστή, είναι ανάγκη να σταματήσει ή σύνταξη, για να συνεχιστή μόνο όταν θά έχη άποφασιστή τελαιωτικά πιά το σχέδιο και το πρόγραμμα του λεξικού και όταν θά συντελεστούν όλες οι προκαταρκτικές εργασίες.

Ἀκολουθεῖ ἓνα *Υπόμνημα περί συλλογῆς τῶν ἐπαγγελματικῶν τεχνικῶν ὄρων, μετὰ τὰ πορίσματα δοκιμαστικῆς ἔρευνας ποῦ εἶχε γίνει ἐν μέρει μαζί με τὸν κ. Δαλιάνο σὲ δύο ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους καὶ πιὸ ἐνδιαφέροντες βιοτεχνικοὺς κλάδους, τὴν ξυλουργικὴ καὶ τὴν ὑποδηματοποιία. Βασιζόμενοι πρῶτα πῶς εἶς τὴν καθιερωμένην ἐπαγγελματικὴν γλῶσσαν τῆς ἐθνικῆς μας οἰκονομίας κρούεται μεγάλος λεξικογραφικὸς πλοῦτος. Α. χ. εἰς ἓνα κομμάτι εὐλοκοντὰ εἰς τοὺς πόρους καὶ τὰ νεῦρα καὶ τὴν καρδιά ἔχομεν καὶ τὶς βένες, τὶς χρωσαλλίδες ἢ τὰ σιντέφια, τὰ νερά, τὰ σκόκορα ἢ σόκορα, τὰ ἴσια, καὶ θὰ ὀνομάσωμεν τὸ ξύλον κατὰ τὴν ποιότητά του ὄχι μόνον ἄγριο καὶ ἤμερο καὶ ξερό καὶ χλωρό, μὰ καὶ τοιραζίδικο (ἅμα εἶναι λαδερὸ καὶ ἔχει δαδί ἀπάνω του), σαλιάνικο ἢ ἀφράτο, σόρτικο, σκλεϊζιάρικο (ἅμα τὰ νερά του δὲν πᾶν ἴσια μὰ ἔρχονται μισὰ καὶ μισὰ), νευράτο ἢ νευρόζικο, στρυφνὸ ἢ στειμμένο, ροζιάρικο κτλ. κτλ., καὶ ἀκόμη πέταικο, λακκωτό, καμπούρικο κτλ. Ἔχομεν εἶδη ροκανιδιῶν καθὼς τοιραζίδια, πελεκουῖδια, πελεκουῖδες, πριονίδια κατὰ τὸ ἐργαλεῖον ποῦ τὰ κάμνει, ἔχομεν ποικιλώτατα ἐργαλεῖα μετὰ τὰς ὀνομασίας των καὶ τὰ ἐξαρτήματά των — τὸ καλαπόδι λ. χ. τοῦ τοσαγκάρη ἔχει τὸ κοῦντο, καὶ τὰ πατσιὰ ποῦ τὸ παρακιάφρον εἶναι ἄλλοτε καὶ καπιλέτα — ἔχομεν ἀκόμη καὶ τὰς διαφόρους ὀνομασίας τῶν τεχνικῶν κατὰ τὸ εἶδος τῆς ἐργασίας ποῦ θὰ κάμουν — λ. χ. μόνον διὰ τὸ ράψιμον τῶν φοιτικῶν τοῦ παπουτσιοῦ ἔχομεν τὴν κορδελιάστρα, τὸν ρεγουλαριστή, τὸν κορδελιάστη, τὸν φοντατζή ἔπειτα, ποῦ κάμουν τὴν ρέγουλα καὶ τὸ ρεφελάρισμα — ἔχομεν ἀκόμη τὰ διάφορα στάδια τῆς ἐργασίας, ἢ ὅποια δίνει σιγὰ σιγὰ εἰς τὴν πρώτην ἄλλην τὴν τελεωτικὴν τῆς μορφῆν... Ἐπειτα γίνεται λόγος γιὰ τὸ σὲ τί θὰ προσέχη ὁ συλλογῆς νὰ τὸ καταγράψῃ, πῶς θὰ ἐργάζεται, τί θὰ ρωτᾷ γιὰ νὰ μὴν τοῦ ξεφύγῃ σημαντικὸ ὄλικόν. Ἀπὸ τοὺς δυνατοὺς τρόπους συλλογῆς ἀξιῶνται γιὰ τὸ Λεξικὸ προγραμματικὴ καὶ συστηματικὴ συναγωγῆ, ποῦ θ' ἀπασχολοῦσε ἓνα μελετημένο συλλογέα τουλάχιστον γιὰ τέσσαρα χρόνια.

Τρίτον καὶ τελευταῖον ἀκολουθεῖ ἓνα *Υπόμνημα περὶ τοῦ Ἱστορικοῦ ὁ Λεξικοῦ, πρὸς τὴν ἐπιτροπὴν τοῦ Λεξικοῦ καὶ αὐτὸ, γραμμένο ἀπὸ τὸν ὑποφαινόμενο, εἰσηγητὴ ἐπιτροπῆς συνταχτικῶν ἐκλεγμένης ἀπὸ τὴν ὀλομέλεια τῶν συναδέλφων τῆς καὶ ἐκ μέρους των ὑποβλημένο στὴν ἐπιτροπὴ. Τὸ ὑπόμνημα χωρίζεται σὲ τρία μέρη: Πρῶτα βλέπει κανεὶς τί ἔγινε ὡς τότε, ἀπὸ τὰ 1909-1916 καὶ τί θὰ πρόφτανε ἀκόμη νὰ ἐτοιμασθῆ καὶ νὰ δημοσιευσθῆ ὡς τὰ 1921 ἔπειτα ἐξετάζεται, ἀσχετα μὲ ὅ τι εἶχε γίνει ὡς τότε καὶ τὶς ἀποφασισμένους προθεσμίας, μετὰ ποῦ πρόγραμμα θὰ ἔπρεπε νὰ συνταχθῆ τὸ Λεξικόν, καὶ τελευταῖα δίνονται σ' ἓνα ἐπιμετρο διάφορες πληροφορίες ἀπὸ τὴν ἱστορίαν, τὰ προγράμματα καὶ τὰ διδάγματα ξένων ὁμοίων λεξικῶν, καθὼς εἶναι τὸ Schweizerdeutsches Idiotikon, τὸ Glossaire des patois de la Suisse romande, τὸ Bayerisch-Österreichisches Wörterbuch κ. ἄ. Στῆ βιβλιογραφία εἶναι συγκεντρωμένα μελέτες καὶ ἀρθρα σ' ἀφημερίδες σχετικὰ μετὰ τὸ Λεξικόν, ἐκθέσεις πεπραγμένων, ὑπομνήματα συνταχτικῶν ἀδημοσίευστα κτλ.

Σημαντικώτερα σχετικῶς ζητήματα ἐξετάζονται στὸ β' μέρος, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὸ ποῖος πρέπει νὰ εἶναι ὁ σκοπὸς καὶ ὁ χαρακτήρας ἑνὸς Νεοελληνικοῦ λεξικοῦ τῆς δημοτικῆς μετὰ τὰ ἰδιώματά της καὶ μετὰ ποιά μέθοδο θὰ ἔπρεπε νὰ καταρτισθῆ τὸ ἀρχεῖο, καὶ ἐξετάζεται ἡ ἐπάρκεια τοῦ ἤδη συναγμένου ὄλικου, ἢ ἀνάγκη νὰ καταρτισθῆ ἀρχεῖο μεσαιωνικόν, καὶ διάφορα ἄλλα σχετικὰ ζητήματα, καθὼς ἢ ἀνάγκη νὰ στηρικθῆ καλύτερα τὸ ἐθνικὸν ἔργο στὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴν ἀγάπην τῆς

φωτισμένης κοινῆς γνώμης, ἢ ἀνάγκη νὰ φωτιστοῦν οἱ συλλογεῖς μετὰ ὑποδειγματικὰς μελέτες καὶ ὁδηγίας, ἢ ἀνάγκη νὰ γνωρίσῃ ἢ ὑπηρετήσῃ ὅσα ὁμοίως ξένες ἐπιχειρήσεις ἀποφάσισαν ἢ σκέπτονται, ἢ ἀνάγκη τέλος νὰ καθορισθῆ ἓνα πρόγραμμα ἐργασίας τοῦ Λεξικοῦ, καθὼς καὶ τῆς ἐσωτερικῆς του λειτουργίας. Ὑπολογίζεται πῶς στὶς νέες βάσεις θὰ χρειαζόνταν προεργασία 7-10 χρόνων γιὰ τὴν σύνταξιν τῶν πινακίδων καὶ τῆς συστηματικῆς ἐξαντλητικῆς συναγωγῆ τοῦ διαλεκτολογικοῦ ὄλικου, μετὰ τὴν προῦπόθεση πάντοτε πῶς θὰ σταχτιόσασ ἢ σύνταξιν, γιὰ νὰ συνεχισθῆ γρηγορώτερα καὶ καλύτερα ὅταν θὰ ἦταν πιά συναγμένο ὀλόκληρον τὸ ὄλικόν. Τέλος γίνεται μιὰ συνολικὴ ἀνασκόπησις τῶν σχεδίων ποῦ δοκιμάστηκε νὰ ἐφαρμοστοῦν στὸ Λεξικόν στὰ χρόνια τῆς λειτουργίας του ὡς τότε καὶ ἀκολουθεῖ ἡ γνώμη τοῦ εισηγητῆ τοῦ ὑπομνήματος, ποῦ μπορεῖ νὰ συνοψισθῆ σ' ἀκόλουθα: Εἶναι ἀνάγκη νὰ διαγραφῆ καθαρῶτερα ὁ χαρακτήρας τοῦ ἔργου ἔργο ἄρτιον ποῦ νὰ τιμῆται τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην, ἱκανὸν νὰ παραβληθῆ μετὰ ὁμοίως ξένα λεξικά, ἐξασφαλίζεται μόνον μετὰ ἐργασίας ριζικὰ διαφορετικῆς στὸ πλατύτερον σχέδιον, μετὰ τῆς συστηματικῆς διερεύνησῆ τῶν πινακίδων καὶ τῶν ἀνταποκριτῶν. Ἄν δὲν μωρῆθῆ νὰ πραγματοποιηθῆ τὸ πρόγραμμα ἐκείνου καὶ νὰ ἐξασφαλιστοῦν καὶ οἱ οἱ ἀπαραίτητοι ὄροι γιὰ τὰ πατύχη, τότε σωστό εἶναι «ν' ἀναγνωρισθῆ ἀνεπιφυλάκτως ὁ χαρακτήρ τῆς προχειρότητος» ποῦ ἐξαρχῆς εἶχε τὸ ἔργο καὶ ποῦ μόλις τελευταῖα ἄρχισε νὰ τὸν ἐγκαταλείπει, καὶ μετὰ περιορισμένους πιά ἀξιώσεις νὰ τελεωσῆ ἢ σύνταξιν καὶ νὰ ἐκδοθῆ μιὰ ὥρα ἀρχύτερα τὸ Λεξικόν. Καὶ τότε θὰ βγῆ ἔργο χρήσιμόν ὁ εἰσηγητῆς ὁμοῦς συνηγορεῖ ἀπολύτως καὶ ἀποκλειστικὰ γιὰ τὸ πρῶτον μεγάλο σχέδιον. Καὶ γιὰ τὶς δύο ὁμοῦς περιπτώσεις εἶναι ἀνάγκη νὰ ξεκαθαριστοῦν οἱ κεντρικῆς ἰδέας τοῦ ἔργου, νὰ ἐκδοθῆ πρόγραμμα τοῦ Λεξικοῦ καὶ πρόγραμμα ἐργασιῶν καὶ νὰ σταματήσῃ ἢ σύνταξιν ποῦ ἐξακολουθεῖ σὲ διάφορα σχέδια ἀπὸ τὰ 1911, ὅπου νὰ συντελεστοῦν μετὰ τῆς σειρᾶς τους ὅλες οἱ ἀπαραίτητες προεργασίες σ' ἓνα τελειωτικόν πιά σχέδιον.

Αὐτὸ εἶναι σύντομα τὸ περιεχόμενον τοῦ μικροῦ βιβλίου. Τόσο λίγα ξέρουν οἱ πολλοὶ πιά εὐτυχῶς σήμερον ποῦ ἐνδιαφέρονται γιὰ ἓνα λεξικόν τῆς δημοτικῆς μας γλώσσας, ποῦ ἔπρεπε νὰ τοὺς δοθοῦν στὴν αὐτοβιβλιοκρισίαν αὐτῆς μερικῆς πληροφορίας γιὰ τὶς δυσκολίας ποῦ ἔχει νὰ νικήσῃ ἢ σύνταξιν του καὶ τὰ ζητήματα ποῦ γέννησε ἢ ἐτοιμασίαν του. Μερικῆς ἀπὸ τὶς παραπάνω παρατηρήσεις ἔρχονται ἴσως σήμερον, ἕστερ' ἀπὸ τόσα χρόνια, καθυστερημένους, πολλές τους ὁμοῦς θὰ ἔχουν καὶ σήμερον τὴν ἐπικαιρότητά τους. Δυστυχῶς δεῖχτηκε ὡς τώρα ἢ σύνταξιν τοῦ Λεξικοῦ ψευδολόγησιν σὲ δημοσιεύσεις προγραμματικῆς γιὰ τὸ μεγάλο ἔργο ποῦ ἐτοιμάζεται σιωπηλὰ μέσα στῆ Συναία Ἀκαδημία, καὶ ἔτσι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίσῃ κανεὶς σὲ ποιῆς βάσεις συνεχίζεται ἢ πρόκειται νὰ συνεχισθῆ ἢ ἐργασία, τί Λεξικόν ἀκριβῶς θὰ βγῆ στὸ φῶς, πότε θὰ πραγματοποιηθῆ ἢ ἐκδοσῆ του, πότε θὰ τελεωσῆ ἢ σύνταξιν κ. ἄ. Οἱ ἐτήσιες ἐκθέσεις τῶν πεπραγμένων, ἢ μοναδικὴ δυστυχῶς πηγὴ πληροφοριῶν γιὰ τὴν πρόοδον τῶν ἐργασιῶν, ἀναφθονες μικρολεπτομέρειες ἀπὸ τῆς φιλότιμης ἐργασίας κάθε χρόνου, δὲ δεῖχνουν ὁμοῦς τὶς ἀπαραίτητες γενικῆς γραμμῆς ἐκείνου ποῦ ἔγινε κάθε φορὰ, οὔτε τὸ συσχετισμοῦ μετὰ τὸ πρόγραμμα ὀλόκληρον, ἔτσι ποῦ νὰ φωτισθῆ γενικώτερα τὸ ἔργο. Ἄλλωστε δὲν πρόκειται νὰ κριθῆ αὐτὸ ἐδῶ τώρα. Γιὰ νὰ γίνῃ αὐτὸ θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχαν δοθῆ στῆ δημοσιότητα λίγα τουλάχιστον στοιχεῖα ἀπὸ τὸ πρόγραμμα. Θὰ ἔπρεπε ἴσως ἀκόμη νὰ πεισθῆ ὁ κριτῆς πῶς ἢ κριτικῆ του συμβολῆ θὰ εἶναι καλο-

πρόσδεχτο συμπλήρωμα και ανάγκη της εργασίας που γίνεται, ώριμης για κάθε κρίση. Ἄς εὐχηθῶμε πῶς όταν γίνουν αὐτὰ θὰ βεβαιωθοῦν ὅσα βεβαίωσε μιά φορά συντάχτης τοῦ Δεξικοῦ, πῶς ἡ ἐργασία προχώρησε «μέ βῆμα σταθερόν καί ταχύ». Ὅτι καί νά γίνῃ ὁμως δέ νομίζω σωστό καί δίκαιο, ὅσα θὰ ἔπραξε ν' ἀποφασίζονται ἀπό τίς ἐσωτερικές οὐσιαστικές ἀνάγκες ἔργου πού πέρασε καί ἀπό καιρό τὰ νεανικά του χρόνια, νά ἐξαρηθῶν, καθὼς ἔγινε σέ κάποια τελευταία ἐκθεση πεπραγμένων, μέ ἀδικαιολόγητη μετακίνηση τῆς ἐδθῆνης, ἀπό ἀποφάσεις τάχα— αὐτῆς ἀκόμη πῶ ἀνεύθυνες— τοῦ κράτους.

M. T.

N. Πολίτου, Διογραφικά σύμμεικτα, τ. Α', 1920, 304 σελ., ὄρ. 10, τόμ. Β', 1921, 375 σελ., ὄρ. 10.

Ὁ πατέρας τῆς νεοελληνικῆς λαογραφίας, πού τὸ θάνατό του θρηνήσαμε τὸν περασμένο χειμῶνα, εἶχε δημοσιέψει σέ διάφορες ἐποχές, σέ περιοδικὰ συχνὰ δυσκολόβρετα σήμερα, μελέτες λαογραφικῆς ἢ καί γλωσσικῆς μέ γενικώτερο συνήθως ἐνδιαφέρον. Ἀπό τίς σκορπισμένες ἐκείνες καί συχνὰ σπάνιες καί δυσκολοδιάβατες μελέτες, μᾶς δίνουν μεγάλο μέρος οἱ δύο πυκνοτυπωμένοι τόμοι πού δημοσιεύθηκαν τώρα στή σειρά «Δημοσιεύματα Διογραφικοῦ ἀρχείου» (ἀρ. 1, 2) μέ πολλές συμπληρώσεις στό β' τόμο. Καί μιά ματιά μόνο στά περιεχόμενα δείχνει πόσο ἐνδιαφέρον ἔχουν οἱ διατριβές αὐτές (λ. χ. Δημόδεις δοξασίαι περί ἀποκαταστάσεως τοῦ ἑλλ. ἐθνους, Ἀγαθάγγελος, Ἱστορία καί ἐξήγησις τῶν δεισιδαίμονων, Τὰ αὐγά τοῦ Πάσχα, Ἐροπλατοσκοπία, Τὰ ὄνοματὰ τῶν δῆμων, Οἱ περί ἀστέρων καί ἀστερισμῶν μῦθοι, Γαμήλια σύμβολα, Τὸ ἔθιμον τῆς θράσσεως ἀγγείων κατὰ τὴν κηδείαν κτλ.). Ἐδχομαι στό βιβλίον— γιά τοὺς ἀναγνώστας του— πλατύτατη διάδοσις.

M. T.

P. Kretschmer, Neugriechische Märchen, στή σειρά Die Märchen der Weltliteratur. Ἰένα 1919, 343 σελ.

Ὁ βιεννέζος γλωσσολόγος πού ἡ νεοελληνικὴ φιλολογία τοῦ χρωστᾷ κοντὰ σέ ἄλλα μιά πρότυπη καί φαιρότατη μελέτη γιά τὴ σημερινὴ διάλεκτο τῆς Λέσβου, δημοσιέφει τελευταία σέ γερμανικὴ μετάφραση μιά σειρά παραμύθια τοῦ ἑλλ. κ. οὐ ἰ. οὐ, δημοσιευμένα ἢ συνήθως ἀνεκδοτά, συναγμένα ἀπὸ τὸν ἴδιο ἢ ἀπὸ ἑλληνες παρακινημένους ἀπὸ κείνον. Ἀφισρώνει τὴν ἐκδόσιν τους στοὺς δύο ἀθηναίους φίλους του, τὸ Ν. Πολίτη καί τὸ Γ. Χατζιδάκι, καί τῆς προτάσσει σύντομη εἰσαγωγή, μέ μιά βιβλιογραφικὴ ἐπισκόπηση, ὅπου κάνει λόγο καί γιά μερικά ἀπὸ τὰ τυπικὰ πρόσωπα τῶν νεοελληνικῶν παραμυθίων, τὸ δράκο, τὸν ἀράπη, τὸ σπανό, τὴν πεντάμορφη κ. ἄ. Ἡ ἐκδοσις αὐτὴ τοῦ ἔξνου σοφοῦ, προωρισμένη γιά τὸ γερμανόγλωσσο κοινόν, θυμίζει μιά ἀκόμη φορά στὴν ἑλληνικὴ ἐπιστήμη τὸ χρέος τῆς, νά ζητήσῃ περισσότερη καί στενώτερη ἐπαφή μέ τὴν κοινονία καί νά τῆς μεταδώσῃ ὅσο μπορεῖ ἀφθονώτερα τὰ φῶτά της.

M. T.

Byzantinische Zeitschrift, τ. 23., ἀρ. 3-4. Λιψία 1920, σ. 365-524.

Ὁ πρῶτος διπλὸς ἀριθμὸς τοῦ περιοδικοῦ εἶχε κυκλοφορήσει ἐδῶ καί ἐφτά χρόνια, στὰ 1914, λίγες μέρες πρὶν ἐξέσπασῃ ὁ ἐθρωπαϊκὸς πόλεμος· ὁ σημερινὸς ἔρχεται νά κλείσῃ τὸν τόμο καί νά συνεχίσῃ τὴν ἐκδοσιν τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ ὄργανου τῆς βυζαντινολογίας πού ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν Krumbacher. Ξαναβλέπομε μέ χαρὰ καλιό μας γνώριμο, πού τὰ χρόνια δὲν τοῦ ἔλλαξαν τὴ μορφή. Παρουσιάστηκε ἰσχνότερος ἀπ' ὅτι τὸν περιμέναμε, εἶχομαι ὁμως γρήγορα νά ὑπερνηθηθῶν

οἱ οικονομικὲς δυσκολίες πού ἀπειλοῦν τόσα περιοδικὰ σέ διάφορα μέρη τοῦ κόσμου, καί πού γέννησαν ἰδίως στὴ Γερμανία μιά κρίση τοῦ βιβλίου. Ἡ βιβλιογραφία τοῦ τόμου φτάνει ὡς τὰ 1916.

M. T.

Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, τ. 1. ἀρ. 1-2, 240 σελ., ἀρ. 3-4, σελ. 241-456, 1920.

Μέ χαρὰ χαιρετῶ τὸ νέο περιοδικὸ πού ἀρχίσει νά ἐκδίδῃ στὸ Βερολίνο ὁ γνωστός σέ ὄλους μας καί ἀπὸ χρόνια ξενιτεμένος στὴ Γερμανία βυζαντινολόγος, Νίκος Βέης. Τὸ καινούριο περιοδικὸ θὰ εἶναι διεθνικὸ ὄργανο τῆς βυζαντινῆς καί τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας, γιά τὰ χρόνια 330-1821 περίπου, καί θ' ἀγκαλιάσῃ στοὺς τόμους πού μᾶς ὑπόσχεται τὴν ἔρευνα τοῦ μεσαιωνικοῦ καί τοῦ νεώτερου ἑλληνισμοῦ μέ τὴ λογοτεχνία του, γλῶσσα, ἱστορία, λαογραφία, τέχνη, θρησκευτικὴ ζωὴ, γεωγραφία, τοπογραφία, ἐθνολογία, ἐπιγραφικὴ, νομισματολογία καί ἄλλες ἐπιστῆμες. Ἡ μορφή τοῦ περιοδικοῦ εἶναι ὁμοία μέ τὸ Βυζαντινὸ περιοδικὸ τοῦ Κρουμπάχερ καί γλῶσσα τῶν ἀρθρῶν του τὰ ἑλληνικά, λατινικά, γερμανικά, γαλλικά, ἀγγλικά, ἰταλικά. Ἑλληνες φιλόμορσοι ἔδωσαν τὴν ὀλική τους συνδρομὴ γιά τὴν πρώτη ἐμφάνισιν τοῦ περιοδικοῦ.

Δὲν ἀνήκει στὸ Δελτίον τοῦ Ὁμίλου ὅτι στὴ στήλῃ αὐτῇ διεξοδικώτερος λόγος γιά τὸ περιεχόμενον τοῦ περιοδικοῦ, πού τόσο πολὺσιον παρουσιάζεται ἀπὸ τοὺς πρῶτους τοῦ ἀριθμοῦς. Ἦθελα ὁμως νά τὸ ἀναφέρω γιά νά κάμω προσεχτικὸς τοὺς ἀναγνώστας τοῦ Δελτίου στὸ νεοσύστατο ὄργανον τῶν νεοελληνικῶν σπουδῶν καί νά τοῦ εὐχηθῶ προκοπή.

M. T.

ΧΡΟΝΙΚΑ

Ἡ Φοιτητικὴ συντροφία

Παράλληλα μέ τὴν ἑλλη δημοτικιστικὴ κίνησιν ἔδρασε καί ἡ Φοιτητικὴ συντροφία. Συνέχεια τῆς παλιᾶς Φοιτητικῆς συντροφίας τοῦ 1910 καί τοῦ 1911, ἀλλὰ μέ ἀρκετὰ πλατύτερον πρόγραμμα, συστήθηκε τὸ Δεκέμβριον τοῦ 1920 μέ σκοπὸ τὴν ἀνώτερη πνευματικὴ ἀνάπτυξιν τῶν μελῶν τῆς, τὴ δημιουργία μιᾶς στενώτερης φιλίας καί ἀλληλοβοήθειας μεταξὺ τους καί τὴν ὑποστήριξιν τῆς δημοτικῆς μας γλώσσας. Ἡ δράσις τῆς, πού ἔκαμε νά ξυπνήσουν κάπως οἱ κοιμισμένες φοιτητικῆς μάζες, ἀρχισε μέ μιά προκήρυξιν στὸ Πανεπιστήμιον μέ τὸ ἀκόλουθο περιεχόμενον:

«Ἐνας λαὸς ὑπνῶνεται ἅμα δεῖξῃ πῶς δέ φοβᾶται τὴν ἀλήθειαν» (Ψυχάρης)

Ἡ «Φοιτητικὴ συντροφία» πού ἰδρύθηκε ἀπὸ σπουδαστῆς καί φοιτητῆς, ἔτοιμη νά ἐβραστεῖ γιά τὴν πνευματικὴν μας ἀνύψωσιν, γιά τὸ ἑσκαλῶμα ἀπὸ τὸ ζυγὸ τῆς σχολαστικότητος πού μᾶς πνίγει, ἔρχεται τώρα σέ 28ς, τὰ ζωντανὰ τὰ νιάτα, γιά νά προκαλέσῃ σμᾶ τῆς, γιά νά γυρέψῃ τὴν ἑπιπολύτιμη βοήθειάν Σας. Ἀγαπημένοι συναδέλφοι μας, ὄλοι ἔμεῖς οἱ νέοι πού αἴριο θὰ γίνουμε οἱ ὁδηγοὶ τοῦ τόπου, οἱ ἐπιστήμονες, οἱ σύμβουλοι τοῦ λαοῦ, ἔχουμε ὑποχρέωσιν νά κινήθομε νά δουλέψομε γιά τὴν ἀνύψωσιν τῆς χώρας μας, γιά τὴν καταπολέμησιν τῆς ψευτιᾶς καί τῆς ρουτίνας, γιά τὸ φῶτισμα τοῦ ἀγράμματο λαοῦ. Ὅλοι ἔμεῖς, πού τὴν ψυχὴν μας γεμίζουν οἱ πόθοι κάποιας πνευματικῆς ἀναγέννησης, ἡ δημιουργία κάποιου Νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ, πρέπει νά νιώσομε, πῶς ὁ σκοπὸς μᾶς θὰ πετύχῃ μονάχα μέ τὴν ἡμαδικὴν προσπάθειάν καί τὴ στενή συνεργασίαν. Ἐχομε καθήκον κοντὰ σ' ἄλλα νά ὑπερασπισθοῦμε τὴ ζωντανὴν μας γλῶσσαν, τὴ γλῶσσαν

πού γράφτηκε δ «Υμνος τῆς ἐλευθερίας» ἀπὸ ἕνα Σολωμό. Ὅλοι ὄσοι νιώθατε μέσα σας τὸν παλμὸ τῆς ζωῆς, ὄσοι δὲ φοβάστε ν' ἀντικρίσατε μ' ὀρθάνοιχτα τὰ μάτια τὸ θεο φῶς τῆς ἀλήθειας, ἐλάτε! ἐλάτε! Στὰ νῆα πάντα ριζοβολοῦν οἱ μεγάλες ἰδέες καὶ τὰ νῆα γίνονται οἱ ἐνθουσιασμένοι ἀπόστολοι τους.—

Ἡ προκήρυξη αὐτὴ προκάλεσε, καθὼς ἦταν φυσικὸ, τὴ λύσσα τῶν γλωσσισμυνομένων, πού δὲν τοὺς ἔφτανε μόνο νὰ βρίζουν τοὺς μαλλιαροὺς μὰ καὶ ἐπιδεικτικὰ ἔκαιγαν τὶς προκηρύξεις. Αὐτὰ ὅμως ὄλα τὸνῶσαν τὸ ἥλικὸ τῶν μαλλιαρῶν καὶ πὸ ἀποφασισμένοι γιὰ τὸ ἰδιαιτὸν τους ἀπαντοῦσαν μὲ ζητωκραυγὴς γιὰ τὴν ἔθνικὴ μᾶς γλῶσσα, γιὰ τὸν ἔθνικὸ μᾶς ἕμνο κλπ. καὶ ὄχι μόνο αὐτὸ, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ μαλλιαροὶ, πού ὄς ἐκείνη τὴν ὄρα κρύβονταν γιὰ ὀποιοδήποτε λόγο, ἐνώθησαν μ' ἐκείνους πού μοίραζαν τὶς προκηρύξεις, καὶ ἔτσι κάθε τόσο καινούριους ἔβλεπε κανένας νὰ πετάγονται ἀπὸ τὰ θρανία καὶ νὰ φωνάζουν μ' ὄλη τους τὴ δύναμη: «ζήτω ἡ δημοτικὴ γλῶσσα», «ζήτω ὁ Σολωμός» κτλ. κτλ.

Ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἡ Συντροφία βρῆκε λέσχη καὶ σ' αὐτὴν ἰδρύθηκε βιβλιοθήκη καὶ ὀργανώθηκαν διαλέξεις ἀπὸ φοιτητὲς γιὰ φοιτητὲς. Ἔτσι ἐκτὸς ἀπὸ μιὰ ὄμιλία γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Φ. Συντροφίας καὶ τοὺς σκοποὺς τῆς γιὰ τὸ μέλλον ἀπὸ τὸν κ. Βλαδιάνο, ἔγιναν καὶ οἱ ἀκόλουθε διαλέξεις: Ἀπὸ τὸν κ. Δελγηγιάννη γιὰ ἕνα κομμάτι τῆς γαλλικῆς φιλολογίας, ἀπὸ τὸν κ. Ἄγρα γιὰ τὸν J. Moreas, ἀπὸ τὸν κ. Παναγιωτόπουλο γιὰ τὸν Παλαμά, στὴν πρώτη σειρά καὶ σὲ μιὰ δεύτερη σειρά μίλησε ὁ κ. Ἄγρας γιὰ τὸν Κάλβο, καὶ ὄστερα γιὰ τὸν Ἰππόλυτο τοῦ Ἐυριπίδη, ὁ κ. Περδικάρης γιὰ τὴ θέση τοῦ φοιτητῆ στὴν κοινωνία καὶ ὁ κ. Παναγιωτόπουλος πάλι γιὰ τὸν Ἰππόλυτο στεφανηφόρο. Ἔπειτα, ἐν ἀφῆσουμε τὶς συζητήσεις, μικροὺς μιλίες κτλ., πού κάθε Κυριακὴ ταχτικὰ γίνονταν στὴ λέσχη τῆς, καὶ μερικὲς ἐκδρομὲς τῶν μελῶν, διοργάνωσε ἡ Συντροφία καὶ μιὰ σειρά ἀπὸ δημοσίους διαλέξεις στὸ θέατρο τοῦ Ἑλληνικοῦ ὄδειου, στὶς ὄποιες μίλησαν μὲ τὴ σειρά ὁ κ. Γρ. Ἐνόπουλος γιὰ τὴ λέξη μαλλιαρός, ὁ κ. Πέτρος Χάρης γιὰ τὸ Δασκάρτο, ὁ κ. Τέλλος Ἄγρας γιὰ τὸν ποιητὴ Καδάφη καὶ ὁ Ἄλξ. Παλλῆς γιὰ τὶς φυλακὲς. Ἰποβλήθηκε ἀκόμη στὴν Ἔθνοσυνέλευση ἀπὸ τὴ Φοιτητικὴ Συντροφία, τὴν ἐποχὴ τῶν συζητήσεων γιὰ τὴ γλῶσσα, τὸ ἀκόλουθο ὄ πρόμνημα:

Κύριοι πληρεξούσιοι. Ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν, τῶν ὄποιων τὴν μόνην ὀργανωμένην ἐκπροσώπησιν ἀποτελεῖ τὸ σωματεῖον μᾶς, καὶ ἐν ὄνόματι τοῦ ἔθνους εἰμεθα ὄποχρωμένοι νὰ Σᾶς διατυπώσωμεν τὴν θερμὴν παράκλησιν νὰ μὴ θελήσατε, περιπίπτοντες εἰς ἀσυγχώρητον μεσαιωνισμόν, νὰ καθιερώσατε ἐν τῷ συντάγματι περιορισμόν τῆς ἐξελίξεως τῆς ἔθνικῆς μᾶς γλώσσης. Ἡ ἀναγραφὴ τῆς αὐτῆς διατάξεως, προωρισμένης ν' ἀκολουθήσῃ τὴν τύχην τῆς ἐξ ἴσου ἀνελευθέρου προκατόχου τῆς, πρόκειται νὰ χρησιμεύσῃ μόνον ὄς μνημεῖον σχολαστικότητος καὶ στενότητος ἀντιλήψεως, ἀναξίας τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἐκλήθησαν ἰνα, φωτίζοντες διὰ τῶν φῶτων αὐτῶν καὶ προνοοῦντες διὰ τῆς συνέσεως των, δημιουργήσωσιν ἔθραιας τὰς βάσεις τῆς μελλούσης τοῦ ἔθνους εὐδαιμονίας. Ἀλλὰ πού πρόκειται νὰ στηριχθῇ μιὰ τοιαύτη διάταξις ἀφοῦ τελείως εἰς τοὺς ἀντίποδας τῆς λογικῆς εὐρίσκειται; Διότι, κ. Πληρεξούσιοι, δὲν ἀπαιτοῦνται ἰδιαιτερεὶ γλωσσολογικαὶ γνῶσεις διὰ νὰ καταστῇ πασιφανὲς ὄτι, ἐὰν μὲν γελοιοῦντες καὶ ἀερολογίαι ἀποτελοῦσι τῶν δημοτικιστῶν τὴν ἰδεολογίαν, εἶναι αὐτῆ ἐκ φύσεως καταδικασμένη ν' ἀποτύχῃ, ἀφοῦ εἶναι ἀναμφισβήτητον ὄτι αἱ γελοῖαι φαντασιοπληθῆται τῶν ὄλιγων κατ' ὄδῶνα δύνανται τρόπον εἰς τοὺς πολλοὺς γὰ ἐπιδελθῶσι ἐὰν δὲ πάλιν

ἡ ἔθνικὴ γλῶσσα, ἀνεπηρέαστος ἀπὸ ἐξάρσεως ἀτομικῆς φαντασίας βαδίζῃ φυσικῶς καὶ ἀπαρρηκτικῶς τὴν πρέπουσαν τῆς ἐξελίξεως ὄδον θὰ ἦτο ἐξ ἴσου σχολαστικὸν καὶ μάταιον νὰ θελήσῃ τις τὴν πορείαν τῆς ταύτην ν' ἀνακόψῃ. Δὲν ἀπέχει ἡ ἀνόητος ματαιοπονία τῶν ἐπιχειροῦντων νὰ ἐπιστεῦσουν ἀπὸ τὴν ματαιοπονίαν τῶν ἐπιχειροῦντων νὰ ἀνατρέψουν τὰς συνεισίας τοῦ αἰώνου καὶ ἀπαράβατου νόμου τῆς ἐξελίξεως. Θεωροῦμεν καθήκον νὰ σπεύσωμεν νὰ ὄποβάλωμεν καὶ ἡμεῖς, οἱ μέλλοντες ἀντικαταστάται σας, τὴν ἀντιλήψιν μᾶς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ὄχι διότι τρέφομεν ἔστω καὶ τὴν παραμικρὰν ἀμφιβολίαν ὄτι ἡ ἀπόφασίς Σας τὸ προφανῶς ὄρθον θὰ κυρώσῃ, ἀλλὰ διότι θέλομεν νὰ καταστήσωμεν φανερόν ὄτι ὁ σχολαστικισμὸς καὶ ἡ ἀναδρομικότης, εἰς τῶν ὄποιων τὸ στρατόπεδον πολλοὶ ὄπαρχει προσηκολλημένοι, δὲν δύνανται ὄδδ' ἐπὶ στιγμὴν νὰ διεκδικήσωσι τὴν νίκην, ἀφοῦ ὄπο πολλῶν ἐξακολουθητικῶς πολεμοῦνται καὶ μάλιστα ὄπ' ἐκείνων εἰς τοὺς ὄποιους ἡ λύσις τοῦ ζητήματος ὄχι μόνον ἀποδίδεται ἀλλὰ καὶ ἀνῆκει. Μετὰ τοῦ προσήκοντος σεβασμοῦ. Ἡ Ἀ. Ἐπιτροπὴ.—

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν ἐξετάσεων τοῦ Πανεπιστημίου ἔχουν διακοπῇ σχεδὸν οἱ δουλειᾶς τῆς Συντροφίας γιὰ νὰ ἔναρχίσουν μὲ τὴν ἰδία πάλι ζῆση τὸ χειμῶνα, πού θὰ μαζευτοῦνε τὰ μέλη τῆς ἀπὸ τὶς πατρίδες τους. Μὲ ὄλλ' αὐτὰ ἡ Φοιτητικὴ συντροφία δημηρέτης πολὺ καλὰ τὸ σκοπὸ τῆς καὶ ἔδωσε κάθε ἔλπίδα νὰ παρῆ μὲν κανεὶς καὶ ἄλλα πολλὰ ἀπ' αὐτὴν στὸ μέλλον. Β.

Γιὰ τὸ ἀρχεῖο

Στις 5 Νοεμβρίου 1920 παρουσιάστηκαν στὸ νέο ὄπουργὸ τῆς παιδείας κ. Θ. Ζατμη οἱ κ. κ. Δ. Γληνός, Ἀλ. Δελμούζος καὶ Μαν. Τριανταφυλλίδης καὶ τοῦ ὄποδάλαν ὁ καθένας χωριστὰ τὴν ἀκόλουθη παραίτηση (ὁ κ. Γληνός εἶχε πρὶν παραιτηθῆ ἀπὸ γενικὸς γραμματέας ἡ παραίτησή του αὐτὴ ἀναφέρεται στὴ μόνιμη θέση τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συμβούλου. Οἱ κ. κ. Δελμούζος καὶ Τριανταφυλλίδης παραιτήθηκαν ἀπὸ τὴ θέση ἀνωτέρου ἐπόπτη τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἰσότημ με τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ συμβούλου):

Πρὸς τὸ Σεβαστόν ὄπουργεῖον ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως.

Κύριε Ἰπουργε,

Ἐπειδὴ ἡ ἐν τῷ ὄπουργεῖῳ τῆς Παιδείας ὄπηρεσία μου συνδέεται ἀναποσπᾶστως μὲ ὄρισμένον πρόγραμμα γλωσσικῆς καὶ ἐκπαιδευτικῆς μεταρρυθμίσεως, τὸ ὄποῖον ἀπὸ τριῶν καὶ πλέον ἔτων ἐφηρμόζετο ὄπο τῆς Κυβερνήσεως τῶν φιλελευθέρων, καὶ ἐπειδὴ δὲν δύναμαι νὰ γνωρίζω ἐὰν ἡ Σεβαστὴ Κυβέρνησις πρόκειται νὰ συνεχίσῃ τὸ πρόγραμμα τούτο, ἐπιθυμῶ νὰ διευκολύνω Ἰμᾶς εἰς τὴν λήψιν σχετικῆς ἀποφάσεως, λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ ὄποβάλω τὴν ἀπὸ τῆς θέσεώς μου παραίτησίν μου.

Ἐν Ἀθήναις, τῆ 5 Νοεμβρίου 1920

Ἰπογρ.

Τὸ Βασιλικὸ Διάταγμα πού δέχτηκε τὶς παραίτησεις ὄπογράφηκε στὶς 7 Νοεμβρίου. Στις 8 Νοεμβρίου ἡ ἐφημερίδα «Πολιτεία» δημοσίεψε κύριο ἄρθρον μὲ τὸν τίτλο «Νὰ μὴ χαθῇ ὄ τι ἐκερδήθη», καὶ ὄποστήριξε πὸς ἐν ἔγινε κάτι καλὸ στὰ τρία χρόνια πού κυβέρνησε ὁ Βενιζέλος—καὶ τέτοιο καλὸ θεωρεῖ τὴ γλωσσικὴ μεταρρύθμιση—δὲν πρέπει νὰ καταστραφῇ αὐτὸ τώρα. Ἰστερ' ἀπὸ τὸ ἄρθρον αὐτὸ οἱ κ. κ. Δελμούζος, Τριανταφυλλίδης καὶ Γληνός ἴστασαν στὸ διευθυντὴ τῆς «Πολιτείας» κ. Νικολοῦδῃ τὸ ἀκόλουθο γράμμα:

* Αξιότιμοι κ. Νικολοῦδη. Θεωροῦμε χρέος μας νὰ σὰς εὐχαριστήσωμε θερμὰ γιὰ τὸ χρεῖσίν σας ἄρθρό, ὅχι γιὰτὶ θεωροῦμε τὴν ἐκπαιδευτικὴν μεταρρύθμισιν ἔργο δικό μας, παρὰ γιὰτὶ, σὰν ἐργάτες τῆς, τὴν πονοῦμε κι ἔχομε ἀπόλυτη πίστη στὴν ἐθνικὴ τῆς ἀποστολῆ. Καὶ μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ σὰς δηλώνομε πῶς κι ἔξω ἀπὸ τὴν δημόσια ἡγεσία εἰμαστε πρόθυμοι νὰ βοηθήσωμε μὴν μὰς τὴ δύναμιν τὴν Κυβέρνησιν, ποῦ θὰ ἤθελε νὰ διατηρήσῃ τὸ ἔργο αὐτὸ και νὰ τὸ συμπληρώσῃ».

Υπόμνημα γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴν μεταρρύθμισιν.

Ὁ Σύλλογος Ἑλληνίδων ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῆς γυναίκος πρὸς τὴν Ἐθνικὴν συνέλευσιν καὶ τὴν κυβέρνησιν.

Ὡς μητέρες, ὡς γυναῖκες καὶ ὡς Ἑλληνίδες, αἰσθανόμεθα βαθεῖα τὴν ἀνάγκην νὰ ζητήσωμεν ἀπὸ τὸ κράτος νὰ ἐπιστήσῃ ὅλην τὴν προσοχὴν εἰς τὸ ζήτημα τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσως, εἰς τὴν ὁποίαν στηρίζομεν ὅλας μας τὰς ἐλπίδας διὰ τὴν μόρφωσιν τῆς νέας γενεᾶς, σύμφωνα μὲ τὰς ἀνάγκας τῆς κοινωνίας καὶ τὰς συγχρόνους συνθήκας τῆς ζωῆς. Ὡς μητέρες εἰχομεν αἰσθανθῆναι μάλιστα τὴν χαρὰν καὶ ἀνακούφισιν εἶναι κατόπιν μακροχρονίων προσπαθειῶν ἐκ μέρους ὄλων ὅσοι εἶχαν ἀντιληφθῆναι τὴν ἀνάγκην διαρρυθμίσεως τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσως, καθωρθῆθη ἐπὶ τέλους νὰ τῆς δοθῆ μία νέα καὶ πρακτικώτερα κατεῦθυναίς, ἡ ὁποία τὴν καθίστα αὐτοτελή. Τὸ κράτος ἐξασφάλιζε πλέον καὶ διὰ τὸ παιδί τῆς ἐργατίας καὶ τῆς χωρικῆς, ποῦ δὲν θὰ ἀφῆνε ἢ βιοπάλη νὰ συνεχίσῃ τὰς σπουδὰς του πέραν τοῦ ἑξατάξιου δημοτικοῦ σχολείου, ὅλα τὰ πνευματικὰ ἐφόδια τὰ ἀπαραίτητα διὰ τὴν ζωὴν του. Μὲ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς μητρικῆς γλώσσης εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον καθωρθῆναι νὰ ἐξοικονομηθῆ πολὺ χρόνος, ὃ ὁποῖος ἐχρησιμοποιοῖτο πλέον διὰ τὴν οὐσιαστικὴν μόρφωσιν τοῦ μαθητοῦ. Ὁ δεσμός μεταξὺ σχολείου καὶ οἰκογενείας καθίστατο συγχρόνως στενωτέρως, τὸ παιδί τοῦ χωρικοῦ δὲν θὰ ἀληθμονόμοια μᾶς εἰς τὸ περιβάλλον τοῦ σπιτιοῦ του τὰς γνώσεις ποῦ θ' ἀποκοτόσε εἰς τὸ σχολεῖον, οὗτε θὰ ἐδιδάσκετο νὰ περιφρονῆ μαζὺ μὲ τὴν μητρικὴν τὴν γλῶσσάν καὶ τοὺς ἀπλοῦκοὺς γονεῖς του. Μία ἄλλη ἀποφῆς τοῦ ζητήματος τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσως εἶναι καὶ ἐκείνη, ἡ ὁποία μᾶς ἐνδιαφέρει ἐπίσης ζωτικὰ ὡς γυναῖκας ἀγωνιζόμενας ὑπὲρ τῆς κοινωνικῆς ἀνυψώσεως τῆς Ἑλληνίδος καὶ τῆς πολιτικῆς τῆς ἐξισώσεως μὲ τὸν ἄνδρα. Ἡ μεταρρυθμισίς τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσως, τελειοποιουμένη καὶ συμπληρουμένη θὰ ἐξασφάλιζε τὴν ἐξάπλωσιν τῆς μορφώσεως εἰς τὰς ἐργατικὰς ἰδίως τάξεις, καὶ πολὺ γρηγορὰ ἢ ἑλληνικῶς θὰ καθίστατο ἱκανὴ νὰ διεκδικήσῃ τὰ πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ τῆς δικαιώματα καὶ νὰ τὰ ἐξασηκῆ εὐσυνειδήτως καὶ ἐπιφελῶς. Ὡς Ἑλληνίδες, ἔπειτα, ἀξιοῦσαι νὰ ἴδωμεν τὴν πατρίδα μας κατέχουσαν ἴσῃν, ἂν ὅχι πρωτεύουσαν, θέσιν, μεταξὺ τῶν βαλκανικῶν λαῶν καὶ γνωρίζουσαι πόσῃν σημασίαν δίδουν οἱ γειτονικοὶ μας λαοὶ εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν, καὶ πρὸ παντός εἰς τὴν δημοτικὴν, πιστεύομεν, ὅτι ἡ γενομένη μεταρρυθμισίς ἐπήρξε τὸ πρῶτον βῆμα διὰ τὴν κατάκτησιν τῆς θέσεως αὐτῆς. Καὶ πέραν ὅμως πάσης ἐθνικῆς ἀντιζηλίας καὶ παντός τοπικοῦ ἐγωισμοῦ, διαβλέπομεν εἰς τὴν ἐθνικὴν αὐτὴν ἀριλλαν μίαν ἀσφαλῆ ἐγγύησιν πρὸς ἀνώτερα ἰδανικά, ἀνθρωπιστικά. Ἡ παιδικὴ ψυχὴ, λυτρωμένη πλέον ἀπὸ τὰ ἀποπνικτικὰ δεσμὰ μιᾶς σχολαστικῆς καὶ ξηρᾶς διδασκαλίας, ἐπικοινωνοῦσα εἰκόλια καὶ ἄμεσα μὲ τὸν φυσικὸν κόσμον, ἢ ἄλλωθεν τὰ φτερά τῆς δυνατὰ ἀπὸ ὕψους εἶχεν ἀρχίσαι νὰ μεταβάλλεται εἰς πραγματικότητα, κινθνεύει νὰ οὐσίῃ, ἂν ἐπηρεασθῆ ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσιν ἀπὸ πολιτικὰς μεταβολὰς, αἱ ὁποῖαι θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐντελῶς ἄσχετοι πρὸς τὴν παιδείαν, λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νὰ ζητήσωμεν ἀπὸ τὴν Γ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ὅπως ὅχι μόνον προλάβῃ πᾶσαν ἐνδεχομένην τασίν πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ ἰσχύοντος ἤδη προγράμματος τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσως, ὁποθενδήποτε προερ-

χομένην, ἀλλὰ καὶ φροντίσῃ, ὅπως συμπληρωθῆ καὶ τελειοποιηθῆ τὸ ἔργον τῆς ἀναδιοργανώσεως τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσως σύμφωνα μὲ τὴν χαραχθεῖσαν ἤδη κατεῦθυναί. — Ἀθήναι, 11 Ἰανουαρίου 1921. — Ἡ ἀντιπρόεδρος Ἀθῆνα Σ. Θεοδοσοπούλου. Ἡ Γ. Γραμματεὺς Μαρία Λεσούρη.

Ψήφισμα γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴν μεταρρύθμισιν τῶν «Λαϊκῶν Πολιτικῶν Συλλόγων» πρὸς τὴν Ἐθνικὴν συνέλευσιν καὶ πρὸς τὴν κυβέρνησιν.

«Αἱ ληφθεῖσαι ἀποφάσεις τῆς συγκληθείσης ἐκτάκτως τὴν 25ῃν Ματοῦ Γεν. Συνελεύσεως τῆς «Κεντρικῆς Ἐνώσεως τῶν Λαϊκῶν Πολιτικῶν Συλλόγων» ἐν σχέσει πρὸς τὰ ὑπὸ μεταρρυθμίωιν ἄρθρα τοῦ Συντάγματος περὶ γλώσσης ἔχουσαν ὡς διατυπῶνται ἐν τῷ ἀκολουθεῖ φησίματι: Ψήφισμα. Ἡ ὀλομέλεια τῶν διοικητικῶν συμβουλίων τῶν Λαϊκῶν Πολιτικῶν Συλλόγων τῆς περιφερείας τοῦ Δήμου Ἀθηναίων, συνελθοῦσα σήμερον τὴν 25ῃν Ματοῦ ἔ. ἔτους 1921 ἡμέραν Τρίτην καὶ ὄραν θην μ. μ. ἐν τῷ αἰθούσῃ τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ, συνεπέα προσκλήσεως τῆς «Κεντρικῆς Ἐνώσεως τῶν Λαϊκῶν Πολιτικῶν Συλλόγων» εἰς ἐκτακτὸν γενικὴν συνέλευσιν, πρὸς συσκέψιν καὶ λήψιν ἀποφάσεων, ἐν σχέσει πρὸς τὴν μελετωμένην μεταρρυθμίωιν τῶν περὶ γλώσσης ἄρθρων τοῦ Συντάγματος. Λαδοῦσα ὅπ' ὄφει: Τὰς ἀλαβρίας συνεπέας τοῦ ἐκχυδαίσμου τῆς γλώσσης ἐπὶ τῆς Ἐθνικῆς ἐνότητος τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλληνῶν, ἀπειλουμένης νὰ διασπασθῆ. Ὅτι ἡ γενομένη εἰσαγωγὴ ἐν τοῖς ἐκπαιδευτηρίοις τῆς κατωτάτης ἐκπαίδευσως τοῦ χυδαίου γλωσσικοῦ κατασκευασματος εἶναι καταστρεπτικὴ εἰς τοὺς Ἑλληνόπαιδας, ὡς καθισταμένους ἀγραμματικούς καὶ ἀποκλειόμενους τῆς περαιτέρω ἑλληνικῆς μορφώσεως. Ὅτι διὰ τοῦ ἐκχυδαίσμου τούτου τῆς γλώσσης καθίστανται ἀνίκανοι εἰς τὴν κατανόησιν τοῦ Ἑθαγγελίου καὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν γλώσσης, πρὸς μίσωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτῶν ἀθλήματος, ἀρρήκτως συνδεδεμένου μετὰ τοῦ πατριωτικοῦ τοιοῦτου. Ψηφίζει ὁμοφώνως:

α) Ν' ἀνακοινωθῆ ὑπὸ τῆς Διευθυνούσης Ἐπιτροπῆς τῆς «Κεντρικῆς Ἐνώσεως τῶν Λαϊκῶν Πολιτικῶν Συλλόγων» ἐκ μέρους τῆς ὀλομελείας τῶν ἀποτελοῦντων αὐτὴν Λαϊκῶν Πολιτικῶν Συλλόγων πρὸς τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν ὅτι, ἐπιθυμία καὶ παράκλησις τοῦ Λαοῦ εἶναι: 1) Ὅπως ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ Κράτους εἶναι ἡ κατὰ τὸν γλωσσικὸν τύπον τοῦ Συντάγματος τοιαυτῆ, ἀπαγορευομένης ἀπολύτως πάσης πρὸς παραφθορὰν αὐτῆς ἀποπειρας, καθ' ἑς διατάξεις θέλει ὄρισαι Νόμος ψηφισόμενος ὑπὸ τῆς πρώτης συγκληθείσας τακτικῆς Βουλῆς καὶ 2) Ὅπως ἐν τοῖς Σχολείοις διδασκῆται συστηματικῶς μόνῃ ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ Κράτους ἐν ἣ καὶ θὰ συγγραφῶνται τὰ διδασκτικὰ βιβλία, διναμένα νὰ περιέχουσι μόνον καὶ δημόδη ἄματα. β) Νὰ τονισθῆ ὅτι μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίας, ἣτις εἶχεν ὡς ἐν τῶν συμβόλων αὐτῆς τὸν μαλλιαρισμὸν, σκοπὸν δὲ τὴν ὑπονόμισιν πάσης Ἑλληνικῆς ἠθικῆς ἀρχῆς καὶ παντός ἱεροῦ καὶ δόσιου τοῦ Ἐθνους, ὃ Λαός, ἀντλῶν μαθήματα ἐκ τῶν παθημάτων του τῆς τελευταίας τετραετίας, ἔχει ἀποφασίσει ἀμετάκλητον νὰ φρουρήσῃ ἐφεξῆς ἀγρύπτως οὐ μόνον τὰς ἐλευθερίας του, ἀλλὰ καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν θρησκείαν του καὶ πάντα τὰ ἐπερὶ τῆς Φυλῆς θέματα, πατάσων ἀμειλκτικῶς καὶ παραδειγματικῶς ἐντα ολονδηπότης ἀνίερων ὀνομαρευτῆν αὐτῶν. γ) Νὰ τονισθῆ προσεῖτι, ὅτι ὁ Λαός θεωρῶν καὶ δικαίως, ὅτι πᾶς ὁστις ἀποπειράται νὰ θίξῃ τὴν γλῶσσαν τῶν πατέρων του δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆι οὗτε νὰ λέγηται οὗτε νὰ εἶναι Ἑλλήν ἰσόρροπος καὶ Ἑλλήν ἀγνός καὶ ἠθικῶς ἀποδοκιμῶνται καὶ ἀποκηρύττει ἀπὸ τοῦδε παντός πληρηθεῖσιον ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει, ὅστις ἤθελεν ἀποδειχθῆ ἐπιδιῶκων τὴν ἀλλοίωσιν καὶ παραφθορὰν αὐτῆς. δ) Νὰ δηλωθῆ ἀκόμη, ὅτι ἐφ' ὅσον τὰ ἐν § α' τοῦ παρόντος διατυπώμενα δύνανται νὰ περιφρουρηθῶσι τὴν γλῶσσαν κατὰ πάσης μελλοντικῆς πρὸς ἀλλοίωσιν τῆς ἀποπειρας, εὐχὴ καὶ παράκλησις τοῦ Λαοῦ εἶναι νὰ περιληφθῶσι ταῦτα ὡς ἔχουσι ἐν τῷ Συντάγματι ἀνευ μακρῶν συζητήσεων ἐπὶ τοῦ ζητήματος, τερματιζόμενον ὡς τάχιστα, λόγῳ τῶν ἐπιεικῶν καὶ τῶν ἀναμενόμενων ὑπὸ τοῦ Λαοῦ μεγάλων καὶ ὑπερφροσῶν, θεῖα ἐπιεικῶς ἐθνικῶν γεγονότων. ε) Νὰ ἐπιδοθῆ τὸ παρὸν πρὸς τὸν κ. Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως, πρὸς τὸν κ. Πρόεδρον τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως καὶ πρὸς τὸν κ. Πρόεδρον τῆς ἐπὶ τῆς καταρτίσεως τοῦ σχεδίου Συντάγματος Ἐπιτροπῆς. — Ἐν Ἀθήναις τῇ 25ῃ Ματοῦ 1921. Διὰ τὴν Διευθύνουσαν Ἐπιτροπὴν Φωτ. Ν. Φωτιάδης. Ὁ Γεν. Γραμματεὺς Ἰω. Τζιδας».

Μία ἄδοξη συνεδρία στήν Ἐθνοσυνέλευση. — Πῶς καταργήθηκε ὁ νόμος γιά τή δημοτική γλῶσσα.

Ἀντιγράφω τήν «Ἀθηναϊκή» (9 Ἰουλίου 1921): «Ἐπαναλαμβάνομένης τῆς συνεδρίασεως τήν 12ην καί 25, ἀρχαίται ἡ συζήτησις ἐπὶ τοῦ νομοσχεδίου «περὶ εἰσαγωγῆς ὡς ἀναγνωστικῶν βιβλίων εἰς τὰ δημοτικά σχολεῖα τῶν καλλιηλοτέρων ἐκ τῶν πρό τοῦ 1917 ἐγκριμένων». Ὁ κ. Βαρβούτης δὲ μιλεῖ διὰ μακρῶν ἐπὶ τοῦ ζητήματος. Φρονεῖ δὲ πρὸς τὴν ἀνάβλησιν τοῦ νομοσχεδίου μέχρι τῆς ἐνάρξεως τοῦ συντακτικοῦ ἔργου τῆς Συνελεύσεως, ὅτε θὰ συζητηθῇ γενικῶς τὸ γλωσσικὸν ζήτημα. Ζητεῖ νὰ διατηρηθῶσι τοῦλάχιστον τὰ καταργούμενα διδακτικά βιβλία διὰ τὰς νέας χώρας, εἰς τὰς ὁποίας οἱ ξενόφωνοι πληθυσφοὶ δύνανται νὰ προσοικειωθῶσιν εὐκόλως εἰς τὴν καθαρεύουσαν. (Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἑμιλίας τοῦ κ. Βαρβούτη εἰσέρχεται μέγας θόρυβος καὶ διαμαρτυρίαι ἐκ μέρους πολλῶν πληρεξουσίων).

Ὁ κ. Ζαίμης (ὑπουργὸς) λέγει δὲ γνωρίζει ἄριστα τὴν δημοτικὴν, διότι ἐπὶ 41 ἔτη διετέλεσεν ἰατρὸς νοσοκομείου λαϊκοῦ, εἰς τὸ ὅποιον ἐνοσηλεύετο ἀποκλειστικῶς τὸ προλεταριάτον. Ἄλλὰ ἡ δημοτικὴ, ἡ γνησίαι δημοτικὴ, εἶναι γλῶσσα πτωχὴ. Δὲν δυνάμεθα νὰ συρῶμεθα οἱ ἀνεπτυγμένοι πρὸς τὰ κάτω. Ὅτε καὶ θέλει τὸ Ὑπουργεῖον νὰ καθιερώσῃ τὴν ἄμεσον διδασκαλίαν τῆς καθαρεύουσας ἀπ' αὐτῶν τῶν πρώτων τάξεων τοῦ Δημοτικοῦ, ἀλλ' ἀποβλέπομεν εἰς ἐξελικτικὴν ἐκμάθησιν τῆς γλώσσης. Διότι ἐπὶ πλέον ἐπιβαρύνομεν περισσότερο τοὺς μαθητὰς, χρησιμοποιώντας δύο γραμματικάς, τὴν βασιζομένην ἐπὶ τῆς ἀρχαίας γλώσσης καὶ τὴν βασιζομένην ἐπὶ τῆς δημοτικῆς—ἀν καὶ ἡ γλῶσσα τῶν καταργουμένων διδακτικῶν βιβλίων εἶναι παραχρῆμα τῆς δημοτικῆς, ἔχομεν λόγους χάριν: ἡ φύσις τῆς φύσεως καὶ ἡ φύσις τῆς φύσεως καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς. Ἐξ ἀρχῆς τῆς ὑπουργίας μου ἔλαβον χιλιάδας τηλεγραφημάτων καὶ ἀναφορῶν παρὰ γονέων καὶ κηδεμόνων ἐναντίον τῶν ὑποδίκων διδακτικῶν βιβλίων. Κατήρτισα ἐπιτροπὴν ἀπὸ τοῦς ἐπισημοτέρους καὶ καλλιτέρους παιδαγωγούς. Ἡ ἐκθεσίς τῆς ἐπ' αὐτῶν ἐτυπώθη εἰς βιβλίον καὶ διανεμήθη κατὰ χιλιάδας. Καμίαν σοβαρὰν ἀναίρεσιν αὐτῆς δὲν εἶδον, παρὰ μόνον ἀναρμόστους ἐκφράσεις κατὰ τῶν παλαιότερων διδασκάλων καὶ παιδαγωγῶν. Νομίζω δὲ ἐπὶ τὸ ἐπὶ τὸ ὅποιον ἐπαδῶλετο νὰ πράξω ἐπὶ τοῦ ζητήματος.—Φ. Δ ρ α γ ο ὕ μ η ς. Ἦμην καὶ ἐγὼ τῆς γνώμης νὰ ἀναβληθῇ τὸ νομοσχέδιον καὶ συμφωνῶ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς γλώσσης μετὰ τοῦ πρόλαλησαντος συναδέλφου κ. Βαρβούτη. Ἐπιπέσω δὲ κάποτε, λίαν προσεχῶς, θὰ ἐπικρατήσῃ ἡ δημοτικὴ (φωναί: ποτέ, ποτέ). Τὸ νομοσχέδιον φηφίζεται».

Περὶ σφόδρα μαθαίνω ἀπὸ τὴν «Ἐστία» (9 Ἰουλ.). Ἐνῶ μιλοῦσε ἀκόμη ὁ κ. Βαρβούτης πολλοὶ πληρεξούσιοι «ἐξανίστανται κατὰ τοῦ ῥήτορος, τὸν ἀποκαλοῦν μωρὸν καὶ τὸν ἀπειλοῦν παντοιοτρόπως. Εἰς δὲ τὸν συναδέλφον τοῦ ὄρμῃ νὰ τὸν καταβιάσῃ τοῦ βήματος.—Μαλλιάρé! φωνάζουν πολλοί. Αὐτὰ μόνον βελτικεῖ μποροῦν νὰ τὰ λέγουν, Ὁ κ. Βαρβούτης, πρὸ τοῦ πανδοκμοῦ, ἀναγκάζεται νὰ κατέβῃ τοῦ βήματος. Ἄλλ' οἱ ψυχραμότεροι τὸν ὑποστηρίζουν διαμαρτυρούμενοι διὰ τὴν παρακώλυσιν τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου.—Τι ὕστερισμοὶ εἶναι αὐτοὶ! φωνάζει ὁ κ. Μποσίδος. Συνεχίζει ἐκ νέου ὁ κ. Βαρβούτης, ἀλλ' αἱ φωνακίαι ἐπαναλαμβάνονται. Ὁ ἰατροχειρουργὸς κ. Ζαίμης, ἀπαντῶν εἰς τὸν κ. πληρεξούσιον Κοζάνης, μιλεῖ ἐν ἀρχῇ περὶ κληρονομικότητος ἀπὸ καθαρῆς ἐπιστημονικῆς ἀπόψεως καὶ κατόπιν προσθέτει δὲ αὐτὸς γνωρίζει ἄριστα τὴν δημοτικὴν, διότι ἐπὶ 41 ἔτη διετέλεσεν ἰατρὸς νοσοκομείου λαϊκοῦ, εἰς τὸ ὅποιον ἐνοσηλεύετο τὸ προλεταριάτον. Ἄλλὰ ἡ δημοτικὴ, ἡ γνησίαι δημοτικὴ, εἶναι γλῶσσα πτωχὴ. «Δὲν δυνάμεθα νὰ συρῶμεθα πρὸς τὰ κάτω, πρὸς τὴν βαρβαρότητα!» Εἰς πληρεξούσιος ἐρωτᾷ τὸν κ. Ζαίμη, ἀν, ὡς ὑπουργὸς τῆς Παιδείας, ἔχει τὴν γνώμην δὲ ἡ δημοτικὴ ἀποτελεῖ βαρβαρότητα. Ὁ κ. Ζαίμης ἀποφεύγει ν' ἀπαντήσῃ καὶ συνεχίζει...: «Συνεζητήσα, λέγει παραίτητο, μὴ κάποιον ἐκ τῶν ἐξεχόντων δημοτικιστῶν καὶ τὸν ἠρώτησα, πῶς θὰ εἶπῃ εἰς τὴν δημοτικὴν τὰς λέξεις «λαρότης» καὶ «ἀγνοία», τὸν ἠρώτησα ἐπὶ πλέον «ποῦθι τὸ παίρνετε τοῦτο καὶ ἐκαίνο...» Εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦ ὑπουργικοῦ «ποῦθι» κάποιος πληρεξούσιος, διακόπτων, ἐρωτᾷ εἰς ποίαν ἀραγε διάλεκτον ἀγορεύει τώρα ὁ κ. ὑπουργὸς τῆς Παιδείας. Ἐν τέλει ὁ κ. Ζαίμης λέγει δὲ ἔκαμεν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο δὲ ἐπαδῶλετο».

ΓΛΩΣΣΙΚΕΣ ΠΕΝΙΕΣ

Ἐ Τώρα ποῦ ξαναμπαίνει ἡ καθαρεύουσα στὸ δημοτικὸ σχολεῖο μὲ ὅλες τίς τιμές, συσταίνομεν στοὺς παιδαγωγούς τοῦ ὑπουργείου κατὰ παλιὰ ἐσχασμένα τραγουδάκια γιὰ μικρὰ παιδιὰ, ποῦ τὰ τραγουδοῦσαν ἄλλοτε, στὰν τὰ καλοῦσαν νὰ μποῦν «μὲ τὸν κώδωνα» στήν τάξην:

Ὁ κώδων μας ἐκτύπησεν, ἡμεῖς δὲ ἐπιστρέφομεν
εὐθὺς εἰς τὴν σχολὴν διότι τὰ μαθήματα
καὶ τὰ χειροτεχνήματα μανθάνομεν σ' αὐτήν.

Ὅπόταν μὲ ἄλλους ὑπάγεις νὰ παίξῃς,
μὴ κάρης ζήτημα, καλὰ νὰ προσέξῃς,
καὶ ἂν φερθῇ κάνεις ἄλλος ἀχρεῖως
ἔχ' ἔνοιαν σὺ νὰ μὴ κάρης ὁμοίως.

(Βλ. Ἐχειρίδιον εἰς χρῆσιν τῶν νηπιακῶν σχολείων. Σμύρνη 1841).

Ἐ Ἀξιότιμος Κυρία σὰς προσκυνῶ. Λόγον τῆς σπουδαιοτάτης μου ἀνάγκης λαμβάνω τὴν τιμὴν καὶ τὴν τόλμην νὰ σὰς παρακαλέσω θερμότατα νὰ εἰπῆτε εἰς τὸν σύζυγόν σας κ. γενικόν ἀρχίατρον—ὅστις τυγχάνει νὰ εἶναι πρόεδρος ἀνωτάτης Στρατιωτικῆς ὑγειονομικῆς ἐπιτροπῆς καὶ ἐπειδὴ ἔτυχα ἐνδίδεως βοηθητικοῦ παρεπέμφθην εἰς τὴν ἐπιτροπὴν ἵνα ἀπαλαγῶ ἐξετασθεῖς παρ' αὐτῆς ἐκρίθη ἱκανὸς καὶ ἐθανόνομος τὸ δικαίον μου, λόγο τῆς παθῆσώς μου, καὶ δυνάμει τοῦ ἀρθροῦ θ' τὸ ἀπὸ 28 Ἰουνίου νόμου περὶ σωματικῆς ἀνικανότητος τῶν στρατευομένων, παρουσιασθεῖς εἰς τὸν κύριον στρατηγόν Ἄργον ἐξετασθεῖς δὲ ἀπὸ τῶν διερμηνέων του συνάμα καὶ ἱππασπιστοῦ τοῦ, ἐκθέσας τοὺς λόγους μου ἐδιέταξε καὶ τοῦ ἔφεραν ἔναν κανονισμὸν ἀπαλλαγῶν ὅστις εἶχε προβλέψει τὸ νόμισμά μου αὐτὸ καὶ ἐν ἐξῶ πλήρως τὰ δικαιώματά νὰ ἐγκριθῶ βοηθητικὸς καὶ διαταχθεῖ παρ' αὐτοῦ νὰ ὑποβάλλω αἰτήσιν εἰς τὸ αὐτὸ ὑπουργεῖον, λοιπὸν κατὰ διαταγὴν του ὑποβάλλα τὴν αἰτήσιν, καὶ ἡ αἰτήσίς μου ἐπήγγε εἰς τὴν ἐπιτροπὴν ἀπαλλαγῶν διὰ νὰ σηκώσῃ ἀντίγραφον τῆς γνωματεύσεως καὶ δυνάμει τῆς γνωματεύσεως τῶν ἀπαλλαγῶν καὶ τῆς αἰτήσεώς μου καὶ τῆς διαταγῆς τοῦ ὑπουργείου θὰ παραπεμφθῶ εἰς τὴν ἐπιτροπὴν, διὰ τοῦτο λοιπὸν ζητῶ τὴν πρόστασιν σας καὶ σὰς παρακαλῶ θερμότατα νὰ μὴ με παρεξηγήσατε, διότι μὲ παρακινῶν λόγους σοβαροὶ καὶ ἐπί τῆς ἐκείνου καὶ ἐπιπέσω δὲ κάποτε, λίαν προσεχῶς, θὰ ἐπικρατήσῃ ἡ δημοτικὴ (φωναί: ποτέ, ποτέ). Τὸ νομοσχέδιον φηφίζεται».

Ἐ Ἀπὸ ἔγγραφο τοῦ ὑπουργείου τῆς συγκοινωνίας.—Λαμβάνω τὴν τιμὴν ν' ἀναφέρω ἕμιν. Συμφώνως τοῦ ἑπ' ἀριθ. Πρωτ. 87216 ληφθέντος ἐγκριμένου δρομολογίου περὶ τοῦ ἀγροτικοῦ διανομῆς ὅπως ὁ ἐν λόγῳ διανομῆς ἐξακολουθῶν συμφώνως τοῦ γράφειν σας. Αἱ ἀποστάσεις τῶν διαφόρων χωρίων ὀνομαστικῶς ἔχει ὡς ἐξῆς. Αὐταὶ εἶναι αἱ ἀποστάσεις ἐκάστης ἐβδομάδος. Περὶ τοῦ βηθέντος δρομολογίου αὐτῆ εἶναι ἡ θετικὴ πληροφορία.

Τὸ ἐν λόγῳ δρομολόγιον ὅν ἐξακολουθοῦσάν μέχρι τοῦδε ἦτον κανονισμένον παρὰ τοῦ Γραφείου τῆς ἐπιθεωρήσεως κατὰ διάφορον τάξιν οὐδόλως δύναται δευέσιν ὁ διανομῆς, τὸ καταλληλότερον καὶ συντομότερον τοῦτο ὑπάρχει καὶ μάλιστα δὲ μὲ ἰσχυρὸν κόπον. Περὶ δὲ τῶν ἐν λόγῳ διαφόρων χωρίων... ἐπὶ συντομότερῳ λόγῳ πρέπει νὰ ὑπάγωμαι εἰς δικαιοδοσίαν Μετσόβου. Αἱ ἀποστάσεις αὐτῶν μέχρι Μετσόβου ἐπέχουσι ὡσὰς 4: ἐνῶ τὰ ἐν λόγῳ χωρία ταῦτα ὑπάρχουν πέραν τοῦ Ἀράχθου ποταμοῦ κυρίως ὅτι ἐπὶ τοῦ χειμῶνος τῶν γινόμενων πλημυρίων ὑπάρχει μεγίστη δυσκολία.

Ἐ Ὁ κ. Α., πρόεδρος τῆς Κοινότητος Ρ., τετραπέρατος κατὰ τ' ἄλλα Γορτύνας, ἔχει μόνον τὴν μανία νὰ μιλήῃ «ἐλληνικά», ἐμὰ συνομιλεῖ μὲ κανένα μέγαν,

τό δάσκαλο να είπομε του χωριού, τον αστυνόμο, τον επιθεωρητή, τον ειρηνοδίκη, Έτσι τον άκουσ να λέη: «Κύριε αστυνόμε, έχω την αναίθεια να σας ξενοδοχήσω», δηλ. έχω τη διάθεση να σας φιλοξενήσω. — «Πότε ήρθες κ. Δ;» «Μη μου άπτου» δηλ. πρό όλίγου. — «Εγνώρισες τό νέο ειρηνοδίκη;» «Όχι. Δέν συνουρέθηη ακόμα» δηλ. δέν συναντήθηκα. — «Πότε ήρθες κύρ Θ.» «Μόλις συνήθηα» — «Έλα να φάμε». «Εύχαριστώ, δάσκαλέ μου, είμαι κόρος» δηλ. παραφουσκωμένος. — «Ό λόγος γιά τόν πρόεδρο της κοινότητας Τροπαίων. «Α! αυτός ο πρόεδρος είναι πολύ μητρομανής (=δοξομανής). — «Δάσκαλε, να έρθης να φάμε. Έχω και «έκδόρια» (=επιδόρπια) — «Τό κρασί μου, κ. επιθεωρητά, είναι άλλος άλεκτωρ, πιθανώς και ο δάσκαλος» (=τό κρασί μου είναι έκλεκτό, μπορεί να τό βεβαιώση κι ο δάσκαλος) — Στο γραμματικό της κοινότητας που παράλειψε ο Ένα πιστοποιητικό να γράψη κάτι: «Γράψε το στο πραιτώριον» (δηλ. στο περιτώριο) — «Μεταρχόμενος (= διερχόμενος) εκ Λαγκαδίου συνουρέθηη με τόν επόπτην και μου έδωκε κάτι χαρτιά». — «Δάσκαλέ μου, είσαι άτιδος» δηλ. φιλότιμος. Π. Κ.

Ένας μακαρίτης τώρα δικαστικός κλητήρας θρεμμένος με τούς παλιούς δασκαλισμούς που όλη ή αξία του ανθρώπου εκτιμούνταν από τη γραμματική δύναμη, καθώς λέγανε, και από τις βαθύτερες ελληνικές λέξεις που θάξερε κανένας, ένα πρωί πήγε στο σπίτι του ειρηνοδίκη. Ό ειρηνοδίκης, πιάς ξέρει γιατί, έτυχε ναναι χαρούμενος πολύ και υποδέχτηκε τόν κλητήρα με πολλή φιλοφροσύνη. Ό άπλοικός χωριάτης τότε ειπε στον ειρηνοδίκη: Κύριε ειρηνοδίκη, βλέπω σήμερα είσαι πολύ γελοός. — Γελοός είσαι σύ, καλιάνθρωπε! τοό λέει ο ειρηνοδίκης και τόν έδιωξε τόν καημένο τόν κλητήρα, χωρίς να ξέρη πως γίνεται θύμα, καθώς τόσαι άλλοι, της καθαρευουσιάνικης τάσης του. Τώρα μένει μύθος τό «γελοός» έδω και γίνεται χρήση. «Άλλη φορά, τώρα στα τελευταία της ζωής του, ο γέρος πιά κλητήρας έρχεται μιá μέρα, στο καφενείο και λέει: Τό μάθητε, κύριοι; πάει ο Στρατός! Τι, κύρ Άντρέα! ρωτάνε παραξενημένοι όσοι ήτανε στο καφενείο και μαζί τους και έγώ. — Πέθανε, λέει, στο Μεσολόγγι! — Μά ποό τόμαθες; τόν ρωτάνε. Τό είδα στον «Άγγελιαφόρο»! (μιá έφημερίδα μεσολογγίτικη). Νάτος τι γράφει! «Ό «Άγγελιαφόρος» άπλούστατα έγραφε: «άφικετο ο κ. Στρατός σήμερα κτλ.» Προφανώς τό άφικετο τό έξηγούσε «άπέθανε» ο καημένος ο κλητήρας. Έξεκαρδίστηκαν στα γέλια όλοι. Και τώρα ακόμα γελώ, άμα τό θυμάμαι. Θεός σχωρέστον! Α. Α.

ΑΠ' ΟΣΑ ΜΑΣ ΓΡΑΦΟΥΝ

Ένας υποδιδάσκαλος γιά τη μεταρρύθμιση

Κύριε γραμματέα,
... Τι τά θέλετε, με τη δημοτική γλώσσα, με τη γλώσσα δηλαδή που έμαθε τό παιδί από τό σπίτι του, δέν ξέρω τι άλλοι συνάδελφοι έκαμαν, έγώ όμως μπορώ όχι μόνο να τό ειπω, αλλά και να τό φωνάξω δυνατά γιά να άκουστή σε άνατολή και δύση, έκαμα θαύματα και όποιος άμφιβάλλει άς έρθη στο σχολείο μου να ιδή. Ουδέ σύγκριση μπορεί να γίνη μεταξύ της μιας και της άλλης γλώσσας. Άς φωνάξουν «έξω οι μαλλιαροί», άς φωνάξουν «έξω οι καταστροφείς της γλώσσας». Όσοι φωνάξουν έτσι διώκουν όρνεα πτώμενα. Άν υπάρχουν ακόμα και σήμερα συνάδελφοι υποστηρίζοντες την καθαρεύουσα δέν κάνουν γιά τό επάγγελμα τού δασκάλου. Γιατί; άπλουστάτη ή απάντηση: διότι δέν ξέρουγ τη δουλειά τους. Και όπως ένας μαραγκός που δέν ξέρει τη δουλειά του θα ζημιώσει τόν αφεντικό που εργαζεται, διότι πολλά σανίδια θα αφήση στράφι, θα αφήση δηλαδή κομματάκια τά όποια θα είνε άχρηστα, ή άντι να κόψη τις σανίδες με τό πριόνι ή να τις πλανίξη με τη πλάνη προσπαθεί να κάμη τη δουλειά αυτή με τό σκεπάρι ή με τό ξυλοφάγι. Έτσι και ο δάσκαλος αυτός της καθαρεύουσας ζημιώνει τά παιδάκια που πηγαίνουν στο σχολείο του. Περισσότερο ωφέλημένα θα ήσαν τά παιδάκια αυτά άν τά μάθαιναν τά γράμματα σαν τό Λάμπρο, τόν αδερφό της Άφρόδως, παρα άν τά μάθουν στο σχολείο τέτοιοι δασκάλοι. Σας στέλνω από τό χωριό μου άπειρους χαιρετισμούς.
Γ. Α.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ 1 ΙΑΝ. ΩΣ ΤΗΝ 31 ΔΕΚ. 1920

Ε Σ Ο Δ Α

Ε Σ Ο Δ Α

Υπόλοιπο στην 1 Ιανουαρίου 1920	3155 80	Νοίκι γραφείου . . .	3407 —
Αμφοτέρω όμιλο γιά τό 1919 — 1920 από 24 μέλη	1360 65	Μισθοί προσωπικού και κοστοτά έπιγράφατα	1418 80
Συνδρομές	100 —	Φωτιά και φωτισμός τού γραφείου	178 90
» » » 1921	10 —	Γραφική ύλη και τυπωτικά	448 15
» » » 1916	90 —	Τύπομα και αποστολή Δελτίου 1920	6510 09
» » » 1918	90 —	Αποστολή Δελτίου 1920	34 45
» » » 1919	87 —	Ταχυδρομικά και τηλεγραφικά	31 31
» » » 1920	895 —	Αποστολή βιβλίων κλπ.	110 78
» » » 1921	75 —	Συγγραφικά έκτακτήριατα	88 —
» στο Δελτίο » 1911 — 1916 » 16 συνδ.	80 —	Έκκεκτα έξοδα	747 45
» » » 1917 — 19 » 97	386 —	Βιβλιοθήκη	50 70
» » » 1920 » 186	867 —	Υπόλοιπο:	12970 58
» » » 1921 » 9	60 —	σε μετρητά	
Πούλημα Δελτίων 1911 — 16	187 12	στην Τράπεζα Χίου	955 04
» Δελτίου 1917 — 19	2985 80		808 10
» 1920	163 30		
» βιβλίων παιδικής βιβλιοθήκης	285 87		
» άλλων και φυλλαδίων	1262 15		
Τόκοι από καταθέσεις στην τράπεζα.	132 85		
Υπενόμιση διαμερισματος γραφείου.	1918 20		
	14293 72		14293 72

Αθήνα 21 Ιανουαρίου 1921

Ό ταμίας τού Εκπαιδευτικού Όμιλου

Μ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ

ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΓΙΑ ΤΟ 1921

ΕΣΟΔΑ

ΕΞΟΔΑ

Υπόλοιπο 31 Δεκ. 1920.	1523	14	Νότιο γραφείο	1800
Δωρεές	2000	—	Μισθός γραμματέα Δρ. 100	1800
Συνδρομές στον Όμιλο και στο Δελτίο.	8600	—	» επιστάτη » 50—Δρ. 150×12	500
Πολλήμια βιβλίων και Δελτίων.	1000	14	Γραφική ύλη	200
	7823	—	Φωτιά και φωτισμός	100
	4576	—	Ταχυδρομικά	7500
		—	Εκδόσεις Δελτίου ή βιβλίων	500
Ελλείμμα			Εκτακτά	
Δρ. 12400				Δρ. 12400

Αθήνα 24 Ιανουαρίου 1921

Ο ταμίας του Εκπαιδευτικού Όμιλου

M. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ

ΔΙΑΦΟΡΑ

Εκπαιδευτικός, "Όμιλος 1920-1921. Υστερ' από την πολιτική μεταβολή του Νοεμβρίου 1920 το έργο του Εκπαιδευτικού Όμιλου έγινε αναγκαϊότερο για την πρόοδο της ελληνικής παιδείας απότι ήταν στην τριετία 1917-1920. Μέρος από το πρόγραμμά του είχε αρχίσει να εφαρμόζεται από το κράτος, τα τρία καινα χρόνια. Τα θεμέλια για την αναγέννηση έμπαιναν σιγά σιγά, μα στερρά. Το νέο όπουργείο της παιδείας από τη πρώτη στιγμή δείχτηκε εχθρικό σ' αυτό το έργο. Ήξαγγέλθηκε από τις πρώτες μέρες σάν κατόρθωμα, πώς τα μαλλιαρά βιβλία και ο μαλλιαρισμός θά φύγουν από τα σχολεία. Ο Εκπαιδευτικός Όμιλος ήταν υποχρεωμένος ν' αγωνιστή για το πρόγραμμά του, να διαφωτίση την κοινωνία και για ό τι έγινε και για ό τι πρέπει στο μέλλον να γίνει, να διαφωτίση τους δασκάλους, ν' άπλώση τις ιδέες του παντού και συνάμα να τις αναλύση και να τις βαθύνη, δείχνοντας πώς το πρόγραμμά του δέν είναι μονόπλευρο, γλωσσικό, παρά πολύπλευρο και συνάμα έναιο. Ήταν ακόμη υποχρεωμένος να προετοιμάξη το δίκιο για τη συμπλήρωση του έργου του μέσα στο κράτος, όταν θάρθη ή κατάλληλη ώρα, να συνεχίση έξω από το κράτος, όσο είναι δυνατό, τη δημιουργία των μέσων για τη μεταρρύθμιση, όπως είναι τ' ά ν α γ ν ω σ τ ι κ ά βιβλία για τα παιδιά και τα βοηθητικá για τους δασκάλους, και ακόμη να εκδώση τη γραμματική της νέας σχολικής γλώσσας. Αυτοί είναι οι σκοποί της άμεσώτερης δράσης του, για να μείνωμε δίως διάλογ μέσα στο έδαφος της πραγματικότητας. Μα για να πραγματοποιηθή το πρόγραμμά του ήταν ανάγκη να γίνει κάποια αναδιοργάνωση στον Όμιλο.

Στην έκτακτη Γενική Συνέλευση (8 Ιανουαρίου 1921) αποφασίστηκε να γίνουν οι ακόλουθες αλλαγές στο καταστατικό: Το άρθρο 5: «Τá μέλη του Όμιλου πληρώνουν το λιγώτερο 20 δραχμές το χρόνο και οι δημοδιδάσκαλοι και φοιτητές 10 δραχμές. Τα μέλη έχουν ψήφο στις συνελεύσεις του σωματίου και παίρνουν το Δελτίο του Όμιλου χάρισμα. Ο χρόνος αρχίζει την 1 Ιανουαρίου». — Το άρθρο 6: «Τό Όμιλο διοικεί διοικητική επιτροπή από 15 μέλη». — Το άρθρο 8: «Η διοικητική επιτροπή εκλέγει από τα μέλη της έναν πρόεδρο και έναν αντιπρόεδρο για κάθε χρόνο, και έναν ταμία και ένα γινικό γραμματέα για τρία χρόνια. Αν στο μεταξύ παραιτηθή ή λείψη μέλος της διοικητικής επιτροπής τό αντικατασταίνει ή τό αναπληρώνει ένα από τ' αναπληρωματικά μέλη κατά σειρά πλειονοψηφίας, και σέ ίσοψηφία κατά σειρά αλφαθητικής. Η διοικητική επιτροπή εκλέγει ακόμη από μέλη της ή από άλλα μέλη του Όμιλου, ειδικά για την εφαρμογή του σκοπού του Όμιλου, μία Εκτελεστική επιτροπή για τρία χρόνια. Η Εκτελεστική επιτροπή αποτελείται από 5 ως 7 μέλη και έχει έργο να εφαρμόξη όσες αποφάσεις της αναθέτει ή διοικητική επιτροπή και ιδιαίτερα να φροντίξη για τα δημοσιεύματα, τις διαλέξεις, τα μαθήματα, τα φρονιτήρια και για καθενί που σχετίζεται με την επιτυχία του σκοπού του Όμιλου. Η Εκτελεστική επιτροπή εκλέγει έναν πρόεδρο από τα μέλη της και συνεδριάζει κάθε φορά που τήν καλεί ο πρόεδρος, αν είναι παρόντα τρία τουλάχιστο μέλη της και αποφάζει με σχετική πλειονοψηφία. Η Εκτελεστική επιτροπή άμα τήν καλέση ο πρόεδρος της διοικητικής επιτροπής παρευρίσκεται στις συνεδριάσεις και λογοδοτεί για τις εργασίες της με γραπτή έκθεση κάθε χρόνο τό Δεκέμβριο». — Το άρθρο 10: «Τόν Εκπαιδευτικό Όμιλό τόν αντιπροσωπεύει ο πρόεδρος της διοικητικής επιτροπής ή ο αντιπρόεδρος, άμα λείπει ή έμποδίζεται ο πρόεδρος». — Το άρθρο 11: «Η διοικητική επιτροπή συνεδριάζει όταν τήν καλέση ο πρόεδρος, αν είναι παρόντα τουλάχιστον 7 μέλη της, και αποφασίζει με σχετική πλειονοψηφία».

Στην ταχτική Γενική συνέλευση (δ Φεβρουαρίου 1921) έγινε εκλογή της νέας Διοικητικής επιτροπής, που καταρτίστηκε έτσι: Ι. Θεοδωρίδης (πρόεδρος), Αλ. Βαρθέτας (αντιπρόεδρος), Δ. Γληνός (γενικός γραμματέας), Ελένη Κορμύλλου (ταμίας), Κυρ. Βαρβαρέσος, Αλ. Δαλμώζος, Άβρα Θεοδωροπούλου, Εδάγγελος Ίωάννου, Άριστος Καμπάνης, Δημ. Ακμπράκης, Βέρβα Δέσκα, Δημ. Σαπουντζής, Αλ. Σκόλλος, Μανόλης Τριανταφυλλίδης και Γεώργιος Χαριτάκης. Αναπληρωματικά μέλη Πηνελόπη Δέσκα, Β. Αγγελόπουλος, Κ. Τριανταφυλλόπουλος, Αλ. Φωκάς και Κ. Τσαλδάρης.

Ἐπιτελεσθέντος τῆς Παρασκευῆς: Ἀπὸ τῆς μέσης Νοεμβρίου ὡς τὴν ἀρχὴν Μαΐου κάθε Παρασκευὴ γίνονταν στὴν αἴθουσα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου συγκεντρώσις τῶν μελῶν. Οἱ συγκεντρώσεις εἶχαν φέτος μεγάλη ἐπιτυχία. Κάθε φορὰ ἦταν ἡ σάλα γεμάτη καὶ πολλὰς φορὰς ἔγιναν πολλὰ ἐνδιαφέροντα συζητήσια. Στὶς συγκεντρώσεις αὐτές, ἀφορμὴ γιὰ νὰ βλέπονται, νὰ γνωρίζονται, νὰ συζητοῦν καὶ νὰ διατυπώσουν γνώμες, σκέψεις, συμβουλές, ἰδίως τὰ μέλη τοῦ Ὁμίλου, συνήθως ἕνα μέλος ἔκανε εἰσήγησιν γιὰ ἕνα θέμα καὶ ἀκολουθοῦσε συζήτηση. Τὰ θέματα δὲν ἀναγγέλλονταν συνήθως ἀπὸ πρὶν. Στὶς Παρασκευὰς αὐτές ὀκτὼ φορὰς συζητήθηκε τὸ πρόγραμμα καὶ ἡ δράσις τοῦ Ὁμίλου μὲ εἰσηγητὴ τὸν κ. Γληνὸν, δύο φορὰς ἔγινε συζήτηση ἀπάνω σὰ παλιὰ καὶ τὰ νέα ἀναγνωστικὰ μὲ εἰσηγητὴ τὸν κ. Γληνὸν, συζητήθηκε ἀκόμη τὸ ἐκπαιδευτικὸν πρόγραμμα τοῦ Συνδέσμου ἐλλήνων ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῆς γυναικὸς μὲ εἰσηγήτρια τὴν κ. Θεοδωροπούλου, δ. κ. Ἀῶλος μίλησε γιὰ τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν τῆς μεσημεριανῆς ἐκπαιδύσεως, δ. κ. Τζούφης διηγήθη ἀναμνήσεις ἀπὸ τῆς διδασκαλικῆς του παιρᾶ, προπάντων μὲ τοὺς ξενόφωνους, δ. κ. Γληνὸς μίλησε γιὰ τὸ πρόγραμμα τῆς Université Nouvelle τῶν γάλλων Compagnons, δ. κ. Φραγκοῦδης, Σβῶλος καὶ Δοξιάδης μὲ θέμα ἡ παιδεία στὸν πόδο δουλοῦ ἐλλήνωνισμῶ, δ. κ. Βάρναλης μὲ θέμα σοσιαλισμὸς καὶ δημοτικισμὸς τρεῖς φορὰς, καὶ τέλος δ. κ. Σωτηρίου μὲ θέμα τὰ Ψηλά βουνὰ καὶ ἡ ἐκθεσις τῆς ἐπιτροπείας τοῦ ὑπουργείου. Οἱ Παρασκευὰς τοῦ Ὁμίλου θὰ ἐξακολουθήσουν τὴν ἐρχόμενη χρονιά.

Ἐκπαιδευτικὸς Ὁμιλος. — Πίνακας δωρεῶν γιὰ τὸ 1921

Πην. Δέλιτα 1000, Ἐλ. Κορύλλου 700, Ἀλέξ. Πάλλης 680, Ἀλέξ. Δέλιτα 100, Ἰωάν. Θεοδωρίδης 300, Γεώργ. Χαριτάκης 500, Ἀλέξ. Βαμβέτσος 200, Δ. Σαπουτζῆς 500, Χρ. Νομικὸς 305, Δημ. Φιλίπιδης 100, Περιοδικὸ «Λόγος» 50, Στέφος Δουμπρόπουλος 80, Σ. Πατρικόπουλος 80, Κυριάκος Βαρβαρέσος 100, Η. Παπαδόπουλος 80, Ἀλ. Ζάννος 50, Κ. Ζαρίφη 85, Ἀμ. Δραγοῦμη 80, Κ. Κυριαζῆς 80, Μάρ. Λασιναρῆς 80, Κ. Κατοῦπαλης 65, Γεώργ. Ἀδέρωφ 80, Α. Λαβίτης 80, Κ. Ἀθανασιάδης 20, Γ. Ευδιάς 10, Ἀθ. Φλώρος 10. Ὁλα μαζὶ δρ. 5265.

Στὸν προϋπολογισμὸ τοῦ 1921 εἶχαν γραφῆ γιὰ τὸ τύπωμα τοῦ Δελτίου καὶ βιβλίων δρ. 7500, καὶ τὸ ἔλλειμμα ἔβγαυε 4576 δρ. Ὡς τὴ στιγμὴ αὐτὴ τὸ τύπωμα τοῦ Δελτίου, ποῦ ἔγινε σχεδὸν διπλάσιον ἀπὸ τὶς τελευταίας χρονεὶς καὶ ἄλλων βιβλίων ἔφτασε νὰ στοιχίσῃ 16000 δρ., ὥστε τὸ ἔλλειμμα γίνεται 13000 δρ. περίπου. Οἱ δωρεῖς περνοῦν ὡς τώρα τὸν προϋπολογισμὸ 3265 δρ. Εἶναι φανερό πὺς ὁ Ὁμιλος θὰ μείνῃ φέτος μὲ χρὸς ἀπάνω ἀπὸ 10000 καὶ δὲ θὰ μπορῆ τοῦ χρόνου νὰ τυπώσῃ τίποτα, ἀν δὲ σκεπασθῇ τὸ φετινὸ ἔλλειμμα ἀπὸ δωρεάς. Παρακαλοῦμε δὲ δωρεῖς ὅσους τιμοῦν τὸ ἔργο τοῦ Ὁμίλου καὶ νιώθουν τὴ σημασίαν του, νὰ μᾶς στείλουν βοήθεια. Κάθε δωρεὰ εἶναι δεχτὴ, ὅσο μικρὴ κιὰν εἶναι. Οἱ δωρεῖς στέλνεται στὴν Κα Ἐλένη Κορύλλου, ταμιά τοῦ Ὁμίλου ὁδὸς Ὀθωνος 12.

Ἐνας δάσκαλος γιὰ τὴ δημοτικὴν.

Στὶς τελευταίας φετινὲς ἀπογευματινὰς συγκεντρώσεις τοῦ Ὁμίλου ἦρθαν ἀκριβοὶ δάσκαλοι ἀπὸ τὶς ἐπαρχίας, συγκεντρωμένοι στὴν Ἀθήνα ὡς ἀντιπρόσωποι τῶν ἐπαρχιακῶν διδασκαλικῶν συλλόγων γιὰ νὰ ἐνωθοῦν σὲ μιὰ μεγάλη ἐνωσιν. Σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς συγκεντρώσεις αὐτὰς ἕνας ἀπὸ τοὺς δημοδιδασκάλους, δ. κ. Ράλλης ἀπὸ τὴν Κέρκυρα, ἔκαμε στοὺς ἀκροατὰς τὸν ἀκόλουθο χαρακτηρισμὸν:

Ἀξιότιμες Κυρίες καὶ Κύριε. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν ποῦ βρισκόμαστε αὐτὲς τὶς μέρες στὴν πρωτεύουσα θὰ σὰς παρακαλέσω νὰ λάβετε τὴν κάλυσίνην ἢ ἀκούσατε καὶ τὴ γνώμην ἐμὰς ἀπὸ τὶς ἐπαρχίας γιὰ τὸ σπουδαῖο ζήτημα τοῦ δημοτικισμοῦ. Βέβαια δὲ θ' ἀκούσατε πολλὰ πράγματα, γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ πολλοὶ θὰ τόχουν ἀναπτύξει τόσο καλὰ ποῦ θὰ περιττεῦσαν τὰ λόγια τὰ δικὰ μας.

Τὸ ζήτημα τοῦ δημοτικισμοῦ εἶναι πολὺ σπουδαῖον, εἶναι ζήτημα ποῦ συνδέεται μὲ τὴν ὑπαρξὴν τοῦ ἔθνους, εἶναι ζήτημα ποῦ δὲ θάφταναν μέρες καὶ μέρες νὰ μιλεῖ κανεὶς γι' αὐτό. Μὰ λίγα λόγια ἐπιτρέψετε μοι νὰ πῶ, γιὰ τὴ ψυχὴν μου

μέσα αἰσθάνεται πόνο μεγάλον γιὰ τὸ γόρισμα ποῦ προσπαθοῦν νὰ κάμουν στὴ δύστυχη αὐτὴ κοινωνία ἐκεῖνοι, ποῦ ἔλος ὁ γραμματισμένος κόσμος τοὺς θεωρεῖ πᾶς ληθημονημένους. Ὁ Δημοτικισμὸς εἶν' ἕνα ἔντρον, ποῦ βρίσκεται στὴν ἀνάπτυξίν του, ποῦ ἔχει πολὺ βαθιὰ τίς ρίζες του, ποῦ ὅσο κιὰν βελήσουν νὰ τὸ κοουτουρέψουν, πάλι θὰ βλασταρῶσιν πὺς ζωηρό, ποῦ δροσάτο. Ὁ Δημοτικισμὸς εἶναι μιὰ δευτέρη χριστιανικὴ θρησκεία, ποῦ στηρίζεται στὴν ἀλήθειαν ἀπάνω καὶ στὴν ἀγάπην. Ὅση καταδίωξις κιὰν κάμουν, ὅσα θύματα κιὰν θαλῆσουν νὰ ἔχουν οἱ διώχτες τοῦ, ὁ δημοτικισμὸς εἶναι γι' αὐτοὺς μιὰ πυρκαγιά ποῦ ἀδιάκοπα φωτλῶνεται, μὲ τὴ θετικότηταν πὺς δχι θὰ σβῆσῃ, ἀλλὰ γρήγορα θὰ κάψῃ τὸ ἀχυρῆνιο γλωσσικὸ κτίριον ποῦ προσπαθοῦν νὰ φτιάσουν. Ὅστε ἐπιτροπές, ὅστε συμβούλια, ὅστε ἀφορισμοὶ, ὅστε ξορκίσματα δὲ θὰ μπορέσουν νὰ βασταῆσουν τὴν ἀλήθειαν.

Ἡ δημοτικὴ γλῶσσα, κυρίες μου καὶ κύριοι, εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Ὁ λαὸς ἀρχίζει νὰ ξυπνᾷ ἀπὸ τὸν ἐγκεφαλικὸν λήθαργον, πὺς τόσα καὶ τόσα χρόνια βρισκότανε χωμένους καὶ ζητᾷ νὰ λάβῃ μέρος στὴ ζωὴν. Ζωὴ εἶναι ἡ μόρφωσις. Ἡ μόρφωσις πᾶς δὲν εἶναι προνόμιον γιὰ τοὺς λίγους, εἶναι κοινὸν κτῆμα τοῦ λαοῦ. Ὁ λαὸς ὁ ἴδιος θὰ ζητήσῃ τὸ μέσο γιὰ νὰ μορφωθῇ καὶ τὸ μέσο αὐτὸ εἶναι ἡ γλῶσσα. Ἀλλὰ ποιά γλῶσσα; Ἡ γλῶσσα του, ἡ γλῶσσα ποῦ θὰ μπορῆ εὐκολὰ χωρὶς νὰ χάσῃ τὸν πολυτιμὸν του καιρὸν, τὰ καλυτέρα τοῦ χρόνου μὲ τὴ μακαριότητα τῆς γραμματικῆς, νὰ μάθῃ ἐκείνο ποῦ θὰ χρειασθῇ γιὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς. Ἡ γλῶσσα αὐτὴ εἶναι ἡ δημοτικὴ, γιὰ τὴν αὐτὴν εἶναι ἡ γλῶσσα τῆς ζωῆς, εἶναι ἡ γλῶσσα, ποῦ θὰ σβῆσῃ ἀπὸ τὸν ἀνθρώπον κάθε κακία καὶ θὰ τὸν παραδώσῃ ἔδωλο στὴ ζωὴν. Εἶναι ἡ γλῶσσα ποῦ θὰ μπορῆσῃ πραγματικὰ νὰ κάμῃ τὸν ἕλληνα φάρο τοῦ ἐξευγενισμοῦ τῆς ἀνοτολῆς.

Ἄς ἔρθουμε τώρα στὸ ἄλλο ζήτημα, ποῖος θὰ τὸν βοηθήσῃ αὐτὸν τὸ λαὸν στὸ πνευματικὸν τοῦ ξύπνημα. Ὁ βοηθὸς του εἶναι στὸ πλάι του, εἶναι ὁ δάσκαλος του. Εἶναι τὸ περιφρονημένον ἐκεῖνο ὄργανον τῆς πολιτείας, ποῦ ὡς τώρα κι αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ λαὸς, μὴ γνωρίζοντας τὴν ἀξίαν του, μὴ γνωρίζοντας τὴν πολυτιμὴν βοήθειαν ποῦ ἔχει νὰ τοῦ προσφέρῃ στὴν πνευματικὴν του ἀναγέννησιν, ἀδιαφόρησε γι' αὐτόν, τὸν περιφρόνησε, τὸν ἔκαμε νὰ μαρᾷ στὴν προσπάθειάν του. Εἶμαι βέβαιος, κυρίες μου καὶ κύριοι, πὺς κάθε πραγματικὸς δάσκαλος, κάθε ἐργατὴς τῆς λαϊκῆς ἀναλαμπῆς, δὲν μπορεῖ παρά νὰ εἶναι δημοτικιστὴς, δηλαδὴ νὰ ἐνωσῃ πὺς γιὰ νὰ ἐργασθῇ τὸ δημοτικὸν σκαλιὸν, πὺς γιὰ νὰ φέρῃ κάποιο ἀποτέλεσμα στὴν κοινωνίαν ἡ ἐργασία του, δὲν μπορεῖ παρά νὰ μεταχειρισθῇ τὴ δημοτικὴν γλῶσσαν. Μονάχα μ' αὐτὴ τὴ γλῶσσαν θὰ μπορῆσῃ ὁ δάσκαλος νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὴν ψυχὴν τοῦ παιδιοῦ, μονάχα μ' αὐτὴ τὴ γλῶσσαν θὰ μπορῆσῃ νὰ λαφρώσῃ ὁ δάσκαλος τὸ τρομερὸν πλάκωμα, ποῦ ἡ ψυχὴν του αἰσθάνεται ἀπὸ τὸ φαρμακωμένον τοῦ ἐπάγγελμα. Ἄς μεταχειρισθῇ ὁ δάσκαλος τὴ δημοτικὴν γλῶσσαν καὶ τότε δὲ θὰ αἰσθάνεται τὴν ψυχικὴν στενοχωρίαν ποῦ ὡς τώρα τοῦ προκαλεῖ ἡ δουλειὰ του. Ὡς τώρα ὁ δάσκαλος δὲν αἰσθανότανε παρά ἕνα ἀδιάκοπον βούτηγμα μέσα σὲ παγωμένον νερό. Ὅταν ἀπὸ τὸ σκολεῖον ποῦ διώξῃ τὸ σκιάχτρο τῆς καθαρεύουσας, τὴν παγωσιά, τότε θὰ νιώσῃ πὺς βρίσκεται μέσα σὲ θερμοκήπιον, ποῦ τριγύρω του τὰ ἔμορφα λουλουδάκια, τ' ἀθῶα παιδάκια, τοῦ ἔνοντουν τὴν πλακαμένην του καρδίαν. Ἴσως μερικὸι ἀπὸ μᾶς νὰ φοβοῦνται νὰ ποῦν πὺς προτιμᾶνε τὴ δημοτικὴν γλῶσσαν, καὶ γι' αὐτὸ προσπαθοῦν νὰ λιβανίζουν μερικὰ ἀψυχα πράγματα μὲ τὸ βρομερὸν τῆς καθαρεύουσας λιβάν. Σ' αὐτοὺς τοὺς ἀγαπητοὺς μου συνεργάτας θ' ἀπαντήσω:

Ὅχι! Μὴ φοβάστε τὰ φαντάσματα. Τὰ φαντάσματα δὲν μποροῦν νὰ σὰς κάμουν κακὸν, γιὰ τὴν μέσάν τὴν ψυχὴν τους καὶ αὐτὰ τὸ ἴδιο αἰσθάνονται, μὰ δὲ θέλουν νὰ τὸ μολογήσουν. Γιατὶ δταν λένε πὺς τὴ συνεννόησίν του ὁ δάσκαλος μὲ τὸ τὸ παιδί μπορεῖ νὰ τὴν κάμῃ στὴ δημοτικὴν γλῶσσαν, γιὰ τὴν ἀλλίως δὲ γίνεται, τί ἄλλο εἶναι παρά πὺς τὴν παραδέχονται καὶ αὐτοὶ γιὰ μοναδικὸν μέσον στὴν μόρφωσιν τοῦ παιδιοῦ; Λοιπὸν νάχετε θάρρος νὰ λέτε καθαρὰ κείνον ποῦ ἡ ψυχὴν σας μέσα αἰσθάνεται. Ὅλοι οἱ δάσκαλοι, ἐκτὸς ἀπὸ μερικὰ σκουριασμένα παλιόδερα, εἶναι ἔχουν νιώσει πὺς ἡ μοναχὴ γλῶσσα τοῦ σκολειοῦ εἶναι ἡ δημοτικὴ. Ἐμπρὸς λοιπὸν στὸ ἱερὸν μᾶς ἔργο.

Νέα βιβλία (ὅσα λάβαμε ὡς τὸν Αὐγουστο τοῦ 1921).
Ν. Λούβαρι, Ἡ φιλοσοφία τῆς θρησκείας ἐν τῇ παρόντι (θρησκεία καὶ ἀγωγή I) 1916, 45 σελ.
Ed. Spranger, Ἐἰδη ζωῆς (σχεδιάσμα), μετάφρ. Ν. Λούβαρι. 1917, 108 σελ.
Π. Α. Βαλάκη, Περὶ σχολικῶν ἐκδρομῶν. Κολλάρος, 1917, 165 σελ., ἑρ. 3.
Α. Βίνας, Αἱ νέα ἰδέαι περὶ τοῦ παιδίου, μετάφρ. **Χρ. Λέφα**. Φιλολογικῆ Κυψέλη 1919, 279 σελ., ἑρ. 7.
Ἐμμ. Κασπαθίου, Περὶ τῆς σπουδαιότητος τῶν θρησκευτικῶν μαθημάτων ἐν τῇ ἀγωγῇ. 1920, 23 σελ.
Δημ. Μωραΐτου, ὑποδιευθυντοῦ Διδασκαλείου Λαμίας, Τὰ ἰδεώδη τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν, πείραμα ψυχολογικῶν. Ζηκάκη 1920, 67 σελ., ἑρ. 3.
Θ. Κόντση, Συνοπτικοὶ κανόνες τῆς ὕψους καὶ μακροβιότητος. Πειραιᾶς 1920, 28 σελ.
Ἐμμ. Λαμπραδίου, Ὁδηγία πρὸς προφύλαξιν τῶν εἰς τὰ σχολεῖα φοιτῶντων ἀπὸ τῶν λοιμωδῶν νόσων. ἑκδ. 4. 1920, 64 σελ.
Ἐκκλήσις τῆς Ἑλληνικῆς βιοτεχνικῆς ἐταιρείας, ὑπὲρ τῶν ἐπαγγελματικῶν αὐτῆς σχολῶν, 1920, 22 σελ.
Αἱ πρῶται σχολικαὶ ἀποικίαι τῆς Κωνσταντινουπόλεως (Λογοδοσία τῆς ἐμῶν νόμου ἐταιρείας) Πόλη 1921, 27 σελ.
Δείμου Φλεγῶς, Ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Θεσσαλονίκη 1921, 22 σελ.
Γ. Χρυσοσπάθη, ἱατροῦ, Αἱ δυσμορφίαι τῶν παιδιῶν. 1917, 54 σελ.
Ἄντ. Γαβριήλ, Οἱ χοῖροι ὕψους, τὰ χαιρίδια κοίτους, οἱ ὄφεις ἰσχύουσιν. 1921, 72 σελ.
Τραγούδια τοῦ λαοῦ μας ἀνθολογημένα γιὰ τὰ παιδιά. Ἐκπαιδευτικὸς Ὀμιλος τῆς Αἰγύπτου. Ἀλεξάνδρεια 1921, 120 σελ., ἑρ. 3 (γρ. δ. 12).
Καβάφη Ε., Ποιήματα (1909-1911). Ἀλεξάνδρεια 1917, 15 φύλ.
Δελῆ Γ., Ἀπάνημα βράδια. 1921, 127 σελ., ἑρ. 5.
Γ. Γεωργιάδου, Ἡ δικαστικὴ ψυχολογία καὶ ἡ ψυχολογία τῆς μαρτυρίας. Βασιλείου, 1917, 53 σελ.
Γ. Γεωργιάδου, Ὁ ποινικὸς δικαστὴς καὶ αἱ ἀπαιτήσεις τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης. Βασιλείου 1917, 59 σελ.
Γ. Α. Γεωργιάδου, Ἡ ἐπίδρασις τοῦ πολέμου ἐπὶ τῶν σοσιαλιστικῶν θεωριῶν. 1919, 51 σελ.
Palmas K., A hundred voices and other poems, translated with an introduction and notes by **Ar. Phoutrides**. Cambridge 1921, 228 σελ.
Roussel L., Ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία στὰ δημοτικὰ σχολεῖα καὶ ἡ ἐκθεσις τῆς ἐπιτροπῆς. Ἀνατύπωση ἀπὸ τὸ περιοδικὸν «Ἀδελφούνη». 1921, 8 σελ., ἑρ. 1.
Ὀρλάνδου Α., Ἡ ἔμφω ἀκκλήσις. 1921, 43 σελ.
The word association for adult education, Bulletin ἑρ. 5, Adult education in Spain, etc., Αὐγουστος 1920, 24 σελ.—ἑρ. 6, Adult education in Czechoslovakia. The university of the desert, etc. Νοεμβρ. 1920, 24 σελ.—ἑρ. 7, Adult education in Wales, etc. Φεβρ. 1921, 24 σελ.—ἑρ. 8, Adult education in China, Μάιος 1921, 32 σελ. Τὸ καθένα τους ἀπὸ 1 σελίν. (Λονδίνο W. C. 2, 13 John street, Adelphi).
Ἀπὸ τὰ δικαιώματα τῆς ἐλληνίδος, Ἀ' ἔτος δράσεως τοῦ Συνδέσμου. Σύνδεσμος Ἑλληνίδων ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῆς γυναικὸς [1921], 52 σελ.
Γιαννῶλα Β., Ἐθνικὴ καὶ ἑλευθερία, ἰδιόρρυθμη φιλοσοφικὴ μελέτη τῶν κατὰ Ματθίαν ἀνθρωπίνων καθηκόντων. Βιολογικὴ φιλοσοφία. Κάρις, Σταυρινὸς 1921, 182 σελ., ἑρ. 12 (γ. δ. 40).
Πολάνη Π., Κριτικὴ τῆς σχέσεως ἐκκλησίας καὶ πολιτείας ἐν Ἑλλάδι. Ἀνατύπωση ἀπὸ τὸν «Πάντανον». Ἀλεξάνδρεια 1920, 42 σελ.
Α. Νομισσοῦ, Ἡ λεγομένη ροδικὴ ἀγγειοπλαστικὴ. Ἀλεξάνδρεια 1919, 47 σελ., μετὰ τρεῖς εἰκόνες, ἑρ. 5.
Στυριδῶν Λάμπρου 1851-1919. **Α. Σκια** † Σπ. Λάμπρου. Κατάλογος τῶν δημοσιευμάτων Σπ. Λάμπρου, **Γ. Χαριτάκη** Σπ. Λάμπρου, τὰ μετὰ θάνατον εὑρεθέντα. 1920, 162 σελ. (ἀνατύπωση ἀπὸ τὸν Ἑλληνομνήμονα).

Γ. Χαριτάκη, Τὰ ἀνέκδοτα ἔργα τοῦ Σπ. Λάμπρου. Ἐπιτροπὴ ἐκδόσεως τῶν καταλοίπων Σπ. Λάμπρου 1921, 18 σελ.
Γ. Χαριτάκη, Δημοσιολογικὰ μελετήματα. 1920, 44 σελ.
Θεοδοσίδου Γ., Κλινικὴ συμβολὴ εἰς τὴν φυρατίωσησιν τῶν πνευμῶνων καὶ τοῦ υπαζωκότος πρὸς χρῆσιν τῶν ἱατρῶν καὶ τῆς σπουδαζούσης νεολαίας. 1920, 145 σ.
Ἑβδομηκονταεπταετηρεῖς τῆς Ριζαρείου ἐκκλησιαστικῆς σχολῆς 1844-1919, Πανηγυρικὸς τόμος ἐκδοθεὶς ὑπὸ τοῦ καθηγητικοῦ συλλόγου τῆς σχολῆς ἐπὶ τῇ ἐβδομηκονταεπταετηρείδι αὐτῆς. 1920, 698 σελ. [ἑρ. 25].
Σικελιανοῦ Εὔας Κας., Τρεῖς διαλέξεις. Ἡ μόδα εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ μαγαζὶ. Ἡ ἑλληνικὴ μουσικὴ. 1921, 78 σελ., ἑρ. 6.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 9. ΤΟΜΟΥ

Ἀφιέρωση	σελίδα
Σὺν πρόλογος	3
Μ. Τριανταφυλλίδη , Δέκα χρόνια	5—26
<i>Μελέτες</i>	
Ἐλισαίου Γιαννίδη, Ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ καὶ ἡ ἑναρμόνισή τῆς	27—58
Χριστοῦ Θρακιᾶ, Ὁ Stefan George, ὁ δρυικὸς ποιητὴς	59—76
Μ. Τριανταφυλλίδη , Γιὰ τὴν ἱστορίαν	77—93
Μ. Τριανταφυλλίδη , Πρὶν καοῦν	177—322
<i>Ἀρθρα</i>	
Α. Φ., Παιδεία καὶ πολιτικὴ. Ἔργα καὶ ἡμέρες τοῦ ὑπουργοῦ τῆς παιδείας	94—98
Ἀλέξανδρου Παλαμά, Ἴων Δραγούμης	99—108
<i>Ἐπιθεώρηση</i>	
Βιβλιοκρισίαι—Παιδεία: Ἡ γραμματικὴ διδασκαλία τῶν τριῶν πρώτων τάξεων τοῦ δημοτικοῦ σχολεῖου. Ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία τῆς Δ' τάξεως τοῦ δημ. σχολεῖου (Μ. Τ.), σ. 209. Β. Σταματέλου , Ἡ γλωσσοεκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση καὶ ἡ γραμματικὴ τῆς κοινῆς δημοτικῆς (Μ. Τ.), σ. 113. Δ. Κοντογιάννη , Συλλογὴ δημοτικῶν παραδόσεων (Μ. Τ.), σ. 114. Η. Rohleder-Σ. Λάμψα , Ἡ γενετήσιος ὁρμὴ καὶ ἡ περὶ αὐτῆς διδασκαλία τῆς νεολαίας (Δ. Γ.), 114. J. Hughes Σφάλματα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ, μετάφρ. Δ. Ζήση (Δ. Γ.), σ. 115. F. Fröbel , Παιδαγωγικὴ τῶν μικρῶν παιδιῶν καὶ τοῦ παιδικοῦ κήπου, μετάφρ. Α. Παπαζαχαρίου . (Κ-Α), σ. 117. L. Roussel , Ἡ γλωσσικὴ διδασκαλία στὰ δημοτικὰ σχολεῖα (Μ. Τ.), σ. 323. L. Roussel , Les réformes dans l'enseignement primaire grec (Μ. Τ.), σ. 323. Δ. Μωραΐτου , Τὰ ἰδεώδη τῶν μαθητῶν καὶ μαθητριῶν (Δ. Γ.), σ. 323. Ἐκπαιδευτικὸς Ὀμιλος τῆς Αἰγύπτου . Τραγούδια τοῦ λαοῦ μας ἀνθολογημένα γιὰ τὰ παιδιά (Κ-Α), σ. 327.	
Γλωσσικὸ ζήτημα: Α. Μπούτουρα , Ἐπισκόπησις τῆς ἱστορίας τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος κτλ. (Μ. Τ.), σ. 120. Κ. Φλώρη , Ὁ Ψυχάρης καὶ τὸ ἔργο του— Γιὰ τὴν γλῶσσα μας (Μ. Τ.), σ. 121. Κ. Ἀμάντου , Τὸ γλωσσικὸν ζήτημα (Μ. Τ.), σ. 122. Μ. Φιλῆντα , Ἡ ὀρθογραφία μας (Μ. Τ.), σ. 123.	

Λογοτεχνία: Ὁ Λόγος (Κ. Π.), σ. 124.

Νεοελληνική φιλολογία: *Aug. Heisenberg*, Dialekte und Umgangssprache im Neugriechischen (Μ. Τ.), σ. 127. *Σ. Βίου*, Χιακά γλωσσικά (Μ. Τ.), σ. 129. *Α. Μπούτουρα*, Ἱστορία τοῦ ζητήματος τῆς προφοράς τῆς ἑλλ. γλώσσης κτλ. (Μ. Τ.) σ. 130. *Μ. Τριανταφυλλίδη*, Ἰπομνήματα περὶ τοῦ ἱστορικοῦ λεξικοῦ (Μ. Τ.), σ. 336. *Ν. Πολίτου*, Λαογραφικά σύμμεικτα (Μ. Τ.), σ. 336. *Kretschmer*, Neugriechische Märchen (Μ. Τ.), σ. 336, Byzantinische Zeitschrift (Μ. Τ.), σ. 336. Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher (Μ. Τ.), σ. 337.

Ἐπιστήμες: *Α. Μπαλάνου*, Ὁ Ἀπόστολος *Μαυράκης*—*Α. Μπαλάνου*, Αἱ θρησκευτικαὶ ἰδέαι τοῦ Ἀδ. Κοραΐ (Κ. Π.), σ. 130.

Νομοθεσία: *Μεταρρυθμίσεις ἐπὶ ἀποικίᾳ μας δίκαιο* (Κ. Τ.), σ. 135.

Χρονικά

Δημοκρατικὴ ἐμάδα. Κάιρο—Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος. Ἀλεξάνδρεια, σ. 136.—Τὸ Διάταγμα Θεσσαλονίκης καὶ ὁ ἐξελληνισμὸς τῶν ξενόφωνων, σ. 137.—Ψήφισμα τῶν δημοδασκάλων Χίου γὰρ τῆ γλωσσοεκπαιδ. μεταρρύθμιση σ. 137.—Ἡ νέα σχολικὴ γλῶσσα ἐπὶ βουλῆ καὶ ἐπὶ τὸν τύπο (1920), σ. 140.—Οἱ Ἕλληνες τῆς Γεωργίας γὰρ τῆ γλωσσοεκπαιδευτικῆ μεταρρύθμιση σ. 142.—Ἐνας παιδαγωγὸς γὰρ τῆ γλωσσοεκπαιδευτικῆ μεταρρύθμιση, σ. 143.—Οἱ καθαρευουσιάνοι τῆς Σμύρνης, σ. 145.—Ἡ γλωσσοεκπαιδευτικῆ μεταρρύθμιση ἐπὶ Πόλη, σ. 146.—Σημεῖα τῶν καιρῶν, σ. 148.—Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ γλῶσσα τῆς, σ. 152.—Ἐφημερίδα ἀπὸ τὸν Καῦκασο ἐπὶ ζωντανῆ γλῶσσα, σ. 152.—Ἰπόμνημα δημοτικιστῶν ἐπὶν κυδέρηση γὰρ νὰ διατηρηθοῦν τ' ἀναγνωστικά τῆς δημοτικῆς, σ. 153.—Ὁ Κεντρικὸς λαϊκὸς πολιτικὸς σύλλογος Ἀθηνῶν γὰρ τὴν ἐκπαιδευτικῆ μεταρρύθμιση, σ. 156.—† Βλάσης *Γαβριηλίδης* (Π. Κ.), σ. 157.—Ἡ Φοιτητικὴ συντροφία, σ. 337.—Γιὰ τὸ ἀρχετὸ σ. 339.—Ἰπόμνημα γὰρ τὴν ἐκπαιδ. μεταρρύθμιση τοῦ Συλλόγου Ἑλληνίδων σ. 340.—Ψήφισμα γὰρ τὴν ἐκπαιδ. μεταρρύθμιση τῶν λαϊκῶν πολιτικῶν συλλόγων, σ. 341.—Μία ἀδοξη συνέδρια ἐπὶν Ἐθνοσυνέλευση. Πῶς καταργήθη ὁ νόμος γὰρ τῆ δημοτικῆ γλῶσσα, σ. 342.—

Ἀπ' ὄσα μᾶς γράφουν

Γλωσσικὲς πενιές	160
Ἐνα γράμμα τοῦ Παλαμᾶ	162
Γιὰ τῆ γλωσσικὴ ἀφομοίωση τῶν ξενόφωνων	162
Ἡ γλῶσσα τοῦ στρατοῦ καὶ οἱ ξενόφωνοι	164
Γιὰ τῆ γλωσσοεκπαιδευτικῆ πολιτικῆ τῶν ξενόφωνων	165
Ἐνας ἀξιωματικὸς γὰρ τ' ἀναγνωστικά τῆς δημοτικῆς	165
Ἐνας διδασκαλὸς γὰρ τῆ μεταρρύθμιση	344
<i>Διάφορα</i>	
Ἐκπαιδευτικὸς Ὅμιλος	340
Ἐνας δάσκαλος γὰρ τῆ δημοτικῆ	348
Ψήφισμα τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου γὰρ τὸ θάνατο τοῦ Ἰ. Δραγούμη	166
Νέες ἐκδόσεις τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου	166
Νέα βιβλία	349
Ἀπολογισμὸς τοῦ 1920 καὶ προῖπολογισμὸς γὰρ τὸ 1921	345,6

Ἄρχισε νὰ τυπῶνεται τὸν Ἰούνιο.

Κυκλοφόρησε τὸ Σεπτέμβριον 1921.